BALOGH SÁNDOR

MAGYARORSZÁG KÜLPOLITIKÁJA

1945–1950

MAGYARORSZÁG KÜLPOLITIKÁJA

1945–1950

BALOGH SÁNDOR

Magyarország külpolitikája

1945–1950

MÁSODIK, BŐVÍTETT,
ÁTDOLGOZOTT KIADÁS

STUDIUM GENERALE
Zugló Egyesület
1143 Budapest, Ilka u. 32.
943.9./215.

KOSSUTH KÖNYVKIADÓ / 1988

LEKTORÁLTA
BALOGH ANDRÁS

ISBN 963 09 3142 7
©Balogh Sándor, 1987
(4388)

A magyar fegyverszüneti szerződés aláírása 1945. január 20-án Moszkvában

A Magyar Nemzeti Függetlenségi Frontba tömörült pártok 1944. december 21-én Debrecenben életre hívták – a felszabadított országrész lakosságának közvetlen támogatását élvezve és a Szovjetunió bátorításából ösztönzést merítve – az Ideiglenes Nemzetgyűlést, amely másnap megalakította az Ideiglenes Nemzeti Kormányt. Ahhoz persze, hogy az Ideiglenes Nemzetgyűlés és az Ideiglenes Nemzeti Kormány valóban betölthesse az új, népi demokratikus állam központi törvényhozásának és végrehajtó hatalmának szerepét, illetőleg funkcióját, feltétlenül szükség volt még egy nemzetközi feltételre is. Arra ti., hogy a Szovjetunió mellett az Amerikai Egyesült Államok és Nagy-Britannia, vagyis mind a három szövetséges nagyhatalom elismerje létezésünk ilyen tényét. Az elismerésnek viszont az volt és lehetett – az adott körülmények között – a legfontosabb próbája és egyben a legdöntőbb bizonyítéka is, hogy az említett nagyhatalmak hajlandók legyenek az Ideiglenes Nemzeti Kormánnyal fegyverszünetet kötni. A diplomáciai elismerés lehetősége ugyanis akkor még egyáltalán nem merült fel.

Az Ideiglenes Nemzetgyűlés a magyar néphez intézett szózatában a legidőszerűbb feladatként jelölte meg, hogy „Szakítani kell a hitlerista Németországgal! Fegyverszünetet kell kötni a győztes szövetséges hatalmakkal . . ."[1] Az Ideiglenes Nemzetgyűlés szózata teljes mértékben összhangban volt a Magyar Nemzeti Függetlenségi Front programjának ama követelésével, amely szerint: „Azonnal szakítanunk kell Németországgal és ellene fordulni! Minden késlekedés halálos. A magyar népnek minden erejét meg kell feszítenie, az ország minden erőforrását mozgósítania kell, hogy hozzájáruljon a szabadságszerető népek győzelméhez, a barbár német fasizmus megsemmisítéséhez."[2] Az Ideiglenes Nemzeti Kormány december 22-én – a megalakulása alkalmából kiadott első nyilatkozatában – nem csupán egyetértését fejezte ki a szózatban foglaltakkal, de kötelezettséget is vállalt azok megvalósítására.[3] A kormány december 23-i ülésén vitatta meg a hadüzenettel és a fegyverszünet megkötésének előkészítésével kapcsolatos teendőket. Arra az elhatározásra jutott, hogy a Szovjetuniótól kéri a fegyverszüneti feltételek közlését, s egyidejűleg a szovjet kormány tudomására hozza

azt a szándékát is, mely szerint hadat üzen Németországnak, és fegyveres erejével járul hozzá a szövetséges hatalmak háborús erőfeszítéseihez. A fentebbiekről Gyöngyösi János külügyminiszter december 24-én írásban tájékoztatta Georgij Makszimovics Puskint, a Szovjetunió kormánya magyarországi meghatalmazottjának politikai tanácsadóját és Ivan Zaharovics Szuszajkov vezérezredest, a 2. Ukrán Front katonai tanácsának tagját: „Magyarország Ideiglenes Nemzeti Kormánya tisztelettel közli a Szovjetunió kormányával az alábbiakat: demokratikus alapon, széles körű nemzeti egység talaján létrejött az Ideiglenes Nemzetgyűlés, amely a magyar nép egyetlen törvényes képviseleti szerveként Ideiglenes Nemzeti Kormányt alakított. Az Ideiglenes Nemzeti Kormány első feladatának tartja a Németországgal fennálló jelenlegi szövetség felbontását, s haladéktalanul fegyverszünet kötését a Szovjetunióval és más szövetséges hatalmakkal, amelyekkel Magyarország hadiállapotban van. E célból az Ideiglenes Nemzeti Kormány kéri a Szovjetunió kormányát, szíveskedjék közölni vele a fegyverszüneti feltételeket, de már most szükségesnek tartja kifejezésre juttatni a magyar népnek azt a szilárd eltökéltségét, hogy hadat üzen Németországnak, s a Szovjetunió kormányával és más demokratikus népek hadseregeivel együtt részt vesz a hitlerizmus megsemmisítéséért folyó harcban, s ezzel jóváteszi azt a bűnt, amelyet az előző kormányok a Szovjetunió és más szabadságszerető népek ellen elkövettek."[4] A külügyminiszter által átnyújtott dokumentum tehát azon túlmenően, hogy határozottan állást foglalt az Ideiglenes Nemzeti Kormány hadüzeneti szándéka mellett, tulajdonképpen nem tartalmazott új elemeket, nem jelentett előrelépést a korábbi hivatalos megnyilatkozásokhoz képest. Ezzel persze Magyarország akarva-akaratlanul is időt veszített, s ez nemigen segítette a kedvezőbb fegyverszüneti feltételek elérését. Az Ideiglenes Nemzeti Kormánynak a hadüzenettel kapcsolatos magatartása és a szóban forgó állásfoglalása nem valamiféle halogató taktikázásból következett, sőt, még csak nem is elsősorban a miniszterelnöki tisztséget betöltő, illetve a miniszteri tárcák egy részét birtokló horthysta elemek és tábornokok ellenállásával függhetett össze, hanem sokkal inkább a nemzetközi tájékozatlansággal és a külpolitikai kérdésekben való járatlansággal. Ezt támasztja alá egyébként az is, hogy alig egy héttel később, amikor G. M. Puskin a kormány képviselőjével való beszélgetése során szóvá tette a hadüzenet hivatalos bejelentésének elmaradását, az Ideiglenes Nemzeti Kormány egyhangú elhatározással üzent hadat a hitleri Németországnak. Erről Dálnoki Miklós Béla miniszterelnök 1944. december 28-án a következő levél kíséretében tájékoztatta G. M. Puskint és I. Z. Szuszajkovot: „Az Ideiglenes Nemzeti Kormány tisztelettel közli a Szovjetunió kormányával, hogy az Ideiglenes Nemzetgyűléstől kapott meghatalmazása alapján hadat üzent Németországnak. Mellékelve a Minisztertanács határozata. Az Ideiglenes Kormány egyúttal kéri a Szovjetunió kormányát, szíveskedjék közölni Nagy-Britannia és az Amerikai Egyesült Államok kor-

Dálnoki Miklós Béla vezérezredes, miniszterelnök felolvassa az Ideiglenes Nemzeti Kormány szózatát

mányával, hogy Magyarország hadüzenete már befejezett tény."[5] Az Ideiglenes Nemzeti Kormány a Németországnak szóló hadüzenetet a magyar néphez intézett felhívás formájában hozta még ugyanezen a napon nyilvánosságra.

A szovjet kormány már 1944. december 25-én – washingtoni és londoni nagykövetei útján – értesítette amerikai és brit szövetségesét az Ideiglenes Nemzeti Kormány fegyverszüneti kérelméről, azt is jelezve, hogy a maga részéről kedvező választ kíván arra adni.[6] December 26-án a nyugati nagyhatalmak kormányai lényegében ahhoz is hozzájárultak, hogy azonnal megkezdjék, pontosabban újra folytassák Moszkvában a Magyarországnak szóló fegyverszüneti feltételek kidolgozását, amely az októberi második német megszállás és a Horthy-féle kiugrási kísérlet csődje miatt vált időszerűtlenné. A tanácskozások 1944. december 27-én indultak meg. Az első

Az Ideiglenes Nemzeti Kormány tagjainak látogatása Szegeden

összejövetelen – amelyen az Egyesült Államok és Nagy-Britannia részéről moszkvai képviselőik vettek részt, név szerint William Averell Harriman nagykövet, illetőleg Arthur James Balfour ügyvivő – Vjacseszlav Mihajlovics Molotov külügyminiszter adott áttekintést a magyarországi viszonyokról, valamint az Ideiglenes Nemzeti Kormány azon szilárd eltökéltségéről, hogy hadat üzen Németországnak. A fegyverszüneti feltételek kidolgozásának folytatása azonban még nem jelentette eleve az Ideiglenes Nemzeti Kormány elismerését is. Az Egyesült Államok Külügyminisztériuma ugyanis csak december 29-én, Nagy-Britannia Külügyminisztériuma pedig 1945. január 2-án erősítette meg, hogy az Ideiglenes Nemzeti Kormánnyal is hajlandók fegyverszünetet kötni.[7] A nyugati nagyhatalmak ilyen magatartása azzal függhetett össze, hogy miután az Ideiglenes Nemzetgyűlés és az Ideiglenes Nemzeti Kormány létrehozását célzó előkészületekben közvetlenül nem vettek részt, csak az őket is kielégítő információk birtokában óhajtottak nyilatkozni a de facto elismerésről. Ez a magatartás, illetve állásfoglalás tükröződött az Egyesült Államok Külügyminisztériumának 1944. december 27-i keltezésű válaszában is, amely a magyar fegyverszüneti szerződés kidolgozásának folytatásához való hozzájárulást tartalmazta: „Jóllehet, úgy tűnik, hogy azok a szervek, amelyeket most hoztak létre Debrecenben, széles alapon képviselik a szövetséges-baráti politikai erőket Magyarországon, mindaddig, amíg a csoportra vonatkozó részletesebb tájékoztatás megvizsgálására nem kerül sor, az Egyesült Államok Külügyminisztériuma nem tehet határozott nyilatkozatot arról, hogy azt formálisan elismeri Magyarország ideiglenes kormányaként."[8] Az Egyesült Államok és Nagy-Britannia még január első hetében is újabb és újabb tájékoztatást kért a Szovjetuniótól az Ideiglenes Nemzeti Kormány helyzetéről, illetőleg politikájáról. J. Balfour 1945. január 6-i levelében mindenekelőtt a következő kérdésekben várt V. M. Molotovtól részletesebb értesüléseket: „a) Mennyire hatékony hatalommal rendelkezik az Ideiglenes Kormány és milyen mértékben ismerik el hatalmát a felszabadított területen? b) Helyre lehetett-e állítani a magyar polgári közigazgatást a felszabadított területen, s ha igen, elismerik-e a helyi közigazgatási szervek az Ideiglenes Kormány hatalmát? c) Milyen mértékben volt képes az Ideiglenes Kormány helyreállítani a központi közigazgatást, vagyis helyre tudta-e állítani a különféle minisztériumokat?"[9] A fentebbi kérdéseket a nyugati nagyhatalmaknak az az aggodalma szülte, hogy az Ideiglenes Nemzeti Kormány vajon nem változtatja-e majd meg a magyarországi társadalmi-gazdasági viszonyokat, s magában foglalja-e mindazokat a polgári irányzatokat és erőket, amelyek részvétele többé-kevésbé biztosítékot jelenthetett számukra a fentebbieket illetően. Az Ideiglenes Nemzeti Kormány politikai összetételéről és célkitűzéseiről kapott, illetőleg szerzett információk valószínűleg megnyugtatták az amerikai és az angol kormányköröket, mert a későbbiekben már nem nagyon merültek fel náluk komolyabb problémák az Ideiglenes Nemzeti Kormánnyal kapcsola-

Az Ideiglenes Nemzetgyűlés

SZÓZATA

a magyar néphez

1944 december 21-én, Debrecenben, a magyar függetlenségi eszme ősi várában összegyűltek a magyar nép hivatott képviselői, hogy megalkossák az Ideiglenes Nemzetgyűlést.

Ezer sebből vérző, végveszélybe került hazánk megmentésére rendkívüli erőfeszítésre van szükség!

Az nem lehet, hogy nemzetünk elsüllyedjen a sírban, melynek szélére taszított bennünket a Németországgal kötött átkos szövetség! Nem akarjuk, hogy a német hódítók oldalán, a nemzet érdekei ellenére három és fél évig folytatott bűnös háború miatt elpusztuljon nemzedékek munkája és összedőljön a magyar állam ezeréves épülete! Nem lehet, hogy a német zsoldban álló Szálasi-bűnszövetkezet hazaárulása miatt egyedül Magyarország pusztuljon tovább Németország csatlósaként, egyedül Magyarország ne vessen véget a szabad népek ellen vívott esztelen és öngyilkos háborúnak, egyedül a magyarság ne vegye ki részét a hazáját leigázó német rablók megsemmisítéséből!

Szakítani kell a hitlerista Németországgal!

Fegyverszünetet kell kötni a győztes szövetséges hatalmakkal, a Szovjetunióval, Angliával, az Északamerikai Egyesült Államokkal!

Nem szabad ölbetett kézzel nézni, hogy a magyar hazát egyedül az orosz hadsereg szabadítsa fel a német járom alól! A szabadságot, a függetlenséget csak akkor érdemeljük meg igazán,, ha magunk is cselekvően, minden erőnkkel kivesszük részünket a saját felszabadításunkból: Álljon talpra a nemzet szent szabadságharcra a német elnyomók ellen!

Ujjá kell építeni a romokban heverő Magyarországot!

A magyar nép többsége ezt akarja!

De ma nincs, aki a magyar nép, a magyar nemzet, a magyar állam nevében cselekedjék. Az országnak nincs szuverén képviseleti szerve, nincs országgyűlése, nincs vezetése. Szálasiék bitorlók, akiket a német erőszak ültetett az ország nyakára.

Az Ideiglenes Nemzetgyűlés azért ült össze, hogy legyen, aki a magyar nép a magyar nemzet, a magyar állam nevében cselekszik!

Az Ideiglenes Nemzetgyűlés küldöttei a nép választottjai. Az országnak a német járom alól felszabadult területéről gyűltek össze a városi és községi önkormányzatok, a demokratikus, hazafias erőket összefogó Nemzeti Bizottságok, a szakszervezetek, az ipartestületek, a mezőgazdasági és más társadalmi szervezetek képviseletében. A szabadon, demokratikusan megválasztott Ideiglenes Nemzetgyűlésnek tehát joga és kötelessége a magyar nép összeségének nevében szólni!

Az Ideiglenes Nemzetgyűlés megalakulásával a magyar nép végre maga dönt sorsa felett.

Az Ideiglenes Nemzetgyűlés ünnepélyesen kijelenti, hogy kezébe veszi a gazdátlanul maradt ország ügyeinek intézését, mint a nemzeti akarat kifejezője, a magyar szuverenitás birtokosa!

Az Ideiglenes Nemzetgyűlés azért ült össze, hogy megjelölje a kivezető utat a hazára szakadt szerencsétlenségből. Ideiglenes Nemzeti Kormányt teremtünk, hogy legyen újra felelős központi végrehajtó hatalom, mely a nép bizalmából erős kézzel lát hozzá a nemzet előtt álló feladatok megoldásához.

Sorsunk nehéz, de hittel hisszük: lesz magyar ujjászületés! Tudva-tudjuk: lesz magyar felemelkedés! A biztos eljövendő erős, boldog Magyarország alapjait akarjuk lerakni!

Független Magyarországot akarunk! Ezért szabadságharcot hirdetünk a függetlenségünket letipró, hazánkat dúló németek ellen! Bocskai, Bethlen, Rákóczi Ferenc, Kossuth Lajos zászlaja alá hívjuk újra a magyar népet: ragadjon fegyvert, lépjen a kurucok, a 48-as honvédek nyomába! Szabadságharcunkkal csatlakozzunk a demokratikus népek küzdelméhez a német zsarnokság ellen. Lemossuk magunkról a német zsoldosság gyalázatát, így újra emelt fővel állhatunk a világ elótt!

Nemzeti egységet akarunk!

Fogjon össze minden hazáját szerető magyar a németek és hazaáruló nyilas csatlósaik ellen! Az országot felszabadítani, a hazát ujjáépíteni egyetlen párt, egyetlen társadalmi osztály nem tudja egyedül, csak a magyarság egyesült ereje. Demokratikus Magyarországot akarunk! Nem szabad többé megismétlődnie, hogy a magyar népről megkérdezése nélkül döntsenek olyanok, akik egy emberöltő alatt két ízben kormányozták összeomlásba az országot. Magyarország a magyar nép országa legyen! Szabadságot, széleskörű politikai jogokat biztosítunk a dolgozó tömegeknek, hogy megvédhessék érdekeiket és hallathassák szavukat az ország ügyeinek eldöntésénél.

Biztosítjuk a magántulajdon sérthetetlenségét, mint társadalmi és gazdasági berendezésünk alapját.

Földreformot akarunk!

Földhöz juttatunk sokszázezer földnélküli és szegény parasztot, hogy gyarapítsuk a magyar nemzeti erőt és évszázadokra megszilárdíthassuk a demokratikus magyar államrendet.

Ez az országmentés útja! Erre az útra lép az Ideiglenes Nemzetgyűlés! Követnie kell ezen az úton minden igaz magyarnak!

Magyarok! Sorakozzatok fel az Ideiglenes Nemzetgyűlés, a nemzeti akarat letéteményese, az állami főhatalom jogszerű birtokosa és gyakorlója mögé! Támogassátok, segítsetek nemzetmentő munkájában!

Magyarok, az országnak még német uralom alatt sínylődő részein! Üzenjük, közeleg a felszabadulás. Képviselőitek nemsokára elfoglalják helyüket a Ideiglenes Nemzetgyűlésben! Siettessétek a felszabadult magyarsággal való egyesülésetek boldog pillanatát! Ne engedelmeskedjetek a bitorló Szálasi-kormánynak!

Honvédek! Nincs más parancs számotokra, mint a nemzet parancsa! Az Ideiglenes Nemzetgyűlés a nemzet nevében parancsolja, fordítsátok fegyvereteket a német elnyomók ellen, támogassátok a felszabadító Vörös Hadsereget, csatlakozzatok a magyar szabadságharchoz, a szervezódő új magyar nemzeti haderőhöz!

Az Ideiglenes Nemzetgyűlés megalakulásával új fejezete kezdődött a magyar történelemnek. Megkezdődött a független, szabad, demokratikus Magyarország építése!

Éljen az Ideiglenes Nemzetgyűlés!
Éljen az Ideiglenes Nemzeti Kormány!
Éljen az erős, független, demokratikus Magyarország!

Az Ideiglenes Nemzetgyűlés 1944. december 21-i alakuló ülésén elfogadott „Szózat" szövege

tosan. Emellett a fegyverszüneti feltételek kidolgozásában való nyugati részvételnek volt egy másik, az előzőnél nem kisebb jelentőségű indítéka is, az ti., hogy az Amerikai Egyesült Államok és Nagy-Britannia ezúttal már semmiképpen sem kívántak olyan helyzetbe kerülni, mint a Romániával kötött fegyverszünet esetében, ahol elképzeléseiket és törekvéseiket lényegében nem tudták érvényesíteni. De nem voltak teljesen elégedettek az egyébként általuk is kedvezőbbnek ítélt feltételek mellett kötött bolgár fegyverszüneti egyezménnyel sem, amit az is bizonyít, hogy a bolgár fegyverszüneti egyezmény néhány pontját csak feltételesen vették tudomásul. Ez később a szövetséges nagyhatalmak között további vitákra adott alkalmat.

A három szövetséges nagyhatalom fegyverszüneti egyeztető tanácskozásainak megindulása tette időszerűvé a magyar fegyverszüneti küldöttség kijelölését, tagjainak kiválogatását is. Az előzetes megbeszéléseken olyan elképzelés alakult ki Debrecenben a függetlenségi front pártjai által alakított kormány köreiben, hogy Gyöngyösi János külügyminiszter, Nagy Imre földművelésügyi miniszter és Vörös János honvédelmi miniszter legyenek a fegyverszüneti küldöttség tagjai.[10] A fegyverszüneti küldöttség személyi összetételét azonban rövid időn belül módosították, hiszen 1944. december 24-én az Ideiglenes Nemzeti Kormány külügyminisztere már a kormány állásfoglalásaként közölte Puskinnal és Szuszajkovval, hogy a fegyverszüneti küldöttség Balogh Istvánból, Gyöngyösi Jánosból és Vörös Jánosból áll. Az előbbiek a kisgazdapártnak voltak a tagjai, míg az utóbbi pártonkívüliként vett részt a kormányban, ami egyúttal azt is jelentette, hogy a baloldali pártoknak, konkrétan a Magyar Kommunista Pártnak, a Szociáldemokrata Pártnak és a Nemzeti Parasztpártnak ekkor egyáltalán nem volt képviselője a fegyverszüneti küldöttségben. Ennek ellenére nemigen lehetett, illetőleg lehetne kifogásolni önmagában azt, hogy Nagy Imrét Balogh István váltotta fel a küldöttségben. Az említett személycsere minden bizonnyal elsősorban a nyugati nagyhatalmaknak szólt. A katolikus pap-politikus részvétele a magyar fegyverszüneti küldöttségben ugyanis feltétlenül meggyőzőbben bizonyíthatta annak a tényét, hogy az Ideiglenes Nemzeti Kormányban valóban az „összes magyarországi demokratikus irányzatok" helyet foglalnak, mint a Moszkvából csak nemrégen hazaérkezett kommunista emigránsé. Másfelől azonban a szóban forgó személycserével nemhogy erősödött volna, hanem inkább tovább gyengült a küldöttség helytálló képessége a sorra kerülő fegyverszüneti tárgyalásokon. Hiszen kivétel nélkül olyan emberekre várt a népi demokratikus Magyarország képviselete, akik életükben első ízben vállaltak – és nem is akármilyen – külpolitikai-diplomáciai jellegű megbízatást. Önkéntelenül is felmerül az a kérdés, vajon miért éppen ezekre a személyekre esett a pártok vezetőinek, illetőleg az Ideiglenes Nemzeti Kormánynak a választása. A külügyminisztert és a honvédelmi minisztert a kormányban betöltött funkciója úgyszólván predesztinálni látszott erre a megbízásra. A miniszterelnökségi államtitkár Balogh István személye iránti

bizalmat pedig feltehetően a függetlenségi front létrehozásánál tanúsított magatartása és tevékenysége ébresztette fel, illetőleg táplálta a baloldali pártok, mindenekelőtt a kommunista párt Debrecenben tartózkodó vezetőinek a körében is. Ugyanakkor a személyi kiválasztás lehetőségeit természetesen erőteljesen korlátozta az a körülmény, hogy a tekintélyesebb – és külpolitikai-diplomáciai ügyekben járatosabb – szociáldemokrata és kisgazdapárti politikusok, valamint a kommunista párt itthoni vezetői ekkor még többségükben a németek által megszállt területen illegalitásban éltek, tevékenykedtek. De valójában még ez sem szolgál elégséges magyarázatul a fegyverszüneti küldöttség jóváhagyott összetételére. A nemzetgyűlési képviselők és a felszabadított országrészben elérhető más társadalmi-közéleti személyiségek közül ugyanis a kijelöltnél politikailag érettebb és hozzáértőbb, az ország érdekeinek jobban megfelelő fegyverszüneti küldöttséget is össze lehetett volna állítani. Mindenesetre a „debreceni" párt- és kormányvezetők nem csekély felelősséget vettek magukra akkor, amikor a nemzetközi „előírások" szempontjából talán politikailag túlságosan is jól sikerült, de a külpolitikában alapjában véve tájékozatlan és a diplomáciai érintkezésben tapasztalatlan küldöttségre bízták a fegyverszünet megkötését. Ehhez járult azután még az is, hogy a fegyverszüneti küldöttség nagyrészt nélkülözte azokat a tanácsadókat, akik bizonyos mértékig pótolhatták vagy kiegyenlíthették volna a hivatalos küldöttek meglevő és eleve nyilvánvaló hátrányait.[11]

G. M. Puskin 1944. december 27-én értesítette hivatalosan az Ideiglenes Nemzeti Kormányt arról, hogy a Szovjetunió kész fogadni a magyar fegyverszüneti küldöttséget. A Gyöngyösi János vezette fegyverszüneti küldöttség tagjai és kísérőik 1945. január 1-én érkeztek meg – Puskin és Szuszajkov tábornok társaságában – Moszkvába.[12] Molotov a magyar küldöttség vezetőjét moszkvai tartózkodásának negyedik napján fogadta bemutatkozó látogatáson. Január 10-én Gyöngyösi János V. G. Dekanozov külügyminiszterhelyettessel is találkozott, de a fegyverszüneti feltételekről állítólag még ezúttal sem esett szó érdemlegesen közöttük. Más volt a helyzet viszont Vörös János honvédelmi miniszter és Fjodor Iszidorovics Kuznyecov vezérezredes, vezérkarifőnök-helyettes, a Vörös Hadsereg Főparancsnoksága képviselőjének január 9-i találkozóján, ahol – a fegyverszüneti megállapodás feltehetően egyik legfontosabb pontját alapul véve – már konkrét megállapodás is született egy magyar hadosztály felállításáról. A találkozón Kuznyecov vezérezredes többek között ezeket jelentette ki: "Parancsnokságom megbízott, hogy a következőket közöljem Önnel: a szovjet kormány már hozzájárult egy magyar hadosztály megalakításához, [Rogyion Jakovlevics] Malinovszkij marsall megkapta az erre vonatkozó utasításokat. Kormányunk és parancsnokságunk úgy véli, hogy a magyar hadosztály felépítése maguknak a magyaroknak az ügye, olyat szervezzenek, amilyen Önöknek jó. A megalakítást a következő feltételek szerint kell végrehajtani:

a magyar kormány és parancsnokság az általuk meghatározott felépítésnek megfelelően egy hadosztályt alakít mind a nemrég fogságba esett, mind pedig a már régebben fogságban levő hadifoglyokból. A Malinovszkij marsall birtokában levő zsákmányolt felszerelést a magyar hadosztály megalakítása céljára rendelkezésre bocsátják."[13] A fentebbieken túlmenően azonban egyetlen olyan megbeszélésről vagy tanácskozásról sem tudunk, amit a magyar küldöttség vezetője, esetleg más tagjai folytattak volna Moszkvában akár a Szovjetunió, akár a nyugati nagyhatalmak felelős képviselőivel, megbízottaival a fegyverszüneti feltételek átnyújtásának az időpontjáig. Ily módon tehát a fegyverszüneti küldöttség vezetője és tagjai moszkvai tartózkodásukat döntően a hivatalos tárgyalásokra való csendes felkészülésre használhatták fel. Annál is inkább, mert a szövetséges nagyhatalmak a magyar fegyverszünettel kapcsolatos egyeztető tárgyalásai 1945. január 17-ig elhúzódtak.

Molotov külügyminiszter 1944. december 27-én a Magyarországgal kötendő fegyverszüneti megállapodás módosított tervezetét is előterjesztette az Egyesült Államok és Nagy-Britannia képviselőjének.[14] A módosítások részben az Ideiglenes Nemzetgyűlés és az Ideiglenes Nemzeti Kormány létrejöttének a tényével és addigi döntéseivel, részben a háború menetében 1944 októbere óta beállt változásokkal és ezzel összefüggésben Magyarország nemzetközi helyzetének a mélypontra való zuhanásával voltak kapcsolatosak. Ugyanakkor a tervezet már tartalmazta az Ideiglenes Nemzeti Kormány hadüzenetét, a jóvátétel összegét 400 millió helyett 300 millió amerikai dollárban jelölte meg, valamint érvénytelennek jelentette ki az 1938. évi és az 1940. évi bécsi döntéseket. A Molotov-féle tervezetet illetően alapjában véve két kérdésben alakult ki komolyabb vita a Szovjetunió, illetőleg az Egyesült Államok és Nagy-Britannia képviselői között. Az egyik a Magyarország által fizetendő jóvátétel volt, a másik pedig a magyarországi Szövetséges Ellenőrző Bizottság hatásköre és működésének szabályozása. Emellett azt is új vonásnak lehetett tekinteni bizonyos fokig, hogy az Egyesült Államok ezúttal már jóval aktívabb magatartást tanúsított a három szövetséges nagyhatalom tárgyalásain, mint a korábbi fegyverszüneti tanácskozásokon. A Romániával és a Bulgáriával kötött fegyverszüneti megállapodások esetében ugyanis főleg Nagy-Britannia és a Szovjetunió nézeteltérései okoztak problémát.

Harriman, az Egyesült Államok képviselője mindenekelőtt a jóvátétel konkrét összegének a megjelölését kifogásolta a tervezetben, pontosabban a Magyarországgal kötendő fegyverszüneti megállapodás végleges szövegében. Elvben ő is elismerte ugyan a Szovjetunió jóvátételi igényének feltétlen jogosultságát, de azt javasolta, hogy a jóvátétel mértékét és teljesítésének módját a magyar gazdaság háború utáni állapotától tegyék függővé. Sőt, Harriman valójában nem is elsősorban a szovjet kormány által követelt jóvátétel nagyságát sokallotta, hanem döntően azt igyekezett megakadályozni,

nehogy a Szovjetunió – a jóvátétel révén – a nyugati nagyhatalmak számára már elfogadhatatlan előnyökre tehessen szert a magyar gazdaságban. Az Egyesült Államok képviselője úgy vélekedett, hogy aki a jóvátételi szállításokat ellenőrzi, az tulajdonképpen egyben a nemzetgazdaságot is az ellenőrzése alá vonhatja.[15] Hasonlóan a tőkés piaci, közelebbről az amerikai érdekek kizárólagos szem előtt tartásából következtek Harrimannak azon kívánalmai is, melyek szerint a jóvátételi szállítások elszámolása folyó árakon történjék, és ezeket a termékeket harmadik piacon, illetőleg országban ne lehessen értékesíteni. Végül az amerikai kívánalmak érvényesítésének biztosítékaként Harriman azt szorgalmazta, hogy a jóvátétel teljesítésének ellenőrzése céljából a három szövetséges nagyhatalom megbízottaiból álló jóvátételi albizottságot hozzanak létre a Szövetséges Ellenőrző Bizottság kebelén belül.

Molotov 1944. december 29-én a nyugati szövetséges nagyhatalmak képviselőinek átnyújtott válaszában elutasította Harriman valamennyi fentebbi követelését. Emlékeztetett arra, hogy Winston Churchill és Anthony Eden 1944. októberi moszkvai látogatása idején a szovjet kormány már beleegyezett a Magyarország által fizetendő jóvátétel összegének 400 millióról 300 millió amerikai dollárra történő leszállításába, amiből 100 millió Jugoszláviát és Csehszlovákiát illeti.[16] Majd kimutatta, hogy a hat évre elosztott jóvátétel 50 millió dollárnyi összege megközelítően 30%-át teszi ki Magyarország 1938. évi exportjának, más szóval a teljesítése korántsem jelenthet leküzdhetetlen megterhelést a magyar gazdaság háború utáni konszolidálása szempontjából. Molotov érthetetlennek tartotta a jóvátétel összegének törlésére vonatkozó amerikai javaslatot is, hiszen az Amerikai Egyesült Államoknak és Nagy-Britanniának a román és finn fegyverszüneti megállapodással kapcsolatosan egyáltalán nem voltak ilyen észrevételei. De a háború utáni árakon való elszámolást szintén elfogadhatatlannak minősítette, mivel az szerinte úgyszólván a semmivel tenné egyenlővé Magyarország jóvátételi kötelezettségét. Abba viszont beleegyezett, hogy a jóvátételi szállításokat Magyarország az 1938-ban érvényes árakon teljesítse, felemelve az ipari berendezések árát 15%-kal, a többi áruét pedig 10%-kal.[17] A szovjet külügyminiszter mereven elutasította a jóvátételi albizottságra vonatkozó javaslatot is azzal, hogy a jóvátétel teljesítésével kapcsolatosan felmerülhető vitás kérdések tisztázására teljesen elegendő a SZEB gazdasági részlege.

A nyugati nagyhatalmak képviselői – s különösen Harriman – a fegyverszüneti tárgyalások során, bár még többször is visszatértek a jóvátétel ügyéhez, végül is a legtöbb kérdésben kénytelenek voltak feladni eredeti álláspontjukat. Harriman és Balfour fokozatosan hajlottak olyan kompromisszum elfogadására, amellyel legalábbis részben biztosítottnak látták az amerikai és az angol érdekek megvédését a jövőre vonatkozólag is. Így született meg azután az a megegyezés, hogy a Molotov-féle tervezet jóvátételi pontját a következő bekezdéssel egészítik ki: „Magyarország megtéríti a károkat és

veszteségeket, melyeket a háborúban más szövetséges államoknak és azok polgárainak okozott. A kártérítés mértéke később nyer megállapítást."[18]

Harriman még a jóvátételi ügyeknél is nagyobb jelentőséget tulajdonított annak, hogy az Amerikai Egyesült Államok – és természetesen Nagy-Britannia – megfelelő jogkörrel rendelkezzék a magyarországi Szövetséges Ellenőrző Bizottságban, amely a fegyverszüneti megállapodás végrehajtását lesz hivatva ellenőrizni. Ennek biztosítására az amerikai képviselő külön jegyzőkönyvben óhajtotta rögzíteni a SZEB működésére, illetőleg az Amerikai Egyesült Államok és Nagy-Britannia hatáskörére vonatkozó elképzeléseit.[19] Valójában azt szerette volna leginkább elérni, hogy a háború idején a SZEB csupán az Amerikai Egyesült Államok és Nagy-Britannia képviselőjével való előzetes konzultáció esetén adhasson az Ideiglenes Nemzeti Kormánynak politikai jellegű utasításokat, „direktívákat". A háború befejezésétől a békeszerződés aláírásáig terjedő időszakban viszont Harriman már a nyugati szövetséges nagyhatalmak előzetes egyetértéséhez próbálta volna kötni a SZEB által kiadásra kerülő politikai utasítások érvényességét. Ezenkívül a háború befejezését követően azt tervezte, hogy a SZEB működését alapjában véve függetleníti a Szövetséges (Szovjet) Főparancsnokságtól. Sőt, addig is nagyobb mozgási szabadságot igényelt az amerikai–angol missziók és tagjaik részére a felszabadított területeken és a saját kormányaikkal való érintkezésük tekintetében, mint amilyet az Egyesült Államok és Nagy-Britannia Romániában vagy még inkább a Szovjetunió képviselője Olaszországban élvezett.

A szovjet külügyminiszter nem utasította el eleve Harriman fentebbi javaslatait, hanem igyekezett azokat saját kormánya elgondolásaival összhangba hozni. Így egyetértését fejezte ki a külön jegyzőkönyvvel kapcsolatosan, ugyanakkor a háború idejére kizárólag a tájékoztatás, a háború befejezése utáni periódusra pedig csak az előzetes konzultáció kötelezettségét volt hajlandó vállalni. Ezenkívül a SZEB amerikai és angol misszióinak, illetőleg azok tagjainak a magyarországi be- és kiutazása, valamint a felszabadított területeken való közlekedése esetében Molotov – a háborús viszonyokból eredő biztonsági okokra hivatkozva – ragaszkodott az előzetes engedély kikéréséhez. Ugyanígy a SZEB-missziók létszámának megállapítását nem az érintett kormányok, hanem a Szövetséges Ellenőrző Bizottság elnökének a hatáskörébe ajánlotta utalni.[20]

Az Amerikai Egyesült Államok és Nagy-Britannia képviselői most is csak hosszas viták és egyeztető megbeszélések után módosították, illetőleg adták fel a Szövetséges Ellenőrző Bizottság hatáskörével és működésével összefüggésben kifejtett álláspontjukat. Mégpedig nem utolsósorban azoknak az engedményeknek a hatására, amelyeket Molotov külügyminiszter ajánlott fel a megegyezés elősegítése érdekében. Ennek megfelelően rögzítették a fegyverszüneti megállapodás tervezetében a Szovjet (Szövetséges) Főparancsnokság és a SZEB viszonyát. A szovjet tárgyaló fél ígéretet tett

arra is, hogy a háború befejezése után az Egyesült Államok és Nagy-Britannia maguk szabhatják meg a SZEB-missziói létszámát, s azok közvetlen összeköttetést és futárszolgálatot létesíthetnek kormányaikkal. Ez utóbbiak azonban, közös megállapodás alapján nem kerültek be a fegyverszüneti szerződés szövegébe, hanem Molotov külügyminiszternek jegyzék formájában kellett azokat az Egyesült Államok és Nagy-Britannia kormányainak tudomására hoznia. Harriman egyébként maga is tisztában volt azzal, hogy az amerikai és angol SZEB-missziók jogkörét tartalmazó javaslatai változtatás nélkül keresztülvihetetlenek, sőt kormánya sem ragaszkodik azokhoz mindenáron.[21] A megegyezés kölcsönös keresésének, a kompromisszum elfogadásának azonban volt még egy nagyon jelentős tényezője. Az ti., hogy a szövetséges nagyhatalmak vezetőinek küszöbön álló jaltai konferenciája előtt egyik fél sem akarta kiélezni a helyzetet, feleslegesen megterhelni a szövetségesek kapcsolatait.

A szövetséges nagyhatalmak képviselői 1945. január 15-én lényegében közös nevezőre jutottak egymással a Magyarországnak átnyújtandó fegyverszüneti feltételeket illetően. Az is tisztázódott, hogy a szövetségesek nevében Kliment Jefremovics Vorosilov marsall, a magyarországi SZEB kijelölt elnöke írja majd alá a fegyverszüneti megállapodást. A fegyverszüneti megállapodás tervezetének véglegesítése szempontjából azonban hátra volt még Jugoszlávia és Csehszlovákia képviselőjének meghallgatása, amelyre a szövetséges nagyhatalmak már jóval korábban ígéretet tettek.[22] Zdeněk Fierlinger csehszlovák és Stanoje Simić jugoszláv követ január 16-án fejtette ki véleményét a magyar fegyverszüneti megállapodás tervezetével kapcsolatosan. Fierlinger már 1945. január első hetében emlékiratot nyújtott át a londoni csehszlovák emigráns kormány megbízásából Moszkvában a szövetséges nagyhatalmak képviselőinek, amely a Magyarországgal szembeni csehszlovák követeléseket tartalmazta. A csehszlovák emigráns kormány ezenkívül Philip Nichols brit követ útján is el szerette volna érni, hogy Nagy-Britannia a fegyverszüneti szerződés kidolgozásakor támogassa többek között a magyar nemzetiségű lakosság kitelepítésére vonatkozó csehszlovák igényt. Ez a dokumentum azonban már csak a fegyverszüneti szerződés aláírása után jutott el Moszkvába.[23] Jugoszlávia hasonló lépéseiről, illetőleg akcióiról viszont nincs tudomásunk. Fierlinger többek között az első bécsi döntés érvénytelenítését, Magyarország és a Tiso-féle szlovák állam közti egyezmények hatálytalanítását, a magyar nemzetiségű lakosság kitelepítésének elfogadását, valamint a Csehszlovákia és Magyarország között beállt hadiállapot időpontjaként 1938. október 7. vagy november 2. elismerését, illetőleg ezek felvételét kérte a fegyverszüneti megállapodás szövegébe. Ugyanakkor Simić követelte az Ideiglenes Nemzeti Kormánytól, hogy egyszer s mindenkorra mondjon le a háború idején elfoglalt jugoszláv területekről, és követelte a háborús bűnösök kiadatását is. A szövetséges nagyhatalmak képviselői általában méltányolták a csehszlovák és jugoszláv

követek észrevételeit. Például Balfour tényként ismerte el a Csehszlovákia által formálisan ugyan soha be nem jelentett hadüzenetet és hadiállapotot,[24] de a Fierlinger által javasolt időpontokat elvetette. Harriman viszont a fegyverszüneti megállapodással összefüggésben elutasította a magyar nemzetiségű lakosság kitelepítését. Hasonló sorsra jutott Simić első észrevétele is. Ugyanakkor mind Jugoszlávia, mind Csehszlovákia ígéretet kapott arra vonatkozóan, hogy megbízottaik helyet foglalhatnak a Szövetséges Ellenőrző Bizottságban, és azokban a kérdésekben, amelyek a kormányaikat érintik, meghallgatják őket.

A Gyöngyösi János által vezetett magyar fegyverszüneti küldöttségnek 1945. január 18-án Molotov nyújtotta át – Harriman és Balfour jelenlétében – a szövetséges hatalmak fegyverszüneti feltételeit. A küldöttség egynapi haladékot kapott a fegyverszüneti feltételek tanulmányozására és észrevételei megtételére.

A 20 pontból és Függelékből álló fegyverszüneti megállapodás bevezetőjében megállapította, hogy „Magyarország Ideiglenes Nemzeti Kormánya – beismerve azt a tényt, hogy Magyarország a Szövetséges Szocialista Szovjet Köztársaságok, az Egyesült Királyság, az Amerikai Egyesült Államok és a többi Egyesült Nemzet ellen viselt háborút elvesztette – elfogadja a fent említett Három Hatalom Kormányainak fegyverszüneti feltételeit, amelyeket azok mind a maguk, mind a Magyarországgal háborús viszonyban levő Egyesült Nemzetek nevében kötöttek."[25]

A fegyverszüneti feltételek között – természetszerűleg – az első helyen szerepeltek azok a kötelezettségek, amelyek a szövetségesek további háborús erőfeszítéseit voltak hivatva támogatni. Eszerint az Ideiglenes Nemzeti Kormánynak vállalnia kellett a Magyarország területén levő német fegyveres erők lefegyverzését és hadifoglyokként való átadását a szovjet főparancsnokságnak, a német hadianyagok és hadifelszerelések kiszolgáltatását, a német állampolgárok internálását, valamint legalább nyolc, nehézfegyverzettel ellátott gyalogoshadosztály felállítását és a Szövetséges (Szovjet) Főparancsnokság rendelkezésére bocsátását. Ezt a haderőt azonban a Németország elleni hadműveletek befejezésével le kellett szerelni és a SZEB felügyelete alatt békeállományba helyezni. Ezenkívül az Ideiglenes Nemzeti Kormánynak köteleznie kellett magát arra is, hogy az ország területén szabad mozgási lehetőséget biztosít a szovjet és más szövetséges csapatok számára, ha ezt a Szövetséges (Szovjet) Főparancsnokság véleménye szerint a hadi helyzet megkívánja, és a csapatszállításokat minden rendelkezésre álló közlekedési eszközzel, a saját költségére elősegíti. Az Egyesült Nemzetek tulajdonát képező és Magyarország dunai kikötőiben levő hajókat – az Ideiglenes Nemzeti Kormány anyagi felelőssége mellett – haladéktalanul át kellett adni a Szövetséges (Szovjet) Főparancsnokságnak. Ezzel egyidejűleg a magyarországi és a nemzetközi vizeken található magyar kereskedelmi hajók szintén a Szovjet Főparancsnokság hadműveleti ellen-

Gyöngyösi János külügyminiszter 1945. január 20-án aláírja a fegyverszüneti megállapodást

őrzése alá kerültek, a szövetségesek közös érdekében történő felhasználás céljából.

Az Ideiglenes Nemzeti Kormánynak azonnali hatállyal szabadon kellett bocsátania az összes szövetséges hadifoglyot és internáltat, gondoskodva azok teljes ellátásáról és mielőbbi hazautazásuk feltételeiről. De ugyanígy kellett eljárnia azokkal a személyekkel kapcsolatban is, akiket az Egyesült Nemzetek javára kifejtett tevékenységükért vagy az Egyesült Nemzetek ügye iránt kinyilvánított rokonszenvük miatt, illetőleg faji származásuk vagy vallási meggyőződésük következtében őrizetbe vettek. „Magyarország Kormánya minden szükséges intézkedést megtesz annak biztosítására – írta elő továbbá a fegyverszüneti megállapodás –, hogy a magyar területre áttelepített összes személyek vagy menekültek – ide értve a zsidókat és a hontalanokat is – legalább olyan fokú védelemben és biztonságban részesüljenek, mint saját polgárai."

Az Ideiglenes Nemzeti Kormánynak a Szovjetunió, Jugoszlávia és Csehszlovákia részére fizetendő jóvátételen, valamint más szövetséges államok és polgáraik kártérítésén túlmenően azt is vállalnia kellett, hogy a háború előtti helyzetnek megfelelően visszaállítja az Egyesült Nemzetek és polgáraik összes törvényes jogait, érdekeltségét, és teljes egészében visszaszolgáltatja azok tulajdonait. A fentebbieket egészítette ki tulajdonképpen az a kötelezettség is, mely szerint Magyarország a Szövetséges Ellenőrző Bizott-

17 943.9 / 215
STUDIUM GENERALE
Zuglói Egyesület
1143 Budapest, Ilka u. 32

ság által megállapított határidőre „teljes egészében visszaszolgáltatja a Szovjetuniónak, valamint Csehszlovákiának és Jugoszláviának, úgyszintén az összes Egyesült Nemzeteknek mindazokat az értékeket és anyagokat, melyek állami, társadalmi és szövetkezeti szervezetek, vállalatok, intézmények vagy egyes polgárok tulajdonát képezik, mint gyárak és üzemek felszerelését, mozdonyokat, vasúti kocsikat, traktorokat, gépkocsikat, történelmi emlékeket, múzeumi értékeket és minden egyéb vagyontárgyat, amit a háború folyamán az Egyesült Nemzetek területéről Magyarország területére szállítottak".

A fegyverszüneti megállapodás az Ideiglenes Nemzeti Kormány államiterületi fennhatóságára vonatkozóan a következőket írta elő: „Magyarország kötelezte magát, hogy Csehszlovákia, Jugoszlávia és Románia általa megszállt területeiről visszavonja az összes magyar csapatokat és hivatalnokokat Magyarország 1937. december 31-én fennállott határai mögé, úgyszintén hatályon kívül helyez minden törvényhozási és közigazgatási intézkedést, amely csehszlovák, jugoszláv és román területek Magyarországhoz való csatolására vagy bekebelezésére vonatkozik." Ezt az előírást erősítette az 1938. évi és az 1940. évi bécsi döntőbírósági határozatok egyidejű érvénytelenítése a szövetséges nagyhatalmak által. Az Ideiglenes Nemzeti Kormány belpolitikáját viszont azok az előírások érintették közvetlenül, amelyek az összes hitlerista és más fasiszta politikai és katonai jellegű szervezetek feloszlatásáról, a háborús bűnösök büntetőjogi felelősségre vonásáról és kiadásáról, az Egyesült Nemzetekkel szembeni ellenséges propaganda megtiltásáról, a polgári közigazgatás visszaállításáról stb. intézkedtek.

A fegyverszüneti megállapodás rendelkezett a magyarországi Szövetséges Ellenőrző Bizottság létesítéséről is, amely a Szövetséges (Szovjet) Főparancsnokság képviselőjének az elnöksége alatt – az Egyesült Államok és Nagy-Britannia megbízottainak közreműködésével – „szabályozni és ellenőrizni fogja a fegyverszüneti feltételek végrehajtását" a fegyverszünet egész időtartamán. A fegyverszüneti megállapodás – az előzőekben már említetteken kívül – a rádióállomások, a posta, a távíró és a távbeszélő működtetésének jóváhagyását, az időszakos és a nem időszakos irodalmi termékek kiadásának, behozatalának és terjesztésének engedélyezését, valamint Németország és az általa elfoglalt országok területén élő személyek Magyarországon található tulajdonának (vagyonának és értékeinek) kivitelét vagy kisajátítását szintén a SZEB hatáskörébe utalta. A Szövetséges Ellenőrző Bizottság magyarországi tartózkodásával és funkciója gyakorlásával járó költségek ugyancsak az Ideiglenes Nemzeti Kormányt terhelték.

Az 1945. január 19-i tárgyaláson Gyöngyösi János külügyminiszter – néhány szövegértelmezési megjegyzésen és a magyar hadifoglyok hazatérésének kérdésén kívül – lényegében csak egyetlen érdemlegesnek minősíthető észrevételt fűzött a fegyverszüneti feltételekhez. Azt kérte, hogy Magyarország az 1946. január 1-jével kezdődő tíz éven belül teljesíthesse

Fegyverszüneti egyezmény

melyet egyrészről a Szocialista Szovjet Köztársaságok, az Egyesült Brit Királyság és az Északamerikai Egyesült Államok kormányai, másrészről Magyarország Ideiglenes Nemzeti Kormánya kötöttek.

Moszkva, január 20. január 16-a és 20-a között Moszkvában a Magyarországgal kötendő fegyverszüneti megállapodás kérdésében tárgyalások folytak, egyrészről az összes, Magyarországgal hadiállapotban lévő Egyesült Nemzetek nevében a Szovjetunió, Nagybritannia és az Északamerikai Egyesült Államok megbízottai, másrészről Magyarország Ideiglenes Nemzeti Kormányának küldöttsége között.

A tárgyalásokon résztvettek a Szovjetunió részéről: **Molotov, Dekanozov, Puskin, Szussajkov** vezérezredes, **Trajnin** ellentragernagy; az Északamerikai Egyesült Államok részéről: **Harriman**, az Egyesült Államok moszkvai nagykövete, **Cannon** és **Dean** vezérezredes; Nagybritannia részéről: tejhatalmú megbízottja, **Balfour** és **Crosswhite**. Magyarország képviselőjeként a tárgyalásokon az Ideiglenes Nemzeti Kormány következő megbízottai vettek részt: **Gyöngyösi János** külügyminiszter, **Vörös János** vezérezredes, honvédelmi miniszter és **Balogh István** miniszterelnökségi államtitkár.

A tárgyalások január 20-án a Magyarországgal megkötött fegyverszüneti megállapodás aláírásával fejezodtek be. A fegyverszüneti megállapodást a Szovjetunió, Nagybritannia és az Északamerikai Egyesült Államok kormányainak megbízásából a Szovjetunió marsalija: **Vorosilov** írta alá. Magyar részről a megállapodást **Gyöngyösi János, Vörös János** vezérezredes és **Balogh István** írtak alá.

A megállapodás aláírásánál jelen volt **Firlinger**, Csehszlovákia követe és **Szimics**, Jugoszlávia követe.

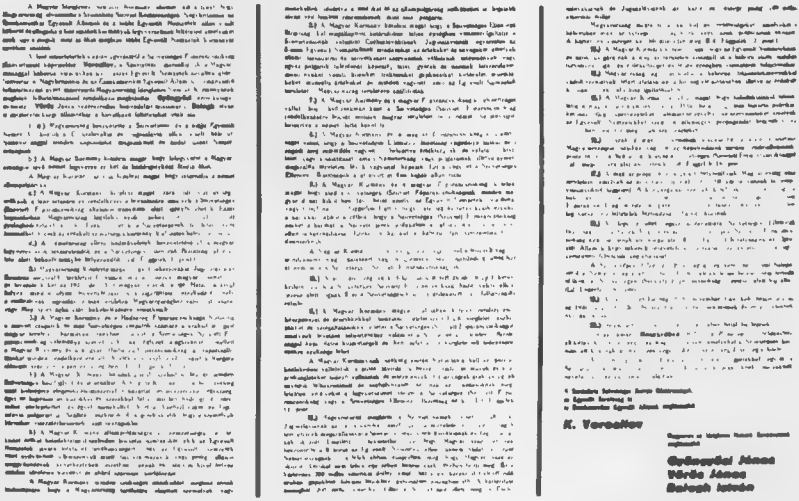

K. Vorosilov

Gyöngyösi János
Vörös János
Balogh István

Függelék

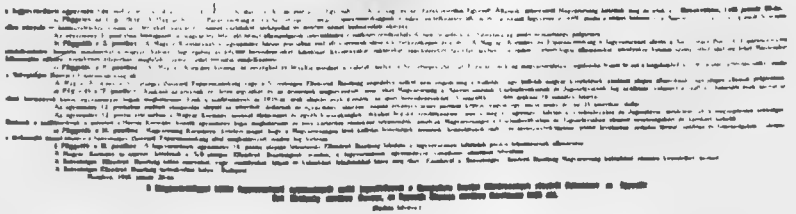

A szövetséges nagyhatalmak és az Ideiglenes Nemzeti Kormány 1945. január 20-án aláírt fegyverszüneti megállapodásának szövege

jóvátételi kötelezettségét. Ezt a kérelmet az elnöklő Molotov – az Egyesült Államok és Nagy-Britannia képviselőinek hallgatólagos jóváhagyásával – visszautasította, mondván, hogy „Magyarországot nem támadta meg senki. Magyarország megtámadta a Szovjetuniót. Magyarországnak nem üzent hadat senki. Magyarország hadat üzent a Szovjetuniónak és a Szövetségeseknek."[26] Ezzel tulajdonképpen be is fejeződtek a fegyverszüneti tárgyalások, anélkül hogy a tervezet eredeti szövegén bármit is változtattak volna. A fegyverszüneti megállapodást másnap, 1945. január 20-án Vorosilov, a szövetséges nagyhatalmak, illetőleg Gyöngyösi János, Vörös János és Balogh István, az Ideiglenes Nemzeti Kormány meghatalmazásából aláírták.[27]

Az azonnal hatályba lépett fegyverszüneti megállapodás Magyarországot elvileg szuverén államnak ismerte el, de a szuverenitás gyakorlati alkalmazását, illetőleg érvényesítését a nemzetközi előírások alapján életre hívott és törvényesített Szövetséges Ellenőrző Bizottság működése természetesen erősen korlátozta. Az a tény viszont, hogy a szövetséges nagyhatalmak a szóban forgó megállapodást az Ideiglenes Nemzeti Kormánnyal kötötték meg, ez utóbbi de facto elismerésének szentesítését jelentette. Ennyiben a fegyverszüneti megállapodás kétségtelenül igen jelentős esemény, valóságos külpolitikai határkő volt mind a népi demokratikus Magyarország, mind az Ideiglenes Nemzeti Kormány történetében. Hasonlóan a jövő komoly ígéretével biztattak a fegyverszüneti megállapodás azon pontjai is, amelyek nemcsak lehetővé tették, hanem egyben elő is írták Magyarország hozzájárulását a szövetséges hatalmak végső háborús győzelméhez. Ugyanakkor az antifasiszta jellegű előírások, közelebbről a fasizmus hazai maradványainak a következetes felszámolására vonatkozó kötelezettségek mintegy nemzetközileg támasztották alá a Magyar Nemzeti Függetlenségi Front programjának alapjában véve azonos tartalmú és célkitűzésű követeléseit. Emellett a szövetséges nagyhatalmak, mindenekelőtt a Szovjetunió részéről megnyilvánuló jóindulatról és megértésről tanúskodott a jóvátétel méltányosan megállapított 300 millió dolláros összege is. A fentebbiek sem homályosíthatják el, pontosabban oszlathatják el azonban teljesen azokat a hiányérzeteket, amelyek a fegyverszüneti megállapodás egyik vagy másik pontjával, s még inkább a magyar fegyverszüneti küldöttségnek a tárgyalásokon való szereplésével összefüggésben merülnek fel.

A valóságtól, a történelmi tényektől való teljes elrugaszkodás volna a Gyöngyösi-féle fegyverszüneti küldöttségtől kérni számon azt, hogy nem egyenrangú félként tárgyalt a szövetséges nagyhatalmak képviselőivel. Hiszen ebben az esetben a nem egyenrangúság, illetőleg az egyenlőtlenség a tárgyaló felek objektív helyzetéből és pozíciójából, a dolgok logikájából következik. Éppen ezért a legyőzött fél képviselőjének mindössze a győztes (vagy győztesek) igazságérzetére, a háború idején tett hivatalos nyilatkozataikra és kötelezettségvállalásaikra, valamint a jövőért való felelősségükre lehet és kell is emlékeztető szóval hivatkoznia. Az Ideiglenes Nemzeti Kor-

mány, illetőleg fegyverszünetet kérő küldöttsége ezt annál is inkább megtehette volna, hiszen a háborúért csak közvetve volt és lehetett felelős. Ilyen körülmények között a Gyöngyösi-féle fegyverszüneti küldöttségnek – már csak a szövetséges nagyhatalmak képviselői helyes és megalapozott döntéseinek megkönnyítése céljából is – fel kellett volna hívnia a figyelmet azokra a legfontosabb külső és belső feltételekre, tényezőkre, amelyek Magyarországot az első világháború befejezésétől a második világháborúig, s különösen a háborúba lépéstől a fegyverszünet kéréséig „elvezették". Ezen belül pedig – szerény mértéktartással, de szigorú tárgyilagossággal – részletesebben kellett volna bemutatnia Magyarország és a szomszédos országok helyzetét és szerepét a második világháborúban, s főleg a német megszállás idején, valamint a német megszállókhoz és egymáshoz való viszonyuk alakulását (semmit sem hallgatva el, és nem is csökkentve természetesen sem a magyar uralkodó körök súlyos felelősségét, sem azokat az ellentmondásokat, amelyek például Csehszlovákia helyzetében és az Eduard Beneš neve által fémjelzett emigráns kormány álláspontjában tükröződtek).

A fegyverszüneti megállapodás tervezetének ismeretében és az emigráns csehszlovák kormány kitelepítési javaslatairól szóló – és joggal feltételezhető, hogy ismert – információk birtokában a fegyverszüneti küldöttségnek semmiképpen sem lett volna szabad megjegyzés nélkül hagynia az 1937. december 31-i államhatárok közé való visszavonulásra és a bécsi döntések érvénytelenítésére vonatkozó pontokat, valamint hallgatnia azok végrehajtásának reálisan előre is látható következményeiről, hanem feltétlenül meg kellett volna próbálni tájékoztatást, legalábbis hiteles értesüléseket szerezni arról, hogy a fegyverszüneti feltételek ebben a tekintetben végleges vagy demarkációs határokat jelentenek-e. Ugyanakkor a szövetséges nagyhatalmak részéről elhangzó kijelentések, megnyilatkozások minden bizonnyal lehetőséget kínáltak volna arra is, hogy a fegyverszüneti küldöttség vezetője és tagjai kifejtsék véleményüket a határokon kívül maradt, illetőleg maradó magyar nemzetiségi lakosság várható sorsával kapcsolatosan. A magyar küldöttségnek amellett is kellett – és lehetett is – volna meggyőzően érvelnie, hogy a szövetséges nagyhatalmak a bécsi döntéseket érvénytelenítő pontot – egyidejűleg és értelemszerűen – egészítsék ki a Romániával már megkötött fegyverszüneti megállapodás azon részletével, amely Erdély jövőbeni hovatartozásával foglalkozott. Ez utóbbi kérést annál is inkább elő lehetett volna terjeszteni, hiszen a román fegyverszüneti megállapodás szövege a magyar fegyverszüneti küldöttség tagjai előtt sem volt ismeretlen. „A fegyverszüneti egyezmény tulajdonképpen nem jelentett számunkra meglepetést. Előttünk volt már – állapítja meg Balogh István miniszterelnökségi államtitkár korabeli beszámolója – a finn és a román fegyverszüneti egyezmény, amely magában foglalja az alapelveket és a jóvátétel összegét, amelyet vállalni kell."[28]

A miniszterelnökségi államtitkár szóban forgó beszámolójában elsősor-

ban a jóvátétellel kapcsolatosan rámutat arra is, hogy „el lehettünk készülve sokkal súlyosabb feltételekre is". A Szovjetunió által igényelt jóvátétel összege és teljesítésének a szabályozása valóban olyan volt, amit az Ideiglenes Nemzeti Kormány – az utókor előtt is – nem csupán nyugodtan vállalhatott, hanem egyenesen erkölcsi és politikai kötelessége volt az idevonatkozó előírásoknak pontosan és maradéktalanul eleget tenni a népi demokratikus Magyarország jövője érdekében. Ebben az összefüggésben persze még nehezebb – sőt, mi több, úgyszólván lehetetlen – kellő magyarázatot találni, többé-kevésbé elfogadható választ adni arra a kérdésre, hogy Gyöngyösi János külügyminiszter, a magyar fegyverszüneti küldöttség vezetője moszkvai tapasztalatainak birtokában is, miért éppen azt tekintette a fegyverszüneti tárgyalásokon való szereplése szempontjából a leglényegesebbnek, hogy halasztást kért a jóvátétel teljesítésére.[29] Lehetséges, hogy a magyar külügyminiszter nem volt képes felismerni a Szovjetunió jóvátételi javaslataival való azonnali és fenntartás nélküli egyetértés jelentőségét. S így valószínűleg az sem merült fel benne, hogy magatartásával akarva-akaratlanul is felesleges bizalmatlanságot ébreszthet a szovjet tárgyalófélben a magyar fegyverszüneti küldöttség s – ami természetesen ennél is sokkal súlyosabb – az Ideiglenes Nemzeti Kormány iránt. Ennek a problémának a mérlegelésénél azonban arról sem szabad elfeledkeznünk, hogy a magyar jóvátétel körül Moszkvában a szövetséges nagyhatalmak között lezajlott vitákról, nézeteltérésekről a magyar küldöttség tagjai feltételezhetően semmit sem tudtak. (Ez, bármennyire is hihetetlennek tűnik, minden tekintetben megbízható és kimerítő történeti források hiányában ma még nem cáfolható. Ám ha mégis bebizonyosodna, hogy a magyar küldöttség, illetőleg annak vezetője akár csak felszínes és töredékes értesülésekkel is rendelkezett erről, akkor a fegyverszüneti tárgyaláson tanúsított magatartását és szereplését aligha lehetne csak hibásnak minősíteni.)

Gyöngyösi Jánost és küldöttségét még így sem lehet felmenteni a felelősség alól. A magyar fegyverszüneti küldöttség ugyanis a 300 millió dolláros jóvátétel teljesítésének elhalasztása érdekében kifejtett „erőfeszítések" közben egyszerűen „elfeledkezett" az Egyesült Nemzetek és polgáraik kártérítési igényéből fakadó problémákról, amelyek pedig vitathatatlanul és többszörösére növelhették az Ideiglenes Nemzeti Kormány tényleges jóvátételi kötelezettségeit és a romokban heverő ország anyagi gondjait és terheit. A szövetséges nagyhatalmak egyébként a fegyverszüneti megállapodás tervezetének a kártérítéssel foglalkozó bekezdését olyan módon fogalmazták meg, hogy az már az első olvasásra szinte felkínálta a tisztázó kérdésfeltevést. Erre – mint ahogy Balogh István beszámolójából is kitűnt – nyilvánvalóan azért nem került sor, mert a magyar fegyverszüneti küldöttségnek egyöntetűen az lehetett a véleménye, hogy: „Az amerikaiak és angolok semmiféle igényt nem támasztottak."[30] Az Amerikai Egyesült Államok és Nagy-Britannia képviselői a fegyverszüneti tárgyalásokon valóban nem ter-

jesztették elő a szó szoros értelmében vett jóvátételi követeléseket Magyarországgal szemben, sőt a kártérítési igényük sem volt összegszerű. A magyar küldöttség valószínűleg döntően emiatt nem tekintette a kártérítést a jóvátételi kötelezettség részének, „eredeti" megnyilvánulási formájának. Így persze még kevésbé ismerhette fel azt, hogy a jóvátétel és a kártérítés ilyen szerepeltetése, illetőleg a tervezetben történt megfogalmazása a Szovjetunió és a nyugati szövetségesek vitáinak, pontosabban kompromisszumának sajátos tükröződése.

A kártérítéssel kapcsolatos kérdésfeltevés elmulasztása azzal a veszéllyel járt, hogy az Ideiglenes Nemzeti Kormány nem tud idejében felkészülni az abból adódó problémák megoldására, valamint azzal is, hogy a kelleténél majd jóval kevésbé érzékeli a szövetséges nagyhatalmaknak a jóvátétel és a kártérítés körül kibontakozó jövőbeni vitáit, illetőleg azok igazi hátterét és tulajdonképpeni jelentőségét. Nem is beszélve arról, hogy a magyar küldöttségnek a fegyverszüneti tárgyalásokon a reánk háruló kötelezettségek tisztázása mellett mindenesetre gondolnia kellett volna azoknak a jogos kártérítési igényeknek a bejelentésére is, amelyeket Magyarország megalapozottan támaszthatott Németországgal szemben, legalább a hitlerista megszállás idejére vonatkozólag.

A magyar küldöttség bizonytalankodó és passzív magatartásával a valóságban önmagát ítélte tétlenségre a fegyverszüneti tárgyalásokon, hiszen még az ott felkínálkozó lehetőségekkel sem tudott megfelelően élni. Így nem is nagyon lehet csodálkozni azon sem, hogy Gyöngyösi János külügyminiszternek és a küldöttség tagjainak egyáltalán nem volt semminemű – érdemleges és kimutatható – szerepe a fegyverszüneti magállapodás szövegének véglegesítésében. Amennyiben tehát a fegyverszüneti megállapodás – ellentmondásaival és megoldatlanul hagyott kérdéseivel együtt – végső fokon mégiscsak a népi demokratikus Magyarország előtt nyitotta meg a kibontakozás felé vezető utat, akkor az lényegében kizárólag a Szovjetunió és a nyugati szövetséges nagyhatalmak együttműködésének és megegyezésének, vagyis az akkori közép- és délkelet-európai politikájuknak volt köszönhető. Ugyanakkor a fegyverszüneti megállapodás létrejöttének körülményei és a magyar fegyverszüneti küldöttség moszkvai szereplése még nyilvánvalóbbá tette, hogy az Ideiglenes Nemzeti Kormánynak – a fegyverszüneti megállapodás következetes végrehajtásával egyidejűleg – külpolitikájában Magyarország nemzetközi elszigeteltségének mielőbbi feloldására kell összpontosítania figyelmét és erejét. De ilyen tanulság levonására ösztönözték az Ideiglenes Nemzeti Kormányt és külügyminiszterét a moszkvai sajtó 1945. januári hírei és hírmagyarázatai is, amelyek több-kevesebb részletességgel foglalkoztak az Ideiglenes Nemzetgyűlés és az Ideiglenes Nemzeti Kormány megalakulásának nemzetközi visszhangjával, valamint a szovjet kormány és közvélemény Magyarországot illető várakozásaival.[31] E legidőszerűbb külpolitikai feladat sikeres teljesítése viszont dön-

tően azon múlott, hogy az Ideiglenes Nemzeti Kormány és a függetlenségi front pártjai mennyire tudnak majd a második világháború végén és az utána kialakuló, pontosabban kialakult nemzetközi viszonyokban eligazodni, s képesek lesznek-e a realitásokon nyugvó külpolitikai célkitűzésük és konkrét lépéseik támogatására megnyerni az ország haladó közvéleményét, a lakosság többségét.

Az ország nemzetközi elszigeteltségének oldódása. Az Ideiglenes Nemzeti Kormány diplomáciai elismerése a Szovjetunió által

Két héttel a magyar fegyverszüneti szerződés aláírása után a szövetséges nagyhatalmak kormányainak vezetői Jaltában találkoztak. Franklin Delano Roosevelt, Winston Churchill és Joszif Visszarionovics Sztálin 1945. február 4–11-i megbeszéléseinek napirendjén azonban – Teheránt[32]ól eltérően – ezúttal már nagyobbrészt a háború utáni rendezés kérdései szerepeltek. A résztvevők egységesek voltak az akkor még változatlanul legidőszerűbb kérdésben, a hitleri Németország teljes katonai szétzúzásában. Ezenkívül lényegében megállapodásra jutottak egymással a legyőzött Németország megszállásában és ellenőrzésében, a Németország által fizetendő jóvátétel szempontjaiban, az ENSZ San Franciscó-i alakuló ülésének összehívásában, a vétójog ENSZ-beli alkalmazásában, a Külügyminiszterek Tanácsának felállításában, valamint a két lengyel kormány és Jugoszlávia ügyében. De nagy jelentőségű nyilatkozatot fogadtak el a felszabadított Európa népeinek sorsával kapcsolatosan is. E nyilatkozat ugyanis megállapította, hogy az Egyesült Államok, Nagy-Britannia és a Szovjetunió „együttesen kinyilvánítják kölcsönös egyetértésüket az iránt, hogy a felszabadított Európa átmeneti bizonytalanságának időszakában a három kormány egybehangolt politikájával segíti a náci Németország uralma alól felszabadított európai népeket és a tengely volt európai csatlós államainak népeit abban, hogy sürgős megoldásra váró politikai és gazdasági kérdéseiket demokratikus eszközökkel oldják meg".[33] A fentebbiekben a szövetséges nagyhatalmak ahhoz ígértek közelebbről segédkezet nyújtani, arra vállaltak kötelezettséget, hogy az említett országok megteremtsék belső békéjük feltételeit; szükségintézkedéseket foganatosítsanak az ínséget szenvedő emberek megsegítésére; a lakosság összes demokratikus elemeit széleskörűen képviselő ideiglenes kormányhatalmat létesítsenek, amely köteles minél előbb szabad választások útján a nép akaratának megfelelő kormányt alakítani; elősegítsék az ilyen választások megtartását. Ezek a célkitűzések kétségtelenül döntően a fasiszta maradványok felszámolását és a demokratikus kibontakozás ügyét szolgálták. Ugyanakkor a jaltai megállapodások természetesen elsősorban a második világháború győzelmes befejezését voltak hivatva biztosítani, de

egyúttal kellő alapokat teremtettek a szövetséges nagyhatalmak háború utáni együttműködése számára is. „Biztos vagyok abban – hangsúlyozta Roosevelt az értekezlet után Sztálinhoz intézett táviratában –, hogy a világ népei ennek a találkozásnak eredményében őszinte biztosítékát látják annak, hogy három nagy nemzetünk a békében éppúgy együtt dolgozhat, mint a háborúban."[34]

A jaltai megállapodások tulajdonképpen a szövetséges nagyhatalmak vezetőinek azon a közös felismerésén alapultak, hogy a második világháború győzelmes befejezése érdekében nélkülözhetetlenül szükség van további együttműködésükre. Ekkor még valóban egyik szövetséges sem volt abban a helyzetben, hogy eltekinthetett volna a többi támogatásától. Ez különösen a nyugati szövetségesekre vonatkozott, amelyek a Japán elleni háborúban is feltétlenül számoltak a Szovjetunió katonai részvételével. Ez világosan kitűnik az Egyesült Államok Külügyminisztériumának 1945. január 8-i jelentéséből is: „Szükségünk van a Szovjetunió támogatására, hogy legyőzzük Németországot. Nagy szükségünk van a Szovjetunióra a Japán elleni háborúban, amikor az európai háború befejeződött. Szükségünk van a Szovjetunió együttműködésére a béke megszervezésében."[35] A szövetséges nagyhatalmak kölcsönös viszonyát és magatartását egyébként elég hűen tükrözte az egyes, konkrét megállapodások kompromisszumos jellege is. Ennek megfelelően az értekezlet határozatainak megfogalmazása olyan módon történt, ami alkalmat adott, sőt esetenként úgyszólván lehetőséget kínált az egyes szövetséges nagyhatalmaknak – a közös érdekek mellett – sajátos érdekeik későbbi kifejezésére is. Ez utóbbiak érvényesítése persze végső fokon azon múlott, az illető szövetséges mennyire akarta vagy tudta elképzeléseit és törekvéseit a helyszínen fegyveres erejének jelenlétével is alátámasztani. Nem is beszélve arról, hogy azokban a kérdésekben – mint például Németország jövője –, ahol egyelőre még nem sürgetett az idő, nem jött létre megegyezés Jaltában a szövetséges nagyhatalmak között.

A Jaltában megvalósult egység, illetőleg együttműködés azonban nem bizonyult tartósnak. F. D. Roosevelt 1945. április 12-én bekövetkezett halála után, majd főleg az európai háború befejezéséhez közeledve a nyugati szövetségesek táborában, s ezen belül az amerikai hivatalos körökben, sőt a közvélemény egy részében is mind határozottabban jutott kifejezésre az a törekvés, amely a Szovjetunióval való együttműködés lazítására, felbomlasztására irányult. „A jaltai találkozót követő hetekben a hadi helyzet hallatlanul gyors ütemben változott. A náci veszély enyhülésével – állapítja meg A. Schlesinger »A hidegháború eredete« című tanulmányában – csökkent az együttműködés szükségessége."[36] Az előbbiekkel összefüggésben az Egyesült Államokban – és másutt is – elhangzottak olyan vélemények, melyek szerint Roosevelt és Churchill Jaltában túlságosan engedékeny volt a Szovjetunióval szemben. Ezt az „engedékenységet" az elnökhöz közel állók – csak éppen ellenkező előjellel – szintén döntően a gyorsan változó hadi

helyzettel próbálják magyarázni. E. Roosevelt írja a jaltai értekezlet légkörét jellemezve, hogy „miközben a tanácskozások folytak, a Vörös Hadsereg eddig soha nem látott ütemben morzsolta fel a nácikat. Valójában az angol és amerikai katonai és tengerészeti kiküldöttek már azon tanakodtak, hogy az oroszok nem törték-e össze végleg a német vonalakat keleten, és a világ leghatalmasabb fasiszta államának összeomlása nem következett-e be, még mielőtt véget ér a konferencia."[37] Ez a benyomás – úgy tűnik – tényleg elég erős lehetett, hiszen Harriman, az Egyesült Államok akkori moszkvai nagykövete és a jaltai értekezlet egyik résztvevője még negyedszázad múltán is – bár meglehetősen egyéni megvilágításban – erre hivatkozik a *Der Spiegel* című nyugatnémet lapnak adott nyilatkozatában. „A katonák túlbecsülték a szovjetek erejét és lebecsülték azt az energiát, amellyel a németek küzdenék le az oroszokat – inkább, mint a Nyugatot. Azt hitték, hogy a Vörös Hadsereg netán egész Németországot megszállhatná, mielőtt még átlépték a Rajnát."[38] Az engedékenységről vallott nézeteket azonban fokozatosan olyan felfogás szorította háttérbe, váltotta fel úgyszólván világszerte, amely szerint a szövetséges nagyhatalmak Jaltában „érdekszférákra" osztották fel a világot, s konkrétan Közép- és Délkelet-Európát pedig a Szovjetuniónak engedték át a nyugati szövetségesek.[39] Az ilyen és hasonló vélekedések és híresztelések persze már a második világháború idején elkerülhetetlenül negatívan befolyásolták a szövetséges nagyhatalmak kapcsolatát, s a Vörös Hadsereg által felszabadított országokban a szovjetellenességet táplálták. Ehhez járult, hogy az amerikai kormánykörök 1945 tavaszán–nyarán olyan megnyilatkozásokra, illetőleg konkrét lépésekre (a kölcsönbérleti szállítások előzetes bejelentés nélküli felfüggesztése, Argentína ENSZ-be való felvételének kierőszakolása, az A. N. Vandenberg-féle nyílt követelés Oroszország feltartóztatására stb.) szánták el magukat, amelyek kétségtelenül arról tanúskodtak, hogy a korábban háttérbe szorult szovjetellenes irányzatok újraélednek az Amerikai Egyesült Államokban. „A Népszövetség utolsó ténykedése az volt, hogy kizárta tagjai sorából a Szovjetuniót. Az Egyesült Nemzetek Szervezetének első ténykedése a szavazás volt – mutat rá Fleming az Argentína ENSZ-tagsága körüli vitákra utalva –, amely elszigetelte és megalázta a Szovjetuniót. Ez a lépés méghozzá olyan kormány érdekében történt, amely nyíltan fasiszta intézkedéseket foganatosított belső ellenségeivel szemben."[40]

A jaltai értekezletet követő hetekben-hónapokban Magyarország viszonylatában – Bulgáriától és Romániától, sőt Olaszországtól is bizonyos fokig eltérően – nem annyira a kormányhatalom összetételével és a Szövetséges Ellenőrző Bizottság működésével, hanem elsősorban az Ideiglenes Nemzeti Kormány intézkedéseivel és az Egyesült Államok önálló kezdeményezéseivel kapcsolatosan merültek fel komolyabb nézeteltérések a szövetségesek között. Valójában azonban ezek korántsem voltak olyan élesek, mint a szövetséges nagyhatalmak Lengyelországgal vagy akár Bulgáriával és

Romániával összefüggő ellentétei. Ennek nyilvánvalóan az lehetett az oka, hogy sem az Egyesült Államoknak és Nagy-Britanniának, sem a Szovjetuniónak nem fűződtek különleges érdekei Magyarországhoz.

Az Egyesült Államok már 1944 nyarán elfogadta azt a brit kormányfelfogást,[41] hogy a háború után helyre kell állítani Magyarország állami függetlenségét.[42] Az amerikai kormánykörök első ízben 1944 szeptemberében fogalmazták meg részletesebben a Magyarország jövőjét illető elképzeléseiket, törekvéseiket. Eszerint itt is ideiglenes kormányt kell majd alakítani, de lehetőleg kommunisták nélkül.[43] Ezzel az állásponttal Roosevelt is egyetértett. Véleményalkotását minden bizonnyal befolyásolták olyan információk, mint amilyeneket George Kennan moszkvai ügyvivő juttatott el 1944. október 20-án külügyminiszteréhez: „Miután Románia, Finnország és Bulgária kilépett a háborúból, Görögország és Jugoszlávia felszabadult, és Magyarország összeomlása küszöbön áll, a szovjet intenciók tisztázódni kezdenek nyugati szomszédaival szemben. A helyi viszonyokhoz alkalmazkodni kívánó és azért változtatásokra hajlamos szovjet politika arra törekszik, hogy nyugati határai mentén olyan rendszereket hozzon létre, amelyek kedvező beállítottságúak a Szovjetunióval szemben, de nem kényszeríti ki szükségszerűen a kommunista gazdasági vagy társadalmi rendszereket. Noha feltűnően tartózkodik attól, hogy nyíltan beavatkozzon az ország belügyeibe, arra biztatja a kommunista és szimpatizáns baloldali pártokat, hogy vegyék kezükbe az ellenőrzést és erélyes programot tűzzenek ki . . ."[44] Az amerikai kormánykörök egyébként maguk is számoltak bizonyos társadalmi-politikai változásokkal, így a nagybirtokok felosztásával is Magyarországon.[45] De ezzel együtt az Egyesült Államok most – és később – is az amerikai érdekek megvédelmezését tekintette a legfontosabbnak magyarországi politikája szempontjából. Ezzel összefüggésben ügyelt arra, nehogy politikai és főleg gazdasági téren hátrányba kerüljön a Szovjetunióval szemben Magyarországon.

A Vörös Hadsereg felszabadítóként lépett Magyarország földjére. A szovjet kormány politikáját és várható magatartását a Vörös Hadsereg Főparancsnokságának azon felhívása körvonalazta, amelyet a felszabadított területek lakosságához intézett. E felhívás, többek között, a következőket tartalmazta: „A Vörös Hadsereg nem mint hódító jött Magyarországra, hanem mint a magyar nép felszabadítója a német fasiszta iga alól . . . A szovjet katonai hatóságok nem szándékoznak Magyarország mai társadalmi rendjén változtatni, és a maguk rendjét meghonosítani az általuk elfoglalt területeken."[46] Ennek megfelelően a szovjet katonai hatóságok a front igényeinek minél hatékonyabb kielégítésén túlmenően egyetlen olyan intézkedést sem foganatosítottak, amely az ország társadalmi és gazdasági rendjének átalakítását célozta volna. Sőt, a régi közigazgatás érintetlenül hagyása, pontosabban újból való feltámasztása, valamint a lakosságnak a megszokott életformájához, közte a hitéletéhez való visszatérésre buzdító gyakori szov-

jet felszólítások nem csupán a meglepetés erejével hatottak a közvéleményben, de egyben kézzelfoghatóan cáfolták a szovjetellenes propaganda korábbi állításait és a különböző rémhíreket is.

A fegyverszüneti szerződés aláírása után annyiban változott meg ez a helyzet, hogy most már Vorosilov, a SZEB szovjet elnöke a szövetséges nagyhatalmak nevében kérhette, illetőleg kérte számon azoknak az intézkedéseknek az életbe léptetését, amelyekre az Ideiglenes Nemzeti Kormány Moszkvában kötelezettséget vállalt. Ezek a kötelezettségek általában teljesen összhangban voltak a függetlenségi front antifasiszta, demokratikus programjával. Ami egyúttal azt is jelentette, hogy a SZEB kívánalmai tulajdonképpen megegyeztek a népi demokratikus fejlődés belső szükségleteivel, azokat támasztották alá nemzetközileg. Ebben a vonatkozásban tehát a SZEB működése, s különösen elnökének a tevékenysége kétségtelenül a kommunista párttal együtt haladó baloldali, demokratikus erők számára jelentett közvetlen támogatást azokban a küzdelmekben, amelyeket ők a függetlenségi front programjának következetes végrehajtásáért folytattak a koalíción belül és azon kívül is Magyarországon.

Az eltérő politikai és társadalmi berendezkedésű szövetséges nagyhatalmak már eleve nem feltétlenül ugyanazt értették vagy érthették a lakosság „összes demokratikus elemein" és a demokratikus vívmányokon. Erről tanúskodik mindjárt a földosztásról szóló 1945. márciusi kormányrendelethez és annak végrehajtásához való viszonyuk is. Vorosilov az Ideiglenes Nemzeti Kormány tagjaival és a koalíciós pártok vezetőivel folytatott megbeszélései során az ország nyugati felében akkor még zajló felszabadító harcok mielőbbi befejezésével és a hitleri Németország oldalán harcoló magyar katonaság átállásának elősegítésével összefüggésben tett említést a földosztás gyors végrehajtásának szükségességéről, amivel kétségtelenül „befolyásolta" az időnyerés taktikáját alkalmazni szándékozó polgári s ezen belül a kisgazdapárti politikusok magatartását. Ehhez járult azután a Vörös Hadsereg tagjainak, tisztjeinek és katonáinak az a tevékenysége, amellyel nemcsak ösztönözték és bátorították a földosztás radikális végrehajtásáért mind határozottabban síkraszálló falusi szegénységet, hanem több helyen a lehetőségekhez mérten anyagi és technikai segítséget is nyújtottak a földigénylő bizottságoknak, illetőleg az újbirtokosoknak. Ugyanakkor az Egyesült Államok politikai képviselője „több ízben szóban és írásban az amerikai állampolgárok földbirtokainak védelmére kelt".[47] Az Ideiglenes Nemzeti Kormány ezekre válaszolva közölte 1945 márciusában Arthur Schoenfelddel, az USA budapesti missziójának vezetőjével, hogy a külföldi állampolgárokat kártérítik igénybe vett földjeikért.[48]

A brit politikai misszió vezetője és Aubrey Pearce Edgcumbe tábornok, a SZEB brit tagja 1945 folyamán szintén több alkalommal foglalkoztak jelentéseikben a földosztással. Alvary Douglas Frederick Gascoigne 1945. május 25-i és július 18-i jelentésében a földosztást egyenesen törvénybe ütköző és

alkotmányellenes cselekedetnek minősítette azért, mert a végrehajtást nem közvetlenül törvény szabályozta.[49] Gascoigne a szovjet álláspontal ellentétben azt is tagadta, hogy a földosztásnak szerepe lehet a magyar gazdaság háborús hozzájárulásának növelésében, de ennél is jobban foglalkoztatta őt az, hogy a nyugati állampolgárok és az egyházak vagyonát megkérdezés nélkül felosztották.[50] Edgcumbe pedig már a súlyos ellátási helyzetet is a földosztással igyekezett kapcsolatba hozni 1945. augusztus 21-i jelentésében.[51] Az amerikai és brit képviselők eme állásfoglalásaikkal s konkrétan a megváltás elmaradásával kapcsolatos tiltakozásaikkal akarva-akaratlanul a földosztás hazai ellenzőiben is reményeket ébresztettek, azokat a földbirtokosokat és polgári köröket bátorították, amelyek igyekeztek zátonyra juttatni vagy legalábbis akadályozni a népi demokratikus hatalom egyik első – politikai és társadalmi hatását tekintve is – legjelentősebb vívmányának megvalósulását.

Még a jaltai értekezlet idején merült fel az az amerikai kívánság, mely szerint Olaszországból bombázó- és vadászgépkötelékeket telepítenének Magyarországra.[52] Ezek kiszolgálására George Marshall tábornok Budapesten két repülőteret és üzemanyagraktárak létesítését kérte a szovjet féltől. De a szovjet kormány nyilvánvalóan abból a meggondolásból, hogy az Egyesült Államok katonai jelenléte már nem annyira a hitleri Németország elleni háború, mint inkább a háború utáni amerikai politika céljait szolgálná, kitért a szóban forgó javaslat elfogadása elől.[53] Feltehetően ennek a javaslatnak, pontosabban „kiszivárogtatásának" is szerepe lehetett abban, hogy a jaltai értekezletről származó hírek nyomán itthon olyan vélemény alakult ki a polgári jobboldal köreiben, hogy rövidesen angolszász katonaság érkezik Magyarországra. Sőt, az említett körök nemcsak várták az angol–amerikai csapatok érkezését, hanem olykor már látni is vélték – reményeik víziójában – azok menetelését, hol a nyugat-dunántúli városokban, hol meg Békéscsabán, Orosházán és másutt. Ezek a hírek és híresztelések, főleg a suttogó propaganda hatására még hónapok múlva is szinte szájról szájra jártak „a budapesti polgárság körében".[54]

Hasonlóan reményeket ébresztett a függetlenségi front és a kormánykoalíció jobboldalán az Egyesült Államok egy másik, önmagában az Ideiglenes Nemzeti Kormány szempontjából is pozitív kezdeményezése. Hans Frederick Arthur Schoenfeld, a budapesti amerikai misszió vezetője, 1945. május 26-án közölte Gyöngyösi külügyminiszterrel, hogy kormánya hajlandó lenne – Magyarország érdekei védelmének az elősegítése céljából – nem hivatalos magyar képviselőt Washingtonban fogadni. Schoenfeld írásban is átnyújtott közlése az alábbiakat tartalmazta: „Az Egyesült Államok kormánya elismeri, hogy Magyarország Ideiglenes Nemzeti Kormánya esetleg képviselőt óhajtana küldeni Washingtonba, tekintve azt a tényt, hogy az Egyesült Államokban egy nagy magyar kolónia és más magyar érdekek vannak. Az Egyesült Államok kormánya kész ilyen képviselőt fogadni és részére

az amerikai hatóságokkal való kapcsolatot, valamint olyan lehetőségeket biztosítani, hogy nem hivatalos és nem formális módon képviselhesse a magyar érdekeket. Ilyen képviselőt hivatalosan nem akkreditálnának az Egyesült Államok kormányához, és jelenléte az Egyesült Államokban semmiképpen sem jelentené a diplomáciai kapcsolatok újrafelvételét Magyarország és az Egyesült Államok között. E posztra kijelölendő bármely egyén nevét természetesen előzetes jóváhagyásra az Egyesült Államok kormányának kell előterjeszteni."[55] A külügyminiszter bármennyire örült is az ajánlatnak, nem mert róla hivatalosan nyilatkozni a SZEB elnökének előzetes megkérdezése nélkül. Schoenfeldnek is tisztában kellett lennie természetesen azzal, hogy az Ideiglenes Nemzeti Kormány, illetőleg az egyik minisztere csak a SZEB hozzájárulása után foglalhat állást ilyen kérdésben. Gyöngyösi 1945. június 8-i levelében arról tájékoztatta Schoenfeldet, hogy őszinte sajnálatára a SZEB-től még mindig nem kapott választ az USA szóban forgó memorandumával kapcsolatosan. Ennek ellenére Schoenfeld több ízben – 1945. június 19-én és szeptember 14-én – is sürgette a magyar választ. A szeptember 14-i találkozón pedig Schoenfeld – minden bizonnyal a nagyobb nyomaték kedvéért és Gyöngyösi külügyminisztert is próbára téve – már azt fejtegette, hogy ebben a kérdésben egyáltalán nem tartja illetékesnek a SZEB -et, hiszen itt kizárólag a két államot érdeklő ügyről van szó. De valószínűleg ez sem győzte meg Gyöngyösi Jánost, mert az Ideiglenes Nemzeti Kormány csak 1945. szeptember 22-én válaszolt a nem hivatalos magyar képviselő küldésére vonatkozó amerikai ajánlatra.[56] Ekkorra viszont a magyar beleegyezés már lényegében időszerűtlenné és tárgytalanná vált. Ezen a napon érkezett meg ugyanis a külügyminisztériumba az Egyesült Államoknak az a javaslata, amely a két állam közötti diplomáciai kapcsolatok közeli helyreállításának lehetőségét helyezte kilátásba.

Nagy-Britannia mind a nem hivatalos magyar képviselő esetleges londoni fogadását, mind a diplomáciai elismerést illetően jó ideig kifejezetten tartózkodó, sőt elutasító magatartást tanúsított. A brit politikai misszió vezetője a különböző pártállású magyar politikusoknak és közéleti személyiségeknek, valamint a kormánytagoknak ugyancsak kitérő válaszokat adott a diplomáciai elismerés lehetőségével kapcsolatosan feltett kérdéseikre. Gascoigne 1945. augusztus 18-án Gyöngyösi külügyminiszternek is azt mondta, hogy „időre van szükség" a két állam közötti diplomáciai kapcsolatok megteremtéséhez.[57] Néhány nappal később pedig Rákosi Mátyás hasonló érdeklődésére lényegében elutasító választ adott, amikor kijelentette, hogy „pillanatnyilag nem időszerű" a Magyarország és Nagy-Britannia közötti diplomáciai kapcsolatok felvétele. Közelebbről, ha a politikai feltételek kialakultak és azokat garantálják, majd akkor kerülhet sor a diplomáciai kapcsolatok újrafelvételére.[58] Gascoigne 1945. augusztus 23-i jelentésében foglalkozott azzal a kérdéssel, hogy a Szovjetunió Bulgáriát és Romániát már diplomáciai elismerésben részesítette. De ehhez az eseményhez is

csupán annyi megjegyzést fűzött, hogy az említett országok kormányai „sem jobbak", mint az Ideiglenes Nemzeti Kormány.[59] Később Tildy Zoltánnal folytatott 1945. szeptember 3-i beszélgetésén is megismételte a brit diplomata azt a „személyes véleményét", mely szerint a közeli jövőben nem várható Nagy-Britanniától a diplomáciai elismerés.[60]

Az Ideiglenes Nemzeti Kormánnyal szembeni brit tartózkodás egyik forrása kétségtelenül a Gyöngyösi János külügyminiszter személye iránti bizalmatlanság lehetett, illetőleg volt, amit Gascoigne-ban a polgári és kisgazdapárti politikusok mellett egyes szociáldemokraták is tápláltak. A brit politikai misszió vezetője 1945. május 24-i jelentésében azt közölte a Foreign Office-szal – Miklós Béla miniszterelnök tájékoztatására hivatkozva –, hogy Gyöngyösi Jánost rövidesen eltávolítják a kormányból, mert a kommunistákkal működik együtt.[61] A Nagy-Britanniával szemben „nem nagyon barátságos" Gyöngyösi külügyminiszter távozása feletti örömöt csak az árnyékolta be, hogy Gascoigne valójában maga sem hitte el ezt a hírt. A brit politikai misszió vezetője 1945. augusztus 18-i jelentésében szintén csalódottságának adott hangot Gyöngyösi külügyminiszter tartózkodó magatartásával kapcsolatosan. De őt hibáztatta Gascoigne azért is, mert a „nem nagyon barátságos" külügyminiszter miatt nem alakult ki rendszeres érintkezés kettejük között.[62]

Ezekben a hetekben-hónapokban a szövetséges nagyhatalmak nézeteltérései és időnkénti súrlódásai Magyarország viszonylatában még nem öltöttek súlyosabb jelleget, nem idéztek elő drámai fordulatot, s ami a legfőbb, nem bénították meg az Ideiglenes Nemzeti Kormány tevékenységét. Egyáltalán nem meglepő tehát, ha Auer Pál, a kisgazdapárt külpolitikai szakértője visszaemlékezésében egyébként hangot ad az Egyesült Államok és Nagy-Britannia korabeli magyarországi politikája miatti csalódottságának és szovjetellenességének is: „Kötelességemnek tartottam, hogy az amerikai és angol misszió vezetőivel – formális diplomáciai képviselet akkor még nem volt – annál is inkább érintkezésbe lépjek, mert Gyöngyösi külügyminiszter, jó szándéka ellenére, erre nem volt sem hajlamos, sem alkalmas, már hiányos nyelvtudása miatt sem... Sajnos a jóindulat és az érzelmi szempontok csak néhány kivételes esetben érvényesültek. Kezdett erősen érezhetővé válni, hogy valóban az orosz érdekszférához tartozunk, és hogy a Szovjetunió nyugati szövetségesei hallgatólagosan átengedtek minket a szovjeteknek..."[63] Auer Pál 1945. június végén hosszabb beszélgetést folytatott Gascoigne-nyal. Erről a beszélgetésről az utóbbi június 25-én számolt be a Foreign Office-nak. Eszerint Auer azt kérte tőle, hogy Nagy-Britannia a fegyverszüneti periódusban intenzívebben vegyen részt az ellenőrzésben. Erre válaszként a brit diplomata a jaltai értekezlet megállapodásaira hivatkozott, és megerősítette Nagy-Britannia érdeklődését Magyarország sorsa iránt. Ugyanakkor Gascoigne a szomszédos államokkal való jó kapcsolatok kiépítésének fontosságára is felhívta Auer Pál figyelmét.[64]

Az MNFF programjának külpolitikai fejezetében kiemelkedő helyet foglalt el a demokratikus külpolitika következetes megvalósításának határozott igénye, s ezzel összefüggésben a jószomszédi viszony és az őszinte együttműködés megteremtése az „összes környező országokkal".[65] Ezek a célkitűzések világosan kifejezésre jutottak az Ideiglenes Nemzeti Kormány valamennyi idevonatkozó állásfoglalásában és a gyakorlatában is. Így az Ideiglenes Nemzeti Kormány rendeletben szabályozta a nemzetiségi iskolai oktatást. Ennek értelmében ott, ahol tíz tanuló szülője kérte, titkos szavazással dönthettek arról, hogy gyermeküket az általános iskolában anyanyelvükön kívánják-e taníttatni, a magyar nyelvnek mint tantárgynak a meghagyásával, vagy pedig az anyanyelvük tantárgyként oktatását akarják-e. Később a népi demokratikus kormányzat ezt az intézkedést értelemszerűen kiterjesztette a középfokú iskolai oktatásra is, sőt a nemzetiségi pedagógusképzésnek – a főiskolák mellett – a tudományegyetemeken is megteremtette az intézményes feltételeit.

A magyar népi demokrácia külpolitikai törekvései és szándékai azonban 1944–1945 fordulóján alig találtak kedvező visszhangra a szomszédoknál. Ennek döntően az volt, illetőleg lehetett az oka, hogy a második világháború befejező szakaszában még számottevő magyar katonai alakulat harcolt a hitleri Németország oldalán, a megszállt országrészben pedig a nyilas rémuralom tombolt. A Horthy-rendszer által a második világháború idején elkövetett bűnök és gaztettek, köztük az újvidéki tömegmészárlás szintén táplálták a bosszút és a revánsvágyat a szomszédos országokban, elsősorban a különböző polgári irányzatok és csoportok körében. De kétségtelenül szerepet játszott az is, hogy a szomszédos államokban a volt uralkodó körök – és nemegyszer a polgári ellenzék is – szívesen feledtették volna a népeik elleni árulásaikat a Magyarországgal szembeni gyűlölet kifejezésével és felkeltésével s mindenekelőtt azzal, hogy a magyar nemzetiségű lakosságot tegyék felelőssé mind a Horthy-rendszer politikájáért, mind a saját bűneikért. Ez a veszély annál is inkább nagyobb volt, hiszen erre az időre – a szomszédos országok közül – egyedül csak Jugoszláviában valósult meg a népi demokratikus rendszer, sőt, valójában még ennek a hatalma sem terjedt ki az ország egész területére. Jugoszlávia Népi Felszabadító Antifasiszta Tanácsa (AVNOJ), amely a népi hatalom első irányító testületének tekinthető, 1942-ben alakult meg. Erre támaszkodva 1943 novemberében létrejött az ideiglenes kormány funkcióját betöltő Nemzeti Felszabadító Bizottság, Joszip Broz Titóval az élén.

A Jugoszlávia felszabadulását megelőző – és követő – hetekben a Bácskában és Bánátban a Draža Mihajlović katonai vezetése alatt álló csetnikek követtek el súlyos vérengzéseket a magyar nemzetiségű lakosság körében. Az AVNOJ már az 1943. november 29-i nyilatkozatában a világ közvéleménye elé tárta, mind a londoni jugoszláv emigráns kormány tevékenységét, mind a Draža Mihajlović vezetése alatt álló csetnikmozgalom jugoszláviai

rémtetteit. A nyilatkozat a többi között a következőket állapította meg: „Ez a kormány – ügynökei, elsősorban Draža Mihajlović útján – módszeresen szervezte a testvérháborút Jugoszlávia minden részében, s ugyanakkor rágalmazóan a felelősséget a népfelszabadító mozgalomra hárította. Ezt a kormányt terheli a felelősség mindazokért a tömeggyilkosságokért és gonosztettekért, amelyeket a hivatalosan »a hazában tartózkodó jugoszláv hadsereg« nevet viselő csetnik bandák végeztek és végeznek."[66] Helyenként súlyos megpróbáltatások érték a magyarságot, és ilyenkor nemritkán ártatlan emberek estek áldozatul más fegyveres csoportok cselekedetei nyomán is.[67] Sőt, 1944 novemberében az is előfordult, hogy több Baja környéki települést jugoszláv fegyveres csoportok szálltak meg.[68] Csávolyon, Garán, Hercegszántón stb. végrehajtó hatalmat és karhatalmat hoztak létre az említett fegyveresek a helyi délszláv lakosságból, s „kikiáltották" ezeknek a községeknek Jugoszláviához való csatlakozását is. (Az 1941. évi népszámlálás adatai szerint Csávoly 3253 lakosából 472, Gara 4473 lakosából 1047 volt horvát, míg Hercegszántó 3493 lakosából 1009 volt horvát és 319 szerb nemzetiségű.) Az 1945. január 20-i fegyverszüneti szerződés életbelépése után azonban részben a magyar polgári hatóságok beavatkozására, részben a határőrség megszervezésével – és nem utolsósorban a népi demokratikus Jugoszlávia egyetértő támogatásával – 1945 márciusától a fentebbi községekben is normalizálódott az élet.[69] A Bácskából érkezett fegyveresek tartották kezükben a hatalmat 1944–1945 fordulóján Deszken, Szőregen stb. is, ahol szintén a Jugoszláviához való csatlakozást propagálták.[70] Átmenetileg hasonló helyzet alakult ki a később felszabadult Vas megyei szlovének által lakott községekben (Felsőszölnök, Szakonyfalu, Rábatótfalu, Rábakéthely, Zsida, Apátistvánfalva, Vashegyalja, Orfalu, Ritkaháza) is.[71]

A fentebbi események hatására már 1944 végén megindult a helyi lakosság menekülése Magyarországra, majd nem sokkal később döntően azok következtek, akik 1941 után telepedtek le a magyar hadsereg által megszállt területen. Így érkeztek a székelyek és a csángók „zárt sorokban" a Dél-Dunántúlra.[72] A menekültek között szép számmal voltak persze olyanok is, akik a jogos felelősségre vonás elkerülése érdekében hagyták el Jugoszláviát, de a többség magatartását feltétlenül az erőszaktól és a túlkapásoktól való félelem befolyásolta. A magyar nemzetiségű lakosság alapvető része azonban nem távozott el lakóhelyéről, nem hagyta el szülőföldjét, bár még jó ideig nyomot hagytak magatartásán a kezdeti időszak ellentmondásos benyomásai. „Bácska és Bánát felocsúdott városai és falvai is túl vannak – állapítja meg találóan Petkovics Kálmán »A vak urak« című írásában – a felszabadulás mámorán és megrázkódtatásain."[73] Majd néhány bekezdéssel később így folytatja: „A reakció kísérleteit támogatják a felszabadulás első napjaiban, főleg a katonai közigazgatás kezdeti stádiumában elkövetett hibák, a népfelszabadító mozgalom szervezetlensége folytán bekövetkezett csetnik és nacionalista túlkapások."

Dálnoki Miklós Béla, az Ideiglenes Nemzeti Kormány elnöke az A. Gascoigne-nyal folytatott 1945. május 24-i megbeszélésén és más alkalommal sem tett említést arról, hogy a népi demokratikus Jugoszláviában súlyos retorziók érték volna a magyar nemzetiségű lakosságot. Ellenkezőleg, Dálnoki Miklós miniszterelnök azt hangsúlyozta, hogy Jugoszláviából csak azokat a magyarokat távolítják el, akik 1941 után költöztek oda.[74] Auer Pál pedig arról számolt be Gascoigne-nak 1945 júniusában, hogy Horvátországban kisebb mértékben ugyancsak voltak deportálások, de nem olyan brutális módon, mint Csehszlovákiában.[75] Hasonló véleményének adott hangot Nagy Ferenc volt miniszterelnök is az emigrációban megjelent könyvében: „Kétségtelen, hogy a német visszavonulást követő magyarok közötti mészárlás után a legkevesebb panasz a jugoszláv uralom alatt élő társainktól jött."[76]

A helyzet viszonylag gyors konszolidálásában kimagasló érdemei voltak Jugoszlávia Kommunista Pártjának és a népi demokratikus központi hatalomnak, amelyek elítélték a bosszúállás, a nemzeti türelmetlenség megnyilvánulásait, és lényegében kezdettől fogva elismerték és a gyakorlatban érvényesítették a magyar nemzetiség kisebbségi jogait is. „A nemzeti kisebbségeknek Jugoszláviában – állapítja meg a Jugoszláviai Népi Felszabadító Antifasiszta Tanács 1943. november 29-i jajcei határozata – szavatolják minden nemzeti jogukat."[77] Ezt az álláspontot erősítette meg a jugoszláv népfront 1945. augusztus 6–8-i első kongresszusa, amikor azt hangsúlyozta, hogy „népeink testvérisége és egysége kiterjed minden egyenjogú népünkre, tekintet nélkül arra, hogy teljes egészükben vagy mint kisebbségek élnek a demokratikus föderatív Jugoszlávia határain belül. A népfront küzdeni fog minden olyan kísérlet ellen, amely bármilyen sovinizmus, hegemonista vagy szeparatista törekvés felélesztésére, és nemzeti, vallási vagy faji gyűlölet szítására irányul."[78] Ezeknek az elveknek az életbe való átültetése természetesen Jugoszláviában sem ment könnyen. Közvetlenül a felszabadulás után, különösen a nemzetiségek – globális – megítélése, illetőleg elítélése kísértett. Ez ellen lépett fel éles hangon 1944 decemberében a pártvezetőség egyik tagja, amikor a kommunista párt politikáját védelmezve a következőkre mutatott rá: „Nem felelhet minden magyar Horthy és Szálasi gaztetteiért. Nem lehetnek felelősek és nem is felelősek. Fasiszta gazemberek és gyilkosok a szerbek és horvátok, a szlovének és a macedonok... között is vannak. A gonosztevőket, akik beszennyezték kezüket a nép vérével, meg kell büntetni, tekintet nélkül arra, hogy milyen nemzetiséghez tartoznak."[79]

Jugoszlávia azonban nemcsak a belpolitikában, hanem a külpolitikában, a szomszédos országokkal való kapcsolataiban is világosan határvonalat húzott a múlt és jelen, főleg a múlt és a jövő közé. „Az új Jugoszlávia kezdettől fogva, a háború befejezésének pillanatától fogva azt az elvet vallotta, hogy hazánk mindentől függetlenül induljon el azon az úton, hogy javítsa és

megszilárdítsa kapcsolatait minden szomszédos országgal. Az új Jugoszlávia – mondta J. B. Tito már a konkrét történelmi tapasztalatok által is hitelesített 1947. októberi budapesti beszédében – ezt az elvet alkalmazta eddig, és ehhez az elvhez tartja magát a jövőben is."[80] Így a népi demokratikus Magyarországgal kapcsolatosan döntően szintén nem a múlt sérelmeit hangsúlyozta, hanem a kapcsolatok felvételének és elmélyítésének szükségességét, majd az együttműködés megteremtését. Jugoszlávia második világháború utáni bel- és külpolitikája ily módon nemcsak a magyarországi politikai küzdelmekre gyakorolt pozitív hatást, hanem figyelemre méltó szerepet játszott Magyarország nemzetközi elszigeteltségének a leküzdésében is.

Az 1944. augusztus 23-i fegyveres felkelés Romániát kiragadta a hitleri Németország szövetségéből,[81] a szeptember 12-én aláírt fegyverszüneti szerződés pedig közvetlenül is megteremtette az ország demokratikus fejlődésének kedvező nemzetközi feltételeit. A Nemzeti Demokrata Blokk pártjainak részvételével megalakult Constantin Sănătescu-kormányban azonban – Iuliu Maniu Nemzeti Parasztpártjának és Gheorghe B. Brătianu Liberális Pártjának támogatásával – mindinkább azok a politikai erők kerekedtek felül, amelyek a régi társadalmi rendszer átmentését tekintették legfőbb feladatuknak. Ennek megfelelően az Észak-Erdélybe bevonuló román közigazgatás és csendőrség az „érvényben levő törvények" alapján lépett fel a magyar nemzetiségű lakossággal szemben. Sőt, a fegyverszüneti szerződés antifasiszta előírásait is arra használták fel, hogy a „minden magyar fasiszta" jelszóval szigorúan megbüntessék, lényegében háborús bűnösként kezeljék a magyarságot, politikai hovatartozására való tekintet nélkül. De 1944 szeptemberétől a Maniu-gárdák is megjelentek Észak-Erdélyben, és különösen a Székelyföldön olyan borzalmas vérfürdőket rendeztek, amelyekkel gyakran túltettek még a fasiszta rezsim rémtettein is. A „rendcsinálásnak" asszonyok és gyermekek, a Magyar Dolgozók Szövetségének aktivistái és antifasiszta fegyveres ellenállók estek szinte számolatlanul áldozatul. Még azok a magyarok jártak viszonylag jobban, akiket egyszerűen „csak" kiraboltak vagy internáltak. „A reakciós román közigazgatás rosszindulatú lépései azonban – állapítja meg Csatári Dániel – eltörpülnek a Maniu-gárdák gaztettei mellett. Miután szeptember közepén Bukarestben egy istentisztelettel egybekötött ünnepségen elbúcsúztatták őket, a gárdák Brassóba, majd Marosvásárhelyre meneteltek, és rendcsinálás ürügyén az észak-erdélyi magyarok között olyan vérfürdőt rendeztek, amelyet a lidérces álomba merült fantázia sem képes túlszárnyalni. Baltával fejeztek le például magyar parasztokat; asszonyokat és csecsemőket gyilkoltak. Csíkszentdomokoson 12 magyar dolgozót végeztek ki. Egeresben olyan antifasisztákat lőttek agyon, akik a visszavonuló németekkel szemben fegyverrel a kézben védték meg a villanyfejlesztő központot. Háromszék megyében kirabolták a magyarokat, és tömegesen internálták a Horthy-hadseregből szökött magyar kato-

nákat. Kolozs megyéből, Maros-Tordából békés lakosokat hurcoltak el a volt rendőrségi felügyelőkből, Gestapo-ügynökökből és légionáriusokból álló gárdisták, akik ezekkel az embertelen tetteikkel névadójuk teljes elismerését kiváltották."[82] Ezeknek az eseményeknek a hatására az erdélyi magyarság tömegesen menekült el otthonából és jött át Magyarországra, mindenekelőtt azok, akik 1940 után tértek vissza az első világháború előtti lakóhelyükre.[83] A Maniu-gárdák garázdálkodásai és tömeggyilkosságai láttán a romániai SZEB 1944. november 14-én arra az elhatározásra jutott, hogy a román közigazgatásnak el kell hagynia Észak-Erdélyt. A SZEB döntését A. J. Visinszkij a következőkkel indokolta: „Erdélyben önhatalmúlag, a szovjet kormánnyal való megegyezés nélkül megjelentek az úgynevezett Iuliu Maniu önkéntes alakulatok, amelyek ott raboltak és terrorizálták a magyar nemzetiségűeket, és aljas fejvadászatot rendeztek a magyar nemzetiségűek ellen. Ezek az Erdélyben megjelent bandák komoly fenyegetést jelentenek a Vörös Hadsereg fronthátának... Éppen ezért a szovjet kormány elfogadta a szovjet parancsnokság rendszabályait a Vörös Hadsereg frontja mögött a rendet és nyugalmat zavaró bandák megsemmisítésére és eltávolítására."[84]

A népi demokratikus erők összefogásának programját a Román Kommunista Párt 1944. szeptemberi programjavaslatában hozta nyilvánosságra, amelyben már helyet kapott a nemzetiségek jogegyenlőségének követelése is.[85] Ezt a programkövetelést a kommunisták, a szociáldemokraták, a szakszervezetek, a Hazafiak Szövetsége és az Ekés Front részvételével 1944. október 12-én megalakult Országos Demokrata Arcvonal[86] is magáévá tette, amelyhez a demokratikus erdélyi magyarságot tömörítő Romániai Magyar Népi Szövetség is csatlakozott.[87] Az Országos Demokrata Arcvonal 1945. január 29-i országirányító programjában a közvélemény elé tárta a Maniu-gárdák tevékenységének negatív nemzetközi következményeit: „A fasiszta bandák soviniszta faji politikája és Észak-Erdélyben elkövetett bűntettei és a fegyverszünet feltételeinek be nem tartása következtében Észak-Erdély még most is el van szakítva az országtól. Ezek miatt az okok miatt a hatalmas szövetségesek oldalán harcoló Románia nem tudta kivívni azt a jogot, hogy méltán nevezhesse magát harcoló országnak, és nem tudta megszerezni a szövetségesek elismerését."[88] A program a fegyverszüneti feltételek szigorú betartása mellett őszinte és szilárd baráti kapcsolatok létesítését ígérte minden demokratikus állammal, mindenekelőtt a Szovjetunióval. Ezzel egyidejűleg állást foglalt az országban élő nemzetiségek barátságának politikája mellett, amely „biztosítaná számunkra Észak-Erdély visszacsatolását, amelyet az 1944. augusztus 23. utáni kormányokba került fasiszta elemek soviniszta és reakciós politikájának következtében szakítottak le az ország testéről".[89] Az Ekés Front felhívásában szintén fontos helyet foglalt el az a követelés, illetőleg ígéret, hogy a támogatásukkal létrehozandó kormánynak a Romániában élő népek barátságának politikáját kell folytatnia, hogy

„lehetővé tegye Észak-Erdély újbóli visszatérését".[90] 1945. március 6-án Petru Groza alakított kormányt, s ezzel Romániában is megszületett a népi demokratikus központi végrehajtó hatalom. A Groza-kormány kérésére J. V. Sztálin, a Szovjetunió miniszterelnöke 1945. április 9-én engedélyezte a román közigazgatás újbóli bevezetését Észak-Erdélyben. Sztálin választáviratában ide vonatkozólag a következőket közölte: „Tekintettel arra, hogy az új román kormány, amely most vette át az ország kormányzását, felelősséget vállal Erdély illő rendjéért és nyugalmáért, és biztosítja a nemzetiségek jogait, valamint a front szükségleteit ellátó összes helyi intézmények szabályos működését, a szovjet kormány elhatározta, hogy eleget tesz a román kormány kérésének, és az 1944. szeptember 12-én aláírt fegyverszüneti szerződésnek megfelelően beleegyezik a román kormány adminisztrációjának Erdélybe való bevezetésébe."[91]

A Groza-kormány megalakulásával kétségtelenül új fejezet kezdődött a magyar–román kapcsolatok történetében is. Petru Groza 1945. március 13-i kolozsvári beszédében arra kötelezte el magát, hogy a demokratikus Románia az erdélyi magyarságnak is „szülőanyja" lesz. A miniszterelnök eme ígéretét valóban több konkrét lépés (önálló magyar egyetem megnyitása, két magyar tanfelügyelőség létrehozása, magyar színházak működtetése stb.) követte a magyar nemzetiségű lakosság sérelmeinek az orvoslása tekintetében. Ezek persze még korántsem jelentették, illetőleg jelenthették a meglevő súlyos problémák megoldását, a függőben levő kérdések azonnali és megnyugtató rendezését.

Az internálótáborokban változatlanul 50 000–60 000 ember sínylődött a legszörnyűbb körülmények között, akiknek legtöbb esetben az volt a „bűnük", hogy magyarok. Az internálótáborok kapui április végén nyíltak meg előttük, de a magyarok üldözése és elhurcolása a helyi hatóságok által ezután is még hosszú ideig folytatódott. A román hatóságok mintegy 200 000–300 000 magyart „hontalan"-nak nyilvánítottak. Az Ellenséges Vagyonokat Kezelő és Ellenőrző Intézet (Casa Autonoma al Bunutiilor Inamice – CASBI) a legkülönbözőbb címeken kobozta el és zárolta a magyarok tulajdonát. A nemzetiségi szabadfoglalkozásúak, iparosok, kereskedők 4–6-szorosát fizették annak az adónak, ami az azonos kategóriába tartozó románokat terhelte. Elsősorban az észak-erdélyi magyarokat érintette az 1945/645. sz. ún. visszaperlési jogszabály, amely kimondta az 1940. augusztus 30. és 1944. augusztus 23. közötti adásvételi ügyletek megsemmisítését. De rendezésre várt a nyugdíjak folyósítása, a magyar tanerőknek a románokéval azonos bérezése, a más célra igénybe vett magyar iskolák épületeinek visszaadása stb. is.[92]

A Groza-kormány nemzetiségi politikája és a magyar kormánnyal való kapcsolatfelvételre irányuló kezdeményezései – a megoldásra váró problémákkal együtt is – határozottan reménykeltőek voltak a jövő szempontjából. Jugoszlávia mellett Románia ígérkezett a második népi demokratikus

államnak, amellyel Magyarország jószomszédi kapcsolatokat építhet ki. A két állam közötti vitás kérdések lezárása természetesen végső fokon nemcsak, sőt nem is elsősorban rajtuk múlott – hiszen mindketten legyőzött ország voltak –, hanem a szövetséges nagyhatalmakon. De önmagában is jelentős eredménynek volt tekinthető az, hogy a két állam kiépülőben levő kapcsolatai nem a távolodás, hanem az egymáshoz való közeledés irányába mutattak.

A magyar fegyverszüneti szerződés az első bécsi döntés érvénytelenítésével tulajdonképpen visszaállította az 1937. december 31-i határokat Csehszlovákia és Magyarország között. Ennek a döntésnek a közvetlen következményeit azonban az érintett magyar nemzetiségű lakosság nem érezte azonnal, hiszen a felszabadítás során nem a csehszlovák, hanem a szovjet hadsereggel találkozott, került kapcsolatba. Elsősorban ezzel magyarázható, hogy a felszabadult „Felvidék" legnagyobb részén – hasonlóan Magyarország más vidékeihez – a helyi lakosság képviselőiből álló népi bizottságok alakultak, amelyek a Vörös Hadsereg illetékes parancsnokságainak bátorítását és támogatását élvezve intézték zömmel a települések ügyeit. Sok helyen úgyszólván a felszabadulás pillanatában talpra álltak a kommunista párt szervezetei, amelyeknek itt nagy hagyományaik és jelentős befolyásuk volt.[93] A döntően magyarok által lakott településeken azonban a népi bizottságok később nem alakultak át nemzeti bizottságokká, hanem megszüntették azokat. Ennek okát a következőkben kell látnunk: „A Szlovák Nemzeti Tanács küldöttségének londoni és moszkvai látogatása idején már egységes volt az az álláspont – mutat rá Gustáv Husák –, hogy a magyar lakosság kitelepítésével is számolnak. Ezért sem Szlovákia Kommunista Pártja, sem a Szlovák Nemzeti Tanács nem létesített, illetőleg nem engedett létesíteni nemzeti bizottságokat azokban a községekben és járásokban, ahol a lakosság többsége magyar nemzetiségű volt. Oda közigazgatási bizottságokat és biztosokat nevezték ki. A nemzetiségi megkülönböztetés fokozatosan minden rendelkezésben megjelent. Így Szlovákia felszabadulásával párhuzamosan kezdődött és nőtt meg a szlovákiai magyar kisebbség sorsának és nemzeti jogainak problémája."[94] Az első napokban-hetekben sehol sem került sor súlyosabb összeütközésre a magyar és a szlovák nemzetiségű lakosság között. Ilyen körülmények között a magyar és a szlovák nemzetiségű lakosság különösebb izgalmak nélkül várhatta – és várta – a csehszlovák állam szerveivel és megbízottaival való újbóli találkozását is.

Az előzetes várakozásokat és reménykedéseket azonban nemigen igazolták, sőt inkább cáfolni látszottak a legelső „találkozások". Igaz, kezdetben nem annyira hivatalos katonai vagy polgári személyek érkeztek, hanem többnyire olyan volt telepesek és mások, akik 1938-ban kényszerültek eltávozni innen. A tőlük származó hírek és híresztelések, amelyek már nyíltan vagy alig leplezetten bosszút sejtettek, s a közeli leszámolást helyezték kilátásba, nem egy helyen riadalmat okoztak. A közigazgatási biztosok, majd a

fegyveres alakulatok megjelenése, illetőleg tevékenysége és magatartása azután fokozatosan szinte görcsbe merevítette a magyar nemzetiségű lakosság körében addig jellemző bizakodást és felszabadult légkört. Ezt a folyamatot betetőzte a kassai kormányprogram nyilvánosságra hozása, illetőleg Klement Gottwald 1945. április 5-i programbeszéde.[95] Ebből ugyanis világosan kiderült, hogy a magyar nemzetiségű lakosság Csehszlovákiában nem rendelkezik azokkal a lehetőségekkel, amelyeket a Vörös Hadsereg teremtett meg számára is. De nem is csupán a magyar kisebbség kilátásba helyezett jogfosztása és megbüntetési szándéka keltett meglepetést, hanem a népi demokratikus Magyarország megítélése is: „Magyarországhoz való viszonyunkban a kormány teljesen kihasználja a fegyverszüneti helyzetet, amely, hála a Szovjetunió segítségének, oly jelentős előnyöket biztosított Csehszlovákiának. Később, a magyar megszállók jogtalanságainak és gonosztetteinek jóvátétele után, a kormány támogatni fogja azokat a törekvéseket, amelyek célja, hogy az új és valóban demokratikus Magyarországot, éppúgy, mint a független és demokratikus Ausztriát, közelebb hozzák a szomszédos szláv nemzetekhez és államokhoz."[96]

A csehszlovák népi demokrácia létrejöttekor korántsem nyújtott tehát fenntartás nélkül kezet a nála néhány hónappal idősebb magyar népi demokráciának. Ez akkor válik igazán szembetűnővé, ha felidézzük Gottwaldnak Csehszlovákia és Lengyelország jövőbeni viszonyára utaló szavait is: „Ami Lengyelországot illeti, a kormány arra fog törekedni, hogy az áldatlan múlt feledésbe merüljön, és hogy Csehszlovákiának az új Lengyelországhoz való viszonya kezdettől fogva új alapra, a szláv testvériség alapjára épüljön."[97] A szláv szolidaritásra való hivatkozás, sőt annak túlhangsúlyozása különben egyáltalán nem volt új jelenség. Jellemzően jutott kifejezésre Szlovákia Kommunista Pártja Központi Bizottságának 1944. szeptemberi állásfoglalásában is: „A szlovák nép már régen is teljes szívével nagy és dicső orosz testvérünk oldalára állott, annál is inkább, mert egyik nemzetnél sem oly erősek a szláv tradíciók, a szláv érzésvilág és az orosz nép iránti mélyen gyökerező szeretet, mint nálunk. A szláv népek szövetségével való együttműködést hirdetjük lelkesen, és büszkék vagyunk, hogy fegyveres felkelésünkkel mi is elősegítettük a saját népünknek és a többi nemzetnek felszabadulását."[98]

Az igazsághoz tartozik, hogy a kassai programot, illetőleg Gottwald programbeszédét a maga idejében nem ismerte teljes terjedelmében a csehszlovákiai magyar nemzetiségű lakosság, még kevésbé a magyarországi közvélemény. Így fordulhatott elő, hogy az előbbiek körében még mindig nem kevesen voltak azok, akik kétkedéssel, hitetlenkedve fogadták a rájuk vonatkozó információkat. A gyakorlat azonban nagyon rövid időn belül őket is meggyőzte arról, hogy a népi demokratikus Csehszlovákia a magyar nemzetiséggel kapcsolatos politikájában más utakon kíván járni, mint a jugoszláv vagy akár a román népi demokrácia.

A Németország felett aratott katonai győzelem után tovább lazult a szövetséges nagyhatalmak együttműködése. A háború végén komoly nézeteltérések keletkeztek a szövetségesek között a szétvert német csapatokkal szembeni magatartást illetően. „Ott – írja Georgij Konsztantyinovics Zsukov marsall visszaemlékezésében –, ahol a szovjet csapatok elvágták visszavonulásuk útjait, megkísérelték, hogy harcolva törjenek át, miközben súlyos veszteségeket szenvedtek. Az amerikai csapatok parancsnoksága, megszegve szövetségesi kötelezettségeit, nem akadályozta meg a német fasiszta csapatok átlépését a nyugati övezetbe, sőt inkább elősegítette azt. Ugyanilyen jelenségeket tapasztaltunk az angol csapatok arcvonalszakaszán is. A szovjet katonai vezetés tiltakozott a szövetségeseknél, de eredménytelenül."[99] Az „Oroszország feltartóztatásá"-ra irányuló, nem is nagyon leplezett szándékok légkörében ült össze a potsdami értekezlet (1945. július 17–augusztus 2.) is, ahol Harry Truman, Sztálin és Churchill – akit július 28-án Clement Attlee, az új brit miniszterelnök váltott fel – ismételten megvitatták a második világháború mielőbbi befejezésével és a háború utáni békés rendezéssel összefüggő kérdéseket.[100] A figyelem és érdeklődés középpontjában természetszerűleg a már legyőzött Németország jövője állt. A hosszas viták alapján született megállapodások egységes és demokratikus német állam életre hívását célozták, illetőleg helyezték kilátásba. Ezt annál is inkább kimagasló sikerként lehetett – és lehet – elkönyvelni, hiszen a szövetséges nagyhatalmak vezetői kezdetben csupán abban értettek egyet, hogy egyikük sem kívánta egy erős Németország létrejöttét a háború után. Nem is beszélve azokról a brit és amerikai elképzelésekről (Morgenthau-terv, Stimson-terv, délnémet állam terve stb.), amelyek kivétel nélkül Németország valamilyen felosztására irányultak. A Bécs fővárossal létrehozandó ún. délnémet állam keretében foglalt volna helyet Bajorország, Baden, Württemberg és Ausztria mellett Magyarország is. A Németországgal kapcsolatos döntések közül végül is a német nemzetiségű lakosság kitelepítése érintette közelebbről a népi demokratikus Magyarországot.

A potsdami értekezlet egyik fontos tárgya volt azoknak az országoknak az ügye is, amelyeknek hajdani kormányai a hitleri Németország szövetségesei voltak. Truman mindjárt a tanácskozások legelején a jaltai nyilatkozat megszegésével vádolta meg a Szovjetuniót, és egy memorandumot olvasott fel, amelyben követelte, hogy azonnal szervezzék át Bulgária és Románia kormányát, majd utána a szövetségesek „segítségével" rendezzenek ezekben az országokban részrehajlástól mentes, szabad választásokat. „Haladéktalanul konzultációkat kell folytatni az említett kormányok átszervezésében követendő eljárás kidolgozása céljából, szem előtt tartva azt – hangsúlyozta az amerikai elnök –, hogy ezekben a kormányokban valamennyi jelentősebb demokratikus csoportnak képviselnie kell magát. Miután e kormányokat átszervezték, a szövetséges hatalmak diplomáciai elismerésben részesíthetik őket, és megfelelő szerződéseket köthetnek velük." Ugyanakkor az

Egyesült Államok elnöke teljesen magától értetődőnek tartotta, hogy a szövetséges nagyhatalmak egyöntetűen támogassák Olaszországnak az ENSZ-be való felvételét. De Olaszország ilyen megítélésével még Nagy-Britannia képviselője sem értett egyet. A vitában Sztálin határozottan elutasította a közép- és délkelet-európai legyőzött államok hátrányos megkülönböztetésére irányuló amerikai törekvéseket. Nem volt hajlandó tudomásul venni, hogy egyfelől Olaszország a diplomáciai elismerésen kívül az ENSZ tagjává is válhasson a békekötésig, másfelől pedig Bulgária, Románia és Magyarország még diplomáciai elismerésben se részesülhessen a szövetséges nagyhatalmak által. Emellett a Szovjetunió képviselője szükségtelennek tartotta és helytelenítette a választások nemzetközi ellenőrzését is. A tanácskozások folyamán mind nyilvánvalóbbá vált, hogy ezekben a kérdésekben – az értekezleten szereplő többi kérdéshez hasonlóan – egyedül a kölcsönös engedmények árán kínálkozik lehetőség a megegyezésre. Ennek a felismerését tükrözte, hogy azon az állásfoglaláson túlmenően, amely a Külügyminiszterek Tanácsa napirendjére javasolta tűzni a békeszerződések előkészítését, és kilátásba helyezte a legyőzött országoknak az ENSZ-be való felvételét a békekötés után, valamelyest közeledtek az álláspontok egymáshoz Bulgária, Románia és Magyarország diplomáciai elismerésének a tekintetében is. „A három kormány egyetért abban – állapítja meg a potsdami értekezlet jelentése –, hogy a közeljövőben mindegyikük a fennálló helyzet szem előtt tartásával, külön-külön megvizsgálja azokat a feltételeket, amelyek mellett a diplomáciai viszonyt Finnországgal, Bulgáriával, Romániával és Magyarországgal még az ezekkel az országokkal való békeszerződés megkötése előtt felvehetik."[101]

A szövetséges nagyhatalmak közötti megegyezést szolgálta a romániai, bulgáriai és a magyarországi SZEB működésének és eljárási szabályainak módosítására vonatkozó megállapodás is, mely szerint: „A három kormány megegyezett abban, hogy az ezekben az államokban működő Szövetséges Ellenőrző Bizottságok munkamódszerét felülvizsgálja, figyelembe véve annak a három kormánynak az érdekeit és felelősségét, amelyek együttesen szabták meg a szóban forgó államok fegyverszüneti feltételeit, és alapul elfogadva mindhárom országra vonatkozóan a szovjet kormánynak Magyarországra nézve előterjesztett és itt csatolt javaslatait."[102] Ami lényegében azt jelentette, hogy a szövetséges nagyhatalmak együttesen megszüntetik azokat a különbségeket, amelyek a romániai és bulgáriai, illetőleg a magyarországi SZEB működése terén korábban megmutatkoztak, s ezzel egyidejűleg a nyugati szövetségesek is több megértést tanúsítanak a romániai és a bulgáriai SZEB tevékenysége iránt.

A potsdami tanácskozások s főleg a Németország jövőjével kapcsolatos viták újból nyilvánvalóvá tették, hogy a szövetséges nagyhatalmak egyike sincs abban a helyzetben, hogy a másikra kényszeríthesse az akaratát. Churchill s még inkább Truman egyoldalú próbálkozásai, előnyszerzési

kísérletei kivétel nélkül kudarcot vallottak, megtörtek a Szovjetunió képviselőinek határozott magatartásán, ellenállásán. Ugyanakkor a nyílt szakítás kockáztatása esetleg azzal a következménnyel járt volna, hogy a nyugati szövetségesek és a Szovjetunió fegyveres erői Németország földjén nyomban sajátos, nagyon ingatag fegyverszüneti állapotba kerülnek egymással.

Közép- és Délkelet-Európában viszont, ahol lényegében egyedül a Szovjetunió volt jelen hadseregével, az Egyesült Államoknak és Nagy-Britanniának már eleve le kellett volna mondania bármifajta politikai elképzelésének a realizálásáról. A fentiekben vázolt vagy hasonló helyzet kialakulásához a szövetséges nagyhatalmaknak akkor nemhogy nem fűződtek semminemű érdekeik, de egyenesen létérdekükben állt elkerülni azt. Ebből következően tehát csak a megegyezés, mégpedig a kölcsönös engedmények árán születő megállapodás kínálkozott Potsdamban számukra a lehetséges és elérhető alternatívaként. Azt is figyelembe véve itt természetesen, hogy még a külön érdekek is tulajdonképpen csak a közös érdekek felismerésének talaján, azok keretén belül juthattak egyáltalán kifejezésre. Némi túlzással szólva, a résztvevők eredeti szándékaitól függetlenül a valóság, a dolgok logikája kényszerítette végső fokon a szövetséges nagyhatalmakat arra a belátásra, hogy az általuk legfontosabbnak ítélt kérdésekben megállapodjanak egymással.

A potsdami értekezlet sikeréhez minden bizonnyal hozzájárult az is, hogy a konzervatív Churchillt és Edent időközben a munkáspárti Attlee és Ernest Bevin váltotta fel Nagy-Britannia képviseletében. Ezt a megállapítást cáfolni látszik ugyan az a tény, hogy Potsdamban és később is a nemzetközi politikában Bevin vette át Churchill szerepét,[103] de bármennyire is nézetazonosság állt fenn közöttük külpolitikai kérdésekben, a munkáspárti külügyminiszternek kétségtelenül jobban kellett számolnia a brit közvéleménnyel, amely ebben az időben feltétlenül megegyezést és eredményt várt a potsdami értekezlettől. De az előbbinél is sokkal nagyobb szerepe volt a megegyezés szempontjából annak az amerikai célnak, hogy az Egyesült Államok a Szovjetunió részvételét a Japán elleni háborúban – vagyis a második világháború befejezésében – elérje. Mindezek együttes hatására a potsdami értekezletnek valóban sikerült a háború utáni békés rendezés alapjait megteremtenie.

A három szövetséges nagyhatalom, s ezen belül az Egyesült Államok és a Szovjetunió egymáshoz való viszonyának alakulásában azonban már a potsdami értekezleten olyan új tényező is jelentkezett, amely hosszú időre meghatározta, illetőleg jelentősen befolyásolta az Egyesült Államok magatartását a nemzetközi politikában. A potsdami tanácskozások idején értesült Truman arról, hogy otthon sikeresen befejeződtek az atombomba-kísérletek. 1945 augusztusában a hadi helyzet – s ebben a legtöbb katonai szakértő véleménye megegyezik – már nem indokolta az atomfegyver bevetését. Ennek ellenére Truman elnök 1945. augusztus 6-án Hirosimára, majd

augusztus 9-én Nagaszakira ledobatta az atombombát. Röviddel ezután Japán kapitulált,[104] és a világ megismerkedett a legújabb kor minden addigi képzeletet felülmúló, borzalmas tömegpusztító fegyverével. Ezzel az amerikai politika – úgy látszott – elérte célját: Japán megadta magát, és a Szovjetunió is „érthetett" a figyelmeztetésből.[105]

A potsdami értekezlet után az Egyesült Államok és Nagy-Britannia a közép- és délkelet-európai legyőzött államokkal, közelebbről a bolgár és a román kormány összetételével kapcsolatban kezdeményezett szovjetellenes diplomáciai-politikai lépéseket. Truman 1945. augusztus 9-i beszédében azt hangsúlyozta, hogy Bulgária, Románia és Magyarország „nem lehetnek egyetlen hatalom érdekterületei".[106] A londoni BBC másnapi adásában szintén azt emelte ki az amerikai elnök beszédéből, hogy az említett országok nem tartoznak senkinek a befolyási övezetébe.[107] 1945. augusztus 18-án az Egyesült Államok jegyzékben hozta az ideiglenes bolgár kormány tudomására, hogy szerinte nem képviseli kellő módon a demokratikus közvélemény „fontos elemeit", és a parlamenti választási előkészületek nem jelentenek biztosítékot arra nézve, hogy maguk a választások „szabad és megkötésektől mentes"-ek lesznek. Ezért az amerikai kormány a választások utáni bolgár kormányt sem ismeri majd el olyannak, amely a békeszerződést aláírhatná.[108] De két nappal később Bevin alsóházi beszédében még az amerikai jegyzéken is túltett.[109] Nemcsak a bolgár, hanem a román és a magyar kormányt is azzal vádolta meg ugyanis, hogy „önkényuralmi rendszert" teremtettek országaikban. Nagy-Britannia kormánya szintén jegyzékben közölte – Bevin külügyminiszter alsóházi fellépését követően – a bolgár kormánnyal kapcsolatos kifogásait. Nem sokkal később azonban a román „ügy" is megjelent a nemzetközi politikában, és Groza kormánya ugyancsak az amerikai–brit bírálatok, illetőleg támadások középpontjába került.[110] Hasonló célzatú vagy tartalmú jegyzék az Ideiglenes Nemzeti Kormányhoz nem érkezett. Sőt, az angol *Observer* 1945. augusztus 20-i számában nyíltan megírta, hogy magyar vonatkozásban nem lát okot a szövetséges nagyhatalmak közötti súrlódásra.

A nyugati szövetségesek és a Szovjetunió közötti ellentétek – az ideiglenes kormányok összetételét és a parlamenti választásokat illetően – formálisan a „demokrácia", a „demokratikus választás" értelmezésében nyilvánultak meg. A valóságban azonban nem az értelmezés körül folyt a vita, hanem a tényleges és ellentétes érdekekről volt szó. Az Egyesült Államok és Nagy-Britannia az ún. szabad választásokat elsősorban a Szovjetunió közép- és délkelet-európai elszigetelésének eszközeként igyekezett felhasználni. Ezektől a választásoktól olyan polgári irányzatok felülkerekedését várták a szóban forgó országokban, amelyek a polgári demokrácia és a polgári életforma védelmének jelszavával „befelé" megakadályozzák a baloldal s mindenekelőtt a kommunista pártok előretörését, esetleg megvalósítják azok politikai elszigetelését, „kifelé" pedig lényegében nyugati orientációt

követnek, anélkül persze, hogy nyíltan szovjetellenesnek mutatkoznának, mivel ez már eleve megkérdőjelezné működésüket és egyáltalán tartósabb fennmaradásukat, legalábbis a békeszerződések ratifikálásáig terjedő időszakban.

Az amerikai és brit kormányköröknek tisztában kellett lenniük azzal, hogy Közép-és Délkelet-Európában, különös tekintettel a legyőzött államokra, nem versenyezhetnek egyenlő esélyekkel a Szovjetunióval a politikai befolyásért. Ezt figyelembe véve, kétségtelenül a politikai és diplomáciai lépések látszottak számukra a legcélravezetőbbnek, amelyekhez a „hátteret" az atommonopólium szolgáltatta. Az sem volt persze egészen véletlen, hogy főleg Bulgária és Románia került az amerikai–brit támadások középpontjába, hiszen ezekhez az országokhoz a Szovjetuniónak életbevágó biztonsági érdekei fűződtek, különösen akkor, amikor még nem rendelkezett atomfegyverrel. Más kérdés, hogy a SZEB működése vagy az ideiglenes kormány tevékenysége Bulgáriában és Romániában valójában mennyire szolgáltatott alapot a nyugati szövetségesek kritikájához. Ám az Egyesült Államok és Nagy-Britannia korabeli közép- és délkelet-európai politikája ezzel együtt alapjában véve nélkülözte a realitásokat is. Sőt, még az sem volt egészen világos, hogy a nyugati szövetségesek az érintett államoknak a cordon sanitaire vagy az antikommunista előőrsök szerepét szánják-e a jövőre vonatkozólag. A Roosevelt és a Truman által képviselt amerikai politika egyaránt a tőkés termelési viszonyok megőrzésére és megszilárdítására törekedett Közép- és Délkelet-Európában. De az előbbi – a realitásokkal jobban számolva – hajlandónak mutatkozott a Szovjetunió biztonsági érdekeit is mérlegelni, s ez abban is kifejezésre jutott, hogy helyeselte volna, ha az érintett államok kormányai barátságos politikát folytatnak, vagy legalábbis lojálisan viselkednek majd a Szovjetunióval szemben. Az utóbbiról viszont a fentebbieket nem lehet, illetőleg nem lehetett elmondani. Ugyanakkor közvetlenül Potsdam után még arra sem lehetett egyértelmű választ kapni, hogy az Egyesült Államoknak mi a tulajdonképpeni – és távlati – célja az ideiglenes kormányokkal kapcsolatos viták kezdeményezésével és elmélyítésével. Különösen azok után, hogy a Szovjetunió biztonságát ebben a térségben a Vörös Hadsereg jelenléte garantálta, amit diplomáciai-politikai eszközökkel semmi esetre sem lehetett megkérdőjelezni. Emellett a népi demokratikus hatalom megszületésével a baloldali erők szinte kivétel nélkül minden országban olyan tekintélyre és befolyásra tettek szert, hogy nélkülük vagy ellenükre nemigen lehetett kormányozni, vagyis a velük szemben álló polgári tábor esetleges próbálkozásai már lényegében a kialakult belpolitikai erőviszonyokból kifolyólag nagyrészt kudarcra voltak ítélve. Ezzel egyidejűleg a demokratikus, baloldali erők befolyásának növekedése Közép- és Délkelet-Európa országaiban feltétlenül a Szovjetunióval való szorosabb együttműködés feltételeit érlelte.

Az amerikai külpolitika indítékaival, közvetlen háború utáni céljaival

összefüggésben nem érdektelen Walter Lippman véleményével közelebbről is megismerkedni. Hiszen Lippman a maga idejében az egyik legtekintélyesebb amerikai publicista volt, aki meglehetősen jól ismerte országa politikai viszonyait s azon belül a kormánykörök tevékenységét, illetőleg képviselőit. Az, hogy tartós béke lesz-e a világon, vagy fel kell készülni a harmadik világháborúra, szerinte döntően azon múlik, hogy az amerikai–brit „érdekövezet" és a Szovjetunió határai között elhelyezkedő országok sorsát illetően meg lehet-e egyezni, pontosabban össze lehet-e egyeztetni a nagyhatalmak érdekeit. De ő elég világosan látta azt is, hogy a vitára alkalmat adó kérdésekben az Egyesült Államok és Nagy-Britannia a jövőben sem lesz képes akaratát a Szovjetunióra rákényszeríteni. „Felbiztatni Közép-Európa népeit arra – mutatott rá Lippman –, hogy egy Oroszország elleni sorompó felállítására szervezkedjenek, egyértelmű volna olyan kötelezettségek vállalásával, amelyeknek az Egyesült Államok nem volna képes eleget tenni. Mert az ilyen sorompó felállítása magában foglalja azt is, hogy a sorompóállamok Oroszországgal való viszonyuk kialakításánál az atlanti-óceáni hatalmak fegyveres támogatására számíthatnak... Abba a helyzetbe kerülnénk, hogy ezeknek a nemzeteknek olyan védelmet ígérnénk, amit nem tudunk foganatosítani, hogy felbiztatnánk őket olyan politika folytatására, amelynek esetleges következményeit nem bírnók elhárítani."[111] Arra a kérdésre, hogy ezeknek az országoknak egyáltalán van-e kilátásuk a függetlenségre, Lippman nem adott határozott választ. Azt a véleményét viszont nem hallgatta el, hogy „ezeknek az államoknak nem volna kilátásuk önállóságra, ha Amerika és Nagy-Britannia megkísérelnék olyképpen újjászervezni őket, hogy egy Oroszország ellen irányuló nyugati koalíció előőrseivé váljanak."[112] Így a Szovjetunióval határos közép- és délkelet-európai államok számára Lippman alapjában véve egyetlen kivezető utat látott, mégpedig olyan jellegű semleges politika folytatását részükről, amellyel kívül maradnak a nemzetközi politikai küzdelmekből. Meggyőződése szerint ilyen megoldás szolgálná az Egyesült Államok érdekeit is a legjobban. Sőt, ez lenne az az egyedüli politika, amely megkönnyítené a nagyhatalmak érdekellentéteinek a kiküszöbölését ebben a régióban és a nagyhatalmak együttműködésének a jövőbeni megőrzését is, ami nemcsak a nagyhatalmaknak, de a világ népeinek is létérdeke. „Az általános nemzetközi rendnek egyetlen lehetséges létrehozója a leghatalmasabb államoknak a szilárd elhatározása, hogy szövetségüket továbbra is fenntartják. Ne riadjunk vissza annak hangoztatásától sem – írta Lippman –, hogy a három hatalmas, a második világháborúban győzelmes katonai hatalomnak alapvető szövetsége egy jobb világrendnek előfeltétele."[113] Harriman „Amerika és Oroszország a változó világban" című könyvében szintén foglalkozik az Egyesült Államok második világháború utáni közép- és délkelet-európai politikájával. Az egyik legtapasztaltabb és a legjobb „orosz-szakértő" hírében álló amerikai diplomata helyzetelemzése sokban megegyezik a publicistáéval. „Nem volt semmi lehetőség

arra – állapítja meg Harriman –, hogy a kelet-európai események bármelyikét megakadályozzuk, anélkül, hogy háborúba ne keveredjünk az oroszokkal."[114] Végső következtetésében viszont, bár ő is keresi a választ az egymás mellett élés lehetőségeire, már korántsem fogadja el W. Lippman álláspontját az együttműködés szükségességére vonatkozólag. Sőt, az Egyesült Államok és Nagy-Britannia 1945. nyári–őszi „kezdeményezéseit" is próbálja megindokolni: „Jobb volt számunkra, hogy az első nézeteltéréseink a Szovjetunióval Kelet-Európára vonatkoznak, semmint Nyugat-Európára."[115] Harriman ezzel akarva-akaratlanul is beismeri, hogy a nyugati szövetségesek a Szovjetunióval folytatott vitákat Közép- és Délkelet-Európával kapcsolatosan lényegében eszközként is felhasználták. Mégpedig azzal a céllal, hogy a német kérdés megoldására esetleg nekik megfelelőbb időpontban kerülhessen sor. Ma már nehéz eldönteni, hogy ebben az esetben utólagos magyarázkodásról vagy a történelmi tények tárgyilagos megvilágításáról van-e szó; mindenesetre az Egyesült Államok és Nagy-Britannia korabeli magatartása a szövetséges nagyhatalmak közötti nézeteltérések súlyosbodását eredményezte.

A Külügyminiszterek Tanácsának londoni értekezletén[116] (1945. szeptember 11–október 2.) az amerikai és brit, illetőleg a szovjet képviselők véleményében gyakorlatilag minden kérdésben eltérés mutatkozott. De a legnagyobb vitára mégis a legyőzött államok megítélését illetően került sor. A külügyminiszterek tulajdonképpen még abban a kérdésben sem jutottak közös nevezőre egymással, hogy mely hatalmak vegyenek részt az előbb említett államokkal kötendő békeszerződések előkészítésében. James Francis Byrnes és Bevin azt javasolták, hogy Franciaországot és Kínát is be kell vonni az előkészítésbe. Molotov ezt határozottan elutasította azzal, hogy a fentebbiek nem vettek részt a közép- és délkelet-európai államok elleni háborúban, s ennek megfelelően a fegyverszüneti megállapodásokat sem írták alá velük.[117] A szövetséges nagyhatalmak nézeteltérései és ellentétei azonban még csak fokozódtak akkor, amikor a békeszerződés-tervezetek megvitatása volt a napirenden. A Külügyminiszterek Tanácsa Magyarország esetében a szovjet békeszerződés-tervezetet fogadta el alapul, és az egyes küldöttségek az ahhoz fűzött észrevételeikben fejtették ki az álláspontjukat.[118] A szovjet békeszerződés-tervezet ezúttal is a fegyverszüneti megállapodás szövegéből indult ki, és mindössze néhány lényeges módosítást, illetőleg kiegészítést eszközölt. Így rögzítette, hogy „egész Erdély visszatér Romániához", a magyarországi német tulajdon a Szovjetuniót illeti, a szövetséges nagyhatalmak támogatni fogják Magyarország felvételét az Egyesült Nemzetek Szervezetébe. A brit küldöttség által szeptember 18-án előterjesztett javaslatokban a határokra vonatkozólag az szerepelt, hogy a „kérdést – miszerint egész Erdély visszakerüljön Romániához – nem lehet kizárólag Románia háborús teljesítménye alapján eldönteni. Úgy vélték, hogy fontos olyan román–magyar határt megállapítani, amely önmagában

véve igazságos. Mielőtt bármilyen végső kötelezettséget vállalnának, azt kívánták, hogy ezt a kérdést alaposabban meg kell vizsgálni egy szakértői albizottságban." Ezenkívül a brit javaslatok kitértek többek között a magyar fegyveres erők létszámára és jellegére, szövetségközi katonai felügyelő szerv létrehozására, a szövetséges csapatok kivonására, valamint a szövetséges hatalmak állampolgárainak a kártérítésével kapcsolatos magyar kötelezettségekre. A szeptember 21-én átnyújtott amerikai javaslatok között pedig a jóvátételi összeg meghatározására és végrehajtásának az ellenőrzésére alakítandó különbizottság terve szerepelt. Továbbá olyan biztosítékok felvétele a békeszerződésbe, hogy a szövetségesek egyenlő feltételek mellett vehessenek részt a magyar kereskedelemben, a nyersanyag-kitermelésben, az ipari tevékenységben, valamint a magyar vízi és légi utak használatában. A békeszerződésben lefektetetteken kívül azonban a szerződésben részt vevő államoknak más joga vagy ellenőrzési lehetősége ne lehessen. Az amerikai álláspont szerint a határ Romániával „általában véve az 1938-ban létező határvonal lesz, kivéve Erdélyt, amelynek – egészében vagy nagyobb részben – Romániához való tartozása a két állam idevonatkozó követeléseinek megvizsgálása után határozható meg".

1945. szeptember 20-án Erdély kérdésében a román békeszerződéssel kapcsolatosan is vita bontakozott ki a szövetségesek között. Molotov azon az álláspontón volt, hogy ebben az esetben a Külügyminiszterek Tanácsának a trianoni szerződés előírásainak helyreállítása a feladata. Ezzel szemben Bevin úgy vélekedett, hogy a román fegyverszüneti megállapodás Erdélyre vonatkozó pontja csak azzal a feltétellel tekinthető véglegesnek, ha azt a békeszerződés is megerősíti. Szerinte igazságos és méltányos határt kell megállapítani, hogy elkerüljék a jövőbeli összeütközéseket. A francia külügyminiszter, Georges Bidault azt javasolta – a jugoszláv–olasz határ példájára hivatkozva –, hogy olyan etnikai határt állapítsanak meg, amely Romániában a lehető legkevesebb magyart, illetőleg Magyarországon a lehető legkevesebb románt fogja hagyni. Ugyanakkor a nemzeti kisebbségek védelmét külön rendelkezés szabályozza. Ezután Molotov lényegében megismételte, hogy 1919-ben Erdélyt a nyugati szövetségesek ítélték Romániának. A szovjet kormány ezzel egyetértett. Bidault hajlott Molotov érvelésének az elfogadására, míg Byrnes válaszában emlékeztetett arra, hogy az Egyesült Államok több hónapon keresztül más román–magyar határvonalat kívánt, mint amit Trianonban elfogadtak. Igaz, az USA akkor már csak megfigyelővel képviseltette ott magát. Az amerikai külügyminiszter úgy látta, hogy Magyarországnak kisebb határmódosítással vissza lehetne adni mintegy félmillió magyart. Erdély területe 39 600 négyzetmérföld, és ebből 3000 négyzetmérföldet vissza lehetne adni. Byrnes a fentebbi javaslatát – Molotov kívánságára – emlékirat formájában is megfogalmazta: „A határ Magyarországgal, általában véve, az 1938-as létező határvonal lehet; ugyanakkor ami Erdélyt illeti, a néprajzi viszonyokat tanulmányozni

fogják abból a szempontból, hogy egy kis (terület-)rész Magyarországnak juttatása lényegesen csökkenti-e az idegen uralom alatt élő személyek számát." E kérdés vitáját a Külügyminiszterek Tanácsa egy későbbi ülésére halasztotta.

Az előterjesztett békeszerződés-tervezeteket az amerikai külügyminiszter – Bulgária és Románia esetében – csak „elméleti" jelentőségűnek tekintette, mivel ezekben az országokban hatalmon levő kormányokkal szerinte nem lehet megkötni a békét.[119] S miután sem az amerikai, sem a brit fél nem volt hajlandó érdemben foglalkozni a román és a bolgár kormány diplomáciai elismerésével, egyelőre tárgytalanná vált a békekonferencia időpontja kitűzésének az ügye is.

A londoni külügyminiszteri értekezletről szóló hírek és tudósítások, ha el is tértek egymástól, annyit mindenesetre nyilvánvalóvá tettek a nemzetközi közvélemény előtt, hogy a Szovjetunió és a nyugati szövetségesek álláspontja nagyon távol áll egymástól a közép- és délkelet-európai államok megítélésében.[120] Így nem is okozhatott különösebb meglepetést az a tény, hogy a londoni tanácskozások október 2-án eredménytelenül fejeződtek be. Ha csak azt nem tekintjük eredménynek, hogy Molotov és Bevin az értekezlet utáni táviratváltásukban amellett foglaltak állást, hogy a tanácskozásokat majd – a felmerült nehézségek ellenére – folytatni kell.[121]

A potsdami értekezlet eredményei általában kedvező fogadtatásra találtak nálunk mind a koalíciós pártok vezetői köreiben, mind a demokratikus közvéleményben. Rákosi Mátyás már az 1945. július 22-i tatabányai bányászgyűlésen elmondott beszédében azt emelte ki, hogy a szövetségesek közti szakadásról szóló álhírek, amelyeket itthon egyesek terjesztettek, megint nem igazolódtak be.[122] Szakasits Árpád pedig elsősorban abból kiindulva, hogy az értekezlet határozatai a nyugati szövetségesek teljes hozzájárulásával születtek, az SZDP 1945. évi XXXIV. kongresszusán elhangzott beszámolójában úgy értékelte Potsdamot, mint amely a szövetséges nagyhatalmak együttműködésének az elmélyítését szolgálta. Emellett a főtitkár különösen annak a ténynek tulajdonított nagy jelentőséget, hogy „Magyarországot nem sorolták Németországgal egy kategóriába, hanem a fiatal demokrácia is azok sorában lesz, amelyek elsőnek köthetnek békét és kerülnek be az Egyesült Nemzetek soraiba".[123] A kisgazdapárt központi lapja – a *Kis Újság* – a fentiekhez hasonlóan szintén azt hangsúlyozta, hogy a szövetségesek rövidesen diplomáciai kapcsolatot létesítenek és békét kötnek Magyarországgal, majd a békekötés után „lehetővé válik Magyarország felvétele az Egyesült Nemzetek sorába".[124]

A szövetséges nagyhatalmak felhőtlen együttműködéséhez fűzött hazai várakozásokat és reményeket azonban rövid időn belül lehűtötte Bevin emlékezetes alsóházi beszéde, amely különösen a Szociáldemokrata Párt és a Nemzeti Parasztpárt vezetőségében okozott komolyabb riadalmat. Ezt tükrözte az NPP 1945. augusztus 23-i körlevele is, amely azzal magyarázta a

szövetséges nagyhatalmak nézeteltéréseit, hogy: „Az angol–amerikaiaknak nem tetszik a közép-európai orosz befolyás, s ennek most már nagyon sűrűn és nagyon élesen adnak hangot."[125] A XXXIV. pártkongresszuson Szakasits Árpád a brit Munkáspárt választási győzelmét még a „nemzetközi reakcióra" mért olyan súlyos csapásnak minősítette, amely a „legszemérmetlenebb módon előmerészkedő magyar reakció" reményeit is szertefoszlatta. Szakasitsnak kétségtelenül igaza volt abban, hogy az angol Munkáspárt győzelme a konzervatívokhoz képest balratolódást ígért és jelentett is Nagy-Britannia politikai életében. A munkáspárti kormány későbbi belpolitikai lépései az SZDP várakozását némely vonatkozásban igazolni is látszottak. De ami a külpolitikát illette, szinte napokon belül kiderült, nincs reális alapja annak a szociáldemokrata feltételezésnek, hogy a munkáspárti kormány a szovjet–angol kapcsolatoknak „még nagyobb kimélyítésére törekszik".

A kommunista párt alapjában véve helyesen ítélte meg a nemzetközi helyzetet és a szövetséges nagyhatalmak viszonyát, mert – a Japán elleni háború közeli befejezésével számolva – abból indult ki, hogy: „Ha tehát leszűkül a közös ellenség elleni harc, akkor számítani kell rá, hogy éleződni fog a helyzet, előtérbe fognak kerülni azok a kérdések, ahol nincs megértés."[126] A magyar sajtóban a *Szabad Nép* utasította vissza a legerélyesebben Bevinnek a közép- és délkelet-európai ideiglenes kormányok politikájával kapcsolatos kijelentéseit. A lap felháborodással írt arról, hogy a brit külügyminiszter „a görög állapotokat – ellentétben a magyarországi politikai helyzettel – demokráciának nézi, s Francót viszont alkalmasnak látja arra, hogy a spanyol népet reprezentálja". A *Szabad Nép* ugyanezen cikke rámutatott arra is – s itt már félre nem érthető módon a Szociáldemokrata Pártra célzott –, hogy Bevin beszéde „kétségtelenül jó hatással lesz nálunk azokra a körökre, amelyek az angol választások után már-már szocialista Angliáról beszéltek".[127] Az MKP Központi Vezetősége 1945. augusztus 23-i ülésén úgy foglalt állást, hogy a brit külügyminiszter szavai „felbátorítják a Szociáldemokrata Párton és a kisgazdapárton belül a jobboldalt és az országon belül a reakciót".[128] Ebben a helyzetben a kommunista párt azt igyekezett elérni, hogy a koalíciós pártok az ország közvéleménye előtt – az Ideiglenes Nemzetgyűlésben – hivatalosan foglaljanak állást a brit külügyminiszter beszédének Magyarországra vonatkozó megállapításait illetően.[129] Ilyen állásfoglalásra egyébként kedvező alkalmat kínált Dálnoki Miklós Béla miniszterelnök 1945. szeptember 5-i parlamenti beszámolója az ország bel- és külpolitikai helyzetéről, valamint a kormány tevékenységéről. A miniszterelnök azonban a szövetséges nagyhatalmakkal kapcsolatosan – általánosságokon kívül – úgyszólván semmit nem mondott.[130] Nagyjában hasonlóan járt el Veres Péter, az NPP elnöke is, aki felszólalásában még említést sem tett a szövetséges nagyhatalmakról.[131] Ugyanakkor Tildy Zoltán, a kisgazdapárt vezetője a szövetséges nagyhatalmakhoz fűződő viszony ápolását és

elmélyítését tartotta mindenekelőtt szükségesnek. Erőteljesen bírálta és „tiszta hazardírozás"-nak minősítette azokat a szándékokat, amelyek a szövetségesek ellentéteire építenek.[132] Szakasits Árpád véleménye annyiban tér el Tildyétől, hogy jobban aláhúzta a Szovjetunióval való kapcsolatok „erősebbé és melegebbé" tételének fontosságát.[133] Egyedül Rákosi Mátyás utalt, érezhetően Truman és Bevin legutóbbi beszédeire célozva, a következőkre: „Reméljük, hogy a nyugati demokráciák több és fokozottabb megértést tanúsítanak fiatal demokráciánk gondjai, bajai és sajátosságai iránt."[134] Az Ideiglenes Nemzetgyűlésben nem került tehát sor a brit külügyminiszter beszédének együttes, nyílt elutasítására.[135] A két munkáspárt vezetője mellett azonban Tildy Zoltán is síkraszállt a Szovjetunióhoz fűződő viszony javításáért, és megbélyegezte a szövetséges nagyhatalmak ellentéteire spekuláló körök magatartását. Ezzel egyidejűleg a kormánypolitika demokratikus jellegének kidomborítása szinte valamennyi felszólaló részéről, ha közvetve is, mégiscsak valamilyen válasz volt a nyugati bírálatokra. A pártvezetők felszólalásai persze ezúttal sem fejezték ki teljesen hűen az egyes pártokban uralkodó nézeteket. Ez leginkább a kisgazdapártra vonatkozik, amelynek nemcsak a jobbszárnya, de a centruma is a Tildyétől sokban eltérő módon ítélte meg a sajtóban, s főleg a vidéki gyűléseken, a szövetséges nagyhatalmak politikáját.

Bevin beszédének egyértelműbb és határozottabb elítélése a nemzetközi politika szempontjából sem lett volna kívánatos és célszerű. Hiszen a bolgár és a román kormány összetételével és politikájával, valamint a parlamenti választások előkészítésével összefüggő viták már amúgy is meglehetősen feszültté tették a szövetségesek közti viszonyt. Ilyen körülmények között az Ideiglenes Nemzeti Kormánynak vagy a koalíciós pártoknak az Egyesült Államok- és Nagy-Britannia-ellenes esetleges fellépése csak tovább növelte volna a nemzetközi feszültséget a külügyminiszterek küszöbönálló londoni értekezlete előtt. Nem is beszélve arról, hogy az Ideiglenes Nemzeti Kormány ezzel kockáztatta volna azt a bizalmat és megértést is, amit eddig vele szemben a szövetséges nagyhatalmak általában tanúsítottak. A pártok és a kormány vezetőinek mértéktartó megnyilatkozásai és állásfoglalásai azonban nem hatottak kijózanítólag a függetlenségi front jobboldalára, s különösen nem a polgári jobboldalra. Sőt, ahogy később egyre nyilvánvalóbbá vált, hogy a Külügyminiszterek Tanácsának londoni értekezletén nem születik megegyezés a szövetséges nagyhatalmak között, a polgári jobboldal minden árnyalatának magatartása még a korábbiaknál is agresszívabbá vált külpolitikai kérdésekben. A kisgazdapárti politikusok és parlamenti képviselők szovjetellenessége hovatovább szintén olyan méreteket és jelleget öltött, amit az NPP jobbszárnyán elhelyezkedő Kovács Imre is szigorúan elítélt.[136]

Truman 1945. augusztus 9-i és Bevin augusztus 20-i beszéde valóban a függetlenségi fronton belüli és kívüli polgári erőket igyekezett „felébresz-

teni" és a népi demokratikus hatalommal szembeni határozottabb ellenállásra ösztönözni. Ez fejeződött ki a brit politikai misszió vezetőjének azokban a jelentéseiben is, amelyekben az említett beszédek magyarországi hatásával foglalkozik.[137] A. Gascoigne megelégedéssel állapítja meg, hogy az Egyesült Államok elnökének és a brit külügyminiszternek a beszéde a baloldali körökben csalódást okozott, azokra kiábrándítólag hatott, mert a beszédek kétségbe vonták, hogy Magyarországon demokrácia van. Ez a felfogás különben megegyezett Gascoigne személyes véleményével is, aki szintén nem tekintette a népi demokratikus rendszert demokratikusnak.

A brit politikai misszió vezetője 1945. augusztus 28-án a Foreign Officenak és külön Bevinnek is jelentést küldött, s azokban részletesen taglalta a külügyminiszter beszédének magyarországi hatását és jelentőségét. Gascoigne úgy vélekedett, hogy Bevin külügyminiszter augusztus 20-i beszédének „jótékony hatását" nehéz lenne eltúlozni, mivel az intésként szolgált arra vonatkozólag, hogy Nagy-Britannia kormánya nem kíván foglalkozni olyan hatalom elismerésével, amely a demokratikus eszközöket mellőzi. Ezenkívül azért is hatásos volt ez a beszéd a brit diplomata szerint, mert megmutatta, hogy Nagy-Britannia érdeklődést tanúsít a magyarországi viszonyok iránt. Bevinnek a bulgáriai választásokra történő konkrét utalásai pedig kifejezetten a legjobbkor jöttek Magyarország szempontjából is. Gascoigne befejezésül abban összegezte véleményét, hogy a lakosság többsége szívesebben látná Magyarország nyugati orientációját, mint a keletit, s ezzel összefüggésben várja annak kifejezését is, hogy Nagy-Britannia nem érdektelen ebben a kérdésben.[138]

1945 nyarán–őszén nem utolsósorban Potsdam és a Külügyminiszterek Tanácsának londoni értekezlete hatására alapjában véve körvonalazódtak a koalíciós pártok külpolitikai elképzelései, közelebbről tisztázódott viszonyuk a szövetséges nagyhatalmakhoz. A Szociáldemokrata Párt a Szovjetunióhoz való viszony tekintetében és az Egyesült Államok megítélésében közel azonos nézeteket vallott a Magyar Kommunista Párttal. Nagy-Britanniával kapcsolatosan azonban jelentősen eltért egymástól a két munkáspárt véleménye. Az MKP 1945 második felében lényegében nem tett különbséget az Egyesült Államok és Nagy-Britannia politikája, valamint magatartása között. Mind a két államot olyan imperialista hatalomnak tartotta, amelyek akadályozzák, illetőleg akadályozni szándékoznak a baloldali politika érvényre juttatását Magyarországon. Ezzel szemben az SZDP Nagy-Britanniát – munkáspárti kormánya révén – a szociáldemokrata politika legfőbb európai megtestesítőjének tekintette, és tevékenységéhez komoly reményeket fűzött az európai és a magyar demokrácia támogatását illetően. A Magyar Kommunista Párt és a Nemzeti Parasztpárt között az Egyesült Államokat és Nagy-Britanniát illetően nem volt számottevő véleménykülönbség, de a parasztpárt – a balszárny képviselőitől eltekintve – a kommunista párt szovjetbarát magatartásával szemben érezhetően tartózkodó

álláspontra helyezkedett. Az NPP-t ez a tartózkodás közelíteni látszott a Független Kisgazdapárthoz. A két párt közötti közeledés azonban gyakorlatilag mégsem következett be, mert a kisgazdapártot egyre inkább jellemző Nyugat-barát magatartás a parasztpárton belül valamennyi irányzatra riasztólag hatott. De a közeledés tendenciája és lehetősége kétségtelenül fennállott, annál is inkább, mert a „harmadik útnak" a kisgazdapárton belül is voltak képviselői. A Szociáldemokrata Párt viszont Nagy-Britannia megítélésével kapcsolatosan talált érintkezési pontokat a kisgazdapárttal, anélkül hogy azonosítani lehetett volna a két pártnak, illetőleg egyes irányzatainak az álláspontját ebben a kérdésben. Sőt, ez esetben tulajdonképpen az egymásnak ellentmondó nézetek sajátos találkozásáról volt szó, mert ugyanazon kormánypolitikát végső fokon mind a két párt a neki kedvezőbb módon próbálta értelmezni és ebből a maga számára következtetéseket levonni. A pártok külpolitikai elképzeléseiben és orientációjában mutatkozó eltérő tendenciák és különbségek Magyarország ismert bel- és külpolitikai helyzete miatt azonban – a kisgazdapárt jobbszárnyának és a hozzá közelítő centrumnak az álláspontját kivéve – nem jutottak és nem is juthattak élesen kifejezésre, mert hivatalosan nemcsak a kormány, hanem valamennyi párt változatlanul a szövetséges nagyhatalmak együttműködésére és Magyarországgal szemben tanúsítandó jóindulatának megnyerésére építette külpolitikai célkitűzéseit.

A potsdami értekezlet utáni hetekben a szövetséges nagyhatalmak elsősorban a napirenden levő parlamenti választási előkészületekkel kapcsolatosan kísérték nagyobb figyelemmel a magyarországi politikai eseményeket, fejleményeket. Jalta után valójában minden párt és politikai irányzat számolt a választások közeli lehetőségével, mégis, amikor a kommunista párt 1945 májusában felvetette a budapesti törvényhatósági bizottsági, illetőleg a parlamenti választások ügyét, a kisgazdapártban és általában a polgári körökben félelemmel terhes aggodalommal fogadták a javaslatot. A polgárság különböző képviselői mindenekelőtt a budapesti amerikai és brit misszió tagjait igyekeztek meggyőzni a választások veszélyeiről, s ennek bizonyítékaként gazdag fantáziával ecsetelték előttük a szovjet katonai hatóságok és a SZEB szovjet tagjainak várható magatartását és tevékenységét, valamint az általuk különben gyengének és elszigeteltnek minősített kommunista párt hatalmi aspirációit. Arthur Schoenfeld – az előbb említett információk hatására és Auer Pál ösztönzésére – 1945. június 16-án tájékoztatta először Washingtont a magyarországi választások lehetőségéről, és egyúttal hangot adott azon kétségének is, hogy a magyarok egyedül képesek lennének „tartós politikai és alkotmányos rendet" teremteni. Schoenfeld ezért előzetes tárgyalások kezdeményezését javasolta a Szovjetunióval a választásokkal kapcsolatosan.[139] Június 18-án és 25-én Schoenfeld újabb táviratot küldött a Külügyminisztériumnak, és az amerikai álláspont tisztázását sürgette a választások időpontját és lebonyolításának módját ille-

tően.[140] Joseph Clark Grew külügyi államtitkár-helyettes válasza 1945. július 14-én érkezett meg Budapestre. Egyetértett ugyan azzal, hogy a három szövetséges nagyhatalomnak együttesen kell biztosítania – a jaltai értekezlet szellemében – a szabad és demokratikus választások megtartását Magyarországon, de Potsdam küszöbén nem tartotta időszerűnek diplomáciai úton „külön észrevételeket" tenni ebben az ügyben a Szovjetuniónak. Grew emellett azt is leszögezte, hogy az Egyesült Államok csak abban az esetben követeli a választások nemzetközi ellenőrzését, ha nyilvánvalóvá válik, hogy „a magyar hatóságoknak szándékában áll a választások tisztaságát befolyásolni".[141] Az államtitkár-helyettes üzenete azonban nem nyugtatta meg teljesen Schoenfeldet. Ebben persze nem kis szerepet játszott az a körülmény, hogy az „Amerika-barát" polgári politikusok és más közéleti személyek szinte egymásnak adták a kilincset nála. 1945. július 17-én, a potsdami értekezlet megnyitásakor a követ újból sürgette a Külügyminisztérium közbelépését: „Aligha kétséges, hogy a magyar hatóságok egyre képtelenebbek lesznek szabad választást garantálni az Ideiglenes Kormány fokozódó baloldali ellenőrzése mellett, hacsak a SZEB eljárási rendszer javasolt megváltoztatásában történő megegyezés nem vezet háromoldalú SZEB beavatkozáshoz a választójog ügyében és a választás felügyeletében."[142]

Gascoigne 1945. május végétől szintén úgyszólván folyamatosan tájékoztatta a Foreign Office-t a magyarországi választások lehetőségéről, illetőleg előkészületeiről. A brit politikai misszió vezetőjének informátorai lényegében ugyanazok a személyek – Miklós Béla, Zsedényi Béla, Auer Pál stb. – voltak, mint akik A. Schoenfeldet is tájékoztatták. Gascoigne 1945. július 18-i jelentésében elsősorban arra vonatkozólag kért útmutatást hivatali feletteseitől, hogy Nagy-Britannia képviselőjeként csatlakozzék-e a budapesti amerikai misszió tevékenységéhez abból a meggondolásból, hogy a demokratikus választójog alapján megrendezendő parlamenti választások eredményeként minél liberálisabb kormány jöjjön létre Magyarországon. Ugyanakkor maga a brit politikai misszió vezetője se nagyon hitt abban, hogy az „orosz jelenlét mellett" demokratikus választásokat lehetne tartani. Gascoigne 1945. július 19-i jelentésében pedig, amelyet Churchillnek címzett, azt fejtegette, hogy Magyarországon még demokratikus választójog és „megfelelő felügyelet" mellett sem lehet a választásokat szabadon lebonyolítani, mivel a kommunisták feltétlenül győzni akarnak azokon. Ezért azt javasolta, hogy a parlamenti választások a békeszerződés aláírása után legyenek. Ha azonban ez az út nem járható, akkor 1946-ban tartsák meg a választásokat, hatásos angolszász ellenőrzés mellett.[143]

1945. augusztus 15-én Vorosilov, a SZEB elnöke magához kérette Zsedényi Bélát, az Ideiglenes Nemzetgyűlés elnökét, és Dálnoki Miklós Béla miniszterelnököt, és – összhangban a szövetséges nagyhatalmak potsdami állásfoglalásával – a választási előkészületekről érdeklődött náluk.[144]

A beszélgetés során a SZEB elnöke állítólag sürgette volna a parlamenti választások mielőbbi megrendezését, és a kívánatos időpontként október hónapot említette meg.

A fentebbiekről többek között Auer Pál és Balogh István miniszterelnökségi államtitkár tájékoztatta Schoenfeldet. A kisgazdapárti miniszterelnökségi államtitkár ez alkalommal tréfásan mindössze ezer katonát, húsz teherautó újságpapírt és tíz laptudósítót kért az Egyesült Államoktól.[145] Néhány nappal később a nagytőkés Ullmann György báró is felkereste Schoenfeldet, és „vezető kisgazda személyiségek" nevében konkrét anyagi támogatást kért az FKGP részére az Egyesült Államoktól. Ullmann báró az anyagi támogatás kérését döntően azzal indokolta, hogy anélkül a kommunista párt választási győzelme aligha lesz elkerülhető.[146] A követ az együttműködésnek ezt a formáját félreérthetetlenül elutasította.

Schoenfeld 1945. augusztus 17-én újabb kísérletet tett arra, hogy a magyarországi választások nemzetközi ellenőrzését elérje.[147] Jelentésében arról számolt be, hogy a választásokat október folyamán valószínűleg megtartják, mert a SZEB elnökének ilyen irányú óhaját Zsedényi Béla és Dálnoki Miklós Béla, akik előzőleg megpróbálták a választásokat elhalasztani, kénytelenek voltak tudomásul venni. Schoenfeld követ erre hivatkozva, a Külügyminisztérium korábbi álláspontjának az ismeretében is, hozzájárulást kért ahhoz, hogy William Shaffer Key, az Egyesült Államok budapesti katonai missziójának vezetője és a SZEB amerikai képviselője a választások kérdését a Szövetséges Ellenőrző Bizottság legközelebbi ülésén napirendre tűzethesse. A polgári politikusok és más személyek azonban különösen augusztus derekától már nemcsak Schoenfeldet, hanem Key tábornokot is erőteljesen ostromolták az amerikai beavatkozás kierőszakolása érdekében. Key ugyancsak augusztus 17-én jelentette a Hadügyminisztériumnak „megbízható információra" hivatkozva, hogy a SZEB szovjet elnöke a választások mielőbbi megtartását követelte a miniszterelnöktől és az Ideiglenes Nemzetgyűlés elnökétől.[148] Augusztus 22-én Key tábornok viszont már azt jelentette, hogy Dálnoki Miklós Béla „megbízottja" arra hívta fel a figyelmét, hogy a nagyszámú orosz haderő jelenléte mellett lehetetlen volna „korai időpontban" a választásokat lebonyolítani. A miniszterelnök „megbízottja" – megfelelő anyagi alapok hiányában – egyébként szintén nem látta kedvezőnek a konzervatív pártok választási kilátásait, és az e pártok szempontjából kedvezőtlen tényezők kiegyenlítésére újólag a nemzetközi ellenőrzés megvalósítását kérte.[149]

A budapesti amerikai misszió vezetőinek vészt jelző felhívásaira, illetőleg jelentéseire 1945. augusztus 23-án maga Byrnes külügyminiszter válaszolt.[150] Tudomására hozta Schoenfeldnek, hogy az Egyesült Államok kormányát „rendkívül érdekli" a magyarországi parlamenti választások kérdése. Az Egyesült Államok kész arra – ha ezt a magyar kormány hivatalosan kéri, vagy ha megfelelő alapja lesz arra, hogy feltételezze a szabad választások

megtartásának lehetetlenségét –, hogy konzultáljon a brit és a szovjet kormánnyal azokról a lépésekről, amelyek megtétele szükségessé válik a jaltai egyezményben vállalt kötelezettségek teljesítésére. A külügyminiszter egyúttal felhatalmazta Schoenfeldet és Keyt arra is, hogy a fentebbi álláspontot „nem hivatalosan" a magyar kormány megfelelő tagjaival és a SZEB-bel is közöljék. De nem járult hozzá ahhoz, hogy Key tábornok a szóban forgó kérdést hivatalosan a SZEB napirendjére tűzesse. Key azonban nem várta meg a hivatalos amerikai állásfoglalást, és 1945. augusztus 22-én a SZEB ülésén – felhatalmazás nélkül – felvetette a választások ügyét.[151] Vorosilov a leghatározottabban visszautasította azt a vádat, mely szerint ő szorgalmazta volna a választások mielőbbi megtartását. A SZEB elnökének válaszát Key tábornok – bizonyíték hiányában – kénytelen volt tudomásul venni. Ennek ellenére Schoenfeld még mindig nem mondott le a „szovjet beavatkozás" vádjának bebizonyításáról. Augusztus 24-én találkozott Zsedényi Bélával, aki ezúttal azt állította, hogy Vorosilov – az augusztus 15-i beszélgetésükön – a parlamenti választások legkésőbbi időpontjaként szeptember végét jelölte meg. Schoenfeld nem vette észre vagy nem akarta észrevenni, hogy az októberi időpont ez alkalommal már szeptemberre módosult. Sőt, úgy látszik, még az sem ébresztett kételyeket benne, hogy az Ideiglenes Nemzetgyűlés elnöke valójában a nemzetközi ellenőrzést sem tekintette elegendő biztosítéknak a választások zavartalan lebonyolítása szempontjából, és ezért a szovjet csapatok teljes kivonásáig szerette volna a választások időpontját elodázni. Emellett a követ arról is tudott, hogy a kormány még nem szentesítette a törvényhatósági választásokat szabályozó rendelettervezetet.[152] Anélkül pedig a budapesti választások időpontját nem lehetett kijelölni. Még kevésbé lehetett szó tehát a parlamenti választások időpontjának végleges megállapításáról. Mindezekhez járult, hogy Zsedényi Béla és Dálnoki Miklós Béla augusztus 23-án – saját kezdeményezésükre – újból felkeresték Vorosilovot és Puskin követet a választások ügyében, de azok Zsedényi szavai szerint is „érdektelenséget nyilvánítottak" ebben a kérdésben.[153] Így nem túlzás talán azt állítani, hogy ezekben a napokban-hetekben Schoenfeld véleményét még nem annyira a kisgazdapárti politikusok, hanem a polgári jobboldalhoz tartozó közéleti személyek „formálták" hamisan a magyarországi viszonyok megítélésében.

Schoenfeld 1945. augusztus 27-i jelentésében változatlanul meggyőző bizonyítékokat emlegetett – bár ténylegesen az egyetlen „bizonyíték" Zsedényi Béla egyoldalú tájékoztatása volt – a szovjet beavatkozást illetően. De ezzel egyidejűleg Byrnes külügyminiszter üzenetére hivatkozva már azt javasolta Key tábornoknak, hogy keresse fel Vorosilovot a magyarországi helyzet megvitatása és a SZEB-en belüli együttműködés megszilárdítása céljából, mert így elejét vehetik olyan magyar akcióknak, amelyek a szövetségesek közti véleménykülönbséget próbálják kihasználni. Schoenfeld arról is tájékoztatta a Külügyminisztériumot, hogy ő „magyar közvetítőinek" nem

beszélt az Egyesült Államok konzultációs szándékáról, mert abban reménykedett, hogy az Ideiglenes Nemzeti Kormány fogja hivatalosan kérni a választások nemzetközi ellenőrzését.[154] A követnek a szóban forgó jelentése is arról tanúskodott, hogy mindenképpen igazolni próbálta a Külügyminisztérium előtt addigi lépéseinek helyességét. Ennek alátámasztására még a korábbiaknál is szívesebben látta volna az Ideiglenes Nemzeti Kormány hivatalos megkeresését a választások ügyében. S ez annál meglepőbb, mert Tildy Zoltán már augusztus 22-én közölte vele: nem várható, hogy a magyar kormány formálisan kérjen ilyen beavatkozást, tekintettel arra, hogy a kommunista kormánytagok ellenezték ezt, még ha a többség egyetértene is ilyen lépéssel.[155] Nem sokkal később azonban ő is kénytelen volt tudomásul venni, hogy a hivatalos megkeresés egyre késik, és mind kevesebb remény van arra, hogy az egyáltalán valamikor megérkezik. 1945. szeptember 6-i jelentésében Schoenfeld keserűen állapítja meg, hogy a „pártvezérek által uralt" kormány, a SZEB elnökének beavatkozásától való félelmében, képtelenné vált egy esetleges nemzetközi konzultáció kezdeményezésére a választásokkal kapcsolatosan.[156] S ebből azt a következtetést vonta le, hogy Magyarországon szabad választások nem tarthatók, bár értesülése szerint a parlamenti választásoknak még mindig nincs végleges időpontja. A budapesti törvényhatósági bizottsági választásokig, illetőleg e választások tapasztalatainak összegyűjtéséig az Egyesült Államok részéről nem javasolt kezdeményező lépéseket tenni a szövetségesek közötti konzultációra.[157] A budapesti amerikai misszió tagjai persze a továbbiakban sem szemlélték tétlenül a magyarországi választási előkészületeket, de most már a kisgazdapárt vezetőivel igyekeztek összehangolni tevékenységüket.

Gascoigne 1945. augusztus 22-én jelentette – Rákosi Mátyással történt beszélgetésére hivatkozva –, hogy Magyarországon két hónapon belül választások lesznek.[158] Ehhez még annyit fűzött hozzá, ugyancsak Rákosit jelölve meg forrásként, hogy a választójogi törvény olyan lesz majd, amely feltétlenül kielégíti a briteket is, és a szabad választásokon egyetlen párt sem jut abszolút többséghez.

A Foreign Office 1945. augusztus 23-án tájékoztatta Gascoigne-t a választásokkal kapcsolatos brit álláspontról.[159] E szerint Magyarországon hasonló a helyzet, mint Bulgáriában. S valószínűleg itt is a tiltakozás eszközéhez kell majd nyúlni. Mindenesetre a Foreign Office reméli, hogy addig nem rendezik meg a parlamenti választásokat, amíg az Ideiglenes Nemzetgyűlés nem fogad el minden vitán felül álló demokratikus választójogi törvényt. Erről az álláspontról Gascoigne az Ideiglenes Nemzetgyűlés elnökét is tájékoztathatja, a választási előkészületről pedig folyamatosan kellett jelentenie.

A fentebbiek szellemében A. Gascoigne valóban rendszeresen beszámolt a pártok képviselőivel való találkozásairól, amelyeknek szinte minden alkalommal a parlamenti választás volt a központi témája. 1945. augusztus

28-án Balogh István átadta a brit diplomatának a választójogi törvénytervezet példányát, és a kisgazdapárti politikus – az angolszászok politikai és anyagi támogatása esetén – pártja 60%-os győzelmét jósolta.[160] Augusztus 30-án Gascoigne arról tájékoztatta feletteseit, hogy a szociáldemokraták nem félnek sem a választásoktól, sem azok nemzetközi ellenőrzésétől. Augusztus 31-én Nagy Ferenc, szeptember 3-án viszont Tildy Zoltán kereste fel a brit politikai misszió vezetőjét.[161] Az előbbi nem kisebb kérdésre kért választ, mint hogy Nagy-Britannia tudomásul veszi-e, hogy Magyarország a Szovjetunió „állandó befolyási övezetévé" váljék, illetőleg a brit kormánynak egyáltalán módjában áll-e érdeklődést tanúsítani a magyarországi fejlemények iránt. Gascoigne állítólag válaszként mindössze annyit mondott, hogy H. S. Truman is kijelentette 1945. augusztus 9-i beszédében, miszerint Magyarország nem lesz egyetlen nagyhatalom befolyási szférájában sem. A Szovjetunió magatartásához pedig azt a megjegyzést fűzte, hogy a szovjet kormány addig kívánja fenntartani befolyását, amíg Magyarország nem teljesítette a jóvátételt. Tildy Zoltán arról igyekezett a brit diplomatát meggyőzni, hogy a kisgazdapárt tulajdonképpeni célja a nyugati mintájú demokrácia megvalósítása, s erre jó lehetősége is lesz, hiszen a párt a parlamenti választásokon minden bizonnyal megszerzi az abszolút többséget. A kisgazdapárt vezetőjének optimizmusát azonban cáfolni látszottak a további lépései s főleg a Schoenfelddel folytatott megbeszélése.

A budapesti amerikai misszió és a kisgazdapárt kapcsolatainak figyelemre méltó „láncszeme" volt Schoenfeld és Tildy Zoltán 1945. szeptember 10-i találkozója, ahol a kisgazdapárt vezetője abban kért tanácsot a követtől, vajon már előre jelentsék-e be a közelgő budapesti választásokról való távolmaradásukat, vagy várják meg, míg nyilvánvalók lesznek a visszaélések, és akkor közöljék, hogy az FKGP nem vesz részt a parlamenti választásokon. Esetleg várják meg a választások eredményeit, és akkor döntsék el, hogy azok vajon elég szabadok voltak-e és eredményeiket el lehet-e fogadni.[162] Tildy azt is felajánlotta: lépéseket tesz a miniszterelnöknél annak az érdekében, hogy a választásokat összhangba hozzák a szövetségeseknek a jaltai nyilatkozat óta tett kijelentéseivel. Schoenfeld természetesen nem volt hajlandó konkrét, gyakorlati tanácsokat adni a felvetett kérdésekben, de Tildy Zoltán számára valószínűleg ez is válasz volt. Hiszen ebből is kiderült, hogy az Egyesült Államok részéről nem várható a magyarországi választások nemzetközi ellenőrzésének azonnali vagy közeljövőbeni kezdeményezése. Ami egyúttal azt is jelentette, hogy nincs kellő talaja a kisgazdapárti jobbszárny és a centrum esetleges önálló kezdeményezésének ebben az ügyben. Ennek következtében viszont ő tölthet be kulcsszerepet mind a saját pártján belül, mind a többi pártokkal való egyezkedésben a választások előkészítését és lebonyolítását illetően. A kisgazdapárt vezetőjének ezen meggyőződése tükröződött az 1945. szeptember 12-én beterjesztett választójogi törvényjavaslat vitájában elhangzott felszólalásában is, ahol egyfelől a választási

eredményektől függetlenül a koalíció további fenntartását javasolta, másfelől pedig a választási visszaélések esetére a végső konzekvenciák levonását, konkrétan a választásoktól való visszalépést és a koalíciós együttműködés felmondását helyezte kilátásba a pártja részéről.[163]

A választójogi törvény azonban, amely a maga nemében az egyik legdemokratikusabb jogalkotás volt, lényegében kihúzta a talajt Tildy Zoltán kilátásba helyezett lépései, fenyegetései alól. A választójogi törvénnyel a szövetséges nagyhatalmak budapesti missziói és a SZEB is meg voltak elégedve. 1945. szeptember 14-én Schoenfeld Gyöngyösi külügyminiszterrel folytatott beszélgetése során úgy nyilatkozott róla, hogy most már „minden a végrehajtáson múlik".[164] Sőt, ezzel összefüggésben annak is hangot adott, hogy az Egyesült Államok részéről aligha várat sokáig magára a diplomáciai elismerés. A diplomáciai elismerés szempontjából azonban valójában a választójogi törvénynél is nagyobb jelentősége volt annak, hogy az Egyesült Államok a Külügyminiszterek Tanácsának londoni értekezletén is élesebb különbséget kíván tenni a Romániához és Bulgáriához, illetőleg a Magyarországhoz fűződő viszonyában – az utóbbi javára. „Igen fontos figyelembe venni – írta Leslie Albion Squires, a budapesti amerikai misszió titkára a Londonban szerzett tapasztalatairól készített feljegyzésében 1945. október 11-én Schoenfeldnek –, hogy a közvetlen diplomáciai kapcsolatok felvételét Magyarországgal az államtitkár (Byrnes – *B. S.*) és tanácsadója nem is annyira a magyarországi, mint inkább a bulgáriai és romániai hatását illetően vizsgálták. Úgy vélték – és úgy gondolom, helyesen –, hogy a Magyarország és az Egyesült Államok közötti rendes diplomáciai kapcsolatok felvételének még nagyobb súlyt ad s még nagyobb jelentőséget tulajdonít ezen döntésünknek, hogy erre nem vagyunk hajlandók Románia és Bulgária esetében."[165] Emellett nyilvánvalóan az is szerepet játszott, hogy az Egyesült Államok nem akart hátrányba kerülni s Szovjetunióval szemben Magyarország diplomáciai elismerése tekintetében.[166] De bizonyos fokig még így is a meglepetés erejével hatott, amikor Byrnes külügyminiszter 1945. szeptember 21-én Londonban a közép- és délkelet-európai legyőzött államok diplomáciai elismeréséről folytatott vitában a következő bejelentést tette: „Vizsgálataink eredményeképpen az Egyesült Államok arra a következtetésre jutott, hogy bár Magyarország kormánya nem tökéletes, de a helyzetben olyan javulás történt, hogy az Egyesült Államok utasította magyarországi képviselőjét, hogy ha a magyar kormány kötelezi magát a jaltai egyezménynek megfelelő szabad választások tartására, akkor az Egyesült Államok elismeri Magyarországot."[167]

Schoenfeld 1945. szeptember 22-én – Byrnes külügyminiszter utasítására – felkereste Gyöngyösi Jánost, és az alábbi jegyzéket nyújtotta át neki: „Kormányom utasítására közlöm Excellenciáddal, hogy az Egyesült Államok kormánya kész arra, hogy Magyarország Ideiglenes Nemzeti Kormányával diplomáciai kapcsolatokat létesítsen és egy szerződésről tárgyaljon, feltéve,

hogy az Ideiglenes Nemzeti Kormány teljes mértékig biztosítja az Egyesült Államok kormányát arról, hogy szabad és akadálytalan választások lesznek Magyarországon egy képviseleti kormány megalakítása érdekében, továbbá feltéve, hogy időközben az Ideiglenes Nemzeti Kormány a fegyverszüneti egyezmény alapján vállalt kötelezettségei értelmében teljes mértékig biztosítja a magyarországi demokratikus pártok szabad politikai megnyilvánulásait és a gyülekezési szabadságot, mivel ezek a feltételek szükségesek a szabad választások megtartásához Magyarországon. Tisztelettel kérem Excellenciád azonnali válaszát jelen közlésemre, az Ideiglenes Kormány nevében."[168] Az Ideiglenes Nemzeti Kormány 1945. szeptember 25-i válaszában köszönetét és háláját fejezte ki az Egyesült Államoknak azért az elhatározásáért, hogy felveszi a diplomáciai kapcsolatokat Magyarországgal. Ezzel egyidejűleg az Ideiglenes Nemzeti Kormány arra is kötelezettséget vállalt, hogy maradéktalanul teljesíti mindazokat a feltételeket, amelyeket az Egyesült Államok szeptember 22-i jegyzéke tartalmazott.[169] Ezeket a feltételeket Magyarország annál is inkább vállalhatta, mert azok sem a törvényhozás, sem a kormány részéről nem igényeltek új intézkedéseket. „Ami az Excellenciád által átnyújtott jegyzék biztosítékait illeti – hangzott az Ideiglenes Nemzeti Kormány válasza –, a magyar kormány utalni kíván arra a demokratikus választójogi törvényre, melyet nemrég fogadott el az Ideiglenes Nemzetgyűlés, valamint arra, hogy az Ideiglenes Nemzeti Kormány és az egész ország közigazgatása széles demokratikus bázison alapszik. Mindezek az Ideiglenes Nemzeti Kormány véleménye szerint megfelelő biztosítékot nyújtanak a zavartalan választások lebonyolítására, és a magyar kormány ennek megfelelően ... abban a helyzetben van, hogy teljes garanciát nyújthat az Egyesült Államok kormányának."[170] De lényegében megegyeztek a feltételek a szövetséges nagyhatalmak idevonatkozó jaltai, illetőleg potsdami állásfoglalásaival is. Byrnes külügyminiszter október 11-én tájékoztatta Schoenfeldet arról, hogy az Egyesült Államok megfelelőnek tartja az Ideiglenes Nemzeti Kormány biztosítékait, és kész arra, hogy formális diplomáciai kapcsolatokat létesítsen Magyarországgal.[171] Ezzel megnyílt az út Magyarország nemzetközi politikai-diplomáciai elszigeteltségének megszüntetése előtt, amit azonban elsőként mégsem az Egyesült Államok tört át, hanem a Szovjetunió, mely 1945. szeptember 25-én nyilatkozott a feltétel nélküli diplomáciai elismerésről.

A Szovjetunió szándékát arról, hogy Magyarországot diplomáciailag elismeri, a következő levél tartalmazza: „A Szovjet Kormány, figyelembe véve azt a közreműködést, amellyel Magyarország hozzájárult a szövetségeseknek a hitlerista Németország elleni harca sikeréhez, és figyelembe véve, hogy az Ideiglenes Magyar Nemzeti Kormány lojálisan végrehajtja az 1945. évi január hó 20-án megkötött fegyverszüneti egyezményt, elhatározta, hogy Magyarországgal felveszi a diplomáciai kapcsolatokat és ajánlja a kölcsönös követküldést."[172] A levelet Vorosilov nyújtotta át Dálnoki Miklós

Puskin magyarországi szovjet követ átadja megbízólevelét

Bélának az Ideiglenes Nemzeti Kormány 1945. szeptember 25-i rendkívüli ülésén. A Minisztertanács egyhangúlag magáévá tette az abban foglaltakat, és ugyancsak levél formájában fejtette ki a diplomáciai elismeréssel kapcsolatos álláspontját: „A Szovjet Kormány . . . azon elhatározását, hogy Magyarországgal felveszi a diplomáciai kapcsolatokat, az Ideiglenes Magyar Nemzeti Kormány örömmel veszi tudomásul. Egyszersmind hálájának ad kifejezést azért, hogy ezen közlés alkalmával a Szovjetunió Kormánya elismerte és méltányolta Magyarország hozzájárulását a Szövetségesek harcának sikeréhez, amelyet a hitlerista Németország ellen folytattak, és megállapította, hogy az Ideiglenes Magyar Nemzeti Kormány lojálisan hajtja végre az 1945. évi január hó 20-án megkötött fegyverszüneti egyezményt. Az Ideiglenes Magyar Nemzeti Kormány kéri a Szovjetunió Kormányával tudatni, hogy Magyarország örömmel kész felvenni a diplomáciai kapcsolatokat a Szovjetunióval és oda követet küldeni."[173]

Magyarország ugyanazon a napon adott tehát pozitív választ mind az Egyesült Államoknak, mind a Szovjetuniónak a diplomáciai elismeréssel kapcsolatos hivatalos bejelentésükre. A diplomáciai kapcsolatok tényleges felvétele azonban már korántsem haladt párhuzamosan előre. Vorosilov

ugyanis már 1945. szeptember 29-i jegyzékében agrément-t kért Puskinnak, a Szovjetunió magyarországi rendkívüli követévé és meghatalmazott miniszterévé történő kinevezéséhez, amihez az Ideiglenes Nemzeti Kormány másnap megadta a hozzájárulását.[174] Ugyanígy a szovjet kormány 1945. október 13-án közölte – Gyöngyösi külügyminiszter október 5-i levelére válaszolva –, hogy kész Szekfű Gyulát mint Magyarország rendkívüli követét és meghatalmazott miniszterét fogadni.[175] Puskin 1945. november 2-án, vagyis két nappal a nemzetgyűlési választások előtt nyújtotta át megbízólevelét Zsedényi Bélának, a Nemzeti Főtanács elnökének.[176] Ezzel befejezett ténnyé vált, hogy a Szovjetunió felvette a diplomáciai kapcsolatokat Magyarországgal.[177]

Byrnes amerikai külügyminiszter 1945. október 11-i táviratában még arról értesítette Schoenfeldet, hogy az Egyesült Államok kormánya részéről nem látja akadályát Szegedy-Maszák Aladár washingtoni magyar követté való kinevezésének, de az agrément csak november 2-án érkezett meg.[178] Ugyanakkor az Egyesült Államok egyelőre abban az irányban sem tett lépéseket, hogy saját kijelölt követe mielőbb átadhassa megbízólevelét Budapesten. Ez a halogatás azzal függött össze, hogy az amerikai kormánykörökben újabb problémák merültek fel a nemzetgyűlési választások előkészületeivel összefüggésben. 1945. október 17-én Tildy Zoltán arról számolt be Schoenfeldnek, hogy az előző napon Vorosilovval beszélgetett, aki állítólag aggodalmát fejezte ki az országban uralkodó polgárháborús állapotok, vidéki zavargások miatt, és felvetette, hogy „nem volna-e helyes, ha Tildy Zoltán más pártok vezetőivel megbeszélné egy közös választási lista felállítását a nemzetgyűlési választásokra, hogy ezáltal minimálissá tegyék a politikai feszültséget, és biztosítsák az ország nyomasztó gazdasági és politikai problémáinak békés megoldását".[179] Tildy Zoltán ezután valóban tárgyalt Rákosi Mátyással és Szakasits Árpáddal, akikkel előzetes megállapodást kötött a közös listáról.[180] A kisgazdapárt vezetője után Nagy Ferenc, Kovács Béla és Varga Béla is felkereste Schoenfeldet, és az Egyesült Államok várható magatartásáról érdeklődtek nála a közös lista esetleges elfogadása esetére, amelyről ők ezután szándékoztak dönteni.[181] A követnek úgy tűnt, hogy a kisgazdapárti politikusok hajlanak a közös lista elfogadására, mivel ezáltal vélték biztosítani a békét és rendet a következő „kritikus hónapokban". Schoenfeld – saját bevallása szerint – nem adott egyenes választ a neki feltett kérdésre, hanem csupán általánosságban utalt a jaltai egyezményre és az Egyesült Államok Külügyminisztériumának korábbi álláspontjára, mely szerint a Magyarországgal való diplomáciai kapcsolatok felvételét az Ideiglenes Nemzeti Kormánynak a választásokkal kapcsolatos megfelelő biztosítékától tette függővé.[182]

Schoenfeld 1945. október 17-i jelentésére válaszul a Külügyminisztérium még csak azt közölte, hogy a közös lista megvalósítása feltehetően nem tenné lehetővé a magyarok számára, hogy saját választásuknak meg-

Magyarországra érkezett brit parlamenti képviselők egy csoportja

felelő demokratikus intézményeket hozzanak létre. Két nappal később Waldemar John Gallman, az Egyesült Államok londoni ügyvivője arról tájékoztatta Washingtont és Schoenfeldet, hogy Nagy-Britannia kormánya mindaddig függőben tartja Magyarország diplomáciai elismerését, amíg a magyar kormány nem biztosítja a „tényleges szabad választásokra tett ígéretét".[183] Ennek megfelelően 1945. október 19-én A. Gascoigne magyarországi brit megbízott közölte Gyöngyösi külügyminiszterrel, hogy közös választási lista esetén kormánya elhalasztaná a nem hivatalos magyar képviselő fogadását Londonban. Ezúttal tehát Nagy-Britannia kormánya vállalta magára a kezdeményező szerepét. De ez is elég volt ahhoz, hogy a függetlenségi front pártjai – a mandátumok elosztásának gyakorlati nehézségeit és döntően a kisgazdapárti jobbszárny által[184] a közvéleményben teremtett kedvezőtlen hangulatot is mérlegelve – október 20-án végérvényesen levegyék a napirendről a közös lista ügyét. Ezt követően a nyugati szövetségesek lényegében várakozó álláspontra helyezkedtek a nemzetgyűlési választásokat illetően.

Az 1945. november 4-i nemzetgyűlési választás,[185] amelyen a kisgazdapárt szerezte meg az abszolút többséget (57,03%), szinte az egész világsajtó érdeklődésének a középpontjába került. A nyugati polgári lapok – a kormánykörök véleményével összhangban – egyöntetű lelkesedéssel fogadták a nemzetgyűlési választások minden várakozásukat felülmúló eredményét, és nem mulasztották el a választási eredményekből a Nyugat szempontjából szükséges következtetéseket levonni, valamint a Magyarországgal

Schoenfeld, amerikai követ megbízólevelének átadására a Parlament elé érkezik

szomszédos államokhoz megfelelő intelmeket intézni. „A magyarországi választások budapesti megfigyelők tanúsága szerint – írta a *Washington Post* – a magyar történelemben a legtisztábbak és legszabadabbak voltak, és a kisgazdapárt fölényes győzelmével végződtek. Magyarország így az első a volt csatlós államok közül, amely betöltötte azokat a reményeket, amelyeket a krími konferencián fejeztek ki. Magyarország ezzel szomszédainak példát mutatott."[186] A *The New York Times* a választási eredményt a demokrácia háromszoros győzelmének tekintette. A lap elismerte, hogy a Vörös Hadsereg nem avatkozott be a választásokba. Dicsérte az Ideiglenes Nemzeti Kormányt, amely „nem bábkormány", és mindenekelőtt a magyar választókat, akik „példát is mutattak a környező, választások előtt álló népeknek".[187] A *Washington Evening Star* ugyancsak a „példaadás" jelentőségét húzta alá, amikor azt hangsúlyozta, hogy „a magyarországi választások eredménye nagymértékben biztató. Remélhetőleg Jugoszláviában, Romániában, Bulgáriában és Ausztriában is hasonló szabadon történhetnek a választások. Az mindenesetre bebizonyosodott, hogy a magyar kormány nem Moszkva bábkormánya, és hogy Moszkva nem szólt bele a vasárnapi választásokba."[188]

Az angol *The Times* is külön cikket szentelt a magyar választásoknak. A kisgazdapárt győzelmét mély benyomást keltő eredményként értékelte. Magát a szavazást pedig a népakarat teljesen szabad megnyilvánulásának minősítette. A választásokból azt a következtetést vonta le a szövetséges nagyhatalmak viszonyára vonatkozóan, hogy „az angolszász–szovjet szövet-

ség képes megtalálni a helyes utat olyan ország viszonylatában, amelyben közös érdekeik vannak az angolszászoknak és a Szovjetuniónak. Az angolszász–szovjet véleménykülönbség kiegyenlítődése minden más kérdésben hasonló módon nyilvánulhat meg."[189]

A szovjet sajtó és a rádió is jelentős eseményként értékelte a választásokat. A moszkvai rádió egyik adásában arról beszélt, hogy „a magyar népuralom életerejét az eddigi eredmények oly meggyőzően bizonyították be, hogy a nyugati megfigyelők is csak a dicséret hangján számolnak be Magyarországról . . ." [190] A szovjet lapok azonban általában nem bocsátkoztak bővebb elemzésbe a magyarországi választásokkal kapcsolatosan. A *Pravda* 1945. november 11-i számában ismertette a választások pártonkénti, összesített eredményeit és a mandátumok megoszlását. A választásokkal kapcsolatosan nagyjában hasonló módon járt el a többi szovjet lap is.[191]

1945. november 15-én Tildy Zoltán, a kisgazdapárt vezetője alakított kormányt.[192] Érdekes módon a Tildy-kormány megalakulásának külföldi visszhangja sok tekintetben kedvezőbb volt a hazaiénál.[193] Ezzel összhangban több állam kormánya is napirendre tűzte a Magyarországgal való diplomáciai kapcsolatok felvételét. Az Egyesült Államok Tildy Zoltán kormányát szinte megalakulása pillanatában – 1945. november 15-én – elismerte.[194] Néhány nappal később félhivatalos londoni jelentések Nagy-Britannia hasonló készségéről számoltak be.[195] A jugoszláv államférfiak ugyancsak kedvezően fogadták a Tildy-kormány létrejöttét, és a két nép „egyformán közös érdekeit" figyelembe véve, a magyar kormány elismeréséről, a két állam közötti diplomáciai kapcsolatok felvételéről nyilatkoztak. A diplomáciai elismerés gondolatával foglalkozott Svédország, Törökország és rajtuk kívül még több állam is. A diplomáciai elismerésre azonban gyakorlatilag, az Egyesült Államok kormányát kivéve, 1945-ben más államok részéről nem került sor. De a bizalomkeltő és szívélyes hangú nyilatkozatok már önmagukban is tanúsították, hogy komoly lehetőség nyílott Magyarország nemzetközi elszigeteltségének felszámolására. S ez nemcsak a Tildy-kormány, hanem általában az ország szempontjából is a legközvetlenebb és legfontosabb külpolitikai célkitűzés volt, illetőleg lehetett. Ezen mit sem változtatott, hogy a diplomáciai elismerés felvetése sajátos módon tükrözte egyfelől a kialakulóban levő nemzetközi erőviszonyokat, másfelől pedig a Magyarországgal diplomáciai kapcsolatba lépni szándékozó államok gyakran ellentétes érdekeit.

Első lépések a kereskedelmi kapcsolatok megteremtésének útján

Magyarország a felszabadulás után – a politikai-diplomáciai elszigeteltség mellett – még hónapokig úgyszólván teljes gazdasági elszigeteltségben élt, s természetesen a hagyományos külkereskedelmi kapcsolatai is megszakadtak. A nemzetgazdaság helyzetét már tulajdonképpen az első világháború óta döntően befolyásolta a külkereskedelem, a nemzetközi gazdasági kapcsolatok milyensége. Ez még fokozottabban állt a felszabadulás utáni gazdaságra, amely a második világháború folyamán rendkívül súlyos veszteségeket szenvedett.[196] Az anyagi veszteségek értéke mintegy 22 milliárd pengő volt, ami az 1938. évi nemzeti jövedelem több mint ötszörösének felelt meg. Ugyanakkor az utolsó békeév nemzeti jövedelmének mintegy 50%-os csökkenése mellett[197] a népi demokratikus kormányzatnak vállalnia kellett a fegyverszüneti szerződésből és más nemzetközi kötelezettségekből eredő terheket is.[198]

A fegyverszüneti szerződés alapján Magyarország a Szovjetuniónak, Csehszlovákiának és Jugoszláviának – a jóvátétel fejében – 300 millió USA dollár értékű árut tartozott leszállítani. Mégpedig oly módon, hogy az 1938-as világpiaci árakat általában 10, az ipari berendezésekre vonatkozóan 15%-kal felemelve tekintették számítási alapnak. A világpiaci árak háború alatti és utáni emelkedése következtében azonban az 1938. évi 5,15 pengős dollárkulcs a jóvátételnél már 1945-ben 10,21 pengőre változott. (1945 és 1948 között a jóvátételi teher ismét megduplázódott a világpiaci árak további növekedésével.) Emellett a magyar kormánynak kell biztosítania a Szövetséges Ellenőrző Bizottság amerikai, angol és szovjet misszióinak, valamint az itt állomásozó szovjet csapatoknak a pénz-, élelmiszer- és egyéb ellátását is. A potsdami határozat alapján a magyarországi német vagyon a Szovjetunió tulajdonába ment át. Ez több mint 400 vállalatot és telepet, valamint különböző ingatlanokat (házat, telket, erdőbirtokokat stb.) jelentett. A magyar kormányt terhelte az anyagi felelősség a német tulajdonban 1945. január 20-a után bekövetkezett károkért, és a magyar–német kereskedelemből kifolyólag keletkezett német követelések ugyancsak a Szovjetunióra ruházódtak.

A két világháború között felvett külföldi hitelek nem törlesztésével összefüggésben a magyar állam adósságai – 1945. szeptemberi összeírás szerint – mintegy 580 millió dollárra rúgtak. Ennek az összegnek a döntő többsége a nyugati szövetségeseket, pontosabban az országaikban levő intézményeiket illette. Ezenfelül felhalmozódott még egy közel 890 millió pengős magyar valutában teljesítendő külföldi tartozás is. A szövetséges nagyhatalmak a magánszemélyek, intézmények hadizsákmányolásból adódó kárainak megtérítését is a magyar kormányra hárították. Ily módon Magyarország külföldi adósságai az Ideiglenes Kormány idején is tovább növekedtek.

A lakosság ellátásához és az újjáépítés megkezdéséhez az első segítséget a Vörös Hadsereg nyújtotta.[199] De ez a segítség, bármennyire is hatékony és sokrétű volt – élelmiszer, tüzelőanyag, igaerő, gépalkatrészek, közlekedési eszközök, vetőmag, bankjegykölcsön –, alapvetően nem változtathatott az ország szinte kilátástalan gazdasági helyzetén. Bár közvetlenül a háború befejezése után egyes vállalatok, intézmények és különböző társulások lényegében a közvetlen termékcsere megvalósításával szintén igyekeztek korábbi kapcsolataikat felújítani vagy új kapcsolatokat teremteni, elsősorban a szomszédos országokban, de ez a kereskedelmi tevékenység mennyiségileg is meglehetősen alacsony színvonalú volt, s gyakran nem is szolgálta a nemzetgazdaság érdekeit.

Az államközinek minősíthető árucsere-forgalmi megállapodások sorát az 1945 júliusában aláírt magyar–román szerződés nyitotta meg.[200] Ennek keretében főleg sót és fát sikerült beszerezni vastermékek, cukorrépa, vetőmag stb. fejében. Az augusztusban megkötött magyar–csehszlovák árucsere-forgalmi megállapodás 1945 végéig biztosította az ipar koksszükségletét, valamint mezőgazdasági felszerelések és szerszámgépek is érkeztek Csehszlovákiából, zömmel olajtermékek ellentételeként. Ebben az időben a Magyarország és Románia, illetőleg Csehszlovákia közötti árucsere-forgalom azonban még „magánkompenzációk" alapján bonyolódott le. Ami azt jelentette, hogy az illetékes hatóságok csak a megállapodási jegyzőkönyvhöz csatolt jegyzékben felsorolt áruk mennyiségére és értékére adtak kiviteli engedélyt, de ettől eltekintve nem garantálták a megállapodások végrehajtását.[201] 1945-ben a kivitel és a behozatal együttesen is mindössze csak 3,7 millió 1938-as pengőértéknek felelt meg, ami alig a töredéke volt az 1944. évi magyar exportnak és importnak.[202] (1944-ben a magyar behozatal 803, a kivitel pedig közel 950 millió pengő volt. A külkereskedelmi forgalom egyébként még 1946-ban is alatta maradt az 1944-es érték 10%-ának.)

Az Ideiglenes Nemzeti Kormány 1945. július 18-i ülésén Gerő Ernő kereskedelem- és közlekedésügyi miniszter jelentette be, hogy a Szovjetunió kormánya árucsere-forgalmi kereskedelmi szerződés megkötését ajánlotta.[203] A Szovjetunió hajlandó lenne különböző nyersanyagokat, első-

sorban gyapotot, gyapjút és érceket szállítani, amit részben bérmunkával, részben pedig olyan mezőgazdasági termékekkel – mindenekelőtt gyümölcsökkel – lehetne kiegyenlíteni, amelyekből Magyarországon felesleg mutatkozik. A kölcsönösen szállítandó áruk értékét Gerő Ernő kb. 25 millió dollárban jelölte meg. Majd felhatalmazást kért arra, hogy Bán Antal és ő – szakértők kíséretében – Moszkvába utazhassék a kereskedelmi szerződés konkretizálására és megkötésére. A miniszter tájékoztatása után a következő határozat született az ülésen: „A Minisztertanács örömmel vette tudomásul a Szovjetunióval való kereskedelmi vonatkozású szerződés lehetőségét és tervét, ahhoz elvben hozzájárult, és a kereskedelmi szerződés megkötéséhez a szükséges felhatalmazást az előterjesztett keretben megadta."[204]

Gerő Ernő és Bán Antal miniszterek vezetésével 1945. augusztus közepén utazott el a magyar kereskedelmi küldöttség Moszkvába. A kétoldalú tárgyalások alapján megegyezés született arról, hogy a Szovjetunió gyapotot, kokszot, vasércet, rezet, ónt, szódát, fát, gépkocsi-alkatrészeket stb. szállít Magyarországnak kőolajtermékek, gyümölcs, konzerv, paprika, optikai műszerek, rádiófelszerelések, gyógyszer, valamint távbeszélő- és távírókészülékek ellenében. A szerződést, amely 30 millió dolláros értéket képviselt[205] és 1946. december 31-ig szabályozta a kölcsönös áruszállításokat, 1945. augusztus 27-én Gerő Ernő és Anasztaz Ivanovics Mikojan írták alá kormányaik megbízásából.[206] A kereskedelmi megállapodásnak igen nagy jelentősége volt Magyarország szempontjából, hiszen ezzel lényegében biztosítani lehetett mindazokat a nyersanyagokat, amelyekre az újjáépítés során égetően szükség volt. Ezen belül a textiliparban, elsősorban a pamutfeldolgozó iparban a megrendelések majdnem a teljes foglalkoztatottságot biztosították oly módon, hogy a Szovjetunió részére végzett feldolgozásért kapott nyersanyagból jórészt a hazai szükségleteket is fedezni lehetett.[207] A megállapodás jelentőségét az is fokozta, hogy abban az időben a Szovjetunió volt az egyetlen állam, amely késznek mutatkozott sokoldalú kereskedelmi kapcsolatokat kiépíteni Magyarországgal.[208]

Bármennyire kedvező volt is Magyarországra nézve a kölcsönös áruszállításokról szóló 1945. augusztus 27-i megállapodás, a Szovjetunióval való gazdasági kapcsolatok kiépítése, illetőleg elmélyítése korántsem bizonyult zavartalannak. S ez azzal függött össze, hogy a szovjet kormány képviselői a kereskedelmi tárgyalások során felvetették egy hosszú lejáratú és a két állam szorosabb gazdasági együttműködését szolgáló szerződés aláírását is. Gerő Ernő – Dálnoki Miklós Béla miniszterelnöktől kapott felhatalmazás birtokában – a szerződést előzetes jelleggel kézjegyével hitelesítette.[209]

A Szovjetunió és Magyarország közötti, 1945. augusztus 27-i gazdasági együttműködési megállapodás három részből (a gazdasági együttműködés területei, az együttműködés különféle formái, zárórendelkezések) és ezen belül nyolc fejezetből állt.[210] A megállapodás értelmében az együtt-

Gerő Ernő a szovjet–magyar gazdasági egyezmények aláírása után visszaérkezik Moszkvából

működés a mezőgazdaság területén kiterjedt közös tudományos kutatóintézet létesítésére, különös tekintettel az ipari növények termelésének a fokozására; a szakértők és műszakiak cseréjére; a Magyarországon létesítendő új gépesítési központok gépekkel és egyéb termelőeszközökkel való ellátására, tenyészállatok és vetőmagvak cseréjének az elősegítésére. Az ipar területén a megállapodás előirányozta a két fél „részvételét" a magyar kohó- és vasipar kifejlesztésében, újabb bauxitlelőhelyek feltárásában, valamint az alumínium előállításában és értékesítésében; újabb kőolajmezők feltárási munkálataiban, a régi és az új lelőhelyek kiaknázásában és termékeik eladásában; a szén ipari feldolgozásában és új iparágak létrehozásában, a vegyipar (főként a műtrágya-és gyógyszeripar) kifejlesztésében; a gépipar, különösen a mezőgazdasági és villamossági ipar kifejlesztésében közös magyar–szovjet vállalatok létesítése útján. A megállapodás közös hajózási, légiközlekedési és gépkocsiforgalmi szállítási vállalatok létrehozásáról is intézkedett, valamint kilátásba helyezte egy magyar–szovjet bank létesítését. A megállapodásban a két kormány kötelezettséget vállalt a tervbe vett vegyesvállalatok és más olyan szervezetek létrehozásának az elősegítésére, melyeknek célja az „általános együttműködési terv megvalósítása". A megállapodás végrehajtására és az azt szolgáló különegyezmények szabályozására a két kormány képviselőiből álló különbizottság alakítását vették tervbe. A megállapodás a két fél által történt ratifikálás után – és öt évig – lépett érvénybe, de „mindkét félnek joga van bármely időpontban egy évre előre felmondani". A két fél hallgatólagos hozzájárulásával azonban a megállapodás folytatólagosan érvényben marad. Végül a megállapodás azt is tartalmazta, hogy a közös vállalatok vezetésében, vezető szerveiben a szerződő felek egyenlő mértékben vesznek részt és azonos számú szavazattal rendelkeznek.

A Gerő Ernő és Bán Antal által vezetett kereskedelmi küldöttség hazaérkezése után valóságos pánik tört ki polgári körökben és a kisgazdapártban a magyar–szovjet gazdasági szerződés miatt. A GYOSZ (Gyáriparosok Országos Szövetsége), a TÉBE (Takarékpénztárak és Bankok Egyesülete), a nagybankok és a nagyvállalatok vezetői, sőt még a Magyar Nemzeti Bank kisgazdapárti elnöke is határozottan ellenezték a szerződés elfogadását.[211] Nagy Ferenc előbb Schoenfeldet, majd Gaşcoigne-t kereste fel, és igyekezett meggyőzni arról, hogy az Egyesült Államok, illetőleg Nagy-Britannia szintén tegyenek hasonló javaslatot Magyarországnak, így „semlegesítve a szovjetet".

Gascoigne 1945. augusztus 21-én adott részletesebb tájékoztatást a Foreign Office-nak Magyarország gazdasági helyzetéről.[212] Ebben arról számolt be, hogy a németek nagyon kifosztották Magyarországot. Ugyanakkor a szovjetek szintén üzemeket és gyári berendezéseket szereltek le, részben hadizsákmányként. Így a jóvátétel teljesítése szinte lehetetlennek tűnik. Magyarországnak tehát időre lenne szüksége ahhoz, hogy gazdaságában a

békés átállítást végrehajtsa, s akkor könnyebb lenne számára a jóvátétel teljesítése is. A brit politikai misszió vezetője másnapi jelentésében lényegében megismételte a magyar gazdaság súlyos helyzetéről vallott álláspontját.[213] Gascoigne 1945. augusztus 28-án Bevin külügyminiszter figyelmét is felhívta arra, hogy az oroszok nyomást gyakorolnak Dálnoki Miklós Béla miniszterelnökre egy olyan öt évre szóló gazdasági együttműködési szerződés aláírása céljából, amelynek hatóköre kiterjedne az egész nemzetgazdaságra, beleértve az ipart, a mezőgazdaságot, a pénzügyeket, a hajózást és a légiforgalmat is.[214] Dálnoki Miklós Béla erősen bírálta a brit diplomata előtt Bán Antal magatartását a szóban forgó szerződéstervezettel kapcsolatban, és azt a véleményét fejtette ki, hogy ő nem fogja aláírni a magyar–szovjet gazdasági együttműködési szerződést. Néhány nappal később pedig Nagy Ferenc arról tájékoztatta Gascoigne-t, hogy a Szovjetunió szerinte gazdaságilag és politikailag egyaránt függő helyzetbe kívánja hozni Magyarországot, s az iránt érdeklődött, hogy ennek elhárításához Nagy-Britannia nem nyújtana-e hathatós segítséget.[215] A beszélgetés során a brit diplomata arról igyekezett meggyőzni a kisgazdapárti politikust, hogy „még nincs minden elveszve", és Nagy-Britannia kész ellenállni a „törvénytelen" szovjet követeléseknek. Az 1945. szeptember 3-i beszélgetésükön Tildy Zoltán szintén feltette azt a „szokásos" kérdést a brit politikai misszió vezetőjének, hogy Nagy-Britannia hajlandó-e gazdasági érdeklődést tanúsítani Magyarország iránt. Gascoigne válaszában ezúttal is megismételte a Nagy Ferencnek tett kijelentését Nagy-Britannia Magyarország helyzete és jövője iránti érdeklődéséről, illetőleg érdekeltségéről.

Gascoigne fentebbi kijelentései azonban valójában nélkülözték a realitásokat, s így inkább csak „erkölcsi támogatásként" lehetett felfogni azokat. Stanley Victor Chambers, a brit katonai misszió tagja ugyanis 1945. szeptember 8-án külön feljegyzés keretében fejtette ki véleményét a magyar–brit gazdasági kapcsolatok lehetőségéről, és abban igen negatívan ítélte meg a kilátásokat.[216] Chambers abból indult ki, hogy Nagy-Britannia keveset tud Magyarországra exportálni, Magyarországnak viszont előbb gazdasági kötelezettségeit kellene Nagy-Britanniával szemben teljesítenie. Magyarország háború előtti adósságait, valamint a brit állampolgárok háborús kárait, illetőleg kártérítési összegét több mint 30 millió font sterlingben jelölte meg. A magyar gazdaság exportképességét az elkövetkező évekre – figyelembe véve az ország 300 millió dolláros jóvátételi kötelezettségét – 1 millió font sterlingre taksálta. Ez pedig Nagy-Britannia viszonylatában mindössze az évi 5%-os pönálé fedezésére lett volna elégséges. Ilyen módon Magyarország a jóvátétel teljesítése után esetlegesen fennmaradó termékeit a brit szakértő véleménye szerint csak olyan országokba exportálhatta, amelyekkel szemben nem álltak fenn gazdasági kötelezettségei. Végezetül Chambers azt a lehetőséget is felvetette, hogy a magyar–brit gazdasági kapcsolatok felújításánál átmenetileg tekintsenek el Magyarország

kötelezettségeitől, de ebben a kérdésben ő nem foglalt állást. A fentebbiekből világosan kiderül, hogy a kisgazdapárti és más polgári politikusoknak adott brit válaszok tárgyi fedezete teljesen hiányzott, s egyelőre azok megteremtése Nagy-Britannia részéről még nem képezte komolyabb vizsgálat tárgyát.

1945. szeptember 14-én Gyöngyösi külügyminiszter is tájékoztatta Schoenfeldet a magyar–szovjet gazdasági szerződésről. A követ természetesen már tudott az ügyről, és kizárólag a hosszú lejáratú és szorosabb gazdasági együttműködéssel kapcsolatban adott hangot aggályainak. Ezt az álláspontját Schoenfeld többször, közte egy később megjelent publikációjában is kifejtette, illetőleg megismételte: „Az amerikai kormány nézete, amint azt 1945 októberében kijelentette, a gazdasági együttműködési szerződésről az volt, hogy természetes és helyes dolog az, ha a Szovjetunió és Magyarország a normális gazdasági kapcsolatok útjának előkészítésére törekszik, de bármilyen jelentős méretű hosszú lejáratú gazdasági szerződés megkötése a fegyverszüneti periódusban a krími deklaráció és a fegyverszüneti egyezmény mindhárom aláírójának az érdek- és felelősségi körébe tartozik."[217]

A nyugati szövetségeseket valójában nem érte váratlanul a magyar–szovjet gazdasági szerződés megkötése. Bevin már 1945. augusztus 24-én figyelmeztette amerikai kollégáját arra, hogy: „A helyzet még veszélyesebbé válhat azzal, hogy a szovjetek lehengerlő kereskedelmi egyezményeket kényszerítettek Romániára és Bulgáriára. További jelzések vannak arról, hogy a magyarok hamarosan kénytelenek lesznek egy hasonló egyezményt aláírni."[218] Ezzel egyidejűleg Bevin az amerikai–brit kelet-európai érdekek és célok tisztázását sürgette. Erre azonban valószínűleg még hetek múltán sem került sor. Ezzel magyarázható, hogy az Egyesült Államoknak és Nagy-Britanniának a Szovjetunióhoz intézett 1945. október 13-i jegyzéke sem tartalmazott konkrét javaslatokat. A szóban forgó jegyzék a magyar–szovjet gazdasági szerződés felülvizsgálását, végrehajtásának a békekötésig történő felfüggesztését kérte, és azt ajánlotta, hogy a szövetséges nagyhatalmak közös megegyezésen alapuló tervet dolgozzanak ki a magyar gazdaság újjáépítésére.[219]

Az Ideiglenes Nemzeti Kormány 1945. október 15-én vitatta meg és fogadta el a magyar–szovjet gazdasági szerződést. A kormány ülésén azonban két lényeges ponton módosítottak az eredeti szövegen, pontosabban azzal a kiegészítéssel fogadták el, hogy: „1. A szerződő felek megállapítják, hogy a szovjet–magyar gazdasági együttműködésre vonatkozó jelen megállapodás nem bír kizáró jelleggel az Egyesült Nemzetek és az összes többi országokkal szemben. 2.... jelen egyezmény elsősorban azokra a német javakra vonatkozik, amelyek a potsdami tárgyalások alapján a Szovjetunió által Magyarországon igénybe vehetők."[220] A kormány fentebbi állásfoglalása nem nyugtatta meg a kisgazdapárti minisztereket és politikusokat, ezért a

budapesti amerikai és brit misszióhoz fordultak támogatásért. Mindenekelőtt azt szerették volna ezúttal is elérni, hogy a két nagyhatalom kormánya valamilyen konkrét javaslattal álljon elő a gazdasági kapcsolatok fejlesztését illetően.[221] Nyilvánvalóan a fentebbiek következménye volt, hogy az Egyesült Államok 1945. október 31-én jegyzéket intézett az Ideiglenes Nemzeti Kormányhoz: „Az Egyesült Államok kormányának megítélése szerint a Szovjet Szocialista Köztársaságok Szövetsége és Magyarország között nemrég megkötött gazdasági együttműködési magállapodás – hangzott az amerikai jegyzék – ellentétben áll az Egyesült Államoknak a gazdasági és kereskedelmi ügyekben követett egyenlő elbánási politikájával, mely politika kifejezésre jutott a Magyarországgal 1925. július 24-én kötött szerződésben."[222] Az Egyesült Államok ezen egyezmény alapján igényelte a „legnagyobb kedvezmény" elvének alkalmazását, különösen a kőolaj-lelőhelyek felkutatása, kiaknázása, finomítása és melléktermékeinek feldolgozása, valamint piacra vitele tekintetében. A jegyzék követelte továbbá az átmenő forgalom teljes szabadságának biztosítását és a magyar–szovjet gazdasági szerződés minden olyan pontjának módosítását, amely esetleg amerikai érdekeket sértene. Röviddel később Nagy-Britannia is jegyzékben tiltakozott a magyar–szovjet gazdasági szerződés miatt. A brit jegyzék elsősorban azt hangsúlyozta, hogy az 1926. évi angol–magyar kereskedelmi szerződés 2. §-a a legnagyobb nemzetközi kedvezmény alapján áll: „Jóllehet e szerződés technikailag a háború következtében megszűnt, a fegyverszüneti szerződés visszahelyez bennünket a háború előtti jogainkba."[223] Ezek a jegyzékek – a várakozásokkal ellentétben – változatlanul nem tartalmaztak konkrét javaslatokat. Így legfeljebb az Ideiglenes Nemzeti Kormányra gyakorolt politikai nyomás céljait, konkrétan a magyar–szovjet gazdasági szerződés ratifikálásának az elhalasztását szolgálhatták. Amire egyébként ezekben a napokban már amúgy sem kerülhetett volna sor, hiszen az Ideiglenes Nemzetgyűlés és bizottságai a soron levő parlamenti választások miatt feloszlottak.

1945. november 6-án Auer Pál és Zsedényi Béla is felkereste Gascoigne-t a gazdasági támogatás megszerzése ügyében.[224] Auer úgy vélekedett, hogy Magyarországnak amerikai kölcsön révén kellene jóvátételi kötelezettségeitől megszabadulnia. Ezzel szemben Zsedényi azt az álláspontot képviselte, hogy a szövetséges nagyhatalmak hozzanak létre egy közös bizottságot, és az állapítsa meg Magyarország teherbíró képességét, nehogy a kölcsön a jóvátétel teljesítésére menjen. A realitásérzéküket vesztett polgári politikusokat Gascoigne megpróbálta kijózanítani azzal, hogy közölte velük: gazdasági kölcsönről most még nem időszerű beszélni. De feltehetően az előbbi beszélgetések hatására a brit politikai misszió vezetője 1945. november 8-án hosszabb jelentésben próbálta tisztázni álláspontját a Magyarországnak nyújtandó nyugati kölcsönnel és a magyar–szovjet gazdasági kapcsolatok alakulásával összefüggésben.[225] Gascoigne úgy vélekedett, hogy ténylegesen az Egyesült Államok nyújthatna Magyarországnak gazdasági segítsé-

get, például közlekedési eszközök formájában. A brit diplomata arra is felhívta a feletteseinek a figyelmét, hogy az Ideiglenes Nemzeti Kormány bár teljesen engedékeny a Szovjetunióval szemben, de a magyar–szovjet gazdasági együttműködési egyezmény ratifikálását illetően – amely, ha megvalósulna, a magyar gazdaságot hosszú időre a Szovjetunió befolyása alá vonná – kétségtelenül ellenállást tanúsít. Gascoigne azt sem tartotta valószínűnek, hogy Dálnoki Miklós Béla miniszterelnöknél más, politikailag tapasztaltabb államférfi nagyobb ellenállást tanúsított volna, különösen Gyöngyösi külügyminiszter mellett. Ezután Gascoigne ismét kemény szavakkal bírálta a Nagy-Britanniával szemben egyáltalán „nem barátságos" Gyöngyösi Jánost, aki állítólag azt a nézetet fejtette ki a brit diplomata előtt, miszerint Nagy-Britannia soha nem segített és a jövőben sem várható, hogy segítsen Magyarországnak.[226] Gascoigne mindenesetre az 1945. november 4-i nemzetgyűlési választások eredményeinek fényénél már inkább reménykedett az „orosz nyomás" enyhülésében, és valamivel optimistábbnak mutatkozott a nyugati gazdasági segítséget illetően is, anélkül persze, hogy ezúttal már konkrét mondanivalója lett volna ebben a kérdésben.

A Tildy-kormány hivatalba lépése után Byrnes külügyminiszternek Schoenfeldhez intézett 1945. november 16-i választávirata[227] juttatta kifejezésre, hogy az Egyesült Államok még mindig nem tért napirendre a magyar–szovjet gazdasági szerződést illetően.[228] A külügyminiszter többek között kifejtette, hogy az amerikai kormány kedvezően fogadna konkrét javaslatokat Magyarország újjáépítésével kapcsolatosan, amelyeket a szövetségesek együttesen dolgoznának ki és valósítanának meg, de az elől sem zárkózott el, hogy Magyarországgal egy külön amerikai–magyar gazdasági egyezmény keretében működjenek együtt. A magyar–szovjet gazdasági szerződéshez pedig azt a konkrét megjegyzést fűzte Byrnes, hogy neki szimpatikus Nagy Ferenc közlése,[229] mely szerint csak a Potsdamban a Szovjetuniónak ítélt német vállalatok és azok a magyar vállalatok lesznek „közösek", ahol a tulajdontöbbség német volt. Ugyanakkor azok a tulajdonok, amelyeket a németek 1938 után szereztek, nem jönnek számításba a közös vállalatok létrehozásánál. A külügyminiszter végül megismételte azt a korábbi amerikai álláspontot, hogy az Egyesült Államok kormánya soha nem fogja a magyar–szovjet gazdasági szerződést eredeti formájában elismerni. Gyöngyösi külügyminiszter 1945. november 19-én közölte Schoenfelddel, hogy nincs idő az újjáépítési terv kidolgozására és a SZEB elé való terjesztésére, mert az „oroszok" sürgetik a gazdasági szerződés mielőbbi ratifikálását.[230] Erre 1945. november 26-án az Egyesült Államok Külügyminisztériuma lényegében elejtette a Byrnes-féle javaslatot, és annak kijelentésére hatalmazta fel Schoenfeldet, hogy az Egyesült Államok csak a békeszerződés aláírása után tartja kívánatosnak kétoldalú, megkülönböztetés nélküli kereskedelmi egyezmények kötését.[231]

1945. december elején – mintegy utolsó kísérletként – Gordon Ferenc

pénzügyminiszter is megpróbálta Schoenfeldet „riasztani" a magyar–szovjet gazdasági szerződéssel kapcsolatosan. Figyelmeztette a követet, hogy a nyugati szövetségesek passzivitása szabad utat nyit a Szovjetunió előtt a magyar gazdaságban. S ezzel összefüggésben Gordon olyan rágalmakat szórt a Szovjetunióra, ami bizonyos fokig még a követet is meglepte, mondván, hogy ilyen beszédek „magyar hivatalnokok" részéről máskor is előfordultak, de ilyen nyíltan még nem. Bárányos Károly közellátásügyi miniszter viszont azzal érvelt – egy másik alkalommal – a követnél az Egyesült Államok sürgős beavatkozása mellett, hogy a gazdasági nehézségek olyan nyugtalansághoz és népmozgalmakhoz vezethetnek az országban, amelyek megbuktatják a Tildy-kormányt, s a tömegeket nem lesz nehéz a nyugati szövetségesek ellen hangolni.[232] Ezek és a hozzájuk hasonló próbálkozások azonban már kudarcra voltak ítélve, hiszen nyilvánvaló volt, hogy az Egyesült Államok és Nagy-Britannia – konkrét javaslatok, illetőleg terv hiányában – nem tudja s nem is akarja a magyar–szovjet gazdasági szerződés bírálatát fokozni. Emellett a nyugati szövetségesek még egyáltalán nem mondtak le arról, hogy szerepet játsszanak Bulgária és Románia sorsának alakításában, amiről pedig aligha lehetett szó, ha netán túlfeszítik a húrt a magyar–szovjet gazdasági szerződéssel kapcsolatosan. A kisgazdapárti és más polgári politikusok e téren elszenvedett kudarcát mintegy véglegesítette, betetőzte az a távirat, amelyet 1945. december 18-án az amerikai Külügyminisztérium Harrimannak küldött Moszkvába.[233] Ebből ugyanis világosan kiderült, hogy az Egyesült Államok, bár változatlanul helyteleníti a magyar–szovjet gazdasági szerződés megkötését, de tudomásul veszi a Szovjetuniónak azon biztosítékát, hogy ez a szerződés nem kizárólagos jellegű, vagyis a nyugati szövetségesek is köthetnek hasonló megállapodást Magyarországgal.

Ilyen előzmények után terjesztette a Tildy-kormány a Nemzetgyűlés politikai bizottsága elé a magyar–szovjet gazdasági szerződést jóváhagyás céljából.[234] A politikai bizottság 1945. december 20-i ülésén a kormánykoalíció három pártjának (MKP, SZDP, FKGP) képviselői ellenvetés nélkül, pozitívan foglaltak állást a szerződés ratifikálása mellett. Balogh István, a napirend kisgazdapárti előadója melegen támogatta a magyar–szovjet gazdasági szerződés ratifikálását. Hasonlóan járt el a vitában felszólaló Tildy Zoltán miniszterelnök is.[235] Elvileg egyébként a politikai bizottság egyetlen tagja sem kifogásolta a ratifikálást. Ugyanakkor Szent-Iványi Sándor és Moór Gyula a szerződés teljes szövegének nyilvánosságra hozását javasolta, mert szerintük így elejét lehetne venni a vele kapcsolatos rémhírterjesztésnek. Moór Gyula ezt abból a szempontból is kívánatosnak tartotta, hogy „bizonyos aggodalmak angolszász részről úgy Moszkvában, mint Budapesten kifejezésre jutottak".[236] Sajátos módon az NPP képviselője, Farkas Ferenc is tulajdonképpen ellenzéki véleményt hangoztatott a szerződéssel kapcsolatosan. Sőt, felszólalásával gyakorlatilag olyan helyzetet teremtett, amelyben

az előbbi képviselők az ő álláspontjához csatlakozva fejthették ki negatív irányú észrevételeiket.[237] A magyar–szovjet gazdasági szerződés ügyében végül is olyan megállapodás született a politikai bizottságban, hogy: „A Nemzetgyűlés politikai bizottsága a Nemzeti Főtanácsnak a szovjet–magyar gazdasági együttműködési egyezményt jóváhagyásra ajánlja, és tudomásul veszi a kormánynak azt a nyilatkozatát, hogy ez az egyezmény semmiben sem akadályozza a magyar államot abban, hogy más államokkal bármilyen gazdasági és kereskedelmi szerződést köthessen." A fentebbi ajánlás alapján a Nemzeti Főtanács még ugyanazon a napon, tehát 1945. december 20-án ratifikálta az 1945. augusztus 27-én Moszkvában aláírt magyar–szovjet gazdasági szerződést.[238] A szerződés ratifikálása kétségtelenül a baloldal sikere volt. Hiszen a koalíción belül és kívül polgári jobboldali erők az amerikai–brit jegyzéktől nem csupán a szóban forgó egyezménynek a napirendről való levételét remélték, hanem arra számítottak, hogy a nyugati nagyhatalmak beavatkozása révén kedvezőbb feltételek teremtődnek számukra minden területen a baloldal elleni fellépésre.

1946 márciusában szovjet küldöttség érkezett Budapestre a magyar–szovjet gazdasági együttműködési szerződés végrehajtásával kapcsolatos teendők megtárgyalása céljából.[239] Ennek eredményeként már március 29-én megalakult a Magyar–Szovjet Polgári Légiforgalmi Társaság, amit a Magyar–Szovjet Hajózási Rt. életre hívása követett. 1946. április 8-án Szakasits Árpád és A. D. Jakovlevics aláírta a Magyar–Szovjet Nyersolaj Rt., a Magyar–Szovjet Alumínium-, Érc-, Bánya- és Ipar Rt., a Magyar–Szovjet Bauxitbánya Rt. és a Dunavölgyi Timföld Ipar Rt. létrehozásáról szóló egyezményeket.[240]

A német nemzetiségű lakosság kitelepítése

A szövetséges nagyhatalmak Németországnak mint agresszív nagyhatalomnak a teljes szétzúzása és a fasizmus maradványainak radikális felszámolása érdekében, valamint nem utolsósorban a hitleri Németországnak az emberiség ellen elkövetett rettenetes bűntettei miatt határoztak úgy Potsdamban, hogy: „A szövetséges hadseregek megszállják egész Németországot és a német nép bűnhődik szörnyű bűneiért, amelyeket azoknak a vezetése alatt követett el, akiknek a sikerek idején nyíltan helyeselt és vakon engedelmeskedett."[241] A német nép felelősségéről vallott ilyen álláspont nem fedte teljesen a szövetségesek felfogását, ide vonatkozó korábbi közös nyilatkozataikat, hanem minden bizonnyal fokozatosan, a második világháború idején szerzett tapasztalataikkal és a háború utáni biztonsági-hatalmi szempontjaikkal összefüggésben alakították azt ki.

Az 1941. augusztus 14-én megszületett Atlanti Charta és az Egyesült Nemzetek 1942. január 1-jei washingtoni nyilatkozata még nem tett említést a német nép vagy más népek háborús felelősségéről, illetőleg felelősségre vonásáról. Igaz, utólag olyan vélemények is elhangzottak, amelyek az Atlanti Chartát eleve csupán propagandafogásnak minősítik: „Churchill és Roosevelt megfogalmazták az Atlanti Chartát, s ebben kijelentették, hogy Anglia és az Egyesült Államok Németországnak és szövetségeseinek a legyőzése után igazságos és demokratikus békére törekszik majd. Ez nem fejezte ki a két kormány valódi szándékait, hanem csupán propagandafogás volt, amellyel a népeket rá akarták bírni a hadviselés támogatására."[242] Ezt az állítást egyébként az is cáfolja, hogy ebben az időben Sztálin is – közismerten – éles különbséget tett a hitleri Németország vezetőinek és a német népnek a háborús felelőssége között.

A moszkvai értekezleten (1943. október 19–30.) elfogadott közös nyilatkozat – amely konkrétan is érintette a felelősség kérdését – a következőket állapította meg: „Amikor majd fegyverszünetet engedélyeznek valamely Németországban megalakuló kormánynak, azokat a német tiszteket és katonákat, valamint náci párttagokat, akik a fent említett kegyetlenkedésekért, mészárlásokért és kivégzésekért felelősek vagy azokban beleegyezően részt

vettek, visszaküldik azokba az országokba, amelyekben förtelmes bűntetteiket elkövették, avégből, hogy a felszabadított országok és az ott megalakuló szabad kormányok törvényei szerint ítélkezhessenek felettük és büntethessék meg őket."[243] Churchill a teheráni konferencia 1943. december 1-jei ülésén Lengyelország új határaival kapcsolatosan tett említést általánosságban a telepítések lehetőségéről: „A határok megvonása még beható tanulmányozást igényel, és egyes helyeken esetleg áttelepítéseket tesz szükségessé."[244] Ugyanakkor a szövetséges nagyhatalmak teheráni nyilatkozata a többi között a következőket tartalmazta: „Teljes tudatában vagyunk annak a magasztos felelősségnek, mely reánk, valamint az Egyesült Nemzetekre hárul abban a tekintetben, hogy olyan békét alkossunk, amely a világ népei túlnyomó többségének megelégedésére szolgál, és amely sok nemzedéken át száműzi a háború csapásait és rémségeit."[245] A jaltai nyilatkozat a német nácizmus és militarizmus megbüntetése mellett a német néphez is határozott felhívást intéz abban a tekintetben, hogy a vereség következményeit vállalnia kell: „A náci Németország sorsa meg van pecsételve. A német nép, ha megkísérli folytatni a reménytelen ellenállást, vereségének következményeit még csak súlyosabbá teszi."[246] De itt nincs szó egyértelműen a kollektív felelősségről, ami a következőkből világosan kiderült: „Nem célunk a német nép megsemmisítése, de csak akkor, ha a nácizmus és militarizmus gyökeresen ki lesz irtva, lesz remény arra, hogy a német nép méltó életet éljen és megtalálja helyét a nemzetek közösségében."[247]

A szövetséges nagyhatalmak a német nép háborús felelősségéről vallott felfogásukat nyilvánvalóan pontosítani kívánták akkor, amikor azt is hangsúlyozták, hogy: „A szövetségeseknek nem szándékuk megsemmisíteni vagy rabszolgaságba vetni a német népet. A szövetségeseknek az a szándékuk, hogy alkalmat nyújtsanak a német népnek arra, hogy felkészülhessen életének demokratikus és békés alapon történő újjászervezésére. Ha a német nép erőfeszítései állhatatosan e célra fognak irányulni, akkor idővel lehetségessé válik, hogy elfoglalhassa helyét a világ szabad és békés népei között."[248] Nem lehet tehát azt mondani, hogy a szövetséges nagyhatalmak Potsdamban a német kérdés megoldását illetően most már egyértelműen magukévá tették volna a kollektív felelősség elvét, de ennek az ellenkezőjét sem lehetne állítani.[249] A felelősség elvileg világos és pontos tisztázásának elmulasztása azonban szinte elkerülhetetlenül maga után vonta az ellentmondásoktól terhes módszerek alkalmazását, a kollektív felelősségre vonás gyakorlatát. Ezt tükrözte mindjárt a szövetséges nagyhatalmaknak a német nemzetiségű lakosság kitelepítésével kapcsolatos döntése is. Az Amerikai Egyesült Államok, Nagy-Britannia és a Szovjetunió ugyanis megegyezett abban, hogy: „A három kormány minden vonatkozásban megvizsgálva a kérdést elismeri, hogy a Lengyelországban, Csehszlovákiában és Magyarországon maradt német lakosságnak vagy egy részének Németországba történő áttelepítésére vonatkozóan intézkedéseket kell foganatosítani."[250]

A közép- és délkelet-európai országokban élő német nemzetiségű lakosságnak vagy egy részének a kitelepítése már a második világháború idején komolyabban felmerült, mégpedig a legellentétesebb céllal és oldalról. A hitleri Németországban 1942 tavaszán 25 éves tervet dolgoztak ki a megszállt lengyel és szovjet területek elnémetesítésére. Hitler azt szerette volna elérni, hogy a szóban forgó területen tíz éven belül legkevesebb húszmillió német éljen. Ennek érdekében a háború idején és utána mintegy 1,5 millió „népi németet" kívánt áttelepíteni Magyarországról, Jugoszláviából és Romániából. A londoni csehszlovák emigráns kormány köreit is élénken foglalkoztatta a szudétanémetek háború utáni kitelepítése, amihez 1942 végén–1943 elején lényegében a nyugati szövetségesek is hozzájárultak, tekintettel a csehszlovák állam jövőbeni biztonságára.[251]

A hitleri kormányzat a háború végén, pontosabban a megszállt területek kiürítésekor a „népi németek"-et megpróbálta Németországba evakuálni. A kiürítések alkalmával több százezer német nemzetiségű lakos hagyta el a délkelet-európai országokat.[252] A menekülés áradata azonban ezzel még nem fejeződött be, hanem a háború után is folytatódott, azzal a különbséggel, hogy most már a felszabadult országok kormányai maguk igyekeztek a németjeiktől megszabadulni. Így a Lengyelországból és Csehszlovákiából elmenekült, illetőleg kitelepített németek együttes létszáma meghaladta a nyolcmilliót. 1945 júniusában az Egyesült Államok jegyzékben tiltakozott a csehszlovák kormánynál a németek egyoldalú és tömeges kiutasítása miatt.[253] A potsdami értekezlet tehát valójában már egy megindult és jelentősen előrehaladott folyamatot szentesített. A német nemzetiségű lakosság kitelepítéséről szóló döntés indítékai, illetőleg háttere persze korántsem volt azonos Lengyelország és Csehszlovákia, valamint Magyarország esetében. A magyarországi németség kitelepítését ugyanis nem annyira a magyar, hanem sokkal inkább a csehszlovák kormányszervek szorgalmazták, azzal az egyáltalán nem is titkolt célzattal, hogy az innen távozó németek helyére telepíthessék át a szlovákiai magyar nemzetiségű lakosságot.[254]

Ez persze korántsem jelentette azt, hogy Magyarországon a háború előtt vagy után ne lettek volna olyan személyek, illetőleg politikai áramlatok és csoportok, amelyek a német nemzetiségű lakosság kitelepítését óhajtották.[255]

A németek kitelepítésének ügyét a potsdami értekezlet a csehszlovák és a lengyel kormányokra, Magyarországon pedig a Szövetséges Ellenőrző Bizottságra bízta. Ezzel az Ideiglenes Nemzeti Kormány és az őt követő magyar kormányok feladatait, kötelezettségét a német nemzetiségű lakosság kitelepítésével kapcsolatban a békekötésig lényegében a SZEB határozta meg és ellenőrizte.

Az 1945. január 20-án aláírt fegyverszüneti szerződés arra kötelezte az Ideiglenes Nemzeti Kormányt, hogy „internálja a német állampolgárokat".[256] 1938-ban 5000 német állampolgár élt Magyarországon, de az

Anschluss következményeként létszámuk még ugyanebben az évben csaknem megháromszorozódott.[257] A második világháború idején, különösen pedig az ország 1944. március 19-i megszállása után szinte számolatlanul érkeztek ide – a katonaság mellett – birodalmi „polgári szakértők" is,[258] akiknek túlnyomó többsége azonban a Vörös Hadsereg elől menekülve később elhagyta Magyarországot. Ily módon a legkorábbi internálások nem annyira ezeket, mint inkább a különböző birodalmi fegyveres szervezetekbe belépett hajdani magyar állampolgárokat, valamint a Volksbund-aktivistákat érintették.[259]

A német nemzetiségű lakosság kitelepítése tulajdonképpen 1945 februárjában kezdődött meg Magyarországról, amikor a szovjet katonai hatóságok a Tiszántúlon élő németek egy részét deportálták.[260] De közülük elsősorban a nőket 1945 nyarán többségükben hazaengedték.[261] Ezt követően lényegében hetekig nem történt semmi a kitelepítés ügyében. 1945 márciusában-áprilisában a földosztásról szóló kormányrendelet megjelenése után merült fel újra – az előzőeknél sokkal nagyobb súllyal – a németek, korabeli kifejezéssel élve, a svábok kitelepítésének problémája. A rendeletnek az az előírása, hogy: „Teljes egészében és nagyságra való tekintet nélkül el kell kobozni a hazaárulók, a nyilas, nemzetiszocialista és egyéb fasiszta vezetők, a Volksbund-tagok, továbbá a háborús és népellenes bűnösök földbirtokait", közvetlenül és jelentős mértékben érintette a német nemzetiségű lakosságot.[262] Igaz, ez a rendelet egyelőre csak a földek és tartozékaik elkobzásáról intézkedett, de a végrehajtás során szinte elkerülhetetlenül szembe kellett nézni a telepítés problémájával is, főleg a német nemzetiségű mezőgazdasági népességgel kapcsolatosan. 1945 nyarán a bukovinai székelyeket Bonyhád környékén német házakba és földbirtokokra telepítették le.[263] Mivel azonban kitelepítésről még nem lehetett szó, az érintett német nemzetiségű lakosságot nagyrészt internálták. A végrehajtás során nem egy helyen hibák és visszaélések történtek a német nemzetiségű lakosság sérelmére.[264] Az is igaz viszont, hogy a volksbundisták kifejezetten ellenségesen és a tettlegességtől sem visszariadva fogadták a földosztókat, illetőleg a földhözjuttatottakat.[265]

A Budapesti Nemzeti Bizottság 1945. április 11-i ülésén vitatta meg ezt a kérdést a földosztás végrehajtásával összefüggésben. Supka Géza felszólalásában – a Polgári Demokrata Párt nevében – helytelenítette a „sváb község" vagy az ahhoz hasonló megjelölést, és olyan elvi döntést javasolt, amely élesen elválasztja egymástól a politikai felelősséget és a nemzeti hovatartozást. Gerő Ernő azzal utasította el Supka javaslatát, hogy: „Nem egyedül Hitler bűnös a most történtekben, hanem a németségnek is osztoznia kell sorsában."[266] Kovács Imre arra való hivatkozással, hogy „minden sváb volksbundista volt", lényegében egyetértett a fentebb elhangzottakkal. De ezzel a túlzó kijelentésével együtt is kétségtelenül logikusabban és hatásosabban érvelt Gerőnél. Szakasits Árpád viszont óva intett mindenfajta

általánosítástól, és a német nemzetiségű lakossággal kapcsolatosan is elvetette a kollektív felelősség elvének az alkalmazását. A vita végül is eredménytelenül zárult, a BNB semmilyen irányban nem foglalt állást.

A Budapesti Nemzeti Bizottságban lezajlott vitával nagyjából egyidejűleg a Nemzeti Parasztpárt adta ki – a pártok közül elsőként – a „Ki az országból a sváb hazaárulókkal!" jelszót. Ezt a követelést Kovács Imre a *Szabad Szó* 1945. április 10-i számában erősen nacionalista szemléletű indokolással próbálta alátámasztani: „Magyarország végre elérkezett oda, hogy tisztázhatja viszonyát Németországgal és a svábsággal. A svábság egy batyuval jött ide, egy batyuval is menjen. A svábok önmagukat szakították ki az ország testéből, minden tettükkel azt bizonyították, hogy együtt éreznek a hitleri Németországgal. Most osztozzanak Németország sorsában! A svábokat ki fogjuk telepíteni. Távozzanak! Az nem lehet, hogy a legjobb földeket Volksbund-tagok foglalják el." Az NPP állásfoglalásához a kommunista párt is csatlakozott, és a *Szabad Nép* „Sváb hazaárulók" című cikkében azzal üdvözölte a kezdeményezést, hogy: „A Nemzeti Parasztpárt a magyar nép szívéből beszélt."[267] Az MKP a svábkérdést a fasizmus maradványai felszámolása részének tekintette, és összekötötte azt a nincstelen parasztság földhöz juttatásával. Úgy vélte, hogy a németek földjeinek elkobzásával jelentősen javíthatja – a földosztás végrehajtása után is – a föld nélkül maradt parasztok igényeinek kielégítését. A Nemzeti Parasztpártot alapjában véve hasonló elképzelések vezették, azzal a különbséggel, hogy a pártvezetők körében a hagyományos németellenesség jó adag nacionalizmussal is párosult. A parasztpárt által kezdeményezett svábkitelepítés jelszavához azonban – a *Szabad Nép*pel egy időben – a *Kis Újság* is csatlakozott, azt követelte, hogy: „Ki kell telepíteni a hazai svábságot!"[268] Nem sokkal később a lap újra visszatért ehhez a témához. „A sváb kérdésről" című cikkében arról írt, hogy: „Csak helyeselni lehet minden olyan intézkedést, amely azokat a hazai svábokat, akik a legutóbbi népszámláláskor olyan büszkén vallották magukat német nemzetiségűeknek, visszatelepítik az »őshazába«, ahová olyan nagyon vágytak akkor, amikor a Harmadik Birodalom még fénykorát élte."[269] A későbbiek során a lap viszont már inkább a kitelepítendők számának csökkentési lehetőségeit kereste, és meglehetősen homályban hagyta annak a követelésének a tartalmát, mely szerint „felelőssé kell tenni azokat, akik nem álltak ki a magyarok mellett".[270] A bizonytalanság, az ellentmondásos magatartás persze nem csupán a *Kis Újság*ra volt jellemző, hanem lényegében magára a kisgazdapártra is. Annak ellenére, hogy a kezdeményezés „érdemét" már nem lehetett elvitatni a Nemzeti Parasztpárttól, az FKGP egyik-másik képviselője úgy vélekedett, hogy még mindig az élére lehet állni a kitelepítési akciónak.

Ezt a célt szolgálta tulajdonképpen az a tervezet is, amelyet – a Nagy Ferenc köréhez tartozó – Saláta Kálmán dolgozott ki, illetőleg juttatott el Tildy Zoltánhoz.[271] A szóban forgó tervezet abból az elvből indult ki, hogy

„nem a svábokat óhajtjuk kitelepíteni, hanem a fasiszta bűntettekben általában felelőssé tehető németek ellen óhajtunk állást foglalni". Ezután a következő kategóriákba sorolta az általa kitelepíteni javasolt német nemzetiségű lakosságot: *a)* minden Volksbund-tagot; *b)* minden zárt sváb településben lakó, született német nevű egyént, kivételt képeznek, akik magyar magatartásuk miatt társaiktól megbélyegzést vagy üldöztetést szenvedtek; *c)* mindazon született német nevűeket, akik az SS kötelékébe léptek be; *d)* mindazon született német nevűeket, akiket az igazolóbizottságok nem igazoltak, állásvesztésre ítéltek; *e)* mindazon született német nevűeket, akiket a népbíróságok jogerősen elítéltek; *f)* mindazon 1920 óta idetelepült és honosított német állampolgárt, kivételt képez, akit magyar magatartása miatt üldöztek. A tervezet alapjában véve helyesnek mondható elvi kiindulópontja ellenére, egyedül a nemzetiségi hovatartozása miatt is büntetni kívánta tehát a hazai németséget, különösen azokban az esetekben, ha „zárt településben" élt Magyarországon. Ez szinte kivétel nélkül a falusi embereket, a parasztságot érintette volna. Ugyanakkor az értelmiségieket, tisztviselőket és alkalmazottakat lényegében mentesíteni kívánta a kitelepítés alól, hiszen a felszabadulás után az igazolásra kötelezettek mindössze 2–3%-át ítélték állásvesztésre. De ennél is csekélyebb volt ekkor még a jogerős népbírósági ítélettel büntetettek száma és aránya. Mindezeket figyelembe véve Saláta Kálmán tervezete nem annyira a pártvezetőség véleményét tükrözte, hanem sokkal inkább azét a polgári értelmiségét, amely a második világháború után a kisgazdapárthoz csatlakozva próbált politikailag és társadalmilag érvényesülni.

A kisgazdapárti tervezetnél elvileg hibásabb és ellentmondásosabb volt a Nemzeti Parasztpárt korabeli elképzelése a németek kitelepítéséről, még akkor is, ha az nem követte szó szerint a Kovács Imre által megfogalmazott felfogást. A kitelepítési tervezet lényegében nyolc pontból áll. „1. Azok a magyarországi németek, akik az 1941-es népszámlálás idején német nemzetiségűeknek vallották magukat, elvesztik magyar állampolgárságukat. 2. A nemzetgyűlés politikai bizottsága a magukat magyarnak valló s a németség elleni harcban a magyarság mellé állt személyeket mentesíti. 3. Mindazokat a németeket, akik elvesztették magyar állampolgárságukat, az ország területéről kiutasítják és elszállítják. 4. A kiutasított németek magukkal vihetik ruházatukat, használati tárgyaikat, bútoraikat – a szállítási lehetőségeken belül. 5. A kitelepítettek minden ingó és ingatlan vagyona zár alá kerül. 6. A német jogi személyeket fel kell oszlatni, vagyonukat zár alá kell venni. 7. A magyar állam az ingó és ingatlanvagyonért kártérítéssel tartozik. 8. Ha Magyarország Németországgal szembeni kereskedelmi kártérítési követelései meghaladják a zárolt német vagyon értékét, ez utóbbi a magyar állam tulajdonába megy át."[272]

A pártok fentebbi megnyilatkozásai után az Ideiglenes Nemzeti Kormánynak a Népgondozó Hivatal felállításáról szóló 1945. május 4-i rende-

lete utalt a német nemzetiségű lakosság kitelepítésére.[273] De ez a rendelet is csupán annyit állapított meg, hogy „a fasiszta németek kitelepítésének" végrehajtása a Népgondozó Hivatal feladata, és a részletesebb szabályozást egy másik, később kiadandó kormányrendeletben ígérte. Feltehetően ez utóbbi körülmény késztette arra a szociáldemokrata vezetőket, hogy még a korábbinál is határozottabban foglaljanak állást abban a kérdésben, hogy számukra semmiféle svábkérdés nem létezik.[274] S a német nemzetiségű lakosságot is csak annak alapján lehet megítélni, hogy ki volt közülük fasiszta vagy antifasiszta. Ennek szellemében az SZDP ismételten mindenkit óvott a kollektív felelősség elvének elfogadásától és alkalmazásától.

A koalíciós pártok az 1945. május 14-i pártközi értekezleten vitatták meg a svábkérdéssel kapcsolatos nézeteiket, és igyekeztek többé-kevésbé egységes álláspontot kialakítani a német nemzetiségű lakosság kitelepítését illetően is.[275] Ezek a pártok – a parasztpárt kivételével – valójában már a második világháború idején is szembe találták magukat a német nemzetiségű lakosság kitelepítésének problémájával. A hitleri kitelepítési tervet valamennyien elvetették ugyan, de azt szívesen látták volna, ha sikerül az országnak megszabadulnia a pángermán irányzatú, volksbundista befolyás alatt álló németektől. A Szociáldemokrata Párt 1939 végétől, majd különösen 1943 tavaszától fejtett ki nagy erőfeszítést annak érdekében, hogy csökkentse a Volksbund propagandájának hatását a német nemzetiségű dolgozókra.[276] Az MKP pedig elsősorban a dorogi és a mecseki szénmedencében folytatott felvilágosító és szervező tevékenységet.[277] Az FKGP-nek a konzervatív szemléletű „Hűséggel a hazához" mozgalommal voltak kapcsolatai, amely jórészt a katolikus papság befolyása alatt állt és a módosabb német parasztság soraiból toborozta híveit. Ennek a kapcsolatnak a hatása erősen érződött Nagy Ferencnek a németek magyarországi kitelepítéséről vallott felfogásán is: „A magyar népet kétségtelenül nyugtalanította a németül beszélő lakosság azon részének viselkedése, mely Hitlert glorifikálta. A német származású tisztek és hivatalnokok aktívan terjesztették a nemzetiszocialista propagandát, és a németül beszélő lakosság között megszervezték a magyarellenes Volksbundot, mely terrorizálta azokat a német származású lakosokat, akik szívükön viselték új hazájuk érdekeit. Röviden, jelentős volt azok száma, akik az állam érdekei ellen tevékenykedtek. Ugyanakkor számosan voltak olyanok is, akik erősen ellenezték a hitlerizmust és nyílt harcot vívtak a Volksbund ellen, arra bátorítva a német eredetű polgártársaikat, hogy legyenek hazafiak."[278]

A pártokat álláspontjuk megfogalmazásában persze nemcsak a „történelmi előzmények" befolyásolták, hanem a háború utáni nemzetközi és belpolitikai viszonyok is. Így az SZDP álláspontjában nyilvánvalóan szerepet játszott az a körülmény, hogy viszonylag gyengébb paraszti befolyása miatt kevésbé érzékelte a földigénylők nyomását. Ugyanakkor a Szociáldemokrata Párt soraiban jelentős számban voltak olyan német származású munkások,

kisiparosok, alkalmazottak stb., akik már a felszabadulás előtt is e párthoz tartoztak, vagy esetleg szavazataikkal támogatták azt. De a nacionalizmus hatása is vitathatatlanul sokkal kevésbé érvényesült az SZDP-ben, mint akár a kisgazdapártban, akár a parasztpártban. A kisgazdapárti vezetők harcos Volksbund-ellenes megnyilatkozásai szintén nem voltak teljesen függetlenek attól a ténytől, hogy a módos német parasztság többnyire tartózkodott attól, hogy aktív szerepet vállaljon a Volksbundban.

A pártközi értekezlet végül is egyöntetűen elfogadta azt az elvet, hogy „Magyarországon nincs svábkérdés, csak német fasiszták kérdése van". Ezzel egyidejűleg állást foglalt a pártközi értekezlet a volt SS-ek kitelepítése és a volksbundisták földjeinek elkobzása, majd eltávolításuk mellett is. „Valószínű, az összes érdekelt állam foglalkozik a határain belül élő fasiszta németek kitelepítésével – mondta Erdei Ferenc az 1945. május 14-i pártközi értekezletről szóló bizalmas tájékoztatójában –, tehát ennek a kérdésnek a generális rendezésekor lehet a magyarországi nagyobb arányú német fasiszta kitelepítéseket megoldani. Egyelőre messzebb nem lehet elmenni, nem célszerű tehát generális svábkitelepítés mellett hírt verni, mert az könnyen visszaüthet ránk."[279] Ez az álláspont tükröződött a *Szabad Szó* 1945. május 17-i állásfoglalásában is: „Saját intézkedéseinket összhangba kell hozni a német kérdés megoldását célzó általános európai rendszabályokkal. Egyoldalú magyar akcióval nem lehet a kérdéshez hozzányúlni . . . A magyarsághoz hű, demokratikus gondolkodású német származású honfitársainkat szigorú rostálás után meg kell tartani." A *Szabad Nép* május 16-án még „Nem követünk náci módszereket" címmel tájékoztatott a pártközi értekezletről, a következő napon azonban már inkább a „sváb hazaárulók" felelősségét hangsúlyozta. A *Kis Újság* „Német kérdés helyett – magyar kérdés" című cikkében számolt be a pártközi értekezletről, és azt hangsúlyozta, hogy „A pártok értekezlete kimondotta, hogy nem lesz kollektív felelősségre vonás. Nem követhetünk általánosító fasiszta metódusokat, módot és lehetőséget kell adni az ártatlanoknak, hogy ne bűnhődjenek azért, mert egyik vagy másik nyelvet vallják anyanyelvüknek. Éppen úgy módot kell erre adni, mint ahogy módot kell arra találni, hogy a bűnösök teljes értékű bűnhődéssel szenvedjenek bűneikért."[280]

A pártközi értekezlet után Gyöngyösi külügyminiszter levélben tájékoztatta a SZEB elnökét arról, hogy az Ideiglenes Nemzeti Kormány mintegy 300 000 német nemzetiségű lakost szándékozik kitelepíteni az országból Volksbund-tagsága alapján.[281] De e levélből az is kiderül, hogy a svábok kitelepítésének ügye már előzőleg is megbeszélés tárgyát képezte a SZEB és az Ideiglenes Nemzeti Kormány képviselői között. 1945. május 26-án az Ideiglenes Nemzeti Kormány a SZEB-hez intézett szóbeli jegyzékében annak a kívánságának adott kifejezést, hogy „a Magyarországról eltávolítandó németek Németország olyan területére telepíttessenek át, amely a Szovjetunió erőinek a megszállása alatt áll".[282] A szóbeli jegyzékben azonban – a

külügyminiszter levelétől eltérően – már nem 300 000, hanem 200 000–250 000 személyről van szó. A különbség valószínűleg a tényleges helyzet körültekintőbb mérlegeléséből adódott. De még ennek a csökkentett létszámnak a megjelölése sem igazodott teljes mértékben ahhoz az elvhez, amelyet az 1945. május 14-i pártközi értekezlet elfogadott. Hiszen az 1941. évi népszámlálás szerint 300 419-en vallották magukat német nemzetiségűnek és 477 057-en német anyanyelvűnek. Azok a németek, akik 1941-ben magyar nemzetiségűnek vallották magukat – sajátos körülmények folytán – bizonyos értelemben a hitleri Németország politikájával szembeni tartózkodásuknak is kifejezést adtak. Az 1942. január elején Bonyhádon zászlót bontott „Hűséggel a hazához" elnevezésű mozgalom szintén legalábbis több ezer német családot tartott távol a Volksbundtól és a pángermanizmustól.[283] 1943-ban a korabeli Magyarországon a Volksbundnak és különböző tagozatainak együttes létszáma elérte a 300 000-et. Ez a német nemzetiségű lakosságnak akkor több mint a 40%-át jelentette.[284] Ha ezt az arányt mértékadónak tekintjük az ország 1937. december 31-i határai között élő németségre is, akkor a Volksbundhoz tartozók létszáma hozzávetőlegesen 150 000-re tehető. A Volksbund vezetői számára állandó problémát jelentett, hogy a trianoni Magyarország területén a szervezés terén nem tudnak átütő sikereket elérni. Így aligha feltételezhető, hogy itt a Volksbund-tagok aránya magasabb lett volna az országos átlagnál. Erről tanúskodnak egyébként az SS-toborzás tapasztalatai is.[285] A háború idején 100 000-en léptek be az SS-be,[286] ezeknek azonban csak mintegy fele apasztotta a hazai németség, illetőleg a Volksbund tagjainak és aktivistáinak létszámát,[287] különös tekintettel nagyarányú háborús pusztulásukra és arra a körülményre, hogy azok, akik 1944 márciusáig léptek be az SS-be, valamennyien elveszítették magyar állampolgárságukat. A hitlerista hadsereg visszavonulásakor a Duna–Tisza közti és a dunántúli németségnek csupán a kisebbik része hagyta el ugyan az országot, de a legalább 60 000–70 000 távozó között minden bizonnyal szép számmal voltak Volksbund-tagok és az SS-ek családtagjai.[288] Arról sem szabad persze itt elfeledkezni, hogy magát a Volksbund-tagságot is hiba lenne minden megkülönböztetés nélkül egy kalap alá venni. Az 1945. évi tavaszi és nyári hónapokban bekövetkezett „visszaszivárgások" természetesen valamelyest újra növelték a német lakosság létszámát, de a korábbi veszteségeket semmi esetre sem pótolhatták. Annál több problémát okoztak viszont a népi demokratikus hatalomnak – különösen a Dunántúlon – a visszatért volt SS-ek és volksbundisták garázdálkodásai és rémhírterjesztései.[289]

A *Szabad Nép* 1945. május végén közölte, hogy elkészült a svábok számbavételét és elbírálását szolgáló alaptervezet és a gyakorlati végrehajtást tartalmazó utasítás.[290] Az ígért jogszabály megjelenése azonban még júniusban is váratott magára. Ebben valószínűleg közrejátszott az Egyesült Államok budapesti politikai missziójának 1945. június 12-i emlékirata is, amely

arra hívta fel az Ideiglenes Nemzeti Kormány figyelmét, hogy nemzetiségeket csak „ilyen célból kötött nemzetközi egyezmények végrehajtásaként szabad áttelepíteni".[291] Az emlékirat egyidejűleg azt is tudomására hozta a kormánynak, hogy „Amíg az előbb említett nemzetközi egyezmények megkötése függőben van, egyetlen nemzetnek sem szabad nagyobb számú embercsoportok áttelepítését foganatosítania."[292] Az Ideiglenes Nemzeti Kormány az amerikai emlékirattal kapcsolatosan június 19-i válaszában fejtette ki álláspontját. Ebben határozottan elítélte – és magától elutasította – a nemzetiségek kollektív felelősségre vonását, s azt a véleményt juttatta kifejezésre, hogy szigorúan meg kell büntetni azokat, akiket „háborús bűnök és atrocitások terhelnek. Hasonlóan meg kell büntetni a fasiszta és náci ideológia terjesztőit, továbbá mindazokat, akik ilyen szervezetekben tevékenyen részt vettek."[293] A pártok után tehát az Ideiglenes Nemzeti Kormány is feltétlenül helyesen foglalt állást ebben a nehéz és bonyolult kérdésben.

Az Ideiglenes Nemzeti Kormány az 1945. július 1-jén kiadott 3820/1945. M. E. sz. rendeletében intézkedett a Népgondozó Hivatal hatáskörének kiterjesztéséről és a hazai németség múltbeli politikai magatartásának felülvizsgálásáról.[294] E rendelet szerint azokban a járásokban, amelyekben jelentősebb számú német lakosság élt, háromtagú felülvizsgáló bizottságokat kellett létrehozni. A bizottság elnökét – a helyi viszonyokat ismerő, jogi képesítésű személyt – a belügyminiszter nevezte ki. A bizottság második tagját a járási nemzeti bizottság delegálta, a harmadikat pedig a helybeli demokratikus érzelmű németek köréből kellett kiválasztani. A felülvizsgálat lényegében minden 16. évét betöltött és magát német nemzetiségűnek vallott személyre kiterjedt, nemre és foglalkozásra való tekintet nélkül.[295] A bizottság a felülvizsgálatra kötelezett személy összes körülményeinek mérlegelése alapján a következő megállapításokat tehette: *a)* az érintett személy hitlerista szervezetben vezető szerepet töltött be vagy önként belépett az SS-be; *b)* az érintett személy hitlerista szervezet tagja volt vagy ismét felvette német hangzású nevét;[296] *c)* az érintett személy, bár hitlerista szervezetnek bizonyíthatóan tagja nem volt, de azok célkitűzéseit támogatta; *d)* az érintett személy hitlerista szervezet vezetője, tagja és támogatója nem volt.

Az első csoportba tartozókat a földosztásról szóló jogszabályokban meghatározott hátrányokon felül rendőrhatósági őrizetbe vették. Családtagjaiknak pedig, ha a határozat alól nem mentesítették őket, amire egyébként a felülvizsgáló bizottságoknak lehetőségük volt, az internálás helyére kellett költözniük, illetőleg más kijelölt helyre kényszerültek távozni lakóhelyükről. Az internáltak és családtagjaik fejenként 200 kg ingóságot vihettek magukkal. A második csoportba tartozókat a földosztásról szóló jogszabályokban meghatározott hátrányokon felül külön közmunka-kötelezettség terhelte, amelyről az újjáépítési miniszter intézkedett. Ezenkívül össze lehetett költöztetni őket a Népgondozó Hivatal által kijelölt helyen. Ilyen eset-

ben minden ingó vagyonukat magukkal vihették. A harmadik csoportba tartozók kötelesek voltak ingatlan vagyonukkal az országos telepítési akció rendelkezésére állni. Ez azt jelentette, hogy a Népgondozó Hivatal az érintettek ingatlanait az ország más részén fekvő ingatlanokkal cserélhette fel. Emellett kötelesek voltak az első és második csoportba tartozókat, illetőleg azok családtagjait a házukba befogadni, ha a Népgondozó Hivatal úgy rendelkezett. A fentebbieken kívül azokat, akik demokratikus érzelmeikről és Magyarország iránti lojalitásukról nem tettek tanúbizonyságot, szintén kötelezni lehetett arra, hogy az összeköltözésre ítélteket házukba befogadják. Ilyen esetekben azonban a családi, rokoni stb. kötelékekre tekintettel kellett lenni. Ezen túlmenően a felülvizsgáló bizottság másokat is felhívhatott önkéntes áttelepülésre, közelebbről más vidékre vagy helységbe való költözésre, s azok, akik ezt vállalták, meghatározott előnyökben részesültek. A felülvizsgáló bizottságok döntései ellen különböző hatóságokhoz lehetett fordulni, és a vitás kérdésekben az Országos Földbirtokrendező Tanács, illetőleg a belügyminiszter mondta ki a végső szót.

Annak ellenére, hogy a rendelet számos enyhítést és kivételt tartalmazott, főleg a családtagokra vonatkozólag, kétségkívül szigorúan szabályozta a hazai németség helyzetét. A harmadik csoportba való besorolás pedig nem is támaszkodhatott mindig objektív tényekre. Itt nyilvánvalóan azokról a módosabb német parasztokról volt szó, akik maguk nem léptek be ugyan a Volksbundba vagy más jobboldali, fasiszta szervezetbe, ugyanakkor a cselédjeik, napszámosaik stb. esetleg éppen az ő ösztönzésükre csatlakoztak egyik vagy másik hitlerista szervezethez. Ennek konkrét bizonyítására azonban sok esetben alig vagy egyáltalán nem volt lehetőség. Így a rendelet a végrehajtás során akarva-akaratlanul is teret engedett a szubjektív indulatoknak.

1945. július 27-én az Ideiglenes Nemzeti Kormány a 3820/1945. M. E. sz. rendeletét újabb rendelkezésekkel egészítette ki.[297] A kiegészítő rendelkezések azonban lényegében nem módosították a szóban forgó kormányrendeletet, hanem inkább csak konkretizálták annak egyes pontjait. A Népgondozó Hivatal hatáskörének kiterjesztése – az életbe léptetett jogszabályok szigorúsága ellenére is – enyhített az addigi gyakorlaton és a kialakult helyzeten, hiszen a fegyverszüneti szerződés végrehajtása céljából még 1945. február 27-én kiadott kormányrendelet alapján jóformán az internálás volt az egyetlen eszköz, amelyet a német nemzetiségű személyek felelősségre vonásakor alkalmaztak.[298] Miután az ún. svábkérdés megoldását a Népgondozó Hivatal hatáskörébe utalták, megkezdődött a régebben felállított internálótáborok egy részének felszámolása, és az összeköltöztetés, illetőleg a más helyre történő telepítés lépett előtérbe. De az Ideiglenes Nemzeti Kormány a telepítés egyik formájának – változatlanul – az országból való kitelepítést tekintette. Erről tanúskodik a kormánynak a SZEB-hez intézett 1945. július 5-i válaszjegyzéke is.[299] A jegyzék arról számolt be, hogy a

volksbundista, SS, nyilas és más népellenes elemek internálásának elrendelésével még korántsem oldódott meg a kérdés. Ezért az Ideiglenes Nemzeti Kormány azt kérte a SZEB-től, hogy „ezen svábok Magyarország területéről Németország területére telepítessenek ki, mégpedig olyan helyre, amelyet a szövetséges hatalmak erre a célra kijelölnek". Konkrétan, a kitelepítés helyének kijelölésével kapcsolatosan csupán az volt a kormány kívánsága, hogy az „ne legyen a magyar határ közelében". Ugyanakkor a kitelepítésre javasoltak létszáma ebben a jegyzékben – a korábbi tájékoztatásokhoz képest – tovább csökkent, és most már „csak" 200 000 személyről volt szó.

A SZEB 1945. augusztus 9-én – egy héttel a potsdami értekezlet befejezése után – felszólította Dálnoki Miklós Bélát, az Ideiglenes Nemzeti Kormány elnökét, hogy a legrövidebb időn belül készítsék elő 450 000 németnek a Magyarországról történő kitelepítését. A miniszterelnök a SZEB átiratáról másnap, augusztus 10-én értesítette a koalíciós pártok vezetőit.[300] A SZEB fentebbi lépése mind a kormányban, mind az említett pártok vezetőségében meglepetést és zavart keltett. A kitelepítés lebonyolítására rendelkezésre álló idő rendkívül rövid volt, a kitelepítendők létszáma pedig olyan volt, hogy még e kérdést a legradikálisabban kezelő parasztpárt elképzeléseit is felülmúlta. A SZEB kívánságának az Ideiglenes Nemzeti Kormány egyébként egyszerűen technikai okokból sem tudott volna eleget tenni. Nem is beszélve arról, hogy a kitelepítendők létszáma erősen megközelítette az 1941. évi népszámlálás német anyanyelvű lakosainak együttes számát.

1945 augusztusára érezhető változás következett be a németek kitelepítésével kapcsolatosan egyik-másik párt magatartásában. A Nemzeti Parasztpárt azzal üdvözölte a potsdami értekezletnek a német nemzetiségű lakosság kitelepítésével kapcsolatos döntését, hogy: „A nemzetközi helyzet most már lehetővé teszi a hitlerista svábok kitelepítését."[301] Az NPP elvileg változatlanul a májusi pártközi megbeszélés alapján és az ott született megállapodások eredményeként kiadott rendeletek szellemében sürgette a németek Magyarországról történő kitelepítését. Ebben a kérdésben lényegében a parasztpártéhoz hasonló álláspontot foglalt el a kommunista párt is. A Szociáldemokrata Párt, korábbi nézeteit fenntartva, hangsúlyosan óvott az elhamarkodott döntésektől ebben a kérdésben. A kisgazdapárt viszont – az 1945. áprilisi–májusi aktivitásával ellentétben – már inkább fékezte a probléma bármifajta megoldását. Ennek a megváltozott kisgazdapárti magatartásnak elsősorban az NPP képviselői – igaz, kissé felemás módon – a nyilvánosság előtt is hangot adtak: „Némelyik pártban védik a svábokat."[302]

A SZEB igénye és a pártok álláspontja közötti ellentmondás feloldására az 1945. augusztus 13-i kibővített minisztertanácsi ülés vállalkozott.[303] A Minisztertanács és a pártok vezetői is elvben egyetértettek a németek Magyarországról való kitelepítésével, de csak az 1945. május 26-i – fentebb

már idézett – jegyzéknek megfelelően. Ennek alátámasztására a SZEB-nek küldendő válasz szövegébe is beiktatták a május 26-i jegyzék azon sorait, hogy „azokat a németeket, akik Magyarország ügyét elárulták és a hitlerizmus szolgálatában állottak, szükséges volna az ország területéről eltávolítani, mert csak ilyen módon lenne biztosítható, hogy többé a német szellem és a német elnyomás ne lehessen úrrá az országon."[304] A Külügyminisztérium azonban még ezt a szövegezést is aggályosnak tartotta, és az érintett németek politikai bűnösségét konkrétabban kívánta megjelölni. Ilyen módosításra viszont már csak azért sem kerülhetett sor, mert a fentebbi megfogalmazást korábban maga a kormány alkalmazta, diplomáciai járatlansága vagy politikai bizonytalansága folytán.

A német nemzetiségű lakosság helyzetének tárgyilagos tisztázása és a kitelepítés ügye a SZEB felszólításai ellenére sem jutott az őszi hónapokban érdemlegesen előbbre. 1945. október 13-án a SZEB elnöke levélben kért, illetőleg sürgetett tájékoztatást Miklós Béla miniszterelnöktől a Magyarországról kitelepítendő németek létszámára és foglalkozására, valamint nem és életkor szerinti megoszlására vonatkozólag.[305] A megbízható és reális válaszadást kétségtelenül megnehezítette az a körülmény, hogy a járási felülvizsgáló bizottságok meglehetősen lassan végezték munkájukat. 1945. november közepéig 70 000 német nemzetiségű személy múltbeli magatartását és tevékenységét bírálták el. Ennek alapján kiderült, hogy a felülvizsgáltak 30%-a nem volt kapcsolatban a Volksbunddal. Ezzel szemben 38%-a tagja vagy vezetője volt a hitlerista szervezetnek, a többit pedig nagyobbrészt a Volksbund-támogatók kategóriájába lehetett sorolni. De az is nyilvánvalóvá vált, hogy a németek ingatlanainak hozzávetőlegesen 40%-a ítélhető elkobzásra.[306] Tildy többek között kifejtette, hogy a Nagy Imre belügyminiszter által készített és a 303 419 személy adatait tartalmazó kimutatás „csupán becslésszerű", és legalább 6–8 hétre lenne szükség a tényleges helyzet tisztázásához. Azt is figyelembe véve, hogy a „magyarországi németek közül számosan bizonyságát adták a magyarsághoz való tartozásuknak, részt vettek baloldali mozgalmakban, továbbá, hogy a háború folyamán nagyobb számú német lakosság elmenekült".

Az érintett lakosságot és közelebbi környezetét természetesen erősen foglalkoztatták a felülvizsgálások, de a szélesebb közvéleménynek nemigen volt áttekintése sem ezekről, sem a kitelepítéssel kapcsolatos problémákról. Jellemzően, a Minisztertanács 1945. augusztus 13-i határozatáról is mindössze annyit közölt a sajtó, hogy: „A Minisztertanács napirendjén Erdei Ferenc belügyminiszter és Gyöngyösi János külügyminiszter előterjesztésében a hazai németség ügye szerepelt."[307] Ilyen körülmények között valóban tág tere nyílott a mendemondának és a különböző, gyakran ellenséges szándékú és tartalmú híresztelésnek. Ezért válhatott lényegében a katolikus klérus is közvélemény-formáló tényezővé ebben a kérdésben. Mindszenty József 1945. október 10-én – a püspöki kar nevében – fordult a kormány-

hoz „a német kérdés emberies rendezése" érdekében.[308] A hercegprímás a Miklós Bélának címzett levélben utalt arra is, hogy ő már tavasszal kérte – a kalocsai érsekkel és a székesfehérvári püspökkel egyetemben – a miniszterelnöktől az „államhű németség" megvédelmezését, de levelükre azóta sem kapott választ. Mindszenty ezúttal, az érvényben levő rendeletek pontatlanságait és ellentmondásait ügyesen kihasználva, a „nem Volksbund-tagok" védelmében tört látszólag lándzsát, a túlzásoktól és rágalmaktól legkevésbé sem mentes levelében. Valójában azonban ő a népi demokratikus kormányzatot s főleg a kommunista pártot igyekezett elmarasztalni, a közvélemény előtt lejáratni. Egy héttel később pedig már pásztorlevelében ítélte el általában a telepítéseket.

1945 tavaszán-nyarán kezdődött meg a nincstelen és szegényparasztok telepítése, főleg a Tiszántúlról és Észak-Magyarországról, a földosztás során elkobzott vagy megváltott birtokokra. Ezzel lényegében párhuzamosan érkeztek a menekült magyar családok is az országba a szomszédos államokból. A fentebbieket zömmel csak a hajdani dunántúli nagybirtokokon és a volksbundisták elkobzott birtokain lehetett elhelyezni. Mind a belső, mind a külső telepesek legnagyobb része „üres kézzel", a legszükségesebb mezőgazdasági eszközök és felszerelés nélkül készült új életet teremteni magának.[309] Az „idegeneket" a helyi német nemzetiségű lakosság szinte egyöntetűen ellenségesen fogadta, amin nem is lehet csodálkozni, hiszen a kisajátítások, s különösen az összeköltöztetések elsősorban őket érintették. Emellett a Népgondozó Hivatal is gyakran előkészítetlenül, rögtönözve, sőt mind a két irányban sebeket ejtve intézte az újonnan jöttek elhelyezését. Emiatt azután napirenden voltak a súrlódások, esetenként a tettlegességig fajuló összeütközések, amelyek kiélezték a nemzetiségi ellentéteket. A vitákban a baloldali pártok és az Országos Földbirtokrendező Tanács többnyire a telepesek, a közigazgatás régi emberei és a kisgazdapárt viszont inkább a helyi lakosság oldalára állt. A telepesek döntő többsége a szinte elviselhetetlen körülmények közepette is derekasan dolgozott, de a róluk kialakítható pozitív képet erősen beárnyékolták azok, akik csak „szerencsét próbálni" jöttek ide az ország más vidékeiről. Az anyagi javak és értékek elherdálásából, illetőleg pusztításából persze a német nemzetiségű lakosság is kivette a részét, feltehetően abból a meggondolásból, hogy ha már úgyis meg kell válnia tőlük, mások se részesüljenek belőlük. 1945 folyamán a hatóságok, s konkrétan a Népgondozó Hivatal nem nagyon tudtak úrrá lenni a nehézségeken, amiben persze az is szerepet játszott, hogy a rendőrség gyakran a belső telepesek fosztogató és garázda elemeit sem fékezte meg. S ezzel nemcsak a társadalmi-politikai feszültségek elmélyüléséhez járultak hozzá, hanem a mezőgazdasági termelés elhanyagolásához, sőt nemritkán az elmulasztásához is.[310] Méghozzá olyan időpontban, amikor a népi demokratikus kormányzatnak a legsúlyosabb gondjai közé tartozott a lakosság élelmezésének biztosítása. A német nemzetiségű lakosság

helyzete, illetőleg jövője egyszerre volt tehát kül- és belpolitikai kérdés, s ez utóbbin belül termelési probléma is.

A SZEB 1945. november 28-i ülésén foglalkozott a magyarországi németek kitelepítésével.[311] Key és Edgcumbe tábornokokat Vorosilov marsall tájékoztatta a Németországi Szövetséges Ellenőrző Tanács (NSZET) november 20-i határozatáról, mely szerint félmillió német nemzetiségű lakos telepítendő át Magyarországról Németország amerikai megszállási övezetébe. Vorosilov a kitelepítés végrehajtásával összefüggésben a következő ütemtervet terjesztette elő: a kitelepítendő németek 10%-át 1945. decemberben, 5%-át 1946. januárban, 5%-át februárban, 15%-át márciusban, 15%-át áprilisban, 20%-át májusban, 20%-át júniusban és a fennmaradó 10%-ot júliusban kell a kijelölt kitelepítési gyűjtőhelyekre irányítani. A SZEB elnöke arról is említést tett, hogy a magyar kormány az itt szereplőnél lényegesen kevesebb német nemzetiségű lakos kitelepítésére gondol. Az amerikai és a brit bizottsági tag a fentebbiekhez nem fűzött érdemben észrevételt. Edgcumbe tábornok is mindössze csak azt jegyezte meg, hogy az Ausztrián keresztül történő kitelepítés ott gazdasági problémákat okozhat, sőt az is előfordulhat, hogy a kitelepítettek egy része esetleg ebben az országban próbál maradni. A SZEB ülésén szóba kerültek még Mindszenty bíboros pásztorlevelei is, amelyekről a résztvevők egyöntetűen úgy vélekedtek, hogy a bíboros ne avatkozzék a politikába.

A SZEB elnöke 1945. november 30-án értesítette Tildy Zoltán miniszterelnököt a Németországi Szövetséges Ellenőrző Tanács 1945. november 20-i határozatáról.[312] A tájékoztatással egyidejűleg Vorosilov arra szólította fel a magyar kormányt, hogy a német nemzetiségű lakosság kitelepítésére vonatkozó konkrét tervét a legrövidebb időn belül készítse el.

A Tildy-kormányt bizonyos fokig szintén váratlanul érte a SZEB értesítése. Nem magának a kitelepítésnek a ténye volt természetesen váratlan, hiszen azzal már hónapok óta számoltak a magyar kormánykörök, hanem a kitelepítendők minden korábbi elképzelést felülmúló igen magas száma. A német nemzetiségű lakosság tényleges létszáma körüli bizonytalanság már a belső telepítések során is nem kevés nehézséget okozott, a külföldre való telepítésük végrehajtása pedig egyenesen külpolitikai bonyodalmak lehetőségét vetítette előre. Ezek elhárítása érdekében Gyöngyösi külügyminiszter 1945. december 1-jén jegyzékben fordult a szövetséges nagyhatalmak budapesti képviselőihez,[313] és megpróbált reális képet festeni a Magyarországról kitelepíthető németek létszámáról és egyben – Tildy Zoltán hozzájárulásával – megvilágítani a magyar kormány álláspontját a kitelepítéssel kapcsolatosan. A külügyminiszter véleménye szerint Magyarországon a vagyonelkobzás 103 000 német nemzetiségű személyt érint, vagyis a hitlerista szervezetek vezetőit és tagjait. Ha ezt kiegészítik a Volksbund-támogató németek számával, a kitelepítendők létszáma akkor is aligha haladja meg a 200 000-et. „Ez alkalommal is a demokratikus Magyarország kormá-

nya kijelenti – hangzott befejezésül a jegyzék –, hogy meggyőződésével ellenkeznék magyar állampolgároknak tisztán etnikai, származási ok miatti kitelepítése. Úgy ezt, mint a kollektív büntetések mindenféle faját helyteleníti. Ezért kívánatosnak tartja, hogy a kitelepítés alá csak azok a németek kerüljenek, akik kifejezett magatartásukkal Magyarország ügyét elárulták és a hitlerizmus szolgálatában állottak. Ezek kitelepítését azonban a magyar kormány feltétlenül szükségesnek tartja..." A jegyzékben foglaltakra a szövetséges nagyhatalmak kormányai egyelőre nem reagáltak.

A SZEB 1945. december 10-i ülésén vitatta még a svábok kitelepítésének végrehajtásával kapcsolatos gyakorlati kérdéseket. Ezen az ülésen fejtette ki Key ama véleményét, hogy az amerikai megszálló hatóságok mindenekelőtt az építőmunkások kitelepítésére gondolnak, helyesebben érkezésére várnak. Vorosilov ezt az igényt problematikusnak látta, mivel a magyarországi német nemzetiségű lakosság döntően a földművelésből élt. Ettől eltekintve a SZEB elnöke mintegy 300 000 német kitelepítését vélte rövid időn belül megvalósíthatónak, amiben az amerikai bizottsági tag erősen kételkedett. Vorosilov előbbi véleményének alátámasztására azt is közölte, hogy a kitelepítés 1945. december 15-ével elkezdődhet, és naponként 1000 embert, majd később ennek a dupláját is útnak lehet indítani. A Tildy-kormánynak ebben az ügyben való érdekeltségéről pedig azt mondta el, hogy Csehszlovákiából várhatóan nagyszámú magyar érkezik. Ezután a SZEB tagjai egyhangúlag abban állapodtak meg, hogy a kitelepítést humánusan kell végrehajtani. A kitelepítettek 100 kg-os csomagot vihetnek magukkal, a hátrahagyott javaikat viszont a magyar kormány veszi át, kompenzáció nélkül.[314]

Vorosilov 1945. december 11-én juttatta el Tildy miniszterelnökhöz Key tábornoknak, a SZEB amerikai képviselőjének levelét, amely részletesen tartalmazta azokat az igényeket, amelyekhez az Egyesült Államok Berlinben székelő hatóságai ragaszkodni kívántak a kitelepítések során.[315] Key tábornok levele egyébként 300 000–400 000 svábnak Magyarországról történő kitelepítését említette. Igaz, ezt úgy is lehetett értelmezni, hogy a SZEB amerikai képviselője itt csupán az Egyesült Államok megszállási övezetébe való kitelepítésekkel kapcsolatosan nyilatkozott.[316] Annál is inkább, mert a szövetséges nagyhatalmak képviselői által ismert és a magyar kormányhoz szintén továbbított kitelepítési ütemtervezetben még az szerepelt, hogy „az amerikai zónába: ... Magyarországról 0,5 millió". 1945. december 20-án a SZEB felszólította a magyar kormányt, hogy Frankfurtba, illetőleg Berlinbe küldje ki megbízottját a magyarországi németeknek a németországi megszállás amerikai zónájába való kitelepítésével kapcsolatos kérdések eldöntése végett.[317]

A kitelepítés előkészületeit és az azt szabályozó rendeletet – a rendelkezésre álló idő rövidsége és a kitelepítendők nagy száma miatt is – a kormány meglehetősen sietve, lényegében kapkodva tette meg, illetőleg dol-

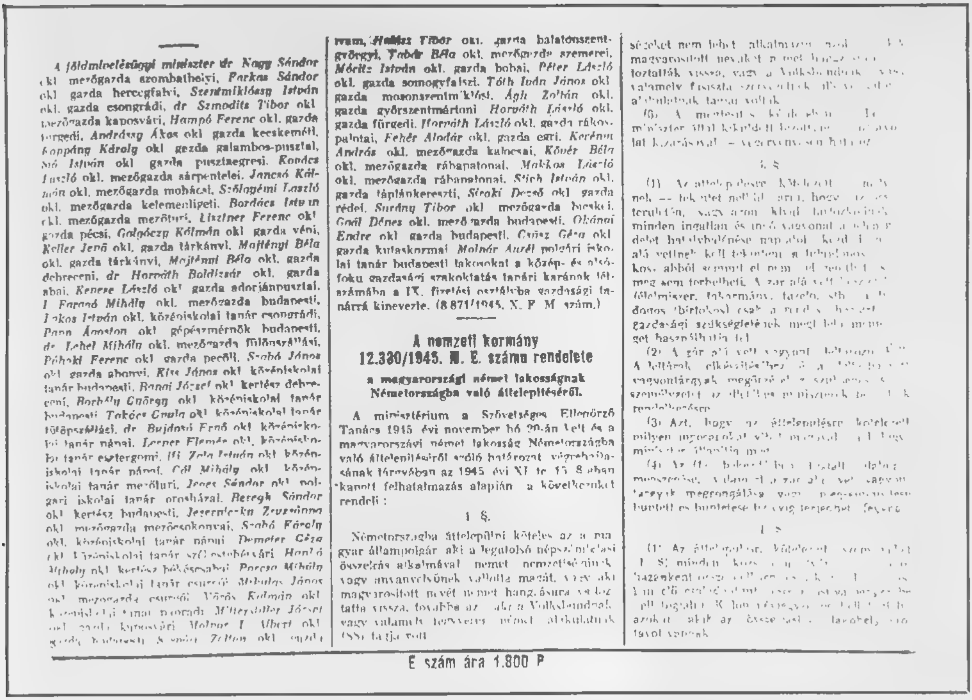

Az 1945. december 13-i kormányrendelet-tervezet bevezető sorai

gozta ki. A Tildy-kormány zavarát az is fokozta, hogy a szövetséges nagyhatalmak képviselői, sőt még Schoenfeld követ és Key tábornok között sem volt tulajdonképpen teljes az összhang ebben a kérdésben. A Tildy-kormány azonban „nem válogathatott" a különböző információk között, mert számára – a fegyverszüneti szerződés értelmében – egyedül a SZEB hivatalos álláspontja lehetett az irányadó. Ez döntötte el végső fokon az 1945. december 13-i minisztertanácsi ülésen kibontakozott vita[318] kimenetelét is, ahol a kitelepítést szabályozó kormányrendelet-tervezet volt napirenden. Gyöngyösi külügyminiszter itt is kifejtette ugyan az Egyesült Államok 1945. június 12-i memorandumának a kollektív felelősségre vonást elítélő megállapításait, de ez a Németországi Szövetséges Ellenőrző Tanács 1945. november 20-i határozatának tükrében a kormány tagjainak személyében elveszítette az erejét. Ezzel magyarázható, hogy a kisgazdapárti s főleg a szociáldemokrata miniszterek is tudomásul vették a Nagy Imre belügyminiszter által előterjesztett tervezet szövegét. Így született meg tehát a 12 330/1945. M. E. sz. rendelet a magyarországi német nemzetiségű lakosság Németországba való kitelepítéséről.

Az 1945. december 29-én megjelent kormányrendelet szerint „Német-

országba áttelepülni köteles az a magyar állampolgár, aki a legutolsó népszámlálási összeírás alkalmával német nemzetiségűnek vagy anyanyelvűnek vallotta magát, vagy aki magyarosított nevét német hangzásúra változtatta vissza, továbbá az, aki a Volksbundnak, vagy valamely fegyveres német alakulatnak (SS) tagja volt." A fentebbi előírások nem vonatkoztak a nem német nemzetiségű személy vele együtt élő házastársára és kiskorú gyermekeire, valamint a közös háztartásban együtt élő szülőkre, ha azok 65. életévüket 1945. december 15. előtt már betöltötték. Kivételt képeztek azok is, akik aktív tagjai voltak valamelyik demokratikus pártnak, vagy legalább 1940 óta tagjai voltak a Szakszervezeti Tanács kötelékébe tartozó valamelyik szakszervezetnek. Nem kellett alkalmazni a rendelet előírását azokra a német anyanyelvű, de magyar nemzetiségű személyekre sem, akik „hitelt érdemlően igazolják, hogy a magyarsághoz való nemzethű magatartásukért üldöztetést szenvedtek".[319]

A kitelepítésre kijelölt személyek vagyonát e rendelet alapján leltárba kellett venni és zárolni. Az érintettek lakóhelyüket csak kivételes esetben és rendőrhatósági engedéllyel hagyhatták el. Annak megállapítását, hogy a kitelepülésre kötelezettek milyen ingóságot vihetnek magukkal, a rendelet a végrehajtással megbízott belügyminiszterre ruházta.

A kormányrendelet kétségtelenül összhangban volt a SZEB 1945. november 30-i értesítésében foglaltakkal, de egyáltalán nem fejezte ki a kormánynak a kollektív felelősség elvét hivatalosan elutasító álláspontját, s még kevésbé a koalíciós pártok korábbi felfogását a „svábkérdés"-ben. A rendelet ugyanis a német nemzetiséghez való tartozást és a német anyanyelvűséget a kitelepítés szempontjából döntő kritériumnak tekintette, s csupán a kivételek révén törte át valamelyest a kollektív felelősség elvét. A rendelet hibái és elvi bizonytalansága nemcsak a közvéleményben, hanem természetszerűleg a koalíciós pártok között is sok vitára, elégedetlenségre adott alkalmat.

A német kérdés megoldásának „legkövetkezetesebb" képviselői változatlanul a Nemzeti Parasztpártban voltak találhatók. Kovács Imre „úgy, ahogy jöttek, egy batyuval távozzanak az országból" szempontját azonban még a párt vezetőinek és tagságának jó része sem tette a magáévá.[320] Ennek ellenére a parasztpárt meglehetősen keveset tett a hazai németség differenciáltabb kezelése érdekében, s inkább a telepítés szükségességét és fontosságát hangsúlyozta. Ezzel szemben a kisgazdapárt a lehető legalacsonyabbra szerette volna csökkenteni a kitelepítendők számát. Ez abból is következett, hogy a fasizmusról és a háborús bűnökről nem ugyanazon nézeteket vallotta, mint a baloldali pártok. Különösen azt látta volna szívesen, ha a „hazafias" módosabb parasztokat a falusi szegénység és a bányászok rovására Magyarországon tarthatja.[321]

A kommunista párt a kollektív felelősség elvét elutasító álláspontját a német nemzetiségű lakossággal kapcsolatosan nemigen hangoztatta. Sőt,

sajtójában és más megnyilatkozásaiban is eléggé elhalványultak a német kérdés osztályszempontjai, s ezáltal a közvéleményben azt a benyomást keltették, mintha az MKP is a „globális" megoldásra törekednék.[322] Annál többet tett viszont ez a párt annak érdekében, hogy a német nemzetiségű munkásokat, főleg a bányászokat kivonja a kitelepítési rendelet hatálya alól.[323] Ennek jelentőségét jól érzékelteti az a tény, hogy a magyarországi németek közül több mint 60 000-en tartoztak a munkás és egyéb segédszemélyzet kategóriájába.[324] De a kommunista párt megkülönböztetett figyelmet szentelt annak a problémának is, hogy a nemzetgazdaság minél kevésbé károsodjon a kitelepítések során.[325]

A koalíciós pártok közül továbbra is a Szociáldemokrata Párt foglalkozott legtöbbet a német nemzetiségű lakosság kérdésével. Ebben a pártban már magát a kitelepítési kormányrendelet-tervezetet is igen élesen bírálták. A pártvezetőség 1945. december 27-i ülésén Szalai Sándor a szóban forgó rendeletet egyenesen katasztrofálisnak minősítette, elsősorban abból a szempontból, hogy az rontja az ország és az SZDP külpolitikai lehetőségeit.[326] Szeder Ferenc és mások a párt főtitkárát és minisztereit a pártfegyelem megsértésével vádolták, mert azok – a pártvezetőség megkérdezése nélkül – engedményt tettek a rendelet elfogadásakor. Bán Antal viszont azzal érvelt a vitában, hogy: „A rendeletet a potsdami határozat szellemében a szövetségesek kifejezett kívánságára kellett meghozni." A pártvezetőség végül is olyan határozatot hozott, hogy a *Népszava* a rendelet megjelenésekor kifejti az azzal szembeni „kritikai állásfoglalását", és ezt a kritikát a pártnapokon is ismertetni fogják.[327] A rendelet megjelenése után Bechtler Péter a Nemzetgyűlésben szándékozott interpellálni. Szakasits Árpád ezt koalíciós szempontból helytelenítette, és felhívta a figyelmet arra, hogy a pártközi értekezleten már megállapodtak a rendelet végrehajtási utasításának a koalíció tagjai részéről történő előzetes véleményezésében. Abban viszont valamennyien egyetértettek, hogy az SZDP hivatalosan tiltakozzon a miniszterelnöknél, amiért az nem fogadta a Bechtler által vezetett német nemzetiségű küldöttséget.[328]

A kitelepítés gyakorlati előkészületei még csak növelték a Szociáldemokrata Pártban az elégedetlenséget. S most már a főtitkárságon is az a vélemény alakult ki, hogy követelni kell a végrehajtás felfüggesztését a belügyminiszteri utasítás megjelenéséig. Ellenkező esetben a Szociáldemokrata Párt – magyar állampolgárok jogsérelméről lévén szó – a Nemzetgyűlés elé viszi az ügyet.[329]

A Szociáldemokrata Párt tiltakozása is kétségkívül hozzájárult ahhoz, hogy az alaprendeletet, illetőleg a végrehajtási utasítást olyan értelemben módosítsák, hogy jobban megfeleljenek a német nemzetiségű lakosság differenciáltabb kezelése igényének. 1946 januárjában pártközi megállapodás történt arra vonatkozóan, hogy pótrendelettel szabályozzák a kifogásolt részeket.[330]

Az Egyesült Államok kormánya 1946. január 2-án jegyzékben közölte,[331] hogy az NSZET 1945. november 20-i állásfoglalása a magyar kormány számára nem jelent kötelező előírást, vagyis nem kell minden németet kitelepíteni. Sőt, az Amerikai Egyesült Államok határozottan kedvezően fogadná a kitelepítendő németek létszámának „a magyar kormány kezdeményezésére történő" leszállítását. „Az Egyesült Államok kormányának véleménye nem változott abban a tekintetben – hangsúlyozta a jegyzék –, hogy a kollektív felelősség elve nem alkalmazható egy egész népcsoportra, mint aminőt a magyarországi németek alkotnak, pusztán amiatt, hogy a csoport egyes tagjai náci tevékenységben részt vettek. Az Egyesült Államok kormányának az a nézete, hogy egy népcsoport, mint aminők a magyarországi németek, ilyen okokból nem sújtható kitelepítéssel."[332] Az amerikai magatartás ebben az ügyben tehát legalábbis kétértelmű volt, mert egyébként mivel lehetne magyarázni azt, hogy egyfelől a szövetséges nagyhatalmak képviselőinek tanácskozásán a kitelepítéssel kapcsolatosan hozzájárult a legszigorúbb rendelkezéshez is, másfelől pedig azok enyhítésére biztatta adott esetben a magyar kormányt, amely még nem is volt a szuverenitás teljes birtokában. Az Egyesült Államok álláspontjában és magatartásában fellelhető ellentmondásokat a magyar Külügyminisztérium nemcsak észrevette, hanem az 1946. január 22-i jegyzékében közölte is Schoenfeld követtel. Így, többek között, azt is leszögezte: „Minthogy a németek kitelepítése ügyében küldött jegyzékére egyedül az Egyesült Államok kormányától érkezett az 1946. január 2-án kelt válasz, s viszont a Szövetséges Ellenőrző Bizottság nyomatékosan sürgette a Németországi Szövetséges Ellenőrző Tanács 1945. november 20-i ülésén elhatározott, »500 000 főnyi« magyarországi német kitelepítésének 1945. december havában megkezdendő gyors ütemű végrehajtását, a magyar kormány 1945. december 29-én kiadta a most megküldött rendeletet."[333]

A kitelepítések szabályozásával kapcsolatos diplomáciai bonyodalmak azonban a fentebbi jegyzékváltással még korántsem értek véget. Néhány nappal később Key tábornok amiatt tiltakozott, hogy a 12 330/1945. M. E. sz. rendelet bevezetőjének megfogalmazásából az derült ki, mintha a német nemzetiségű lakosság kitelepítése az NSZET 1945. november 20-i határozatának végrehajtásából történne.[334] A rendelet bevezetője ugyanis a következőket tartalmazta: „A minisztérium a Szövetséges Ellenőrző Tanács 1945. november hó 20-án kelt és a magyarországi német lakosság Németországba való áttelepítéséről szóló határozat végrehajtásának tárgyában az 1945. XI. tc. 15. §-ában kapott felhatalmazás alapján a következőket rendeli. . ."[335] Vorosilov Tildy miniszterelnöknek küldött 1946. január 25-i levelében – Key tábornokkal egyetértőleg – megállapította, hogy: „A Németországi Szövetséges Ellenőrző Tanács döntése csupán a magyar kormány kérelmének kielégítése",[336] és határozott óhaját fejezte ki a rendelet bevezetőjének ilyen értelmű módosítását illetően.[337] E levél alapján Gyöngyösi külügy-

miniszter azt a következtetést vonta le, hogy „téves volt a potsdami határozatnak a magyar kormány által adott olyan értelmezése, amely szerint a Magyarországgal fegyverszünetet kötött főhatalmak határozata értelmében a németeket kollektíve kell Magyarország területéről kitelepíteni".[338] Úgy vélekedett, hogy a kitelepítésnél az 1945. július 5-i jegyzékben megjelölt kb. 200 000 személyt kell mérvadónak tekinteni. A külügyminiszter meggyőződését az is táplálta, hogy Schoenfeld követ szintén kifogásolta a kitelepítési kormányrendeletet, mivel abban nem fejeződik ki világosan a kollektív felelősség elvének elutasítása, és a kitelepítésnek olyan magyarázatát adja, amely „a magyarországi németek kitelepítése kérdésében az Egyesült Államokra akarná hárítani a kezdeményezést és a felelősséget".[339] A félreértések kiküszöbölése céljából Schoenfeld elvárta, hogy a magyar külügyminiszter jegyzék keretében igazolja vissza az Egyesült Államoknak a kollektív felelősség elvéről vallott korábbi közléseit. Ennek a kívánságnak Gyöngyösi János külügyminiszter 1946. február 22- én eleget is tett: „Követ Úr! Hivatkozással a németek kitelepítése ügyében legutóbbi látogatása alkalmával folytatott beszélgetésünkre, van szerencsém közölni, hogy a Magyar Kormány a németek kitelepítésének elrendelésekor tudomással bírt az Amerikai Egyesült Államok Kormányának a kollektív felelősségre vonást elítélő felfogásáról. A németek kitelepítésével foglalkozó 1945. december 13-án tartott minisztertanácson részletesen ismertettem az Egyesült Államok Kormányának 1945. június 12-én kelt memorandumában kifejezésre jutott, a kollektív felelősségre vonást elítélő álláspontját, amelyet utóbb az 1946. január 2-án kelt amerikai jegyzék is megerősített."[340]

A magyarországi német nemzetiségű lakosság várható nagyarányú kitelepítése az osztrák kormányköröket is komolyan foglalkoztatta.[341] Több ízben – így 1946. január elején is – kijelentették, Ausztria nincs abban a helyzetben, hogy az átmenő szerelvényekhez mozdonyt, a mozdonyok részére szenet, a kitelepülőknek pedig élelmet biztosítson. Ennél is jobban aggódtak azonban amiatt, hogy az Egyesült Államok részben osztrák területen helyezi el a Magyarországról kitelepített németeket, ami – az osztrák Külügyminisztérium szerint – Ausztria részére „elviselhetetlen állapotot teremtene".[342] Lazar Brankov kapitány, a jugoszláv politikai misszió titkára 1946. január második felében azért tiltakozott, hogy a német–délszláv vegyes házasságban élő szlávokat is kitelepítik.[343] Szerinte az ilyen sérelmek a Jugoszlávia és Magyarország közötti jó viszony megromlását idézhetik elő.

A magyarországi németek kitelepítésével megbízott Népgondozó Hivatal 1945. december elejétől kezdve fogott hozzá nagyobb lendülettel a telepítések előkészítéséhez, illetőleg lebonyolításához. A Népgondozó Hivatal terve szerint 1946. augusztus 1-ig havonként 25 000–75 000, vagyis összesen mintegy 450 000 németnek kellett volna elhagynia az országot.[344] A kitelepülőket Soprontól Elekig 21 táborba kívánták összegyűjteni a vasúti rakodó állomásokhoz közel eső községekben, nagyobb településeken. Az

NSZET november 20-i határozata és a kitelepítést szabályozó 1945. december 29-i kormányrendelet értelmezése körüli viták, valamint a nemzetközi problémák miatt azonban az első áttelepülő csoport csak 1946 januárjában indulhatott el Budaörsről Németország amerikai megszállási övezetébe, de az eredetileg tervezett 25 000 fővel szemben mindössze 3866 személy távozott el innen a hónap folyamán. A kitelepítettek száma a későbbi hónapokban jelentősen emelkedett ugyan és májusban 49 011 fővel elérte a csúcspontot, de a Népgondozó Hivatal ezzel a korábbi tervét távolról sem tudta teljesíteni.[345]

A SZEB figyelemmel kísérte a Tildy-kormány kitelepítési előkészületeit, és szinte minden ülésén többé vagy kevésbé részletesen foglalkozott a magyarországi német nemzetiségű lakosság ügyével. Az 1945. december 28-i ülésen Vorosilov arról számolt be, hogy eddig 7 vonatot – hármat a Vörös Hadsereg, négyet pedig a MÁV – előkészítettek, s most már csupán az amerikai megszálló hatóságok indítási engedélyére várnak. Key tábornok e közlést hitetlenkedve fogadta, és „whiskyt ajánlott vodka ellenében", hogy a magyar kormány valójában még nincs és az indítási engedély megérkezéséig sem lesz felkészülve a kitelepítésre.[346] A SZEB 1946. január 7-i ülésén azonban már azt konstatálták, hogy a svábok kitelepítését „meggyorsították".[347] Két héttel később, az 1946. január 25-i ülésen Key tábornoknak a kitelepítettek kiválogatásával kapcsolatosan voltak kifogásai, ugyanakkor az előkészítés egyéb vonatkozásaival ő is meg volt elégedve.[348] A SZEB 1946. március 6-án állapította meg, hogy már „15 vonat" ment el németekkel.[349] Az 1946. április 23-i ülésen 41 500 német nemzetiségű lakos kitelepítését említi a SZEB üléséről készült feljegyzés.[350] De Vorosilovnak arra a bejelentésére, miszerint naponként két vonatot is indíthatnának, Key tábornok kitérő választ adott, pontosabban arra hivatkozott, hogy ehhez előbb az illetékes amerikai hatóságoktól kér hozzájárulást.

1946 áprilisától–májusától az Egyesült Államok budapesti diplomáciai képviselői, illetőleg a németországi amerikai hatóságok fokozódó nyomást gyakoroltak a magyar kormányszervekre a kitelepítés ütemének lassítása és a kitelepítendők számának csökkentése érdekében. 1946. tavaszi hónapjaiban teljesen nyilvánvalóvá vált, hogy 1946. augusztus 1-jéig – a SZEB által megjelölt időpontig – a magyarországi németek kitelepítését nem lehet lebonyolítani. Ugyanakkor a lakóhelyükről már eltávolított – és nagyrészt táborba gyűjtött – emberek problémái és sérelmei ezáltal csak tovább fokozódtak, ami viszont erőteljesen növelte az amúgy is meglevő társadalmi feszültségeket, nem is beszélve a telepítésekkel szinte elkerülhetetlenül vele járó anyagi veszteségekről, amelyek nemcsak a közvetlenül érintetteket, de végső soron az egész ország lakosságát sújtották. A fenntebbiek persze újra felszínre hozták a kormánykoalíción belüli korábbi nézeteltéréseket a német nemzetiségű lakosság megítélésével és a kitelepítéssel kapcsolatosan.

A koalíció tagjai – a parasztpártot kivéve – lényegében tisztában voltak azzal, hogy a hazai németség alapvető tömegeit valószínűleg már nem lehet kitelepíteni.[351] Ebből azután olyan következtetést vontak le a maguk számára, hogy a német nemzetiségű lakosságnak elsősorban azokat a csoportjait kell megvédelmezniük, amelyeket feltétlenül itthon kívánnak tartani. A kisgazdapárt a módosabb német parasztság mellett főleg azokat igyekezett mentesíteni a kitelepítés alól, akik a legutolsó népszámlálás alkalmával magyar nemzetiségűnek vallották magukat. Valójában azonban a kisgazdapárti vezetők – Nagy Ferenc miniszterelnökkel az élen – 1946 tavaszán legszívesebben véget vetettek volna a kitelepítéseknek.[352] A kommunista párt a Népgondozó Hivatal terveinek felülvizsgálását sürgette, s döntően a nyugati határszélről és a belső telepítések szempontjából szóba jöhető más mezőgazdasági körzetekből akarta a német nemzetiségű lakosságot kitelepíteni.[353] Ezzel egyidejűleg a kommunista párt – a gazdag parasztokkal szemben – a parasztság alsóbb rétegeinek az itthon tartását szorgalmazta. A koalíciós pártok a kitelepítések folytatásával kapcsolatosan az 1946. áprilisi pártközi megbeszélésen próbáltak közös álláspontot kialakítani, ahol végül is olyan megállapodás született, mely szerint német anyanyelvű személyeket csak abban az esetben szabad Magyarországról kitelepíteni, ha azok bizonyítottan támogatták a Volksbund szervezkedését és a hitleri Németország háborús politikáját.[354] A pártközi megállapodás után a kisgazdapárt mentési akciójának egyik leggyakrabban alkalmazott módszere az volt, hogy a kitelepítésre kijelölt személyeket pártigazolvánnyal látta el, s olyan igazolásokat adott nekik, mintha az illetők már 5–6 éve tagjai lettek volna a pártnak.[355] S ezzel lényegében ki is vonta őket a kitelepíthetők köréből. Ez a módszer a Szociáldemokrata Párt gyakorlatában sem volt teljesen ismeretlen.

A Németország amerikai megszállási övezetébe történő kitelepítések 1946. júniusi megszakadását jól szemlélteti a Vas megyei német nemzetiségű lakosság helyzete[356] (táblázat a következő oldalon).

1946. június végétől novemberig gyakorlatilag szünetelt a német nemzetiségű lakosság kitelepítése Magyarországról.[357] Ennek az volt az oka, hogy az Egyesült Államok olyan újabb – zömmel anyagi és technikai – feltételekhez kötötte a kitelepítést, amelyeket a magyar kormány még akkor sem tudott volna teljesíteni, ha feltétlenül akarja.[358] Így a SZEB 1946. augusztus 16-i ülésén George Hatton Weems, Key tábornok utódja azt követelte, hogy a magyar kormány minden kitelepítettnek 500 márkával egyenértékű összeget adjon konvertibilis valutában. Itt is felmerült, hogy mi legyen a még Magyarországon maradt német nemzetiségű lakossággal.

V. P. Szviridovnak az volt a véleménye, hogy a kitelepítést 1947-ben is folytatni kell, mert tudomása szerint a kitelepítés végrehajtásának nem volt előzetesen meghatározott határideje. A SZEB 1946. szeptember 14-i ülésén azonban újabb nézeteltérések merültek fel a német nemzetiségű lakosság

Település	Kitelepítendők	Kitelepítettek	Itthon maradottak
	létszámának alakulása		
Kőszeg	1400	448	952
Szombathely	485	8	477
Pornóapáti	421	111	310
Vaskeresztes	547	13	534
Felsőszölmök	200	–	200
Alsószölmök	293	103	190
Zsida	16	–	16
Szentgotthárd	286	80	206
Rábafüzes	972	622	350
Jakabháza	198	190	8
Felsőrönök	692	503	189
Alsórönök	582	442	140
Nemesmedves	310	210	100
Vasszentmihály	24	15	9
Magyarbükkös	35	33	2
Összesen	6461	2778	3683

kitelepítésével kapcsolatosan. Weems azt kifogásolta, hogy az amerikai megbízottaknak nem engedték meg, hogy Városlődön jelen legyenek a svábok bevagonírozásánál, és a kormány az 500 márkának megfelelő összeget sem tudja biztosítani. Így tehát nem lehet tudni, mikor indítható a következő szerelvény. Edgcumbe tábornok pedig Mindszenty bíboros újabb tiltakozása kapcsán ismételten felvetette, publikálni kellene, hogy a kitelepítések a magyar kormány kezdeményezésére történnek, illetőleg történtek.[359]

A magyar Külügyminisztérium és az Egyesült Államok németországi katonai kormányzatának megbízottai 1946. szeptember 1-jén különmegállapodásban rögzítették a kitelepítések végrehajtását, illetve folytatását.[360] A megállapodás részletesen szabályozta a kitelepítés feltételeit, különös tekintettel a szállítási, szociális, egészségügyi és emberiességi szempontokra. A kitelepített magával vihette legszükségesebb ingóságait, köztük a foglalkozásához szükséges felszereléseit, a németországi bankokra szóló takarékbetétkönyveket és a németországi tulajdonra vonatkozó igazolásokat. Terhes asszonyokat és családtagjaikat nem lehetett kitelepíteni. A kitelepítendőt legalább 10 nappal előbb értesíteni kellett a végrehajtásról, és a névjegyzéken konkrétan meg kellett jelölni a kitelepítés okát is. Az amerikai hatóságok újabb 90 000 német nemzetiségű személy befogadását vállalták 1946. szeptember 1-je és 1947. április 1-je között.[361] De 1946. decemberéig mindössze 24 789 személy hagyta el az országot, s ezzel az amerikai megszállási övezetbe történő kitelepítések lényegében befejeződtek. Rajk László belügyminiszter a minisztertanács 1946. december 13-i ülésén azzal

A Németországba kitelepített magyarországi németek szükséglakása

indokolta a kitelepítés elakadását, hogy az amerikai hatóságok újabb követeléseket támasztottak. Többek között azt igényelték, hogy a magyar kormány „minden kitelepítendő személynek 500 effektív márka és minden 20 éven aluli kitelepítendőnek pedig 300 effektív márka bankjegyet kell hogy rendelkezésére bocsásson".[362] Az áttelepülők személyenként 20 kg élelmiszert vihettek magukkal. De amennyiben ezzel nem rendelkeztek, úgy a hiányzó mennyiséget az államkincstár terhére kellett 20 kg-ra kiegészíteni. A kitelepítés végrehajtásával kapcsolatosan felmerülő költségeket (szállítási díjak, kísérő személyzet ellátása stb.) a belügyminiszter 11 390 000 forintban jelölte meg. A kitelepítéseket egyébként Baranya, Bács-Bodrog, Tolna és Veszprém megyéből tervezték eszközölni.

1946 januárjától decemberig – a Népgondozó Hivatal adatai szerint – 135 655 német nemzetiségű személy települt át Magyarországról az Egyesült Államok németországi megszállási övezetébe, a mai Németországi Szövetségi Köztársaság területére. A hivatalos nyugatnémet források 170 000 személyről tesznek említést, ebből azonban 20 000 személy a menekültek, illetőleg a „kimentettek" kategóriájában szerepel.[363] De ez is jóval alatta maradt az amerikai hatóságok által befogadásra vállalt 210 000 főnek. Sőt, az Egyesült Államok németországi katonai kormányzatának megbízottai az 1946. szeptemberi megállapodásban további maximálisan 100 000 német nemzetiségű lakos befogadását vállalták Magyarországról 1947. április 1-je és 1947. december 31-e között. Igaz, ezt ahhoz a feltétel-

hez kötötték, hogy „ezzel a svábok kitelepítése teljes befejezést nyer és semmiféle kísérlet később nem történik arra vonatkozóan, hogy több svábot telepítsenek ki a németországi U. S. zónába . . ."[364]

1947 tavaszától a német nemzetiségű lakosság újabb csoportjainak kitelepítésére került sor, de most már Németországnak nem az amerikai, hanem a szovjet megszállási övezetébe.[365] Augusztus folyamán 8846 magyarországi német települt át a jelenlegi Német Demokratikus Köztársaság területére,[366] majd a későbbi, folytatólagos telepítésekkel létszámuk megközelítette az 50 000-et.[367] De olyan vélemény is van, mely szerint 54 000 német nemzetiségű lakost telepítettek ki Magyarországról az NDK-ba.[368] Ezekben a telepítésekben azonban az is szerepet játszott, hogy a Csehszlovákiából menekült, illetőleg kitelepített magyar családok elhelyezése mind súlyosabb gondot és problémát okozott a népi demokratikus kormányzatnak. Ezzel a kényszerűséggel magyarázható elsősorban a német nemzetiségű lakosság összeköltöztetésére vonatkozó – addig több helyen papíron maradt – kormányrendeletek határozottabb végrehajtása is. 1947. április és augusztus között Magyarországon 3453 lakóházat szabadítottak fel 5192 német család összeköltöztetésével, illetőleg belső telepítésekkel.[369] A belső telepítések 1948 tavaszán–nyarán általában szintén befejeződtek.

1948 derekától – a nemzetközi helyzetben és a magyar népi demokrácia fejlődésében bekövetkezett változásokkal szoros összefüggésben – Magyarországon fokozatosan megszűntek a német nemzetiségű lakosság emberi és állampolgári jogkorlátozásai. Az 1949. évi alkotmány rögzítette az itt élő nemzetiségek egyenjogúságát,[370] amivel egy nehéz és fájdalmas periódust zárt le a hazai németség szempontjából is. A döntően nemzetközi előírások végrehajtásaként eszközölt telepítési intézkedések, illetőleg következményeik – amelyek politikailag ártatlan emberek ezrein, sőt tízezrein is sebeket ejtettek – azonban még nagyon hosszú ideig kísértettek és bonyolították nemcsak a belpolitikai viszonyokat, hanem az ország nemzetközi helyzetét is.

A magyar–csehszlovák lakosságcsere

A köztársasági elnökségről 1938-ban kényszerűen lemondott és Londonba távozott Eduard Beneš körül csoportosuló csehszlovák polgári emigráns körök a második világháború éveiben, a gyökeresen megváltozott nemzetközi helyzet és a háború utáni kilátások mérlegelése alapján alakították ki a csehek és a szlovákok közös nemzeti államáról vallott új felfogásukat.[371] Ezzel összefüggésben a korábbi – és szerintük nem kielégítő eredményekkel járó – asszimilációs politikát pedig az idegen népcsoportoktól (németektől és magyaroktól) való megszabadulás követelésével kívánták felcserélni. Beneš és környezete viszonylag rövid időn belül felismerte, hogy kizárólag Csehszlovákia jövőbeni biztonságára hivatkozva nem győzheti meg a szövetséges nagyhatalmakat a magyar nemzetiségű lakosság kitelepítésének szükségességéről. Éppen ezért a magyar nemzetiségnek Csehszlovákia 1938–1939. évi tragédiájában játszott szerepéről már eddig is hirdetett alapvetően hamis elméletüket kibővítették „a magyarok kivétel nélkül soviniszták, irredenták" tézisével.[372] Majd ezzel nagyjában egyidejűleg hozzálátták az előbb említettek szellemében fogant propagandájuk hirdetéséhez és a magyarok kitelepítéséhez való nemzetközi hozzájárulás megszerzéséhez.

A csehszlovák nemzeti állam megteremtésének programját – az akkorra már a nemzetközileg is elismert jogfolytonosság talaján állva – Beneš köztársasági elnök és a londoni emigráns kormány 1942 végén–1943 elején egészítette ki a magyar nemzetiségű lakosság kitelepítésének konkrét követelésével.[373] Ezután valóban igyekeztek minden lehetőséget megragadni annak érdekében, hogy a magyarok kitelepítésének elkerülhetetlenségéről is meggyőzzék a szövetséges nagyhatalmakat. De ilyen beleegyezést egyelőre sem a nyugati nagyhatalmaktól, sem a Szovjetuniótól nem sikerült kicsikarniuk. Nem jártak eredménnyel Benešnek Roosevelttel, az Egyesült Államok elnökével folytatott tanácskozásai sem ebben a kérdésben.[374] Sztálinnal és Molotovval szintén nem sikerült ekkor még elfogadtatni a magyar nemzetiséggel kapcsolatos javaslatát. Ezt bizonyítja egyébként az 1943. december 11-én Moszkvában aláírt szovjet–csehszlovák barátsági, együttműködési és kölcsönös segítségnyújtási szerződés is, amely nem tar-

talmazott konkrét utalást a magyar nemzetiségű lakosság Csehszlovákiából való kitelepítésére.[375] E. Beneš Moszkvában azonban nemcsak a szovjet vezetőkkel, hanem a csehszlovák kommunista és szociáldemokrata emigráció tagjaival is találkozhatott, illetőleg találkozott, amire természetesen nélkülözhetetlenül szüksége volt a Csehszlovákia jövőjével kapcsolatos nézetek tisztázása, összehangolása szempontjából.

Eduard Beneš és a csehszlovák emigráns kormány a sorozatos kudarcok ellenére sem mutatott hajlandóságot eredeti tervének a felülvizsgálására, sőt a londoni emigrációs körökben megkezdték azoknak a dekrétum- és rendelettervezeteknek kidolgozását is, amelyek a magyar nemzetiségű lakosság helyzetét voltak hivatva szabályozni a második világháború befejezése után.[376] Ezeknek a tervezeteknek persze mindaddig ténylegesen csekély gyakorlati szerepük és jelentőségük volt és lehetett is, amíg azok támogatására nem sikerült megnyerni a csehszlovák baloldali erőket s különösen a kommunista pártot. Azt, hogy ez mikor következett be, hiteles források hiányában, ma még nem lehet minden kétséget kizáró pontossággal megállapítani. Mindenesetre a moszkvai csehszlovák kommunista emigráció megnyilatkozásaiban 1944 májusától–júniusától érezhető változások tükröződnek, új hangok hallatszanak a magyar nemzetiséghez való viszony tekintetében. Így Klement Gottwald 1944. május 11-én a moszkvai rádióban elhangzott beszédében már kilátásba helyezte a magyarok eltávolítását Csehszlovákiából.[377] A *Československé Listy* pedig arról írt augusztusban, hogy „ami a németekre érvényes, érvényes a magyarokra is".[378]

1944 nyarán–őszén a szlovák kommunisták és a Szlovák Nemzeti Tanács, valamint a szociáldemokrata emigráció bizonyos körei azonban még mindig nem tették magukévá a magyar nemzetiségű lakosság kollektív felelősségének elvét, illetőleg kitelepítésének követelését. A Csehszlovákia Kommunista Pártja emigrációban levő vezetőivel való tanácskozások és a londoni polgári emigrációval való érintkezések állandósulása hatására 1944 végén–1945 elején Szlovákia Kommunista Pártja (SzlKP) és a Szlovák Nemzeti Tanács is mindinkább közeledett az emigrációs körökben lényegében már egyeztetett közös álláspontho z a magyar nemzetiség kérdésében. A különbség legfeljebb abban nyilvánult meg közöttük, hogy az SzlKP és az SZNT a „népcserével" óhajtotta összekötni a magyarok kitelepítését. A magyarok kitelepítésének politikai követelését az SzlKP 1945. februári konferenciája fogalmazta meg teljes nyíltsággal, amikor „új honfoglalásra" szólította fel a szlovákságot: „A szlovák parasztnak és munkásnak, akiket kiszorítottak a gazdag déli területekről és századokon keresztül a hegyek között elnyomtak, meg kell ismét kapnia ezeket a régi szlovák területeket és lehetőséget a rendes emberi élethez."[379]

Ezeknek – és más hasonló szellemű – megnyilatkozásoknak az ideológiai-politikai tartalmát, funkcióját teljesen felesleges részletesebben boncolgatni, hiszen önmagukért beszélnek. Ugyanakkor még élesebben merül

fel az a kérdés, hogyan tehetett ilyen engedményeket a polgári nacionalizmusnak az a kommunista mozgalom, amely a két világháború közötti időszakban, sőt egy ideig még a második világháború idején is politikája lényeges alapelveként tisztelte a hazafiságot és az internacionalizmust, gyakorlati tevékenységében pedig már akkor, amikor még nem is szabadult meg maradéktalanul a csehszlovákizmus befolyásától, a legkövetkezetesebben harcolt a nemzetiségek egyenjogúsításáért a köztársaságban. Ez az ellentmondás még szembetűnőbbé válik, ha azt is figyelembe vesszük, hogy a magyar dolgozók ott voltak a CSKP bölcsőjénél, majd tömegesen adták szavazataikat a párt parlamenti képviselőjelöltjeire, és 1944-ben is nem kevesen közülük fegyverrel a kezükben támogatták a szlovák nemzeti felkelés ügyét.[380] Azok a szerzők, akik a szóban forgó témával foglalkoztak, szinte kivétel nélkül Sztálin korabeli felfogására hivatkoznak, pontosabban annak a CSKP nemzetiségi politikájára gyakorolt jelentős hatására.[381] De ez önmagában nyilvánvalóan mégis kevésnek bizonyult volna, ha a CSKP vezetői a köztársaság jogfolytonosságának – nagyobb zökkenők nélküli – gyakorlati érvényesítése érdekében, ami a háború idején a londoni csehszlovák emigráns kormány közreműködése nélkül aligha lett volna realizálható, maguk is nem hajlottak volna arra, hogy Benešsel és környezetével ideológiai engedmények árán is létrehozzák a politikai kompromisszumot. Ebben az összefüggésben érezzük máig is a legmeggyőzőbbnek Juraj Zvara ide vonatkozó megállapításait. „A múltban gyakran egyoldalúan vizsgálták az 1945–1948 közötti évek eseményeinek hátterét. A túlkapásokat gyakran a burzsoázia tevékenységének és hatásának tudták be, vagy pedig Sztálin, vagyis a személyi kultusz hatásának, máskor a CSKP hibáinak következményeit látták bennük, sőt Szlovákia Kommunista Pártja ún. burzsoá nacionalista csoportja tevékenységének eredményeként könyvelték el. Ebből látható, hogy több ok játszott közre: nemzetközi, kül- és belpolitikai, történelmi okok, a burzsoázia erős befolyása, J. V. Sztálin nemzetiségi kérdésben alkalmazott módszereinek hatása, a párt hibái, a tömegek bizonyos öntudata stb. A fő ok, a nacionalizmus azonban – mutat rá Zvara – a hazai viszonyokban gyökeredzett."[382] Viliam Plevza 1983-ban Pozsonyban magyarul megjelent könyvében azonban még így vélekedik a szóban forgó kérdésről: „A magyar kisebbség helyzetét érintő intézkedések megvalósítása hozzátartozott az össznemzeti feladatokat kifejező program teljesítéséhez. A haladó társadalmi erők számára éppen e program következetes teljesítése szavatolhatta a tömegek támogatásának s a nemzetben és az egész társadalomban a hegemóniának elnyerését." Majd néhány bekezdéssel lejjebb a következőkkel egészíti ki a szerző ide vonatkozó mondanivalóját: „Ha a magyar kisebbség kérdésében esetleg eltértek volna a Košicei Kormányprogram alapelveitől, felmerült volna annak a veszélye, hogy a csehszlovákiai burzsoázia politikai erői támadni kezdik a haladó társadalmi erőket és a nemzeti érdekek feláldozásával vádolják őket."[383]

1944. november 23-án a londoni csehszlovák emigráns kormány elérkezettnek látta az időt arra, hogy most már hivatalosan is a szövetséges nagyhatalmakhoz forduljon a magyar nemzetiségű lakosság kitelepítéséhez való hozzájárulásuk megszerzése céljából.[384] Nem ismeretes ugyan konkrétan mindegyik szövetséges nagyhatalom álláspontja ebben a kérdésben, de annyi bizonysággal megállapítható – nem utolsósorban a későbbi ilyen jellegű csehszlovák erőfeszítésekből –, hogy a nyugati nagyhatalmak válasza ezúttal is elutasító volt. Ezután, alig másfél hónappal később, a magyar fegyverszüneti szerződés tervezetéhez fűzött észrevételeiben adott hangot újra a londoni csehszlovák emigráns kormány képviselője a magyarok kitelepítésével kapcsolatos igényének. Zdeněk Fierlinger 1945. január 16-án ezt táviratozta Londonba: „Molotov végül visszatért a kitelepítésre vonatkozó kívánságunkhoz. Tréfásan azt mondja, mi legyen hát a magyar lakossággal, amelyet a csehszlovákok nem szeretnek? Ő amellett van, hogy a javaslatot elfogadják. Mindenesetre szükség van rá, hogy a szövetségesek komolyan foglalkozzanak ezzel a kérdéssel... Molotov... újra kijelentette, hogy rokonszenvez a lakosságcsere kérdésével."[385]

A fegyverszüneti szerződés aláírása után, amely ismeretesen nem hatalmazta fel Csehszlovákiát a magyar nemzetiségű lakosság kitelepítésére, a csehszlovák kormány és az SZNT megpróbálta kész helyzet elé állítani a szövetséges nagyhatalmakat. Beneš elnök 1945. február 16-i rádióbeszédében bejelentette, hogy „elő kell készítenünk németjeink és magyarjaink ügyének végérvényes megoldását, mert az új köztársaság csehszlovák nemzeti állam lesz".[386] Ezt követte február 27-én az SZNT 4/1945. sz. rendelete, amely a német, a magyar és a szlovák árulók 50 ha-nál nagyobb földbirtokainak elkobzását írta elő. A felszabadított területeken ezzel párhuzamosan mind erőteljesebbé vált a nacionalizmus által befolyásolt szlovák közvéleménynek az a követelése, hogy a magyarokat el kell távolítani az újjászülető Csehszlovákiából.

1945. március 22–29-én a londoni kormány képviselői, a CSKP vezetői, valamint az SzlKP és az SZNT megbízottai Moszkvában – Beneš elnök részvételével – együttesen kidolgozták, illetőleg véglegesítették a Nemzeti Front programját. Április 4-én Beneš – elnöki dekrétummal – a szociáldemokrata Zdeněk Fierlingert nevezte ki az új, koalíciós kormány elnökévé, amely programját 1945. április 5-én Kassán hozta nyilvánosságra. A kassai kormányprogramnak elsősorban a nyolcadik fejezete érintette a legérzékenyebben a magyar nemzetiségű lakosságot.[387] A nyolcadik fejezet a következőket helyezte kilátásba a magyar nemzetiséggel kapcsolatosan: „1. a csehszlovák állampolgárságot csak azoknak a magyar nemzetiségű lakosoknak hagyják meg, akik antifasiszták voltak, részt vettek a Csehszlovákia felszabadításáért folytatott ellenállási mozgalomban, vagy pedig üldözték őket a köztársasághoz való hűségükért, 2. a többi magyar nemzetiségű lakos csehszlovák állampolgársága megszűnik, de lehetővé teszik nekik az optálást;

minden ilyen irányú kérelmet külön vizsgálnak meg, 3. azok a magyar nemzetiségű személyek, akik bűntényt követtek el a köztársasággal vagy más nemzetekkel szemben, főképp a Szovjetunió ellen, bíróság elé kerülnek, megfosztják őket csehszlovák állampolgárságuktól és örökre kitiltják őket a köztársaság területéről."[388] A kassai kormányprogram, ha a szó betű szerinti értelmében valamelyest „lazított" is a kollektív felelősség elvén, a valóságban annak a szelleme hatotta át, hiszen a magyar nemzetiségű lakosság túlnyomó többségét hontalanságra szándékozott ítélni, és ezzel a jog sáncain kívülre helyezte őket.

Az SZNT belügyi megbízottja már 1945. április 7-én elrendelte, hogy a magyarok által lakott településeken nem lehet nemzeti bizottságokat alakítani, s ha netán ilyenek mégis létrejöttek, fel kell oszlatni azokat. A nemzeti bizottságoknak ugyanis csak csehszlovák állampolgárok lehettek a tagjai. Ahol a szlovák lakosság csekély létszáma miatt nem lehetett – a magyarok nélkül – nemzeti bizottságokat létrehozni, oda szlovák közigazgatási megbízottakat küldtek vagy neveztek ki, akik azután tanácsadókat állíthattak maguk mellé a helyi magyar nemzetiségű lakosság köréből is. Ugyanígy a magyarok nem lehettek sem a politikai pártoknak, sem a tömegszervezeteknek tagjai, pontosabban felvételükről kizárólag az illetékes központi titkárságok dönthettek.[389] „A Košicei Kormányprogram védelmet nyújtott a magyar nemzetiségű kommunistáknak és aktív antifasisztáknak. Csakhogy a magyar nemzetiségű kommunisták aktivitása azzal párosult – állapítja meg Viliam Plevza –, hogy síkraszálltak a kisebbségi jogok helyreállításáért. A Demokrata Párt képviselői ezt – a kommunisták helyzetének meggyengítésére törekedve – az SzlKP elleni támadásra használták ki. A kommunista pártnak be kellett szüntetnie a magyar nemzetiségűek tagfelvételét, és Dél-Szlovákia forradalmi közigazgatási szerveinek kialakításában támogatnia kellett a magyar antifasiszták bevonásának korlátozását."[390] Április–május folyamán az SZNT elbocsátotta állásukból a magyar nemzetiségű közalkalmazottakat, majd nem sokkal később a magánalkalmazottak menesztése következett. A magyar nemzetiségűek tulajdonában levő kis- és középüzemek, a kisiparosok műhelyeit is beleértve, nemzeti gondnokság alá kerültek. A városokban, különösen Pozsonyban, tömeges méreteket öltött a magyar nemzetiségű lakosság lakásainak igénybevétele, gyakran az érintettek internálásával egybekötve. A magyar nyelvű iskolák nem nyithatták ki kapuikat a tanulóifjúság előtt, hiszen az oktatás nyelve csak a szlovák lehetett. Sőt, főleg a vegyes lakosságú településeken és a városokban, a magyar nemzetiségű lakosság – családi otthonain kívül – sehol nem beszélhetett az anyanyelvén, hacsak nem akarta magát kitenni különböző sértéseknek és atrocitásoknak. A fentebbiek ellenére sem lehet azonban a magyar nemzetiségű lakosságot sújtó rendeletek maradéktalan érvényesüléséről beszélni, legalábbis 1945 nyaráig. A Vörös Hadsereg jelenléte ugyanis korlátokat szabott a magyar nemzetiségű lakosság üldözésének. Jellemzően az SZNT bel-

ügyi megbízotti hivatala 1945 áprilisában a felszabadító Vörös Hadsereg parancsnokságához fordult és szorgalmazta, hogy az oszlassa fel a magyar nemzetiségű vidékeken megalakított nemzeti bizottságokat.[391] De a helyi szlovák lakosság egy része nem támogatta mindig a hatóságokat a magyar nemzetiség elleni fellépéseiben, az olykor kilengésekben is kifejezésre jutott túlkapásokban.

Beneš elnök 1945. május 9-én jelentette be, hogy „a németek és magyarok túlnyomó részének el kell tőlünk mennie".[392] Ez a bejelentés azonban egyelőre csak azokat érintette ténylegesen, akik 1938. november 2-a után költöztek a Felvidékre. Az említetteket május közepétől kisebb-nagyobb csoportokban, ingóságaiktól is túlnyomórészt megfosztva távolították el a köztársaság területéről. Ez az akció sok ezer magyar nemzetiségű személyt érintett, és a Magyarországgal aláírt 1945. január 20-i fegyverszüneti szerződés megsértésével történt. Hiszen a fegyverszüneti szerződés kizárólag a fegyveres testületek és az állami hivatalnokok visszavonására kötelezte az Ideiglenes Nemzeti Kormányt.[393]

A pozsonyi *Pravda* 1945. augusztus 7-i számában közölte, hogy a németeket és a magyarokat megfosztották csehszlovák állampolgárságuktól a köztársasági elnök 33/1945. sz. dekrétuma értelmében. Ennek a dekrétumnak az augusztus 2-i kibocsátási időpontja egyáltalán nem volt véletlen, hanem mintegy alátámasztotta azt az elhatározást, miszerint a csehszlovák kormány a szövetséges nagyhatalmak potsdami értekezletéhez fordult a magyar nemzetiségű lakosság „népcsere" útján történő kitelepítése érdekében.[394] A potsdami értekezlet is elutasította a szóban forgó csehszlovák kérést, de a magyarországi németekre vonatkozó döntésével valójában reményeket ébresztett a csehszlovák kormányban a magyarok kitelepítésének lehetőségét illetően. Ennek megfelelően Csehszlovákia a későbbiekben már arra is nyomatékosabban hivatkozott, hogy Magyarország a németek kitelepítése után „megüresedett" településeken helyezze el a csehszlovákiai magyar nemzetiségű lakosságot. A 33/1945. sz. elnöki dekrétum életbe léptetése azonban már önmagában is komolyan sújtotta a magyar nemzetiséget, mert ettől kezdve lényegében elesett az egészségügyi ellátástól, a nyugdíjtól, valamint azoktól a szociális juttatásoktól, amelyeket nem nélkülözhetett, ha élni akart.

A potsdami értekezlet elutasítása elégedetlenséggel töltötte el a csehszlovák hivatalos köröket és a közvéleményt, s ez elsősorban a magyar nemzetiséggel szembeni türelmetlenség fokozódásában öltött testet.[395] 1945. október 1-jén hatályba lépett a 88/1945. sz. elnöki dekrétum, amelynek alapján a férfiakat 16–55, a nőket pedig 18–45 éves korig közmunkára lehetett kirendelni, a lakóhelyüktől távol eső vidékekre is. A sajtó újabb rendelkezéseket sürgetett a további földelkobzások érdekében.[396] A polgári sajtóban – a magyar nemzetiségnek a magyarországi szlovákokkal való mielőbbi kicserélése mellett – olyan hangok is felszínre kerültek, amelyek

ugyanolyan rendszabályok bevezetését sürgették, mint amilyeneket a csehszlovák hatóságok a németekkel szemben alkalmaztak.[397]

A csehszlovákiai magyar nemzetiségű lakosság helyzetének kedvezőtlen alakulására 1945. április közepétől kezdett a hazai sajtó jobban felfigyelni. De még ezután is, egy ideig, kissé bizonytalanul reagált azokra a hírekre és híresztelésekre, amelyek Csehszlovákiából származtak és a magyar közvéleményhez eljutottak. Nemcsak melegen méltatott minden türelmet és megértést tanúsító csehszlovák megnyilatkozást ebben a kérdésben, hanem szinte sugallta is azokat. Így a *Kis Újság* arról írt – Beneš elnökhöz címezve sorait –, hogy: „Ma tehát mindkét oldalon olyan férfiak állnak az élen, akik a közeledést, az őszinte baráti viszony megteremtését és a szoros gazdasági kapcsolatok kiépítését óhajtják."[398] A *Szabad Nép* „Makulátlan a demokratikus magyarság becsülete" címmel méltatta az SZNT elnökének többek között a szlovák „alibisták", az újsütetű demokraták magyarellenes magatartását is elítélő szavait.[399] A lap ezzel a mondanivalójával tulajdonképpen kettős célt kívánt elérni: egyfelől a magyar közvélemény megnyugtatását, másfelől pedig az éles különbségtétel szükségességét a szlovák kommunisták és demokraták, illetőleg a polgári nacionalizmus képviselői között. A kommunista sajtóban azonban a bizakodást nemsokára az aggodalom hangja váltja fel. A *Szabad Nép* „Milyen lesz a magyarok helyzete a csehek és szlovákok föderatív államában?" című cikkében már mind a két lehetőségre utalt, amikor azt írta, hogy „Kollektív felelősségre vonás – vagy együttműködés a magyar demokratákkal".[400]

A politikai sajtó természetesen többnyire az illető pártok véleményét tolmácsolta, amelynek vezetőségei is mind többet voltak kénytelenek foglalkozni a csehszlovákiai magyar nemzetiség problémáival. A Nemzeti Parasztpárt intéző bizottságának 1945. május 3-i ülésén hangzott el az a vélemény, hogy Csehszlovákiában „a kisebbségi magyarság helyzete tarthatatlanná vált".[401] De a keserűség és a borúlátás hangjai csendültek ki a Szociáldemokrata Párt vezetőségének május 10-i beszámolójából is.[402] Hasonlóan a csehszlovákiai magyar nemzetiségű lakosság sorsa feletti aggodalom tükröződött a Magyar Kommunista Párt Politikai Bizottságának május végi, nemzetközi kérdéseket tárgyaló ülésén.[403] Az Ideiglenes Nemzeti Kormány – a koalíciós pártok állásfoglalásaival összhangban – 1945 áprilisától júliusáig nem kevesebb, mint 27 alkalommal fordult a SZEB-hez a csehszlovákiai magyar nemzetiség ügyében, mindenekelőtt a köztársaságból történő nagyszámú kiutasítások miatt.[404] Emellett a különböző pártállású magyar politikusok szintén igyekeztek a szövetséges nagyhatalmak Budapesten székelő politikai misszióinak figyelmét felhívni a csehszlovákiai magyarok helyzetére. Így Auer Pál, Gyöngyösi János, Miklós Béla, Rákosi Mátyás, Zsedényi Béla stb. tárgyalt erről a kérdésről Gascoigne-nyal és másokkal.[405] Miután azonban mind nyilvánvalóbbá vált, hogy Csehszlovákia a magyar nemzetiségű lakosság egy részét a Magyarországon élő szlovákokkal kívánja

„népcsere" útján kicserélni, a fennmaradó részt pedig a magyarországi németek helyére tervezik kitelepíteni, Gyöngyösi János külügyminiszter a június végi békéscsabai beszédében válaszolt „félhivatalosan" ezekre a csehszlovák elképzelésekre. A külügyminiszter kijelentette, hogy a magyar kormány népcserét vagy kitelepítést a maga részéről soha nem kezdeményezne, és ahhoz csakis nemzetközi megállapodás alapján járulna hozzá. Ugyanakkor leszögezte azt is, hogy Magyarországon az itt élő nemzetiségek számára – s ezen belül a szlovákok számára is – teljes egyenjogúságot biztosít az Ideiglenes Nemzeti Kormány politikai, gazdasági és kulturális téren egyaránt. Ha azonban akár a magyarországi szlovákság tömegei, akár egyesek mégis szívesebben választanák hazájukul Csehszlovákiát, ennek útjába a magyar kormány semmiféle akadályt nem gördít, sőt a kitelepülőknek tulajdonukra megadja mindazokat a biztosítékokat, amelyeket Csehszlovákia az általa kiutasított magyaroknak megadott vagy meg fog adni.[406]

A *Világ*, a Polgári Demokrata Párt lapja „Angol jegyzék Csehszlovákiához a kisebbségi kérdésben" című cikkében számolt be arról, hogy a brit kormány felhívta Csehszlovákia figyelmét, „nem járul hozzá a tömeges kitelepítés politikájához, és megítélése szerint ezt a kérdést az ellenőrző hatalmaknak együttesen kell elintéznie, nem pedig a csehszlovák kormánynak egymagában".[407] A brit kormány jegyzéke lényegében megegyezett az Egyesült Államok Külügyminisztériumának az Ideiglenes Nemzeti Kormányhoz is eljuttatott 1945. június 12-i memorandumával, amely népcsoportok nemzetiségi alapon történő felelősségre vonása és az illető országból való tömeges kiutasítása ellen foglalt állást.[408] Az amerikai és a brit kormányt, persze, nem elsősorban a magyar nemzetiségű lakosság csehszlovákiai helyzete érdekelte, hanem a németek sorsa, pontosabban a kitelepítésnek a német kérdéssel való összefüggése.[409] Ezt bizonyítja egyébként az is, hogy az előbbihez hasonló lépésre a csehszlovákiai magyarok ügyében egyelőre sem Nagy-Britannia, sem az Egyesült Államok nem szánta el magát.

A potsdami értekezlet állásfoglalásai, legalábbis ami a csehszlovákiai magyar nemzetiség sorsát illette, megnyugvással töltötték el mind a pártok vezetőit és a kormányköröket, mind a szélesebb közvéleményt Magyarországon. Ezt fejezte ki Erdei Ferencnek, az NPP egyik vezetőjének ama véleménye is, hogy „a konferencia nem támogatta a magyarok kitelepítését, a csehszlovák törekvések ellenére sem".[410] De ez a megnyugvás korainak bizonyult, mert Csehszlovákia magatartása a magyar nemzetiséggel kapcsolatosan nem változott, sőt bizonyos fokig keményebbé vált. A Potsdam után is folytatódó kiutasítások arra kényszerítették az Ideiglenes Nemzeti Kormányt, hogy újabb jegyzékben tiltakozzék a SZEB-nél a csehszlovákiai magyarság helyzetének további romlása miatt.[411] Az SZDP XXXIV. kongresszusa szintén erőteljesen hallatta hangját az ügyben.[412] Az MKP PB 1945. augusztus 15-i ülésén ugyancsak „változatlanul megoldatlannak" tekintette a csehszlovákiai magyarság sorsát. Az FKGP viszont már mindinkább bel-

politikai céljai, konkrétabban a nemzetgyűlési választásokon való szereplése szempontjából foglalkozott a csehszlovákiai magyar nemzetiség helyzetével, és ez abban is kifejezésre jutott, hogy a csehszlovák politika és a csehszlovák sajtó magyarellenességére mintegy válaszul, a nacionalizmussal a nacionalizmust igyekezett szembeállítani.[413]

A kommunista párt határozottan elutasított mindenfajta nacionalizmust, és a két szomszédos ország népei egymásrautaltságának a felismerése, valamint e felismerésből adódó következtetések kölcsönös levonásának szükségessége mellett szállt síkra. De ezzel egyidejűleg sem hallgatta el a csehszlovákiai magyar nemzetiségű lakosság sorsa iránti érdeklődését, és reálisan tájékoztatta a közvéleményt nem csupán a csehszlovák magatartásról, hanem a külföld álláspontjáról is ebben a kérdésben.[414] Az MKP 1945. szeptember és október folyamán több alkalommal is kifejtette véleményét – részben a csehszlovák hivatalos megnyilatkozásokra és a sajtóhangokra, részben az itthon is felszínre került negatív jelenségekre válaszolva – Csehszlovákia nemzetiségi politikájáról. A csehszlovák kitelepítési politika elutasítását összekötötte a magyar nemzetiségű lakosság alapvető érdekeinek védelmével, amit a szomszédos állammal kiépítendő szoros kapcsolatok és barátság útján kívánt megvalósítani.[415]

Lényegében a Magyarországi Szlávok Antifasiszta Frontja, pontosabban az elnöke volt az egyetlen olyan tényező itthon, aki osztatlanul helyeselte és támogatta a csehszlovák kormány nemzetiségi politikáját és a lakosságcserét. A konzervatív nacionalista Michal Francisci (Francziszky Mihály) békéscsabai szlovák evangélikus lelkész, aki állítólag az MKP-nak is tagja volt, nemhogy nem volt hajlandó tiltakozni a csehszlovákiai magyarok elnyomása és üldözése ellen, hanem szinte lelkesedett a magyar nemzetiségű lakosságot sújtó rendszabályokért. „Én azt hiszem – írta 1945. november 28-án a Révai Józsefhez intézett levelében –, hogy amit a magyar lapok általában elnyomásnak és üldözésnek neveznek, az Csehszlovákiában nem más, mint egy nép fasiszta és irredenta elemeinek felelősségre vonása és felszámolása."[416]

Tildy Zoltán miniszterelnök 1945. november 30-i programbeszédében a két ország jószomszédi viszonya megteremtésének a legnagyobb akadályát a csehszlovák kormánynak a magyar nemzetiséggel szemben tanúsított magatartásában látta. „A demokratikus Magyarország jószomszédi viszonyt igyekszik teremteni a Csehszlovák Köztársasággal is. Be kell vallanunk – hangsúlyozta Tildy –, hogy ez az igyekezetünk eddig nem járt eredménnyel, mert a jószomszédi viszonyt a Szlovákiában végbemenő és az ottani magyarságot súlyosan érintő események miatt kellőképpen kialakítani nem tudtuk. Köztudomású, hogy Csehszlovákiában magyar állampolgárokat vagyonuktól megfosztanak, nagy tömegekben kiutasítanak, vagy internálótáborban tartanak fogva azért, mert magyarok. A csehszlovákiai magyarságot megfosztották politikai jogaitól, kulturális életlehetőségeitől,

sőt különböző vagyonelkobzó és jogfosztó intézkedések után ma már az anyagi életfenntartás lehetősége is kétséges számukra."[417] A jószomszédság megteremtése útjában álló akadályokat természetesen Tildy miniszterelnök sem háríthatta el, hiszen annak eszközei nem a magyar, hanem kizárólag a csehszlovák kormány kezében voltak.

1945. december elején Gyöngyösi János külügyminiszter – a csehszlovák kormány meghívására – utazott el Prágába, hogy közvetlen megbeszélés alapján keresse és találja meg a két állam közötti vitás kérdések megoldását. A december 3–6. között lefolyt tárgyalásokon[418] Csehszlovákiát Vladimir Clementis külügyi államtitkár képviselte.

A tárgyalások során Clementis azt az álláspontot fejtette ki, hogy bár kormánya a magyar nemzetiséget és a német kisebbséget nem azonos módon ítéli meg, mégis ragaszkodik a magyarok csehszlovákiai helyzetének végleges rendezéséhez. Ezzel kapcsolatosan azonban leszögezte, hogy a rendezés nem valósulhat meg a Magyarország javára történő határkiigazítás formájában. Ennek indokául többek között Magyarország második világháborús szerepét, valamint azt hozta fel, hogy az Ideiglenes Nemzeti Kormány nem hajtotta végre a fegyverszüneti megállapodásból adódó kötelezettségeit Csehszlovákiával szemben. A magyar sajtó s különösen a rádió Csehszlovákia ellen folytatott „hadjárata" pedig csak tovább rontotta a tárgyalásokhoz feltétlenül szükséges bizalom légkörének a kialakulását a csehszlovák kormányban és közvéleményben. Clementis utalt arra is, hogy a vagyonelkobzások végrehajtását kormánya azért függesztette fel, mert bízik a magyar kormánnyal való megegyezés lehetőségében. A külügyi államtitkár a vitás kérdések közül a lakosságcserét tekintette a legfontosabbnak. Ennek megvalósításával kapcsolatosan azt javasolta, hogy Csehszlovákia az önként hazatelepülő szlovákok számarányában telepítené át Magyarországra a magyar nemzetiségű személyeket. A lakosságcsere előkészítése céljából külön csehszlovák bizottság utaznék Magyarországra. A magyar kormány ennek a bizottságnak szabad mozgási lehetőséget biztosítana, és munkája eredményesebbé tétele érdekében minden támogatást megadna neki. A hazatelepülő szlovákok és a Csehszlovákia által kitelepített magyarok gazdasági felszereléseiket, egyéb ingóságaikat magukkal vihetnék, ingatlan vagyonukért viszont kárpótlást kapnának. A többi csehszlovákiai magyar – azok kivételével, akik csehszlovák állampolgárságot kapnának – egyoldalú kiutasítás alapján távozna el a lakóhelyéről és települne át Magyarországra. A csehszlovák állampolgárságot elnyert magyar nemzetiségű lakosság sem rendelkezne természetesen semmiféle kisebbségi jogokkal. A magyar kormány azonban arra nézve is kötelezettséget vállalna, hogy sajtójában és rádiójában megszüntet mindenfajta revíziós és lakosságcsereellenes propagandát. Mindezzel szemben a csehszlovák kormány nem gördítene akadályt az egyénileg repatriálók útjába, ha a magyar sajtó pozitív magatartást tanúsítana a lakosságcserével szemben, és beszüntetné a

magyarok belföldre és külföldre való át-, illetőleg kitelepítését, a háborús bűnösök, valamint azok kivételével, akik 1938. november 2-a óta élnek Csehszlovákiában. Végül a lakosságcsere koordinálására csehszlovák–magyar vegyes bizottság felállítását javasolta a külügyi államtitkár.

A magyar külügyminiszter elismerte, hogy Magyarország a fegyverszüneti szerződésben vállalt jóvátételi kötelezettségeinek részben saját hibáján kívül, részben az ország rendkívül súlyos gazdasági helyzete miatt valóban nem tudott maradéktalanul eleget tenni. A rádió és a sajtó tevékenységét illetően pedig azt jegyezte meg, hogy azok elég sokáig szó nélkül hagyták a magyar nemzetiségű lakossággal szemben foganatosított csehszlovák jogfosztó rendszabályokat. A kétoldalú tárgyalások legfontosabb kérdésének egyébként ő is a lakosságcserét jelölte meg. Kijelentette, hogy a magyar kormány a lakosságcsere módszerét elvileg helytelenítí, de a két ország közötti „bizonyos nyugalmi helyzet" megteremtésének elősegítése érdekében nem zárkózik el a magyarországi szlovákok önkéntes áttelepülése elől. Sőt, azt is tudomásul veszi, hogy a szlovák áttelepülők létszámának megfelelő magyar nemzetiségű személyt telepítsenek ki Csehszlovákiából Magyarországra. Ugyanakkor határozottan elutasította azt a javaslatot, illetőleg tervet, amely az egyoldalú kiutasításokra vonatkozott, és a lakosságcserére is csak abban az esetben mutatkozott hajlandónak, amennyiben a csehszlovák kormány az ott élő magyar nemzetiség emberi, polgári és kisebbségi jogait biztosítja „a jelenre és a jövőre" vonatkozólag is. A magyar nemzetiség érdekeit sértő rendszabályok végrehajtásának és az egyoldalú kiutasításoknak a felfüggesztését, illetőleg hatályon kívül helyezését pedig a két kormány közötti megegyezés előfeltételének tekintette. A külügyminiszter egyébként készneк mutatkozott a csehszlovák kormánynak azt a törekvését is méltányolni és tiszteletben tartani, hogy Csehszlovákiát a csehek és a szlovákok nemzeti államává kívánja tenni, azzal a feltétellel, ha tudomásul veszi, hogy ez a kérdés kitelepítéssel nem oldható meg, hanem a főleg „földművelő magyaroknak a hozzájuk tartozó földdel, területekkel való átadásáról lehet szó".[419] Gyöngyösi azonban azt a meggyőződését is kifejezte, hogy ha a csehszlovák kormány a magyar nemzetiségű lakosság kisebbségi jogait érvényesítette volna, a szóban forgó vitás kérdések fel sem merülnének. A külügyminiszter befejezésül a vitás kérdések eldöntésére olyan vegyes bizottság létrehozását indítványozta, amelyben a szövetséges nagyhatalmak is képviseltetnék magukat.

A prágai tárgyalásokon megegyezésre nem került és nem is kerülhetett sor. Hiszen a két kormány képviselője homlokegyenest ellenkező oldalról közelítette meg a nemzetiségi kérdést. De nem voltak azonosak a tárgyaló felek „pozíciói" sem. Clementis a győztesek sorába tartozó Csehszlovákiát képviselte, Gyöngyösi pedig a legyőzött Magyarországot. A tárgyalások során mégis felmerültek olyan szempontok, létrejöttek olyan kiindulópontok, amelyeken elindulva legalábbis a jövőre vonatkozólag csökkenteni

lehetett az ellentéteket. Mindezek egyelőre persze gyakorlatilag csak a tárgyalások esetleges folytatásának a lehetőségét kínálták.

Gyöngyösi külügyminiszter az eredménytelenül végződött prágai tárgyalásai után 1946. február elején újból megkísérelte, hogy valamilyen megegyezésre jusson a csehszlovák kormány képviselőivel a magyar nemzetiségű lakosság ügyében.[420] A megegyezés létrehozását sürgette, hogy a csehszlovák kormánynak a magyar nemzetiség megítélésével kapcsolatos korábbi álláspontja 1945 decemberében és 1946 januárjában sem változott meg érdemlegesen. Sőt, a csehszlovák sajtó – pártállásra való tekintet nélkül – éles támadásokat intézett Magyarország ellen, és fokozta kampányát a magyar nemzetiség mielőbbi eltávolításának kikényszerítése érdekében.[421] Ehhez járult, hogy a magyar kormánynak a szövetséges nagyhatalmaknál nem sikerült kieszközölnie, hogy azok jobb belátásra, engedékenyebb magatartásra késztessék Csehszlovákiát a magyar nemzetiségekkel szemben.[422] 1946. január 24-én a moszkvai brit diplomáciai képviselet arról értesítette a Foreign Office-t, hogy a csehszlovákiai magyar nemzetiség problémáját – amerikai és szovjet vélemények szerint – magának a két érdekelt államnak kell együttesen megoldania. Lényegében ezt az álláspontot erősítette meg lord Halifax 1946. január 29-i washingtoni jelentése is, amely arról szólt, hogy az Egyesült Államok Külügyminisztériuma a Moszkvából érkezett információk alapján sürgetni szándékozik a Magyarország és Csehszlovákia közötti kétoldalú tárgyalásokat. De 1946. február 8-án Washingtonból már a további fejleményekről is tájékoztatták a brit Külügyminisztériumot. E szerint a Szovjetunió közölte prágai és budapesti képviselőjével, hogy helyesli a kétoldalú tárgyalások gondolatát. Az amerikai Külügyminisztérium pedig Schoenfeld követ révén jegyzékben fogalmazta meg hivatalos álláspontját. Ezek után természetesen előbb vagy utóbb Nagy-Britanniának is nyilatkoznia kellett a kétoldalú tárgyalások ügyében. A washingtoni brit diplomáciai képviselet fentebbi jelentése is tulajdonképpen azt a célt szolgálta, hogy a Foreign Office jobban felkészülhessen a válaszadásra.[423]

Schoenfeld követ 1946. február 9-én – a magyar külügyminiszter 1945. november 20-i és december 11-i jegyzékére válaszul – hivatalosan is közölte, hogy az Egyesült Államok „nem tartja megvalósíthatónak" nemzetközi bizottság életre hívását a magyar–csehszlovák kérdés megvizsgálására vagy bármely lakosságcsere ellenőrzésére. Ennek megfelelően nem támogatja Magyarország kívánságát sem Szlovákia magyarlakta területeinek nemzetközi ellenőrzésére vonatkozólag. Ugyanakkor Schoenfeld azt is leszögezte, hogy „az Amerikai Egyesült Államok kormánya el fog ismerni és támogatni fog egy olyan emberséges megoldást, amelyben Magyarország és a Csehszlovák Köztársaság kormányai szabadon egyeztek meg egymás között".[424] Azok után tehát, hogy a nyugati nagyhatalmak lényegében kizárólag a kétoldalú megegyezést tekintették ebben a kérdésben a járható

útnak, a magyar kormánynak nem is maradt tulajdonképpen más választása, mint a tárgyalások újrafelvétele Csehszlovákiával.

A vitás kérdések, közelebbről a lakosságcserével kapcsolatos tárgyalások folytatására 1946. február 6–10-én került sor ismét Prágában.[425] A második prágai tárgyalásokon megállapodás jött létre a két kormány képviselői között, amely az együttesen kidolgozott magyar–csehszlovák lakosságcsere-egyezménytervezetben öltött testet. A prágai tárgyalások lefolytatásáról és a megállapodásról 1946. február 16-án számolt be Gyöngyösi János az időközben megalakult Nagy Ferenc-kormány ülésén.[426] Eszerint a magyar kormány hozzájárul ahhoz, hogy a magyarországi szlovákok önkéntesen áttelepülhessenek Csehszlovákiába. Csehszlovákia a szlovákok áttelepülésének előkészítésére, a jelentkezésekre vonatkozó nyilatkozatok átvételére és az egész áttelepülési akció lebonyolítására kormánybizottságot küldhet Magyarországra. A magyar kormány e bizottság tevékenységéhez minden támogatást megad, biztosítja számára az ország területén a szabad mozgást és a szlovák nemzetiségű lakossággal való közvetlen érintkezés lehetőségét. A bizottság az áttelepülés ösztönzése érdekében írásban és szóban, valamint a magyar rádió útján propagandát fejthet ki a szlovákok körében, azonban kizárólag csak szlovák nyelven. Ezenkívül minden érintett községben két nyilvános gyűlést is tarthat. A propagandatevékenységre hat hét áll rendelkezésre, de a bizottság és annak tagjai minden esetben kötelesek tartózkodni a magyar állam szuverenitásába ütköző vagy a magyar néppel ellenséges bárminemű megnyilvánulástól.

A magyarországi szlovákoknak áttelepülési szándékukat az egyezmény aláírásától számított három hónapon belül kellett a bizottságnál bejelenteniük. A jelentkezést azonban még további egy hónappal később is – igazolt késedelem esetén – érvényesnek kellett tekinteni. A bizottság az áttelepülésre jelentkezettek névsorát és egyéb adatait a három hónapos jelentkezési határidő után egy hónappal, illetve a póthatáridő után 15 nappal köteles volt közölni a magyar kormánnyal.[427]

Csehszlovákia – az egyezménytervezetből kitűnően – jogot szerzett arra is, hogy az áttelepülő szlovákok számával egyenlő számú olyan magyar nemzetiségű lakost távolítson el, pontosabban jelöljön ki kitelepítésre a köztársaság területéről, aki az állampolgárságát a vonatkozó csehszlovák jogszabályok értelmében elveszítette. Ezen túlmenően a csehszlovák kormány kitelepíthetett még – az SZNT 1945. május 5-én kelt rendeletnek 1–4. és 5. §-a alá eső – háborús bűnösnek minősített személyeket is, akiknek száma azonban az ezret nem haladhatta meg. A fentebbieket Magyarország kivétel nélkül köteles volt befogadni és az állampolgárságot is megadni nekik. Ugyanakkor a Magyarországra telepítendők létszámánál figyelembe kellett venni a Csehszlovákiából már ez ideig kiutasított vagy onnan elköltözött személyeket is, kivéve a háborús bűnösöknek minősítetteket. Csehszlovákia kötelezettséget vállalt arra is, hogy az általa kijelölt magyarok társadalmi,

vagyoni és foglalkozásbeli összetétele arányosan megfeleljen a magyar nemzetiségű lakosság rétegződésének. A kitelepítésre jelölt személyek ingóságaikat minden vám-, illetőleg kiviteli és behozatali korlátozás nélkül magukkal vihetik; ingatlanaik viszont a csehszlovák államra szállnak át, amelyekért az kártérítést köteles fizetni, kivéve az 50 kat. hold feletti birtokrészt. A magyarok átköltöztetésével járó költségek a magyar államot, az áttelepülő szlovákoké pedig Csehszlovákiát terhelték.[428]

Az egyezmény végrehajtásának megkönnyítésére egy 2–2 tagból álló vegyes bizottság létrehozását irányozták elő, amelynek elnökét „az Egyesült Nemzetek állampolgárai közül" választották volna.[429] A vegyes bizottságban elhangzott javaslatok általában csak egyhangú szavazat esetén léphettek érvénybe, de ennek hiányában az elnök állásfoglalása volt a döntő.

A két kormány képviselői a lakosságcsere-egyezménytervezethez jegyzőkönyvet mellékeltek.[430] A jegyzőkönyvben a csehszlovák kormány ígéretet tett arra, hogy a magyar nemzetiségű lakosság helyzetének végleges rendezéséig felfüggeszti a kitelepítésre és a belső széttelepítésre vonatkozó rendszabályai végrehajtását, valamint nem folyamodik további vagyonelkobzásokhoz sem, s az elbocsátott magyar nemzetiségű közalkalmazottak és nyugdíjasok részére – létminimumuk fenntartásához szükséges – szociális segélyt biztosít. Ezekkel egyidejűleg a csehszlovák kormány a jegyzőkönyvben is rögzítette ama jogát, hogy amennyiben a magyar nemzetiséggel kapcsolatos eredeti tervét a később folytatandó tárgyalásokon nem tudná keresztülvinni, úgy a kérdést a békekonferencia elé vihesse, vagy pedig más megoldást keressen. A magyar kormány szintén fenntartotta magának azt a jogot, hogy a csehszlovákiai magyar nemzetiségű lakosság ügyét esetleg a békekonferencia döntésére bízza, erre az esetre viszont, ha a csehszlovák kormány a kérdésnek más eszközökkel való rendezéséhez folyamodnék, úgy szabad kezet igényelt magának.[431]

A Minisztertanács Gyöngyösi külügyminiszter beszámolóját tudomásul vette, és hozzájárult a lakosságcsere-egyezmény aláírásához.[432] A lakosságcsere-egyezmény – egész tartalmából kitetszően – nem két egyenjogú állam, illetőleg kormány, hanem a győztes Csehszlovákia és a legyőzött Magyarország megállapodása volt. A csehszlovákiai magyar nemzetiségű lakosság sorsának rendezését ettől az egyezménytől már eleve nem lehetett várni. A Magyarország részéről tett úgyszólván példátlan engedményeket legfeljebb azzal lehetett magyarázni – a fentebb említetteken túlmenően –, hogy a működésében nemzetközileg korlátozott és magára hagyott kormány – más lehetőséget nem látván – ezzel próbált az egyoldalú kiutasításoknak és a magyar nemzetiségű lakosság szempontjából rendkívül súlyos és sérelmes rendszabályok alkalmazásának gátat szabni. Emellett a magyar kormány az időnyerés taktikáját is megpróbálta persze itt alkalmazni.

A magyar–csehszlovák lakosságcsere-egyezményt 1946. február 27-én írták alá Budapesten a két kormány képviselői.[433] Az egyezmény aláírását

Gyöngyösi János külügyminiszter és Vladimír Clementis államtitkár aláírja a csehszlovák–magyar lakosságcsere-egyezményt

követően – Clementis kezdeményezésére – találkoztak a csehszlovák kormányküldöttség tagjai a koalíciós pártok vezetőivel.[434] A találkozón a csehszlovák külügyi államtitkár kifejtette, hogy a lakosságcsere tárgyában létrejött egyezmény korántsem oldja meg a magyar nemzetiség problémáját. Majd megismételte azt a csehszlovák álláspontot, miszerint Csehszlovákia nemzeti államma akar válni, és meg akar szabadulni a német és a magyar kisebbségtől. Ezzel összefüggésben Clementis azt javasolta, hogy a két kormány kössön újabb egyezményt, és Magyarország – az első egyezmény végrehajtása után is – a még Csehszlovákiában maradó magyarokat, akiknek létszámát a külügyi államtitkár mintegy 200 000-re becsülte, teljes egészében fogadja be. Clementis a nagyobb nyomaték kedvéért azt is kijelentette, hogy a Csehszlovákiában maradó magyarok kisebbségi védelemre egyáltalán nem számíthatnak. Sőt, az egy tömbben élő nemzetiségi lakosságot szét fogják telepíteni a köztársaság különböző tájaira. Végül leszögezte, hogy a Magyarország javára történő területi módosításról semmilyen körülmények között sem lehet szó.

Clementis fentebbi fejtegetéseire elsőként Gyöngyösi János válaszolt az FKGP nevében, miután a jelen levő Varga Béla őt kérte meg erre. Gyöngyösi egyfelől visszautasította Clementis „téziseit", másfelől igyekezett bebizonyítani, hogy az FKGP minden szomszédos állammal, így Csehszlovákiával is,

együttműködésre törekszik. Ugyanakkor kijelentette, hogy a béke, a nyugalom, a biztonság és az együttműködés csak a megoldatlan problémák felszámolása esetén lehetséges a két ország között. Szerinte a magyar nemzetiségű lakosság kitelepítése vagy széttelepítése olyan nagy elkeseredést szülne Magyarországon, amely lényegében lehetetlenné tenné a Magyarország és Csehszlovákia közti jó viszony megteremtését. „A kisgazdapárt úgy érzi – hangsúlyozta Gyöngyösi –, hogy felelősséggel tartozik a magyar nemzettel, a csehszlovákiai magyarsággal és az utókorral szemben. Ettől eltekintve önként már azért sem kötne ilyen megegyezést, mert a jelenlegi demokratikus vezetőséget a nemzeti közvélemény ilyen megállapodás esetén elsöpörné." Gyöngyösi, mintegy véleménye összegezéseként, azt a következtetést vonta le – Varga Béla egyetértésével –, hogy a Clementis által javasolt „megoldás" éppen úgy elfogadhatatlan, mint ahogy tiltakozni kell az ellen is, amit a csehszlovák külügyi államtitkár javaslatának elutasítása esetére kilátásba helyezett. Rákosi Mátyás mindenekelőtt arra mutatott rá, hogy Clementis javaslatának elfogadása a magyar népi demokrácia bukását jelentené, ami természetesen hatással volna a csehszlovákiai viszonyok jövőbeni alakulására is. A magyar kommunisták sem járulhatnak hozzá olyan egyezmény megkötéséhez – mondta az MKP főtitkára –, amelynek alapján „az egész szlovákiai magyarság át volna telepítendő Magyarországra". Szakasits Árpád az SZDP, Kovács Imre az NPP nevében csatlakozott az előttük felszólalók véleményéhez. Veres Péter viszont az elhagzottakat még azzal egészítette ki, hogy ő méltányolja Csehszlovákiának a nemzeti állam megteremtésére vonatkozó igényét, hiszen „mi is azt akarjuk", persze nem Clementis felfogása értelmében.

A csehszlovák kormányküldöttség tagjainak a koalíciós pártok vezetőivel folytatott megbeszélésén is újra felmerült az a gondolat, hogy további kölcsönös engedményekkel, esetleg bizonyos területi módosításokkal jusson a két szomszédos népi demokrácia közelebb egymáshoz. A találkozón részt vevők álláspontja azonban e téren olyannyira távol állt egymástól, hogy a végleges megállapodásra – kétoldalú tárgyalások alapján – úgyszólván semmilyen kilátás nem mutatkozott.[435] A február 27-i találkozó után egyébként már a kommunista sajtó is erőteljesebben adott hangot a magyar és a csehszlovák álláspontban kifejezésre jutó lényeges különbségeknek. A *Szabad Nép* a magyar–csehszlovák lakosságcsere-egyezmény aláírásáról szóló tudósításában alapjában véve a tárgyalásokon felmerült minden fontosabb kérdésről – a területi kérdést kivéve – tájékoztatta olvasóit.[436]

A Csehszlovák Áttelepítési Bizottság (CSÁB) – a lakosságcsere-egyezmény idevágó pontja értelmében – 1946. március 4-én kezdte meg tevékenységét Magyarországon. A bizottság tagjai és szakértői sorra járták mindazokat a magyarországi településeket, ahol szlovák nemzetiségű lakosság élt. Gyűléseket és előadásokat rendeztek, csoportos és egyéni beszélgetéseket folytattak, valamint írásos propagandaanyagot osztottak szét, ter-

jesztettek a szlovákság körében. Emellett kiadták a hetenként háromszor megjelenő *Sloboda* című lapot, továbbá több mint másfél hónapon keresztül – napi 30 perces adásban – a CSÁB rendelkezésére állt a budapesti rádió is.[437]

De a CSÁB működésének már az első napjaiban, heteiben kiderült, hogy annak tagjai igen „rugalmasan" értelmezik és kezelik a lakosságcsere-egyezményt, a szlovák nemzetiségű lakosság hazatelepülésének előkészítését. Különösen az engedély nélkül érkező „szakértőkkel" volt sok probléma. Írók, színészek, újságírók, papok és a szlovák társadalmi élet különböző politikai beállítottságú képviselői úgyszólván minden ellenőrzés nélkül fejtették ki tevékenységüket. Az áttelepülés iránti érdeklődés felkeltése érdekében azonban sajátos módon nem annyira a szlovák nemzetiségű lakosság nemzeti öntudatára, hanem a valóban súlyos magyarországi gazdasági helyzetből adódó kilátástalanságra hivatkoztak.[438] Emellett azt is széles körben terjesztették, hogy azokat a szlovákokat, akik most önként nem mennek el, később erőszakkal telepítik át Csehszlovákiába, de akkor már nem kapnak földet. Sőt, az itt maradókat a magyar hatóságok a Dunántúlon telepítik szét, illetőleg Csehszlovákiából kitelepített magyarokat költöztetnek szlovák családokhoz.[439]

A CSÁB tagjait és az áttelepítést szorgalmazó propagandistákat a legtöbb helyen kétségtelenül élénk érdeklődéssel, olykor lelkesedéssel fogadta a szlovák nemzetiségű lakosság. A Csehszlovákiába való áttelepülés óhaja sokaknál valóban a nemzeti állam közösségéhez való tartozás természetes igényéből táplálkozott. Nem kisebb szerepet játszott azonban a földhöz jutás lehetősége is, aminek jelentőségét csak fokozta az a körülmény, hogy a Tiszántúlon az 1945. évi földosztás után is számottevő tömegek maradtak föld nélkül. De az áttelepülni szándékozók között voltak olyan szlovákok – és nem szlovákok is –, akiket a könnyű és gyors meggazdagodás, a jólét, esetleg jobboldali múltjuk bűntudata vagy a felelősségre vonás előli menekülés reménye csábított Csehszlovákiába. Ugyanakkor a CSÁB maga sem nagyon idegenkedett a nem szlovák nemzetiségű lakosok, esetenként a németek jelentkezésének elfogadásától sem. Nem is beszélve a hadifoglyok hozzátartozóinak – szintén nemegyszer nemzeti hovatartozásra való tekintet nélküli – jelentkezéséről, akiknek az előbbiek hazahozatalát ígérték. Azt a felfogást ugyanis, mely szerint Magyarországon lényegében ugyanannyi szlovák van, amennyi magyar Csehszlovákiában, minden és mindenfajta jelentkező igazolni látszott.[440]

Az MKP titkársága 1946. március 18-án foglalkozott behatóbban a CSÁB lakosságcsere-egyezményt sértő tevékenységével és propagandájának túlzásaival. A kommunista párt kezdeményezésére a Nagy Ferenc-kormány március 21-én hivatalos nyilatkozatot adott ki, amely a következőket tartalmazta: „A magyar kormánynak mindig az volt az álláspontja, hogy szabadon távozhat az, aki az országot el akarja hagyni. Teljes és hiánytalan jogvéde-

lemben részesül azonban az, aki Magyarországon akar megmaradni. A magyar kormány politikájának vezető gondolata az, hogy a kitelepülés sohasem kényszer, hanem mindig önkéntes elhatározás alapján történjen, és a kitelepülők vagyonukban sérelmet ne szenvedjenek. Áttelepülésről csakis ebben a keretben van szó. Magyar állampolgárt sem most, sem utóbb nem fognak erőszakkal az ország elhagyására kényszeríteni, vagy pedig a kitelepítés alkalmával vagyonától megfosztani. Magyarország területén minden magyar állampolgár törvényeink védelme alatt áll és állni fog a jövőben is."[441] A fentebbi nyilatkozat elhangzását és terjesztését egyébként az is sürgette, hogy az érintett vidékek lakossága körében erősen megcsappant a termelőmunka iránti érdeklődés, aminek a tavasz beköszöntével – alapvetően falusi lakosságról lévén szó – igen súlyos következményei lehettek. A szlovákok által lakott községekben és falvakban sajátos politikai színezetű átrendeződés ment végbe. Az áttelepülésen kívül ugyanis minden más kérdés csak másodlagos, mellékes szerepet játszott. „Eddig úgy csoportosult a falvak lakossága – állapítja meg egy korabeli jelentés –, hogy az egyik oldalon állnak a demokrácia hívei, a másik oldalon ellenségeink... Ma két csoport van: kitelepülők és ittmaradók."[442]

Április első felében a magyar sajtóban észrevehetően szaporodtak a csehszlovák kormány nemzetiségi politikáját bíráló hangok. Ezeket – a CSÁB magyarországi működésének negatív tapasztalatai mellett – elsősorban az táplálta, hogy a Nagy Ferenc-kormány és főleg a baloldali pártok várakozásaival ellentétben, lényegében nem javult Csehszlovákiában a magyar nemzetiségű lakosság helyzete. Sőt, úgy tűnt, hogy a csehszlovák hatóságok magát a lakosságcsere-egyezményt is jogfosztásokra használják majd fel. Ebből a szempontból különösen a dolgozó parasztok kerültek veszélybe, mert joggal lehetett tartani attól, hogy az ún. kis háborús bűnösökre vonatkozó rendszabályok alkalmazásával tömegesen veszítik el földjeiket, és a „létszámon felüli" kitelepítendők közé sorolják őket. Ezenkívül aggodalomra adott okot a csehszlovákiai magyarok összeírásának elrendelése is, amelynek okairól a magyar kormány jegyzékben kért felvilágosítást Csehszlovákiától.[443] „Magyarország komoly áldozatokat hozott – mutatott rá a *Szabad Nép* –, amikor a magyar–csehszlovák lakosságcsere-egyezményt aláírta. Ennek az egyezménynek csaknem minden előnye csehszlovák és csaknem minden hátránya magyar oldalon van. Az egyezmény megkötésével Magyarország meg akarta mutatni: súlyos áldozatok hozatalára is hajlandó, hogy elősegítse Magyarország és Csehszlovákia tartós, békés együttélését... A lakosságcsere-egyezmény megkötése óta azonban olyan jelenségek sorát tapasztaljuk, amelyek bizonyítják: Csehszlovákiában a lakosságcserét nem a csehszlovák-magyar kérdés demokratikus megoldása felé vezető hídnak tekintik, hanem ugródeszkának a csehszlovákiai magyarságnak mint nemzetiségi csoportnak a teljes megszüntetésére."[444] A *Národna Obroda* és más csehszlovák lapok, valamint E. Beneš 1946. április 10-i nyi-

latkozata újabb állásfoglalásra és válaszadásra kényszerítette a *Szabad Nép*et. A csehszlovák köztársasági elnök ugyanis a magyarországi szlovákok egyik küldöttségének fogadásán elmondott beszédében a lakosságcsere-egyezményt egyszerűen csehszlovák „győzelemként" értékelte, és megismételte azt a véleményét is, hogy a magyaroknak el kell hagyniuk Csehszlovákiát. A *Szabad Nép* azt válaszolta az elnöknek, hogy: „A németek kitelepítésére van nemzetközi döntés, a magyarokéra nincs, és alapos okunk van feltételezni, hogy nem is lesz..."[445] A lap egyébként már egy korábbi cikkében világosan tisztázta a kommunista pártnak és a magyar népi demokráciának a csehszlovákiai magyar nemzetiségű lakossággal kapcsolatos álláspontját: „A szlovákiai magyar kisebbség emberi, polgári, kulturális jogainak a békeszerződésben való biztosítása az a cél, amelyre a magyar demokráciának törekednie elemi kötelessége."[446] Ennek az álláspontnak a kifejtése egyúttal azt is érzékeltette, hogy az MKP is – hasonlóan a koalíció többi pártjaihoz – mindinkább a nemzetközi érvényű rendelkezést részesítette előnyben, és azon belül kereste a kiutat a magyar–csehszlovák lakosságcsere nyilvánvaló zsákutcájából.

A kétoldalú tárgyalások sikerének kilátásait különben is szinte a semmivel tette egyenlővé a Külügyminiszterek Tanácsának 1946. május 7-i állásfoglalása, valamint különösen azok a Párizsból származó diplomáciai jelentések és egyéb információk, amelyek arról számoltak be, hogy Csehszlovákia Magyarországgal szemben bejelentett területi igényével egyidejűleg változatlanul ragaszkodik a magyar nemzetiségű lakosság kitelepítéséhez is.[447] Ilyen körülmények között tűzte napirendre május 10-én a Nemzetgyűlés az 1946. február 27-i magyar–csehszlovák lakosságcsere-egyezmény törvénybe iktatását.[448] A törvényjavaslat feletti vitában a polgári ellenzék – a közvélemény növekvő kiábrándultságára alapozva – nem csupán a ratifikálás elutasítását követelte, hanem ennek kapcsán – már jó előre – a baloldali pártokat s főleg a kommunista pártot próbálta felelőssé tenni a kormány egész addigi külpolitikai tevékenységéért, különös tekintettel a sok jóval valójában nem kecsegtető békére.[449] A nehézségeket tetézte, hogy az FKGP, a koalíció legnagyobb pártja képviselőinek nagy része szintén belpolitikai tőkét szeretett volna kovácsolni az ország külpolitikai gondjaiból, nehézségeiből. A szóban forgó képviselők többsége meg sem jelent a Nemzetgyűlésben, vagy ha netán megjelentek is ott, közvetlenül a szavazás előtt eltávoztak az ülésteremből. Így a Nemzetgyűlés a szavazást – az eredetileg tervezett időpontban – határozatképtelenség miatt kénytelen volt elhalasztani. De 1946. május 14-én, tehát a második alkalommal is „éppen csak" határozatképes volt a Nemzetgyűlés. A Nemzetgyűlés végül is szótöbbséggel fogadta el a magyar–csehszlovák lakosságcsere-egyezményt.[450] A szavazással persze kizárólag a törvényalkotási folyamat zárult le, míg a lakosságcserével kapcsolatos valóságos problémák nemcsak hogy nyitva maradtak, de a későbbiekben még jelentősen ki is bővültek.

Csehszlovákia 1946. július 14-én nyújtotta át a magyar kormánynak az áttelepülésre jelentkezett szlovákok névjegyzékét. A névjegyzékben 92 390 személy szerepelt.[451] Ez azt mutatta, hogy a CSÁB magyarországi tevékenysége igen eredményes volt,[452] hiszen az áttelepülésre jelentkezők száma a magyarországi szlovákság többségét jelentette.[453] A csehszlovák hatóságok és a közvélemény mégis elégedetlen volt a Csehszlovákiába áttelepülni szándékozók létszámával, mert az messze elmaradt az előzetes várakozásoktól. Hasonlóan a csalódottság és az elkeseredés érzése táplálta a Magyarországi Szlávok Antifasiszta Szövetsége szlovák szekciójának ama elhatározását, hogy 1946. július 26–27-én Békéscsabán „kongresszust" hívjanak össze, és a párizsi békekonferenciától kérjék a magyarországi szlovákok és a csehszlovákiai magyarok kényszerkitelepítését.[454]

A pozsonyi brit konzul 1946. április 18-i jelentése – amelyet a prágai brit követ május 13-án továbbított a Foreign Office-nak – még arról számolt be, hogy a szlovák hivatalos körökben elégedettek a CSÁB működésével, mert a magyarországi szlovákok közül sokan jelentkeznek áttelepülésre. A CSÁB úgy értékelte a helyzetet, hogy mintegy 300 000–350 000 szlovák él Magyarországon, ebből 50 000-en már regisztráltatták magukat és további 100 000 fő regisztrálása várható.[455] Philip Nichols követ 1946. május 20-i jelentésében viszont a magyar hatóságok állítólagos szabotázsáról írt a lakosságcsere ügyében. A magyarországi brit politikai misszió vezetője május 23-án szintén a magyar és a csehszlovák „vádaskodásokról" tájékoztatta feletteseit, de információjához ő nem fűzött megjegyzést.[456]

A csehszlovák hatóságok és a közvélemény csalódásának egyik legdöntőbb okát J. Zvara a következőkben jelöli meg: „A csereakció több oknál fogva nem érhette el a kitűzött célt, vagyis az egész csehszlovákiai magyarság, illetve számottevő részének kicserélését. Például a magyarországi szlovákok számát helytelenül becsülték fel, és ugyanígy a csehszlovákiai magyarok számát is. A Külügyminisztérium és a szlovák megbízott hivatalok ún. szakértői a magyarországi szlovákok számát 540 000 főre becsülték, a szlovákiai magyarokat pedig – számuk mintegy 600 000 volt – nagyrészt elmagyarosodott szlovákoknak minősítették."[457] A névjegyzék tüzetesebb megvizsgálása után azonban az is kiderült, hogy 29 950 személynek az áttelepülési jegyzékbe való felvétele nem felelt meg a lakosságcsere-egyezmény előírásainak és szellemének.[458]

Már az áttelepülésre jelentkezések során a két kormány képviselői hivatalosan és félhivatalosan is szinte folyamatosan a lakosságcsere-egyezmény megsértésével vádolták egymást. Csehszlovákia 1946. május 20-i jegyzékére azután – különösen arra való tekintettel, hogy azt a diplomáciai gyakorlatban eléggé szokatlan módon a világsajtó előbb ismerte meg, mint a magyar kormány – a sajtó is igen élesen reagált, felvillantva a csehszlovák panaszok igazi hátterét is. „A lakosságcsere Csehszlovákia számára csak az első lépés volt a szlovákiai magyarság megszüntetése felé. A mostani tiltakozójegyzék

a további lépéseket akarja előkészíteni és a külföld felé igazolni. Az egyezmény magyar részről történt állítólagos megsértése csak átlátszó ürügy. Számítani lehetett erre a tiltakozójegyzékre azért is, mert a szlovák áttelepítési propaganda Csehszlovákiában komoly csalódást okozott."[459] A csehszlovák kormány egyébként mindössze 42 községben 47 személy terhére elkövetett sérelmet panaszolt konkrétan a jegyzékeiben, holott a CSÁB 157 községben fejtett ki propagandatevékenységet és több tízezer személlyel került közvetlen érintkezésbe Magyarországon. Ugyanakkor a magyar hivatalos panaszok az az előbbieknél méreteikben és jelentőségükben is nagyobbak voltak. A magyar Külügyminisztérium jegyzékeibe foglalt panaszokat és sérelmeket a *Szabad Nép* az alábbiakban hozta nyilvánosságra: „1. A Magyarországra küldött Csehszlovák Áttelepítési Bizottság 21 esetben, mégpedig lényeges elvi kérdésben megszegte az egyezményt, és propagandája során kedvezőtlenül és elítélően nyilatkozott a magyar államról, a magyar demokráciáról, Magyarország gazdasági helyzetéről. 2. A lakosságcsere-egyezmény alaprendelkezését, mely szerint a Szlovákiában elbocsátott magyar nemzetiségű köztisztviselőknek és nyugdíjasoknak létfenntartásukat biztosító szociális segélyt kell adni, nem tartották be. 3. A csehszlovák sajtó és rádió a lakosságcsere-egyezmény megkötése óta változatlanul éles, a nemzetközi érintkezésben szokatlan hangon támadja Magyarországot, a magyar demokráciát és a Szlovákiában élő magyar kisebbségeket. 4. A csehszlovák belügyi szervek a szlovákiai magyarságot tovább üldözik . . . 5. Azt a csehszlovák kormányhatározatot, amely a magyarok vagyonának elkobzásáról szóló rendeletet felfüggeszti, a szlovák hatóságok nem tartják be."[460]

A magyar–csehszlovák viszony 1946. június második felében és júliusában vált különösen feszültté, amikor a magyar közvélemény is tudomást szerzett arról, hogy Csehszlovákia a lakosságcsere-egyezménytől függetlenül, pontosabban azon felül további 200 000 magyart szándékozik kitelepíteni az országból, és ehhez a békekonferencia támogatását kérte.[461] A fentebbi elgondolással összefüggésben a csehszlovák hatóságok – a szlovák belügyi megbízott 1946. június 17-i rendelete alapján – megkezdték a magyar nemzetiségű lakosság körében az ún. reszlovakizációt, vagy más kifejezéssel visszaszlovákosítási kampányukat. Érdekes módon a prágai brit követ még 1946. április 11-én tájékoztatta Bevin külügyminisztert arról, hogy a csehszlovák hatóságok a „hajdani magyarosítás ellensúlyozására" reszlovakizálást szándékoznak végrehajtani.[462] Bevin 1946. június 13-án foglalt állást ebben a kérdésben. Az volt a véleménye, hogy a reszlovakizálás „deportációs taktika", nincs összhangban az ENSZ Alapokmányával és nem hozható összefüggésbe a magyar békeszerződéssel sem, amit az utasítás alapján Jan Masaryk külügyminiszterrel is közölni kellett.[463] Ezt az álláspontot képviselte Bevin, illetőleg a Foreign Office a későbbi hónapok folyamán is. A reszlovakizálási kampány során a magyarokat választás elé állították: ha szlovéknak vallják magukat, visszakapják állampolgárságukat, de ha nem, el

kell hagyniuk otthonaikat, kiutasítják őket Csehszlovákiából. Ez az önkéntesnek hirdetett kampány a gyakorlatban az erőszak leplezett és nyílt eszközeivel igyekezett elérni, hogy a szlovákul nem is értő magyarok tömegesen vallják magukat szlovák nemzetiségűeknek. A létfeltételeikben erősen megingatott és már hosszú hónapok óta zaklatásnak és üldözésnek kitett emberek – különösen azok után, hogy kézzelfogható segítséget sehonnan sem kaphattak és nem is remélhettek – eleget tettek a hatóságok kívánságainak. A kampány során mintegy 400 000 magyar nyilvánította magát szlováknak, de még így is több járásban (a komáromiban, a párkányiban, a felediben stb.) a lakosság jelentékeny hányada ellenállt a nyomásnak.[464] A csehszlovák hatóságok a reszlovakizálással lényegében azt kívánták pótolni, amit a lakosságcserétől, a hazatelepülő szlovákok számukra nem kielégítő száma miatt, hiába vártak. A reszlovakizációs kampánynak azonban a csehszlovák hatóságok feltehetően jelentőséget tulajdonítottak a békekonferencia szempontjából is, hiszen ezzel a magyar nemzetiség, legalábbis „papíron", kétségtelenül mellőzhető tényezővé vált Csehszlovákiában. Ugyanakkor az a tény, hogy a csehszlovák kormány a békekonferencián is mereven ragaszkodott a magyar nemzetiségű lakosság kitelepítéséhez, inkább arról tanúskodott, hogy maga is kétes értékűnek tekinti a reszlovakizáció eredményeit. A hivatalos személyeknek és a korabeli sajtónak a reszlovakizáltakhoz intézett felhívásai egyébként szintén erre utaltak.[465]

A magyar kormány természetesen nem nézhette tétlenül a csehszlovák hatóságoknak sem az egyoldalú kitelepítésre vonatkozó terveit, sem a reszlovakizációs kampányt. Gyöngyösi külügyminiszter 1946. június 28-án a Külügyminiszterek Tanácsához intézett táviratában tárta fel a magyar nemzetiségű lakosságot ért újabb, súlyos sérelmet a szövetséges nagyhatalmak előtt.[466] A külügyminiszter táviratán kívül elsősorban a koalíciós pártok sajtója igyekezett a nemzetközi közvélemény figyelmét felhívni a csehszlovákiai magyarok helyzetére. A *Szabad Nép* „Igazságot a szlovákiai magyaroknak" című vezércikkében arról írt, hogy Csehszlovákia az egyoldalú kitelepítéssel és a szlovákiai magyarság erőszakos elszlovákosításával akarja azok megsemmisítését.[467] Az SZDP ugyancsak, többnyire tartózkodó magatartását feladva, rendkívül éles hangon ítélte el központi lapjában a reszlovakizációs kampányt. „Tisztában vagyunk erőnk határaival – írta a *Népszava* –, de tisztában vagyunk a demokrácia erejével is. A győztes demokráciák nem tűrik és nem tűrhetik, hogy közel háromnegyed millió magyarral az történjék, ami most megkezdődött... nem lehet 700 000 embert jogtalanul, védtelenül, szabad prédául dobni az elfogult és rossz lelkiismeretű sovinizmusnak."[468] Az FKGP nevében Nagy Ferenc pártelnök és miniszterelnök emelte fel szavát a csehszlovákiai magyar nemzetiségű lakosság érdekében, és a szövetséges nagyhatalmaktól várta az igazságos döntést „Szlovákiában élő testvéreink sorsát illetően".[469]

A párizsi békekonferencia (1946. július 29–október 15.) nem foglalko-

A csehszlovákiai magyarok a cseh országrészbe való áttelepítés elől menekülnek Magyarországra

zott a február 27-i lakosságcsere-egyezménnyel, mivel azt a szövetséges nagyhatalmak már korábban tudomásul vették, lényegében a két érdekelt állam ügyének tekintették.[470] Ugyanakkor a békekonferencia eseményei természetesen befolyásolták az egyezmény végrehajtását, hiszen ezt nem lehetett elválasztani Csehszlovákiának Magyarországgal szembeni más követeléseitől, pontosabban azok elfogadásától vagy elutasításától. Emellett a végrehajtást egy újabb egyoldalú csehszlovák akció is megnehezítette. 1946. szeptember végétől–október elejétől ugyanis már – az 1945. évi közmunkáról szóló rendeletre hivatkozva – a magyar nemzetiségű lakosság tízezreit szállították erőszakkal Csehországba, döntően a korábban németek által lakott vidékekre.[471]

A magyar nemzetiségű lakosság Csehországba történő telepítése miatt a Nemzetgyűlés 1946. november 28-i ülésén Bereczky Albert, a külügyi bizottság elnöke emelte fel tiltakozó szavát. Bereczky rámutatott, hogy Csehszlovákiában közmunka címén valójában a magyar nemzetiségű lakosság deportálása folyik. Hiszen az érintetteknek nemcsak ingatlanaikat, de alapjában véve ingóságaikat is hátra kell hagyniuk, és nyomban szlovákok települnek a helyükbe. „Az a vád nem érhet bennünket – hangsúlyozta

a külügyi bizottság elnöke –, hogy amikor ezeket az embertelenségeket komoly formában szóvá tesszük, újra mi vagyunk a békebontók... Nem revizionizmus az, ha mi a határainkon túl élő magyarság sorsáért, életéért, szabadságáért, emberi jogaiért felemeljük szavunkat. Nem lennénk méltóak arra, hogy a nemzet bizalmából az ő képviseletében ott legyünk, ha nem fejeznénk ki mély és teljes együttérzésünket a mi szenvedő, meghurcolt és sárba tiport véreinkkel."[472] Bereczky Albertnek is válaszolva jelentette be Gyöngyösi külügyminiszter, hogy a magyarok Csehországba történő telepítése miatt már november 23-án tiltakozott a csehszlovák kormánynál, és 25-én a Külügyminiszterek Tanácsát is tájékoztatta a szóban forgó eseményekről.

A Nemzetgyűlés 1946. december 17-i ülésén Oltványi Imre kisgazdapárti képviselő hozta ismételten szóba a csehszlovákiai magyarok sérelmeit, különös tekintettel a csehországi „közmunká"-ra. A kisgazdapárti politikus azonban már nem csupán Csehszlovákia, hanem a szövetséges nagyhatalmak magatartását is bírálta, amelyeknek szerinte „vétót" kellett volna emelniük a csehszlovák hatóságok eljárása ellen. Oltványi tényekkel cáfolta és ezek alapján utasította el azt a csehszlovák állítást, mintha az adott esetben egy minden lakosra egyaránt érvényes közmunkarendelet egyszerű végrehajtásáról lenne szó. De a keserűség és a tehetetlenség érzete olyan szavakat is adott a szájába, amelyek már-már a magyar–csehszlovák kapcsolatok jóvátehetetlen megromlásának a veszélyét is magukban rejtették.[473] Gyöngyösi külügyminiszter szintén több konkrét példát sorolt fel annak alátámasztására, hogy Csehszlovákia az ENSZ Alapokmányát is megsérti, és a magyar nemzetiségű lakossággal kapcsolatos intézkedéseivel a magyar–csehszlovák lakosságcsere-egyezményben vállalt kötelezettségein is jórészt túltette magát. Mindebből azután a külügyminiszter azt a következtetést vonta le, hogy Magyarország mindaddig nem járulhat hozzá az 1946. február 27-i megállapodás végrehajtásához, amíg a csehszlovák kormány felül nem vizsgálja a magyarok Csehországba történő kényszertelepítésére irányuló döntését.[474]

A csehországi „közmunka" hatására a magyar nemzetiségű családok tömegesen menekültek át a határon Magyarországra. A szülőföldjüket elhagyni kényszerült emberek jelenléte, jövőjük bizonytalansága csak újabb olajat öntött a hazai felháborodás tüzére. Amit persze csak fokozott az a körülmény, hogy a csehszlovák sajtóban, sőt hivatalos részről is elhangzottak olyan nyilatkozatok, miszerint a magyarok közmunkára való „toborzása" lényegében a magyar nemzetiségtől való megszabadulás egyik eszköze. „Fierlinger beismerése: nem közmunka – írta a *Szabad Nép* –, hanem kényszerű magyartalanítás."[475] Még korábban a *Kis Újság* „Szlovák lapok pergőtüze Magyarország ellen" című cikkében pedig arról tájékoztatott, hogy a szlovák újságok is beismerik: „munkatoborzás örve alatt meg akarnak szabadulni a magyarságtól".[476] A csehszlovák kormány magatartása

A kitelepítésre kijelölt személyek összeírása

s különösen a menekültek számának állandó emelkedése láttán a *Szabad Nép* társadalmi gyűjtési akciót indított a csehszlovákiai magyar menekültek részére.[477]

Mind a két oldalról elhangzott, barátságosnak aligha nevezhető nyilatkozatokat, a többé-kevésbé kölcsönös sajtótámadások ellenére 1947. január 7-én Csehszlovákia elvben elfogadta a lakosságcserével összefüggő kérdések közvetlen, kétoldalú megvitatását.[478] Január 14-i válaszában a magyar külügyminiszter beleegyezett abba is, hogy ezek a tárgyalások Prágában legyenek. Ezzel egyidejűleg a tárgyalások előfeltételeként jelölte meg a csehországi kényszertelepítések felfüggesztését. A tárgyalások előkészítésére Gyöngyösi külügyminiszter január 26-án Pozsonyba utazott, s ott Clementis külügyi államtitkárral találkozott.[479] A magyar és a csehszlovák álláspontot azonban ezen a megbeszélésen sem sikerült érdemlegesen közelíteni egymáshoz. Clementis ugyanis csak azzal a feltétellel lett volna hajlandó a magyarok „munkatoborzásának" felfüggesztéséről tárgyalni, ha Magyarország magáévá teszi a lakosságcserére vonatkozó „eredeti" csehszlovák javaslatot. Gyöngyösi viszont kizárólag a magyar nemzetiségű lakosság helyzetének általános rendezése keretében kívánta volna a lakosságcserével összefüggő vitás kérdéseket tisztázni, illetőleg véglegesen lezárni.

A két kormány képviselői a deportálások kapcsán kirobbant vitájukhoz is igyekeztek nemzetközi támogatást szerezni. Csehszlovákia – úgy tűnt – ebben a vonatkozásban is szerencsésebb, hiszen mind az Egyesült Államok, mind Nagy-Britannia prágai követei inkább a csehszlovák álláspontot támogatták. Sőt, Philip Nichols még attól sem riadt vissza, hogy a deportálások végrehajtását úgy jellemezze, miszerint a magyarok eltávolítása lakóhelyükről „egészen humánusan" megy végbe, s valójában csupán arról van szó, hogy a csehszlovák hatóságok enyhíteni próbálják bizonyos körzetek túlnépesedését, illetőleg pótolják a Szudéta-vidék munkaerőhiányát.[480] Alexander Knox Helm 1946. december 4-én az Attlee miniszterelnöknek küldött tájékoztatójában viszont csak egyszerűen tényként állapította meg a magyar nemzetiségű lakosság Csehországba történő telepítését.[481] Bevin ugyan ezúttal sem fogadta el Philip Nichols véleményét, de Bede István londoni magyar követ azon kívánságát sem teljesítette, hogy Nagy-Britannia hivatalosan lépjen fel és tiltakozzon a csehországi deportálások ellen, hanem azt ajánlotta, hogy Magyarország a többi szövetséges nagyhatalomnál is vesse fel ezt az ügyet.[482]

Az 1947. március 2–7-e között lezajlott prágai tárgyalásokon a két kormány képviselőinek álláspontja – egyetlen kérdést kivéve – közeledett egymáshoz.[483] De ez az egyetlen kérdés valójában kulcsfontosságú szerepet töltött be a tárgyalások sikeres kimenetele szempontjából. A magyar kormány már jóval a tárgyalások megkezdése előtt tudomására hozta a csehszlovák kormánynak, hogy a csehországi kényszertelepítések megszüntetését a lakosságcsere végrehajtása feltételének tekinti. Ennek ellenére a cseh-

szlovák kormány képviselői Gyöngyösi külügyminiszter fentebbi igényét egyáltalán nem akarták tudomásul venni. Erre a tárgyalások természetesen ismét megszakadtak.

A prágai tárgyalások megszakadása tulajdonképpen mind a két fél szempontjából csak kedvezőtlen hatású lehetett. Ennek a felismerése jutott többé-kevésbé kifejezésre Gyöngyösinek a csehszlovák fővárosból történt elutazásakor elhangzott nyilatkozatában is.[484] A külügyminiszter sajnálkozását fejezte ki a tárgyalások sikertelensége miatt, s kijelentette, hogy amennyiben Csehszlovákia hajlandó a csehországi kényszertelepítések felülvizsgálására, nem lesz akadálya a tárgyalások azonnali folytatásának. A csehszlovák hivatalos körök, a sajtóval egyetemben, egyedül a magyar küldöttséget tették felelőssé a lakosságcsere folytatásának az elhúzódásáért.[485] A *Svobodné Noviny* azzal vádolta a magyar felet, hogy a „munkamozgósítás" következményeinek, illetőleg kísérőjelenségeinek a felvetésével olyan problémát érintett, amely kizárólag Csehszlovákia belső ügye.[486] Néhány nappal később azonban a csehszlovák sajtó már összefüggést vélt látni az Egyesült Államok és a Szovjetunió Magyarországgal kapcsolatos március eleji jegyzékváltása, valamint a magyar küldöttségnek a prágai tárgyalásokon tanúsított magatartása között.[487] A pozsonyi *Pravda* arról írt, hogy az amerikai jegyzék a magyar reakció és a magyar külpolitika hagyományos irányvonalát erősíti.[488] Hasonlóan éles hangot ütött meg a *Rudé Právo* is a magyar kormány magatartásával kapcsolatban. „Újabb magyar manőver" című cikkében azt állította, hogy a magyar delegáció akkor utazott el Prágából, amikor egyes nagyhatalmak megkísérlik „kiegyenesíteni" a magyar reakció gerincét.[489]

A hitleri Németország elleni szövetségen már korábban is voltak „repedések". Trumannak 1947 márciusában elhangzott beszéde, a Truman-elv meghirdetése után[490] tulajdonképpen ezek szakadékká mélyültek, ami azt jelentette, hogy a nemzetközi politikai életben a kompromisszumokat a nyílt erőpolitika váltotta fel. A nemzetközi helyzetben bekövetkezőben levő gyökeres fordulat, a hidegháborús légkör megjelenése és terjedése után a két népi demokratikus állam sem nézhette többé a régi szemmel az egymás közötti vitáikat, hacsak nem akarták magukra vállalni, hogy külön akadályokat gördítenek a születőben levő szocialista világ fejlődése elé. A fentebbiekből kiindulva az MKP-ban 1947. március derekán merült fel az a gondolat határozottabban, hogy Magyarország – esetleg a Szovjetunió és Jugoszlávia közvetítésével – érje el a megszakadt magyar–csehszlovák tárgyalások felújítását.[491] Ezzel egyidejűleg az MKP Nagy Ferenc miniszterelnökre is igyekezett nyomást gyakorolni abból a célból, hogy a kormány maga is mielőbb kezdeményezze a tárgyalások újrafelvételét. A kommunista párt kezdeményezéseinek és erőfeszítéseinek sikerét ígérte az is, hogy az SZDP ugyancsak szorgalmazta a magyar–csehszlovák viták lezárását.[492] A Nemzeti Parasztpárt vezetői szintén a tárgyalások folytatása mellett foglaltak ál-

lást.[493] A baloldali pártok egyöntetű állásfoglalásával ezúttal Nagy Ferenc miniszterelnök is egyetértett, és az FKGP sem kívánt szembehelyezkedni azzal. Mindez azt eredményezte, hogy lényegében kormányállásponttá vált a magyar–csehszlovák tárgyalások újrafelvételének az igénye. A Truman-elv meghirdetése persze Csehszlovákiát is arra késztette, hogy a korábbinál valamivel nagyobb hajlékonyságot tanúsítson a magyar–csehszlovák viszony rendezése terén.

1947. március 24-én a két kormány képviselői – jugoszláv közvetítéssel – megegyeztek a lakosságcsere végrehajtásának megindításában.[494] Ezzel összefüggésben a csehszlovák kormány hozzájárult ahhoz, hogy a kitelepített magyarok az ingóságaikat magukkal vihessék, és engedményeket tett a pénzvagyonok transzferálása tekintetében is. Az 1947. április 12-ével kezdődő lakosságcsere keretében[495] havonként 2000 magyar család áttelepítését vették tervbe. Ugyanakkor magállapodás született arról is, hogy szlovák nemzetiségűnek kell tekinteni azt a személyt, aki ennek vallja magát, amennyiben a cseh vagy a szlovák nyelv elemeit ismeri. A szlovák férj jelentkezése kiterjed gyermekeire és magyar feleségére, de a szlovák feleséggel a magyar férj és gyermekei csak „kvótán felül" távozhatnak. Változatlanul nyitott kérdés maradt viszont az, hogy sok olyan személy is jelentkezett áttelepülésre Csehszlovákiába, aki a Tiso-féle szlovák állam üldözése elől menekült ide, vagy az áttelepítésben való részvétel céljából szivárgott Magyarországra a szomszédos államokból. Az említettek ugyanis a lakosságcsere-egyezménnyel nem indokolható módon növelték volna a Csehszlovákiából kitelepíthető magyarok számát. De ennél is komolyabb problémát okozott az SZNT 33/1945. sz. rendeletének végrehajtása és érvényességének a meghosszabbítása. A magyar kormány a lakosságcsere-egyezményben vállalta, hogy a szóban forgó rendelet 1–4. §-ai alapján elítélt háborús bűnösöket létszámon felül átveszi, és az 5. §. hatálya alá eső „kis háborús bűnösök" közül pedig maximum 1000 személyt. A szlovák népbíróságok 1946. május 15-ig, vagyis a rendelet hatályosságának a tartama alatt 184 magyar nemzetiségű személyt ítéltek el az 1–4. §-ok alapján. Az SZNT azonban 1947 végéig meghosszabbította a rendelet hatályát, és a népbíróságok tömegesen hozták az ítéleteiket az 1–4. §-ok alapján. A csehszlovák hatóságok 1946. augusztus végén 23 000 elítélt magyar névjegyzékét nyújtották át.[496] 1946 végére a „nagy háborús bűnösként" elítélt magyarok létszáma már meghaladta a 75 000 főt. Az érintettek a komáromi járás magyar nemzetiségű lakosságának 30,8%-át, a párkányinak 24,2%-át, a dunaszerdahelyinek 23,4%-át, az ipolyságinak 21%-át stb. tették ki.

A meginduló lakosságcsere korántsem jelentette tehát a régóta fennálló nézeteltérések és feszültségek azonnali megszüntetését Magyarország és Csehszlovákia között. Ezt tükrözte egyébként a sajtó is, amelynek hangja kezdetben úgyszólván semmit nem változott. A *Národna Obroda* „Délvidékünk arca megváltozik" című írásában tudósított a magyar nemzetiségű

lakosság első csoportjainak távozásáról Csehszlovákiából.[497] A pozsonyi *Pravda* „És mégis elmennek" című cikkében, a *Čas* viszont „Kezdődik a történelmi igazságszolgáltatás..." címen számolt be az eseményekről.[498] 1947. június közepéig 11 177 magyar hagyta el Csehszlovákiát a lakosságcsere-egyezmény végrehajtása keretében.[499] 1947. augusztus 1-jéig 17 422 személy települt át Csehszlovákiából, és 16 346 Magyarországról Csehszlovákiába. A Magyarországon hivatalosan nyilvántartott felvidéki magyar menekültek és a kiutasítottak száma 33 090 volt.[500] Tekintettel a Csehszlovákiába áttelepülésre jelentkezettek növekvő számú visszalépésére, a magyar kormány még 15 000–20 000 csehszlovákiai kitelepített befogadásával számolt. De a csehszlovák kormány további mintegy 10 000 családot – 34 054 magyar nemzetiségű lakost – kívánt kitelepíteni.

A még függőben levő jogi, gazdasági, pénzügyi és technikai kérdések részleges tisztázása után 1947 őszén és 1948 első hónapjaiban folytatódott a lakosságcsere-egyezmény végrehajtása. A távozók, illetőleg érkezők azonban már jóval kevésbé érdekelték a sajtót. A legújabb kori „népvándorlás" – amely több mint 200 000 embert érintett – problémái és gondjai, valamint az esetenkénti egyéni tragédiák ugyanis mind kevésbé jelentettek szenzációt a közvélemény számára. 1948. április 10-ig az eredetileg jelentkezett 92 390 személyből 73 273 hagyta el Magyarországot, a Csehszlovákiából kitelepítésre kijelölt 105 047 magyar nemzetiségű lakos közül pedig 68 407 költözött Magyarországra.[501] Hozzájuk csatlakozott még 6000 személy, akik hivatalosan „önként" távoztak Csehszlovákiából Magyarországra. De ténylegesen ennél is nagyobb volt a Magyarországra érkezők száma. Nem ebbe a kategóriába tartozott ugyan az a 20 000–30 000 ember, akiket azért távolítottak el Csehszlovákiából, mert 1938. november 2. után költöztek a Felvidékre, mégis – új otthonuk megteremtése szempontjából – az elhelyezendők számát növelték. Nem kevesen voltak azok is, akik eredetileg „csak" ideiglenesen jöttek s a határ mentén lakó rokonaiknál és ismerőseiknél szálltak meg, valamint a középiskolások, főiskolások, akik elsősorban tanulmányaik folytatása érdekében vettek átmenetileg vándorbotot a kezükbe, hogy azután többségükben véglegesen itt telepedjenek le. A két népi demokratikus állam vitáinak végleges rendezése szempontjából a döntő lépést kétségtelenül a munkásosztály 1948. februári hatalomra jutása jelentette Csehszlovákiában, amelynek egyik következményeként felülvizsgálásra került a magyar nemzetiségű lakosság kitelepítése. A telepítéseket 1948. június 12-én függesztették fel. Ekkor már nem vagy alig volt Magyarországon Csehszlovákiába áttelepülni szándékozó szlovák. Az 1948. augusztus eleji megállapodás értelmében Magyarország 1500 „háborús bűnös"-t, családtagokkal együtt 5000 főt és még 10 000 személyt egyoldalúan befogad. A kitelepítések csak a két állam 1949. április 16-án aláírt barátsági, együttműködési és kölcsönös segítségnyújtási szerződésének életbelépésével szűntek meg véglegesen.

A koalíciós pártok békecéljai és a kormány békeelőkészítő tevékenysége

A szövetséges nagyhatalmak külügyminisztereinek moszkvai értekezlete (1945. december 15–27.) fontos állomás volt a békéhez vezető úton.[502] Az értekezlet részvevőinek ezúttal ugyanis már végérvényesen sikerült megállapodniuk abban, hogy a külügyminiszter-helyettesek nyomban hozzálátnak az olasz, a román, a bolgár, a magyar és a finn békeszerződés-tervezetek kidolgozásához, ami a londoni tanácskozás óta lényegében szünetelt. Azt is tisztázták, hogy az egyes békeszerződés-tervezetek megszövegezésében közvetlenül csupán azok a hatalmak vesznek részt, amelyek a fegyverszüneti megállapodásokat aláírták. Ennek megfelelően a román, a bolgár és a magyar békeszerződés-tervezet megszövegezése az Amerikai Egyesült Államok, Nagy-Britannia és a Szovjetunió, a finn békeszerződés-tervezeté pedig Nagy-Britannia és a Szovjetunió képviselőire várt. Az olasz békeszerződés-tervezet megszövegezésébe viszont a három nagyhatalom külügyminisztere Franciaország képviselőjét is bevonta. Az itt megszövegezett békeszerződés-tervezeteket a nem később, mint 1946. május 1-jéig összehívandó békekonferencián szándékoztak vitára bocsátani, illetve a Külügyminiszterek Tanácsa 5 tagjának és az európai háborúban részt vett 16 szövetséges állam képviselőjének közreműködésével megtárgyalni.[503] Ezután – a békekonferencián elfogadott ajánlások, illetőleg javaslatok figyelembevételével – a véglegesített békeszerződések szövegét mind a 21 állam képviselőjének az aláírásával kellett szentesíteni. Az egyes békeszerződések azonban valójában csak akkor léptek életbe, amikor azokat a szövetséges nagyhatalmak ratifikálták.[504]

December 23-án a szövetséges nagyhatalmak külügyminiszterei a francia kormányt kérték fel a békekonferencia megrendezésére, amit az az eljárási kérdések tisztázása után 1946. január 17-én véglegesen elfogadott.[505]

A moszkvai értekezleten a békekonferencia előkészítésére vonatkozó megállapodásokkal összefüggésben merült fel Romániának és Bulgáriának az Egyesült Államok, illetőleg Nagy-Britannia részéről történő diplomáciai elismerése is.[506] A korábban a szövetséges nagyhatalmak között oly sok

nézeteltérésre és vitára alkalmat adó kérdést végül is kompromisszummal oldották meg. Ez azt jelentette, hogy a nyugati szövetségesek hajlandónak mutatkoztak mind a román, mind a bolgár kormányt elismerni, ha azokat kiegészítik a Maniu-féle Nemzeti Parasztpárt és a Brătianu-féle Liberális Párt egy-egy tagjával, illetőleg a Hazafias Fronton kívül álló demokratikus csoportok két képviselőjével.[507] Ugyanakkor az említetteknek kötelezettséget kellett vállalniuk a kormányukkal való lojális együttműködésre. Ezenkívül a román kormánynak ki kellett jelentenie, hogy mielőbb szabad és korlátozásoktól mentes parlamenti választásokat rendez, minden antifasiszta és demokratikus párt részvételével. A bolgár kormánynak viszont a diplomáciai elismerés feltételeként arról kellett számot adnia, hogy valóban elfogadta-e a szövetséges nagyhatalmak szóban forgó „baráti tanácsát".[508] Ezzel Magyarország tulajdonképpen elveszítette azt az előnyét, amivel addig Romániával és Bulgáriával szemben a békekötés szempontjából elvileg rendelkezett.

A magyar sajtó viszonylag bő terjedelemben méltatta a moszkvai értekezlet sikerét. A *Kis Újság* – az angol *Observer*t idézve – azt írta, hogy: „A moszkvai megbeszélések nagy megkönnyebbülést idéztek elő a legtöbb európai fővárosban. Ennek a megváltozott magatartásnak az okait nem nehéz megtalálni: a három nagyhatalom közötti viszony megromlása egész Európában tűrhetetlen feszültséget idézett elő."[509] A *Szabad Nép* pedig a „Megegyeztek a nagyhatalmak Moszkvában" című cikkében azt emelte ki, hogy „a megállapodás végeredményben a potsdami határozatok megerősítését jelenti".[510] A hivatalos záróközleményhez többek között azt a megjegyzést fűzte a lap, hogy Románia és Bulgária diplomáciai elismerésének feltétele a „kormányok kiszélesítése olyan politikai csoportok képviselőivel, akik eddig nem vettek részt" a kormányzásban.[511]

A fentebbiekhez hasonló megnyilatkozások azonban korántsem voltak jellemzőek az angol–amerikai, valamint a francia sajtóra, illetőleg a hírszolgálati irodák jelentéseire és kommentárjaira.[512] Az angol *Manchester Guardian* és a francia *Nation* 1945. december 27-i számukban eredményként ismerték el ugyan, hogy a szövetséges nagyhatalmak újból visszatértek a „hármas politikához" és folytatják a béke előkészítését, de ezt szinte kizárólag a szovjet érdekekkel, pontosabban a szovjet külügyminiszter akaratának érvényesülésével magyarázták. A francia sajtó egyébként a „hármas politikát" is bírálta, mert Franciaország csupán az olasz békeszerződés előkészítésében jutott ténylegesen szerephez. A francia *Populaire* 1945. december 29-én a három nagyhatalom „diktatúrájának" békéjéről és a Szovjetunió lényegbevágó kívánságainak kielégítéséről írt. A francia hírszolgálati iroda washingtoni tudósítója viszont arról számolt be, hogy amerikai politikai körökben az Egyesült Államok és Nagy-Britannia engedményeként értékelik a „szélesebb alapokra helyezett" román és bolgár kormány elismerését. Ezzel szemben az angol Reuter hírügynökség munkatársa 1945.

december 29-i kommentárjában azt fejtegette, hogy milyen komoly nehézségekbe ütközik majd Romániában és Bulgáriában a megállapodások végrehajtása, mert ott az ellenzék szembehelyezkedik a földreformmal, illetőleg nem vett részt a parlamenti választásokon. Ezekre is utalva jelentette ki egyébként az amerikai Külügyminisztérium szóvivője, hogy a moszkvai értekezlet záróközleménye elismeri az adott helyzetet azokon a területeken, ahol az Egyesült Államok „csak kevés befolyást tudnak gyakorolni".[513] De az előbbieknél is jóval több bírálat érte a moszkvai értekezletet Irán, a Távol-Kelet, a tengerszorosok és az atomenergia felhasználásának ellenőrzésével kapcsolatos megállapodások vagy azok elmaradása miatt. Elsősorban ezek a problémák foglalkoztatták a moszkvai értekezlet után az amerikai és a brit kormányköröket is. Így Bevin, amikor a minisztertanácson beszámolt a moszkvai értekezletről, egyáltalán nem leplezte elégedetlenségét, különösen amiatt, hogy Irán és a Dardanellák ügyében nem sikerült megegyezni.[514] Truman viszont állítólag arra a következtetésre jutott, hogy: „A Külügyminiszterek Tanácsának moszkvai ülése 1945 decemberében olyan helyzetet teremtett, amely szükségessé tette számomra, hogy közöljem Byrnesszel: nem azt a külpolitikát folytatja, amit én megszabtam."[515]

Magyarország szempontjából a moszkvai értekezlet sikere mindenekelőtt azt jelentette, hogy megnyílt az út a békekötéshez, s ezzel az ország teljes szuverenitásának visszanyeréséhez. A béke kilátásainak eddigi, nem sok gyakorlati jelentőséggel bíró latolgatását most már tehát a békeértekezletre való határozottabb és alaposabb előkészítő munkának kellett felváltania. A békeelőkészítést természetesen csak úgy lehetett eredményesen elvégezni, ha a koalíciós pártok e téren is tisztázzák saját elképzeléseiket, és azokat sikerül közös kormányálláspontként megfogalmazniuk. Mégpedig különös tekintettel a szövetséges nagyhatalmak viszonyára és az ország tényleges nemzetközi helyzetére, amelynek jelentőségét a moszkvai értekezlet eredményeinek, illetőleg visszhangjának ismeretében aligha lehetett túlbecsülni.

Kovács Imre még 1945 augusztusában kezdeményezte – a Nemzeti Parasztpárt nevében – a koalíciós pártok békeelőkészítő bizottságának megalakítását és a békecélok közös kimunkálását.[516] A parasztpárti kezdeményezésre azonban a többi párt még csak nem is reagált, mert túlságosan lekötötték figyelmét a belpolitikai küzdelmek, s főleg a választási előkészületek. Másfelől pedig a békeelőkészítéssel kapcsolatosan egyelőre nem volt és nem is lehetett érdemleges mondanivalójuk.

A kommunista párt vezetői 1945. október 24-én határozták el a Külügyi Bizottság megszervezését, és ezzel a feladattal Fogarasi Bélát bízták meg.[517] De az előkészületek nehézkesen és igen lassan haladtak előre, hiszen az Állampolitikai Osztály kebelén belül létrejött külpolitikai albizottság 1945. december első felében is csupán „tervezte" egy memorandum kidolgozását „a párt külpolitikai vonaláról".[518] A Szociáldemokrata Pártban elsősorban

Szalai Sándor foglalkozott a békeelőkészítés kérdéseivel. Ő 1945. november elején hívta fel a pártvezetőség figyelmét a mulasztásokra és a Külügyminisztérium e téren is megnyilvánuló állítólagos tehetetlenségére.[519] A szociáldemokrata vezetők expozitúrák felállítását mérlegelték Londonban, Párizsban és Washingtonban a párt nemzetközi kapcsolatainak ápolása és a nyugati közvélemény reálisabb tájékoztatása céljából. A pártvezetőség ezután 1946. január 3-án foglalkozott behatóbban a békeelőkészítéssel.[520] Az ülésen az a vélemény alakult ki, minthogy „a Külügyminisztériumunk nem teljesíti kellőképpen a feladatát, úgy a pártra hárul, hogy a szomszédos országok pártjain keresztül iparkodjék a magyar kérdést helyes megvilágításba hozni". A pártvezetőség arról is döntött, hogy Szakasits Árpádot és Kéthly Annát Londonba küldi ki. Felmerült továbbá Ignotus Pál hazahívása és a kapcsolatok felvétele az Egyesült Államokban élő Vámbéry Rusztemmel, aki – Böhm Vilmos szavaival – „igen értékes szolgálatot tesz Amerikában a magyar ügynek". Erre az időre a kisgazdapárt már megalakította békeelőkészítő bizottságát, de 1946. január végéig a konkrét békecélokat neki sem sikerült megfogalmaznia.[521] A Nemzeti Parasztpárt ilyen jellegű tevékenységéről viszont úgyszólván semmit sem lehetett tudni.

Mielőtt a békecélok megfogalmazására, illetőleg egyeztetésére sor került volna, mindenekelőtt a kisgazdapárt s részben a parasztpárt meglehetősen széles körű sajtóvitát robbantott ki a békeelőkészítéssel összefüggésben. E vita tulajdonképpeni elindítója – még a moszkvai külügyminiszteri értekezlet előtt – Dessewffy Gyula volt, aki „A béke előkészítése" című cikkében úgy tüntette fel az etnikai határok kijelölésének lehetőségét a békekonferencián, mint „jogos reménységet".[522] Azokra az esetekre pedig, ahol a határoktól távolabb „egy tömegben" éltek magyarok, autonómia bizosítását javasolta a nemzetiségi kérdés megoldására. Nem feledkezett el azonban az ún. szórványokról sem, ahol a népcserét vélte járható útnak, az erőszakos kitelepítések mellőzésével. A külügyminiszterek moszkvai értekezlete után elsőként Rubletzky Géza hívta fel a figyelmet a békeelőkészítés fontosságára. „Készüljünk a békére" című cikkében azonban Dessewffynél jóval kedvezőtlenebbnek ítélte meg Magyarország békekilátásait.[523] Ennek okát elsősorban a hiányos propagandában látta. December végén Dessewffy Gyula a *Kis Újság* hasábjain ismét visszatért a határok problémájához.[524] Igaz, most már erőteljesebben hangsúlyozta a határokon túl élő magyar nemzetiségű lakosság jogai biztosításának fontosságát, sőt az előbbiek tekintetében Jugoszláviát már pozitív példaként említette. 1946. január közepén „Megint a békeelőkészítésről" című cikkében Rubletzky súlyosan elmarasztalta a kormányzati tényezőket a békeelőkészítés terén elkövetett mulasztásaikért, és a népi demokrácia jövőjét tette kétségessé, ha e téren nem következnek be sürgősen gyökeres változás.[525]

A kisgazdapárti sajtó „békeelőkészítésével" a *Szabad Nép* 1945. évi karácsonyi számában foglalkozott először részletesebben. Révai József

a „Nemzetrontó sovinizmus" című cikkében arra hívta fel a figyelmet, hogy az utóbbi hetekben érezhetően megromlott Magyarország és a szomszédos államok viszonya. Ennek okát elsősorban abban látta, hogy a magyar közélet fórumain – a közelgő békekonferenciával kapcsolatosan – mind jobban teret hódított az etnikai határok igénye, illetőleg követelése. Révai nacionalista „Don Quijote lovagoknak" minősítette azokat, akik a néprajzi határok követelésénél figyelmen kívül hagyják a történelmi realitásokat. „A kérdés nem is az – írta –, hogy a »népi elv« elvonatkoztatva hazánk tényleges helyzetétől, önmagában helyes-e? A kérdés az: ártunk-e vagy használunk-e Magyarországnak?"[526] A szóban forgó időpontra vonatkoztatva Révai József a néprajzi elv érvényesítésének igényét helytelennek és károsnak ítélte, mert olyan veszélyt látott benne, hogy azt esetleg „csehszlovák mintára" alkalmazhatják Jugoszláviában és Romániában is Magyarországgal szemben. Egy héttel később a *Szabad Szó* hasábjain Darvas József ítélte el a sovinizmus „újjáéledő jelenségeit". A sovinizmust egyebek mellett azért is kárhoztatta, mert másutt a sovinizmus feléledésének vádjával „kovácsolnak fegyvert jogos kívánságaink ellen is".[527] Darvas különösebben nem részletezte a jogos kívánságok tartalmát, hanem olyan nemzeti realizmus, új népi öntudat kiformálásának szükségességét hangsúlyozta, amely mentes a sovinizmustól, az imperialista ideológia és politika hatásától. Ugyanezen a napon Veres Péter is nyilatkozott a *Szabad Szó*ban a békeelőkészítésről. De ő nemcsak más oldalról, hanem sok tekintetben másként is közelített ehhez a problémához. „Hallgassák meg a legkisebb népet is, és nézzék meg, mi a helyzet – nyilatkozta a Nemzeti Parasztpárt elnöke – a vitás területeken a népességben, kultúrában, közlekedés és gazdaság terén, és úgy húzzák meg az országhatárokat, ahogy az Atlanti Chartában és a lenini nemzeti elvekben lefektették. Mert szép volt a Wilson első számú pontja, de mi lett belőle?"

Darvas József cikke és Veres Péter újévi nyilatkozata után Kovács Imre „A békeszerződés előkészítéséről" című írásában – mintegy válaszul Révai Józsefnek – szintén az etnikai határok igényét állította előtérbe.[528] Szerinte az első világháborút a győztesek szerencsétlenül fejezték be. Így jöttek létre azok az államok, amelyeknek nemzetiségi összetétele majdnem olyan volt, mint a széthullott Habsburg-monarchiáé. Kovács Imre Magyarországnak a második világháborúba való „belesodródását" a revánspolitikával magyarázta, és az előbbiekkel összhangban fogalmazta meg véleményét a sovinizmusról is: „Sovinizmus az ezeréves határok követelése, és aki ezt követeli, az népellenes és antidemokrata, és mint kártékony elemet ki kell irtani a politikából. Nem sovinizmus arról beszélni, hogy a magyarság szeretné a maga nemzeti államát kialakítani, mégpedig úgy, hogy a magyar etnikum területét fedje az új nemzeti állam."

Úgy látszott, a Magyar Kommunista Párt egyedül marad Révainak a „Nemzetrontó sovinizmus" című cikkében kifejtett nézeteivel. Kovács

Imre fentebbi írásának megjelenésekor merült fel a pártvezetők körében az az elképzelés, hogy elsőként a szociáldemokrata sajtó reagáljon arra, majd ezt követően a *Szabad Nép* is fejtse ki a véleményét.[529] Horváth Zoltán „Nemzeti szabadalom" című cikkében arról írt, hogy csak egyetlen jogcím van – befelé és kifelé is – a követelésekre, ez pedig a demokrácia érdekében végzett munka. Minden más politika hazug illúziók oktalan kergetése. „Nemcsak a Szent István-i határok hirdetése sovinizmus – állapította meg Horváth –, sovinizmus az a világnézet is, amely azt hiszi, hogy valakit valamilyen jog megillet csak azért, mert ilyen vagy olyan nemzetiségű. Csak azon a címen, hogy magyarok vagyunk, nem illetnek meg jogok... Akinek ez a politika megfelel, azzal együtt megyünk – akinek nem, azzal szemben, ha kell, fölvesszük a harcot is."[530] Másnap Révai József hasonló szellemben utasította vissza Kovács Imre „békeprogramját" „A magyarkodók ellen" című, teljes oldalt betöltő vezércikkében.[531] „Azok a pártok tehát, melyek figyelmeztetik a magyarságot tényleges helyzetére, melyek óvják attól, hogy fejjel menjen a falnak, melyek emlékezetébe idézik, hogy a demokráciáért való harcával még korántsem tette jóvá elkövetett vétkeit a szabad népek ellen: nemzetietlen pártok. Jól van, tudomásul vesszük – írta Révai –, hogy Kovács Imre, ha elkésve is, csatlakozik ahhoz a rágalomhadjárathoz, amelyet a reakció folytat a kommunista párt, a munkáspártok ellen." Majd a következőkben összegezte a Magyar Kommunista Párt álláspontját ebben a sokat vitatott kérdésben: „Koncentráljuk erőinket a magyar kisebbség védelmére, boldogulásának előmozdítására a szomszéd államokban. És ami a legfontosabb: ezt és még inkább azt, ami ennél több, csak úgy érhetjük el, ha a reakció elleni harcban komoly eredményeket értünk el idehaza."

A *Népszava* és a *Szabad Nép* szóban forgó cikkeire Kovács Imre „Patriotizmus vagy mazochizmus" című írása volt a viszontválasz.[532] Ebben a szerző változatlanul nem volt hajlandó feladni a nemzeti állammal és a néprajzi határokkal kapcsolatos korábbi álláspontját. Sőt, határozottan tagadta a belpolitikai viszonyoknak a békeelőkészítéssel való szoros összefüggését is.

A baloldal táborában keletkezett nézeteltérések és viták nyomán újra megélénkült a kisgazdapárti sajtó hangja. Az *Igazság* lényegében azt állította, hogy a kommunista párt az ellenforradalmi rendszer vezetőinek és a nyilasoknak a bűneiért az egész nemzetet teszi felelőssé.[533] A *Kis Újság* „Osztott felelősség a Duna völgyében" című cikkében pedig odáig ment, hogy részigazságaival egyenesen egyik-másik szomszédja fölé próbálta helyezni a Horthy-rendszert.[534]

A békeelőkészítés címén megindult és kibontakozott sajtóvita kétségtelenül döntően belpolitikai célokat szolgált. A kisgazdapárti sajtó a nemzeti érzés „felébresztésével" nemcsak indokolatlan, megalapozatlan várakozást plántált a közvéleménybe a békekonferenciával kapcsolatosan, hanem egyidejűleg a nemzetietlenség vádjával próbálta elszigetelni

a munkáspártokat, elsősorban a kommunista pártot. Ugyanakkor a munkáspárti sajtó sommás megállapításaival, illetőleg olykor elfogult ítéleteivel szintén nem tudott hozzájárulni ahhoz, hogy legalább a baloldali pártok között egységes vélemény alakuljon ki a békeelőkészítést illetően. Így valójában nem csupán a kisgazdapárti, de a baloldali sajtó is nem kevés „érvanyagot" szolgáltatott a magyar népi demokráciával szemben, különösen azáltal, hogy még elvileg sem tisztázta pontosan és helyesen a nacionalizmus és a sovinizmus fogalmát. Emellett az is világosan kiderült a vitából, hogy változatlanul a koalíció egyetlen tagja sem rendelkezik sokoldalúan megalapozott békeprogrammal.

1946. január 23-án Gyöngyösi János a Külügyminisztériumba hívott össze pártközi értekezletet a békeelőkészítéssel összefüggő kérdések megvitatására.[535] De ez a kezdeményezés sem járt sikerrel, mert éppen a kisgazdapárt nem küldte el képviselőjét a megbeszélésre. A másik három párt jelen levő megbízottai viszont, a kisgazdapárt képviselője nélkül, nem voltak hajlandók a külügyminiszterrel érdemi tárgyalásba bocsátkozni, mert egyáltalán nem lehettek bizonyosak abban, hogy a kisgazdapárt utólag csatlakoznék-e álláspontjukhoz. A kisgazdapárti sajtó ugyanis folytatólagosan azt hirdette – most eltekintve a világosabb vagy ködösebb megfogalmazásoktól –, hogy a szövetséges nagyhatalmak egyöntetűen kedvezően ítélik meg Magyarország második világháború utáni fejlődését, s főleg az Amerikai Egyesült Államok levonta a tanulságokat az első világháborút követő békék negatív tapasztalataiból. A *Kis Újság* „Amerikai vélemény a volt csatlós államokkal kötendő békéről" című cikkében Byrnes külügyminiszter egyik kijelentésére hivatkozva arról írt, hogy „A Párizs környéki békék hibáit nem akarják megismételni és Amerika nem fogad el olyan békeszerződést, amelyet a békeértekezlet elutasít."[536]

Ezeknek a soroknak a kisgazdapárt által óhajtott tartalmát még ugyanezen a napon valójában Sulyok Dezső világította meg parlamenti felszólalásában. A kisgazdapárti képviselő 1946. február 8-án a Nagy Ferenc-kormány programjához fűzött megjegyzéseiben az ország súlyos gazdasági helyzetének minden problémáját a jóvátétellel magyarázta.[537] Nem sokkal később azonban ő maga sem tagadta a jóvátétel indokoltságát. Sőt, a jóvátételt is tulajdonképpen azért hozta szóba, hogy annak ürügyén kifejthesse a kisgazdapárt álláspontját a béke kérdésében. „Ha a háborúban bűnösek voltunk – hangoztatta Sulyok Dezső –, akkor fizessünk érte jóvátételt, ez a háború számlájának kiegyenlítésére az egyedül alkalmas eszköz, azonban magyarokat, akik hozzánk tartoznak vérségi alapon, nyelvük, történelmük, hagyományaik, gazdasági viszonyaik alapján, elszakítani tőlünk, mert a mi kormányaink bűnösek és vétkesek voltak, ezt semmiképpen sem tartom történelmileg igazságosnak és indokolhatónak."[538] Sulyok Dezső ezzel a felszólalásával hatalmas vihart keltett a Nemzetgyűlésben.[539] Losonczy Géza, az MKP képviselője az egész beszédet, de különösen a határokra vonatkozó

fejtegetést mint „felelőtlen és kártékony megnyilatkozást" ítélte el.[540] A kommunista párt fellépésére hivatalosan a kisgazdapárt is elhatárolta magát a beszéd legvitatottabb részeitől, és azokat „egyéni" véleménynek minősítette: „Illetékes helyről felhatalmazták a Magyar Távirati Irodát annak közlésére, hogy a Nemzetgyűlés pénteki ülésén a kisgazdapárt vezérszónokának azon kijelentései, amelyekben a határon túli magyarsággal és a határkérdésekkel foglalkozott, nem a Független Kisgazdapárt hivatalos állásfoglalását fejezték ki, hanem a felszólaló egyéni véleményét."[541] A kisgazdapárt fővárosi törvényhatósági frakciója is szükségesnek tartotta, hogy állást foglaljon 1946. február 11-i ülésén ebben az ügyben, elsősorban azért, hogy akár a kisgazdapárt körében is jelentkező „túlzó" bírálatot és kommentárt visszautasítson. „A Független Kisgazdapárt törvényhatósági csoportja Sulyok Dezső parlamenti beszéde ügyében azonosítja magát – hangzott az állásfoglalás – a pártvezetőség által kiadott nyilatkozattal. Ellenben a leghatározottabban elítéli a *Magyar Nemzet*ben a pártvezetőségi nyilatkozathoz fűzött kommentárt, és annak szellemi inspirálóját nem óhajtja a párt soraiban látni."[542] A fentebbi hivatalos nyilatkozatok azonban korántsem fedték a kisgazdapárti körök tényleges véleményét. Ezt támasztja alá egyébként az is, hogy a *Kis Újság* „Sulyok Dezső a békekötésről" című írásában nemcsak „hitelesen" leközölte a képviselő parlamenti felszólalását, de az ahhoz fűzött kommentárok is inkább egyetértést, semmint kritikát fejeztek ki.[543]

De Schoenfeld nyilatkozatából is arra következtetett a lap, hogy a békét illetően nincs ok csüggedésre.[544] Néhány nappal később pedig Csornoky Viktor, Tildy Zoltán köztársasági elnök veje már a washingtoni magyar követség tanácsosaként bizonygatta a *Kis Újság*ban, hogy Magyarország „olyan kérdés, amelyet illetően a megegyezés lehetősége adva van, s a novemberben lefolyt választások szilárd bázist nyújtanak".[545]

A Szociáldemokrata Párt feszült figyelemmel és egyben komoly aggodalommal kísérte nemcsak a kisgazdapárt sajtójának a békekilátásokkal kapcsolatos „jövendöléseit", hanem a kisgazdapárti külügyminiszter békeelőkészítő tevékenységét is. A Szociáldemokrata Párton belül eléggé általánossá vált az a felfogás, hogy Gyöngyösi János semmilyen tekintetben sem alkalmas a külügyminiszteri teendők ellátására. Ennek a véleménynek az alapján született meg azután az az elhatározás, hogy az SZDP akciót indít a külügyminiszter megbuktatására. A főtitkárság 1946. február 18-i ülésén Horváth Zoltán úgy vélekedett, hogy Gyöngyösi külügyminisztersége minden perce" kárára válik az országnak. Száva István szintén egyetértett a fentebbi kijelentéssel, mégis óvott a külügyminiszter azonnali megbuktatásától, mert nagyon kevés reményt fűzött a Gyöngyösi János által elkövetett mulasztások és hibák lehetséges kijavításához. „Most, amikor Gyöngyösi már mindent elrontott, nem szabad valakit abba a helyzetbe hozni – mondta Száva István –, hogy neki kelljen vállalnia minden eddig

szerzett hátrányt."[546] Sajnos, a vitából nem derült ki pontosan, mit és hogyan kellett volna a külügyminiszternek cselekednie Így a bírálatok eléggé „személyes ízűeknek" tűntek. De végül is annyi eredménnyel mégis csak jártak, hogy a főtitkárság 1946. február 25-én elhatározta – Böhm Vilmos javaslatára – egy szűkebb bizottság kiküldését a Szociáldemokrata Párt békeálláspontjának előzetes kidolgozására.

A Nemzeti Parasztpárt vezetőségében szintén kritikai megjegyzések hangzottak el a külügyminiszter tevékenységével kapcsolatosan, de ott nem tervezték Gyöngyösi János megbuktatását. Ehelyett Veres Péter elnök és Kovács Imre főtitkár aláírásával 1946. február 19-én az alábbi levelet intézték Gyöngyösi János külügyminiszterhez: „Igen Tisztelt Külügyminiszter Úr! A Nemzeti Parasztpárt mulaszthatatlan kötelességének érzi, hogy a közelgő békekötés előtt még idejében hangot adjon a magyar nép, illetve a pártunkba tömörült parasztok és értelmiségiek természetes vágyainak és kívánságainak. Okulva azonban a közelmúltban lefolyt nemzetgyűlési és sajtóvitákon, szükségesnek látjuk, hogy a Függetlenségi Frontba tömörült és a kormánykoalícióban részt vevő pártok előzetesen beszéljék meg a követendő eljárást. Feltétlen kötelességünk, hogy ha ez csak lehetséges, egységes arculatot mutasson szomszédaink és a nagyvilág felé a magyar nép és az új magyar köztársaság. Éppen ezért arra kérjük a Külügyminiszter Urat, hogy a Miniszterelnök Úrral együttesen határozzák meg a pártközi értekezlet idejét és helyét. Az értekezletről jegyzőkönyvet kérünk."[547] A Nemzeti Parasztpárt újabb kezdeményezését a magyar–csehszlovák lakosságcsere-egyezmény aláírása után, különös tekintettel a koalíción belül várhatóan felszínre jutó ellentétekre, ezúttal már nem lehetett válasz nélkül hagyni. Emellett nyilvánvalóan az is szerepet játszott a békeelőkészítő pártközi értekezlet 1946. március 6-i időpontjának a kitűzésében, hogy időközben elkészült a kisgazdapárt békeprogramja.[548]

A koalíciós pártok közül tehát elsőnek a kisgazdapárt körvonalazta saját békeelőkészítő programját. Az FKGP békeelőkészítő bizottsága 1946. február végén terjesztette javaslatait a párt Politikai Bizottsága elé.[549]

A Politikai Bizottság által elfogadott békeelőkészítő program[550] elvi jellegű fejezete, az ún. proklamáció azzal kezdődött, hogy a Párizs környéki békeszerződések nem biztosították a tartós békét. Az előbb említettekkel összefüggésben a kisgazdapárt a következő szempontok figyelembevételét tartotta szükségesnek: *a)* a nemzetiségi és területi elv lehető összhangba hozatalát; *b)* az államok és népek közötti ellentétek levezetését; *c)* az érdekelt országok gazdasági együttműködésének biztosítását. A kisgazdapárt is elismerte ugyan, hogy Magyarországot a németek oldalán folytatott háborúért súlyos felelősség terheli, de enyhítő körülménynek tudta be, hogy a német nyomásnak úgyszólván egyetlen közép-európai állam sem tudott hatásosan ellenállni. A határkérdéseket a program második fejezete tárgyalta. Erdély vonatkozásában két változatot tartalmazott, mindkettő

Magyarország javára kívánta módosítani a fennálló helyzetet, amellett javasolta Erdély önálló kantonális államává alakítását. A kisgazdapárt méltányosnak és elősegítendőnek minősítette Csehszlovákia azon törekvését, hogy az a csehek és a szlovákok nemzeti államává alakuljon át, persze azzal a feltétellel, hogy a lakosságcsere-egyezmény végrehajtása után a két ország határainak kijelölésénél összhangba hozzák a területi és a nemzetiségi kérdést. Jugoszláviával és Ausztriával kapcsolatosan az FKGP békeelőkészítő programja nem irányzott elő semmiféle területi igényeket. A program harmadik fejezete foglalkozott a fentebb említett kérdések megoldását előkészíteni hivatott gyakorlati intézkedésekkel. Ezek sorában kiemelkedő figyelmet szentelt a tevékeny külpolitikának, a magyar békedelegáció személyi összetételének és a párt békeelőkészítő programja kormányálláspontként történő mielőbbi elfogadtatásának.

Az 1946. március 6-i pártközi értekezleten[551] természetesen erősen éreztette hatását, hogy a koalíció legnagyobb pártjának már van békeprogramja. Különösen azok után, hogy Gyöngyösi külügyminiszter kifejezetten ezzel a céllal hívta össze a pártok képviselőit, illetőleg külügyi szakértőit, hogy mondjanak véleményt a Külügyminisztérium jegyzéktervezetéről, amely a kormány állásfoglalását tartalmazta volna Magyarország jövőbeni határairól. Gyöngyösi egyébként azzal indokolta a jegyzéktervezet elkészítését, hogy „felszólítást kapott" a magyar álláspont kifejtésére. De ha nem kapott volna ilyen felszólítást – jelentette ki a külügyminiszter –, akkor is szükségesnek érezné a magyar álláspont megismertetését a szövetséges nagyhatalmakkal, mert a szomszédaink már „mind" közölték a saját álláspontjukat. A fentebbiek ellenére Böhm Vilmos, Kiss Károly és Kovács István – a szövetséges nagyhatalmaknál történő előzetes tájékozódás nélkül – aggályosnak tartotta a területi igények bejelentését. Ehelyett jobban szerették volna, ha a magyar kormány megbízottai tanácskoznak és megegyeznek a szomszédos államok képviselőivel a szóban forgó kérdésben. Auer Pál a kétoldalú megegyezéseket szintén kívánatosnak tartotta, de azoktól függetlenül elkerülhetetlennek vélte a területi igények megfogalmazását és azoknak a szövetséges nagyhatalmakkal való közlését. A parasztpárti Farkas Ferenc véleménye nagyjában megegyezett Auer Páléval. Konkrétan, a határokat illetően Auer Románia esetében a „kompakt magyar többségű vidékek" visszacsatolására gondolt, de Csehszlovákiával kapcsolatosan is azt tekintette megoldásnak, hogy a „határ menti kompakt magyar lakosságot ne telepítsék sem ki, sem szét, hanem csatolják vissza az anyaországhoz". Böhm Vilmos a vitában kizárólag az Erdélyt érintő igények felvetését támogatta. Ezzel Kiss Károly és Kovács István is egyetértett.[552] Gyöngyösi külügyminiszter és Kertész István, a Külügyminisztérium Békeelőkészítő Osztályának vezetője nagyon elégedetlen volt a munkáspárti megbízottak felfogásával. Sőt, Gyöngyösi válaszában kifejezetten azzal fenyegetőzött, hogy amennyiben nem tárhatja fel a szövetséges nagyhatalmak előtt Trianon

következményeit Csehszlovákiával kapcsolatosan is, akkor nem vállalja tovább a felelősséget és lemond a külügyminiszteri tárcáról. A március 6-i pártközi értekezleten is kétségtelenné vált tehát, hogy a koalíciós pártok álláspontja a területi kérdésekben meglehetősen távol áll egymástól, eltekintve attól az egységesen vallott nézettől, hogy Magyarországnak Jugoszláviával szemben nincsenek területi igényei.

A békeelőkészítéssel kapcsolatos szociáldemokrata álláspontot a párt Nemzetiségügyi és Külpolitikai Osztálya fogalmazta meg Szalai Sándor irányításával, és 1946. március 14-én terjesztette azt a pártvezetőség elé.[553] Szalai a békeelőkészítő programtervezet benyújtásával egyidejűleg tájékoztatta a párt vezetőit elsősorban a nyugati nagyhatalmak várható magatartásáról is. A tájékoztatóból az derült ki többek között, hogy az angolszász hatalmak a legyőzött államokkal még oly módon sem kívánnak béketárgyalásokat folytatni, mint egykor Trianonban. S csak azután tervezik a vesztesek meghallgatását, miután a legfontosabb kérdésekben a szövetséges nagyhatalmak már közös nevezőre jutottak egymással. Az Egyesült Államok és Nagy-Britannia véleményének ismeretében a Nemzetiségügyi és Külpolitikai Osztály nem sok reménnyel kecsegtetett a határmódosítások lehetőségét illetően sem. Úgy ítélte meg a helyzetet, hogy a magyar–csehszlovák és a magyar–jugoszláv határt mind Washington, mind London véglegesnek tekinti. Másként állt viszont a helyzet a magyar–román határ kérdésében, amelynek megváltoztatásával kapcsolatosan az amerikai álláspont „némileg rugalmasabbnak", az angol pedig „nem teljesen merevnek" látszott. Szalai Sándor végül külön is felhívta a figyelmet arra, hogy a béketárgyalásokon való „hintázás" a Szovjetunió és a nyugati nagyhatalmak között – már a tárgyalások ügyrendjéből adódóan is – teljesen reménytelen és értelmetlen.

A Szociáldemokrata Párt békeelőkészítő programja, pontosabban már maga a programtervezet bevezetője világosan és egyértelműen állást foglalt abban a tekintetben, hogy a pártnak a békeszerződésekre vonatkozó elvi álláspontja változatlan maradt. Ez azt jelentette, hogy az SZDP politikai, gazdasági, kulturális és szociális jogegyenlőséget követelt nemzetiségre, fajra, vallásra és nemre való tekintet nélkül minden állampolgár számára. A programtervezet foglalkozott Magyarország háborús felelősségével is. „Le kell szögeznünk a békekonferencián ország-világ előtt, hogy a magyar nép egyetemesen nem bűnös a háborúban való részvétel miatt, bár a felelősséget viselni kénytelen... A magyar nép túlnyomó többsége – elsősorban a munkások és a parasztság – éles ellentétben állt ezekkel a reakciós és fasiszta erőkkel." A békeszerződésekre vonatkozóan a tervezet a következőkben körvonalazta a Szociáldemokrata Párt álláspontját: *a)* a magyar nép politikai, gazdasági, kulturális és szociális életlehetőségeinek megteremtése; *b)* a feudalizmust megsemmisítő magyar demokrácia fennmaradásának és további kifejlesztésének biztosítása; *c)* a dunai államok kötelezése a legmesszebbmenő gazdasági együttműködés felvételére; *d)* az önkéntes

kivándorlásoktól eltekintve meg kell tiltani a demokratikus és államhű néprétegeknek, nemzetiségi, faji és vallási közösségeknek az ország területéről való kitelepítését, illetve az ország területén való mesterséges széttelepítését. A Szociáldemokrata Párt a béketárgyalások eredményes vitele érdekében sürgette a külügyi szervezet demokratizálását és az előzetes tárgyalásokat a szomszéd államokkal egy lehetőség szerinti közös békeálláspont kialakítása érdekében. De síkraszállt azért is, hogy a magyar népi demokrácia külpolitikája töretlenül haladjon tovább az úton, amelyet abban jelölt meg, hogy „őszinte barátság valamennyi nagyhatalomhoz, elsősorban a Szovjetunióhoz".

Az MKP Politikai Bizottságának 1946. március 8-i ülésén merült fel a külpolitikai kérdésekkel kapcsolatos állásfoglalás igénye.[554] Ez természetesen nem azt jelentette, hogy a párt korábban egyáltalán nem foglalkozott ilyen problémákkal. Hiszen az elmúlt hetek, hónapok külpolitikai jellegű parlamenti és sajtóvitáiban mindig hallatta hangját, és határozottan, egyértelműen állást foglalt az országot érintő minden lényegesebb külpolitikai kérdésben. De március elején még ennek ellenére sem volt a kommunista pártnak részletesen kidolgozott és elfogadott programja a békeszerződés előkészítésére. A március 8-i elhatározást követően azonban mégis a kommunista párt nevéhez fűződött a legjelentősebb külpolitikai kezdeményezés. A Politikai Bizottság 1946. március 12-i ülésén született meg ugyanis az a gondolat, amely szerint kérni kell a szovjet kormánytól, hogy Magyarország kormányküldöttséget küldhessen Moszkvába a magyar–szovjet kapcsolatokkal, a jóvátétellel és a béketárgyalásokkal összefüggő problémák megvitatására. A Politikai Bizottság a Moszkvába utazó kormányküldöttség vezetőjének Nagy Ferenc miniszterelnököt ajánlotta.[555] Március 20-án a Politikai Bizottság ismét foglalkozott külpolitikai kérdésekkel, így a moszkvai út előkészítésével. Úgy döntött, hogy egyfelől a legközelebbi ülésen tisztázza a párt külpolitikai irányvonalát, másfelől pedig megpróbálja nézeteit egyeztetni Nagy Ferenccel. A március 28-i ülésen a magyar békeelőkészítéssel kapcsolatosan újabb döntések történtek.[556] A Politikai Bizottság elhatározta a kapcsolatok felújítását, illetőleg felvételét a jugoszláv és a román kommunista vezetőkkel. Egyidejűleg azonban határozottan leszögezte azt is, hogy Magyarországnak Jugoszlávia vonatkozásában nincsenek semminemű igényei. Elítélte a magyar nacionalizmus, irredentizmus bármilyen formában történő jelentkezését és a polgári jobboldal ilyen jellegű megnyilatkozásait. A kommunista békeelőkészítő program konkrét s főleg részletekig menő megtárgyalására tehát ezúttal sem került sor. Mindenesetre néhány fontos elvi és gyakorlati jellegű kérdés már tisztázódott. A kommunista békeelőkészítéssel kapcsolatos további kérdések április 4-én, közvetlenül a kormányküldöttség moszkvai útja előtt kerültek a Politikai Bizottság napirendjére.[557]

A békeelőkészítő program kialakítása és megfogalmazása tekintetében

a koalíción belül kétségtelenül a Nemzeti Parasztpárt volt a legnehezebb helyzetben. Nemzetközi kapcsolatai alig voltak, a szövetséges nagyhatalmak képviselőivel nem nagyon érintkezett.[558] A másik három párt közül lényegében egyedül a kommunista párt bizalmas tájékoztatásaira volt utalva. Ugyanakkor az NPP külpolitikai szakértőjének számító Kovács Imre a kommunistákkal szemben elég bizalmatlan volt ezekben a kérdésekben és viszont. A parasztpárt vezetői messze az események mögött kullogtak, és az NPP Politikai Bizottsága még április 2-án is mindössze annyit tudott, hogy a békeértekezlet ügye „hamarosan" a Minisztertanács elé kerül, és Keresztury Dezsőtől – a kormány egyetlen parasztpárti tagjától – várta a pontos tájékoztatást.[559] Igaz, Darvas József és Farkas Ferenc 1946 márciusában jártak Romániában, de ez az út is édeskeveset jelentett a párt nemzetközi tájékozódása szempontjából.

A koalíciós pártok közös békeelőkészítő programjának hiányában jó ideig szinte teljesen „önálló úton" haladt a Külügyminisztérium békeelőkészítő tevékenysége. A Külügyminisztérium, illetőleg a Miniszterelnökség – szakértők bevonásával – nem kis erőfeszítéseket tett annak érdekében, hogy a kormány békeelőkészítését megalapozza. Már 1945. július közepére elkészült egy dokumentum „Feljegyzés a háború utáni nemzetközi tárgyalások előkészítéséről, de különösen területi kérdésekben irányadó szempontokról" címmel a Minisztertanács részére.[560] Ez a dokumentum a szövetséges nagyhatalmak háború alatti és utáni állásfoglalásaiból, valamint a fegyverszüneti szerződés előírásaiból kiindulva igyekezett a békecélokat és a békeelőkészítés feladatait körvonalazni. Lényeges szempontként jelölte meg annak nemzetközi tudatosítását, hogy Közép- és Délkelet-Európában „aránylag kis területre összezsúfolt heterogén népfajok között a lelkek békéjét" csak akkor lehet megteremteni, ha az európai újjárendezés valamennyi itt élő népnek mint összességnek az érdekeit tekintetbe veszi. A magyar demokrácia megerősödése és végleges megszilárdulása tehát nemcsak saját magunknak, de a szomszéd népeknek, sőt Európának is érdeke. A dokumentum nagy körültekintéssel és tárgyilagosan vizsgálta Magyarországnak és szomszédainak kölcsönös és többoldalú területi problémáit, s a megoldás alapelveként a nemzeti önrendelkezés érvényesítésének szükségességét hangsúlyozta. A gyakorlati teendők kidolgozásával kapcsolatosan pedig arra mutatott rá a dokumentum, hogy a legelső feladat a békecélok konkretizálása, vagyis tudni kell, hogy mit akarunk. Hiszen e nélkül a különböző sajtóközlemények és pártpolitikai megnyilatkozások csak kárt okozhatnak a magyar békeelőkészítésnek. A dokumentum kétségkívül elfogadható kiindulópontot jelenthetett volna a békeelőkészítés szempontjából, ha ezt további intézkedések, illetőleg lépések követik. De a békeelőkészítés céltudatosságát és egyben a hatékonyságát is hosszú ideig erősen korlátozta az a körülmény, hogy a kormányzó pártok békeállás-pontja lényegében ismeretlen volt, s a Külügyminisztérium vezetői, magát

a minisztert is beleértve – némi túlzással – a sötétben tapogatóztak. A Külügyminisztérium, magára hagyatva, mindenekelőtt a trianoni békeszerződés ellentmondásait és annak Magyarországot érintő legsúlyosabb következményeit igyekezett a szövetséges nagyhatalmak előtt feltárni.[561]

1946. január 25-én Gyöngyösi János memorandumot juttatott el a magyar fegyverszüneti szerződést aláíró három szövetséges nagyhatalomhoz, és a béketárgyalások megfelelő előkészítésére egy magyar szakértő bizottság kiküldését kérte.[562] A külügyminiszter az általa javasolt szakértő bizottság működésében garanciát vélt látni az első világháború utáni rendezésnél elkövetett hibák elkerülésére. Továbbá reményét fejezte ki abban a tekintetben is, hogy az újabb rendezést az Atlanti Charta és a San Franciscó-i alapokmány szelleme hatja majd át. A magyar külügyminiszter 1946. február 1-jén jegyzékben fordult a szövetséges nagyhatalmakhoz a béketárgyalások előkészítésével kapcsolatosan.[563] Ebben többek között arra is rámutatott, hogy a magyar népi demokrácia hadat üzent a hitleri Németországnak és szövetségeseinek, könyörtelenül megbünteti a maga háborús bűnöseit, és egy radikális földosztással, továbbá a tiszta választásokkal, valamint a köztársaság megteremtésével és még számos más intézkedéssel gyökeresen felszámolta a múltat. „Ezért, de még inkább a győztes hatalmak eddig is tapasztalt politikai bölcsességében bízva reméli a magyar nép, hogy a békekötés nem a bosszúállás szellemében, hanem egy jobb jövő felépítésének jegyében fog történni. Nem kétséges – hangzott a jegyzék –, hogy hosszú távlatban csak az osztó igazságon felépülő méltányos rendezés biztosíthat megnyugvást és teremtheti meg a békés nemzetközi együttműködéshez szükséges légkört." De ez a jegyzék sem utalt konkrétan a területi kérdésekre, mindössze azt szögezte le, hogy a magyar kormány a közép- és délkelet-európai rendezésnél milyen alapelvek alkalmazását tartaná kívánatosnak. Ezek a következők voltak: *a)* a nemzetközi és a területi kérdés összhangba hozatala; *b)* a gazdasági és kulturális együttműködés biztosítása; *c)* az államközi, politikai és társadalmi ellentéteket okozó tényezők kiküszöbölése.

A Külügyminisztérium – a következő lépésként – 1946 márciusában szerette volna tájékoztatni a szövetséges nagyhatalmakat Magyarország konkrét területmódosítási kívánságairól, illetőleg kérelméről. Erre azonban nem került, pontosabban nem is kerülhetett sor, mert a koalíció tagjai – ismeretesen – a területi kérdésekben még nem tudtak egymással közös nevezőre jutni. Így a külügyminiszter valójában nem is nagyon tehetett mást, mint hogy megvárja a koalíciós pártok ide vonatkozó állásfoglalását. Emiatt azután lényegében hetekig–hónapokig szünetelt a Külügyminisztérium békeelőkészítő diplomáciai tevékenysége.

Erre a tevékenységre pedig annál is inkább nagy szükség lett volna, mert 1946 februárjától fokozatosan romlottak a békekilátások, mindenekelőtt a magyar közvéleményt legjobban foglalkoztató területi kérdésekben.

A szövetséges nagyhatalmak a fegyverszüneti szerződés aláírása után lényegében a Külügyminiszterek Tanácsának 1945. évi londoni értekezletén – a békeszerződések előkészítésével kapcsolatosan – érintették először részletesebben Magyarország jövendő határainak az ügyét. A tanácskozások folyamán Byrnes vetette fel – mint lehetőséget – a magyar–román határ Magyarország javára történő módosítását azzal, hogy egyidejűleg kétoldalú előzetes tárgyalásokat ajánlott az érdekelt kormányoknak.[564] Bevin brit és Bidault francia külügyminiszter támogatták a fentebbi javaslatokat.[565] Ezzel szemben Molotov mind a területi módosítás, mind a kétoldalú magyar–román tárgyalások gondolatát elvetette.[566] Ez azt jelentette, hogy a szovjet külügyminiszter véleménye ebben a kérdésben lényegében nem változott a román fegyverszüneti szerződés aláírása óta. Ennek az álláspontnak az előzményei különben még a második világháború idejére nyúlnak vissza.[567]

Az 1945–1946 fordulóján megélénkült angolszász–román kapcsolatokban fontos helyet foglalt el Erdély sorsa, főleg amiatt, mert a román kormánykörök és a közvélemény is tudomást szereztek arról, hogy elsősorban az Amerikai Egyesült Államok nem tekinti véglegesnek Magyarország és Románia államhatárát.[568] Erről a kérdésről Burton Yost Berry, az Egyesült Államok romániai politikai képviselője 1946. március 6-án tájékoztatta részletesebben a Külügyminisztériumot.[569] A jelentésből kitűnt, hogy a magyar–román határ módosítására irányuló amerikai meggondolások nyilvánosságra hozása még a parlamenti választások előtt gyakorlatilag azt jelentené, hogy az Egyesült Államok választási győzelemmel „ajándékozza meg" a kommunisták által támogatott Groza-kormányt. Ez természetesen együtt járna a Szovjetunió tekintélyének és befolyásának növekedésével is, amely nyilvánvalóan még szilárdabban támogatná az egész Erdélyre vonatkozó román igényeket. Ugyanakkor az Egyesült Államok presztízse elkerülhetetlenül csökkenne Romániában, nem is beszélve arról, hogy kisebb határmódosítással végső fokon Magyarország is elégedetlen lenne, mivel a magyar nemzetiségű lakosság „koncentrált csoportjai" mélyen Erdélyben élnek. Az Egyesült Államok romániai politikai képviselője fentebbi megállapításai ellenére habozott konkrétan megkérdőjelezni a határmódosítással kapcsolatos amerikai felfogást, de annyit mégis megjegyzett, hogy ezt a kérdést ne a békekonferencián, hanem az ENSZ keretében oldják meg. Byrnes külügyminiszter 1946. március 8-i táviratában nem adott határozott választ a Berry-féle jelentésben feltett kérdésekre, pontosabban maga is hajlani látszott a halogató taktika alkalmazására.[570] Azt ajánlotta ugyanis, hogy a román illetékeseket emlékeztetni kell arra, hogy az Egyesült Államok a fegyverszüneti szerződés előkészítése idején azt az álláspontot képviselte, miszerint a határkérdést el kell halasztani a békeszerződés aláírásáig. Az „elméleti vita" itt – Byrnes szerint – aligha szolgálna hasznos célt, de az feltétlenül „állítható", hogy az Amerikai Egyesült Államok a megfelelő időben, az érintett területek lakosságának kívánsága iránti legnagyobb rokonszenv-

vel, valamint a néprajzi, gazdasági és politikai vonatkozások leggondosabb figyelembevételével fogja majd ezt a problémát is megközelíteni.

A Berry-féle jelentésnek és Byrnes válaszának kézhezvétele után Schoenfeld nyomban reagált azokra.[571] Schoenfeld követ 1946. március 9-i táviratában többek között azt hangsúlyozta, hogy az Egyesült Államoknak – amint erre alkalom nyílik – törekednie kellene arra, hogy Közép-Európában a határokkal kapcsolatosan annyi igazságtalanságot szüntessenek meg, amennyit lehetséges. Ha az Egyesült Államok a magyar–román határ problémáját az ENSZ hatáskörébe utalja, akkor lényegében hátat fordít egy megoldatlan problémának. Majd a mérlegelendő szempontok közül Schoenfeld azt emelte ki, hogy az Egyesült Államok számára fontosabb a határmódosítás hatását a magyar belpolitika viszonylatában vizsgálni, hiszen Magyarország „még mindig kettős zónában van", míg a Romániára „eső árnyékok már mélyebb színárnyalatúak".[572]

Byrnes külügyminiszter 1946. április 5-én juttatta el az Egyesült Államok bukaresti politikai képviselőjéhez és a budapesti követhez J. Dunn[573] összegező feljegyzését a magyar–román határ kérdésében.[574] Ez a dokumentum lényegében a következőket tartalmazta: az Egyesült Államok képviselőjének 1945. szeptemberi javaslata az volt, hogy maradjon meg általában az 1938-as román–magyar határ, de meg kell vizsgálni, vajon azáltal, hogy Erdélyből egy kisebb részt Magyarországnak juttatnak, lényegesen csökkenne-e az idegen uralom alatt élő személyek száma. A brit és a francia külügyminiszter támogatta ezt az általános megközelítést, de a britek ekkor már nem lelkesedtek érte.

A Foreign Office-ban készült 1946. február 26-i szakértői jelentés úgy foglalt állást, hogy nincs meggyőződve egy Magyarország javára történő határmódosítás helyességéről Erdéllyel kapcsolatban.[575] Ugyancsak a brit Külügyminisztériumból származó és 1946. február 28-i dátumot viselő feljegyzésből viszont az derül ki: a brit külpolitika afelé hajlik, hogy maradjon érintetlen a magyar–román határ, és a „megoldás bázisa" az autonómia felé haladjon.[576] A fentebbiek kiegészítéseként, illetőleg magyarázataként még az áll a szóban forgó feljegyzésben, hogy Nagy-Britannia nem ellenzi, ha az Egyesült Államok felveti a magyar–román határnak Magyarország javára történő módosítását, de sikert nem remél ettől a Szovjetunió ismert álláspontja miatt. A fentebbi véleményekkialakulásában minden bizonnyal szerepet játszott az is, hogy a brit kormánykörök nem értették és nem helyeselték azokat az engedményeket, amelyeket a kisgazdapárt a koalíció baloldalának tett.

Az angolszász diplomáciai körökben úgy vélekedtek, hogy nincs reális alapjuk azoknak a Budapestről származó jelentéseknek sem, melyek szerint a Szovjetunió hajlanék a határmódosításra. Fedor Taraszovics Guszev[577] 1946. március 11-én állítólag nyíltan kijelentette, hogy egész Erdélynek Romániához kell tartoznia. Eszerint a szovjet álláspont – mutatott rá

J. Dunn – ebben a kérdésben szilárdnak tekinthető. Emellett az elérhető statisztikák arról tanúskodnak, hogy semmilyen határmódosítás – lakosságcsere nélkül – nem juttatna Magyarországnak jelentős számú magyar nemzetiségű lakost anélkül, hogy románok nagy számban ne kerüljenek idegen uralom alá. A román uralom alatt levő magyarok számának – határkiigazítással történő – mintegy 100 000-rel való esetleges csökkentése viszont nem oldaná meg a kisebbségi problémát. Noha a jól megalapozott magyar követelések kielégítése a demokratikus erőknek pszichológiailag használna, nem sokkal járulna hozzá Európa ezen részének a stabilitásához. Ezért politikailag nem lehet kívánatos a készülő békeszerződésekkel megkísérelni megváltoztatni a határokat. J. Dunn – az előbbiek kijelentésével egyidejűleg – azt ajánlotta, hogy az Egyesült Államoknak szembe kell szegülnie minden olyan kikötéssel, amely a későbbi, más eszközökkel történő határkiigazítást is kizárja. Ennek megfelelően a szovjet béketervezet VII. cikkelyét, amely az 1940. augusztus 30-i bécsi döntést érvényteleníti és semmisnek jelenti ki, azzal javasolta kiegészíteni, hogy előítélet nélkül támogatni kell a „határkiigazítás felé tekintő" olyan kezdeményezéseket, amelyek lényegesen csökkentenék az idegen uralom alatt levő személyek számát Románia és Magyarország viszonylatában. Byrnes külügyminiszter táviratában határozott egyetértését fejezte ki Dunn helyzetelemzésével és javaslatával egyaránt.[578] Ennek az egyetértésnek erejét azonban kétségkívül gyengítette az a brit álláspont, amely a szovjet béketervezethez fűzött megjegyzésében tudomásul vette a trianoni határok változatlan visszaállítását.[579]

A magyar–csehszlovák határ problémája tulajdonképpen a magyar nemzetiségű lakosság kitelepítését célzó, illetőleg szorgalmazó csehszlovák lépésekkel kapcsolatosan jutott felszínre a szövetséges nagyhatalmak diplomáciájában. Byrnes külügyminiszter 1946. február 4-i táviratában tájékoztatta John G. Winantet, az Egyesült Államok londoni követét a magyar–csehszlovák lakosságcserével összefüggő amerikai álláspontról, s egyúttal reményét fejezte ki, hogy Nagy-Britannia szintén rövidesen közli az ebben a kérdésben elfoglalt álláspontját a két érdekelt kormánnyal.[580] Byrnes azt is kifejtette, hogy az Egyesült Államok elismerne és támogatna egy szabadon létrehozott kétoldalú megállapodást, a lakosságcsere kapcsán elhatározott határmódosítást is beleértve. Ezt a véleményt egyébként Laurence Steinhardt, az Egyesült Államok prágai követe „nem hivatalosan" a csehszlovák kormány illetékes képviselőjének is tudomására hozta. A magyar kormányhoz intézett 1946. február 9-i válaszjegyzék viszont ide vonatkozóan csupán azt tartalmazta, hogy: „Az Egyesült Államok kormánya el fog ismerni és támogatni fog olyan emberséges megoldást, amelyben Magyarország és a Csehszlovák Köztársaság kormányai szabadon egyeztek meg egymás közt."[581] Ennél jóval világosabb volt annak a jegyzéknek a szövege, amelyet William Carse-Mitchell, Nagy-Britannia budapesti politikai képviselőjének helyettese nyújtott át 1946. március 19-én a Külügyminisztérium-

ban: „Őfelsége Kormányának az a véleménye, hogy ezt a kérdést (a lakosságcserét – *B. S.*) bilaterális alapon kell a két érdekelt kormánynak elintézni. Továbbá ő nem hajlandó a csehszlovák kormányt bármely, Magyarország javára történő határkiigazítás elfogadására rábírni, bár nem tagadná meg az elismerést bármely oly módosítástól, melyben a két érdekelt állam egymás közt szabadon megegyezett.[582] Ezt a kérdést azonban 1946. március végén már lényegében az Egyesült Államok is elejtette, miután kiderült, hogy Clementis kizárólag a Magyarországra gyakorolt nyomás tekintetében tartott volna igényt a szövetséges nagyhatalmak közreműködésére a lakosságcserével kapcsolatosan, Nagy-Britannia pedig „vonakodott" a csehszlovák kormányt határkiigazításra rábírni.[583]

Ma sem lehet még teljesen egyértelmű és határozott választ adni arra a kérdésre, hogy ezekből és más dokumentumokból a maguk idejében – információk formájában – mennyi jutott el a kormány elnökéhez és tagjaihoz, valamint a pártok vezetőihez, s főleg az említetteknek volt-e igényük és módjuk együttesen, egészében tanulmányozni – és végiggondolni – az elérhető információkat.[584] Mindenesetre – az előzőekben már vázolt – 1946. március 6-i pártközi értekezlet a résztvevők többségének tájékozatlanságáról és Gyöngyösi külügyminiszter erősen hiányos felkészültségéről árulkodott. A nyugati szövetségesek magatartásának megítélésében 1946 márciusában viszonylag még az SZDP pártvezetősége látszott a legtájékozottabbnak, de ez is csak részben tükröződött a párt békeprogramjában. Holott nem kétséges, hogy a szövetséges nagyhatalmak békeelképzeléseinek megismerése – és azok körültekintő mérlegelése – nélkül úgyszólván már eleve kudarcra volt ítélve a kormány békeelőkészítő tevékenysége. Ehhez járult, hogy sem a pártok vezetői, sem a kormány illetékes tagjai nem fordítottak kellő figyelmet a szomszédos államok békeelőkészítésére s ezenfelül a Magyarországot közvetlenül is érintő konkrét békecéljaira. Igaz, a Külügyminisztérium Békeelőkészítő Osztályán készült iratokban nem is ritkán történik utalás a román diplomácia felkészültségére és Románia békecéljainak nagy erőfeszítésekkel való népszerűsítésére, valamint a csehszlovák forrásokból származó, Magyarországgal szembeni követelésekre, de ezek inkább csak elszórt és komolyan soha számba nem vett adatoknak tekinthetők, hiszen még csak kísérlet se nagyon történt azok rendszeres feldolgozására és a megfelelő következtetések levonására.

Mindenekelőtt a csehszlovák polgári sajtó, főleg 1945 derekától – időről időre visszatérően – eléggé nyíltan foglalkozott azzal a kérdéssel, hogy milyen területi követeléseket kellene támasztania Csehszlovákiának Magyarországgal szemben. Így a *Čas*, a „pozsonyi hídfő" kiszélesítésének követelését állította az első helyre, egészen a Lajta vonaláig, esetleg a Fertőtóig, mivel a régi határvonal itt mindössze néhány kilométernyire húzódik Pozsonytól délre, úgyhogy „Szlovákia fővárosa a nehézlövegek hatósugarában fekszik".[585] Arra való hivatkozással pedig, hogy Burgenlandban jelentős

számú jugoszláv kisebbség él, a lap időszerűnek vélte felelevéníteni a Csehszlovákiát és Jugoszláviát közvetlenül összekötő „folyosó" gondolatát is, amelyet a csehszlovák állam vezetői már az első világháború után is szorgalmaztak.[586] Hasonlóan Szlovákia „egész déli határvonalán" szintén a területmódosítási igények bejelentését sürgette a *Čas*, mégpedig elsősorban Sátoraljaújhely, Salgótarján, Balassagyarmat és környéke viszonylatában. A jugoszláv közvéleményben és sajtóban, sőt olykor még egyik-másik kormányképviselő kijelentésében[587] ugyancsak előfordultak a két állam „elintézetlen határkérdései"-re vonatkozó utalások, de ezek inkább csak elszigetelt jelenségek voltak.[588] Még ezeknél is esetlegesebbek voltak azok a hangok, amelyek 1945 végén az osztrák sajtóban felszínre jutottak és a burgenlandi kérdés megoldatlansága címén Sopronra és környékére próbáltak igényt formálni.[589] A különböző hírek és sajtómegnyilatkozások alapján természetesen – legalábbis 1945 második felében – még nem lehetett világosan és pontosan látni, hogy tulajdonképpen mi a szándéka, illetőleg konkrét terve az illető kormányoknak a határok módosítását illetően. De 1946 első hónapjaiban a magyar kormánynak és a koalíciós pártok vezetőinek már nemigen lehetett kétségük afelől, hogy Csehszlovákia területi igényekkel is fellép majd Magyarországgal szemben a békekonferencián.[590]

Philip Nichols követ 1946. április 11-i jelentésében számolt be arról, hogy Vladimir Clementis a nyugati szövetségesekkel való előzetes konzultáció nélkül elkészített egy dokumentumot, amely Csehszlovákiának Magyarországgal szembeni követeléseit tartalmazza a békeszerződéssel összefüggésben. Ebben szerepelt a magyar nemzetiségűeknek a lakosságcserén túli kitelepítése és a „pozsonyi hídfő" kiszélesítésének igénye is. Ezenkívül a jóvátétellel kapcsolatosan azt javasolta a dokumentum, hogy a szövetséges hatalmak helyezzék pénzügyi ellenőrzés alá Magyarországot. S ha Magyarország nem teljesítené a Csehszlovákiával szembeni jóvátételi kötelezettségeit, akkor adják neki a magyar természeti forrásokat „kezelésbe", valamint biztosítsanak számára különleges jogokat a vasutakra és a vízi utakra vonatkozólag.[591]

Petru Groza kormánya szinte megalakulásának pillanatától kezdve – szüntelenül – az egyik legjelentősebb politikai sikereként könyvelte el azt, hogy „kivívta Észak-Erdély visszatérését" Romániához.[592] De nem utolsósorban ezzel összefüggésben hangsúlyozta a román–szovjet kapcsolatok megszilárdításának és elmélyítésének fontosságát is. A miniszterelnök az amerikai elismerés 1946. február 6-i bejelentése kapcsán a nyugati sajtó részére adott nyilatkozatában az elismerés beláthatatlan gazdasági jelentőségéről beszélt, sőt a tőkebefektetések kifizetődését azzal indokolta, hogy kormánya nem szándékozik az ország iparát és természeti kincseit „szocializálni", de a román–szovjet kapcsolatok változatlanságát illetően ezúttal sem hagyott semmi kétséget.[593] A kormánykoalíció pártjai az ellenzékkel folytatott belpolitikai küzdelmeik során szintén arról igyekeztek meggyőzni a

hazai közvéleményt, hogy Románia nyugati határait egyedül csak a Szovjetunió bizalmát és támogatását élvező Groza-kormány őrizheti meg. Ezt a politikát a Külügyminiszterek Tanácsa moszkvai értekezletének döntései alapjában véve igazolták, s ezek kétségtelenül javították Románia nemzetközi kilátásait is. Az Egyesült Államok és Nagy-Britannia „feltételes diplomáciai elismerése", majd a parlamenti választások napirendre kerülése azután újabb érvvel szolgált, hiszen az ellenzékkel szemben ismét joggal lehetett hivatkozni a kormány jövőjének és a nyugati határok biztosításának szoros kölcsönhatására. Másfelől pedig a kívülről, konkrétan Magyarország részéről jelentkező területi igényt ugyancsak azzal lehetett elhárítani vagy legalábbis elodázni, hogy az gyengíti a Groza-kormány helyzetét, vagyis a népi demokrácia megszilárdulását Romániában. A nemzetiségi kérdés megoldására tett ígéretek és gyakorlati lépések, valamint a román–magyar vámunió létrehozására történő utalások viszont már egyenesen a határkérdés felvetésének időszerűtlenségét és tárgytalanságát sugallták.[594] A fentebbieket lényegében hűen tükrözte a kormányhoz közel álló sajtó is. A *Semnalul* „Iuliu Maniu és Erdély nyugati határa" című cikkében többek között arra hívta fel a figyelmet, hogy Maniu is jól tudja, hogy a nyugati határ kérdésében kik képviselik az ország szempontjából kedvezőtlen álláspontot, pártjával mégis azok felé a hatalmak felé tájékozódik.[595] Az ellenzéki *Liberalul* arról írt 1946. március végén, hogy a londoni magyar követség „kiküldöttei" lázas tevékenységet és ördögi propagandát fejtenek ki, hogy csapást mérhessenek Románia egységére. Erdély önkormányzata érdekében beszélnek, és erre vonatkozóan káros, jogtalan és lehetetlen megoldásokat javasolnak.[596]

A hivatalos román álláspontot erősítette Erdély kérdésében a Magyar Népi Szövetség (MNSZ) 1945. novemberi állásfoglalása is.[597] Az MNSZ intézőbizottsága marosvásárhelyi ülésén a „romániai magyarság nevében" – a trianoni magyar–román határ visszaállítása mellett foglalt állást. Kurkó Gyárfás, Balogh Edgár és mások feltétel nélkül bíztak P. Groza nemzetiségi politikájában, a vámunió, illetőleg a föderáció megvalósításának a lehetőségében, ugyanakkor erősen befolyásolta őket a csehszlovákiai magyarok sorsa és a román polgári ellenzék esetleges felülkerekedésétől való félelem is. A tényleges garanciákat nélkülöző állásfoglalás elsietett és hibás volt. Arról már nem is szólva, hogy az jóval meghaladta az MNSZ vezetőinek illetékességét és felelősségvállalásuk teherbíró képességét. Az RSZDP Magyar Bizottsága kiáltványban fogalmazta meg tiltakozását: „Véget kell vetnünk annak az egyoldalú romániai politikának, amely a történelmi helyzet megkövetelte mérsékleten túlmenően megalkuvásokkal, a valóság elhomályosításával kísérli meg egy közel kétmilliós nemzetiségi demokratikus tömeget képviselni és vezetni."[598] Márton Áron erdélyi püspök pedig több mint 1 millió magyar katolikus nevében Groza miniszterelnökhöz intézett

1946. január 28-i levelében ítélte el a Magyar Népi Szövetség kommunista vezetőinek politikáját és magatartását.[599]

A román sajtónak a magyar propagandára vonatkozó utalásai – enyhén szólva – erősen túloztak, hiszen a magyar kormány békeelőkészítésének kifejezetten gyenge oldalai közé tartozott a békecélok külföldi megvilágítása, népszerűsítése. Valójában a Külügyminisztérium még a sorban felkínálkozó lehetőségekkel sem tudott élni.[600] Ily módon 1946 tavaszán a kormánykörök és a társadalmi szervezetek viszonylatában egyáltalán nem lehetett tervszerű és céltudatos békepropagandáról beszélni. Sőt, még olyan erőfeszítésekről sem, amelyek tárgyilagosabb képet segítettek volna alkotni a népi demokratikus Magyarországról, nem utolsósorban azoknak a hiedelmeknek és torzításoknak az eloszlatásával, amelyeknek elterjedésében Magyarország egyik-másik szomszédjának is volt némi szerepe.

A békeelőkészítéssel – közvetlenül vagy közvetve – összefüggtek, sőt előreláthatóan a békekilátásokra is hatással voltak azok a gazdasági jellegű kérdések, amelyek 1946 első hónapjaiban Magyarország és a szövetséges nagyhatalmak, valamint a szövetséges nagyhatalmak egymás közötti kapcsolatában jelentkeztek. 1945–1946 fordulóján az amerikai diplomáciai körökben is érlelődött az a vélemény, hogy a fejlődő és egyre szorosabbá váló magyar-szovjet gazdasági kapcsolatok egyoldalú bírálata erejét és értelmét veszti, ha az Amerikai Egyesült Államok rövid időn belül nem tesz konkrét lépéseket a kétségtelenül rendkívül súlyos magyarországi gazdasági helyzet javítása érdekében. A Külügyminisztérium 1945. december 22-én táviratban szólította fel Schoenfeldet, hogy javasolja Key tábornoknak: a SZEB sürgősen vitassa meg a Magyarországnak nyújtandó UNRRA-segély (United Nations Relief and Recovery Administration) ügyét.[601] Schoenfeld december 29-én – Key tábornok tájékoztatása alapján – számolt be a SZEB előző napi üléséről, amelyen olyan határozat született, mely szerint felszólítják a magyar kormányt, hogy azonnal nyújtsa be a segély iránti kérelmét.[602] De Schoenfeld fentebbi válaszához nem mulasztotta el azt is hozzáfűzni, hogy a segély valószínűleg nem csupán az anyagi gondokon enyhít, hanem a „józan" politikai fejlődést is bátorítja Magyarországon. A Magyarországnak nyújtandó segítségről 1946. január 8-án született kedvező döntés.[603] Az UNRRA igazgatója január 14-én közölte Tildy Zoltán miniszterelnökkel, hogy gyógyszerekre és egészségügyi célokra négymillió dolláros segítséget nyújtanak. Nem sokkal később az UNRRA londoni képviselője Magyarországra érkezett, és 1946. január 31-én megnyitotta a budapesti segélyező irodát.[604]

Schoenfeld 1945. december 22-én javasolta a Külügyminisztériumnak, hogy az Egyesült Államok Magyarország részére is nyújtson kölcsönt az Európába szállított – és már feleslegessé vált – hadfelszerelésekből történő vásárlásra.[605] Ezt azzal indokolta, hogy azok a politikai körök, amelyek hajlandók lennének ellenállni a kizárólagos szovjet gazdasági orientációnak, az

Egyesült Államok tartózkodása esetén minden támogatás nélkül maradnak. 1946. február 9-én a követ megismételte a kölcsönre vonatkozó javaslatát.[606] Ezúttal is azt hangsúlyozta táviratában, hogy lényegében csak a kölcsön révén lehet megakadályozni a szovjet „gazdasági monopólium" kifejlődését Magyarországon. Emellett – szerinte – az Egyesült Államoknak is érdekében áll, hogy megragadja a Magyarországgal való gazdasági együttműködés lehetőségét, különösen akkor, ha ezt „kis áron" és az „amerikai elvek" feladása nélkül teheti. Schoenfeld 1946. február 13-án viszont már arról számolt be, hogy a magyar gazdaság olyan helyzetben van, hogy „bármilyen segítséget kénytelen elfogadni, bármilyen áron".[607] A budapesti amerikai követ többszöri sürgetései végül is meghallgatásra találtak a Külügyminisztériumban. Byrnes külügyminiszter 1946. február 21-én ugyanis arról tájékoztatta őt, hogy Magyarország tízmillió dolláros kölcsönben részesül.[608] Ezt a hírt Nagy Ferenc már másnap, február 22-én bejelentette a Minisztertanács ülésén, majd 23-án Tildy Zoltán köztársasági elnökkel és Gordon Ferenc pénzügyminiszterrel egyetemben felkereste Schoenfeldet, és köszönetét fejezte ki a kölcsönért. Byrnes külügyminiszter 1946. március 2-án – nehogy félreértés vagy csalódás legyen – újabb táviratban tisztázta a kölcsön ügyét.[609] Közölte, hogy a tízmillió dollár kizárólag a hadfelszerelésekből visszamaradt áruk vásárlására vonatkozik, nem érinti a Magyarországnak nyújtható hitel kérdését általában, sőt az amerikai megszállási övezetben levő magyar javak és értékek sorsát sem.[610] E kölcsönből, amelyet 1952. július 1. és 1976. július 1. között évi egyenlő részletekben kellett visszafizetni, 1948. január 1-jéig lehetett a hadfelszerelésekből vásárolni. A korántsem kifejezetten kedvező feltételek mellett nyújtott kölcsön[611] hasznosan szolgálta az újjáépítés és a pénzügyi stabilizáció céljait.

A kölcsön nyújtása, illetőleg a kereskedelmi kapcsolatok felújítása tekintetében Nagy-Britannia egyelőre még odáig sem volt hajlandó elmenni, mint az Egyesült Államok. Az Overseas Reconstruction Committe 1946. március 15-i memorandumában is – amelyet a Külügyminisztérium részére készített – azt hangsúlyozta, hogy a brit érdekeltségek Magyarországon jóval kisebb jelentőségűek, mint Romániában.[612] Ezenkívül a memorandum azt is hangsúlyozta: Magyarország 1946-ban sem lesz abban a helyzetben, hogy a jóvátételt teljesítse. Így tehát egyáltalán nem lehet számolni a gazdasági kötelezettségek növelésével, konkrétan a régebbi brit követeléseknek Magyarország részéről történő akár csak részleges teljesítésével. A fentebbiekkel kapcsolatosan 1946. március 26-án Bevin is kifejtette véleményét.[613] A külügyminiszter szerint feltétlenül fel kellene újítani a kereskedelmi kapcsolatokat, mert lényegében ez az egyetlen út a magyarországi brit befolyás erősítése szempontjából. S mivel Magyarország sokkal többet szenvedett a háborútól, mint akár Románia vagy Bulgária, vele szemben el kellene tekinteni attól a brit gyakorlattól, amely a másik fél által eszközölt kereskedelmi

szállítások értékének 25%-át a háború előtti kötelezettségek teljesítésének tekinti. Magyarországot illetően annál is inkább el lehetne tekinteni a szóban forgó elvtől, mert annak alkalmazása – az 1937/38. évi kereskedelmi forgalmat figyelembe véve – valójában nem bír gyakorlati jelentőséggel. (1937/38-ban a magyar–brit kereskedelmi forgalomban az import értéke 1,7, az exporté pedig 1 millió font sterlinget tett ki.) Bevin úgy látta, hogy az Egyesült Államok azért előzhette meg Nagy-Britanniát a kereskedelmi kapcsolatok felújítása terén is, mert nem alkalmazott, illetőleg alkalmaz megkötéseket. Emellett az eredeti brit elképzelések megvalósítását az is megnehezíti Magyarországgal kapcsolatosan, hogy a Szovjetunió – a magyar–szovjet kereskedelmi egyezmény alapján – szintén egyenértéken szállít nyersanyagokat.

A kölcsönnél is jobban foglalkoztatta azonban mind a magyar közvéleményt, mind a kormányköröket az Egyesült Államok ausztriai és nyugatnémetországi megszállási övezetében levő magyar javak és értékek sorsa.[614] Szegedy-Maszák Aladár követ megbízólevelének 1946. január 18-i átadásakor Truman elnöknek is megemlítette a Nyugatra hurcolt javak és értékek visszaadásának fontosságát az ország újjáépítése szempontjából, de azon túlmenően, hogy tanulmányozzák az ügyet, sem az elnöktől, sem a Külügyminisztérium illetékeseitől nem kapott érdemleges választ.[615]

Schoenfeld 1946. február 9-én jelentette a Külügyminisztériumnak, hogy Nagy Ferenc miniszterelnök — a SZEB-en keresztül — levélben kérte a szóban forgó javak és értékek visszaadását, amit az Egyesült Államok részéről érkezhető legsürgősebb segítségnek minősített.[616] Ebben az ügyben azonban Schoenfeld nem tanúsított lojális magatartást, hiszen valójában azt javasolta, hogy utasítsák el a magyar kérelmet. A követ szerint ugyanis a Nagy Ferenc miniszterelnök levelére adandó esetleges pozitív amerikai válasz gyakorlatilag egyet jelentene azzal, hogy az Egyesült Államok „jóváhagyja" a Szovjetunió magyarországi gazdasági tevékenységét. De március elejére valamelyest mégis enyhült az amerikai álláspont korábbi merevsége, és Szegedy-Maszák azt jelenthette, hogy az Egyesült Államok hajlandó Magyarországnak visszajuttatni az 1945. január 20-a után Nyugatra hurcolt javakat és értékeket, kivéve a Magyar Nemzeti Bank aranykészletét.[617] 1946. április 3-án Nagy Ferenc személyesen kereste fel Schoenfeldet, és a „márciusi direktíva" alapján kérte a követ közreműködését az elhurcolt javak és értékek visszaszerzésében.[618] A követ szemmel láthatóan most sem lelkesedett az ügyért, de a kérelmet mindenesetre továbbította Washingtonba.[619] Ezzel a Nyugatra hurcolt magyar javak és értékek sorsa még korántsem jutott nyugvópontra, sőt a későbbi hetekben-hónapokban a szövetséges nagyhatalmak között is gyakran vita tárgyát képezte.

Az Egyesült Államok Külügyminisztériumában már 1945 augusztusában és szeptemberében is szóba került az az ügy, hogy az Ideiglenes Nemzeti Kormánytól engedélyt kérnek a Panamerican Airways részére, hogy gépei

berepülhessenek Magyarország légterébe és ott üzemanyagot vehessenek fel.[620] De ezt az elképzelést még hónapokig nem követték gyakorlati lépések. 1946. február 1-jén Schoenfeld követ hívta fel a Külügyminisztérium figyelmét arra, hogy miután „majdnem kész" a magyar–szovjet légügyi egyezmény, nem volna-e helyes, ha az Egyesült Államok szintén hasonló kérelemmel fordulna a magyar kormányhoz.[621] A Külügyminisztérium február 19-én utasította a követet ilyen értelmű jegyzék átnyújtására. Erre azután 1946. február 26-án került sor. A jegyzék többek között azt tartalmazta, hogy a magyar kormány ideiglenes működési jogot biztosítson az Amerikai Egyesült Államok légitársaságai részére, amely magában foglalná a tranzit- és a nem forgalmi megállás lehetőségét, valamint az utasok, a teheráruk és a postai küldemények felvételét, illetőleg szállítását.[622] Ezenkívül a jegyzék kifejezte azt a kívánságot is, hogy az Egyesült Államok légitársaságainak magyarországi működésük során ne legyen kedvezőtlenebb elbánásban részük, mint más, ugyancsak itt tevékenykedő légitársaságoknak. Végül pedig kijelentette, hogy az Egyesült Államok kormánya a békeszerződés aláírása után kész kölcsönös kétoldalú légi közlekedési egyezményről tárgyalni Magyarországgal. Gyöngyösi külügyminiszter 1946. március 1-jei válaszjegyzékében nemcsak melegen üdvözölte az amerikai ajánlatot, hanem kormánya nevében a kedvező elbírálást is kilátásba helyezte. De rámutatott arra is, hogy a Nagy Ferenc-kormány a békeszerződés ratifikálásáig nincs abban a helyzetben, hogy a légi közlekedéssel kapcsolatos kérdésekben szabadon és önállóan döntsön. Francis Deak polgári légügyi attasé március 4-én személyesen is felkereste Nagy Ferencet ebben az ügyben.[623] A miniszterelnök a beszélgetés során megígérte, mindent megtesz, hogy a magyar–szovjet légügyi egyezménybe belevegyék azt a feltételt, mely szerint az más államoknak is fenntartja a jogot az egyenlőségre, a nem megkülönböztető bánásmódra. Sőt, a miniszterelnök azt is megjegyezte, hogy másként alakult volna a magyar–szovjet légügyi egyezmény sorsa, ha az Egyesült Államok kérése előbb érkezik. De ezzel együtt is örült az amerikai jegyzéknek, mert a szóban forgó kérés az első világos jele volt annak, hogy az Amerikai Egyesült Államok érdeklődik Magyarország iránt. Nagy Ferenc kétségtelenül többet mondott az amerikai kérés teljesítésére vonatkozólag, mint Gyöngyösi külügyminiszter. Hiszen ez utóbbi félreérthetetlenül kifejezésre juttatta azt is, hogy a döntés végső fokon nem a magyar kormány kezében van. Ezzel szemben a miniszterelnök F. Deaknak úgyszólván határozott ígéretet tett. Ám az ígéret beváltásának nehézségei, az amerikai kérés teljesítése körüli bonyodalmak rövid időn belül nyilvánvalóvá váltak. Schoenfeld követ 1946. március 29-én értesült a MASZOVLET (Magyar–Szovjet Légiforgalmi Társaság) megalakításáról és arról, hogy Magyarország egyoldalú működési lehetőséget biztosított a szovjet légi közlekedés számára.[624] Ezek után már nem lehetett kétséges, hogy az Egyesült Államok is szorgalmazni fogja a miniszterelnök ígéretének beváltását.

Gordon Ferenc pénzügyminiszter 1945. december 3-án memorandummal fordult Vorosilovhoz, a SZEB elnökéhez, és abban azt kérte, hogy „a szövetséges hatalmak egy bizottságot küldjenek ki, amely a magyar kormánnyal együttműködésben megvizsgálná az ország gazdasági és pénzügyi helyzetét és a nyújtandó segítség módszereit".[625] A SZEB elnöke azonban nem volt hajlandó a memorandumban foglaltakkal érdemben foglalkozni, s hivatalosan nem is vette azt át.[626] Ilyen előzmények után jutott a memorandum egy-egy példánya az Amerikai Egyesült Államok és Nagy-Britannia budapesti politikai képviselőinek „nem hivatalosan" a birtokába, sőt a magyar kormány különböző szintű képviselői, illetőleg megbízottai több ízben is tárgyaltak róla, főleg az Egyesült Államok politikai missziójának tagjaival. Schoenfeld 1945. december 10-én Washingtonba is elküldte a memorandum szövegét.[627] Ettől valószínűleg függetlenül Key tábornok a SZEB december 28-i ülésén – feltehetően az Egyesült Államok kormányának hivatalos hozzájárulása nélkül – albizottság felállítását javasolta a magyar gazdaság helyzetének tanulmányozására és megfelelő javaslatok kidolgozására.[628] Ezt a javaslatot Edgcumbe tábornok is támogatta az ülésen elhangzott felszólalásában.[629] Vorosilov a szövetséges nagyhatalmak képviselőiből álló albizottság létrehozását most is elvetette, de az információk beszerzésére állítólag ígéretet tett.[630]

Szegedy-Maszák Aladár követ 1946. január 11–18-i megbeszélései során az Egyesült Államok Külügyminisztériumában szinte minden alkalmat felhasznált arra, hogy tárgyalópartnereit meggyőzze a szóban forgó hármas bizottság felállításának szükségességéről.[631] De eközben nem mulasztotta el azt is hangsúlyozni, hogy a SZEB nyilvánvalóan kitér a Magyarország szempontjából rendkívül fontos kérdés teljesítése elől, ha az Egyesült Államok „nem gyakorol nyomást".[632] A fentebbiek mintegy alátámasztására Schoenfeld 1946. február 15-i táviratával szintén sürgette a Külügyminisztérium közbelépését a magyar gazdaság helyzetével foglalkozó szövetséges nagyhatalmi bizottság megalakítása ügyében. A követ drámai hangú tájékoztatójában a magyar gazdaság leromlásának, válságának okait elsősorban a jóvátételben és a Szovjet Hadsereg ellátásával összefüggő terhekben jelölte meg.[633]

G. F. Kennan, az Egyesült Államok moszkvai követe 1946. február 20-án az alábbi tartalmú jegyzék átnyújtására tett javaslatot: a három szövetséges nagyhatalom nagyobb mértékben járuljon hozzá a magyar gazdaság helyreállításához. Magyarországot ugyanis gazdasági és pénzügyi összeomlás fenyegeti. Ennek nagymértékben oka az ország túlterhelése a jóvátétellel és a Szovjet Hadsereg ellátásával, valamint a megszálló hatóságoknak a magyar gazdasági életbe való beavatkozása. Az Amerikai Egyesült Államok nem lehet közömbös az iránt, hogy az ország gazdasága a fegyverszünet időszakában tönkremegy. Az Egyesült Államok kormányának korábbi erre vonatkozó javaslatai sem a szovjet kormánynál, sem a SZEB-ben eddig nem

találtak meghallgatásra. Ezért most azt kéri, hogy a szovjet kormány utasítsa a magyarországi SZEB-ben helyet foglaló képviselőjét, hogy legkésőbb 1946. március 15-ig állapodjon meg az amerikai és a brit megbízottakkal egy közös gazdasági program kidolgozásában Magyarország helyreállítása érdekében.[634] A Külügyminisztérium 1946. március 1-jén engedélyezte a jegyzék továbbítását, amit másnap, március 2-án Kennan át is nyújtott Molotov külügyminiszternek.[635] Ennek a jegyzéknek a tartalmáról a Foreign Office egyébként 1946. március 9-én informálta – a moszkvai brit nagykövetség tájékoztatására hivatkozva – a budapesti brit politikai misszió vezetőjét.[636]

Byrnes külügyminiszter 1946. március 5-én ismét felszólította Kennan követet, hogy újabb erőfeszítéseket tegyen Moszkvában a magyar gazdaság helyzetével kapcsolatos megbeszélések érdekében.[637] S egyben felszólította a követet arra is, hogy próbálja megszerezni a magyar–szovjet gazdasági szerződések szövegét, hiszen a közös vállalatok esetében különben nehéz megállapítani, hogy azok nem jelentenek-e diszkriminációt egy harmadik állammal szemben. 1946. március 11-én Nagy-Britannia moszkvai képviselője – amerikai óhajra – ugyancsak jegyzékben fordult a szovjet Külügyminisztériumhoz, és a Magyarország gazdasági problémáival foglalkozó bizottság mielőbbi létrehozását sürgette.[638]

Schoenfeld – a szovjet választ be sem várva – 1946. március 20-án közvetlenül a magyar Külügyminisztériumot kérte fel, hogy utasítsák a Magyar Nemzeti Bankot, a Statisztikai Hivatalt, a Gazdasági Kutató Intézetet és a banktársaságok központi testületét, hogy azok bocsássák rendelkezésre a magyar gazdaság helyzetével kapcsolatosan kívánt adatokat.[639] Nem csekély meglepetésre a Külügyminisztérium azonnal kész volt eleget tenni Schoenfeld kívánságának, a Pénzügyminisztérium viszont határozottan vonakodott attól, hogy adatokat szolgáltasson ki – a SZEB megkerülésével – az Egyesült Államok budapesti követségének. A tárcaközi vitát végül is a miniszterelnök döntötte el, aki úgy rendelkezett, hogy a kért adatokat a SZEB útján kell elküldeni. Schoenfeld – úgy tűnik – tudomást szerezhetett az adatok kiszolgáltatása körüli bizonytalanságról, mert 1946. április 3-i táviratában már aggályának adott hangot Nagy Ferenc miniszterelnök magatartásával kapcsolatosan.[640]

Az említett távirat tulajdonképpen egyik első jelzése volt annak, hogy az amerikai diplomáciai körökben kétségek merültek fel a Nagy Ferenc által képviselt politika megbízhatóságát illetően. A szovjet kormány hivatalos állásfoglalása még nem volt ismeretes ugyan a Gordon-féle memorandummal összefüggésben elindított angolszász diplomáciai akcióról,[641] de Szekfű Gyula követnek A. J. Visinszkijjel folytatott beszélgetéséből már több mint sejteni lehetett a Szovjetunió várható reagálását. A külügyminiszter-helyettes ugyanis azt válaszolta arra, amit neki a követ Magyarország gazdasági nehézségeiről elmondott, hogy „sok más ország is gazdasági nehézségekkel

küzd. Ezek a nehézségek leküzdhetők, ha olyan rendszer áll fenn az országban, amely a nép támogatására és a demokratikus pártok szilárd együttműködésére támaszkodik."[642]

Nehéz feltételezni, hogy Nagy Ferenc ne látta volna előre, hogy a Gordon-féle memorandummal milyen nemzetközi politikai bonyodalmakba sodorhatja bele kormányát és ezáltal az országot is. A memorandum nem Gordon Ferenc egyéni akciója volt – bár a pénzügyminiszter közismerten nem volt híve a magyar–szovjet gazdasági kapcsolatok szorosabbá tételének –, hiszen az azzal kapcsolatos kezdeményezéseket lényegében a Külügyminisztérium intézte, mégpedig a miniszterelnök tudtával és beleegyezésével.[643] A kisgazdapárti politikusok, a kormánykoalíció jobboldalával egyetemben, mindenekelőtt azt várták a memorandumban javasolt hármas bizottság működésétől, hogy az Amerikai Egyesült Államok és Nagy-Britannia legalábbis „ellensúlyozzák" a Szovjetunió magyarországi gazdasági befolyását. Ennek a következményeivel azonban nem számoltak reálisan, sőt még azzal sem, hogy egyáltalán eleget tudnak-e tenni a nyugati nagyhatalmak kívánságainak. Ilyen körülmények között elkerülhetetlenül csak gyengíthették a Szovjetuniónak a Nagy Ferenc-kormány iránti bizalmát, anélkül, hogy sikerült volna „érdemeket" szerezniük a nyugati szövetségeseknél. Amikor ugyanis kiderült, hogy a kormány képtelen a nyugati szövetségesek kívánságainak megfelelő lépésekre elszánni magát, az Egyesült Államok és Nagy-Britannia magatartása is érezhetően hűvösebbé vált. Ezzel a Nagy Ferenc-kormány politikája s ezen belül békeelőkészítése is valójában olyan zsákutcába került, amelyből 1946 márciusában–áprilisában már úgyszólván reménytelennek tűnt a kijutása.

A magyar kormányküldöttség 1946. áprilisi moszkvai hivatalos látogatása

A Nagy Ferenc miniszterelnök által vezetett kormányküldöttség – amelynek Szakasits Árpád miniszterelnök-helyettes, Gerő Ernő és Gyöngyösi János miniszterek voltak a tagjai[644] – 1946. április 9-én érkezett Moszkvába.[645] Ennek a látogatásnak – a maga idejében is eléggé köztudottan – lényegében kettős célja volt: a kétoldalú kapcsolatok további javítása, s ennek révén kedvezőbb feltételek teremtése a magyar békecélok számára. A kormányküldöttség moszkvai tartózkodása idején több ízben megbeszéléseket folytatott Molotovval és munkatársaival, valamint két alkalommal találkozott Sztálinnal is.[646] A megbeszélések, illetőleg a találkozások során messzemenően lehetőség nyílt mind a magyar–szovjet kapcsolatokat érintő kérdések megvitatására, mind a magyar békecélok előterjesztésére.

Az előbbieket illetően már a Molotov külügyminiszterrel folytatott 1946. április 15-i megbeszélésen tisztázódott, hogy a szovjet kormány beleegyezik – a Romániának és Finnországnak korábban tett engedmények szellemében – a jóvátétel teljesítésének 6 évről 8 évre történő meghosszabbításába. Ezenkívül a szovjet külügyminiszter elvben hozzájárult a bérmunkában végzett gyapjú és pamut késztermékek leszállítási idejének jelentős módosításához és a hadifoglyok fokozatos hazaengedéséhez is, különös tekintettel a gyengélkedőkre.[647] Sőt, az elől sem zárkózott el, hogy a jóvátétel teljesítésére vonatkozó kedvezmény majd a tárgyalásokról szóló közös közleményben is szerepeljen.[648]

Az április 15-i megbeszélésen Molotov válaszolt a kormányküldöttségnek Csehszlovákiával és Romániával kapcsolatosan előzőleg felvetett kérdéseire is.[649] Annak a véleményének adott kifejezést, hogy a magyar–csehszlovák és a magyar–román viszonylatban fennálló függő kérdéseket a két érdekelt állam kormányai közvetlenül rendezzék egymással. Külön kiemelte: nem tartaná célszerűnek, ha Magyarország az Erdélyre vonatkozó területi igényét anélkül vinné a békekonferencia elé, hogy Romániával előzetesen ne tisztázná álláspontját. Ezzel szemben Gyöngyösi külügyminiszter – és tulajdonképpen Nagy Ferenc is – azt fejtegette, hogy a parlamenti választások előtt álló csehszlovák és román kormány saját akaratából – elsősorban

Nagy Ferenc miniszterelnök, Gyöngyösi János külügyminiszter, Szekfű Gyula követ a Vörös téren

belpolitikai okok miatt – aligha bocsátkozik Magyarországgal ilyen tárgyalásba. Ezért jobb lenne, ha a szóban forgó kétoldalú megbeszéléseket a Szovjetunió kezdeményezné. A szovjet külügyminiszter azzal hárította el Gyöngyösi János és Nagy Ferenc érvelését, hogy természetesen annak kell kezdeményeznie, akinek a tárgyaláshoz érdekei fűződnek, vagyis a magyar kormánynak. S mindössze csak arra volt hajlandó igenlőleg válaszolni, hogy a magyar–román kétoldalú tárgyalások a Szovjetunió részéről helyesléssel találkoznak.[650]

A Molotovval, illetőleg a Sztálinnal folytatott további megbeszéléseken ismét szóba kerültek a gazdasági problémák és a békecélok is, az Erdélyre vonatkozó magyar területi igénnyel egyetemben.[651] Ami a gazdasági problémákat illeti, Sztálin különösebb indokolás nélkül beleegyezett abba, hogy Magyarországnak nem kell megfizetnie a vasút helyreállításával összefüggésben jelentkező 15 millió dolláros tartozást, hiszen az újjáépített vonalak jórészt Csehszlovákia és Románia területén vannak.[652] Ugyanígy egyetértett Sztálin a jóvátétel első évben esedékes hányadának a nem teljesítése miatt felhalmozódott 6 millió dolláros pönálé elengedésével is.[653] Ezzel a kormányküldöttségnek gyakorlatilag minden gazdasági jellegű kívánsága teljesült.

Sztálin mind a két találkozón érdeklődéssel hallgatta a kormány-

Az újabb szovjet-magyar gazdasági megállapodások aláírása

küldöttség vezetőjének és tagjainak előadását a magyar békecélokról. Elismerte, hogy a román fegyverszüneti szerződés, amely úgy rendelkezett, hogy Erdély vagy nagyobbik része Romániához tartozik, jogalapot nyújt a magyar területi igény előterjesztésére a békekonferencián.[654] Ezt a kijelentést – a jelenleg elérhető forrásokból kitűnően – a kormányküldöttség minden további nélkül tudomásul vette. A Csehszlovákiát érintő kérdésekhez viszont sem Sztálin, sem Molotov nem fűzött egyik alkalommal sem érdemleges megjegyzést. A nemzetiségek hazatelepülésének helyeslésével és a nemzetiségek jogaival kapcsolatos elvi jellegű – és általánosságban mozgó – megnyilatkozásokat ugyanis aligha lehetett a konkrét helyzetre vonatkoztatható állásfoglalásnak tekinteni.[655]

A szovjet sajtó már a kormányküldöttség megérkezése előtti napokban viszonylag sokat foglalkozott a magyarországi belpolitikai helyzettel és a két állam kapcsolataival. Nagy Ferenc miniszterelnöknek a pécsi gyűlésen elmondott beszédéből és Tildy Zoltán köztársasági elnöknek április 4-i megemlékezéséből mindenekelőtt azokat a részleteket emelte ki, amelyek a magyar–szovjet kapcsolatok, illetőleg a Szovjetunióhoz fűződő jó viszony jelentőségére utaltak.[656] A szovjet lapok is közölték, hogy 1946. március 29-én megállapodás született a légiforgalmi és a hajózási közös vállalatok létrehozásáról.[657] A szovjet központi lapok a kormányküldöttség repülőtéri

fogadásától az elutazásig szinte naponként beszámoltak a moszkvai tartózkodás minden fontosabb eseményéről.[658] A tárgyalások napirendjéről és magukról a tárgyalásokról azonban csak keveset árultak el. Így inkább csak az egyéb információk sejtették, hogy valójában miről folynak a megbeszélések. Az *Izvesztyija* arról adott hírt, hogy aláírták a magyar–szovjet alumínium- és olajegyezményt.[659] A *Pravda* pedig Nyárádi Miklós államtitkár nyilatkozatát közölte, amely szerint egyedül a Szovjetunió adta, illetve adja vissza a Nyugatra hurcolt magyar javakat és értékeket.[660] Majd elsősorban a közös közleményből,[661] illetőleg Nagy Ferenc miniszterelnök nyilatkozatának ismertetéséből[662] szerezhetett a szovjet közvélemény tudomást arról, hogy a Szovjetunió hozzájárult a magyar jóvátétel teljesítési idejének meghosszabbításához. Ugyanakkor a magyar békecélokról sem a kormányküldöttség moszkvai tartózkodása idején, sem utána nem tett említést a szovjet sajtó.

A magyar közvélemény a moszkvai tárgyalásokról – a sajtó tudósításai alapján – a kormányküldöttség hazaérkezéséig szinte semmit sem tudott meg. Mindössze arról értesült, hogy Nagy Ferencet és a küldöttség többi tagját Moszkvában ünnepélyes keretek között fogadták, és a magyar kormány képviselői Molotovon kívül találkoztak Sztálinnal is.[663] A *Szabad Nép* „A kormányküldöttség" című vezércikke is csupán annyit árult el, hogy: „A moszkvai út: elismerése a földreform és az újjáépítés eredményeinek, elismerése a köztársaság kikiáltásának és a reakció elleni lendületes és eredményes harcnak, elismerése a magyar nép jó, demokratikus munkájának. De nemcsak az elmúlt másfél esztendő sikeres harcainak nyugtázása a moszkvai út, hanem a bizalom előlegezése is a magyar demokrácia további sikereihez."[664] A két kormány képviselőinek tárgyalásairól kiadott hivatalos közlemény is kizárólag a jóvátétel határidejének meghosszabbításáról nyújtott lényegében konkrét tájékoztatást: „A megbeszélések során, amelyek egyrészről Nagy Ferenc miniszterelnök, Szakasits Árpád miniszterelnökhelyettes, Gyöngyösi János és Gerő Ernő miniszterek, másrészről Sztálin és a Szovjetunió külügyminisztere, Molotov között folytak, megvizsgálták azokat a kérdéseket, amelyek Magyarországnak a Szovjetunióval szemben fennálló kötelezettségeivel kapcsolatosak. A szovjet kormány, figyelembe véve a magyar kormány óhaját, beleegyezett abba, hogy Magyarország által a Szovjetunió részére teljesítendő jóvátétel határidejét hat évről nyolc évre hosszabbítsa meg. Eszmecsere folyt továbbá Magyarország és a Szovjetunió közötti gazdasági együttműködés kérdéséről és egyéb kérdésekről, amelyek a két ország kölcsönös viszonyára vonatkoznak. A megbeszélések baráti légkörben folytak, amely megfelelt Magyarország és a Szovjetunió közötti jószomszédi viszonynak."[665]

A magyar közvélemény érdeklődését a hivatalos közlemény mondanivalója nem elégítette ki. Valójában nem is az iránt érdeklődött elsősorban, ami a közleményben szerepelt, hanem ami nem volt benne, pontosabban

amit benne szeretett volna látni. Ebben a tekintetben már valamivel többet sejtetett a *Szabad Nép* „Hazaérkezett" című vezércikke. „A moszkvai út a másfél éves magyar demokrácia legkomolyabb nemzetközi sikere... Nem vitás – hangzott a vezércikk –, hogy éppen most, a béketárgyalások előtt, felmérhetetlen jelentősége van annak, hogyan ítélik meg a magyar népi erők aktivitását azok, akiknek legdöntőbb szavuk lesz a Magyarországgal kötendő békénél."[666] A *Kis Újság* a magyar kormányküldöttség hazaérkezésekor rendezett sajtóértekezletről „A magyar demokrácia minden kérdésben számíthat a Szovjetunió támogatására" címen megjelent tudósítása szolgált azután az igazi szenzációval. Ebben persze nem kis szerepe volt Nagy Ferenc miniszterelnök nyilatkozatának, aki többek között a következőket mondta: „Szóba került Magyarországnak számos problémája, a jóvátétel, a két ország között a múlt évben kötött gazdasági szerződés, a vasúti kérdés, a magyar békecélok, de szóba került a hadifoglyok kérdése... is... Minden olyan kérdésben, amely a két ország között intézhető el, konkrét és kielégítő választ kaptunk, de nagy megértésre találtunk egyéb kérdésekben is."[667] Néhány nappal később a *Kis Újság* a *Svenska Dagbladet* tudósítását közölte, amely szerint „Moszkva jóindulattal fogadta a magyar kívánságokat a határokra és a szlovákiai kisebbség helyzetére vonatkozólag".[668]

A közvélemény tájékoztatásával párhuzamosan a koalíciós pártok vezető testületeiben is megvitatták és értékelték a moszkvai út tapasztalatait. Az MKP Politikai Bizottságát 1946. április 18-án, tehát még a kormányküldöttség hazaérkezése napján tájékoztatta Gerő Ernő a moszkvai tárgyalásokról.[669] Szakasits Árpád ugyancsak április 18-án számolt be a pártvezetőségnek a kormányküldöttség moszkvai fogadtatásáról, tanácskozásairól, valamint az ott elért eredményekről.[670] Egyetlen koalíciós párt volt, mégpedig a Nemzeti Parasztpárt, amely csak napokkal később – Nagy Ferencnek a Minisztertanács ülésén elhangzott beszámolója alapján – értesült a moszkvai tanácskozások tárgyáról és lefolyásáról. De az NPP vezetőségében már nemcsak a koalíciós partnerek késői tájékoztatása miatt elégedetlenkedtek, hanem néhány vonatkozásban a kormányküldöttség moszkvai szereplését is kifogásolták.[671]

A kormányküldöttség moszkvai útja előtt és idején a román, illetőleg a csehszlovák hivatalos körökben is mutatkozott némi bizonytalanság abban a tekintetben, hogy a magyar kormány milyen eredményeket tud majd elérni a szovjet fővárosban azokat a kérdéseket illetően, amelyek a két szomszédos államot is érintették.[672] Nem volt egészen elszigetelt jelenség körükben az a feltételezés, hogy a Nagy Ferenc-kormánynak – elsősorban az angolszászok támogatása miatt, főleg az Erdélyre vonatkozó területi igényével és a magyar nemzetiségű lakosság helyzetének rendezésével kapcsolatosan – sikerülhet javítania korábbi pozícióin. A nyugati nagyhatalmak, illetőleg budapesti diplomáciai képviselőik szintén élénk érdeklődéssel kísérték

a magyar kormányküldöttség moszkvai tárgyalásait, s a delegáció kisgazdapárti tagjai igyekeztek érdeklődésüket a legrövidebb időn belül kielégíteni. Gyöngyösi külügyminiszter ugyanis már 1946. április 19-én tájékoztatta Schoenfeld követet – Nagy Ferenc megbízásából – a moszkvai útról.[674] A tájékoztatóból többek között kiderült, hogy a szovjet kormányférfiak Moszkvában semmilyen ígéretet nem tettek Magyarország területi igényeinek támogatására. Azzal viszont állítólag egyetértettek, hogy a Csehszlovákiában élő magyar nemzetiségű lakosság „jogosult" a jogegyenlőségre. Emellett Sztálin lehetségesnek látta a szovjet csapatok nagyobbik részének kivonását is Magyarországról, de Gyöngyösi külügyminiszter még arra sem tudott kielégítő választ adni, hogy az előbbi kijelentés összefüggésben van-e a békekötéssel. Ezt az információt néhány nappal később Nagy Ferenc miniszterelnök még azzal egészítette ki, hogy Moszkvában pozitív eredményeket értek el. Sztálin és Molotov egyaránt kétoldalú magyar–román tárgyalásokat ajánlott, de ez a javaslatuk „szigorúan titkos".[675]

Schoenfeld követ tájékoztatása azonban valószínűleg nem elégítette ki a az Egyesült Államok Külügyminisztériumát, mert a prágai amerikai követ, Hubert Ripka miniszter információja alapján határozottan kétségbe vonta 1946. április 19-i táviratában, hogy Sztálin a csehszlovákiai magyar nemzetiségű lakosság jogegyenlőségének biztosítása mellett szállt volna síkra.[676] Ehhez Schoenfeld követ 1946. április 24-i jelentésében azt a megjegyzést fűzte, hogy H. Ripka nem látja jól Sztálin álláspontját a szóban forgó kérdésben, hiszen Nagy Ferenc szerint a szovjet kormányfő „olyan benyomást keltett", miszerint a kisebbségi jogokat biztosítani kell. Ezt támasztja alá – írta Schoenfeld – az a körülmény is, hogy Rákosi Mátyás legutóbb nyíltan támadta a csehszlovák hatóságoknak a magyar nemzetiségű lakossággal szembeni magatartását. Schoenfeld azt sem tartotta persze kizártnak, hogy Sztálin véleménye esetleg időközben megváltozott.[677] Erre a kérdésre végül is Steinhardtnak, az Egyesült Államok prágai követének egy későbbi jelentése adta meg a választ, amelyben beszámolt Beneš elnökkel folytatott beszélgetéséről, aki világosan megmondta, hogy a magyarok Csehszlovákiában a jövőben sem számíthatnak kisebbségi jogokra. Az elnök egyetlen megoldásként a kitelepítést jelölte meg, amivel Molotov Párizsban – a csehszlovák kormány képviselőivel folytatott beszélgetése során – is egyetértett.[678]

Nagy Ferenc miniszterelnök közvetlenül a Moszkvába történt elutazása előtt találkozott Gascoigne-nyal, és röviden tájékoztatta őt az utazás céljáról.[679] Hazaérkezése után Nagy Ferenc ismét találkozott a brit diplomatával, és beszámolt neki a Moszkvában elért gazdasági engedményekről Erdéllyel kapcsolatosan a miniszterelnök azt a véleményét fejtette ki, hogy Magyarországnak meg kellene kapnia az Arad–Nagyszalonta–Nagyvárad–Szatmárnémeti vonaltól nyugatra fekvő területeket. A szovjet tárgyalófél azonban erre a magyar kívánságra kitérő választ adott, és a kétoldalú magyar–román

tárgyalások fontosságára hívta fel a figyelmet. Ezután még kevésbé érthető, hogy Rákosi Mátyás a Gascoigne-nyal folytatott 1946. április 15-i beszélgetésén miért állította be úgy a dolgokat, mintha a Szovjetunió „kedvezően szemlélné" Magyarországnak Erdély egy részére vonatkozó igényét, és a sikert lényegében az Egyesült Államok és Nagy-Britannia leendő magatartásától tette függővé.[679] Gyöngyösi János külügyminiszter moszkvai tartózkodása idején – Nagy Ferenc egyenes utasítására – találkozott Frank Kenyon Robertsszal, és tájékoztatta őt a magyar–szovjet tárgyalásokról. A magyar külügyminiszter a többi között azt közölte a brit diplomatával, hogy a szovjet vezetők nem kötelezték el magukat az Erdéllyel kapcsolatos magyar igények támogatására, de a magyar nemzetiségű lakosság helyzetének javítása érdekében lépéseket helyeztek kilátásba „csehszlovák relációban is".[680] Néhány nappal hazaérkezése után Nagy Ferenc Carse-Mitchell-lel is beszélt, és azt mondta el neki, hogy a Szovjetunió támogatást ígért a csehszlovákiai magyar nemzetiségű lakosság kisebbségi jogainak megadásával kapcsolatosan.[681] Valószínűleg jórészt ezeknek az információknak birtokában tájékoztatta a brit Külügyminisztérium prágai követét a moszkvai magyar–szovjet tárgyalásokról abban az értelemben, hogy a szovjet kormány – úgy tűnik – a nemzetiségek jogainak garantálása mellett van.[682]

A magyar kormányküldöttség moszkvai tárgyalásairól, az ott elért tényleges eredményekről tehát nemcsak a nyugati szövetségesek, hanem a szomszédos állam kormánykörei is nagyon rövid időn belül pontosabb és hitelesebb információkkal rendelkeztek, mint a magyar közvélemény, vagy akár a koalíció egyik-másik tagja.

A koalíciós pártok képviselői – a moszkvai út után – a Nemzetgyűlés Külügyi Bizottságának 1946. április 24-i ülésén találkoztak ismét egymással a békeelőkészítéssel összefüggő kérdések megvitatása céljából. A Külügyi Bizottságot Gyöngyösi János külügyminiszter tájékoztatta a moszkvai tárgyalásokról és a Külügyminisztérium békeelőkészítő munkájáról.[683] Gyöngyösi külügyminiszter a magyar békeelőkészítés alapproblémájának a határokon kívül élő, mintegy 3 millió magyar jövőbeni sorsát tartotta. Az említett kérdés szempontjából gyakorlatilag két állam – Csehszlovákia és Románia – irányában voltak aggályai. „Csehszlovákiával kapcsolatosan tulajdonképpen a problémát csehszlovák részről vetették fel azzal – mutatott rá a külügyminiszter –, hogy a hatalomátvételkor Beneš köztársasági elnök, majd a külügyminiszter is szükségesnek tartotta nyilatkozatában leszögezni azt a csehszlovák álláspontot, hogy a magyarságot el akarják távolítani Csehszlovákia területéről. Ennek a szándéknak gyakorlatilag is kifejezést adtak azokban a kiutasításokban, üldözésekben, széttelepítési kísérletekben és egyéb jogfosztó intézkedésekben, amelyeknek alapja mindenekelőtt az volt, hogy az ottani magyarságot állampolgársági jogától megfosztották." Miután Magyarország a csehszlovákiai magyar nemzetiségű lakosság egyszerű kiutasítását természetesen nem fogadhatta el, területi

módosításra viszont a csehszlovák kormány semmiképpen sem volt hajlandó, sőt ezt a megoldást lényegében a szövetséges nagyhatalmak sem támogatták, a külügyminiszter a magyarok jogainak biztosításához való feltétlen ragaszkodást jelölte meg az egyetlen lehetőségként. Ez a valóságban annak leszögezését is jelentette részéről, hogy Magyarországnak Jugoszlávia mellett Csehszlovákiával szemben sem lehetnek területi igényei. Gyöngyösi János az elmondottakhoz még azt is hozzáfűzte, hogy a csehszlovákiai magyarok nemzetiségi jogai kivívásának támogatására a szövetséges nagyhatalmak, s köztük a Szovjetunió is, megnyerhetők.

Jóval kedvezőbbnek ítélte Gyöngyösi külügyminiszter a Romániával kapcsolatos igények realizálásának lehetőségét. Úgy vélte, hogy a Romániával kötött fegyverszüneti szerződés a területi kérdés felvetésére is alapot nyújt. A területi igény konkrét megfogalmazását azonban a külügyminiszter korántsem látta könnyű feladatnak, hiszen a magyar nemzetiségű lakosság többsége itt – eltérően Csehszlovákiától és nagyrészt Jugoszláviától is – nem közvetlenül a magyar–román határ mentén él, hanem döntően Erdély keleti részében. Ezért olyan határmódosítást tekintett a legkézenfekvőbbnek, amellyel lényegében ugyanannyi román kerülne át Magyarországra, mint amennyi magyar továbbra is Romániában maradna.[684] „Véleményem szerint – mondta a külügyminiszter – ez nyújthatna egyedül biztosítékot arra, hogy a két kormány – most már egyformán lévén érdekelve a kérdésben – megtalálja a módját egy helyes és korszerű nemzetiségi politikának. Sőt, ez a megoldás, amelyet kidolgoztunk, arra is alkalmas, hogy amennyiben még ilyen körülmények között sem volna kiküszöbölhető a nemzetiségi gyűlölködés és nem volna elérhető egy megnyugtató rendezés, abban az esetben a lakosságcsere is végrehajtható, mert az általunk kijelölt terület körülbelül 1 600 000-es lélekszámával alkalmas arra, hogy az erdélyi magyarság egészét befogadja." A szóban forgó mintegy 22 000 km^2-es terület jórészt a történelmi Erdélytől nyugatra eső részeket foglalta magában, s a tervezett határvonal mindenütt a vízválasztókon haladt volna keresztül észak-déli irányban. Ez a terület nagyságrendben egyébként fele volt a második bécsi döntéssel kijelölt Észak-Erdélynek.[685]

Gyöngyösi külügyminiszter elismerte, hogy az övétől eltérő, más javaslatnak is lehet elméletileg létjogosultsága, mégis azt kérte, hogy a Külügyi Bizottság tekintsen el az esetleges újabb javaslatoktól, mert azok a Külügyminisztérium számára csak bonyodalmat okoznának, hiszen a Minisztertanács már elfogadta a fentebbi javaslatot, ezenkívül Moszkvában is azt ismertette. Sőt, a moszkvai út után a nyugati szövetségesek képviselőit is az általa elmondottak szellemében tájékoztatta.

A kormányküldöttség moszkvai útját a Külügyi Bizottság minden tagja helyeselte. Abban is teljes volt az egyetértés, hogy Magyarországnak Jugoszláviával szemben nincsenek, illetőleg a békeértekezleten sem lesznek területi igényei. A Külügyi Bizottság tagjai azzal is egyetértettek, hogy

Romániával szemben viszont feltétlenül területi igénnyel kell fellépni. A konkrét területi követelést illetően azonban már meglehetősen eltért a Külügyi Bizottság tagjainak véleménye egymástól.

Bereczky Albert elsősorban azt kifogásolta, hogy a külügyminiszter tervezete egyáltalán nem érinti a tulajdonképpeni Erdély területét, hanem mindössze csak a Partiumot. Saláta Kálmán elvben szintén elfogadta a „nemzetiségi egyensúly" elméletet, de helytelenítette, hogy a vitára bocsátott tervezetet Gyöngyösi János kizárólagosnak próbálja beállítani, és a „variáns tervek" kidolgozását sürgette. Sulyok Dezső viszont azt tartotta volna a legideálisabbnak, ha Erdély – Magyarországtól és Romániától függetlenül – önálló kantonális államma alakulna, bár ő is tisztában volt vele, hogy ilyen javaslatnak az adott időpontban nincsen semmiféle realitása. Ezért elfogadta a külügyminiszter „álláspontjában megnyilvánuló elvet", a konkrét elképzeléssel azonban nem egészen értett egyet. Kovács Imre úgy vélekedett, hogy ha a kormány arra az álláspontra helyezkedett, amit Gyöngyösi János a bizottság ülésén kifejtett, akkor a tervezettnél – mind a két érdekelt állam szempontjából – kedvezőbb megoldást is lehetett volna találni.

Az előterjesztés nyomán kialakuló további vitának Gyöngyösi külügyminiszter azzal igyekezett elejét venni, hogy még egyszer megpróbálta megindokolni – a moszkvai tárgyalások fényénél – a saját tervezetét, és elérni azt, hogy a Nemzetgyűlés Külügyi Bizottsága egységesen elfogadja az általa előterjesztett javaslatokat Romániával kapcsolatosan. „Nem szeretném, ha a moszkvai eredményekhez vagy a moszkvai látogatáshoz olyan illúziókat fűznénk, amelyek nem helytállóak. Amiről beszámoltam, az nem annyit jelent – mondta Gyöngyösi –, hogy Moszkva részéről ennek a javaslatnak a támogatását már megkaptuk. Csupán annyit, hogy Moszkva részéről nincs kifogás ennek a javaslatnak a felvetése ellen. Úgy tudtam védelmezni ezt a javaslatot, hogy azt mondtam, ez a javaslat nincs ellentétben azzal a kitétellel, amely a román fegyverszüneti egyezményben foglaltatik, és erre ellenvetést vagy cáfolatot nem is kaptam." A külügyminiszter felszólalása után a bizottság látszólag tudomásul vette a fentebbi érvelést. A Külügyi Bizottság vitája ezzel a kérdéssel azonban még távolról sem zárult le, ellenkezőleg, talán a legérzékenyebb pontjához, a csehszlovákiai magyarok jövőjének a megtárgyalásához jutott el. Ebben a kérdésben a vitát Parragi György felszólalása nyitotta meg. A kisgazdapárti képviselő a csehszlovákiai magyarok sorsának rendezése szempontjából ugyanis a kisebbségvédelem biztosítását nem tekintette elegendőnek. Egyedül azt lett volna hajlandó elfogadni, ha az etnikailag összefüggő magyar területeket a békeszerződés Magyarországhoz csatolja. Bereczky Albertnek szintén az volt a véleménye, hogy a képviselőtársa által hangoztatott követelést „erkölcsi okokból" még akkor is védelmezni kell, ha Csehszlovákiával szemben nem sikerül eredményt elérni, mert a történelem előtt is felelősséget kell tudni vállalni

ebben az ügyben. Kovács Imre némileg más oldalról közelítette meg ugyan a problémát, de végső fokon ugyanoda jutott, ahová az előtte felszólalók.

Az elhangzott véleményekkel Révai József élesen szembehelyezkedett. Mindenekelőtt arra hívta fel a Külügyi Bizottság figyelmét, hogy igen súlyos veszedelmet jelentenek Magyarországra nézve azok a nézetek, amelyeket különösen a bizottság kisgazdapárti tagjai fejtettek ki. Szerinte a legnagyobb hiba szem elől téveszteni a realitásokat és megfeledkezni arról az alapvető tényről, hogy Magyarország a háborút elvesztette, és ezért az is komoly eredmény lenne, ha a külügyminiszter javaslatait egyáltalán sikerülne a szövetséges nagyhatalmakkal elfogadtatni. Olcsó legendának minősítette azokat a híresztelèseket, amelyekkel úgy próbálják befolyásolni a magyar közvéleményt, mintha az Amerikai Egyesült Államok és Nagy-Britannia támogatná Magyarországnak az „etnikai határokra" vonatkozó igényét Csehszlovákiával kapcsolatosan. Majd ezt követően az alábbiakban összegezte az MKP álláspontját: „A mi pártunk nevében kijelentem, hogy azokat az elveket, amelyekkel a külügyminiszter úr idejött, mint a magyar békeelőkészítés alapelveit helyeseljük, készek vagyunk ebben a kormányt teljes erővel támogatni, de az előfeltétele a dolognak, hogy ne keletkezzék olyan helyzet, hogy itt a békeelőkészítés közös magyar ügyét mindenféle politikai spekulációkból vagy számításokból megkontrázzák . . . Feltétlenül szükséges egységes alap, és ez nem lehet más, mint a kormány álláspontja. Ehhez minden pártnak csatlakoznia kell."

Ezután Parragi György és Bereczky Albert azt bizonygatták, hogy az ő álláspontjuk tulajdonképpen nem tér el a külügyminiszterétől, mert arra építeni, hogy Csehszlovákia kisebbségi jogokat adjon az ott élő magyar nemzetiségű lakosságnak, teljesen reménytelen dolog. Lényegében ugyanezt a véleményt fejtette ki Auer Pál, a Külügyi Bizottság kisgazdapárti elnöke is. Hasonlóan járt el Sulyok Dezső is, azzal a különbséggel, hogy ő ebben a kérdésben csak szlovák–magyar ellentétet látott. Szerinte a szlovákok a nemzeti gyűlölködésnek és az elfogultságnak nap nap után olyan tanújelét adják, hogy tőlük Magyarország hiába vár és remél megértést a magyar nemzetiségű lakosság iránt. Így még az sem lehet ok a területi rendezésről való lemondásra, hogy Magyarország legyőzött állam.

Horváth Márton – Révai véleményéhez csatlakozva – arra hívta fel a figyelmet, hogy veszélyes és értelmetlen dolog a területi kérdést Csehszlovákiával kapcsolatosan felvetni. Amihez viszont minden körülmények között ragaszkodni kellene, az a kisebbségi jogok elérése a csehszlovákiai magyarság számára. Hiszen a moszkvai tárgyalások egyik legdöntőbb eredménye éppen az volt, hogy a Szovjetunió „megértéssel fogadja ezt a magyar igényt". Ugyanakkor Horváth Márton is elismerte, hogy ezen minimális igény elutasítása esetén valóban nincs más kiút, mint a területi kérdés felvetése etnikai alapon. A kommunista párti képviselő mellett Pfeiffer Zoltán is megpróbálta Sulyok Dezsőt jobb belátásra bírni, és azt kérte tőle, hogy a

Csehszlovákiával kapcsolatos problémák megoldását bízza a kormányra. Érdekes módon a szociáldemokrata képviselők közül egyedül Peyer Károly szólalt fel a Külügyi Bizottság ülésén, de konkrét kérdésekben ő sem nyilvánított véleményt. Megelégedett annak leszögezésével, hogy: „Ha vannak nekünk differenciáink, akkor azokat itt bent kell megbeszélnünk, mert a Külügyi Bizottságnak ezekben a kérdésekben egységesen kell állást foglalnia. Ebben a tekintetben mindenki felülemelkedhetik a pártkereteken, mert hiszen itt nagy nemzeti és egyetemes érdekeket képviselünk, amelyeknek alá kell rendelni a pártok érdekeit és egységesen kell állást foglalni ezekben a külpolitikai kérdésekben."

Gyöngyösi János mintegy a vita lezárásaként megismételte a bevezetőben kifejtett álláspontját. A csehszlovákiai magyarok nemzetiségi jogainak biztosítását illetően azonban ő kifejezetten optimista volt. „Ha azonban mégis előállna az a helyzet – mondta –, hogy a csehszlovák államférfiak fontosabbnak tartanák a magyarságtól megszabadulni, mint ezt a bizonyára mind a három nagyhatalom által támogatott álláspontot elfogadni, mert az állam kohéziója szempontjából annyira veszedelmesnek tartják Szlovákiában ezt a nagyszámú magyarságot, és még mindig fenntartják továbbra is a magyarságot eltávolító álláspontjukat, akkor azt hiszem, mindenki előtt nyilvánvaló, hogy a revíziót nem mi vetjük fel, hanem ők vetik fel."

A Külügyi Bizottság végül is – Révai József javaslatára – a külügyminiszter békeelőkészítő tevezetét „helyesléssel tudomásul vette". A tanácskozás kétségtelenül előrelépést jelentett a békecélok megfogalmazása és egyeztetése szempontjából. Hiszen most már véglegesen kialakult a Jugoszláviával kapcsolatosan követendő magatartás. Ugyanakkor a kommunista párt mellett a koalíció többi pártjai is többé-kevésbé kezdték belátni, hogy Csehszlovákiát illetően az egyetlen megoldás a magyarok nemzetiségi jogainak megvédése. Látszólag Erdély körül is csupán taktikai jellegű problémák maradtak nyitva. Figyelemre méltó jelentőségű volt az is, hogy a pártok képviselői valamivel reálisabban, de még mindig nem eléggé reálisan számoltak az ország nemzetközi helyzetével.

Gyöngyösi külügyminiszter a vitában kénytelen volt beismerni, hogy a bizottság ülésén előterjesztett tervezete Moszkvában nemhogy támogatásban, de még csak biztatásban sem részesült. Ennek a kijelentésnek igazi értelmét és jelentőségét azonban elhomályosították, sőt úgyszólván „elsikkasztották" a tervezethez fűzött más, indokolatlanul optimista hangvételű és tartalmú megjegyzései. Nem is beszélve a miniszterelnöknek és más koalíciós politikusoknak a közeli napokban elhangzott megnyilatkozásairól, valamint a koalíciós sajtóról, amelyek nemegyszer valójában a vágyálmaikat próbálták már-már tényleges eredményként feltüntetni. Révai József volt az egyetlen, aki világosan utalt arra, igaz, ő is csupán az „etnikai határokkal" és Csehszlovákiával kapcsolatosan, hogy a koalíció jobboldaláról származó békeelképzelések és remények korántsem élvezik a nyugati szövetségesek

bizalmát és támogatását. Ezt természetesen a külügyminiszter tervezetét illetően is el lehetett, pontosabban már ekkor el lehetett volna mondani. Ilyen körülmények között a vitára bocsátott és a bizottságban végül is elfogadott tervezet a valóságban alig volt több egy megalapozatlan reménységnél és jól-rosszul megfogalmazott dokumentumnál. Annál is inkább, mert ez a tervezet konkrét mondanivalójával nemcsak a szövetséges nagyhatalmak által hirdetett – és a külügyminiszter korábbi jegyzékeiben is teret nyert – alapelvektől távolodott el, hanem az önrendelkezés elvével való rokonságát is nehéz lett volna kimutatni. A szóban forgó tervezet, sajátos módon, abban az értelemben még a kisgazdapárt békeprogramjához képest is visszalépést jelentett, hogy az utóbbi az Erdélyre vonatkozó területi igényt földrajzilag nyugat–keleti irányban, vagyis az érintett etnikumokhoz gyakorlatilag közelítve fogalmazta meg. Emellett az önrendelkezés elvi alapjáról való letérés azt a veszélyt is magában rejtette, hogy a külügyminiszter javaslatának nemzetközi elutasítása esetén a magyar kormány béketerve olyan zsákutcába kerül, amelyből már szinte lehetetlen, legalábbis komoly erkölcsi veszteségek nélkül, az elvi alapokhoz való visszatérés. Nehéz feltételezni, hogy legalább az elvi kérdések iránt különben érzékeny Révai ezt a veszélyt ne ismerte volna fel. Így a külügyminiszter előterjesztése melletti – lényegében fenntartás nélküli – kiállását csak azzal lehet magyarázni, hogy a kormány által már elfogadott tervezetet nem akarta megkérdőjelezni, és ezzel kapcsolatosan egy valóban kétes kimenetelűnek ígérkező vitával a koalíciós békecélok rögzítését esetleg felborítani, mindenesetre elodázni. Az is lehet persze, s ebben van is némi igazság, hogy Révai József számára szintén többet jelentett egy vitatható értékű terv annál, mint hogy a koalíciónak még mindig ne legyen semmilyen béketerve. Révai József helyesen ismerte fel, hogy a magyar békecélok kidolgozásánál és egyáltalán a békeelőkészítésnek a határokon kívül élő magyar nemzetiségű lakosság jogegyenlőségének kivívására kell összpontosítani a figyelmet. De ennek az álláspontnak a gyengesége ugyancsak abban volt, hogy ez esetben is csupán feltételezni lehetett a nemzetközi támogatást, nem pedig olyannak tekinteni, mint ahogyan arról Horváth Márton beszélt a Szovjetunió várható magatartását illetően.

A Külügyi Bizottság állásfoglalása tehát a meglevő ellentmondások és a feloldatlan ellentétek ellenére is valamelyest hozzájárult ahhoz, hogy a kormány és maga a Külügyi Bizottság is – a pártok véleményének ismeretében – további erőfeszítéseket tegyen a békeelőkészítés terén, a békecélok sikeres megvalósítása érdekében. Ennek első és közvetlen lépéseként a Külügyi Bizottság békeelőkészítő albizottságot küldött ki tagjai sorából, a Külügyi Bizottság helyettes elnökének pedig Révai Józsefet választották meg. Ezen túlmenően szemmel láthatóan aktívabbá vált a Külügyminisztérium békeelőkészítő tevékenysége is.

Nagy Ferenc miniszterelnök 1946. április 20-án, két nappal a moszkvai

látogatás után levelet intézett Schoenfeld követhez, amelyben a Németországba, illetőleg Ausztriába szállított összes magyar javak és értékek visszaszolgáltatását kérte az Egyesült Államok kormányától. Ezt a kérését a miniszterelnök többek között a következőkkel indokolta: „A magyar kormány e kéréssel kapcsolatos álláspontját arra alapozza, hogy az összes magyar javak birtoklása nélkül – beleértve az 1945. január 21-ig kivitt javakat is – nem lehet helyreállítani a gazdasági rendet, egyebek között szinte lehetetlen megállítani az inflációt a nélkül a 29 839 kilogramm arany nélkül, amely a Magyar Nemzeti Bank aranytartaléka volt."[686] Még ugyanezen a napon Bolgár Elek külügyi államtitkár a budapesti brit politikai misszió vezetőjéhez intézett szinte azonos tartalmú levelet.[687] Néhány nappal később Gyöngyösi János a Magyar–Szovjet Művelődési Társaság vezetőségi ülésén szólalt fel, ahol elsősorban azt hangsúlyozta, hogy a magyar kormánynak a moszkvai látogatás alkalmával sikerült a Szovjetuniónál a bizalmat kivívnia, és külön is méltatta a magyar–szovjet gazdasági szerződés jelentőségét. „Cáfolhatatlan tény – mondta a külügyminiszter kissé homályosan fogalmazott felszólalásában –, hogy az államok és államrendszerek egész csoportja indított támadást, vagy kész gazdasági és politikai támadást indítani a Szovjetunió ellen, s így egészen természetes, hogy a Szovjetunió bizalmatlan a nyugati és a vele határos országokkal szemben. A világpolitika általános perspektíváival kapcsolatban az a benyomásom támadt, hogy a Szovjetunióban megszűnt ez a megalapozott és teljesen érthető bizalmatlanság."[688]

A fentebbi kezdeményezésekért, illetőleg megnyilvánulásokért az amerikai diplomáciai körökben valószínűleg nem nagyon lelkesedtek, a kétoldalú kapcsolatokat azonban nem ezek a jelenségek, hanem döntően az Egyesült Államok és a Szovjetunió közötti feszültségek, az a nagyhatalmi vita befolyásolta, amely a magyar gazdaság állapota ürügyén keletkezett, és a moszkvai látogatás után is elkerülhetetlenül folytatódott. A Szovjetunió Külügyminisztériuma 1946. április 21-én válaszolt a március 2-i amerikai jegyzékre.[689] Ebben – az adatok bőséges felvonultatásával – határozottan cáfolta, hogy Magyarország nehézségei a jóvátételi kötelezettségek teljesítésével függnek össze, és rámutatott arra, hogy a valóban meglevő problémák ténylegesen abból fakadnak, hogy az Amerikai Egyesült Államok nem szolgáltatja vissza a Németországba és Ausztriába szállított magyar javakat és értékeket. A szovjet jegyzék – az előbbiek leszögezésével egyidejűleg – kategorikusan elutasította az újjáépítési terv együttes kidolgozására vonatkozó javaslatot is, mégpedig azzal az indokolással, hogy az kizárólagosan a magyar kormány illetékességébe tartozik.[690]

Walter Bedell Smith, az Egyesült Államok moszkvai nagykövete 1946. április 23-án tájékoztatta a Párizsban tartózkodó Byrnes külügyminisztert a Szovjetunió jegyzékéről.[691] De Schoenfeld már az előző napon részletesen beszámolt Byrnesnek azokról a veszteségekről, amelyek az amerikai érde-

keltségeket a második világháború idején és utána is Magyarországon érték.[692] Ebből azt a következtetést vonta le, hogy Magyarország a szovjet „gazdasági behatolás" miatt képtelen az Egyesült Államokkal szembeni fegyverszüneti kötelezettségeit teljesíteni. Majd Schoenfeld itt azt az amerikai álláspontot is megismételte, amely szerint az Egyesült Államok nem ismeri el a magyar kormány államosítási jogát. Két nappal később azonban a követ – feltehetően már a szóban forgó szovjet jegyzék tartalmának ismeretében – újabb „próba" elé állította a Nagy Ferenc-kormányt is azzal, hogy jegyzékben újította meg az Egyesült Államoknak az ideiglenes repülési jogokra vonatkozó kérelmét.[693] „Az Egyesült Államok kormánya értesült arról – hangzik az 1946. április 25-i amerikai jegyzék –, hogy 1946. március 29-én a magyar kormány polgári légi közlekedési egyezményt kötött a Szovjetunió kormányával, amely előírja a közös tulajdonú magyar–szovjet polgári légiforgalmi társaság alapítását a belföldi és nemzetközi légi közlekedésben való részvételbe. Az Egyesült Államok kormánya ezt úgy értelmezi, mint annak jelét, hogy Excellenciád hivatkozott jegyzékének elküldése óta a magyar kormány újra megfontolás tárgyává tette helyzetét, és úgy találta, hogy a fegyverszüneti rendszer fennállása nem gátolja azt, hogy Magyarország ideiglenes kereskedelmi egyezményeket kössön a magyarországi Szövetséges Ellenőrző Bizottságban képviselt kormányokkal. Ez megegyezik az Egyesült Államok kormányának nézetével a tekintetben, hogy Magyarország köthet nem kizárólagos jellegű kereskedelmi egyezményeket."[694]

Az Egyesült Államok Külügyminisztériumát azonban ezúttal nem annyira az ideiglenes repülési jogok foglalkoztatták Magyarországgal kapcsolatosan, hanem elsősorban az 1946. április 21-i szovjet jegyzék, s közelebbről az újjáépítési terv együttes kidolgozásának az elutasítása. Ezt támasztja alá Dean Gooderham Acheson államtitkár-helyettesnek Byrnes külügyminiszterhez intézett 1946. április 26-i távirata is, amelyben valószínűtlennek tartja, hogy Nagy Ferenc miniszterelnök hajlandó lenne hivatalosan a SZEB-hez fordulni a szövetséges nagyhatalmak képviselőiből álló és az újjáépítési tervet kidolgozó bizottság létrehozása érdekében.[695] Ezt a véleményt Schoenfeld is osztotta, aki nemcsak Gordon Ferenc újabb 10 millió dolláros hitelkérelmét javasolta elutasítani, de Nagy Ferencnek az utóbbi időbeni viselkedését is nagyon negatívan jellemezte. A követ úgy vélekedett, hogy Nagy Ferencnek az elmúlt hetekben, s főleg a moszkvai látogatás óta tett gyakori kijelentései a szovjet–magyar együttműködéssel kapcsolatosan nem magyarázhatók kizárólag „szovjet nyomással", hanem inkább azt sejtetik, hogy a miniszterelnök, legalábbis taktikailag, behódolt azoknak a „szovjetbarát elemeknek", akik őt körülveszik.[696] Schoenfeld a külügyminiszternek küldött 1946. május 2-i jelentésében azt is kifejtette, hogy nincs sok értelme további magyar hitelkérelmekkel foglalkozni, mert a korlátozott amerikai segítség már nem nagyon járulna hozzá Magyarország ad-

digi gazdasági függetlenségének megőrzéséhez sem, amíg az Egyesült Államok és a Szovjetunió Közép-Európa kérdésében megegyezésre nem jutnak egymással.[697] A magyar kormány – a követ szerint – lehet, hogy ígér, de az amerikai segítség fejében megszabott feltételeket már képtelen teljesíteni. Ily módon a Magyarországnak nyújtandó gazdasági támogatást az Egyesült Államok és a Szovjetunió közötti megegyezéstől kell függővé tenni. A megegyezésnek természetesen magában kell foglalnia az amerikai tőke magyarországi érdekeit, illetőleg védelmét is. 1946. április végére–május elejére tehát a magyar–amerikai kapcsolatok mélypontra jutottak. Ebben, s főleg Schoenfeld követ csalódottságában feltétlenül szerepet játszott az is, hogy az 1946. április 25-i jegyzékét a magyar kormány egyelőre még válaszra sem méltatta.

De nem voltak teljesen felhőtlenek a magyar–szovjet kapcsolatok sem. Szovjet részről ugyanis eléggé bizalmatlanul szemlélték, hogy a külügyminisztérium a békeelőkészítésnél, sőt várhatóan a békedelegációban is komoly szerepet szánt a diplomáciai kar régebbi tagjainak,[698] valamint a washingtoni és londoni magyar követeknek.[699]

Az amerikai–szovjet jegyzékváltásokkal egyidejűleg a SZEB 1946. április 23-i ülésén is vita keletkezett a bizottsági tagok között a magyar gazdaság helyreállításával kapcsolatos tervek egyeztetése, valamint a Szovjetunió birtokába került német tulajdon, pontosabban a volt német tulajdon fogalmának értelmezése körül. Vorosilov mind a két kérdésben változatlanul azt az álláspontot képviselte, hogy azok nem a SZEB, hanem a magyar, illetőleg a szovjet kormány illetékességi körébe tartoznak.[700]

A magyar kormány – a moszkvai tárgyalások szellemében – kísérletet tett arra is, hogy a román kormány képviselőivel való közvetlen tárgyalásokon tisztázza és rendezze a két állam között függőben levő területi és egyéb kérdéseket. De ez a kísérlet – a román kormány elutasító magatartása miatt – kudarcba fulladt.[701] Sebestyén Pál rendkívüli követ és meghatalmazott miniszter 1946. április 27-én Bukarestben találkozott Groza miniszterelnökkel és Gheorghe Tătărescu külügyminiszterrel, de mind a két államférfi kitért az érdemi tárgyalások elől. Groza úgy vélekedett, hogy a két kormány nem bocsátkozhat közvetlen tárgyalásokba olyan kérdésekről, amelyeket a szövetséges nagyhatalmak Párizsban vitatnak meg. Tătărescu viszont csak a békeszerződés aláírása után tartotta lehetségesnek a kétoldalú tanácskozásokat.[702] Berry, az Egyesült Államok bukaresti képviselője 1946. április 29-én, Schoenfeld követ pedig április 29-én és május 3-án tájékoztatta a State Departmentet Sebestyén Pál bukaresti tárgyalásairól.

Gyöngyösi János külügyminiszter 1946. április 27-i keltezéssel Emlékiratot nyújtott át a szövetséges nagyhatalmak budapesti képviselőinek a magyar–román viszonylatban felmerülő „területi és nemzetiségi kérdésre" vonatkozólag, hogy azt a Párizsban ülésező külügyminiszterekhez továbbítsák.[703] Az Emlékirat az erdélyi magyarság sajátos földrajzi elhelyezkedésére

való tekintettel a Gyöngyösi által kifejtett „nemzetiségi egyensúly" megteremtése elvének alkalmazását ajánlotta. Egyúttal leszögezte azt is, hogy a magyar kormány nem zárkózik el olyan rendezéstől sem, amely a területi problémák megoldásához nemzetközileg ellenőrzött népszavazás útján kíván eljutni.

Ennek az Emlékiratnak azonban már nem volt és nem is lehetett különösebb jelentősége. W. Carse-Mitchell budapesti angol ügyvivő 1946. április 30-án – az Emlékirat átvételekor – nyíltan megmondta, hogy a magyar kormány már elkésett a szövetséges nagyhatalmakhoz intézett április 27-i jegyzékével, „mert hiszen a külügyminiszterek már együtt ülnek. Azt legalább egy hónappal előbb kellett volna átadni".[704] Ily módon nem maradt más hátra itt sem, mint hogy a szövetséges nagyhatalmak külügyminiszterei, illetőleg maga a békekonferencia döntsön a vitás kérdésekben.

A diplomáciai lépésekkel nagyjában párhuzamosan folyt a magyar közvélemény előkészítése is – mindenekelőtt a koalíciós pártok részéről – a békekonferenciára. Ennek egyik fontos megnyilvánulása volt 1946. április 22-én az MKP békéscsabai gyűlése. Ezen a gyűlésen Rákosi Mátyás figyelemre méltó megállapításokat tett a kormányküldöttség moszkvai tárgyalásait illetően is: „A legfontosabb eredménye azonban a magyar küldöttségnek az volt, hogy meg tudta nyerni a magyar békecélok érdekében a nagy Szovjetunió jóindulatát. A delegáció moszkvai sikere fordulópontot jelent a magyar demokrácia életében. Azt jelenti, hogy a hatalmas demokratikus nemzetek közül az a nagyhatalom, amely a mi sorsunkra a legnagyobb befolyással bír, segít nekünk abban, hogy visszatérjünk a szabad, haladó, független nemzetek sorába."[705] De ennél is nagyobb jelentőségű volt – a magyar békecélok közvélemény előtti megvilágítása szempontjából – Révai József 1946. április 27-i zeneakadémiai előadása.[706] Révai József „A magyar békéről" című előadásában részletesen ismertette Magyarország nemzetközi helyzetét, vázolta a békecélokat és a békekilátásokat, valamint a magyar békével kapcsolatos kommunista álláspontot. Hasonló szerepet töltött be Kállai Gyulának „A nemzet védelmében" című cikke is, amely ugyancsak a kommunista pártnak a magyar békéről vallott felfogását elemezte.[707] A kommunista párt megnyilatkozásaival egyidejűleg azonban megjelentek olyan cikkek és írások is a magyar sajtóban, illetőleg elhangzottak olyan beszédek a békéről, amelyek nemcsak a közvélemény tisztánlátását homályosították el, hanem károkat okoztak az ország nemzetközi érdekeinek. A *Kis Újság* „A diplomácia" című cikkében lényegében már „harcra" szólított fel a csehszlovákiai magyarok érdekében.[708] De nemigen tért el a fentebbi cikktől mondanivalójában a kisgazdapárti Balogh István soproni beszéde sem.[709]

Ilyen körülmények között rendkívül fontos kérdéssé vált az, hogy a közvélemény közvetlenül és hivatalosan is megismerkedhessen mind a sokat emlegetett moszkvai tárgyalások eredményeivel, mind pedig konkré-

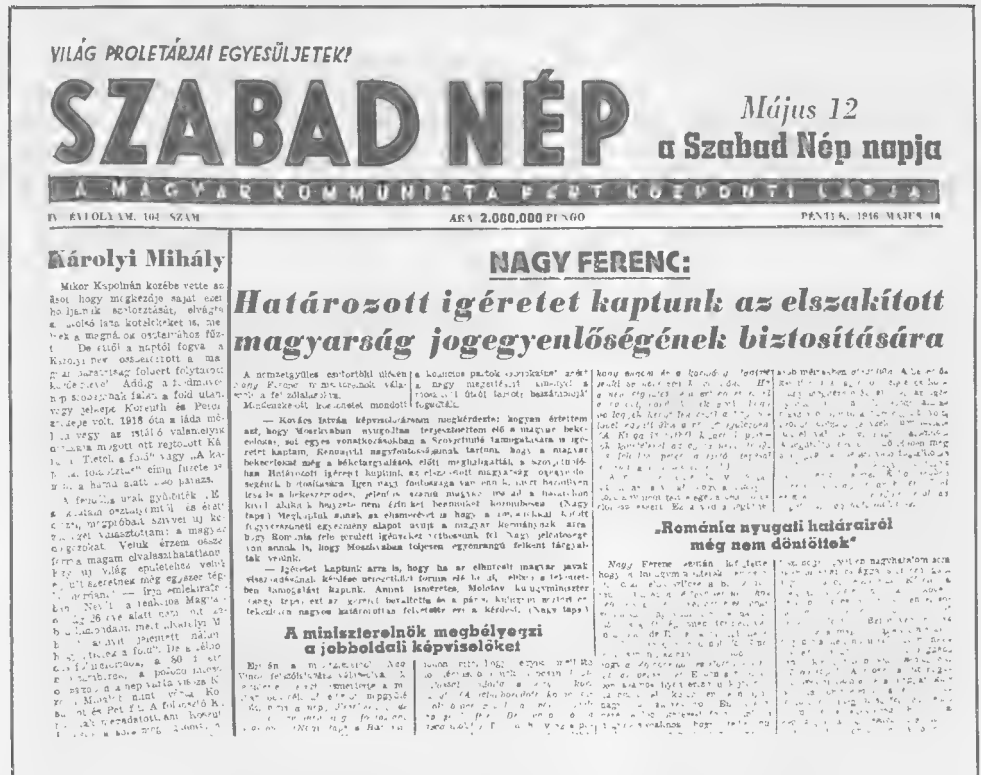

VILÁG PROLETÁRJAI EGYESÜLJETEK!

SZABAD NÉP

Május 12
a Szabad Nép napja

A MAGYAR KOMMUNISTA PÁRT KÖZPONTI LAPJA

IV. ÉVFOLYAM. 104. SZÁM — ÁRA 2.000.000 PENGŐ — PÉNTEK, 1946. MÁJUS 10.

Károlyi Mihály

NAGY FERENC:

Határozott igéretet kaptunk az elszakított magyarság jogegyenlőségének biztosítására

„Románia nyugati határairól még nem döntöttek"

A miniszterelnök megbélyegzi a jobboldali képviselőket

Nagy Ferenc parlamenti beszámolója a moszkvai útról

tan a magyar kormány békecéljaival. Ezt a hiányt volt hivatva pótolni Nagy Ferenc miniszterelnök külpolitikai beszámolója a Nemzetgyűlésben, és a koalíció tagjainak ezzel kapcsolatos parlamenti nyilatkozata is.

Különböző, elsősorban belpolitikai okok miatt Nagy Ferenc csak 1946. május 2-án tartotta meg a Nemzetgyűlésben külpolitikai beszámolóját, különös tekintettel a kormányküldöttség moszkvai látogatására.[710] A miniszterelnöki beszámoló mindenekelőtt azt hangsúlyozta, hogy a második világháború után mindazokat a konzekvenciákat le kell vonni, amelyek a két világháború közötti időszak tanulságaiból adódnak. Ő maga azt tekintette a legfőbb tanulságnak, hogy a magyar külpolitikát a világ demokratikus államaival és népeivel való barátság tiszta szándékával kell megalapozni. Ebben a szellemben törekedett a kormány a Szovjetunió kormányával való személyes találkozásra és a magyar külpolitika céljainak megismertetésére. A magyar békecélokat illetően a miniszterelnök lényegében ismertette a Nemzetgyűlés Külügyi Bizottságának 1946. április 24-i ülésén elhangzott Gyöngyösi-féle javaslatokat. Majd ezzel zárta mondanivalóját a nemzetgyűlési képviselők hosszan tartó, élénk helyeslésétől kísérve: „A magyar béke-

célok elsősorban a határainkon kívül élő magyarok jogos állampolgári érdekeinek megvédésére irányulnak, de érthető, hogy magukban foglalják az egész magyarság életfeltétele és jövendő fejlődése szempontjából nélkülözhetetlen területi igényeket is."[711] Mindehhez még hozzáfűzte azt, hogy Moszkvában a magyar békecélokkal kapcsolatosan komoly megértést tanúsítottak.

A miniszterelnöki beszámoló elhangzása után elsőként felszólaló Oltványi Imre azt fejtegette, hogy Magyarországnak miért éppen a Szovjetunióra kell elsősorban építenie külpolitikáját. Érvelésében nemcsak a Szovjetunió felszabadító szerepéről beszélt, hanem politikai és gazdasági tényeket is felsorakoztatott. Emellett a kisgazdapárti képviselő igyekezett eloszlatni azt a téveszmét is, mintha az angolszász hatalmak és a Szovjetunió között olyan súlyos nézeteltérések volnának, amelyek csak háborúval oldhatók meg. Oltványi Imre végül azt hangsúlyozta, hogy a moszkvai út után Magyarország a békekötés elé is „sokkal reményteljesebben" nézhet, mint azt megelőzően. Ennek a gondolatnak a jegyében kezdte Révai József is a felszólalását. „A miniszterelnök úr beszámolójából kiderült – mutatott rá –, hogy a moszkvai út eredményeképpen a magyar béke kilátásai komolyan megjavultak. Okunk van hinni a moszkvai út után, hogy jogos nemzeti igényeinket a béketárgyalásokon egy nagyhatalom támogatni fogja. Ebből következik, hogy a szovjet–magyar barátság ápolása, elmélyítése és megszilárdítása az egész magyar nemzet létérdeke."[712] Ezután arról beszélt, hogy a Magyar Kommunista Párt a magyar–szovjet barátság politikáját semmilyen tekintetben sem tartja kizárólagosnak, hanem egyidejűleg az angol és az amerikai néppel, Nagy-Britanniával és az Amerikai Egyesült Államokkal is barátságra törekszik. Magyarország békeesélyeinek további javítása szempontjából a legfontosabb feltételnek azt tekintette, hogy a magyar–szovjet barátság politikája őszinte és egyértelmű s a kormányon túlmenően az egész magyar társadalom politikája legyen. Révai ezenkívül a békeesélyek javítása érdekében a szomszéd államokkal, elsősorban a Jugoszláviával való kapcsolatok javításának és a sovinizmus gyökeres felszámolásának szükségességére hívta fel a Nemzetgyűlés figyelmét. A fentebbi problémát azonban korántsem tekintette megoldottnak vagy könnyen megoldhatónak, főleg a polgári jobboldal állandó népidemokrácia-ellenes fellépései s azon leplezett és kevésbé leplezett törekvések miatt, amelyek a békekötés után a baloldalnak, mindenekelőtt a kommunista pártnak a hatalomból való kiszorítására irányulnak. Révai József előbbi szavait teljes mértékben alátámasztotta Schiffer Pál és Erdei Ferenc felszólalása. A szociáldemokrata képviselő felszólalásában a régi uralkodó osztályokat tette felelőssé a második világháború következményeiért, de élesen bírálta a Nemzetgyűlés jobboldalán elhelyezkedő képviselőket s az egész magyar polgári jobboldalt is a felszabadulás utáni magatartásáért és tevékenységéért. Azt hangsúlyozta, hogy a nagytőke és képviselői a békeelőkészítés idején sem a nemzet javát,

hanem csak saját osztályérdekeiket tartják szem előtt. Abban reménykednek, hogy a békekötés után a Szovjet Hadsereg kivonul az országból, és akkor majd ők vehetik kezükbe az „ügyek" intézését. Erdei Ferenc az NPP nevében szintén elsősorban a polgári jobboldalnak a béke esélyeit rontó magatartását és tevékenységét bírálta. Ebből következően nemcsak belpolitikai, hanem külpolitikai okokból is követelte a jobboldali kísérletek erőteljes letörését.

A vitában az ellenzéket képviselő Nagy Vince szavakban ugyancsak helyeselte a kormányküldöttség moszkvai útját. Igaz, leginkább csak azért, hogy felhívja a kormány figyelmét egy Londonban történő „bemutatkozó látogatás" hasznosságára is. Nagy Vince főleg Csehszlovákiával kapcsolatosan tartotta hibásnak és érthetetlennek Nagy Ferenc felfogását. Kovács László, a másik ellenzéki képviselő pedig elsősorban azért bírálta a miniszterelnök beszámolóját, mert az sem a határkérdéseket, sem a Moszkvában elért békeeredményeket illetően nem adott számára „abszolút megnyugtató" választ.

Nagy Ferenc válaszában újra elismételte, hogy a szovjet kormánytól az általa vezetett kormányküldöttség ígéretet kapott a határokon túl élő magyarság jogegyenlőségének biztosítására, a Romániával szembeni területi igények jogosságának elismerésére és az elhurcolt javak visszaadásának támogatására. Majd szinte tételesen felsorolta, hogy kormánya milyen erőfeszítéseket tett a jó béke érdekében, és mindezek alapján azt a reményét fejezte ki, hogy a magyar békedelegáció meghallgatása után a döntést tárgyilagosan és igazságos alapon fogják meghozni Párizsban, s egyetlen nagyhatalom sem törekszik arra, hogy Magyarországgal szemben igazságtalanságokat kövessenek el. Végül válaszát azzal az optimistának nem túlzottan nevezhető fordulattal fejezte be, hogy „bármi történjék is, bármilyen döntés szülessék is, a magyarságnak élnie kell . . ."[713]

Ezzel befejeződött a magyar kormány felszabadulás utáni, kétségtelenül legjelentősebb külpolitikai akciójának parlamenti vitája. A moszkvai út célszerűsége és helyessége annyira nyilvánvaló volt, hogy azt még az ellenzék sem próbálta kétségbe vonni, de Nagy Ferencet igyekezett a moszkvai tárgyalások minél részletesebb és teljesebb feltárására szorítani. Helyes és időszerű volt a magyar békecélok felvázolása is. A békecélok valóra váltását illetően a koalíció tagjai általában optimista hangot ütöttek meg.[714] A miniszterelnöki beszámoló feletti vita azonban azt is elárulta, hogy a külpolitikai kérdésekben járatosabb képviselők is elég tájékozatlanok nemzetközi kérdésekben, nincs megfelelő áttekintésük a nemzetközi helyzet fontosabb tényeiről, alakulásáról. Ez többé-kevésbé kifejezésre jutott még Révai József felszólalásában is, aki szintén kedvezőbbnek ítélte a magyar békekilátásokat, mint amilyenek azok valójában voltak.

A Külügyminiszterek Tanácsának 1946. május 7-i állásfoglalása a magyar békeszerződés-tervezet ügyében

A Külügyminiszterek Tanácsa párizsi értekezletének (1946. április 25—július 12.) az volt az elsődleges rendeltetése, hogy megszövegezze a békekonferencia elé terjesztendő olasz, román, bolgár, finn és magyar békeszerződés-tervezeteket.[715] A külügyminisztereknek azokban a békeszerződés-tervezetekben, amelyeknek az elkészítését illetően a Szovjetunióra hárult a fő felelősség — a gazdasági fejezetek kivételével — viszonylag rövid időn belül sikerült megegyezniük.[716] Ezzel szemben az olasz békeszerződés-tervezettel összefüggő jóvátételben, valamint a volt olasz gyarmatok sorsával és Trieszt hovatartozásával kapcsolatosan egyáltalán nem tudtak közös nevezőre jutni egymással. Nem is beszélve olyan probléma megoldásáról, mint a Dunán való hajózás szabadsága, illetőleg a Duna nemzetközi státusa, amely többek között Magyarországot is közvetlenül érintette.[717] Ebben persze az is szerepet játszott, hogy a nyugati szövetségesek már nem feltétlenül ragaszkodtak ahhoz, hogy a különben is kisebb-nagyobb megszakításokkal ülésező párizsi külügyminiszteri értekezleten döntsék el a vitás kérdéseket, hanem inkább azt szerették volna elérni, hogy a békeszerződés-tervezetek a „nyitott kérdésekkel" együtt kerüljenek a békekonferencia elé. Sőt, Byrnes külügyminiszter még ennél is messzebbre ment, amikor azt ajánlotta, hogy a vitás kérdésekben majd az ENSZ mondja ki a végső szót.[718] Ezeket a javaslatokat a Szovjetunió mint a szövetségesek együttes munkájának az elvét sértő kezdeményezéseket vagy próbálkozásokat utasította el. A fokozódó nézeteltéréseknek és a mélyülő ellentéteknek természetesen az lett az egyenes következménye, hogy a tárgyalásokon csupán azoknak a kérdéseknek szenteltek nagyobb figyelmet, amelyekhez valamelyik szövetséges nagyhatalomnak közvetlen érdekei fűződtek.

A külügyminiszter-helyettesek londoni értekezletén 1946. március 11-én kezdték meg a román és 27-én a magyar békeszerződés-tervezet vitáját. A szovjet képviselő többek között azt javasolta, hogy mind a két tervezetben szerepeljen egész Erdély Romániához való tartozása és a Szovjetuniónak az a joga, hogy csapatokat állomásoztathasson Románia és Magyar-

VILÁG PROLETÁRJAI EGYESÜLJETEK!

SZABAD NÉP

Készül az új adórendszer — Haln Péterl kötélhalálra ítélték — A miniszterelnök a fasiszta összeesküvésről — Gerő elv. társ a mérnöki munkáról

A MAGYAR KOMMUNISTA PART KÖZPONTI LAPJA

IV. ÉVFOLYAM 101. SZÁM — ÁRA 2.000.000 PENGŐ — KEDD, 946 MÁJUS 7

Eredmény a szénesatában

A magyar kormány jegyzéke Párisban

Visszautasítja a csehszlovákiai magyarok áttelepítését Erdély egy részének visszacsatolását kéri

Molotov: Triesztet nem lehet hosszú időn át elkülöníteni Jugoszláviától

Nagyszabású előkészületek Károlyi Mihály fogadására

a szövetséges és társult hatalmak készek elismerni a román–magyar határ minden olyan kiigazítását, amelyben a közvetlenül érdekelt felek utólag kölcsönös megállapodásra juthatnak, és amely jelentős mértékben csökkentené az idegen uralom alatt élő személyek számát") beiktatásáról a békeszerződés-tervezetek szövegébe.[720]

A Külügyminiszterek Tanácsának 1946. május 7-i ülésén a román békeszerződés-tervezet vitája kapcsán Molotov, illetőleg Byrnes kölcsönösen visszavonták a fentebbi javaslatokat és román–magyar viszonylatban az 1938. január 1-jei határ visszaállításában egyeztek meg. Még ugyanezen a napon került napirendre a magyar békeszerződés ügye is. De ez alkalommal már csak a csehszlovák–magyar határ kérdése képezte vita tárgyát. A csehszlovák kormány 1946. április 11-én emlékiratban kérte, hogy a szövetséges nagyhatalmak egyezzenek bele a „pozsonyi hídfő" kiszélesítésébe és 200 000 magyar nemzetiségű lakos egyoldalú kitelepítésébe Csehszlovákiából.[721] A Külügyminiszterek Tanácsa az 1938. január 1-jei magyar–csehszlovák határ visszaállítására vonatkozó döntést – tekintettel Csehszlovákia határmódosítási kérelmére – a két érdekelt fél meghallgatásáig csupán javaslatként kezelte. Ugyanakkor Byrnes fenntartotta magának azt a jogot, hogy Magyarország jóvátételi kötelezettségének mértékét, az ország gazdasági helyzetétől függően, a békekonferencián ismét felvethesse. A fentebbi állásfoglalás azt jelentette, hogy a magyar békecélok és a békekilátások között valójában szakadék tátongott, s ez a szakadék sokkal mélyebb volt annál, mint ahogyan azt a Nagy Ferenc-kormány vagy a koalíciós pártok vezetői korábban feltételezték.

A külügyminiszterek döntése bizonyos fokig még azokat is meglepte itthon, akik a legcsekélyebb reményeket táplálták a magyar békekilátásokkal kapcsolatban. Ebben persze az is szerepet játszhatott, hogy az 1946. április végén–május elején Budapesten tartózkodó brit parlamenti delegáció tagjai is olyan véleményüknek adtak hangot, miszerint Magyarország a párizsi békekonferencián „nem kaphat újabb Trianont".[722] De különösen súlyosan érintette elsősorban a kisgazdapárti köröket az a tény, hogy a nyugati nagyhatalmak iránt táplált illúziók s várakozásaik megalapozatlanoknak bizonyultak.[723] Ezt tükrözte Auer Pál 1946. május 12-i követi jelentése is Párizsból Gyöngyösi külügyminiszterhez.[724] A követ kénytelen volt beismerni, hogy a franciák és az angolok sok megértést tanúsítanak ugyan „problémáink" iránt, kezdeményezést mégsem várhatunk tőlük. Az Amerikai Egyesült Államok pedig csak olyan kérdésekben igyekszik álláspontját érvényesíteni, amelyek az ő szempontjából „elsőrangú fontosságúak". Ez többé-kevésbé keserű beismerése volt annak, hogy Magyarország problémái nem tartoznak az említettek közé. A magyar uralkodó köröknek a második világháborúban játszott szerepén kívül a követ elsősorban a fentebbiekkel magyarázta azt is, hogy a Külügyminiszterek Tanácsa „percek alatt" hozta meg Magyarországra vonatkozó döntését.[725] Ezzel egyidejűleg nem mulasztotta

el azok felelősségére is utalni, akik az 1946. március 6-i pártközi értekezleten nem járultak hozzá még a „legdiszkrétebb propagandához sem".[726] „A határozat gyakorlati jelentősége egyébként az – írta Auer Pál –, hogy a külügyminiszterek arra utasítják helyetteseiket, hogy úgy szövegezzék meg a 21 állam által tartandó békekonferencia elé terjesztendő magyar és román békeszerződést, hogy a bécsi döntés hatályon kívül helyeztetvén, Magyarország keleti, illetve Románia nyugati határai a bécsi döntés előtti határokkal egyezően állapíttatnak meg. Hogy a döntésnek ez az értelme, az nem kétséges." Ennek ellenére Auer úgy vélekedett, hogy a két angolszász nagyhatalom és Franciaország változatlanul hajlik Magyarország keleti határainak kisebb kiigazítására, de a békekonferencián semmi esetre sem fognak kezdeményezőként fellépni, és állásfoglalásukat a Szovjetunió magatartásától teszik függővé. Ebből következően ő a szovjet álláspont felülvizsgálásának a kieszközlését jelölte meg a legidőszerűbb külpolitikai teendőnek. Ugyanakkor a csehszlovák területi követelést csak mellékesen érintette jelentésében.

Más forrásokból szintén nagyjában hasonló tartalmú információk érkeztek Párizsból a Külügyminiszterek Tanácsa 1946. május 7-i állásfoglalását közvetlenül megelőzően és utána is. Ezekből elsősorban az érdemelt figyelmet, hogy párizsi diplomáciai körökben természetesnek tartották: a szövetséges nagyhatalmak Csehszlovákia területi igényét illetően „nemcsak negatív álláspontot" foglalnak majd el.[727] Böhm Vilmos stockholmi követ jelentései is arra hívták fel a figyelmet, hogy a nyugati diplomaták rokonszenvvel viseltetnek Magyarország békecéljai iránt, ezenkívül külön is kiemelte a lengyel követ barátságos magatartását, aki szívesen áll „mindenben" rendelkezésünkre.[728] De ezzel együtt is Böhm konkrétan – a francia diplomácia várható magatartását kivéve – lényegében semmi biztatót nem tudott közölni a május 7-i döntés jövőbeni esetleges felülvizsgálásáról. Az előbbieknél jóval nagyobb jelentőségű volt a békekilátásokkal összefüggésben az a követségi jelentés, amely néhány héttel később Moszkvából érkezett a Külügyminisztériumba.[729] Ez ugyanis azt tartalmazta, hogy a Szovjetunió külpolitikájában a szövetséges nagyhatalmak közötti nézeteltérések és viták hatására egyre inkább a biztonsági érdekek kerültek előtérbe. Ezért nemigen lehet reménykedni abban, hogy a szovjet kormány támogatja a magyar területi igényeket Romániával szemben, amelynek kétségtelenül nagyobb szerepe van, illetőleg lehet a Szovjetunió biztonsága szempontjából, mint a „kissé excentrikusan fekvő" Magyarországnak. „A Szovjetunió külpolitikájának alapvető vonásait ismerve . . . nem lehet kételkedni abban – mutat rá a magyar ügyvivő –, hogy a szovjet kormány mindig kész a nemzetközi együttműködés útjára lépni, hacsak nem állítanak eléje átléphetetlen vagy inkább átugorhatatlan sorompót. Nem lehet azonban csodálkozni azon, ha népszövetségi és müncheni reminiszcenciák, valamint a legutóbbi nemzetközi események hatása alatt a szovjet külpolitika irányítói bírnak annyi

óvatossággal és előrelátással, hogy minden lehetőségre készen, elsősorban saját államuk intézményes biztonságáról igyekeznek gondoskodni."

A kormánykörökben és a pártvezetőségekben egyaránt rövidesen az is ismeretessé vált, hogy a szövetséges nagyhatalmak képviselői a magyar békeszerződés-tervezettel kapcsolatos május 7-i döntésüket közös egyetértésben hozták meg.[730] Ennek a lényegén mit sem változtathatott az a körülmény, hogy Puskin követ az Egyesült Államok külügyminiszterére,[731] Byrnes külügyminiszter pedig a szovjet külügyminiszter hajthatatlanságára hivatkozott, amikor a szóban forgó döntés megszületését indokolta.[732] Az viszont már tényleges, sőt nagyon komoly következményekkel járható problémát jelentett, hogy Molotov 1946. május 28-i nyilatkozatát, mely szerint a párizsi külügyminiszteri értekezleten kijelölt határokat gyakorlatilag véglegesnek lehet tekinteni,[733] a pártok vezetőségeiben és a Külügyminisztériumban még mindig nem a jelentőségének megfelelően értékelték.

A magyar békekilátások egyre reálisabb megismerése arra késztette a koalíciós pártokat, hogy a korábbinál behatóbban és jóval körültekintőbben elemezzék a békeelőkészítés érdekében teendő lépéseket, a kormány békeelőkészítő munkáját, s különösen Magyarország nemzetközi helyzetének alakulását. A kommunista párt 1946. május 13-án átszervezte Külügyi Bizottságát, és annak vezetőjét, Fogarasi Bélát felmentette megbízatása alól.[734] Majd ezt követően a Központi Vezetőség május 17-i ülésén foglalkozott bővebben a nemzetközi helyzettel, s főleg a békekonferencia kilátásaival. A Központi Vezetőség a magyar békeelőkészítés szempontjából változatlanul szükségesnek és helyesnek ismerte el a kormányküldöttség moszkvai útját. Ugyanakkor rámutatott arra is, hogy „ez a látogatás meglehetősen későn érkezett". Valóban, a magyar kormányküldöttség moszkvai tárgyalásainak befejezése után nagyon rövid időn belül – 10 nap múlva – Párizsban megkezdődtek a tényleges béketárgyalások. Ezenkívül súlyos hibának minősítette azt is, hogy a moszkvai út után a „visszatérő delegáció részéről egy bizonyos túlhajtás" történt. Mégpedig abban a tekintetben, hogy a „Magyarországnak joga van felvetni a Romániával szembeni területi igényeit" álláspontot úgy értelmezték, mintha ez egyet jelentene a Szovjetunió határozott támogatásának elnyerésével. A Központi Vezetőség beszámolójából egyébként az is kitűnt, hogy a kommunista párt a jövőben elsősorban a szomszédos államokban maradó magyarság „minden demokratikus jogának" a biztosítására törekszik.

A Szociáldemokrata Pártban lényegében az a vélemény alakult ki, hogy a hivatalos magyar külpolitika a lehető legszerencsétlenebbül képviseli külföldön a magyar érdekeket.[735] Ugyanakkor nem kis elfogultsággal állapították meg, hogy valójában egyedül az SZDP tett „valamit" a békecélok megvalósítása érdekében. Ezzel összefüggésben hivatkoztak Bán Antal, Kéthly Anna, Ries István és Szakasits Árpád moszkvai, londoni, prágai és svájci útjaira. Azonfelül azonban, hogy a szociáldemokrata politikusoknak

a jövőben is folytatniuk kellene a külföldi – elsősorban a nyugati – látogatásokat, más konkrét javaslat nem hangzott el, más határozat nem született sem a békecélok esetleges módosítását, sem a békeelőkészítéssel kapcsolatos szociáldemokrata teendőket illetően. A parasztpártban, ahol szinte a legutolsó pillanatig biztosra vették, hogy a békekötéssel „területeket fogunk visszakapni", rendkívül komoly zavarokat idézett elő a Külügyminiszterek Tanácsának döntése.[736] Veres Péter első meglepetésében egyszerűen nem volt hajlandó megjegyzést fűzni a határozathoz. Később azonban, mintegy Kovács Imrének válaszul, annyit mondott, hogy „az egész nem más, mint politikai játék". A Nemzeti Parasztpárt vezetői sem titkolták a magyar külügyminiszter működésével szemben táplált ellenérzéseiket és elégedetlenségüket. Ennek ellenére sem követelték azonban Gyöngyösi "fejét". Sőt nem is elsősorban a bűnbakkeresés foglalkoztatta őket, hanem az, hogy a polgári jobboldal „az egész esetet" a maga javára fordíthatja.

A Külügyminiszterek Tanácsának határozata kétségkívül legjobban a kisgazdapártot rázta meg. A párizsi hírek magát Nagy Ferencet is olyan váratlanul és felkészületlenül érték, hogy „alig tudott szóhoz jutni".[737] Kovács Béla pedig egyenesen Gyöngyösi külügyminiszter lemondásától tette függővé pártfőtitkári tisztségének a további vállalását. A kisgazdapártban eléggé általánossá vált az a vélemény, hogy Gyöngyösi János eltávolításával kell feloldani azt a sokkot, amit a Külügyminiszterek Tanácsának döntése a párton belül és a közvéleményben előidézett. A nehézségeket tetézte, hogy a Nemzetgyűlésben május 10-ére tűzték ki a magyar–csehszlovák lakosságcsere-egyezmény törvénybe iktatását.[738]

A kisgazdapártnak a több napos dermedtségéből való feléledését is jelezte a Politikai Bizottság 1946. május 17-i ülése, amely a párt békeelőkészítő bizottságának a javaslatára – az új helyzetre való tekintettel – ismételten megvitatta a magyar békecélokat.[739] A Politikai Bizottság úgy vélte, hogy az 1946. május 7-i párizsi döntéssel a magyar béke ügye súlyos fordulatot vett, de megállapította, hogy a szövetséges nagyhatalmak külügyminisztereinek határozata ellenére is remény van arra, hogy Magyarország számára majd a békekonferencián fognak kedvezőbb döntéseket hozni. A Politikai Bizottság – a magyar nemzetiségű lakosság folytatódó üldözésére és a csehszlovák kormány egyoldalú kitelepítési szándékaira hivatkozva – ezúttal már nem elégedett meg a kisebbségi jogok esetleges ígéretével, hanem „egyetlen megoldásként" az ENSZ Alapokmányában is elismert önrendelkezési jog alkalmazását igényelte. De módosította a Romániával szemben korábban támasztott területi igényeket is, oly módon, hogy követelte: a szövetséges nagyhatalmak nyissanak „folyosót" a Székelyföld felé és azt csatolják Magyarországhoz. Emellett a vitás területi kérdések eldöntésénél mindenütt a népszavazást ajánlotta. A kisgazdapárt vezetői az új békeprogram kidolgozását, illetőleg elfogadását a következőkkel indokolták: „Ezeknek az elveknek az érvényesítését nemcsak az egész világnak

a közvéleménye, hanem a tartós béke szempontjai is megkívánják, és még ha semmiféle remény sem lenne arra, hogy ezt a nagyhatalmak döntésüknél figyelembe veszik, azokról egyetlen magyar kormány sem mondhat le önként és azokat a leghatározottabban kifejezésre juttatni köteles."

A kisgazdapárt 1946. május 17-i állásfoglalása után valójában megint nem lehetett egységes magyar békecélokról és békeelőkészítési programról beszélni, még a kormány esetében sem, legalábbis abban az értelemben nem, hogy a kormány békeelőkészítő tevékenysége élvezhetné a koalíciós pártok egyöntetű bizalmát és támogatását. A pártok béketerveiben ugyanis a Külügyminiszterek Tanácsának május 7-i határozata újra kétféle, mégpedig ellentétes irányú tendenciát alakított ki. A kommunista párt – a realitásokkal jobban számolva – elsősorban a kisebbségi jogok biztosítására összpontosította figyelmét és erejét, a kisgazdapárt viszont a területi megoldást állította előtérbe. E két, lényegében egymással szemben álló álláspontnak a gyengesége, sőt bizonyos értelemben a sajátos ellentmondásos volta is abban jutott kifejezésre – eltekintve a realizálásuk lehetőségeitől –, hogy amíg a kisgazdapárt az önrendelkezés önmagában kétségtelenül helyes elvére végső fokon csak a területi igények megfogalmazása miatt hivatkozott, addig a kommunista párt úgy próbált a kisebbségi jogokért küzdeni, hogy azokat függetlenítette, gyakorlatilag elszakította elvi alapjuktól, az önrendelkezés elvétől.

A többé-kevésbé minden oldalról élesen – és sok tekintetben jogosan – bírált Gyöngyösi János 1946. május 13-án jegyzékkel fordult a szövetséges nagyhatalmak budapesti diplomáciai képviseleteihez, és abban a következő alapelveken nyugvó békerendezés megvalósítását kérte: *a)* a nemzetiségi és területi kérdés összhangba hozatala; *b)* a gazdasági és kulturális együttműködés biztosítása; *c)* az államközi politikai és társadalmi ellentéteket okozó tényezők kiküszöbölése.[740] Ebben a jegyzékben konkrétan nem esett szó a területi igényekről, annál részletesebben tárgyalta viszont a nemzeti kisebbségek problémáját. Abból indult ki, hogy az ENSZ Alapokmányában is elő kívánja segíteni fajra, nemre, nyelvre és vallásra való tekintet nélkül az alapvető emberi jogok és szabadságjogok teljes tiszteletben tartását és megbecsülését. Ezzel összhangban a békeszerződésnek arra kellene kötelezni a „szerződő feleket", hogy helyezzenek hatályon kívül minden olyan törvényt és rendeletet, amelynek burkolt vagy nyílt célja valamely nemzetiség elnyomása. A fegyverszünet óta a nemzetközi jog elveinek megsértésével kárt szenvedett egyéneknek pedig kártérítést kellene kapniuk. „Az új határok megállapítása után esetleg még fennmaradó népi kisebbségi csoportok autonómiákba volnának szervezendők. Mintául szolgálhat az a rendszer – mutatott rá a jegyzék –, ahogyan a Szovjetunió kezeli a nemzeti kisebbségeket. Ezeket az autonómiákat, illetőleg egyéni kisebbségi jogokat azután nemzetközi ellenőrzés alá kellene helyezni, amit az Egyesült Nemzetek Szervezete gyakorolna állandó helyi kiküldöttjei útján."[741] A külügy-

miniszter jegyzékében azt is leszögezte, hogy a magyar kormány szívesen látná – kölcsönösség alapján – a fentebb említett ellenőrző szervek hazai működését, mert csupán így véli biztosíthatónak, hogy a nemzetiségek politikai üldözéstől és elnyomatástól mentesen, emberi és kisebbségi jogaiknak a tiszteletben tartása mellett élhessenek az adott állam keretei között.

E jegyzék elküldésén túlmenően a külügyminiszter kezdeményező lépéseket tett annak érdekében is, hogy személyesen találkozhassék Molotovval.[742] Erre azonban nem kerülhetett sor, mert Puskin követ 1946. május 21-én a Külügyminisztériumban tett hivatalos látogatása alkalmával annak a véleményének adott hangot, hogy nem tartja időszerűnek a magyar külügyminiszter újabb moszkvai látogatását. Ezután az érezhetően mindinkább talaját vesztő Gyöngyösi János 1946. május 24-én Schoenfeldet kereste fel, s neki panaszolta el a tervezett moszkvai látogatásával kapcsolatos kudarcát. A beszélgetés során Gyöngyösi igyekezett „kiengesztelni" a követet, aki igen rossz néven vette, hogy a magyar külügyminiszter az Egyesült Államoknak a légi jogokra vonatkozó, megújított kérelmét – legalábbis Schoenfeld követ szerint – szokatlanul durva hangú jegyzékben utasította el, alig néhány nappal korábban. Gyöngyösi külügyminiszter egyébként azt is a tudomására hozta Schoenfeldnek, hogy amennyiben Magyarország megadná az Amerikai Egyesült Államoknak a kívánt légi jogokat, azt a Szovjetunió biztonságát veszélyeztető, barátságtalan lépésnek tekintené.[743]

A Nemzetgyűlés Külügyi Bizottságának 1946. május 27-i ülésén szintén vita bontakozott ki a légi jogokkal kapcsolatos legutóbbi amerikai kérelem ügyében. Vásáry István felszólalásában nemcsak a szóban forgó kérelem teljesítését sürgette, de erőteljesen bírálta az 1945. évi augusztusi magyar–szovjet gazdasági keretegyezmény megkötését is. Úgy vélekedett, hogy: „Emiatt megy olyan nehezen a békeszerződések előkészítése." A bizottság ülésén jelen levő Gyöngyösi külügyminiszter válaszában elsősorban azt igyekezett megvilágítani, hogy a magyar kormány miért nem foglalhatott, illetőleg foglalhat el egyértelműen pozitív álláspontot az Egyesült Államok kérelmének az ügyében. „Mindenki elhiheti – mondotta a külügyminiszter –, hogy nem kellemes probléma ez nekünk, és mindent elkövetünk, hogy ezen a téren valamilyen eredményt tudjunk elérni, mert nem volna közömbös reánk, hogy egy ilyen nemzetközi forgalomba be tudjunk kapcsolódni, de számolnunk kell azzal a ténnyel, hogy ezek a légügyi és hajózási kérdések a szövetségesek között nincsenek még rendezve. Furcsa tehát, hogy éppen egy kis nemzettől várják azt, hogy ezekben a kérdésekben elvi deklarációt tegyen, amelynek következményeit mégis mérlegelni kell."[744] A bizottsági tagok többsége a miniszter válaszát tudomásul vette. Ezen az ülésen merült fel az is, hogy a Kovács Imre által kezdeményezett békeelőkészítő albizottság azonnal megkezdhetné a működését, hogy „legalább az alapvető kérdésekben tárgyaljon". Az érintett képviselők, köztük Révai József, azzal hárították el a javaslatot, hogy: „Most nem érünk rá!" A

tényleges indok persze nem ez lehetett, hanem az, hogy az albizottság tagjai a pártvezetőségeikkel való előzetes konzultáció nélkül nem akartak tárgyalóasztalhoz ülni.

A Nemzetgyűlés Külügyi Bizottsága által kiküldött békeelőkészítő albizottság[745] 1946. június 3-i ülése is arról tanúskodott, hogy a pártok között nincs egység sem a békecélokat, sem a békeelőkészítést illetően. Sőt, az egység hiányának nyilvánvaló tényén túl, most már megindult a kölcsönös vádaskodás is a kedvezőtlen békekilátások láttán. Nem kis meglepetésre ezt a „felelősségre vonást" Gyöngyösi János kezdte.[746] A békeelőkészítés terén meglevő hiányosságok és mulasztások legfőbb okát abban jelölte meg, hogy a konkrét békecélok tekintetében a koalíciós pártok nem tudtak időben megegyezni. Külön is bírálta azonban a munkáspártokat azért, mert azok állítólag a trianoni status quo megőrzésének az álláspontjára helyezkedtek. A jelen levő kommunista és szociáldemokrata képviselők ezt a vádat azonnal visszautasították, és érveik alátámasztásául a korábbi pártközi értekezleteken kifejtett véleményükre hivatkoztak. Kéthly Anna egyebek között leszögezte, hogy ő az 1946. március 6-i pártközi értekezleten mindössze annyit mondott, hogy az egész nemzetet óvni kell olyan illúzióktól, amelyeknek a beteljesülésére nincsen remény. „Azonban elkötelezés – hangsúlyozta Kéthly – a trianoni status quo mellett egyik párt részéről sem történt ... a külügyminiszter úr hibája, hogy a megegyezés hiányában nem hozta össze a pártokat gyorsan egy újabb értekezletre ebben a kérdésben." Sulyok Dezső, a külügyminiszterrel ellentétben, főleg a kisgazdapártot marasztalta el, mert szerinte az távolról sem tett meg mindent, ami kötelessége lett volna a békeelőkészítés terén. Ugyanakkor a mulasztások miatti felelősség kérdésében fellobbant vita további folytatását feleslegesnek és értelmetlennek tartotta. Ez után az „intermezzo" után került sor Gyöngyösi János tájékoztatójára a párizsi külügyminiszteri értekezletről és a békeelőkészítéssel kapcsolatos további teendőkről.

Gyöngyösi János a Külügyminiszterek Tanácsának 1946. május 7-i állásfoglalása után már csak „kismérvű" területi változtatásokra, pontosabban határkiigazításra látott lehetőséget Magyarország és Románia viszonylatában.[747] A külügyminiszter a szóban forgó döntést nem az elhibázott vagy elkésett[748] magyar békeelőkészítésnek tulajdonította, hanem elsősorban azzal magyarázta, hogy téves feltételezésnek bizonyult Európa „magasabb rendű princípium" szerint való újjárendezését várni a békekonferenciától. „Nem erről van szó. Ténylegesen egy szükségszerű jogi rendezésről van szó – fejtegette Gyöngyösi –, ahol a vitás kérdések nem annyira az igazságosság, mint inkább a nagyhatalmi érdekek alapján merülnek fel. Ahol a nagyhatalmi érdekek ütköznek, ott van vita, ahol azonban nem, ott a szövetségesek a probléma felvetését igyekeznek kerülni. Ma már világos, hogy a román–magyar határkérdésben nagyhatalmi politikai kérdések kompenzációjának áldozatai vagyunk."[749] Utólag hibáztatta azt is, hogy a moszkvai

látogatás után a kormányküldöttség nem a valóságnak megfelelően tájékoztatta a hazai közvéleményt, közelebbről Nagy Ferenc miniszterelnök tett „egy kissé túldimenzionált" méretű kijelentést. Gyöngyösi külügyminiszter felszólalásában többször megemlítette ugyan, hogy már „csak kisebb határkiigazítást remélhetünk", de ennek ellenére sem javasolta a békecélok felülvizsgálását. Igaz, ezt az albizottság tagjai sem kérték tőle számon, feltehetően azért, mert nekik sem voltak konkrét javaslataik. A csehszlovák területi követelésről pedig még csak említés sem történt az albizottság ülésén.

Gyöngyösi János a békeelőkészítés következő, legidőszerűbb lépéseként azt ajánlotta, hogy a Nemzetgyűlésben és „egy jól előkészített népgyűlésen" a koalíciós és ellenzéki pártok együttesen fejezzék ki a nemzet demonstratív tiltakozását a Külügyminiszterek Tanácsának 1946. május 7-i döntése miatt. Az előbbivel – kisebb-nagyobb bizonytalankodás után – az albizottság egyetértett, de az utóbbit illetően nem sikerült megállapodásra jutni. Sulyok Dezső egyébként még az eredeti javaslatot is kevésnek érezte, és változatlanul azon a véleményen volt, hogy a Nagy Ferenc-kormánynak május 7-e után azonnal le kellett volna mondania. Emellett a vitában az is felmerült, Bölöni György indítványára, hogy a kormány vonja be Károlyi Mihályt a békeelőkészítésbe és kamatoztassák páratlan nemzetközi tekintélyét. Az albizottsági tagok többsége egyértelműen helyeselte ezt az indítványt, sőt Sulyok Dezső még azt is elképzelhetőnek vélte, hogy Párizsban Károlyi Mihály legyen a magyar békedelegáció vezetője. A külügyminiszter viszont szemmel láthatóan nem lelkesedett Károlyinak a békeelőkészítésbe való bevonásáért, s ennek megfelelően igyekezett kitérni a határozott állásfoglalás elől. Így lényegében csupán a parlamenti demonstráció ügyében született konkrét megegyezés az albizottságban.[750]

A békeelőkészítő albizottság 1946. június 12-i ülésén került napirendre a kormány békecéljait tartalmazó újabb tervezet.[751] A vita során azonban hamarosan kiderült, hogy ez a tervezet egyelőre még a Külügyminisztérium hivatalos álláspontjaként sem kezelhető, hanem mindössze a parasztpárti Kárász Artúr egyéni véleményének tekinthető, akit gazdasági fődelegátusként szemelt ki a külügyminiszter a békekonferenciára. A döntően gazdasági békecélokat tartalmazó tervezetet Kárász Artúr valójában a szakminiszterek, köztük a szociáldemokrata iparügyi és a kommunista közlekedésügyi miniszter véleményét figyelembe véve állította össze. Gyöngyösi János szintén megtette észrevételeit, sőt, az albizottság elé történő előterjesztésével is egyetértett. Mivel azonban a Külügyminisztérium más vezetői előzetesen nem tanulmányozták azt, Bolgár Elek államtitkár nem vállalt közösséget a tervezettel, s tiltakozott az ellen is, hogy az albizottság ülésén külügyminisztériumi előterjesztésként szerepeljen. Révai József felszólalásában a tervezet politikai bevezetőjét – amely többek között Magyarországnak a Nyugat és Kelet közötti közvetítő szerepére is utalt – teljesen elhibázottnak és károsnak minősítette. Élesen bírálta az előterjesztést, mert az a hang-

súlyt – a területi igényeket illetően is – a gazdasági tényezőkre helyezte, holott „nekünk csak a magyar demokrácia érdekeivel és az etnikai szempontokkal szabad területi követeléseinket indokolnunk". Arról már nem is szólva, hogy az újabb területi igények megfogalmazásával szerinte még a korábbiak érvényesítését is megnehezítjük, azokat is illuzórikussá tehetjük.[752] A gazdasági békecélokkal összefüggésben pedig Révai elsősorban azt helytelenítette, hogy a tervezetben a jóvátételt és a Szovjet Hadsereg ellátásához való hozzájárulást, valamint a szövetséges nagyhatalmak képviselőiből álló „szakértő bizottság" létrehozását állították előtérbe. De ezen belül azt is érthetetlennek tartotta, hogy Kárász Artúr a jóvátételi dollár és a békepengő arányának megállapításánál sokkal negatívabb adatokkal dolgozott, mint a kormány pénzügyi stabilizációs terve.[753] Mindezek után Révai József a kommunista párt nevében bizalmatlansági indítványt jelentett be Kárász Artúr személye iránt, s azt javasolta, mondja ki az albizottság, hogy szükségesnek tartja Kárász Artúrnak megbízatása alól való felmentését, és kérje a jelen levő Balla Antal minisztert,[754] hogy tegyen javaslatot új gazdasági fődelegátus kinevezésére a kormánynál.

A rendkívül feszült légkörben zajló vitában Kovács Imre, Saláta Kálmán és Sulyok Dezső a tervezet bevezetőjét s egyáltalán a tervezet gyökeres átdolgozását illetően alapjában véve elfogadták Révai érvelését. A területi igények és a gazdasági békecélok megfogalmazásával kapcsolatos bírálatát azonban – kivéve azt a megállapítását, hogy Magyarország kötelezettségei közül a jóvátétel teljesítését kell az első helyre állítani – nem tették magukévá, bár a konkrét kérdésekben ők sem mindig értettek egyet egymással. Az albizottság ülésén felmerült nézeteltérések abból is származtak, hogy a jelenlevők jórészt még azzal sem voltak teljesen tisztában, hogy tulajdonképpen melyek azok a békecélok, amelyeket a Nagy Ferenc-kormány 1946. május 7-e után is időszerűnek tekint. Szembetűnő volt, hogy az albizottság szociáldemokrata tagjai, Kéthly Anna és Buchinger Manó úgyszólván csak „szemlélőként" voltak jelen, nem vettek részt az érdemi vitában. Kovács Imre és a polgári képviselők elutasították Révainak a Kárász Artúr felmentésére vonatkozó javaslatát is, azzal az indoklással, hogy a szakminiszterek inkább felelősek, mint a kijelölt gazdasági fődelegátus. Ennek ellenére Révai József csak abba egyezett bele, Buchinger Manó indítványára, hogy a Kárász Artúr felmentésére irányuló szavazást más időpontra halasszák el.[755] Az albizottság ülésén – amint az várható volt – nem született semmiféle megállapodás. Ily módon a következő napokra, hetekre maradt a magyar békecélokat tartalmazó állásfoglalás szövegének kidolgozása, illetőleg megvitatása.

Időközben a Baloldali Blokk is megtárgyalta a békeelőkészítéssel kapcsolatos kérdéseket, elsősorban abból a szempontból, hogy legalább a fontosabb kérdésekben összehangolja a baloldali pártok véleményét. A kommunista párt részéről mindenekelőtt Kovács Imrének a békeelőkészítő al-

bizottságban való szereplésével kapcsolatosan merültek fel aggályok, illetőleg kifogások. A Baloldali Blokk ülésén kívül a koalíciós pártok képviselői kétoldalú megbeszéléseken is igyekeztek a békecélok tekintetében megnyilvánuló ellentéteket megszüntetni, és olyan közös álláspontot kialakítani, amellyel valamennyien egyetérthetnek.[756] A közös álláspont kialakítására irányuló erőfeszítések június második felében valóban sikerrel jártak. Ennek volt köszönhető, hogy a békeelőkészítő albizottság 1946. június 24-i ülésén a politikai béketervezetet illetően lényegében csak szövegezési problémák merültek fel közöttük.[757] Sőt, a vita során még azokat is sikerült kiküszöbölni.

A politikai béketervezet véglegesített szövege a Külügyminisztérium korábbi hasonló memorandumaihoz, jegyzékeihez képest kétségtelenül sokoldalúbban és meggyőzőbben vázolta fel a történelmi előzményeket, valamint mutatott rá a népi demokratikus rendszer és a leendő békeszerződés összefüggéseire, sajátos kölcsönhatására. „A magyar kormány reméli — hangzott a dokumentum —, hogy az ország belső átalakulása alkalmas arra, hogy megnyerje a világ demokratikus országainak rokonszenvét, tehát bízik abban, hogy a békekonferencián részt vevő hatalmak az ország határainak megszabásával biztosítják a fiatal magyar demokrácia életképességét és fejlődésképességét, mert különben félő, hogy a magyar nép előtt a demokrácia úgy tűnhetik fel, mint amely nem tudja képviselni a magyar nemzet érdekeit, és így a demokrácia lesz a kárvallója a békerendezésnek, a demokrácia ellenségei pedig haszonélvezői." Ugyanakkor a politikai béketervezet azt is aláhúzta, hogy a magyar kormány a „múlt bűnös vezetői"-nek politikája miatt csak a legéletbevágóbb kívánságait terjeszti, illetőleg terjesztheti a békekonferencia elé. Erdéllyel kapcsolatosan fenntartotta a korábban már megfogalmazott 22 000 km^2-es területi igényét, bizonyos gazdasági szempontú kiegészítésekkel. A változást azonban nem ez, hanem elsősorban az jelentette, hogy a tervezet Csehszlovákiával szemben is de facto területi igényt jelentett be: „Csehszlovákia nem hajlandó elismerni a magyar kisebbség jogi status quoját, így nem ragaszkodhat a területi status quohoz sem."[758] A népi demokrácia érdekeire való hivatkozás kétségtelenül a kommunista képviselők javaslatára került a politikai béketervezetbe, a Csehszlovákiával szembeni területi igény bejelentése pedig azzal függött össze, hogy a csehszlovák kormány magatartása még csak reményt sem nyújtott a magyar nemzetiségű lakosság jogainak jövőbeni biztosítására.

A politikai béketervezet elkészítésével nagyjában párhuzamosan folyt a kormány gazdasági békejavaslatainak kidolgozása. Ez utóbbival kapcsolatosan a pártok írásban is kifejtették a véleményüket.[759] A gazdasági békejavaslatok — amelyeknek a megszövegezésénél támaszkodtak a politikai béketervezetre és „A délkelet-európai népek gazdasági és kulturális együttműködéséről" szóló 1946. május 13-i memorandumra is — június második felére készültek el végleges formájukban, és a Külügyminisztérium 1946.

június 24-én „A Magyar Kormány gazdasági békejavaslatai" címmel közölte azokat a szövetséges nagyhatalmakkal.[760] A jegyzék, az elvi bevezetőn kívül, hat fejezetből állt: *a)* területi kérdések; *b)* Magyarország nemzetközi kötelezettségei; *c)* Nyugatra hurcolt javak; *d)* a stabilizáció; *e)* a nemzetközi együttműködés; *f)* Németországgal szemben fennálló magyar követelések. A kormány jegyzéke kinyilvánította, hogy teljesen távol áll tőle a „revizionizmus nemzetközi zavarkeltő és háborút okozó szelleme", és Magyarország a legmesszebbmenő, a legőszintébb készséggel kíván a Dunamedence problémáinak rendezésében részt venni, együttműködni. Természetesen annak is tudatában van, hogy az ellenforradalmi rendszer a hitleri Németország oldalán viselt háborút, és a háborúvesztésnek súlyos gazdasági, politikai és erkölcsi következményeit viselnie kell. Mégis, a jövőt illetően az Atlanti Chartában foglalt alapelvekre, a szövetséges nagyhatalmak képviselőinek méltányos magatartására, valamint arra a gazdaságpolitikai igazságra építi reményeit, hogy Európa tartós békéjének Magyarország is egyik tényezője.

A területi kérdéseket illetően azonban a jegyzék némely vonatkozásban túlment a magyar kormány által már korábban, a szövetséges nagyhatalmakkal közölt igényeken. Így leszögezte, hogy Csehszlovákiának az az álláspontja, mely szerint kizárólag a csehek és szlovákok nemzeti állama kíván lenni, összeegyeztethetetlen az 1938-as határok változatlanságára irányuló törekvéssel.

A kormány gazdasági békejavaslataiban — a kötelezettségek teljesítését illetően — a nemzetközi jogra és a politikai erkölcsre hivatkozva, a háborús felelősségből eredő terheket részesítette egyértelműen előnyben. Ezek teljesítésére, elsősorban a Szovjetunió jóindulatú megértésére és támogatására számítva, határozott ígéretet tett. A többiekre vonatkozóan pedig, az ország teljesítőképességét mérlegelve, az alábbiakat terjesztette elő: „Kérnünk kell meghallgatásunk után a részvételünkkel a külföldi államokkal és állampolgárokkal szemben fennálló restitúciós kötelezettségünk megszabását és felfüggesztését, régebbi adósságaink kamat- és tőkeszolgálata tekintetében megfelelő, többéves moratóriumot, majd ennek végeztével a gazdasági fejlődés eredményére alapított, de az ország gazdasági kapacitásával mindenkor arányban álló progressziót és végül mindezek érdekében megfelelően dimenzionált hosszú lejáratú áruhitelt, amely a termelési kapacitás kifejlesztését és ugyanakkor a nemzeti jövedelem emelkedését volna hivatva szolgálni." Magyarország gazdasági talpraállásának egyik fontos feltételeként jelölte meg a jegyzék az 1944 őszétől a háború befejezéséig terjedő időben Ausztriába, Németországba és Csehszlovákiába hurcolt nemzeti vagyon s közte a Magyar Nemzeti Bank aranykészletének visszaszolgáltatását. Azokért a javakért viszont, amelyeket az érintett országokban időközben felhasználtak, kártérítési igényt jelentett be.

A nemzetközi együttműködés célkitűzését elsősorban azzal indokolta a

jegyzék, hogy a két világháború között – a megfelelő gazdasági kapcsolatok hiányában – még azokban a dunai államokban sem következett be a várt prosperitás, amelyek az Osztrák–Magyar Monarchia felosztásának a haszonélvezői voltak. A továbbiakban a jegyzék több konkrét javaslatot is tett a vízgazdálkodással, az árvízvédelemmel, a hajózással és a vasúti közlekedéssel kapcsolatosan. A jegyzék külön is kiemelte, hogy Magyarország meghívását kéri a dunai hajózás kérdéseiben folytatandó tárgyalásokra.

A kormány gazdasági békejavaslataiban önálló fejezetet szentelt a Németországgal szemben fennálló követeléseinek. Magyarországnak a magyar–német fizetési forgalomból eredő aktív egyenlege kereken 1050 millió márka volt. S ehhez járult még a német katonai célokra teljesített pengőkiadások címén keletkezett követelés, amely a hasonló címen támasztható német követelések levonása után mintegy 2000 millió pengőre (1938-ban 1 USA dollár = 5 pengő) volt tehető. A német hadsereg által okozott, valamint a német katonai és polgári hatóságok intézkedései folytán előállott károk összege 4575 millió 1938. évi pengőnek felelt meg. „Magyarország – állapította meg a jegyzék – fennállónak tekinti mind a magyar–német fizetési forgalomból keletkezett követelését, mind a Németország által okozott károk megtérítésére vonatkozó igényét, és fenntartja jogát a követelések érvényesítésére azzal, hogy a követelések elsődleges fedezete Magyarországnak és a magyar állampolgároknak Németországgal és a német állampolgárokkal szemben fennállott tartozásai."

A magyar kormány politikai és gazdasági békejavaslatainak a kidolgozásával és a szövetséges nagyhatalmakhoz való elküldésével a békeelőkészítés egyik fontos fejezete zárult le. A javaslatok alapján a magyar békecélok számos ponton világosabbá és megalapozottabbá váltak, de az ellentmondásokat mégsem sikerült teljesen kiküszöbölni. A javaslatok változatlanul a területi igényeket illetően voltak elvileg is a legkevésbé megalapozottak. A legsúlyosabb fogyatékossága a fentebbi javaslatoknak azonban kétségtelenül az volt, hogy ezúttal sem számoltak kellően Magyarország tényleges nemzetközi helyzetével.

A magyar kormányküldöttség washingtoni, londoni és párizsi útja

A politikai és gazdasági békejavaslatok kidolgozásával nagyjában egyidejűleg – a magyar békecélok megismertetése és elfogadtatása érdekében – Nagy Ferenc miniszterelnök erőteljesen szorgalmazta, hogy a magyar kormányküldöttség Londonba és Washingtonba hivatalos látogatást tegyen.[761] A londoni út gondolata Nagy Ferenc és Gascoigne 1946. április 8-i találkozóján merült fel először.[762] A miniszterelnök ekkor még csak „érzékeltette", hogy szívesen ellátogatna – Moszkva után – Londonba is. A moszkvai látogatásról éppen hazatért Nagy Ferenc Carse-Mitchellnek is felvetette – csak most már sokkal határozottabb formában –, hogy két hónapon belül kormányküldöttséget szeretne vezetni Nagy-Britanniába.[763] Arra kérte a brit politikai misszió helyettes vezetőjét, „puhatolja ki", hogyan vélekednének erről a Foreign Office-ban. Carse-Mitchell nem adott azonnal választ, hanem azt kérte a miniszterelnöktől, hogy mindaddig kezeljék bizalmasan az ügyet, amíg ő nem kap választ hivatali feletteseitől. Gascoigne 1946. április 26-án nemcsak újból beszámolt Nagy Ferenc szóban forgó kívánságáról, de maga is melegen ajánlotta, hogy a Foreign Office lehetőleg rövid időn belül adjon pozitív választ. Ezt azzal indokolta, hogy a londoni látogatás hasznos lenne a magyarországi „orosz befolyás" csökkentése szempontjából is. Ugyanakkor a meghívás azt is bizonyítaná, hogy Nagy-Britannia érdeklődik Magyarország sorsa iránt.[764]

A Foreign Office-tól 1946. május 6-án érkezett kedvező válasz a magyar kormányküldöttség londoni látogatásával kapcsolatosan.[765] De a „meghívó táviratból" az is kitűnt, hogy Magyarország változatlanul nem számíthat sem a brit hitelekre, sem egyéb gazdasági segítségre. Carse-Mitchell 1946. május 23-án tolmácsolta a magyar kormány köszönetét a meghívásért, és egyben azt is közölte, hogy a Nagy Ferenc vezette kormányküldöttség június elején szándékozik Londonba látogatni.[766] 1946. május 25-én a brit politikai misszió helyettes vezetője – Nagy Ferenc kérésére – igyekezett azt is tisztázni, hogy a magyar kormányküldöttség a brit kormány vendégeként utazhat-e Londonba.[767] A Foreign Office-tól még ugyanazon a napon megérkezett a válasz, amelyből kiderült, hogy Nagy Ferencet és a kormány-

küldöttség tagjait nem „vendégként", hanem csupán „meghívottként" fogadják majd Londonban. Ez többek között azt jelentette, hogy róluk az ottani magyar képviseletnek kell gondoskodnia. Ezenkívül a Foreign Office azt is közölte, hogy 1946. június 11-e után hajlandók ugyan Nagy Ferencet és minisztertársait fogadni, de Bevin már nem lesz otthon. Így meggondolandó, helyes-e egyáltalán Nagy Ferenc miniszterelnöknek ilyen hosszú időre elhagynia Magyarországot. E szokatlan hangú és tartalmú „meghívással" kapcsolatosan 1946. május 29-én azt közölte a budapesti brit politikai misszió helyettes vezetője Bevin külügyminiszterrel, hogy ő ismételten informálta Nagy Ferencet arról: ne várjon „semmi konkrétat" a londoni látogatástól. Majd mintegy önigazolásul azt is hangsúlyozta, hogy a látogatás „eredeti ötlete" Nagy Ferenc miniszterelnöktől származik.[768]

A fentebbiekből világosan kitűnik, hogy 1946. május végén az Attlee-kormány lényegében már megbánta az „elhamarkodott" meghívást. Ezt persze nem közvetlenül, hanem a londoni magyar követnek „sugalmazva" hozta Gyöngyösi külügyminiszter és a magyar kormány tudomására. Bede István hazautazása után csak megerősítette korábbi véleményét, valójában arra törekedett, hogy rávegye Nagy Ferencet a kormányküldöttség londoni útjáról való lemondásra. Bede követnek az volt a legnyomósabb érve, hogy „az angolok ma nem tudnának nekünk semmit nyújtani".[769] A miniszterelnök azonban nem volt hajlandó méltányolni a londoni magyar követ észrevételeit, ellenkezőleg, újabb erőfeszítéseket tett az amerikai meghívás kieszközlésére, illetőleg a washingtoni látogatás megvalósítása érdekében is.

Nagy Ferenc miniszterelnök a moszkvai tárgyalások után a budapesti amerikai követnek is kifejezte azon óhaját, hogy szívesen ellátogatna kormányküldöttség élén Washingtonba.[770] De erre a felajánlkozásra akkor nem kapott választ, mert 1946 áprilisában érezhetően hűvösebbé vált az amerikai–magyar viszony, feltételezhetően a miniszterelnök magatartása miatt, aki egyre kevésbé felelt meg az amerikai kormány várakozásainak. Nagy Ferenc 1946. május 23-án – Schoenfeld útján – hivatalosan kérte, hogy lehetőleg még június 15-e előtt, vagyis a Külügyminiszterek Tanácsának legközelebbi ülését megelőzően fogadják őt és a kormányküldöttség tagjait Washingtonban.[771] Ezt a kérelmét a miniszterelnök 1946. május 28-án és június 1-jén megismételte, sőt június 2-án nyilvánosságra is hozta.[772] A State Department 1946. június 3-án közölte Schoenfeld követtel, hogy az Egyesült Államok kormánya kész a magyar kormányküldöttséget Washingtonban fogadni. Schoenfeld 1946. június 6-án részletesen tájékoztatta a State Departmentet azokról a kérdésekről, amelyeket a magyar kormányküldöttségnek a tárgyalások során előreláthatólag szándékában van felvetni.[773] A budapesti amerikai követ úgy vélekedett, hogy a legcsekélyebb határkiigazítás is Magyarország javára, javítaná a Nagy Ferenc-kormány helyzetét. Gazdasági téren pedig elsősorban azt hangsúlyozta: az Amerikai

Egyesült Államok változatlanul nem mondott le arról, hogy a másik két szövetséges nagyhatalommal közösen tervet dolgozzanak ki a magyar nemzetgazdaság helyreállítására. Ugyanakkor helyesnek vélte a kormányküldöttséget arra is emlékeztetni, hogy az Egyesült Államoknak szintén vannak olyan politikai és gazdasági kívánságai, amelyeket Magyarország „megérthet". A követ óvott attól, hogy Washingtonban bármi olyat ígérjenek, amit a kormányküldöttség tagjai „rosszul értelmezhetnek". Majd külön is aláhúzta, hogy ő nem adott okot arra, hogy Nagy Ferenc vagy a kormányküldöttség más tagjai egyáltalán valamit is elvárjanak Washingtontól.

A washingtoni út előkészületei itthon egyébként annyira sietősen folytak, hogy Nagy Ferenc miniszterelnök még a kormányt is „elfelejtette" tájékoztatni azokról.[774] Ez annál is inkább meglepő lehetett, mert ténylegesen mind a felkészülésre, mind a tájékoztatásra elegendő idő állt rendelkezésre. Nehéz feltételezni, hogy a miniszterelnök és a külügyminiszter csak a meghívás kézhezvétele után tervezték volna az utazás előkészítését. De az sem egészen érthető, hogy Gyöngyösi külügyminiszter miért nyilatkozott úgy a békeelőkészítő albizottság 1946. június 3-i ülésén: „A washingtoni út még nincs kellően előkészítve."[775] Sajnos, a jelen levő képviselők közül senki sem igényelte a fentebbi nyilatkozat konkretizálását, közelebbi megvilágítását. Így természetesen még az sem tisztázódhatott, vajon a politikai vagy a technikai előkészületek hiányáról beszélt a külügyminiszter. Mindezt tetézte, hogy a kormányküldöttség összeállításánál sem a Szociáldemokrata Párttal, sem a Nemzeti Parasztpárttal nem számoltak.[776]

Az SZDP pártvezetősége 1946. június 6-án külön is foglalkozott a kormány nyugati útja előkészítésével és a pártot ért sérelmekkel.[777] A pártvezetőség olyan határozatot hozott, hogy a köztársasági elnökhöz intézett memorandumban tárja fel mindazt, amit a kormányküldöttség útjának előzményeiről tud, és egyúttal tiltakozik a pártnak az előkészítésből való kihagyása miatt. A Szociáldemokrata Párt 1946. június 11-én tényleg el is küldte ezt a rendkívül éles hangú memorandumot Tildy Zoltánnak.[778] Időközben Ries István igazságügy-minisztert „bevették" ugyan a küldöttség tagjai közé, de a washingtoni útról még most sem tájékoztatta senki a szociáldemokrata vezetőket. A megfelelő előkészítés hiányából a memorandum azt a következtetést vonta le, hogy a magyar kormányküldöttség washingtoni és londoni látogatásai nem lehetnek majd eredményesek, s valószínűleg inkább csak kárt okoznak Magyarország nemzetközi kapcsolatainak. „Nem lehet sem a magunk kormányát, sem a nyugati hatalmakhoz való viszonyunkat egy esetleges teljes eredménytelenséggel kompromittálni. S megítélésünk szerint az az időpont, amikor a nagyhatalmak közötti viszony ennyire tisztázatlan, nem lehet alkalmas a mi problémáink tisztázására sem. Azt is gondoljuk – hangzott a memorandum –, hogy ilyen lépést tenni akkor, amikor a párizsi határozatok ránk nézve kedvezőtlenek voltak, óhatatlanul azt a látszatot kelti, hogy a Szovjetunióval szemben a nyugati hatalmaktól kérünk

támogatást, ami nemcsak alapvető politikai felfogásunkkal ellenkeznék, hanem egyben gyökeres naivitás és dilettantizmus is lenne." A memorandum arról is tájékoztatta Tildy Zoltánt, hogy az SZDP szándéka a kormányküldöttség hazaérkezése után felvetni a felelősség kérdését ebben az ügyben. De már most – mintegy előrebocsátva véleményét – erélyesen elítélte a külügyminisztert és súlyosan hibáztatta a miniszterelnök magatartását. Végül azzal fejeződött be a memorandum, hogy ha a párt nem kapna legalább utólag komoly elégtételt, mérlegelni fogja a koalícióban való további részvételét is.

A szociáldemokrata vezetőknek lényegében igazuk volt, még akkor is, ha a szokatlanul erélyes hangvételt a pártot ért sérelem diktálta, de olyan messzire mentek el a következtetés levonásában, amit nyilvánvalóan ők sem gondoltak egészen komolyan. Az NPP azonban még a Szociáldemokrata Pártnál is tájékozatlanabb volt a nyugati út előkészületeiről és konkrét programjáról. Igaz, a parasztpárt vezetői már hozzászoktak, hogy koalíciós partnereik, főleg külpolitikai kérdésekben, legfeljebb csak utólag tájékoztatják őket. A kommunista párt volt az egyetlen baloldali párt, amely időben értesült Nagy Ferenc miniszterelnök szándékáról, valamint a washingtoni és londoni látogatás előkészítésének fontosabb mozzanatairól. Ezért a látogatásért a kommunista párt sem nagyon lelkesedett, mégsem volt módjában megakadályozni azt. A párt vezetőinek ugyanis tisztában kellett lenniük azzal a ténnyel, hogy békecéljaik nem élvezik a nélkülözhetetlen nemzetközi támogatást. Ezt persze már a koalíciós partnerek, főleg a kisgazdapárti politikusok is látták, vagy legalábbis érezték. Ugyanakkor az még korántsem volt annyira nyilvánvaló – különösen a szélesebb közvélemény előtt –, hogy a kisgazdapárt sem tudja a maga békecéljait a nyugati szövetségesekkel elfogadtatni. A kisgazdapárti vezetők mindenáron Washingtonba és Londonba kívántak látogatni, még akkor is, ha – Bereczky Albert kifejezésével élve – a határkérdésekben „semmit sem tudnánk elérni".[779] A kommunista pártnak azonban nem a kisgazdapárti vezetők magatartása okozta a legnagyobb problémát, hanem az, hogy a közvélemény jelentős része ezt az utat az „utolsó és igazi reménységnek" tekintette a békekilátások megjavítása szempontjából. Ha ezek után a kommunista párt a kormányküldöttség washingtoni és londoni látogatása ellen foglal állást, s emiatt a szóban forgó útra nem kerül sor, akkor nemcsak a kisgazdapárt, hanem az egész magyar közvélemény őt tette volna felelőssé a „mulasztásért", az előre látható súlyos békefeltételekért. A kommunista párt tehát nem azzal követett el elsősorban hibát, hogy erre az útra vállalkozott és a kormányküldöttségben is képviseltette magát, hanem azzal, hogy tudomásul vette a Szociáldemokrata Párt mellőzését. Ilyen aggályoktól és kételyektől kísérve indult el útjára 1946. június 11-én a Nagy Ferenc által vezetett magyar kormányküldöttség.

A kormányküldöttség nyugati útjának első állomása az Amerikai Egyesült

Államok volt.[780] A washingtoni fogadás külsőségeiben látványos volt, s e tekintetben valóban nem hagyott kívánnivalót maga után. Nagy Ferencnek és a kormányküldöttség tagjainak alkalmuk volt Truman elnökkel, Byrnes külügyminiszterrel, Acheson államtitkár-helyettessel, valamint az UNRRA vezetőjével és más amerikai politikusokkal, közéleti személyiségekkel találkozniuk. Mód nyílt tehát a magyar békecélok megismertetésére, de az ország szempontjából legfontosabbnak tartott kérdésre, a Külügyminiszterek Tanácsa 1946. május 7-i határozatának felülvizsgálására semmiféle konkrét ígéretet nem kaptak az Egyesült Államok kormányától.[781] Hacsak azt nem tekintjük annak, hogy Byrnes külügyminiszter a Nagy Ferenccel folytatott négyszemközti beszélgetése során állítólag a következőket jelentette ki: „Ha a szovjet kormány hajlandó lenne ismét felvetni Erdély kérdését, az Egyesült Államok kész támogani a magyar álláspontot."[782] Hasonló volt a helyzet egyébként a csehszlovákiai magyarok ügyével is, akiket a szülőföldjükről való tömeges elűzés nagyon közeli veszélye fenyegetett. A magyar miniszterelnök több ízben is szóvá tette a tárgyalások folyamán, hogy az Egyesült Államok vesse latba befolyását a nemzeti kisebbségek jogainak biztosítása érdekében.[783] Acheson azonban még a legutolsó megbeszélésen is azzal tért ki a válaszadás elől, hogy ebben a kérdésben – és általában a politikai kérdésekben – Byrnes nélkül[784] nem foglalhatnak Washingtonban állást.[785]

Kezdettől fogva jóval több eredményt ígértek viszont a tárgyalások gazdasági téren. Így az amerikai kormányképviselők ígéretet tettek a Magyar Nemzeti Bank mintegy 40 millió dollárra becsült aranykészletének visszaadására,[786] azzal a feltétellel, hogy az nem képezheti jóvátétel tárgyát.[787] Hozzájárultak azoknak a magyar javaknak a visszajuttatásához is, amelyeket 1945. január 20-a után hurcoltak el a fasiszták az országból, és hasonló elbánás mérlegelését ígérték a korábbiakra vonatkozólag is.[788] Az amerikai hadseregfölöslegek vásárlására nemrégen nyújtott 10 millió dolláros hitelt szintén felemelni javasolták 15 millióra.[789]

A tárgyalások során az is felmerült, hogy az Egyesült Államok kormánya könnyebben hozhatna kedvező döntéseket a gazdasági jellegű kérdésekben, ha Magyarország nem zárkózott volna el az amerikai kívánságok teljesítése elől. Ezzel kapcsolatosan Acheson előrebocsátotta, hogy kormánya nem kér olyan jogokat, amelyeket más hatalom ne élvezne. Ugyanígy az Egyesült Államok tartja magát – szerinte – a „nyitott kapu" elvéhez, s tisztában van azzal is, hogy Magyarország orientációja nem lehet kizárólag nyugati irányú.[790] Az államtitkár-helyettes konkrétan a repülési jogokat és a gazdasági információk rendszeres szolgáltatását említette meg. Nagy Ferenc miniszterelnök válaszában megígérte az előbbiek újbóli napirendre tűzését, az utóbbiakra nézve pedig azt ajánlotta, hogy az Egyesült Államok képviselője egyelőre a SZEB-ben vesse fel az igényét. A miniszterelnök arra vonatkozólag is határozott ígéretet tett, hogy amennyiben az Egyesült

A magyar kormányküldöttség Truman elnöknél

Államok maradéktalanul visszaadja a Magyar Nemzeti Bank aranykészletét, akkor a magyar kormány a kártérítési követeléseket más eszközökkel feltétlenül „rekompenzálja". Erről az ígéretéről a miniszterelnök azonban – úgy tűnik – gyorsan megfeledkezett. Sőt, később a másik két amerikai kívánsággal kapcsolatosan is már eleve a Szovjetunióra hárította a felelősséget: „Az eredmények feletti örömöt ez a két egyszerű javaslat beárnyékolta. A legkevésbé sem volt kétséges számomra, hogy az amerikaiak ezen nagylelkű viselkedéséért cserébe Magyarországnak ezeket hátsó gondolatok nélkül illik teljesíteni. De tudtam, hogy a szovjet kormány . . . soha nem fogja engedélyezni ezt . . ."[791]

A magyar kormányküldöttség 1946. június 19-ig tartózkodott az Egyesült Államokban. Ez alkalommal a magyar sajtó tudósításai is általában mértéktartóbbak voltak, mint a moszkvai látogatás idején. Ebben a vonatkozásban legfeljebb a *Kis Újság* jelentett kivételt, amely – Nagy Ferencet idézve – arról számolt be, hogy: „A magyar nép sorsára jelentősen kiható eredményeket értünk el."[792] De e megállapítás számára konkrétan csupán az Egyesült Államok kormányának gazdasági jellegű ígéretei szolgálhattak

1946 augusztusában az Egyesült Államok kormánya visszaszolgáltatja a Magyar Nemzeti Bank aranyalapját

Az amerikai árukölcsön első szállítmánya

bizonyítékul. A *Szabad Nép* „Visszakapjuk a Nemzeti Bank elhurcolt aranyát . . ." című tudósításában – szintén a miniszterelnök washingtoni rádióbeszédére utalva – azt emelte ki, hogy „Békecéljainkat éppúgy feltártuk, mint a magyar kisebbség kérdését. Megbeszéléseinkből azt a következtetést vontuk le, hogy az Egyesült Államok sérelem nélküli, igazságos békére törekszik."[793]

A washingtoni brit követség 1946. június 14-én memorandumban tárta a Külügyminisztérium elé a State Department válaszait a magyar kormányküldöttség által felvetett kérdésekre.[794] A memorandumban azonban kizárólag gazdasági vonatkozású ügyek szerepeltek. 1946. június 15-én a washingtoni brit követ külön jelentésben foglalkozott azokkal a kérdésekkel, amelyeket a Foreign Office június 7-i távirata tartalmazott.[795] E szerint az Egyesült Államok kormánya is egyetért az FKGP belpolitikai helyzete erősítésének fontosságával, és ezért helyesli, hogy a román békeszerződésbe felvegyenek egy nemzetiségi cikkelyt, ha lehet. De a State Department kétli, hogy ez hatásosabb lenne az emberi jogok cikkelyénél. Mindenesetre Byrnes külügyminiszter kész kezdeményezni a nemzetiségi cikkelynek a

román békeszerződésbe való felvételét. Ugyanakkor nem lenne bölcs dolog a magyarokban olyan reményeket ébreszteni, amelyeket nem lehet valóra váltani. Ezért erről a kérdésről ne beszéljenek Londonban Nagy Ferenc miniszterelnökkel.

A washingtoni tapasztalatok alapján Nagy Ferenc és kormányküldöttsége előtt sem lehetett kétséges, hogy a londoni tárgyalások még kevesebb sikert ígérnek, gyakorlatilag nagyon csekély eredménnyel kecsegtetnek. S valóban a – kedvezőtlen időjárás miatt elég viszontagságos körülmények között utazó és késéssel Londonba érkező – magyar államférfiak fogadtatása már külsőségeiben is sokkal szerényebb volt a washingtoninál. Amit persze azzal is magyarázhatunk, hogy a magyar kormányküldöttséget – Nagy Ferenc miniszterelnök kérése ellenére – Londonban nem „vendégként", hanem egyszerűen „meghívottként" kezelték.[796] A londoni látogatás során a kormányküldöttség előbb Philip J. Noël-Baker külügyminiszterhelyettessel, majd másnap, 1946. június 22-én Attlee miniszterelnökkel találkozott.[797] Bevin külügyminiszter ugyanis már Párizsban tartózkodott, s így csak üzenet formájában fejezhette ki azt az „óhaját", hogy a magyar miniszterelnökkel találkozzék.

A Foreign Office-ban 1946. június 19-én feljegyzés készült – a washingtoni tárgyalások tapasztalatait is figyelembe véve – azokról a kérdésekről, amelyeket a magyar kormányküldöttség tagjai a londoni tanácskozásokon várhatóan felvethetnek, és kidolgozták a rájuk adandó válaszokat is.[798] A feljegyzés abból indult ki, hogy a magyar miniszterelnök minden bizonnyal kifejezésre juttatja csalódását a Külügyminiszterek Tanácsának Erdélyre vonatkozó döntése miatt. Amire azt a választ lehet adni – a feljegyzés készítői szerint –, hogy a tanács az „oroszok véleménye alapján" döntött így, nincs értelme tehát újra felvetni azt. Ha azonban Magyarország és Románia megegyezésre jutnának egymással ebben a kérdésben, akkor azt Nagy-Britannia természetesen elfogadná. A brit kormány nem támogatja a csehszlovákoknak a magyar nemzetiség jövőjéről vallott felfogását, de nincs abban a helyzetben, hogy közbelépjen. Ezért itt is a kétoldalú megegyezést kellene szorgalmazni, amelynek eredményeit a britek szintén elismernék. Nagy-Britannia – Versailles után – ellene van annak, hogy a békeszerződésbe egy nemzetiségi cikkelyt felvegyenek, jelenleg mégis foglalkozik annak lehetőségével Románia viszonylatában. A brit kormány ugyancsak hajlandó a németországi megszállási övezetében található elhurcolt magyar javak és értékek visszaadását mérlegelni, de ragaszkodik ahhoz, hogy állampolgárainak magyarországi érdekeltségeit „jó állapotba" állítsák vissza. A feljegyzés, nem kétséges, Attlee miniszterelnök, illetőleg Noël-Baker részére készült, ami lényegében ki is derült a velük folytatott megbeszélések során.

Noël-Baker a magyar békecélokat illetően egyetlen kérdésben sem ígért támogatást, pontosabban azon a véleményen volt, hogy amennyiben a román és a magyar kormány megegyezésre jutna egymással a vitás kérdésekben, ezt

A magyar kormányküldöttek Londonban

Amerikai hivatalos közlés az elhurcolt arany visszaadásáról

Washington, június 19.

Az Egyesült Államok kormánya — mint az Egyesült Államok külügyminisztériuma közli — hozzájárult ahhoz, hogy visszaadják Magyarországnak mindazokat a megállapíthatóan magyar javakat, melyeket Magyarországról a nácik elvittek és amelyek most Németország és Ausztria amerikai övezetében vannak. A magyar miniszterelnökkel legutóbb Washingtonban folytatott tárgyalások során az Egyesült Államok kormánya nevezetesen hozzájárult ahhoz, hogy visszaadják Magyarországnak a nácik által elvitt aranyat, amelyet körülbelül *32 millió dollár értékre becsülnek, nemkülönben ahhoz, hogy a magyar kormánynak vásárlások céljaira adott tízmillió dollaros hitelt noveljék.* Ez a hitel az Egyesült Államok hadseregének Európában lévő anyagából való vásárlásra szolgál.

Az Egyesült Államok külügyminisztériuma megállapította, hogy a magyar kormány az arany visszaadását arra a célra kívánta, hogy ennek felhasználásával megkönnyítsék az ország közgazdaságának és valutájának stabilizációját.

London, június 21.

A londoni rádió jelenti: *Nagy* Ferenc magyar miniszterelnök *Rákosi* Mátyás helyettes miniszterelnök, *Gyöngyösi* János külügyminiszter, *Ries* István igazságügyminiszter, *Rúcz* Jenő miniszteri tanácsos és ifj. *Nagy* Ferenc kíséretében hajnali 1 óra 50 perckor megérkezett London egyik repülőterére.

Szombaton: Páris

London, június 21.

Nagy Ferenc miniszterelnökön pénteken *Attlee* miniszterelnökön kívül *Dalton* pénzügyminiszter is fogadta, aki a jelenleg Indiában tartózkodó Sir *Stafford Cripps* kereskedelemügyi minisztert helyettesíti. A magyar kiküldöttek szombaton este indulnak Londonból Párisba. Bevin *brit* külügyminiszter azt az óhaját fejezte ki, hogy a magyar miniszterelnökkel tanácskozzék. Pénteken este az angol kormány fogadást rendezett a négy magyar államférfiú tiszteletére; előtte délután az angol rádió európai hírszolgálatának fohadiszállásán, a Bush Houseban látták vendégül a magyar kormányküldöttséget.

A magyar kormányküldöttség londoni tárgyalásai

A magyar kormányküldöttség tagjai pénteken délelőtt Noel *Baker* államminiszterrel folytattak megbeszélést, aki *Bevin* külügyminiszter távollétében Anglia külügyeit intézi. Pénteken délben a nemrég Magyarországon járt angol parlamenti küldöttség tagjai adtak díszebédet az angol alsóházban a magyar kormányférfiak tiszteletére. Délután az *Attlee* miniszterelnökkel folytatott tárgyaláson kívül más fontos megbeszélések is folytak. Este [illegible] mint a londoni Magyar Klub által összehívott nagygyűlés előtt beszéltek a magyar kormányküldöttek. Kilenc órakor az angol kormány nevében *Baker* államminiszter rendezett fogadást tiszteletükre.

Londoni jelentés szerint a magyar kormányküldöttség gazdasági tárgyalásokat folytat. A magyar tárgyalók ezenkívül remélik — folytatta a Reuter-jelentés —, hogy ki tudják eszközölni a németek által Magyar- [illegible] mozdonyok és gör- [illegible] szolgáltatását.

Szabad Magyarok [illegible]

Tudósítás a magyar kormányküldöttség londoni tárgyalásairól

a brit kormány kész támogatni.[799] A csehszlovákiai magyar nemzetiségű lakosság sorsához pedig csupán ennyi megjegyzést fűzött: „Nem tartják kissé szokatlannak, hogy egy vesztes ország számára kérnek támogatást egy győztessel szemben?" A szintén meglehetősen hűvösen viselkedő Attlee is mindössze arra tett ígéretet, hogy a Németországban fellelhető magyar tulajdon hazaszállításához Nagy-Britannia ugyancsak hozzájárul. Ugyanakkor a kisebbségvédelem jogi szabályozásával összefüggésben azt jegyezte meg, hogy semmilyen nemzetközi szabályozás nem hozhat sikert, ha nem uralkodik az érintett államokban valódi demokratikus szellem. „Látogatásunk alatt – állapítja meg keserűen Nagy Ferenc – politikai céljaink nem kaptak biztatást az angol miniszterelnöktől; de tájékoztatott bennünket arról, hogy kormánya nem akadályozza meg a németek által elrabolt és angol megszálló zónában talált magyar vagyonok visszaadását."[800] Ugyanakkor a brit miniszterelnök kifejezetten leckéztető hangon beszélt a kormányküldöttség tagjainak arról,

hogy Magyarországon nincs igazi ellenzék, ami egyet jelent a demokrácia hiányával.[801] Orme Sargent külügyminiszter-helyettes, akivel Nagy Ferenc és Gyöngyösi János a londoni látogatás befejezése előtt szintén találkozott, Csehszlovákiával kapcsolatosan is kétoldalú tárgyalásokat ajánlott, és Magyarország gazdasági helyzetét fontosabb kérdésnek ítélte meg, mint a kisebbség védelmét.[802]

A londoni látogatásról szóló sajtótudósítások lényegében teljesen semmitmondók voltak. Ez persze a fentiekből kitűnően érthető is volt, hiszen ez alkalommal még látszateredményekről sem lehetett beszélni. A *Kis Újság* – az angol rádióra hivatkozva – érdemben annyit közölt a londoni tárgyalásokról: „Első helyen a magyar ipar szükségletei és a kereskedelem felelevenítésének lehetőségei szerepeltek, de pozitív eredményekre mindaddig nem lehet számítani, míg a végleges békét meg nem kötik."[803] A *Szabad Nép* pedig a BBC kommentátorának egy „sokat sejtető" megállapítását idézte: „A magyar kormányférfiak 26 órás angliai látogatása valóban zsúfolt és változatos volt."[804]

A magyar kormányküldöttség 1946. június 25-én a francia fővároson keresztül érkezett haza. Párizst azért ejtette útjába a kormányküldöttség, mert a nyilvánvalóan kétes értékű nyugati látogatás mérlegén szeretett volna valamelyest javítani. De amint az várható volt, Nagy Ferenc miniszterelnök számára a párizsi megbeszélések sem hoztak kézzelfogható sikert. Bidault külügyminiszter a nála tisztelgő kormányküldöttséget „szimpátiával és megértéssel" fogadta ugyan, de azt is elég világosan tudtára adta: Franciaország nincs abban a helyzetben, hogy a békekonferencián „a fő kérdésekben hallassa hangját".[805]

Az angol külügyminiszternél lezajlott találkozón viszonylag sok szó esett a nemzeti kisebbségek jövőbeni helyzetéről. De ő sem a békeszerződésekbe foglalt kisebbségi jogokat, hanem általában az emberi és polgári szabadságjogok felvételét részesítette előnyben, arra való hivatkozással, hogy az előbbiekhez fűzött remények már az első világháború után sem teljesültek. Ezen túlmenően azonban a brit külügyminiszter sem volt hajlandó a magyar békecélokkal érdemben foglalkozni.[806] A kormányküldöttség tagjai előtt a Molotovval folytatott beszélgetés[807] után vált teljesen nyilvánvalóvá, hogy a Külügyminiszterek Tanácsának 1946. május 7-i határozata, legalábbis a magyar békecélok viszonylatában véglegesnek tekinthető.[808]

Az itthoni ünnepélyes fogadtatás és a kormányküldöttség tagjainak „reménykeltő" nyilatkozatai sem homályosíthatták el azt a tényt, hogy Nagy Ferenc miniszterelnöknek és a kisgazdapárti vezetőknek a washingtoni és londoni látogatáshoz fűzött reményei egyáltalán nem váltak valóra.[809] Nagyjából ugyanez állapítható meg a miniszterelnök nemzetgyűlési beszámolójából is.[810] A miniszterelnök külpolitikai beszámolója iránti érdeklődést azonban még az sem nagyon csökkentette, hogy az a kormányküldöttség hazaérkezése után egy teljes hónappal hangzott el.

A magyar kormányküldöttség megkoszorúzza az Ismeretlen katona sírját Párizsban

Nagy Ferenc ekkor mindenekelőtt a kormányküldöttség nyugati útjának célját és értelmét igyekezett megindokolni. S ennek az indoklásnak az a gondolat volt a vezérfonala, hogy a Külügyminiszterek Tanácsának május 7-i állásfoglalása után a kormány egyszerűen nem is tehetett volna mást, mint hogy a „nemzet nevében való protestálásunk okából" keresse a nyugati szövetségesekkel való „személyes érintkezés lehetőségét".[811] A miniszterelnök ezután ismertette a washingtoni és londoni tárgyalásokat. Kénytelen volt beismerni, hogy az Egyesült Államok elnöke és kormányának tagjai a magyar békecélokkal kapcsolatosan megértést tanúsítottak ugyan, de e tekintetben konkrét támogatást nem ígértek. A londoni tárgyalásokról pedig elmondotta, hogy bár a két állam közötti kapcsolatok elmélyítésének akadálya nincs, de a békecélokat illetően Nagy-Britannia támogatására sem lehet számítani.

Végül – a nyugati út tapasztalatainak mintegy az összegezéseként – önleleplezés-számba menő beismerésre kényszerült Nagy Ferenc miniszterelnök: „A magyar politikai kérdéseket illetően azt a benyomást szereztük, hogy a nyugati hatalmak kormányai Délkelet-Európában elismerik a Szovjetunió kezdeményezési jogát, mint olyan hatalomét, amely a legtöbb vért

áldozta ezen a területen, és így megszerezte magának a jogot a kezdeményezésre. Így nem bizonyultak helytállóaknak azok a vélemények, amelyek azt tételezték fel, hogy a Szovjetuniónak és a nyugati nagyhatalmaknak esetleges nézeteltéréseiből előny származhatnék a magyarságra."[812]

A miniszterelnök külpolitikai beszámolóját követő felszólalások többsége viszont már nemcsak a békekilátásokat illető teljes bizonytalanságot tükrözte, hanem nyílt és burkolt vádaskodást is tartalmazott. A kisgazdapárt képviselői, az ellenzékhez hasonlóan, a baloldalt, mindenekelőtt a kommunista pártot próbálták felelőssé tenni az eljövendő rossz békéért. De bőven kijutott a bírálatból Gyöngyösi János külügyminiszternek is. Dénes István és Búzás Márton a pártonkívüliek, Eckhardt Sándor pedig a Demokrata Néppárt nevében főleg azért bírálta a kormányt, mert az képtelennek bizonyult a nagyhatalmak körében olyan pártfogóra lelni, amely megfelelő súllyal képviselte volna Magyarország érdekeit a párizsi tárgyalásokon.

A magyar külpolitika felülvizsgálásának a szükségességét egyedül Sulyok Dezső vetette fel, és azt is megfogalmazta, hogy Magyarországnak szerinte milyen külpolitikai orientációt kellene követnie. A jövőre nézve megoldásként s a legfőbb külpolitikai feladatként Magyarország semlegességének ünnepélyes kinyilvánítását tekintette.[813] Ezt többek között azzal indokolta, hogy: „az emberiség ebből a háborúból sem vonta le a végső tanulságot, és nem progresszív, hanem retrográd, konzervatív békét akar kötni, és megint hatalmi pozíciók kiépítését tekintik a nagyhatalmak kölcsönösen – a mi szemünkkel nézve helytelenül, a maguk szemével nézve megérthetően – elsőrendű feladatuknak".

A Magyar Kommunista Párt nevében felszólaló Kállai Gyula – az ország nemzetközi elszigeteltségének felszámolásán kívül – azt tekintette a nyugati út legfontosabb eredményének, hogy az bizonyos illúziókat segített eloszlatni. Mégpedig azokét, akik Washingtont, s főleg Londont Moszkva ellensúlyának képzelték el, nemcsak általában, hanem Magyarország szempontjából különösen. Ezek után állást foglalt a kormány által képviselt békecélok fenntartása mellett és – a Nemzetgyűlés jobboldalán elhelyezkedő képviselők állandó közbekiáltásától kísérve – kijelentette, hogy a kommunista párt változatlanul a nemzeti összefogás, a koalíciós együttműködés híve.

Buchinger Manó és Kovács Imre viszont elsősorban azt hangsúlyozták felszólalásukban, hogy milyen súlyos veresége lenne a népi demokráciának, ha a minimális magyar békecélokat sem támogatnák a szövetséges nagyhatalmak. Egyidejűleg aláhúzták a Szovjetunió kiemelkedő szerepét a magyar béke szempontjából. Kovács Imre azonban még arra is rámutatott, hogy rendkívül súlyos károkat okoznak az országnak azok, akik a békekötés után a koalíció felbomlását remélik, készítik elő: „Aki arra spekulál, hogy a békekötés után a koalíciót fel kell bontani, az vagy sötétbe akar ugrani, vagy kalandor politikát akar kezdeményezni."[814]

Nagy Ferenc miniszterelnök válaszában sajátosan kétértelmű politikai fel-

fogás tükröződött. A koalíció fenntartását a jövőre nézve is fontosnak ítélte, ugyanakkor a „valóságos bizalom" megteremtése érdekében a népi demokrácia több „átmeneti" intézményének és szervének, köztük a nemzeti bizottságoknak a megszüntetését helyezte kilátásba. S mindezt az eddigi külpolitika folytatása előfeltételének tekintette.

A miniszterelnök beszámolója és válasza – még a korábban elhangzott nyilatkozatokhoz képest is – nyílt és lényegében félreérthetetlen beismerése volt a nyugati út kudarcának. A békekötés utáni egészséges és fejlődőképes Magyarországra való hivatkozás csak megerősítette azt a feltételezést, hogy a washingtoni és a londoni látogatások után a kisgazdapártnak már nem túlságosan sok a mondanivalója a várható békét illetően. A csalódottságtól és bizonytalanságtól áthatott kisgazdapárti és ellenzéki nemzetgyűlési megnyilatkozások pedig még nyilvánvalóbbá tették, hogy a nyugati nagyhatalmak politikájára épülő kisgazdapárti tervek egyszerűen légváraknak minősültek. Nem változtathatott ezen az sem, hogy a kisgazdapárt és az ellenzék a „megromlott" békekilátásokért már jó előre a baloldalt, a kommunista pártot igyekezett felelőssé tenni. Lényegében ugyanezt a célt szolgálta a Szovjetunióra való hivatkozásuk is, annak a túlhangsúlyozása, hogy a magyar békecélok sorsa a Szovjetunió kezébe van letéve.[815] A kommunista párt szónoka kétségkívül helyesen mutatott rá a vitában mind a nyugati út tanulságaira, mind a belés külpolitika kölcsönösségének jelentőségére. Ugyanakkor a békecélok szükséges „korszerűsítését" illetően ténylegesen neki sem volt érdemleges mondanivalója. Láthatóan Kállai Gyulát is, s a másik két baloldali párt képviselőit is bizonyos fokig meglepte a washingtoni és a londoni látogatások teljes politikai sikertelensége, a kisgazdapárt külpolitikai „zsákutcája".

Nagy Ferencet és a kisgazdapárt más vezetőit – saját tapasztalataikon kívül – egyéb forrásokból származó értesülések is arra figyelmeztették, hogy a nyugati nagyhatalmak politikájához és a szövetségesek közötti ellentétek elmélyüléséhez fűzött reményeik nem váltak valóra. A Szovjetunióval szembeni tartózkodásuk, illetőleg az egyoldalú nyugati orientációra való törekvés „jutalmaként" sem tudnak Magyarország számára olyan békét biztosítani, amelynek eredményeit kisajátítva megvalósíthatnák eredeti belpolitikai elképzeléseiket.

Erről tanúskodott Szatmári Jenőnek – több nyugati lap akkori budapesti tudósítójának – hosszabb svájci „felderítő" útjáról készített feljegyzése is, amelyet 1946. június 18-án juttatott el Tildy Zoltánhoz.[816] Szatmári Jenő Svájcban több ízben találkozott az ottani külügyminisztérium vezető tisztségviselőivel, amerikai és brit diplomatákkal, újságírókkal, köztük Walter Lippmannal és Sulzbergerrel, aki akkor elég szoros kapcsolatban állt Byrnes külügyminiszterrel is. Az említett körök abban látták az „európai konfliktus magvát", hogy az Egyesült Államok és Nagy-Britannia legalapvetőbb törekvése a Szovjetunió visszaszorítása Közép- és Délkelet-Európában a „tulajdon határáig". E törekvésük megvalósíthatóságában azonban maguk a szóban for-

gó hatalmak sem hisznek, illetőleg hittek. Szatmári a fentiekből egyértelműen azt a következtetést vonta le: „Céltalan és reménytelen Magyarország részére az angol–amerikai orientációval való kísérletezés, mert Amerikában nincs meg a hajlandóság arra, hogy Magyarország miatt bármi tekintetben is exponálja magát, Angliában pedig csak nagyon csekély mértékben van meg." Emellett – a nyugati diplomaták és újságírók véleményére alapozva – Szatmári Jenő számos vonatkozásban bírálta a magyar Külügyminisztérium átgondolatlan és elhamarkodott lépéseit, valamint akcióit a békeelőkészítéssel kapcsolatban.

Szatmári Jenő az esetleges nyugati orientáció értelmét és értékét elég jól „megsejtette". Alapjában véve helyesen látta, hogy Magyarország a nyugati szövetségesek szempontjából nem játszik s nem is játszhat számottevő szerepet.[817] Ilyen politikára építeni Magyarország jövőjét tehát nem lehet. Ez a megállapítás teljesen logikusan következett feljegyzésének tartalmából. Szatmári a kisgazdapárt vezetőinek sem szándékozott – további politikájukra és magatartásukra nézve – konkrét tanácsokat adni, mindenesetre figyelmeztette őket, és a messzebb menő következtetések levonását rájuk bízta. Nem így járt el viszont a „Memorandum Magyarország helyzetéről a béketárgyalások előtt" című dokumentum szerzője, Auer Pál, aki részletesen elemezte a kisgazdapárt felszabadulás utáni politikáját, külpolitikai törekvéseit s nem utolsósorban a magyar békekilátásokat.[818]

A memorandum szerzője az 1946. év első felében lezajlott nemzetközi és belpolitikai események alapján arra a megállapításra jutott, hogy az a magyar politika, pontosabban kisgazdapárti politika, amelynek „alapeleme" a Szovjetunió bizalmának elnyerése volt a nyugati demokráciák rokonszenvének és támogatásának egyidejű megtartása mellett, kudarcot vallott. A Szovjetunió bizalmát valójában nem sikerült megszerezni, ugyanakkor a Nagy Ferenc-kormány fokról fokra veszíti, illetőleg veszítette el a nyugati nagyhatalmak támogatását és rokonszenvét is.

A békekonferencia kilátásaival kapcsolatosan a memorandum szerzője azt a véleményét fejtette ki, hogy az egyetlen problémát sem old meg, jóformán csak tüneti „kezelésre" szorítkozik. Európában a német és az osztrák kérdés a döntő, azok megoldása nélkül minden más megegyezés csak előzetes jellegű lehet. Ezzel magyarázta azt is, hogy a békekonferencia „nem megy bele" a helyi problémák részletes taglalásába, és a részleteket illetően itt is, ott is áttör elvi princípiumokat, nem igényli az igazságos rendezést. A Szovjetunió és az angolszász hatalmak közötti bizalmi válság elkerülhetetlenül fokozódik, és ezzel összefüggésben Magyarország jogos nemzeti törekvései egyszerűen a „vasfüggöny mögötti" helyi kérdéssé zsugorodnak. Ilyen körülmények között a legsúlyosabb hibát követné el a magyar kormány, ha a békével kapcsolatos korábbi elvi álláspontját feladná. „A helyzet jelenleg az – állapította meg a memorandum szerzője –, hogy nemcsak rossz békét fogunk kapni, hanem azonfelül kétségkívül felelősség ter-

hel bennünket az elvi alapról való letérés kérdésében is." Ezt az elvi alapot a memorandum az etnikai határokhoz való ragaszkodásban látta, amelytől a magyar kormány – különböző okok és meggondolások miatt – fokozatosan eltávolodott. A kialakult nemzetközi helyzetben – és figyelembe véve a magyar békekilátásokat – a memorandum szerzője a kisgazdapárt vezetőit az alábbiak elfogadására próbálta rávenni: a párt ismételten szögezze le elvileg az etnikai határokhoz való feltétlen ragaszkodását, igyekezzen a magyar nemzetiségű lakosság Csehszlovákiából és esetleg Romániából való kiutasításának veszélyét elhárítani, s támogassa a békekonferencián az Amerikai Egyesült Államok „magyar érdekeknek megfelelő" gazdasági javaslatait.[819] A párt ne vállalja magára a rossz béke ódiumát, s a „vasfüggöny végleges lezárulása esetén" lépjen ki a kormányból, vonuljon ellenzékbe, mert sokáig egyébként sem töltheti be a koalíción belül a „fékező és mentő" szerepét.

A kisgazdapárt vezetői nem fogadták el a memorandum ajánlásait. Sőt, hivatalosan még erőteljesebben hangoztatták a Szovjetunióval és a szomszédos népekkel való együttműködési szándékukat. Gyakorlatilag azonban mind az együttműködést, mind a magyar békét illetően alapjában véve tanácstalanok voltak. Ezt tükrözte az FKGP Politikai Bizottságának a párt valamennyi szervezetéhez intézett 1946. augusztus 1-jei üzenete is: „Pártunk külpolitikai álláspontja természetszerűleg változatlan. Ezt a külpolitikai irányt a realitások fenntartás nélküli figyelembevétele s a magyar nép komoly életérdekei szabják meg. Külpolitikánk első tétele, hogy őszintén és minden erővel törekszünk a bennünket felszabadító Szovjetunió bizalmának megnyerésére, e bizalom intézményes megerősítésére . . . Kölcsönös és őszinte barátság és a zavartalan együttműködés alapjait kívánjuk megteremteni a szomszéd népekkel . . . barátságot, együttműködést, gazdasági és kulturális kapcsolatokat kívánunk fenntartani minden szabadságszerető néppel, az Egyesült Államok, a Brit Birodalom, Franciaország s a felénk annyi szeretettel forduló kisebb országok népeivel is."[820]

A békekilátásokat illetően azonban a Szociáldemokrata Párt és a Nemzeti Parasztpárt körében is elég nagy volt a bizonytalanság a békekonferencia küszöbén. A Szociáldemokrata Pártban részben a kommunista pártot, de főleg a kisgazdapártot hibáztatták a békeelőkészítés hiányosságáért. Sőt, június végén a „hagyományoktól" eltérően nem Szalai Sándor, hanem Bán Antal vetette fel Gyöngyösi János külügyminiszter menesztésének szükségességét.[821] A pártvezetőség 1946. június 26-i ülésén azonban már az is felmerült, hogy az SZDP sem „precizírozta" álláspontját a határkérdésben. A békekilátások esetleges megjavítását pedig a francia és a nemzetközi semleges sajtó támogatásától, valamint ezúttal is a párt képviselőinek jövőbeni nyugati utazásaitól várták. A pártvezetőség 1946. június 30-i ülésén foglalkoztak ismét behatóan – a magyar békekilátásokat is mérlegelve – a nemzetközi helyzettel. Azt a következtetést vonták le, hogy a párt sajtójában

fokozottabb mértékben kell hangot adni a Nagy-Britannia iránti szimpátiának: „a helyzet kulcsa lényegében Londonban van. Az angol Munkáspárt külpolitikájával dől el Európa megbékélésének a sorsa."[822]

A Nemzeti Parasztpártban Kovács Imre azzal igyekezett hangulatot kelteni az MKP ellen a kormányküldöttség nyugati útját követően, hogy Rákosi Mátyás állítólag egyoldalúan tájékoztatta volna a parasztpárti vezetőket a washingtoni tárgyalásokról. A kommunista párt elleni hangulatkeltésnek ezt a fajtáját nemcsak Veres Péter, hanem még Farkas Ferenc is elutasította.[823] Konkrét elképzelései a békekilátások megjavításának a lehetőségeit tekintve azonban a Nemzeti Parasztpártnak sem voltak.

A kommunista pártot ért fentebbi szociáldemokrata és parasztpárti bírálatok kétségtelenül elfogultak, sőt méltánytalanok voltak. Az MKP kezdettől fogva – és az ezzel járó népszerűtlenséget is vállalva – úgyszólván egyedül intette mérsékletre mind a koalíciós partnereket, mind pedig a szélesebb közvéleményt a békekilátásokat illetően. Ugyanakkor a kormány – alapjában véve időszerűtlenné vált – békeprogramja melletti kommunista „demonstráció" 1946 júliusában hibás és felesleges lépés volt. Nem annyira a politikai következetességről vallott, hanem inkább a kommunista pártban is meglevő tanácstalanságra utalt. Azt a belpolitikai veszélyt viszont feltétlenül helyesen ismerték fel a párt vezetői, amit azok a korábbi kijelentéseik és nyilatkozataik rejtettek magukban, amelyek a Szovjetunió várható szerepével és a leendő magyar békével voltak kapcsolatosak. Ez a felismerés egyébként kifejezésre jutott a kommunista sajtóban is. „Ami a nagyhatalmakat illeti – írta a *Szabad Nép* –, a Szovjetunió természetesen nem a magyar nemzeti érdekekből, hanem saját békéje, biztonsága és ami ezzel egybeesik: a demokratikus fejlődésből indul ki, és a magyar nemzeti érdekeket csak annyiban támogatja, amennyiben nem kell attól tartania, hogy Magyarország nemzeti intézményeinek támogatásával nem a demokratikus fejlődést mozdítja elő más országok rovására, melyeknek belső demokratikus fejlődésében jobban megbízik."[824]

A magyar kormányküldöttség washingtoni és londoni útjának kudarca abban is kifejeződött, hogy Magyarország alapjában véve elszigetelődött, érezhetően megromlottak kapcsolatai a szomszéd államokkal. Csehszlovákián kívül most már Románia is meglehetősen barátságtalan magatartást tanúsított, s a magyar–jugoszláv viszony is szemlátomást hűvösebbé vált.

Szviridov, a SZEB elnökének helyettese 1946. július 7-én levelet nyújtott át Nagy Ferenc miniszterelnöknek, amelyben követelte mindazoknak a társadalmi szervezeteknek és egyesületeknek a feloszlatását, valamint azoknak a személyeknek a felelősségre vonását, akiknek része volt, illetőleg lehetett a Vörös Hadsereg tagjai ellen elkövetett merényletekben, s akik szerepet vállaltak a szovjetellenes propaganda felszításában és terjesztésében.[825] A SZEB jegyzéke – amely elsősorban a katolikus egyház falusi ifjúsági szervezeteinek és a Cserkész Szövetségnek a feloszlatására irányult – nemcsak

komoly belpolitikai problémákat okozott, hanem a nyugati szövetségesek tiltakozását is kiváltotta. Weems, a SZEB amerikai képviselője 1946. július 7-én, Schoenfeld követ pedig július 10-én jelentette feletteseinek Washingtonba a Szviridov-levél tartalmát.[826] A jelzésekre D. Acheson 1946. július 11-én válaszolt.[827] A külügyi államtitkár-helyettes közölte, hogy őt a washingtoni brit követség is tájékoztatta azon szovjet állításról, mely szerint Magyarországon újraélednek a jobboldali szervezetek. Majd ezzel kapcsolatosan azt tanácsolta Schoenfeldnek: az amerikai képviselő hívja fel Szviridov figyelmét arra, hogy a SZEB 1946. április 23-i ülésén együttesen állapították meg: Magyarország már teljesítette a fegyverszüneti szerződés 15. cikkelyét. Weems július 13-án valóban tiltakozást jelentett be amiatt, hogy Szviridov tábornok – a SZEB amerikai és brit tagjával való előzetes konzultáció nélkül – politikai követelésekkel lépett fel a Nagy Ferenc-kormánnyal szemben.[828] Ugyanezt tette egyébként a SZEB brit tagja is.[829] E tiltakozásokat a SZEB 1946. július 26-i ülésén vitatták meg, de ennek már nemigen volt, illetőleg lehetett gyakorlati jelentősége, mert Rajk László belügyminiszter időközben végrehajtotta a SZEB július 7-i jegyzékében foglaltakat. Ennek ellenére a SZEB 1946. augusztus 14-én is foglalkozott ezzel az üggyel, ahol Edgcumbe tábornok szintén azt kifogásolta, hogy a SZEB anélkül fordult a magyar kormányhoz, hogy előzetesen az amerikai és brit képviselőkkel konzultált volna.[830]

Néhány nappal korábban azonban az Egyesült Államok kormánya is jegyzéket nyújtott át a Szovjetuniónak, amelyben ismét elsősorban a jóvátételi terhekkel és a szovjet hadsereg ellátásához való magyar hozzájárulás nagyságával magyarázta a nemzetgazdaság súlyos helyzetét, s megoldásként a szövetséges nagyhatalmak képviselőiből álló bizottság létrehozását sürgette.[831] A július 22-i jegyzékre Dekanozov külügyminiszter-helyettes 1946. július 27-én válaszolt.[832] A szovjet válaszjegyzék részletesen cáfolta az amerikai állításokat, és határozottan elutasította a javaslatokat is, különös tekintettel a magyar gazdaság helyreállítására vonatkozó terv kidolgozására.

A magyar kormányküldöttség nyugati útjának – a szomszéd államok közül – legnagyobb visszhangja kétségtelenül Romániában volt. A közvéleményben és a politikai körökben ugyancsak nyugtalanságot, sőt feszültségeket előidéző washingtoni és londoni tárgyalásokra igen élénken reagált a román sajtó is. A mértéktartó és higgadtabb hangok mellett azonban szép számmal előfordultak olyan megnyilatkozások is, amelyek feltétlenül kimerítették az erdélyi magyarságnak címzett fenyegetés és a népi demokratikus Magyarországgal szembeni rágalmazás fogalmát. Ez utóbbiak döntően az ellenzéki polgári pártokra, illetőleg sajtójukra voltak jellemzőek, de az ellenségeskedő kampányt ténylegesen Lucreţiu Pătrăşcanu nyitotta meg 1946. június 9-i kolozsvári beszédével, ott a Groza-kormány és a kommunista párt nevében többek között arról szólt, hogy a Szovjetunió értékes támogatásával elért – és az országra nézve kedvező – 1946. május 7-i hatá-

rozatok ellen csak azok tiltakoznak, akik a nemzeti gyűlölködés magvát akarják újra elhinteni, közelebbről a Nagy Ferenc-kormány, amely a revíziós szellem bélyegét magán viselő kívánságokkal lép elő. A kommunista párti igazságügy-miniszter azt is kijelentette, hogy Románia Erdéllyel kapcsolatosan semmiféle kompromisszumra nem hajlandó, s különben is a magyar területi igényeket a múltban és jelenleg is kizárólag a nemzetközi reakció támogatja. Az erdélyi magyarságnak pedig azt vetette a szemére, hogy nem fogadta lelkesedéssel a Külügyminiszterek Tanácsának állásfoglalását, és bejelentette: nem kaphat román állampolgárságot az a mintegy 300 000 magyar, aki Erdélyben született ugyan, de kivonta magát a román állammal szemben teljesítendő kötelezettsége alól, és csak 1940-ben tért vissza korábbi lakóhelyére, vagy Délről Északra távozott, pontosabban Észak-Erdélybe. Röviddel később L. Pătrăşcanu ez utóbbi állítását Nagyváradon is megismételte.[833] Ez – aligha lehet kétséges – egyet jelentett annak a kilátásba helyezésével, hogy az érintetteket kiutasítják Erdélyből.

L. Pătrăşcanu kolozsvári beszédének elhangzása után a romániai lapok szinte kivétel nélkül részletesen taglalták a magyar kormány külpolitikáját, valamint a kormányküldöttség washingtoni és londoni látogatását. A *Semnalul* „Erdély miénk volt és marad" című vezércikkében egyfelől leszögezte, hogy a románság Erdélyt illetően minden „kompromisszumos formulát" elutasít; másfelől a Nagy Ferenc-kormányt támadta, amely Románia baráti politikája ellenére sem hajlandó a párizsi határozatot elismerni.[834] Az *Adeverul* úgy vélekedett, hogy a magyar kormányférfiak nyugati útjukkal a revízió szolgálatába szegődtek.[835] A *Liberalul* pedig abban reménykedett, hogy a magyar kormányküldöttségnek nem sikerül a nemzetközi közvéleményt „megtévesztenie".[836] A szociáldemokrata *Libertatea* szintén elítélte az Erdély határainak revízióját célzó kísérletet, és kijelentette, hogy helyesen beszélt Pătrăşcanu, amikor minden gondolkodó román nevében Románia jogait hangoztatta, szem előtt tartva ugyanakkor a nemzetiségiek egyenjogúságát is.[837] Nem kis meglepetésre a *Scînteia* és a kommunista párti félhivatalos *Romănia Libera* nem foglalkozott a Pătrăşcanu-beszéddel. A román kommunista vezetők persze már a nyugati út előtt is hangot adtak a Magyar Kommunista Párt békeelőkészítésével kapcsolatos elégedetlenségüknek, sőt olyan vélemény is elhangzott részükről, hogy a *Szabad Nép*et Révai József külpolitikai cikkei miatt esetleg nem engedik Romániában terjeszteni.[838]

A romániai lapok legközelebbi számaikban – lényegében pártállásra való tekintet nélkül – még élesebben támadták a Nagy Ferenc-kormány szóban forgó külpolitikai akcióját. A lapok szerint senki előtt nem titok, hogy a magyar delegáció nyugati útjának célja a párizsi határozat Erdélyre vonatkozó részének megváltoztatása. Úgy értelmezték a magyar kormány törekvését, mint amely semmiben sem különbözik a két világháború közti hivatalos revíziós politikától. A *Drapelul* például azt fejtegette, hogy a magyar kívánsá-

Miért kell minden magyarnak nemzetiségi nyilatkozatot tenni?

1. A nemzetiségi bevallást az 1945-ös 86. és 629. sz. törvény kötelezően előírja.

2. A magyarság vidékenként **kimutatott** számarányától függ anyanyelvünk használati joga. Ha a jelentkezett magyarok száma elérí pl. Aradon a város lakosságának 30 százalékát, használhatjuk a törvény szerint anyanyelvünket hatóságoknál, törvényszéken, stb.

3. Az uj nemzetiségi törvénytervezet szerint annyi magyar miniszterünk, államtitkárunk, prefektusunk, polgármesterünk, szolgabirónk, jegyzőnk lesz, amennyi **kimutatott** számarányunknak megfelel.

4. **Kimutatott** számarányunknak megfelelően juttat majd az állami költségvetés pénzt iskoláink, egyházaink, szinházaink és egyéb intézményeink támogatására.

Tehát minél több magyar jelentkezik, annál több jog!

Ha nem jelentkezel:

csökkented a kimutatható magyarság számát, csökkented jogainkat. Talán éppen a Te jelentkezésed kell a 30 százalékhoz, hogy anyanyelvünket a hatóság előtt használhassuk.

Aki nem jelentkezik:

hivatalból románnak számit, jelentette ki a nemzetiségi miniszter Aradon, 1946. junius 16-án.

Jelentkezzék még az is, akinek minden irásában az áll, hogy magyar, mert ha nem jelentkezik, vele is kevesebb a kimutatott magyarok száma.

Jelentkezzék az is, akit a multban a reakciós hatóságok erőszakoskodása másnak nyilvánitott, mint magyarnak.

Jelentkezzék az is, aki az 1930-as népszámláláskor magyarnak vallotta magát, — mert senkinek sincs módjában ezt a vallomását bizonyitani!

Aki bármi okná fogva nem jelentkezik —: csökkenti a kimutatott magyarok számát.

Jelentkezz, ha magyarnak érzed magad, bármit is irtak okmányaidba a multban népi származásként, vagy nemzetiségként.

Semmi bajod nem lehet, ha magyarnak vallod magad. A román demokrácia és a Szovjetunió kezeskednek jogaidért. Ne vezessen félre semmiféle suttogó propaganda, mely arra akar rábirni, hogy ne jelentkezz. Ha jelentkezel, csak előnyödre válhat!

Jelentkezz a Magyar Népi Szövetségnél okmányaiddal és valljad magad magyarnak!

Jelentkezz, akár tagja vagy a Magyar Népi Szövetségnek, akár nem!

Jelentsd be családtagjaidat, a ma született csecsemőtől a betegekig és aggastyánokig! Ők is magyarok!

Bármilyen vallásu légy, jelentkezz, ha magyar vagy és valljad magad magyarnak!

Jelentkezz, mert csak igy leszel egyenjogu állampolgár!

Minél több magyar, annál több jog!

Arad, 1946 juliusában.

A Magyar Népi Szövetség

Presa Democrată, Arad

68.45.1

A Magyar Népi Szövetség felhívása

gokat sohasem lehetett kielégíteni, s a háború előtti sajtó már a Prahova völgyét és Moldvát is magyar települési területnek „kiáltotta ki". Majd arra utalt, hogy Pătrăşcanu hívta fel a világközvélemény figyelmét arra a veszélyre, amelyet a revízió jelent a békére. De még a viszonylag mérsékeltebb hangot megütő *Semnalul* is a Nagy Ferenc-kormány magatartásától tette függővé a két állam jövőbeni viszonyát.[839]

A következő napokban a román sajtó támadásai olyannyira fokozódtak, hogy most már úgyszólván ellenségként kezelték a Nagy Ferenc-kormányt. A *Drapelul* azt ajánlotta, hogy a magyar kormány lojálisan és becsületesen ismerje el a nagy szövetségesek által „meghúzott határokat" és végleg hagyjon fel a Horthy-kelléktárra való reakciós és revíziós érvek hangoztatásával. Az *Adeverul* a Budapestről indult újabb revíziós hadjáratról írt, és Nagy Ferenc miniszterelnök első amerikai nyilatkozatából azt a következtetést vonta le, hogy a magyarság vezetőinek egy része sajnálja a bécsi döntést, a „demokrata" kormány nem is leplezi az „új európai rend" utáni nosztalgiáját. Ennél is messzebbre ment a *Dreptatea,* amikor a magyar kormányküldöttség nyugati útját valóban újabb provokáció jelentkezésének minősítette a nemzetközi életben, amely szemtelenségével és cinizmusával minden eddigit felülmúlt. E lap szerint a „magyarság" gyászolja a hitlerizmus összeomlását, mert ettől várta imperializmusa valóra váltását. Magyarország vezetői most diszkréten elfojtják sóhajaikat az imperialista álmok összeomlása miatt, és demokrata mezt öltve, újabb zarándokútba kezdtek. Az igen tisztelt magyar kormány azonban elfeledkezik arról, hogy Ciano már nem döntőbíró, a román földet már nem árulják a grófnők pásztoróráin, és a határokat ma már nem lehet pezsgőzéssel, táncosnőkkel és vég nélküli hejehujákkal megállapítani. Ennek ellenére a demokrata köpönyeget öltött Gyöngyösi, új magyar külügyminiszter is azonosította magát a régi revízióval.[840]

De június végén ugyanezek a lapok már nem csekély megnyugvással és elégtétellel állapítják meg, hogy a magyar kormányküldöttség nyugati útja nem járt eredménnyel. A *Semnalul* szerint a határkiigazításra irányuló magyar törekvések csődöt mondtak, a nagyhatalmak Románia, vagyis az igazság mellett foglaltak állást. Nagyjában hasonló hangnemben – és tartalommal – írt erről a többi román lap is. Sőt, most már a *România Libera* is első oldalán tudósított Nagy Ferenc hazaérkezése utáni nyilatkozatáról, amely – mutatott rá a tudósítás – az amerikai és angliai út által okozott csalódást tükrözte.[841]

A magyar kormányküldöttség washingtoni és londoni látogatásai idején talán egyedül Groza miniszterelnök őrizte meg higgadtságát, s bizonyult ez alkalommal is előrelátó és tapasztalt politikusnak. Elismerte, hogy a román fegyverszüneti szerződés a magyar kormánynak lehetőséget nyújtott a területi igény felvetésére. Ugyanakkor azt is leszögezte, hogy a román népi demokrácia nemzetiségi politikája következtében ez az igény már elvesztette

az időszerűségét.[842] A Nagy Ferenc-kormány külpolitikájával és az Erdély hovatartozásával összefüggő sajtókampánnyal Gheorghe Gheorghiu-Dej is foglalkozott, aki 1946. július 6-i beszédében[843] élesen elítélte a „magyar revíziós körök" magatartását és tevékenységét, de egyben felhívta a figyelmet a román „történelmi pártok" felelősségére is. Feltárta a Nagy Ferenc-kormány „nemzetiségi egyensúly-politikájának" ellentmondásait, és hitet tett a magyar nemzetiségű lakosság romániai egyenjogúsítása mellett. A beszéd sajtóvisszhangja azonban lényegében egyetlen kérdésben mutatott közös vonásokat, mégpedig a „magyar revizionizmus" elítélése tekintetében.[844]

1946. július 20–25-én csehszlovák kormányküldöttség járt – K. Gottwald miniszterelnök vezetésével – Moszkvában, ahol megvitatták a mindkét államot érdeklő kérdéseket a küszöbönálló békekonferenciával kapcsolatosan. Erre a csehszlovákoknak annál is inkább szükségük volt, mert a magyar nemzetiségű lakosság egyoldalú kitelepítéséhez még mindig nem sikerült a nyugati szövetségesek, mindenekelőtt Nagy-Britannia hozzájárulását megszerezniük, amelyhez hagyományosan jó kapcsolataik révén több reményt fűztek. Ebben a kérdésben ugyanis az volt a Foreign Office véleménye, hogy a brit kormány csak akkor tudná a csehszlovák álláspontot támogatni, ha Csehszlovákia hajlandó lenne bizonyos területi engedményekre Magyarországot illetően. Ezt a véleményt William Goodenough Hayter 1946. április 29-én táviratban közölte a párizsi brit delegációval, s konkrétan James Alexander Milne Marjoribanksszel.[845] Ez utóbbi 1946. május 11-én számolt be arról a Foreign Office-nak, hogy Csehszlovákia képviselője Bevint is szerette volna megnyerni az ügynek, de az határozottan kitért a csehszlovák kérés támogatása elől.[846] A Foreign Office 1946. május 13-i táviratában Philip Nichols prágai követet is igyekezett felvilágosítani a hivatalos brit véleményt illetően.[847] E szerint a brit kormány a határok visszaállítása mellett van, és nem javasol kisebbségi jogokat felvenni a békeszerződésekbe. Ugyanakkor Nagy-Britannia nem vonhatja magára a magyarok ellenszenvét ilyen „inhumánus lépés" esetében. A távirat azt is közölte, hogy az Egyesült Államok kormánya szintén elutasítja a magyarok egyoldalú kitelepítésére vonatkozó csehszlovák igényt.

Philip Nichols 1946. június 7-én tájékoztatta a Foreign Office-t arról, hogy J. Masaryk még június 11-én Londonba kíván utazni a magyar nemzetiségű lakosság kitelepítésével kapcsolatos brit és csehszlovák álláspontok tisztázása céljából.[848] Bevin június 13-án tárgyalt is Masaryk külügyminiszterrel, azonban itt sem kötelezte el magát, sőt kijelentette, hogy ő a magyar nemzetiségű lakosság egyoldalú kitelepítését összeegyeztethetetlennek tartja az ENSZ alapokmányával.[849] Ennek ellenére J. Masaryk és V. Clementis a britek támogatását kérték, hogy a Külügyminiszterek Tanácsában vessék fel a csehszlovákiai magyarok ügyét.[850] De a brit válasz ezúttal is kitérő volt. 1946. június végén azonban már a brit diplomáciai körökben is konstatálták, hogy a Szovjetunió előreláthatólag támogatni fogja a magyar nem-

zetiségű lakosság kitelepítésére vonatkozó csehszlovák igényt. Valerian Alekszandrovics Zorin szovjet követ ugyanis Prágában a szóban forgó csehszlovák álláspontot helyeslő nyilatkozatot tett, amit Philip Nichols 1946. június 27-én jelentett a Foreign Office-nak.[851]

A csehszlovák–szovjet tárgyalásokról kiadott közös közlemény szövegéből szintén kiderült, hogy a szovjet kormány egyetért a magyar békeszerződést érintő csehszlovák kívánságokkal, illetőleg javaslatokkal.[852] J. Masaryk külügyminiszter egyébként még Moszkvában tájékoztatta az Egyesült Államok nagykövetségét arról, hogy a Szovjetunió támogatja a csehszlovákiai magyarok kitelepítését.[853] Ezt Szekfű Gyula 1946. július 31-i követi jelentése is megerősítette. Vele Dekanozov külügyminiszter-helyettes közölte a 200 000 magyar nemzetiségű lakos kitelepítésére vonatkozó megegyezést.[854] A külügyminiszter-helyettes a csehszlovák területi igényekről nem nyilatkozott, azt viszont nem hallgatta el, hogy a szovjet kormány a magyar–román határt véglegesnek tekinti. A moszkvai szovjet–csehszlovák tárgyalásokról a magyar sajtó is megemlékezett, de jóformán csak a *Kis Újság* „sejtette", hogy a két állam képviselői közös nevezőre jutottak egymással a magyar békeszerződés nyitott kérdéseit illetően.[855]

Magyarország tehát elsősorban a régi rendszer bűnei miatt, a koalíció ellentmondásaitól terhelten, valamint kormányának szűklátókörűsége és tehetetlensége folytán, lényegében elszigetelten és sok tekintetben csalódottan várta a békekonferencia tárgyalásait, amelyek hivatva voltak számára a békefeltételeket végső formába önteni.

A párizsi békekonferencia és a magyar békeszerződés

A második világháború 21 győztes államának békekonferenciája 1946. július 29-én nyílt meg Párizsban. A párizsi békekonferenciára várt az a történelmi jelentőségű feladat, hogy a második világháborút – a békeszerződések megalkotásával – véglegesen lezárja, mindenekelőtt a fasizmus újjáéledését megakadályozza, valamint a különböző államok jövőbeni politikai és gazdasági együttműködésének s ezzel együtt az emberiség tartós békéjének kedvező feltételeit megteremtse. De már a megnyitáskor nyilvánvalóvá vált, hogy ez a békekonferencia csak részben felelhet meg az említett követelményeknek, a haladó nemzetközi közvélemény jogos várakozásának. Hiszen Párizsban nem általában a legyőzött államoknak, hanem csupán azoknak az országoknak (Olaszország, Románia, Bulgária, Magyarország és Finnország) a sorsáról terveztek dönteni, amelyeknek a volt uralkodó körei a hitleri Németország szövetségesei voltak. Ugyanakkor még ez utóbbiak esetében is számos kérdésben (jóvátétel, nyugati államok állampolgárainak kártérítése, a Duna nemzetközi státusa stb.) változatlanul komoly nézeteltérések választották el elsősorban a szövetséges nagyhatalmakat egymástól. De a szóban forgó nézeteltérések valójában maguk is inkább csak tükrözték azokat a – fokozatosan mélyülő – hatalmi politikai ellentéteket, amelyek a szövetséges nagyhatalmak, s különösen az Amerikai Egyesült Államok és a Szovjetunió viszonyában jelentkeztek, illetőleg már megvoltak. Ilyen körülmények között egyáltalán nem lehetett meglepő, hogy július 29-e után csaknem két héten át jóformán kizárólag ügyrendi kérdésekkel foglalkozott a békekonferencia.

A szövetséges nagyhatalmak külügyminiszterei már előzetesen megegyeztek abban, hogy a békekonferencia nem hozhat kötelező döntéseket a békeszerződésekre vonatkozólag, hanem csupán ajánlásokat fogadhat el a Külügyminiszterek Tanácsa részére. Ugyanígy tisztázták a külügyminiszterek azt is, hogy az ajánlásokhoz kétharmados, a felmerülő ügyrendi kérdések tekintetében pedig egyszerű többségre lesz majd szükség a szavazásnál. Ennek ellenére a holland, a dél-afrikai, az ausztrál és más nyugati küldöttségek — az Egyesült Államok és Nagy-Britannia ösztönzésére és

bátorításával – kezdettől fogva erősen kifogásolták a békekonferencia teljes ülésén, illetőleg az ügyrendi bizottságban a kétharmados többség elvének alkalmazását, és azt indítványozták, hogy a vitás kérdéseket a békekonferencia minden fórumán egyszerű többségi szavazással döntsék el.[856] Nem volt nehéz felismerni, hogy ez az indítvány lényegében a Szovjetunió elszigetelését és annak az elképzelésnek a valóra váltását célozta, hogy a nyugati szövetségesek meghatározó szerepet játszhassanak a békeszerződések véglegesítésénél. Erre a szándékra utalt az a tény is, hogy a nyugati hatalmak mintegy 250 esetben kívánták volna a Külügyminiszterek Tanácsának korábbi határozatait módosítani.[857]

A szovjet küldöttség természetesen ilyen eljárási módot nem fogadhatott el, és az ügyrendi vitában következetesen ragaszkodott a kétharmados többség elvéhez. Nem utolsósorban azzal az érveléssel, hogy nem lát semminemű okot a Külügyminiszterek Tanácsa ide vonatkozó határozatának megváltoztatására. De ezzel egyidejűleg a szovjet küldöttség tagjai feltárták a nyugati hatalmak szándékának tulajdonképpeni hátterét is, amikor rámutattak arra, hogy amennyiben a békekonferencián a döntések egyszerűen a szótöbbség alapján születnének, akkor könnyen háttérbe szorulhatnak annak a kilenc államnak (Szovjetunió, Ukrajna, Belorusszia, Franciaország, Csehszlovákia, Lengyelország, Jugoszlávia, Görögország és Etiópia) az érdekei, amelyek a legtöbbet áldozták a második világháború idején, a békeszerződésre várók támadásaival összefüggésben is.[858] Molotov külügyminiszter az ügyrendi bizottság 1946. augusztus 5-i ülésén azonban – a nyugati hatalmak indítványának visszavonása esetén – mégis hajlandónak mutatkozott hozzájárulni ahhoz, hogy a Külügyminiszterek Tanácsa által elfogadott határozatot a következőkkel egészítsék ki: „Abban az esetben, ha az indítványozott javaslat nem kap kétharmados többséget, azok az államok, amelyek a javaslat mellett foglaltak állást, azt a Külügyminiszterek Tanácsa elé terjeszthetik, amely aztán állást foglal a szóban forgó javaslat tárgyában."[859] Az ügyrendi bizottság – többek között Byrnes külügyminiszter fellépésére – elutasította a szovjet javaslatot és 15:6 arányban az alábbi brit módosító indítványt fogadta el: „Az értekezlet plénumának kétféle javaslata lehet: 1. Olyan javaslatok, amelyeket kétharmados szótöbbséggel fogadnak el. 2. Olyan javaslatok, amelyek megkapták a többséget, s ez az értekezleten részt vevők szavazatainak felénél nagyobb, de a szavazatok kétharmadát nem éri el. Mind a kétféle javaslatot elbírálás céljából a Külügyminiszterek Tanácsa elé terjesztik."[860] Molotov ennek az indítványnak az elfogadása miatt a békekonferencia 1946. augusztus 8-i teljes ülésén tiltakozott.[861] Majd arra hívta fel a figyelmet, hogy elsősorban a kis államok érdekeltek abban, hogy a békekonferencián olyan állásfoglalások szülessenek, amelyek minden résztvevő érdekeinek megfelelnek, mert az említettek véleménye leginkább így fejeződhet ki a döntésekben. Mivel azonban a vitás kérdések eldöntésénél aligha lehet az egyhangúságot minden esetben biztosítani, a

kétharmados többséghez feltétlenül ragaszkodni kell. Emellett a szovjet külügyminiszter élesen elítélte azokat a nagyhatalmi törekvéseket is, amelyek a kis államok erőszakos befolyásolására irányulnak, pontosabban irányulnának. „Természetesen nem oly egyszerű dolog a békeértekezleten képviselt huszonegy állam közötti kölcsönös megértés megteremtése és véleményük összhangba hozása. De ha már összegyűltünk a békeértekezletre, törekednünk kell az összhang, a kölcsönös megértés elérésére, az egymásnak teendő ésszerű engedményekre, és tudnunk kell – hangsúlyozta Molotov –, hogy másként nem lehet a nemzetközi ügyek rendezésében jó eredményeket elérni. Itt képviselve vannak a nagy és kis országok. Ahhoz, hogy olyan javaslatokat dolgozhassunk ki, amelyekkel ők is egyetértenek, szükséges valamennyiük – tehát mind a nagy, mind a kis államok – véleményének figyelembevétele. Ebben kiváltképp a kis államok érdekeltek, amelyekre a nagy államok nemritkán rákényszerítik akaratukat, egészen addig mennek el, hogy a kis államok területén csapatokat tartanak, hogy ilyen módon nyomást gyakoroljanak a kis országokra a velük folytatott tárgyalások során és akaratukat rájuk kényszerítsék. Ezt a módszert azonban nyilván nem alkalmazzuk a párizsi értekezleten."[862] Ebben a felszólalásban is világosan kifejezésre jutott a szovjet külpolitika megegyezési készsége, az elérhető kompromisszumokra való hajlandósága. Döntően ennek volt köszönhető, hogy végül is olyan megállapodás született, mely szerint a nagyobb jelentőségű ajánlások elfogadásához kétharmados, a többiekhez pedig egyszerű szótöbbség szükséges mind a békekonferencia teljes ülésén, mind a bizottságokban.[863]

Az ügyrendi vita kétségtelenül a szovjet küldöttség erkölcsi sikerét jelentette, még akkor is, ha a szavazással kapcsolatosan létrejött kompromisszum szinte magában hordozta az újabb nézeteltérések, a további viták lehetőségét. A küldöttség tagjai, Molotov külügyminiszterrel egyetemben, meggyőzően bizonyították, hogy a szovjet kormány ezúttal is kitart a nyugati szövetségesekkel közösen kidolgozott javaslatok, konkrétan a Külügyminiszterek Tanácsának korábbi határozatai mellett. De a szovjet küldöttség arról is tanúbizonyságot tett, hogy a megegyezés érdekében hajlik a kompromisszumokra, sőt az engedményekre is. A kis államok szerepét mind a szovjet, mind az amerikai küldöttség hangsúlyozta ugyan a vitában, de ténylegesen ezen a békekonferencián sem voltak, illetőleg lehettek azok egyenjogú partnerek, hiszen a részvételükre, pontosabban a közreműködésükre csak az ajánlások megszavazását bezárólag tartottak igényt a szövetséges nagyhatalmak. Ugyanakkor az amerikai küldöttség magatartása, sűrűn változó álláspontja olyan benyomást keltett, mintha Byrnes külügyminiszter és munkatársai nem készültek volna fel kellően a békekonferenciára. A szavazás módja körüli vitákat illetően, nem véletlenül, még az Egyesült Államok közvéleményében is kétségek merültek fel.[864] Ugyanígy elég nehezen volt megmagyarázható az amerikai küldöttségnek a Külügyminisz-

terek Tanácsa összehívásához való hozzáállása is. Amikor ugyanis a szovjet küldöttség vezetője javasolta, hogy a békekonferencia tartama alatt is hívják össze – szükség szerint – a Külügyminiszterek Tanácsát, kategorikusan elutasították azt. A kanadai küldöttség hasonló értelmű indítványával viszont Byrnes külügyminiszter azonnal egyetértett.[865]

Ezek a megnyilatkozások nemigen erősítették az amerikai diplomácia tekintélyét. Igaz, ennek hatása a békekonferencián egyelőre még nem érződött, hiszen a részt vevő államok többsége szinte fenntartás nélkül sorakozott fel az Egyesült Államok békedelegációja mögött. A francia küldöttség a vitában nem vett részt, de az ügyrendi kérdésekben együtt szavazott a két nyugati nagyhatalom képviselőivel.

Az ügyrendi bizottság ülésén a békekonferencia néhány más eljárási kérdése is tisztázódott. Eszerint a békeszerződés-tervezeteket előzetesen az arra a célra létrehozott területi és politikai bizottságokban készültek megvitatni, majd ezt követően a békekonferencia teljes ülése elé terjeszteni. Ezenkívül külön katonai és gazdasági bizottságokban készítették elő az egyes államok békeszerződés-tervezeteit a békekonferencia részére. Sem a békekonferencia teljes ülése, sem az általa létrehozott bizottságok nem óhajtották azonban a békeszerződés-tervezeteket az érintett, legyőzött államok képviselőivel érdemben megtárgyalni, hanem mindössze a legyőzött államok álláspontjának kifejtésére, véleményük ismertetésére kívántak esetenként lehetőséget nyújtani. A Külügyminiszterek Tanácsa 1946. május 7-i határozatainak módosításáról, pontosabban a legyőzött államok észrevételeinek, javaslatainak a figyelembevételéről csak abban az esetben lehetett szó, ha azokat valamelyik győztes állam magáévá tette.

A békekonferencia megnyitásából és a békeszerződés-tervezetek nyilvánosságra hozásából magától értetődően következett – a magyar Nemzetgyűlés és a kormány számára egyaránt – a magyar békecélok végleges megállapítása és a Magyarországot a párizsi békekonferencián képviselő kormányküldöttség feladatainak pontos kijelölése. Sőt, a békekonferencián zajló – és hosszasan elhúzódó – ügyrendi viták tulajdonképpen még arra is lehetőséget nyújtottak, hogy a Nagy Ferenc-kormány alaposabban mérlegelje a békeelőkészítés addigi tapasztalatait és körültekintően tisztázza a magyar békeszerződés-tervezettel kapcsolatos álláspontját.[866]

A Nemzetgyűlés Külügyi Bizottsága első alkalommal 1946. augusztus 3-án vitatta meg a békeszerződés-tervezetet.[867] Ezen az ülésen azonban főleg a „csehszlovák kérdésekkel" foglalkoztak, mégpedig többek között azzal a váddal, amely szerint Münchenért és a csehszlovák állam utána következő felbomlásáért az ottani magyar nemzetiségű lakosság lenne felelős a németeken kívül. A magyar nemzetiség felelősségének ilyen felfogását a Külügyi Bizottság tárgyi és erkölcsi indokokra való hivatkozással elutasította. S ennek a véleményének a képviseletére szólította fel a békekonferencián részt vevő magyar küldöttséget is.

Gyöngyösi János beszél a párizsi békeértekezlet előtt

A békeszerződés-tervezettel kapcsolatos magyar álláspont további tisztázására a Külügyi Bizottság 1946. augusztus 5-i ülésén került sor.[868] Az ülésen Gyöngyösi János külügyminiszter a magyar–román határkérdésben korábban kialakított és a Külügyi Bizottság által is jóváhagyott álláspont módosítását javasolta oly módon, hogy Magyarország – Románia vonatkozásában is – csupán kisebb, mintegy 5000 km²-es határkiigazítást kérjen a békekonferenciától. A külügyminiszter ezt azzal indokolta, hogy a magyar kormánynak az Erdéllyel kapcsolatos – és a „nemzetiségi egyensúly" megteremtését célzó – kérelmét egyetlen nagyhatalom sem támogatta, illetőleg támogatja. Gyöngyösi János javaslatát mindenekelőtt a kisgazdapárti bizottsági tagok bírálták. Saláta Kálmán azt fejtegette, hogy az FKGP csak a „gyakorlati megvalósítás lehetőségét" figyelembe véve mondott le eredeti, elvi álláspontjáról, vagyis a néprajzi határok követeléséről. Miután azonban ez a gyakorlati lehetőség szerinte már csak ábránd, s a határok inkább in peius (hátrányosan) fognak változni, nincs értelme az elvi álláspont feladásának, amelyet különben a kisgazdapárt mindig is képviselt. Dessewffy Gyula elsősorban taktikailag tartotta helytelennek a külügyminiszter véleményét, és ő is a magyar álláspont „tiszta alapra" való fektetését sürgette. Parragi György szintén elutasította a szóban forgó módosító javaslatot, illetőleg csak abban az esetben lett volna hajlandó azt elfogadni, ha a Külügyi Bizottság „minden vonalon", közelebbről Csehszlovákiát érintően is a „néprajzi alapokra" helyezkedik a határokat illetően. A kisgazdapárti bizottsági tagok tehát egyelőre kitartottak a pártjuk békeelőkészítő programjában régebben megfogalmazott elvek mellett, helyesebben most azok felújításáért és elfogadtatásáért szálltak síkra, s nem nagyon méltányolták Gyöngyösi János indokait.

De a munkáspárti bizottsági tagok számára sem tűnt eléggé megalapozottnak a külügyminiszter indítványa. Kéthly Anna – az SZDP nevében – mindenképpen valamilyen biztosítékot szeretett volna kapni Gyöngyösi külügyminisztertől a tekintetben, hogy a módosított javaslatot a békekonferencia valóban magáévá is teszi majd. Farkas Mihály – az MKP képviseletében – viszont arra való hivatkozással, hogy a szövetséges nagyhatalmak és a szomszéd államok kormányai egyaránt ismerik a magyar békecélokat, az eredeti állápont fenntartása mellett kardoskodott, és „taktikailag és pszichológiailag" is helytelenítette a módosítást. Hasonlóan vélekedett Horváth Márton, a másik kommunista párti bizottsági tag is, bár ő megpróbálta a két javaslat – a korábbi és a mostani – közötti ellentmondást is feloldani. Gyöngyösi János indítványával szemben még a szociáldemokrata Schiffer Pál tanúsította a legnagyobb megértést, amikor arról beszélt, hogy a Külügyi Bizottság taktikai kérdésekben ne döntsön, hanem bízza azokat a külügyminiszterre. Hiszen elsősorban neki kell – a helyzet legjobb ismeretében – mérlegelnie majd, hogy fenntartja-e a magyar kérelmeket, „akár mint realitást, akár mint elvet, vagy pedig más álláspontot kell képviselnie a cél érdekében". A Nemzeti Parasztpárt képviselője ebben a vitában nem vett

részt. Ugyanígy járt el lényegében a jelen levő Nagy Ferenc miniszterelnök is, aki „némán" hallgatta végig a vitatkozókat.

A Külügyi Bizottság ülésén elnöklő Révai József – az elhangzottak után – a szó szoros értelmében igyekezett rászorítani a külügyminisztert módosító indítványának alaposabb és meggyőzőbb indoklására. Ezek után Gyöngyösi János ismertette legújabb javaslatainak tényleges hátterét: „Arról van szó, hogy ha a helyzet úgy adódnék, hogy bennünket ebben a kérdésben megkérdeznének, és az ottani diplomáciai információ úgy szól, hogy esetleg valami határkiigazításról szó lehet, nem fogok jönni a 22 000-es javaslattal, amelyet öt perc alatt úgyis elvetnek, mert a 21 nemzet egyikénél sem talált megértésre, hanem jövök azzal a javaslattal, amit tettem. De ne legyen meglepetés, ha a magyar külügyminiszter nem említi a 22 000-es javaslatot, hanem jön a határkiigazítással." A fentieket figyelembe véve a bizottság tagjai – nem csekély meglepetésre – kivétel nélkül tudomásul vették a külügyminiszter módosító javaslatát. S ezzel formálisan nyugvópontra jutott az egyik legtöbbet vitatott magyar békecél megfogalmazása.

Jóval kisebb vitát váltott ki viszont a bizottság ülésén a csehszlovák kormánynak a Pozsonnyal szemben, a Duna jobb partján fekvő öt községre (Bezenye, Rajka, Dunacsun, Oroszvár és Horvátjárfalu) vonatkozó követelése. A Külügyi Bizottság tagjai feltehetően azért ejtettek kevesebb szót erről a kérdésről, mert egyöntetűen, pártállásra való tekintet nélkül, minden jogi és történelmi alapot nélkülözőnek ítélték Csehszlovákia területszerzési szándékát.[869] „Nem tudom – fejezte ki Révai József a bizottság tagjainak véleményét –, szükséges-e itt erről hosszasabban vitatkozni. A leghatározottabban vissza kell utasítanunk."[870] Az elutasítás konkrétabb indokai azonban fel sem merültek a bizottság ülésén. Senki nem gondolt arra, hogy esetleg állást kellene foglalni azokban a kérdésekben is, amelyeket ide vonatkozóan a közlekedésügyi és a honvédelmi miniszterek által kidolgoztatott feljegyzések tartalmaznak.[871]

A Külügyi Bizottság lényegében felülvizsgálta tehát a kormány békeprogramját, anélkül persze, hogy a valóságban akár csak egyetlen lépéssel is előbbre vitte volna a magyar béke ügyét. Nem az elvileg is vitatható „nemzeti egyensúly"-javaslat elejtéséért illeti bírálat természetesen a bizottság tevékenységét, hanem azért, mert az elfogadott módosító indítvány szintén nélkülözte a szükséges elvi alapot. Emellett azt is nehéz feltételezni, hogy a bizottság tagjai képtelenek lettek volna észrevenni a külügyminiszter látszólagos magabiztosságában és érvelésének gyengeségében olyan szembetűnően kifejezésre jutott ellentmondást. A vitában egyedül a kisgazdapárti képviselők hivatkoztak az „elvi alapra", a munkáspárti bizottsági tagok azonban ezt hallgatásukkal „vetették le" a napirendről, és helyette nem javasoltak semmit. Annak ellenére cselekedtek így, hogy úgyszólván az utolsó lehetőségként kínálkozott számukra a magyar békecélokat az önrendelkezés elvi alapjaira helyezni. Olyan álláspont leszögezése a munkáspártok,

illetőleg a magyar népi demokrácia részéről, mely szerint a nemzetiségi kérdés igazi megoldását az önrendelkezés elvének tiszteletben tartásában látják, már semmiképpen nem okozhatott kárt, a legkisebb mértékben sem veszélyeztethette a magyar békekilátásokat. Különösen akkor, ha a végrehajtás időszerűségének elbírálását, a megvalósítás módját vagy módozatait a magyar kormány és a békedelegáció a szövetséges nagyhatalmakra s konkrétan a békekonferenciára bízza. Az előbbiekkel összefüggésben azután már nyugodtan lehetett volna hivatkozni nemcsak a pozitív és negatív történelmi előzményekre, hanem az ENSZ Alapokmányára is, amely többek között a következőket tartalmazza: „Az Egyesült Nemzetek célja, hogy a nemzetek között a népeket megillető egyenjogúság és önrendelkezési jog elvének tiszteletben tartásán alapuló baráti kapcsolatokat fejlessze és az általános béke megerősítésére alkalmas egyéb intézkedéseket foganatosítson."[872] Igaz, az önrendelkezés elve melletti kiállást a békekonferencia éppen úgy figyelmen kívül hagyhatta és minden valószínűség szerint hagyta volna is, mint a békedelegáció más előterjesztéseit. De a magyar kormány ezzel mind a jövő szempontjából, mind pedig a határokon kívül maradó, illetve maradt magyar nemzetiségű lakosság politikai, gazdasági és kulturális jogaiért folytatott küzdelméhez erkölcsi tőkét kovácsolhatott volna magának.

A békedelegáció párizsi utazása előtt, 1946. augusztus 6-án a Minisztertanács is megtárgyalta és rögzítette a békeszerződés-tervezettel kapcsolatos álláspontját.[873] A határkérdésekben a kormány lényegében elfogadta a Nemzetgyűlés Külügyi Bizottságának a véleményét. Ami pedig a gazdasági rendezést, illetve a jóvátételt és a külföldi állampolgárok anyagi kártérítését illette, a Minisztertanács úgy foglalt állást, hogy Magyarország képviselője a békekonferencián ismerteti, milyen mértékben képes az ország nemzetközi kötelezettségeinek eleget tenni, s a nagyhatalmak azon belül állapítsák meg – egymás között – részesedési arányukat. Ezenkívül határozat született arról is, hogy a dunai hajózás körül kialakult nagyhatalmi vitában a békekonferencián Magyarország képviselője a szovjet álláspontot támogatja.

Azok a nézeteltérések és bizonytalanságok, amelyek a kormánykoalíción belül a béke kérdésében megnyilvánultak, többé-kevésbé a magyar békedelegáció összeállításánál s vezetőjének kijelölésénél is kifejezésre jutottak. Formálisan magától értetődőnek látszott ugyan, hogy a magyar békedelegáció vezetője a külügyminiszter legyen. Gyöngyösi János személye valóban biztosítékot jelenthetett a koalíciós pártok s ezen belül a munkáspártok számára is abban a tekintetben, hogy a külügyminiszter a békedelegáció vezetőjeként sem képvisel majd „egypárti" álláspontot, és nem igyekszik kizárólagos kisgazdapárti „szempontokat" érvényesíteni a békekonferencián. De ennél többet aligha lehetett várni tőle, hiszen nemzetközi politikai és diplomáciai körökben jóformán ismeretlen „homo novus" (új ember) volt. Emellett Gyöngyösi külügyminiszter sem oroszul, sem angolul nem

beszélt, sőt a francia nyelvtudása is hiányos volt, ami kétségessé tette, hogy a tárgyaló felek vitapartnere legyen.[874] Így akarva-akaratlanul is a békedelegáció, illetve a magyar diplomáciai kar más, tapasztaltabb tagjaira, köztük Auer Pál és Szegedy-Maszák Aladár követekre kellett támaszkodnia, és ezzel bizonyos értelemben nekik lett kiszolgáltatva. Ezeknek viszont szinte csak a nyugati diplomaták körében voltak kapcsolataik.[875] A külügyminiszter személye tehát nemigen növelte a békedelegáció tekintélyét, és nem nagyon javította a magyar béke kilátásait sem. Arról már nem is szólva, hogy Gyöngyösi Jánosnak előreláthatóan elsősorban J. Masarykkal és G. Tătărescuval szemben kellett helytállnia. Nem kétséges, hogy a magyar külügyminiszter az említettekkel való összehasonlításból még a „dolgok" egyenlősége esetén is csak hátrányosan kerülhetett volna ki. Joggal merülhet fel persze az a kérdés, hogy egyáltalán volt-e olyan magyar politikus, aki alkalmasabb lett volna a delegáció vezetésére, és aki a koalíciós pártok bizalmát is élvezhette volna. Volt, mégpedig Károlyi Mihály személyében. Károlyi személye természetesen egymagában nem javította volna meg eleve és azonnal a magyar békekilátásokat, de feltétlenül kedvezőbb lehetőségeket teremthetett volna Magyarország számára. Politikailag és erkölcsileg jobban alátámasztotta volna a magyar békedelegáció szereplését a békekonferencián, mint azt Gyöngyösi János tehette. Különösen akkor, ha a magyar békeprogram szilárd elvi alapokon nyugszik s gyakorlati kérdésekben kellően átgondolt. Ezenkívül Károlyi Mihály feltétlenül hatásosabban és meggyőzőbben utasíthatta volna el, pontosabban háríthatta volna el azokat a vádakat és rágalmakat is, amelyek a magyar népi demokrácia külpolitikai törekvéseit, főleg Csehszlovákia részéről – ilyenkor úgyszólván elkerülhetetlenül – érték a békekonferencia különböző fórumain zajló vitákban. De Károlyi Mihály jelölését csak a Szociáldemokrata Párt támogatta és a koalíción kívüli Magyar Radikális Párt szorgalmazta. Az MRP lapja, a *Haladás* nyíltan feltette a kérdést: „Miért nem Károlyi Mihály áll a magyar békedelegáció élén?" A lap nem utolsósorban azért tartotta Gyöngyösi Jánost alkalmatlannak a magyar békedelegáció vezetésére, mert a külügyminiszter a „győztes hatalmak egy nyelvét sem beszéli".[876] A kisgazdapárt és a kisgazdapárti külügyminiszter elfogultsága, sőt féltékenysége ebben a kérdésben a fentebbi javaslattal kapcsolatosan talán még érthető is,[877] de a Magyar Kommunista Párt és a Nemzeti Parasztpárt érdektelensége legfeljebb azzal magyarázható: nem akarták Károlyi Mihályt kitenni annak, hogy a második, várhatóan szintén „rossz béke" ugyancsak az ő személyével kapcsolódjék össze a magyar közvélemény elmaradottabb részének tudatában. Ez azonban csak feltételezés, hiszen az MKP és az NPP nem nyilatkozott, holott nekik is tisztában kellett lenniük azzal, hogy a magyar békekilátásokon már csak javítani lehet. Minden bizonnyal maga Károlyi Mihály is tudta ezt, de ennek ellenére kész volt tapasztalatait és tekintélyét felhasználni a kedvezőbb magyar béke elérése érdekében. A Nagy Ferenc-kor-

mány azonban csak „utazó követként" tartott igényt Károlyi Mihály közreműködésére,[878] amivel nem csekély mértékben korlátozta lehetőségét, a békekonferencián való hivatalos szereplését.[879]

Gyöngyösi külügyminiszter azt szerette volna elérni, hogy a parasztpárti Kárász Artúr legyen a békeküldöttség gazdasági fődelegátusa. De ezt a javaslatát a Minisztertanács – döntően a kommunista párt bizalmatlansága miatt – elejtette, és a polgári pénzügyi szakértő helyett a szociáldemokrata Faragó Lászlót nevezte ki erre a tisztségre. A már idős és betegeskedő Bolgár Eleket pedig Gerő Ernő váltotta fel, akit a Szovjetunió és a szomszédos államok békedelegációinak tagjai is általában jobban ismertek. Faragó László, az új gazdasági fődelegátus személy szerint is szorgalmazta Gerő Ernő jelölését, pontosabban „megfelelő súlyú" kommunista párti politikus Párizsba küldését. „Az ellentétek a szovjet és angolszász álláspont között gazdasági vonatkozásban olyan mélyrehatóak – táviratozta Faragó László a francia fővárosból az MKP főtitkárának –, hogy jó szolgálatot a közvetítéssel csak olyan valaki tudna tenni, aki a szovjet delegáció feltétlen bizalmát bírja."[880] Bolgár Elek felmentése és Gerő Ernő kinevezése persze azzal járt, hogy az utóbbi csak később csatlakozhatott a már Párizsban tartózkodó magyar békedelegációhoz. Gerő Ernő jelenlétét egyébként az is indokolta, hogy a jugoszláv és a román békedelegációban olyan tekintélyes kommunista politikusok foglaltak helyet, mint Edvard Kardelj, illetőleg Gheorghiu-Dej és Pătrăşcanu.[881] A 22 tagú magyar békedelegációban valamennyi párt képviseltette ugyan magát, de – Auer Pál, Boldizsár Iván, Jócsik Lajos, Kertész István, Sebestyén Pál és Szegedy-Maszák Aladár kivételével – ismertebb politikus, diplomata vagy szakértő nemigen volt közöttük.[882]

A Magyarország képviselőinek Párizsban átnyújtott békeszerződés-tervezetet a magyar sajtó részletesen ismertette. A *Szabad Nép* „A magyar békeszerződés tervezete" című cikkében lényegében tételesen felsorolta a tervezet fejezeteit s azok legfontosabb pontjait.[883] Emellett arról is beszámolt, hogy mely kérdésekben vannak viták a szövetséges nagyhatalmak között a magyar békeszerződést illetően. A kommunista sajtó terjedelmes hírösszefoglalásában tájékoztatta olvasóit a gazdasági békejavaslatok körül kibontakozott szovjet–amerikai vitáról és annak jelentőségéről, az Egyesült Államok és a Szovjetunió kormányainak ide vonatkozó jegyzékváltásait is beleértve.[884] Révai József „Párizs és Miskolc" című vezércikke viszont már arról szólt, hogy miért lesz a magyar békeszerződés még a hitleri Németország többi volt szövetségesének várható békeszerződésénél is kedvezőtlenebb, s miért nem számíthat Magyarország a békekonferencia „döntő tényezőinek" támogatására. E szerint az ellenforradalmi rendszer politikája és háborús felelőssége mellett a felszabadulás utáni belpolitikai helyzet alakulása, mindenekelőtt a kisgazdapárt 1946. májusi „revánsa" szintén hozzájárult a Szovjetunió és a szomszédos államok Magyarországgal szembeni növekvő bizalmatlanságához.[885] A *Népszava* ugyancsak vezércikkben taglal-

ta a magyar békeszerződés-tervezetet. „Aggodalommal és nyugtalansággal kell látnunk – állapította meg a lap –, hogy az új béketervek semmit sem tanultak a múlt hibáiból, s nem tagadjuk, hogy a magunk igaza mellett az európai biztonságot és megértést látjuk veszélyeztetettnek . . . Nem adjuk fel egy percre sem a reményt, hogy az utolsó pillanatban mégis érvényesül a mi igazságunk is, s ha ebben csalódnánk . . . egy gyógyultabb és higgadtabb légkörben . . . újra át lehet tekinteni azt, amit most hibáznak."[886] Két nappal később a *Népszava* az „Új módszer" című vezércikkében rendkívül éles hangon támadta Csehszlovákia nemzetiségi politikáját és J. Masaryk külügyminisztert, aki a békekonferencián is kijelentette, hogy kormánya nem szándékozik tiszteletben tartani a nemzeti kisebbségek jogait.[887] Veres Péter a *Szabad Szó* hasábjain „Nem tudunk belenyugodni" című cikkében fejtette ki a Nemzeti Parasztpárt álláspontját a nyilvánosságra hozott béketervezettel kapcsolatosan. A békeszerződés-tervezet életbe léptetésétől, illetőleg annak következményeitől a demokráciát féltette. Megoldásként pedig a néprajzi elv következetes alkalmazását sürgette.[888] A baloldali pártok mellett a Magyar Radikális Párt is foglalkozott sajtójában a békefeltételekkel.[889] Az okok tekintetében persze még a baloldali pártok között is volt véleményeltérés, de egyikük sem vonta kétségbe – az említett ellenzéki MRP-t is beleértve – az ellenforradalmi rendszer felelősségét mint kétségtelenül meghatározó tényezőt, legfőbb okát a súlyos békefeltételeknek. Nem egészen így ítélte meg viszont a helyzetet a koalíció legnagyobb pártja, az FKGP és a másik ellenzéki párt, a Polgári Demokrata Párt.

A PDP lapja, a *Világ* „Vádolunk és követelünk" című cikkében Csehszlovákia és Románia „hálátlanságáról" írt, és úgy vélekedett, hogy a „tömör egységű magyar területeknek" idegen uralom alá való kerülése életlehetőségeitől fosztja meg az országot.[890] A *Kis Újság* pedig részletesen közölte a külföldi államférfiak, valamint a politikusok és diplomaták olyan nyilatkozatait és a nyugati polgári sajtó azon megállapításait, amelyek valamilyen formában felhasználhatók voltak a magyar békeszerződés-tervezet bírálatára, illetőleg olyan illúziók keltésére, mintha még mindig érdemlegesen változtatni lehetne a béketervezeten.[891] A kisgazdapárti sajtó sem hallgathatott természetesen a Magyarország gazdasági helyzetével, illetőleg terheivel kapcsolatos amerikai–szovjet polémiáról. De a *Kis Újság* „A szovjet kormány megcáfolta a magyar gazdasági helyzet ügyében hozzá juttatott amerikai jegyzék állításait" című tudósításában mindössze annyit közölt erről – a moszkvai rádió jelentésére hivatkozva –, hogy a magyar jóvátételi kötelezettségek teljesítése, valamint a szovjet hadsereg magyarországi tartózkodása nem befolyásolja alapvetően az ország gazdasági helyzetét.[892]

A koalíciós pártok egyéb eszközökkel és módon is igyekeztek mind a nemzetközi, mind a hazai közvéleményt befolyásolni a békekonferenciával, illetőleg a magyar békekilátásokkal kapcsolatban. Az MKP KV 1946. augusztus 2-i ülésén döntően a belpolitikai helyzet alakulásával magyaráz-

ták azt a tényt, hogy „az utolsó hetekben és hónapokban kétségtelenül rendkívül megromlottak a magyar békekilátások".[893]

A kormányküldöttség nyugati útját pedig most már egyértelműen a „magyar reakció nyomásával" és azzal a kisgazdapárti próbálkozással hozták összefüggésbe, amely azt szerette volna elhitetni a közvéleménnyel, hogy Magyarország nem a Szovjetunió, hanem elsősorban az Amerikai Egyesült Államok és Nagy-Britannia támogatásától remélheti békekilátásainak megjavulását. A nyugati út kudarca azonban nyilvánvalóvá tette, hogy tulajdonképpen az az igyekezet idézte elő Magyarország úgyszólván teljes nemzetközi elszigetelődését a békekonferencia küszöbén, amely a külpolitikát egy polgári jellegű belpolitikai „fordulattal" kívánta összhangba hozni és viszont. Az előbbiekből adódóan az MKP KV még arra sem látott sok lehetőséget, hogy sikerül kivédeni Csehszlovákia területi követeléseit és egyoldalú kitelepítési akcióját. A KV rámutatott arra is, hogy az Egyesült Államoknak a jóvátétellel és más nemzetközi kötelezettségekkel kapcsolatosan indított szovjetellenes kampánya ténylegesen nem magyar, hanem nyugati politikai és gazdasági érdekeket szolgál. A kommunista párt augusztus második hetétől országszerte pártnapokat és gyűléseket rendezett, ahol a fentebbiek szellemében igyekezett tájékoztatást nyújtani a magyar békekilátásokról. Vidéken Debrecenben, Egerben, Miskolcon, Kaposvárott, Székesfehérváron, Veszprémben, Szolnokon, Pécsett, Győrben és Kecskeméten voltak ilyen rendezvények. Budapesten pedig a Ganz Hajóban, a Kistextben, az EMAG-ban, az Elektromos Műveknél és más üzemekben. Az előadók Andics Erzsébet, Donáth Ferenc, Kállai Gyula, Molnár Erik, Mód Aladár, Szirmai István, Újhelyi Szilárd stb. voltak.[894]

A Szociáldemokrata Párt 1946. augusztus 9-én kiáltványban fordult az európai szocialista pártokhoz és a világ szervezett munkásságához.[895] A kiáltvány röviden felvázolta a magyarországi szociáldemokrata mozgalom több évtizedes történetét, s ezen belül külön is kiemelte az SZDP-nek a fasizmus ellen vívott harcát és az ország demokratikus fejlődése érdekében kifejtett erőfeszítéseit. De erőteljesen hangsúlyozta azt is, hogy az SZDP a haladásért és a szocializmusért folytatott küzdelmében mindig szem előtt tartotta a nemzetiségek egyenjogúságát. Az a béke viszont, amelyet Párizsban készítenek elő, 3 millió magyart hagyna az ország határain kívül. Mégpedig olyan körülmények között, hogy korántsem mindenütt élhet majd félelem nélkül, mert létét, biztonságát és vagyonát a nemzeti elfogultság fenyegeti. Lényegében ugyanezt a célt szolgálta Szakasits Árpád párizsi útjának előkészítése is. A két munkáspárt a határokon kívül maradó magyarság nemzetiségi jogai biztosításának kérdésében alapjában véve azonos nézeteket vallott. Ezenkívül abban a tekintetben is nagyon közel állt a véleményük egymáshoz, hogy az addiginál feltétlenül reálisabban kell tájékoztatni a hazai közvéleményt a békekilátásokról, mert csak így szabadulhat meg a feleslegesen táplált, káros illúzióktól.

A kisgazdapárt látszólag szintén a szomszédos államokban élő magyar nemzetiségű lakosság jogvédelmét tekintette legfontosabb feladatának. Ugyanakkor a párt képviselői nemegyszer olyan durva hangnemben és sértő módon nyilatkoztak ezekről a kérdésekről, hogy azzal végső fokon csak Magyarország és az érintett államok közötti ellentéteket szíthatták fel, mélyíthették el. Jellemző, hogy Balogh Istvánnak a magyar békével, valamint Csehszlovákia magatartásával foglalkozó veresegyházi beszédéből a *Kis Újság* azt emelte ki, hogy: „Ugyanazt akarják csinálni hatszázezer magyarral, amit a nácizmus csinált a zsidósággal."[896] Az FKGP vezető köreiben szemmel láthatóan a Szovjetunió iránti bizalmatlanság felkeltésére is törekedtek. Ezt tükrözte a parlamenti frakció 1946. augusztus 7-i üléséről szóló tudósítás is. „A pártértekezlet Saláta Kálmán indítványára elhatározta – írta a *Kis Újság* –, hogy a Nemzetgyűlésben és népgyűlésein kifejezi a párt sokmilliós táborának keserű tiltakozását a békeszerződések nyilvánosságra került tervezete ellen. Megállapították, hogy ez a tervezet sem a lenini-sztálini elveknek, sem az Atlanti Okmánynak nem felel meg, és méltán kelt elkeseredést az egész magyar nemzetben."[897] Nagyjában ugyanebben a szellemben bírálta a békeszerződés-tervezetet Nagy Ferenc miniszterelnök is, aki azt hangoztatta bicskei beszédében, hogy: „A békeszerződés nem lehet egyoldalú szerződés vagy diktátum, ha nem akarnak újra háborút. A békeszerződés alapja valóban minden népnek becsületes kielégítése kell hogy legyen."[898] Dobi István volt szinte az egyetlen kisgazdapárti politikus, aki – a munkáspártok képviselőihez hasonlóan – elsősorban a magyar nemzetiségű lakosság érdekében emelt őszintén szót 1946. augusztus 11-én Szécsényben.

A pártok kezdeményezésére, azok bátorításával országszerte hallatták hangjukat a különböző társadalmi szervezetek és a törvényhatóságok is a magyar békeszerződés-tervezettel kapcsolatosan. Győr-Moson vármegye és Győr város törvényhatósági bizottsága együttes rendkívüli közgyűlésén tiltakozott a csehszlovák területi követelések miatt.[899] De egyhangúlag foglalt állást a nagy-budapesti törvényhatósági bizottság is a nyilvánosságra hozott béketervezet ellen.[900] Ugyanezt tette a főváros I. kerületének nemzeti bizottsága is, amely 1946. augusztus 9-én deklarációban fogalmazta meg a tiltakozását.[901] 1946. augusztus 11-én Rajka és Bezenye, illetőleg Oroszvár, Horvátjárfalu és Dunacsun lakossága szintén egyöntetűen tiltakozott a Csehszlovákiához való csatolásuk ellen, és ilyen értelmű táviratot juttattak el a békekonferenciához is.[902] Az utóbbi három község közös gyűlésén elfogadott határozat a következőket tartalmazta: „Mi, Oroszvár, Horvátjárfalu, Dunacsun községek lakói megdöbbenve értesültünk arról, hogy Csehszlovákia a népek önrendelkezési jogának megcsúfolásával igényt jelentett be községeink területére. Községeink lakossága f. hó 11-i népgyűlésünkön felháborodva tiltakozik eme... követelések ellen, és kéri, hogy azok az Egyesült Nemzetek Alapokmányának magasztos elvei alapján utasít-

tassanak el." A békéscsabai népgyűlésen viszont még a magyarországi szlovákok is elítélték Csehszlovákia egyoldalú kitelepítési szándékát, illetőleg tervét.[903]

1946. augusztus 8-án Sulyok Dezső, a Magyar Szabadság Párt elnöke nemzetgyűlési felszólalásában javasolta a békeszerződés-tervezet megvitatását abból a célból, hogy a törvényhozás tiltakozzék a béketervezet ellen, és a világ népeitől kérjen Magyarország számára igazságos és méltányos békét. Sulyok Dezső alapjában véve három olyan problémát látott, amely Magyarországot különösen hátrányosan érinti a békekötésénél: 1. az ország területének további csökkentését; 2. a magyar nemzetiségi lakosság jogai intézményes biztosításának hiányát; 3. az anyagi vonatkozású kötelezettségeket, köztük elsősorban a jóvátételt. A fentebbiekkel összefüggésben azt indítványozta, hogy a Nemzetgyűlés ez alkalommal feledje el a pártkülönbségeket, az ellentéteket korlátozza a belpolitikára, és egyöntetűen foglaljon állást, „nem agresszíven", hanem méltóságteljesen az ellen az igazságtalanság ellen, amely most Párizsban készül Magyarországgal szemben. „Azért állottam fel – hangsúlyozta Sulyok Dezső –, hogy kiáltó szó legyek, és megindítsam ezt az akciót, amit végre kell hajtanunk, ha nem akarjuk a történelem gyalázatát saját fejünkre kihívni."[904] A képviselők többsége tetszéssel és egyetértéssel fogadta az elhangzottakat, beleértve az azokra válaszoló kisgazdapárti Padányi Gulyás Bélát is. Padányi Gulyás – a koalíciós érdekekre való tekintettel – arról is beszélt ugyan, hogy „ennek a demokráciának a magatartása, egész megnyilvánulása a leghelyesebb külpolitika", de elvileg magát az indítványt is helyeselte, azzal a kikötéssel, hogy később, alkalmasabb időpontban vitassák meg. „Ebben a kérdésben a nemzet egy és azonos. Ezért tehát tisztelettel kérem ennek a napirendi indítványnak az elfogadását – mondta Padányi Gulyás –, hogy a kormány elhatározásától függően[905] igenis szenteljen a Nemzetgyűlés egy komoly vitasorozatot ennek a kérdésnek."[906] Az elnapolás ellenére a Magyar Szabadság Párt elnökének indítványa valójában nagyon közel állt az FKGP álláspontjához. Ezt mutatta egyébként az is, hogy a *Kis Újság* másnapi számában „Nagy jelentőségű tiltakozó javaslat a Nemzetgyűlés előtt a békeértekezlettel kapcsolatban" címen számolt be Sulyok Dezső és Padányi Gulyás Béla szóban forgó nemzetgyűlési felszólalásáról.[907]

Közvetlenül a békedelegáció párizsi meghallgatása előtt a kommunista párt sajtójában mintegy összefoglalást nyújtott a magyar békével kapcsolatos álláspontjáról. A *Szabad Nép* „Párizsban a nyugati nagyhatalmak elviselhetetlen terhekkel akarják sújtani Magyarországot. Anglia és Amerika a Szovjetuniónak fizetendő jóvátételi összeg többszörösét követeli tőlünk" című cikkében arról számol be a nyugati szövetségesek javaslatait, pontosabban gazdasági követeléseit illetően, hogy Magyarország 100%-ig köteles az Egyesült Nemzetek állampolgárainak kártérítést fizetni.[908] Ezzel egyidejűleg Magyarországnak le kell mondania a Németországgal szemben fenn-

álló követeléseiről és a német hadsereg által okozott károk megtérítésének igényéről is. A lap természetesen felhívta a figyelmet arra is, hogy a Szovjetunió a békekonferencián javaslatokat terjesztett elő, s azt ajánlotta, hogy Magyarország csak 1/3 értékben kártalanítsa a külföldi állampolgárokat, a Nyugatra hurcolt javait és értékeit viszont maradéktalanul kapja vissza. Nem kisebb jelentőségű volt a *Szabad Nép*nek „A magyar béke és a Kommunista Párt" című vezércikke sem, amelynek nyilvánvalóan az volt a célja, hogy konkrétan tisztázza az MKP álláspontját a kormány békejavaslataival kapcsolatosan.[909] A lap jogosnak és méltányosnak ítélte azt a kívánságot, hogy Erdély területéből legalább egy kisebb rész Magyarországhoz tartozzék. „Mi megértjük – írta –, hogy a román demokrácia a maga belső, soviniszta reakciójával vívott nehéz harcában nem akarja vállalni a területekről való lemondás tehertételét. De ugyanez áll a magyar demokráciára is!" A *Szabad Nép* tehát a visszacsatolandó terület nagyságát illetően közelebbről nem foglalt állást, csupán magát az elvet szögezte le. Így járt el lényegében a magyar–csehszlovák vitákkal kapcsolatosan is. De ez esetben sem mulasztott el utalni arra, hogy Magyarország és Csehszlovákia nemzetközi helyzete gyökeresen különbözik egymástól, hiszen az előbbi legyőzött állam, az utóbbi pedig a szövetségesek, vagyis a győztesek táborához tartozik. A *Szabad Nép* azonban az említett különbségeket figyelembe véve is jogtalannak minősítette a 200 000 magyar egyoldalú kitelepítésére vonatkozó csehszlovák törekvéseket és a trianoni határokon túlmenő területi követelést.

Gyöngyösi János külügyminiszter 1946. augusztus 14-én – Olaszország, Románia és Bulgária képviselőjének nyilatkozata után – ismertette a békeszerződés-tervezettel kapcsolatos magyar álláspontot a békekonferencia plénuma előtt.[910] A külügyminiszter előterjesztésének bevezetőjében reményét fejezte ki, hogy Párizsban másfajta béketárgyalásokról lesz szó, mint negyedszázaddal ezelőtt, s olyan rendezés jön létre, amely valójában tartós békét teremt Európában. Ennek legfőbb biztosítékát abban látta, hogy ezúttal a Szovjetunió és az Amerikai Egyesült Államok is tevékenyen közreműködik a béke megalkotásában és a békeszerződések kidolgozásában. Gyöngyösi külügyminiszter felhívta a figyelmet arra is, hogy az új, demokratikus Magyarországot képviseli, amelynek sorsát nem kis mértékben befolyásolják majd a békekonferencia döntései. „Amikor a demokrácia jövőjét védjük – mutatott rá a külügyminiszter –, nem akarjuk elfelejteni vagy letagadni, hogy a lezárult nagy küzdelemben Magyarország reakciós politikai rendszereinek. . . hibájából, valamint vezetőinek elvakultsága folytán szembehelyezkedett valamennyi nép ügyével." Ezután arra tért ki, hogy a békeszerződések tervezetében rögzített elvi megállapítások csak az emberi jogok egy részére terjednek ki, és figyelmen kívül hagyják a lakóhely megválasztásának, az anyanyelv használatának, valamint a munkavállalás szabadságának a jogát. Gyöngyösi külügyminiszter – a háború befe-

jezése óta szerzett tapasztalatok alapján – különösen két államban, konkrétan Romániában és Csehszlovákiában látta a magyar nemzetiségű lakosság helyzetét, illetőleg sorsát aggasztónak az egyetemes béke szempontjából. Az előbbivel kapcsolatosan lényegében megismételte az Erdélyre vonatkozóan már bejelentett magyar területi igényeket. Majd a következő javaslatot terjesztette elő: „Készek vagyunk minden olyan rendezést elfogadni, amely ésszerű, mind a két népre aránylag a legkevesebb áldozattal jár, és alkalmas arra, hogy megteremtse köztünk a tartós béke és barátság előfeltételeit. Kérjük tehát elnök urat, szólítsa fel Romániát, hogy delegátusai üljenek össze velünk. Kíséreljük meg együttesen problémáink megoldását. Ha ezek a közvetlen tárgyalások nem járnának eredménnyel, a konferencia küldjön a helyszínre olyan bizottságot, amely a probléma kivizsgálásával legyen megbízva." Csehszlovákia magatartásával kapcsolatban pedig abból indult ki Gyöngyösi külügyminiszter, hogy az ott élő 650 000 magyart nemcsak az állampolgárságától fosztották meg, hanem emberi jogaitól is. Egyidejűleg emlékeztetett arra is, hogy a lakosságcsere után még mindig mintegy félmillió magyar nemzetiségű lakos maradt Csehszlovákiában, vagyis 200 000 ember egyoldalú kitelepítése nem oldja meg a problémát. „Bármilyen súlyos és bármilyen kétségbeejtő legyen is helyzetünk, lehetetlen megtagadni a legyőzöttől azt a jogot – mondta a külügyminiszter –, hogy ezt a követelést az erkölccsel és emberiességgel ellentétesnek ne találja. De ha akadna is magyar kormány, amely külső kényszer folytán ezt elfogadná, önmaga és a magyar demokrácia sírját ásná meg vele." Gyöngyösi külügyminiszter olyan álláspont elfogadását kérte a békekonferenciától a csehszlovák követeléseket illetően, hogy amennyiben Csehszlovákia meg akarja tartani azt a területet, amelyen a magyar nemzetiségű lakosság él, köteles legyen az emberi és az állampolgári jogokat is biztosítani számukra. Ha viszont ezt Csehszlovákia bármilyen okból nem vállalja és mindenképpen meg akar szabadulni a magyar nemzetiségtől, akkor tudomásul kell vennie ennek az elhatározásának a területi következményeit is. A külügyminiszter egyébként ebben az ügyben is nemzetközi szakértő bizottság kiküldését kérte. Gyöngyösi külügyminiszter érintette a békeszerződés-tervezet gazdasági előírásait is, s arra a következtetésre jutott, hogy azok elfogadásuk esetén állandósítanák a nyomort Magyarországon. Ugyanakkor méltatta a Szovjetunió megértő és segítőkész magatartását a gazdasági helyzet megjavítását célzó magyar erőfeszítésekkel összefüggésben.

Gyöngyösi János beszéde tehát lényegében a korábban elfogadott koalíciós megállapodásokon alapult, néhány ponton azonban valamelyest a helyzethez jobban igazodónak tűnt. Így, ha bátortalanul is, de most már mégiscsak kifejezésre juttatta azt a tényt, hogy a békekonferenciától a népi demokratikus Magyarország várja a döntéseket. Ezenkívül nemcsak Csehszlovákia, hanem Románia vonatkozásában is erőteljesebben húzta alá a kétoldalú tárgyalások szükségességét és lehetőségét. Nem tudta és nem is

akarta viszont tudomásul venni, hogy a békeszerződés-tervezet gazdasági előírásainak enyhítésén túlmenően a szomszédos államokban élő magyarság politikai, gazdasági és kulturális egyenjogúságának kivívása lehet a magyar békedelegáció legfőbb feladata a párizsi békekonferencián.

A magyar külügyminiszter nyilatkozata nem váltott ki különösebb visszhangot sem a békekonferencián,[911] sem a nemzetközi sajtóban,[912] kivéve a konkrétan is érintett államokat. Hivatalos válaszra is mindössze Csehszlovákia és Belorusszia képviselője méltatta azt.[913] De Masaryk külügyminiszter sem foglalkozott érdemben Gyöngyösi János mondanivalójával, hanem lényegében megismételte a Magyarországgal kapcsolatos ismert csehszlovák állításokat, s elsősorban azt igyekezett bizonygatni, hogy Magyarországon változatlanul élnek és hatnak a múlt káros maradványai.[914] Masaryk beszédének mégis bizonyos fokig „új vonását" jelentette az, hogy a békekonferencia plénumán, vagyis hivatalos formában adott hangot annak a rágalomnak, amely szerint a magyar katonai alakulatok is részt vettek volna a hitleri Németország hadseregének oldalán az 1944. évi szlovák nemzeti felkelés leverésében.[915] Emellett a csehszlovák külügyminiszter a két állam viszonya megjavításának legjobb módját a magyar nemzetiségű lakosság egyoldalú kitelepítésében jelölte meg. Kuzma Venediktovics Kiszeljov, Belorusszia képviselője felszólalásában, bár osztatlan rokonszenvéről biztosította Csehszlovákiát és fenntartás nélkül egyetértett a magyar nemzetiségű lakosság kitelepítésével is, de a csehszlovák állásponttól eltérően elismerte a magyar népi demokrácia erőfeszítéseit és eredményeit. S abban a tekintetben reményét fejezte ki a belorusz békedelegáció vezetője, hogy a békeszerződés utat nyit Magyarország és a szomszédos államok jószomszédi kapcsolatai kiépítésének, valamint az Egyesült Nemzetekkel való szoros együttműködésüknek.[916]

A békekonferencia 1946. augusztus 15-i plenáris ülésén Byrnes is felszólalt, de csak annyiban érintette a magyar béke érdekeit, amennyiben az amerikai állampolgárok teljes kártérítése indokolta.[917] Ezzel mintegy újból felhívta a figyelmet arra, hogy milyen kérdések érdeklik ténylegesen az Egyesült Államokat Magyarországgal kapcsolatosan. Visinszkij – Byrnes külügyminiszter felszólalására válaszolva – kategorikusan elutasította azt a véleményt, amely Magyarország gazdasági problémáit a jóvátétellel magyarázza.[918] A szovjet külügyminiszter-helyettes a gazdasági és pénzügyi nehézségek okát többek között az Egyesült Nemzetek ellen viselt háború költségeiben, a németek és a volt magyar uralkodó körök által előidézett háborús pusztításokban, valamint a Nyugatra hurcolt magyar javak és értékek hiányában látta, amelyek nagyobbrészt változatlanul Németország és Ausztria amerikai megszállási zónájában találhatók. Ez a probléma a legkevésbé sem szolgálta a magyar érdekeket, hiszen a vitában akarva-akaratlanul is azok a vonatkozások (a háborús felelősség, a jóvátétel teljesítésével összefüggő problémák stb.) domináltak, amelyek a valóságosnál is hátrá-

nyosabban mutatták be a népi demokratikus Magyarországot a nemzetközi közvélemény előtt. Visinszkij már a felszólalásának bevezetőjében kifejtette, hogy csak a magyar békeszerződés-tervezet nyitott kérdéseihez, pontosabban a gazdasági kötelezettségekhez szól hozzá. Ezt szinte szó szerint be is tartotta, hiszen a magyar békeszerződés-tervezethez általában csupán annyi megjegyzést fűzött, hogy alapos tanulmányozásra és támogatásra méltónak ítéli Masaryk Magyarországgal szembeni követeléseit.

A magyar békeszerződés-tervezettel foglalkozó területi és politikai bizottság 1946. augusztus 17-én tartotta alakuló ülését.[919] A bizottság elnökének Jugoszlávia, előadójának pedig – Ausztrália és Kanada javaslatára – Csehszlovákia képviselőit választották meg.[920] Érdemi tárgyalásokra azonban csak egy hét múlva került sor. Az alakuló ülésen ugyanis a Szovjetunió képviselője azt követelte, hogy a bizottság munkájában csak azon államok képviselői vehessenek részt, amelyek „ténylegesen háborút viseltek" Magyarország ellen. Ezzel szemben az amerikai, az angol és a francia bizottsági tag azzal érvelt, hogy ezt a bizottságot is az „eljárási szabályok alapján" hozták létre, tehát most már nem lehet az összetételen változtatni. A magyar területi és politikai bizottság végül is az eredeti összetételében láthatott munkához.[921]

A fentebbi intermezzo kifejezetten jól jött, hasznosnak bizonyult a magyar békedelegáció felkészülése szempontjából, hiszen Gyöngyösi külügyminiszter csak 1946. augusztus 19-én értesült arról, hogy 20-án éjfélig nyújthatja be a magyar békeszerződés-tervezettel kapcsolatos írásbeli észrevételeit.[922] A megjelölt időpontig – Magyarországon kívül – Csehszlovákia, Jugoszlávia és Románia nyújtott be módosító javaslatokat.

1946. augusztus 24-én a területi és politikai bizottság elsőként a magyar békeszerződés-tervezettel kapcsolatos magyar és román módosító javaslatokkal foglalkozott. Magyarország Erdély egy részére vonatkozó területi igényének kielégítése mellett döntően a romániai magyarság nemzetiségi jogainak intézményes, a békeszerződésben foglalt biztosítását kérte. Ezzel szemben Románia mindenekelőtt a magyar területi igények teljes elutasítását szorgalmazta, és ezen felül mintegy 500 millió dolláros jóvátételt követelt Magyarországtól.[923] Mielőtt a bizottság a fentebbi kérelmeket egyáltalán mérlegelte volna, olyan elvi jelentőségű határozatot hozott, hogy a békeszerződés-tervezethez benyújtott módosító javaslatok közül csak azokat fogja tárgyalni, amelyeket a bizottság egyik tagja magáévá tesz.[924] Ennek a határozatnak egyenes következményeként 1946. augusztus 28-án a magyar területi és politikai bizottság lényegében percek alatt eldöntötte Erdély sorsát, mert a magyar javaslatnak, amely Magyarország és Románia határainak a módosítását kérte, a 13 bizottsági tag között nem akadt egyetlen szószólója sem.[925] A hasonló időpontban ülésező román területi és politikai bizottságban valamivel méltányosabban kezelték a magyar békedelegáció kérését, mert négy és fél órás ügyrendi vita után úgy döntöttek, hogy

a magyar és a román területi és politikai bizottság együttes ülésén hallgatják meg Magyarország és Románia képviselőit az erdélyi kérdésben.

1946. augusztus 31-én a magyar és a román területi és politikai bizottság közös ülésén Auer Pál követ – szóvivőként – ismertette az Erdéllyel kapcsolatos magyar kívánságokat. A követ mintegy 4000 km²-es határkiegészítési kérelmet terjesztett elő.[926] Az érintett területen élő 300 000 főnyi lakosságnak 67%-a volt magyar nemzetiségű. Ezenkívül azt kérte, hogy a román kormány biztosítsa a több mint 1 200 000 magyar nemzetiségű lakos jogait, s konkrétan a Székelyföld széles körű helyi önkormányzatát az ENSZ garanciája mellett. Az együttes bizottság szeptember 3-i ülésén azonban Tătărescu elutasította Magyarország képviselőjének javaslatait. Kijelentette, hogy a szóban forgó területnek az elcsatolása súlyosan érintené Erdély gazdasági életét és közlekedési rendszerét. Ugyanakkor visszautasította a Székelyföld területi önkormányzatára vonatkozó indítványt, s elvetette a közvetlen magyar–román tárgyalások gondolatát is. Románia képviselője főleg azzal védelmezte álláspontját, hogy országa igen súlyos áldozatokat hozott a hitleri Németország felett aratott győzelem érdekében.[927] Emellett „félhivatalosan" annak is kifejezést adtak a román békedelegáció tagjai, hogy Románia már elveszítette háború előtti „birtokállományának" egy részét, nem kívánhatja tőlük senki, hogy újabb területekről mondjanak le.[928] Tătărescu felszólalása után az amerikai és az ausztrál bizottsági tag javaslatára rövid időre elnapolták az ülést.

Az együttes bizottság 1946. szeptember 5-én folytatta munkáját. Az ülésen Ausztrália képviselője határozati javaslatot olvasott fel, amely annak az elismertetését tartalmazta, hogy Romániában semmiféle törvény vagy egyéb rendelkezés nem sértheti, illetőleg nem korlátozhatja a nemzetiségiek szabadságjogait.[929] De az ausztrál képviselő a szovjet és más bizottsági tagok azon megjegyzésére, hogy a fentiekre a román alkotmány lényegében biztosítékot nyújt, visszavonta javaslatát. Ezután azt indítványozta, hogy a négy nagyhatalom még egyszer vizsgálja meg a magyar–román határral kapcsolatos problémákat, és igyekezzen „egy megfelelő megoldást" találni.[930] Az együttes bizottság azonban ezt az indítványt sem fogadta el, és ezzel – Ausztrália és a Dél-afrikai Unió tartózkodása mellett – gyakorlatilag visszaállította a második bécsi döntés előtti magyar–román határt.[931]

Az Erdély sorsát eldöntő bizottsági állásfoglalás rendkívül érzékenyen érintette mind a kormányt, mind a magyar közvéleményt. Nagy Ferenc miniszterelnök a *Daily Mail*nek adott nyilatkozatában Magyarország kiábrándultságáról és kétségbeeséséről beszélt, s ezt azzal magyarázta, hogy a békekonferencián „minden Magyarország ellen irányul".[932] A Nemzetgyűlés Külügyi Bizottságának 1946. szeptember 12-i ülésén, ahol a párizsi békekonferencia addigi tapasztalatait vették számba, a jelen levő miniszterelnök és a kisgazdapárti Erőss János annak a véleményének adott hangot, hogy mérlegelni kellene, vajon „nem adódik-e a békekonferencia tárgyalá-

sai folyamán olyan helyzet, hogy demonstrációs okokból szükségessé válik a magyar delegáció visszahívása?"[933] Ilyen lépés megtételére mindketten ténylegesen abban az esetben gondoltak, ha a békekonferencia elfogadja a 200 000 magyar egyoldalú kitelepítésére irányuló csehszlovák követelést. Révai József is egyetértett azzal, hogy az Erdélyre vonatkozó bizottsági határozat kétségtelenül fájdalmas Magyarországra nézve. Ugyanakkor azt is hangsúlyozta, hogy a magyar békedelegáció esetleges visszahívásával kapcsolatos elképzelések nem reálisak, hiszen ha Magyarország végül is aláírja a békeszerződést, akkor a visszahívással csak ronthat a helyzetén. A visszahívásnak csak abban az esetben lenne értelme és jelentősége, ha a magyar kormány nem szándékozik aláírni a békeszerződést. Ez persze lehetetlenség, mert senki sem vállalhatná és nem is vállalná – a kisgazdapárt vezetőit is beleértve – a fegyverszüneti állapot további fenntartásáért a felelősséget. Révai József felszólalásának további részében azt fejtegette, hogy a békedelegáció legközvetlenebb és legidőszerűbb feladata a csehszlovák kitelepítési indítvány elhárítása, a magyar nemzetiségű lakosság érdekeinek védelme és minél kedvezőbb gazdasági feltételek elérése. A bizottság tagjai többségükben egyetértettek Révai József érvelésével, s szinte egyöntetűen vallották: a magyar nemzetiségű lakosságot is hátrányosan érinti az a tény, hogy a békekonferencia elvetette a kisebbségek védelmének nemzetközi szerződésekben való biztosítását.

A magyar sajtó szintén részletesen tárgyalta az Erdélyről szóló bizottsági döntést. De úgyszólván csak a *Szabad Nép* igyekezett a közvélemény figyelmét a járható és követendő útra, a jövő feladataira irányítani. „Az erdélyi határ marad a trianoni határ. Bármilyen fájdalmas is ez: az Erdélyben élő másfél millió magyar, magyar marad a határon túl is. Nemzeti létük és fejlődésük biztonsága továbbra is egyik legfőbb gondja lesz a magyar demokráciának. A szívünkben keserűség van – írta a *Szabad Nép* –, de előre nézünk. A szomszédainkkal való barátság, a román demokráciával való jó viszony politikáját valljuk a párizsi döntés után is. Ha nehezünkre esik is belenyugodni a trianoni határ megállapításába, tudjuk, hogy tovább kell élnünk és boldogulnunk ezen a földön."[934]

A magyar területi és politikai bizottság szeptember második hetében kezdte meg a békeszerződés-tervezettel kapcsolatos csehszlovák módosító indítványok tárgyalását. A számos indítvány közül főképpen a pozsonyi „hídfő" kiszélesítésének és a 200 000 csehszlovákiai magyar egyoldalú kitelepítésének ügye foglalkoztatta a bizottságot. A Külügyminiszterek Tanácsa a magyar békeszerződés-tervezetbe nem vette fel a 200 000 magyar kitelepítésére vonatkozó csehszlovák igényt, hanem csupán a magyar–csehszlovák határ kérdését hagyta nyitva, anélkül hogy maga ellene vagy mellette foglalt volna állást, tehát a döntést lényegében a békekonferenciára bízta. A magyar békedelegáció – a békeszerződés-tervezethez fűzött észrevételeiben – az 1937. december 31-i magyar–csehszlovák államhatár változatlan

fenntartását javasolta, valamint ezzel egyidejűleg azt is kérte, hogy a csehszlovák kormány szüntesse meg a magyar nemzetiségű lakossággal szembeni diszkriminációs rendszabályait.[935] Ezzel kapcsolatban a csehszlovák békedelegáció mindenekelőtt ahhoz ragaszkodott – ugyancsak a magyar békeszerződés-tervezethez fűzött megjegyzésében –, hogy Csehszlovákiából 200 000 magyart áttelepíthessen Magyarországra, s ezenkívül öt magyarországi település átcsatolását kérte, azzal, hogy erre Pozsony szempontjából van szükség.[936] Rajka, Bezenye, Horvátjárfalu, Oroszvár és Dunacsun községekre jelentette be igényét.

A magyar területi és politikai bizottság 1946. szeptember 10-i ülésén Clementis terjesztette elő a pozsonyi „hídfő" kiszélesítésével kapcsolatos csehszlovák indítványt.[937] A csehszlovák képviselő felszólalásában többek között azt bizonygatta, hogy ebben az esetben tulajdonképpen nem is területi követelésekről van szó, hanem csupán jelentéktelen határkiigazításról, amely Pozsonynak, Szlovákia fővárosának a fejlődését van hivatva biztosítani. A szóban forgó igény elfogadása ugyanis lehetőséget nyújtana arra, hogy ez a „gyorsan fejlődő város" a Duna jobb partján is terjeszkedhessen, sőt valójában Pozsony ma csakis ebben az irányban fejlődhet. A bizottság ülésén Ukrajna és Jugoszlávia képviselője – Clementis felszólalásához csatlakozva – megalapozottnak jelentette ki és támogatta a csehszlovák területi igényt. A bizottság amerikai tagja is elismerte ugyan a csehszlovák határmódosítási kérelem „figyelmet érdemlő" voltát, de azt csak a másik indítvánnyal, konkrétan a 200 000 magyar nemzetiségi lakos kitelepítését célzó javaslattal egyidejűleg és azzal összefüggésben mutatkozott hajlandónak érdemben tárgyalni. Ugyanakkor határozottan leszögezte azt is, hogy az Egyesült Államok nem ért egyet a magyar nemzetiségű lakosság kitelepítésére vonatkozó csehszlovák indítványnak a békeszerződésbe való felvételével.[938] Clementis nyomban tiltakozott a csehszlovák módosító indítványok ilyen felfogása, pontosabban összekapcsolása ellen. Kirill Vasziljevics Novikov követ, a szovjet bizottsági tag együttérzéséről biztosította Clementist, és a csehszlovák területi igény elfogadása mellett szállt síkra. A bizottság végül is, különös tekintettel Csehszlovákiának a Magyarországgal szembeni területi igényére és egyéb követeléseire, öttagú albizottságot küldött ki azok tüzetesebb tanulmányozására.[939] Az albizottság vezetője – Kanada javaslatára – Ukrajna képviselője lett, az pedig az újzélandi bizottsági tagot ajánlotta előadónak.[940]

Az albizottság kiküldetésének tényleges oka az lehetett, hogy az Egyesült Államok mellett Nagy-Britannia sem mutatott hajlandóságot arra, hogy külön-külön tárgyalják a csehszlovák területi igényt és a 200 000 magyar nemzetiségű lakos egyoldalú kitelepítésének kérdését. Sőt, 1946. augusztus közepén még olyan vélemény is felmerült a brit delegációban, hogy a pozsonyi „hídfő" kiszélesítésének fejében Csehszlovákia Komáromnál kárpótolja Magyarországot.[941] A csehszlovák igényekkel kapcsolatosan

a Foreign Office is kifejtette véleményét, és arra az álláspontra jutott, hogy a brit delegációnak Párizsban végső fokon az Egyesült Államok és a dominiumok, pontosabban küldöttségeik magatartásához kellene igazodnia, vagyis amennyiben azok elvetik a csehszlovák követeléseket, a brit delegáció is csatlakozzék hozzájuk.[942]

Az albizottság 1946. szeptember 19-én foglalkozott először részletesebben a pozsonyi „hídfő" ügyével.[943] Kanada képviselője azt ajánlotta, hogy az igényelt öt községből hármat csatoljanak Csehszlovákiához. Ezzel egyidejűleg azonban felvetette azt is, hogy Csehszlovákia a két állam határának egy másik pontján nem volna-e hajlandó Magyarországot kárpótolni. A csehszlovák képviselő válaszában - a győztes jogán - elutasította a legyőzött Magyarország javára teendő bárminemű területi engedmény gondolatát. Mindössze arra tett ígéretet, hogy kormánya az öt község területén élő magyar nemzetiségű lakosság emberi jogait tiszteletben tartja. Az albizottság következő ülésén meghallgatták Magyarország képviselőjét is. Kertész István követ mindenekelőtt arra hívta fel a figyelmet, hogy a Csehszlovákia által igényelt terület földrajzilag olyan messzire esik Pozsonytól, hogy városfejlesztési, illetőleg városrendezési szempontból komolyan nem jöhet szóba. Ezt az is bizonyítja, hogy Pozsony a múltban éppen ellenkező irányban fejlődött, mint ahogyan most Csehszlovákia képviselője állítja. „Csehszlovákia követelése mögött – mutatott rá Kertész István – más, be nem vallott szempontok rejlenek . . . A trianoni békekonferencián Csehszlovákia a Fertő-tóig terjedő területet kívánta megszerezni kifejezetten stratégiai indokokra való hivatkozással. Ezeket a követeléseket akkor elutasították . . ."[944] Ezután Desmond Patrick Costello, az új-zélandi előadó Dunacsun, Horvátjárfalu és Oroszvár községeknek a Csehszlovákiához történő csatolása mellett foglalt állást. Ezt a javaslatát azzal indokolta, hogy Magyarország „kétszer" támadta meg Csehszlovákiát, és a vitatott területről középhatósugarú lövegekkel Pozsonyt is lehet lőni.[945] Az albizottság ukrán elnöke a rajkai zsiliprendszer ügyét tartotta még tisztázandónak. A kanadai albizottsági tag pedig még a vitatott kérdések további tanulmányozását igényelte a végső döntés meghozatala előtt.[946]

Az albizottság 1946. szeptember 26-án elvben elfogadta azt a csehszlovák indítványt, hogy Magyarország területet engedjen át Csehszlovákiának Pozsonnyal szemben, a Duna jobb partján. Az elvi hozzájárulással egyidejűleg azonban Ausztrália képviselője azt is hangsúlyozta, hogy változatlanul csak három község átengedését tartja célszerűnek. A kanadai albizottsági tag pedig ahhoz kötötte beleegyezését, hogy Csehszlovákia korlátozza területi igényét, és az elcsatolásra kerülő terület lakosságának ügyében még a magyar békedelegációt is hallgassák meg. Ukrajna képviselője szintén olyan konkrét javaslatok kidolgozására szólította fel az albizottságot, amelyek maximálisan biztosítják a Csehszlovákiához kerülő magyar nemzetiségű lakosság érdekeit. Az albizottság V. Hajdú, a csehszlovák albizottsági

tag javaslata alapján fogalmazta meg a döntését. E szerint az albizottság elvben elfogadja Csehszlovákia területi igényét Magyarországgal szemben. A területi követelés mértékét illetően azonban jegyzőkönyvbe foglalják mind az eredeti csehszlovák indítványt, mind Ausztrália és Kanada fenntartásait.[947] Ezzel lényegében eldőlt a pozsonyi „hídfő" kiszélesítésének ügye is.[948]

Nagyjában ezzel egyidejűleg folyt a magyar területi és politikai bizottság, s részben az albizottság ülésein a 200 000 magyar egyoldalú kitelepítésére vonatkozó csehszlovák indítvány megvitatása is. Clementis 1946. szeptember 16-án ismertette a bizottságban kormánya álláspontját.[949] A csehszlovák képviselő azzal kezdte beszédét, hogy az általa javasolt kitelepítés egy régóta fennálló probléma végleges megoldását célozza, és több évszázados ellenségeskedést szüntetne meg a két szomszédos állam között. Majd utalt arra is, hogy a magyar nemzetiség az első világháború után Csehszlovákiában kisebbségi jogokat élvezett, sokkal jobban élt, mint Magyarország lakossága, mégis elégedetlenkedett, panaszaival állandóan a Népszövetséghez fordult, sőt 1938-ban szövetségre lépett Konrad Henleinnel Csehszlovákia felbomlasztására.[950] Ez késztette a csehszlovák kormányt arra, hogy az új köztársaságban végérvényesen megszüntesse a kisebbségi kérdést. Emellett a kisebbségek felszámolásával – hangoztatta Clementis – megszűnne a revízió veszélye is, amely annál is inkább súlyos probléma, mert a demokratikus magyar kormány sem szakított vele.[951] Beszéde további részében arról is szólt Clementis, hogyan kívánja Csehszlovákia a magyar nemzetiség kérdését konkrétan megoldani. Eszerint az állítólagos mintegy 450 000 magyarországi szlovák közül 100 000 a lakosságcsere alapján települ át Csehszlovákiába. Ha a magyarországi szlovákok nem veszítették volna el nemzeti öntudatukat, akkor a nemzetiségiek kölcsönös cseréjével véglegesen le lehetett volna zárni ezt az ügyet. De mivel erre nincs lehetőség, más megoldást kell keresni. Clementis úgy vélekedett, hogy a békekonferencia idején Csehszlovákiában nem élhet félmilliónál több magyar, mert a nyilasok tízezrével gyilkolták le a csehszlovákiai magyar zsidóságot, a fasiszták pedig nagy számban hagyták el az állam területét. A megmaradt 500 000 magyar nemzetiségű lakosból 100 000-ret a lakosságcsere alapján telepítenek át Magyarországra. Hozzávetőlegesen 200 000 ember – mégpedig azok, akik szlovák eredetűek és szlováknak vallják magukat – visszakapja csehszlovák állampolgárságát. A fennmaradó „igazi magyar eredetű magyarok" létszáma nem több 200 000-nél, s így mindössze ezek kitelepítéséről van szó. Clementis a csehszlovák kitelepítési indítvány védelmében – és igazolására – hivatkozott még a görög–török, valamint az ukrán–lengyel és a szovjet–csehszlovák lakosságcserére is. Nem tagadta, hogy a lakosságnak az otthonából való eltávolítása problémákkal, illetőleg szenvedésekkel jár. Ezek „legkisebbre való csökkentése" érdekében azt javasolta, hogy a két érintett kormány – a békeszerződés ratifikálását követő hat hónapon belül

kössön megállapodást a kitelepítés humánus végrehajtására. Clementis kitért arra is, hogy kormánya – a müncheni tapasztalatok alapján – nem tud kisebbségi jogokat adni, s ezért is törekszik a nemzetiségiek eltávolítására. A csehszlovák képviselő azzal a szónoki fordulattal fejezte be beszédét, miszerint a kitelepítés véglegesen megoldaná Csehszlovákia nemzetiségi problémáit, lehetővé tenné, hogy Csehszlovákia és Magyarország között baráti viszony alakuljon ki, a Duna-medencében pedig tartós béke legyen.

A bizottság 1946. szeptember 18-i ülésén hallgatta meg a magyar képviselőt. Szegedy-Maszák Aladár követ előadásában mindenekelőtt a csehszlovák képviselő beszédének tényszerű adatait cáfolta meg.[952] A követ emlékeztette a bizottság tagjait, hogy a szövetségesek az igazság szellemétől áthatott békét ígérték a világ népeinek. A csehszlovák indítvány azonban nem ebben a szellemben fogant. Elfogadása a háború amúgy is nagyszámú áldozatát a „béke áldozataival" gyarapítaná, és 200 000 embert ítélne otthontalanságra. Az államok többsége mindenkor tudomásul vette és a második világháború után is tudomásul veszi, hogy Európa ezen részében többnemzetiségű államok jöttek létre. Ezzel szemben a csehszlovák indítvány elfogadása igen veszélyes precedenst teremtene – mutatott rá Szegedy-Maszák –, mert kiindulópontjává válhatna egy új nemzetiségi gyakorlatnak. A Külügyminiszterek Tanácsa Közép- és Délkelet-Európa valóságos helyzetét – és viszonyait – tartotta tehát szem előtt akkor, amikor a magyar békeszerződés-tervezet kidolgozásánál mellőzte a szóban forgó csehszlovák indítványt. Ha Csehszlovákia meg akar szabadulni a magyar nemzetiségtől, vagy annak egy részétől – folytatta indoklását a magyar képviselő –, akkor természetesen le kellene mondania arról a területről is, amely ezen lakosság megélhetéséhez nélkülözhetetlenül szükséges. Szegedy-Maszák részletesebben foglalkozott a kitelepítéssel kapcsolatos konkrét problémákkal is, és arra a következtetésre jutott, hogy a kényszerű kitelepítés egyáltalán nem lehet humánus intézkedés, vagyis az embertelent nem lehet emberségesen végrehajtani. Végül leszögezte, hogy 200 000 magyar kiutasítása, ilyen nagyszámú ártatlan ember megbélyegzése, szülőföldjéről való elűzetése politikailag, gazdaságilag és erkölcsileg is káros lépés lenne, s amellett komoly veszedelmet jelentene a magyar demokrácia sorsára nézve is. Ezeket mérlegelésre ajánlva – és az Atlanti Charta alapelveire hivatkozva – kérte a csehszlovák indítvány elutasítását.[953]

A magyar területi és politikai bizottság 1946. szeptember 20-i ülésén Bedell Smith, az Egyesült Államok képviselője is kifejtette véleményét. Bedell Smith arról beszélt, hogy az Egyesült Államok kormánya nem tudja elfogadni a kitelepítési javaslatot, amely számára „több mint kellemetlen". Majd megismételte azt a korábbi amerikai ajánlatot, hogy Csehszlovákia és Magyarország folytasson kétoldalú tárgyalásokat a határokra és a lakosságcserére vonatkozólag.[954] Ezután Visinszkij külügyminiszter-helyettes nyilvá-

nított véleményt a csehszlovák indítvánnyal kapcsolatosan. Teljes mértékben igazságosnak minősítette Csehszlovákia álláspontját, illetőleg magatartását. Sőt, csodálkozását fejezte ki, hogy a magyar kormány – ellentétben a Szovjetunió és más államok kormányaival – nem akarja befogadni a nemzet szerves alkotórészét képező 200 000 fős magyar nemzetiségű lakosságot.[955] A csehszlovák indítványt támogatta a bizottság ülésén Jugoszlávia képviselője is.[956] A jugoszláv bizottsági tag azonban azt is leszögezte felszólalásában, hogy kormánya nem tervezi a területén élő magyarok kitelepítését, hanem önkéntes és kölcsönös lakosságcserére törekszik.

Az 1946. szeptember 23-i ülésen a bizottság brit tagja egyfelől megértését fejezte ki Csehszlovákia azon törekvésével, hogy véglegesen rendezni kívánja a nemzetiségi kérdést, másfelől pedig kijelentette, határozottan ellenzi az erőszakos kitelepítés elvének a békeszerződésbe való felvételét.[957] Ezért megoldásként a két érdekelt állam közvetlen tárgyalását, illetőleg kétoldalú megállapodását ajánlotta.[958] Az Amerikai Egyesült Államok és Nagy-Britannia véleményének ismeretében mind világosabbá és egyértelműbbé vált, bár a vitában Franciaország, Ausztrália, Kanada és India képviselői ezúttal nem vettek részt, hogy a 200 000 magyar kitelepítésére vonatkozó indítványt a területi és politikai bizottságban eredeti formájában nem lehet keresztülvinni. Ilyen körülmények között a bizottság tagjai egyelőre nem nagyon tehettek mást, mint hogy ezt az indítványt is az albizottság elé utalják további tanulmányozás céljából.

Az albizottság üléséig Csehszlovákia képviselői élénk diplomáciai tevékenységet fejtettek ki a „színfalak" mögött, s úgy tűnik, mindenekelőtt Nagy-Britanniát szerették volna megnyerni a követeléseik támogatására. J. Masaryk már 1946. szeptember 23-án tanácskozott Hubert Miles Gladwyn Jebb-bel, és előtte is kifejtette azt a véleményét, hogy csehszlovák–magyar viszonylatban a legjobb megoldás a kétoldalú megegyezés lenne a kisebb számú magyar kitelepítése érdekében. A csehszlovák külügyminiszter szavakban ezúttal is hajlott a területi engedményre, mégis azt kérte, hogy Nagy-Britannia ne képviselje nyíltan azt a véleményét, miszerint 200 000 magyar kitelepítése csak területi engedmények árán valósítható meg.[959] Clementis és Hajdú 1946. szeptember 27-én J. A. Marjoribankset keresték fel ugyancsak Párizsban, és az iránt érdeklődtek nála, hogy a brit delegáció hajlandó lenne-e a magyaroktól megtudni a 200 000 magyar nemzetiségű lakos befogadásának feltételeit.[960] A brit diplomata azonban – arra való hivatkozással, hogy Nagy-Britannia nem tagja az albizottságnak – kitérő választ adott.

Az albizottság által kezdeményezett közvetlen, kétoldalú tárgyalásra 1946. szeptember 29-én került sor Magyarország és Csehszlovákia képviselői között, Pope tábornok, a kanadai bizottsági tag elnöklete mellett.[961] Ez alkalommal Auer Pál követ deklarációt olvasott fel, amelyben – az Atlanti Chartára és az ENSZ Alapokmányára hivatkozva – javasolta, hogy vessék

el az egyoldalú kitelepítés elvét. Ugyanakkor azt is kifejtette, hogy Magyarország az igazságos megoldás érdekében kész tárgyalni Csehszlovákiával a lakosságcseréről. Ilyen megoldás alapja viszont csak annak a tudomásulvétele lehet, hogy a lakosságcserét határkiigazítással egybekötve valósítják meg. Csehszlovákia képviselője a magyar javaslatot kereken elutasította, és kijelentette, hogy területi engedményekről egyáltalán nem hajlandó tárgyalni. A tárgyalás alapját kizárólag a magyar békeszerződés-tervezethez benyújtott csehszlovák indítvány képezheti, s amennyiben ezt a magyar békedelegáció nem fogadná el, akkor nincs közös alap a tárgyalásra és természetesen remény sincsen a megegyezésre.

1946. szeptember 30-án az albizottság ismételten foglalkozott a csehszlovák indítvánnyal, de most már Magyarország képviselőit is meghívták az ülésre.[962] A magyar képviselő – az ausztrál albizottsági tag felszólítására – részletesen ismertette az előző napi kétoldalú tárgyalásokon már kifejtett véleményét. Majd bejelentette, hogy kormánya a csehszlovákiai magyar nemzetiségű lakosság 2/3-át területtel, 1/3-át pedig anélkül is hajlandó átvenni. Magyarország azonban nem zárkózik el az elől sem, hogy általánosabb és kölcsönös határkiigazításra kerüljön sor a két állam között. A magyar álláspont ismertetése után – amelyet az albizottság kanadai tagja szintén „érdeklődéssel" vett tudomásul – Pope tábornok felajánlotta, hogy hajlandó közvetíteni Csehszlovákia és Magyarország között. Az előbbi képviselője azonban az albizottságban is elutasította a közvetlen tárgyalások gondolatát, és megismételte, hogy számára – mint győztes állam képviselője számára – a területtel egybekapcsolt kitelepítés elfogadhatatlan.

1946. október 2-án – a szövetséges nagyhatalmak képviselői között előzetesen lezajlott megbeszélés eredményeként – egyhangú kompromisszumos megállapodás jött létre az albizottságban a csehszlovák kitelepítési indítvány sorsát illetően.[963] Új-Zéland képviselője, az albizottság előadója közölte, hogy a 200 000 magyar egyoldalú kitelepítésére vonatkozó csehszlovák indítványt az albizottság több tagja ellenzi. Ugyanakkor valamennyien rokonszenveznek azzal a törekvéssel, hogy Csehszlovákia nemzeti államma kíván válni. Ezt figyelembe véve az albizottság úgy határozott, hogy az eredeti indítványt mellőzi és új megoldást ajánl, pontosabban a következő szöveg felvételét javasolja a magyar békeszerződésbe: „Magyarország kétoldalú tárgyalásokat folytat Csehszlovákiával, hogy megoldja a Csehszlovákia területén élő azon magyar eredetű lakosok kérdését, akik nem kerültek át Magyarországra az 1946. február 27-én kötött lakosságcsere-egyezmény értelmében. Abban az esetben, ha nem jönne létre megegyezés a jelen szerződés hatályba lépése után számított 6 hónapi határidőn belül, Csehszlovákiának joga lesz a kérdést a Külügyminiszterek Tanácsa elé terjeszteni, és a Tanácsnál segítséget kérni egy végleges megoldás meghozatalához."[964] A magyar területi és politikai bizottság 1946. október 6-án szintén egyhangúlag magáévá tette az albizottság fentebbi határozatát.[965]

A magyar területi és politikai bizottság október 6-i határozata lényegében új mederbe terelte a magyar–csehszlovák lakosságcsere ügyét. Az elfogadott határozat – legalábbis az eredeti javaslattal összehasonlítva – feltétlenül kedvező volt Magyarországra nézve. Elvileg kizárta az egyoldalú csehszlovák akciók lehetőségét, és arra késztette Csehszlovákiát, hogy közvetlen tárgyalások útján keresse a megoldást. Az eredeti indítvány elutasításában kétségtelenül az Egyesült Államoknak és Nagy-Britanniának volt a legnagyobb szerepe, de az egyhangú döntés a Szovjetunió hozzájárulása nélkül nem születhetett volna meg. A Magyarországgal szembeni csehszlovák akciók azonban az említett kitelepítési indítvány módosításával még korántsem szűntek meg.[966] A csehszlovák békedelegáció ugyanis több olyan javaslatot terjesztett elő, amelyek kivétel nélkül Magyarország megbüntetését célozták. Ezeknek a javaslatoknak a többségét a magyar területi és politikai bizottság, valamint a békekonferencia egyéb bizottságai is – a győztes érdekeit szem előtt tartva – elfogadták.[967]

Magyarország, Bulgária és Románia gazdasági kötelezettségeit egyetlen és közös bizottság, a Balkáni Gazdasági Bizottság tárgyalta.[968] A magyar békedelegáció a békeszerződés-tervezethez fűzött gazdasági vonatkozású észrevételeit 1946 augusztusában két jegyzékben tárta a békekonferencia elé.[969] Az egyik Magyarország gazdasági helyzetéről adott általános áttekintést, a másik pedig a konkrét módosító indítványokat tartalmazta.[970] Az említett jegyzékekben foglalt magyar javaslatok figyelembevételének azonban – amint az többé-kevésbé előre látható volt – nagyon csekély volt az esélye, mert a Balkáni Gazdasági Bizottságban nem szándékoztak meghallgatni, s nem is hallgatták meg egyetlen esetben sem a magyar békedelegációt – hasonlóan a többi legyőzött állam képviselőihez. Így a gazdasági bizottságban folyó vitákról és megállapodásokról nemegyszer csak utólag és közvetett úton szereztek tudomást a magyar békedelegáció tagjai, Faragó László gazdasági fődelegátussal egyetemben.[971]

Magyarország gazdasági békekilátásait egyébként erősen gyengítették Románia, Jugoszlávia, Lengyelország és főleg Csehszlovákia jóvátételi, illetőleg kártérítési követelései is.[972]

A legélesebb viták azonban a nyugati hatalmak s főleg az Egyesült Államok és a Szovjetunió javaslatai körül folytak. Mégpedig természetesen nemcsak Magyarország, hanem a többi legyőzött állam gazdasági kötelezettségeit illetően is.[973] Az Amerikai Egyesült Államok Magyarország gazdasági megsegítése címén kifejezett akciót indított a jóvátétel összegének 300 millióról 200 millió dollárra való leszállítására.[974] Ezzel párhuzamosan az Egyesült Államok kormánya több ízben is felszólította a Szovjetuniót és Nagy-Britanniát, hogy együttesen vegyék fontolóra Magyarország gazdasági helyzetét és működjenek együtt a magyar gazdaság újjáépítésében.[975] Sőt, az Egyesült Államok képviselője még azt is kilátásba helyezte, miután a fenti javaslatát nem sikerült elfogadtatnia, hogy az „együttműködés hiánya által

előidézett korlátolt lehetőségek között olyan támogatást nyújtson, ami hathatósan elősegítené Magyarország újjáépítését"[976]. A Szovjetunió képviselője a gazdasági bizottság 1946. október 3-i ülésén válaszolt a jóvátétel csökkentésével kapcsolatos amerikai indítványra,[977] és megállapította, hogy az Egyesült Államok indítványa mögött politikai okok húzódnak meg. Nem akarja, hogy Magyarország és a szövetségesek között jó viszony alakuljon ki, sem azt, hogy ezeknek az államoknak a gazdasági élete talpra álljon. Ha az Egyesült Államok valóban segíteni kívánt volna Magyarország nehéz gazdasági helyzetén – szögezte le a szovjet bizottsági tag –, akkor már visszaadta volna az amerikai zónában levő magyar javakat. Nem is beszélve arról, hogy az Egyesült Államok kormánya lényegében a Szovjetunió, Csehszlovákia és Jugoszlávia rovására akar „nagylelkű lenni".[978] A bizottság Belorusszia, Ukrajna és Franciaország képviselőjének felszólalása után – Görögország és India tartózkodása mellett – 7:5 arányban elutasította a magyar jóvátétel csökkentésével kapcsolatos amerikai módosító indítványt, és a békeszerződés-tervezetben szereplő eredeti jóvátételi összeget fogadta el.[979] Teljesen megfelelt a valóságnak az a szovjet vélemény, amely a Nyugatra hurcolt magyar javak visszatartása és a Magyarország gazdasági helyzete közötti összefüggésre mutatott rá, hiszen azon javak értéke jóval nagyobb volt a jóvátételi kötelezettség összegénél. Arról már nem is szólva, hogy a magyar népi demokrácia szempontjából rendkívül fontos volt a magyar–szovjet viszony további alakulása, amint az nyilvánvalóvá is vált a Balkáni Gazdasági Bizottság tárgyalásai során. Ilyen előzmények után az Egyesült Államok képviselője természetesen presztízsveszteség nélkül nem tarthatta fenn változatlanul Magyarországgal szemben a külföldi állampolgárok háborús veszteségeinek 100%-os kártérítésére vonatkozó eredeti javaslatát. Különösen olyan körülmények között nem, amikor a Szovjetunió mindössze 25%-os kártérítést indítványozott a gazdasági bizottságban. A kártérítés egyébként szintén jobban érintette a magyar gazdaságot, mint a jóvátétel. A szovjet javaslatot elsősorban Nagy-Britannia ellenállása miatt nem sikerült keresztülvinni a Balkáni Gazdasági Bizottságban, ahol végül is francia javaslatra 75%-os kártérítést állapítottak meg. Hasonlóan 7:4 arányban leszavazták azt a szovjet indítványt is, amely a külföldre hurcolt magyar javak visszaszolgáltatását szorgalmazta. Ezekben az esetekben tehát az Egyesült Államok nemhogy nem támogatta a magyar érdekeket, hanem egyenesen gátolta azok érvényre juttatását. A magyar békedelegáció megkísérelte ugyan a békekonferenciához intézett írásos beadványában a gazdasági előírások elviselhetetlenségére felhívni a győztes hatalmak figyelmét, de ennek meghallgatására éppúgy nem volt remény, mint Gyöngyösi külügyminiszter azon nyilatkozatának méltánylására, mely szerint: „A béketervezet gazdasági rendelkezései veszélyeztetik a magyar stabilizációt és az újjáépítés sikerét."[980]

A magyar békedelegáció számára a békekonferencián – amint az

egyébként ugyancsak várható volt – a legkevesebb gondot a katonai kérdések okozták.[981] A békekonferencia katonai bizottsága nem egészen egy óra alatt eldöntötte a magyar békeszerződés-tervezet minden katonai vonatkozású cikkelyét. Eszerint Magyarország szárazföldi hadseregének létszáma 60 000, légierejének személyzete pedig 5000 fő lehetett. Magyarország – a békeszerződés-tervezet előírásainak értelmében – nem tarthatott és nem gyárthatott önhajtású vagy irányított lövedékeket, atomfegyvert és fölös hadianyagot. Ezenkívül kötelezni kellett magát arra is, hogy nem gyárt német és japán mintájú polgári repülőgépeket. Döntött a katonai bizottság – az ország szempontjából legfontosabb kérdésről – a hadifoglyok hazaszállításáról is, mégpedig oly módon, hogy ebben az ügyben a magyar kormánynak külön kell megállapodnia az érdekelt hatalmakkal, azzal a kikötéssel, hogy a hadifoglyok hazaszállításának költségei Magyarországot terhelik.[982]

A békedelegáció tagjai a békekonferencia plenáris ülései és a bizottsági tanácskozások „szünetében", valamint attól függetlenül is igyekeztek a győztes hatalmak támogatását megszerezni. Igaz, ez a tevékenységük, legalábbis az első hetekben, meglehetősen egyoldalú volt, hiszen Auer Pál, Szegedy-Maszák Aladár, Kertész István és mások – részben politikai beállítottságuk, részben pedig ismeretségük folytán – jóformán csak az Egyesült Államok, Nagy-Britannia, Franciaország és a többi nyugati állam képviselőivel találkoztak, illetőleg tanácskoztak. Ennek azután az lett elkerülhetetlenül a következménye, hogy a Szovjetunió és a népi demokratikus államok, köztük a Magyarország problémái iránt talán a legtöbb megértést tanúsító Jugoszlávia képviselőiben is növekedett a bizalmatlanság a magyar delegációval szemben.[983] Lényegében ugyanezt lehet elmondani Nagy Ferenc miniszterelnök párizsi tanácskozásairól is, aki szintén elsősorban az Egyesült Államok békedelegációjától várta a magyar békecélok támogatását.[984] Sőt, döntően a Byrnes külügyminiszterrel folytatott megbeszélésének tulajdonította, hogy a békekonferencián sikerült elhárítani a 200 000 magyar egyoldalú kitelepítésére vonatkozó csehszlovák indítványt.[985] Nincs okunk kétségbe vonni a miniszterelnök közreműködését ebben a kétségtelenül jelentőségteljes ügyben, de ettől eltekintve a nyugati kapcsolatok szinte semmit nem jelentettek a magyar ügy szempontjából a békekonferencián. Gerő Ernő Párizsba érkezésével szembetűnően megváltozott az előbbi helyzet, már ami a kapcsolatok építését, illetve azok irányát jelentette. Gerő Ernő ugyanis mindenekelőtt a Szovjetunió, Jugoszlávia és Csehszlovákia képviselőivel való tanácskozásai során próbált javítani az eléggé reménytelennek látszó magyar békekilátásokon. A Clementis államtitkárral folytatott 1946. augusztus 27-i megbeszélésén azonban, ahol a lakosságcseréről és a kitelepítésről volt szó, nemhogy eredmény nem született, de még megfelelő légkört sem sikerült teremteni.[986] Jóval kedvezőbben alakult viszont a helyzet a Kardeljjel való találkozásán. Ennek köszönhetően augusztus

végén Kardelj és Gyöngyösi külügyminiszter levélváltás formájában rögzítették a két állam között megvalósítandó önkéntes és kölcsönös lakosságcserét.[987] Ez a megállapodás abból a szempontból is komoly jelentőségű volt, hogy járható és követendő útként lehetett rá hivatkozni a Csehszlovákiával folytatott viták során a békekonferencián. A *Szabad Nép* 1946. szeptember 15-i számában a következőket írta a magyar–jugoszláv lakosságcsere-megállapodásról: „Jugoszlávia elfogadta a magyar javaslatokat. A kölcsönös lakosságcsere három év alatt legfeljebb 40 000 emberre vonatkozik."[988] Gerő Ernőnek abban szintén szerepe volt, hogy 1946. szeptember 24-én a Szovjetunió és Magyarország külügyminiszterei találkoztak egymással. Molotov ezen a találkozón a korábbiaknál jóval barátságosabb hangon beszélt a magyar béketörekvésekről, valamint a magyar–szovjet kapcsolatokról, és azt hangsúlyozta, hogy ha a Szovjetunió és Magyarország között vannak is véleménykülönbségek a békekonferencián, bízik abban, hogy a két állam politikáját a jövőben továbbra is a barátság szempontjai vezetik. Hasonló szellemben nyilatkozott Gyöngyösi külügyminiszter is. „Nagyon sajnáljuk – mondta a magyar külügyminiszter –, ha a magunk békecéljaival ellentétbe kerülünk a Szovjetunió céljaival, azonban reméljük, hogy még azokban a kérdésekben is, amelyeket már eldöntöttek, megkapjuk a Szovjetunió támogatását ahhoz, hogy a szomszéd államokkal a jó viszony és a tartós béke kialakítható legyen. Magyarország létfeltétele, hogy a leghatalmasabb szomszédjával, a Szovjetunióval jó viszonyt tartson fenn és jó barátságban éljen."[989] Ez a találkozás feltétlenül gyümölcsöző volt nemcsak a csehszlovák kitelepítési indítvány egyhangú elutasítása vonatkozásában, de a tekintetben is, hogy elérje a Szovjetunió részéről a magyar gazdasági békecélok támogatását. Ezt igazolta egyébként Faragó László gazdasági fődelegátus és Szekfű Gyula követ 1946. október 5-i látogatása Visinszkij külügyminiszter-helyettesnél is.[990] Ezek a kétségtelen részsikerek természetesen nem pótolhatták a régebbi mulasztásokat, amit Gerő Ernő úgy fogalmazott meg, hogy „Csehszlovákia és Románia sokkal jobban előkészítette a saját dolgát, mint mi".[991]

A Külügyminiszterek Tanácsa 1946. október 3-án megegyezett a békekonferencia október 15-én történő befejezésében és a plénum eljárási szabályaiban.[992] A békekonferencia plénumának eljárási szabályait úgy alkották meg, hogy azok már eleve megnehezítették a békeszerződés-tervezeteken esetleg eszközlendő lényegesebb módosításokat. A plenáris ülések tehát inkább csak azt a célt szolgálták – a szavazás mellett –, hogy a résztvevők politikai nyilatkozatokat tehessenek a szavazásra bocsátott békeszerződés-tervezettel kapcsolatosan.

A békekonferencia plénuma 1946. október 12-én szavazott a magyar békeszerződés-tervezetről.[993] A békeszerződés-tervezet tárgyalása során elhangzott felszólalások lényegében már semmi újat nem tartalmaztak. Vita is mindössze Magyarország gazdasági kötelezettségeivel és a csehszlovákiai

'LÁG PROLETÁRJAI EGYESÜLJETEK!

SZABAD NÉP

A MAGYAR KOMMUNISTA PÁRT KÖZPONTI LAPJA

A Szakszervezeti Tanács, az UFOSz és a FÉKOSz tiltakozása az összeesküvők mentésére irányuló kísérletek ellen. — Vidovicsot jogerősen ötévi börtönre ítélték.

KEDD, 1947 FEBRUÁR 11

Korai optimizmus

Párisi tudósítónk jelentése

a magyar békeszerződés aláírásáról

Magyar jegyzék a nagyhatalmakhoz a békeszerződés aláírása előtt

Hivatalos közlés a magyar-csehszlovák helyzetről

Ideiglenes magyar-szovjet árumegállapodás

SZTALINT választották Moszkva képviselőjévé

Lezajlottak a szovjet választások

Sajtótudósítás a magyar kormány jegyzékéről a nagyhatalmakhoz a békeszerződés aláírása előtt

magyar nemzetiségű lakosság kitelepítésével összefüggésben bontakozott ki.[994] Csehszlovákia nevében Clementis megismételte kormányának a magyar kisebbség kitelepítésére irányuló változatlan szándékát, és sajnálatát fejezte ki, hogy az Amerikai Egyesült Államok és Nagy-Britannia delegációinak ellenállása miatt az eredeti indítványt a békekonferencia elutasította.[995]

A békekonferencia plénuma sem tudta azonban véglegesen lezárni a békeszerződésekkel kapcsolatos összes kérdést. Így a békekonferencia befejezése után a Külügyminiszterek Tanácsának november–decemberi ülésszakára hárultak a békeszerződések „szövegezési" feladatai, és függőben maradt számos érdemi kérdés (a Duna nemzetközi státusa, Trieszt jövője, a kártérítések stb.) eldöntése is. Magyarország a Külügyminiszterek Tanácsának New York-i ülésszakán már csak gazdasági kérdésekben és a dunai hajózás ügyének rendezésében volt közvetlenül érdekelve.

A békedelegáció hazaérkezésekor rendezett fogadáson hangzottak el az első hivatalos nyilatkozatok a párizsi békekonferenciáról.[996] Nagy Ferenc miniszterelnök a Magyarországra nézve kedvezőtlen döntéseket az ellenforradalmi rendszer kormányainak politikájával magyarázta, és azt a reményét fejezte ki, hogy a magyar nép is ugyanígy ítéli meg a békeszerződést. „Meg vagyok győződve – mondta a miniszterelnök –, hogy a magyar nép nem a demokratikus külpolitikában fogja keresni a nehézségeink okát, és fel fogja ismerni a párizsi döntésekben a két háború közötti rendszer bűneinek következményeit."[997] Gyöngyösi külügyminiszter elsősorban a gazdasági határozatok kapcsán annak a véleményének adott hangot, hogy a nagyhatalmak Európa békéjét és gazdasági fejlődését szem előtt tartva még megtalálják a módot és lehetőséget arra, hogy „ezeket a kötelezettségeket a mai teherbíró-képességünkkel összhangba hozzák".[998]

A Nemzetgyűlés Külügyi Bizottsága azonban a közvéleménynek is szánt nyilatkozatoknál jóval bővebben és konkrétabban foglalkozott a párizsi békekonferencia eredményeivel és tanulságaival. A Külügyi Bizottság 1946. november 8-i ülésén Gyöngyösi külügyminiszter számolt be a békekonferencia lefolyásáról, illetőleg a magyar békedelegáció tevékenységéről.[999] Nem kis meglepetést okozhatott a külügyminiszter azzal, hogy a békedelegációval kapcsolatosan szinte csak elismerő szavai voltak, a Magyarország számára kedvezőtlen döntéseket pedig nagyrészt a nemzetközi viszonyokkal magyarázta. „Sajnos. . . reménységeink nem váltak valóra. Kitűnt – állapította meg Gyöngyösi –, hogy a béketárgyalásokon a szövetségesek által hangoztatott alapelvek gyakorlatilag nem érvényesültek, és helyüket tisztára hatalompolitikai szempontok és érdekek foglalták el." A külügyminiszter beszámolóját ezúttal nem követte a bizottságban a szokásos vita.[1000] A pártok képviselői számára még túlságosan frissek voltak a párizsi békekonferencia élményei. De ennél is nagyobb szerepet játszott az a körülmény, hogy figyelmüket most már mindinkább a belpolitikai kérdésekre

Gyöngyösi János külügyminiszter aláírja a magyar békeszerződést

irányították. S Párizs tanulságait nem együttesen kívánták levonni, hanem külön-külön, végső fokon jövőbeni belpolitikai küzdelmeik szempontjából.

A Külügyminiszterek Tanácsának 1946. november 3–december 12-i New York-i ülésszakán a békekonferencia által még nyitva hagyott kérdések többségében kompromisszumos megállapodás született.[1001] Így a külföldi állampolgárok kártérítési igényének arányát 75%-ról 66,5%-ra mérsékelték. A dunai hajózás kérdését kivették a békeszerződésekből, és e sokat vitatott probléma megoldását a dunai államok részvételével összehívandó nemzetközi konferenciára bízták.[1002] Elismerték Albánia igényét Olaszországgal szemben, a bolgár–görög határvitát levették a napirendről. Trieszt jövőjét azonban változatlanul nem sikerült rendezni.[1003] Ezután a békeszerződéstervezeteket – a Külügyminiszterek Tanácsának fentebbi határozatait figyelembe véve – 1947 januárjában a londoni külügyminiszter-helyettesi értekezlet öntötte végső formába.

A békekötésre váró felhatalmazásról szóló törvénytervezetet 1947. január 30-án tárgyalta a Nemzetgyűlés Külügyi Bizottsága.[1004] Az ülésen megállapodás született, hogy Padányi Gulyás Béla, a napirend előadója a Nemzetgyűlésben bejelenthesse: „A pártok megegyeztek abban, hogy a békeszerződéssel kapcsolatban a vitát és felszólalásaikat a békeszerződés ratifikálás végett való bemutatása alkalmával fogják megtenni." A Nemzetgyűlés a békekötésre való felhatalmazást 1947. február 5-én valóban vita nélkül

megadta Nagy Ferenc kormányának.[1005] Így tehát már nem volt törvényes akadálya annak, hogy Magyarország képviselője is aláírja a békeszerződést.

Közvetlenül a békeszerződés aláírása előtt Kertész István követ – a magyar békedelegáció nevében – újabb jegyzéket[1006] nyújtott át Bidault francia külügyminiszternek, a békekonferencia elnökének.[1007] „A magyar kormány különösen azt kifogásolta és kifogásolja ma is – hangzott a jegyzék –, hogy a most aláírandó békeszerződés semmi intézményes biztosítékot nem tartalmaz abban a tekintetben, hogy a Magyarország határain kívül élő magyarok alapvető emberi jogai tiszteletben tartassanak, és hogy polgári jogaik tekintetében az egyenjogúság biztosíttassék számukra."[1008] Ennek a jegyzéknek – amely a párizsi békeszerződésnek kétségtelenül egyik legnagyobb hiányosságára mutatott rá – természetesen inkább csak erkölcsi értéke és jelentősége volt, nem tette, valójában nem is tehette vitássá a békeszerződés aláírását.

Gyöngyösi János vezetésével népes küldöttség utazott Párizsba, ahol 1947. február 10-én a külügyminiszter is kézjegyével látta el a Magyarországnak szóló békeszerződést.[1009] Ezt az eseményt azonban a magyar közvélemény tudatában eléggé háttérbe szorították, elhomályosították az országban akkor éppen zajló rendkívül éles belpolitikai küzdelmek.

Az 1947. február 10-én Párizsban aláírt békeszerződés ratifikálása. Viták a külpolitikai orientációról

Közvetlenül a békeszerződés előtt és után még úgy tűnt, hogy az Egyesült Államok Magyarország viszonylatában lényegében folytatja az addigi politikáját. Schoenfeld 1947. február 6-án közölte a magyar kormánnyal, hogy az Egyesült Államok hajlandó a Magyarországnak nyújtott 15 millió dolláros hadseregfelesleg vásárlási kölcsön hitelkeretét további 15 millió dollárral felemelni.[1010] Az erről szóló megállapodást 1947. március 21-én Washingtonban írták alá a két kormány képviselői.[1011] Az amerikai követ 1947. február 13-án megújította a gazdasági információkra, illetőleg a légi jogokra vonatkozóan már többször bejelentett amerikai igényeket.[1012] A békeszerződés aláírásáig kifejezetten bővültek a magyar–brit gazdasági kapcsolatok is. 1946 júliusában feloldották Magyarország mintegy 10 millió dollárt kitevő letéteit a svájci bankoknál.[1013] 1946. augusztus 6-án aláírták a 27-én életbe lépett magyar–brit fizetési egyezményt.[1014] 1946 novemberében a brit parlament elfogadta a Magyarországnak nyújtandó 200 000 font sterling szerszámgép-ajándékra vonatkozó javaslatot.[1015] Igaz, ezzel egyidejűleg úgyszólván folyamatossá váltak a SZEB-en belül az amerikai és brit, illetőleg a szovjet képviselők vitái a német tulajdonnal és a nyugati érdekeltségek helyreállításával kapcsolatosan.[1016]

Weems tábornoknak a SZEB elnökéhez intézett 1947. március 5-i jegyzéke azonban már tartalmában és hangvételében is szembetűnően eltért a korábbi amerikai fellépésektől. Ebben a jegyzékben ugyanis a SZEB amerikai tagja az Egyesült Államoknak a jaltai határozatban vállalt kötelezettségeire, továbbá a fegyverszüneti szerződésre, valamint a békeszerződésben kilátásba helyezett támogatására hivatkozva aggodalmát fejezte ki a magyarországi politikai válság, közelebbről a kisgazdapártnak a köztársaságellenes összeesküvés felszámolásával összefüggésben megindult felbomlása, illetőleg felbomlasztása miatt. „Az újabb magyarországi politikai fejlemények iránya fenyegetni látszik a nép azon jogát – szólt a jegyzék –, hogy a saját maga által szabadon választott kormánya alatt éljen, mert az események a magyar belügyekbe való külföldi beavatkozásra mutatnak annak érdekében, hogy a magyarországi kisebbségi elemek ismételt agresszív próbálko-

zással rákényszerítsék akaratukat a nép által választott többségre."[1017] Weems tábornok jegyzékében tehát nemcsak a magyar baloldalt vádolta meg a hatalom átvételére történő erőszakos kísérlettel, hanem a Szovjetuniót is „felelősségre vonta" a magyar belügyekbe való beavatkozásért. Majd azt követelte, hogy a SZEB amerikai, brit és szovjet képviselője a magyar miniszterelnökkel, a honvédelmi, a belügy- és igazságügy-miniszterrel, valamint a Nemzetgyűlés elnökével együttműködve vizsgálja felül a kialakult helyzettel kapcsolatos tényeket, ide értve Kovács Béla[1018] és az összeesküvés ügyét is, tegyenek javaslatot a magyar kormánynak „egy rendezett megoldás érdekében". Szviridov tábornok, a SZEB szovjet elnökének helyettese 1947. március 8-án válaszolt az amerikai jegyzékre.[1019] Szviridov ebben rámutatott arra, hogy Magyarország demokratikus államrendjét és kormányát a köztársaságellenes összeesküvés veszélyeztette, nem pedig a baloldali pártok, amelyeket nem lehet azzal vádolni, hogy a kisgazdapártot törvényes hatalmától meg akarják fosztani, és kisebbségi diktatúrára törekszenek, mivel azok Magyarország alkotmánya alapján állnak. A szovjet jegyzék külön is aláhúzta azt, hogy a kisgazdapárt – Nagy Ferenc miniszterelnökkel egyetemben – több ízben[1020] elismerte a köztársaságellenes összeesküvés tényét, valamint a párt soraiból kikerült összeesküvők bűnösségét, majd határozottan visszautasította a „vizsgáló bizottság" kiküldésére vonatkozó amerikai indítványt is. „Mint az köztudomású, az összeesküvés kivizsgálása befejezést nyert, és az összeesküvés ügyét a Magyar Köztársaság független, demokratikus bírósága tárgyalja. Ennek alapján nincs módomban elfogadni az Ön erre vonatkozó ajánlatát – hangsúlyozta Szviridov tábornok –, hogy együttesen vizsgáljuk ki a jelenlegi helyzetet és az összeesküvés ügyét, mivel az a Magyar Köztársaság belügyeibe és a magyar népbíróság törvényes jogaiba való durva beavatkozás lenne." A Kovács Bélára vonatkozó amerikai kijelentéseket pedig azzal hárította el Szviridov, hogy azok olyan törvényes jog ellen irányulnak, amely jog a Magyarország területén levő szovjet fegyveres erők védelmét szolgálja.[1021]

Ezzel a jegyzékváltással azonban még korántsem zárult le a szövetséges nagyhatalmak Magyarországgal kapcsolatos vitája. Sőt, Weems tábornok az 1947. március 17-i jegyzékében már kifejezetten az Egyesült Államok kormányának véleményét tolmácsolta: „Az Egyesült Államok kormánya előtt világos az, hogy a kommunista párt vezetése alatt álló kisebbségi csoportok alkotmányos eljárás keretén kívüli taktikával kísérlik meg a hatalom átvételét. Az Egyesült Államok kormányának véleménye szerint ez nyilvánvalóan veszélyezteti a magyarországi demokrácia fennmaradását."[1022] A fentiekből azt a következtetést vonta le a jegyzék, hogy a jaltai egyezmény aláíróinak egyenesen kötelessége a magyarországi politikai helyzet „kivizsgálása", nem lehet tehát azt állítani, hogy az ilyen vizsgálat sértené a Magyar Köztársaság törvényes jogait. Szviridov másnapi válaszjegyzékében pontról pontra igyekezett megcáfolni az Egyesült Államok kormányának március 17-i állítá-

sait.[1023] Többek között rámutatott, hogy a parlamenti bizottság létrehozása azt szolgálta volna, hogy a kisgazdapárt képviselőinek „bűnös szerepét" eltakarja. Nem is beszélve arról, hogy a népbíróságok összetételét, feladatait a kisgazdapárti többségű Nemzetgyűlés által elfogadott köztársaságvédelmi törvény szabályozza. Hasonló szellemben és módon utasította el Szviridov a Kovács Bélával kapcsolatos amerikai követeléseket is. De Edgcumbe tábornok a kormányától kapott utasításra hivatkozva 1947. március 19-én szintén közölte a SZEB elnökének helyettesével, hogy Nagy-Britannia változatlanul kívánatosnak tartja a magyarországi helyzet együttes kivizsgálását, beleértve Kovács Béla ügyét, továbbá „a magyar kormányrendszernek a Nemzetgyűlés megválasztott többségére újabban gyakorolt nyomásból eredő fenyegetését".[1024] Szviridov 1947. március 20-i válasza lényegében mindössze annak a leszögezésére szorítkozott, hogy „Weems tábornokhoz március 8-án intézett, Önnek is megküldött levelemben foglalt okok értelmében nem látok lehetőséget arra, hogy megváltoztassam álláspontomat azzal a javaslattal szemben, amely a jelenlegi magyarországi helyzet, az összeesküvés és Kovács Béla ügyének együttes kivizsgálását kívánja . . ."[1025] A nyugati nagyhatalmak fellépésének célja nyilvánvalóan a kisgazdapártnak és általában a magyarországi polgári erőknek nyújtandó támogatás, bátorítás volt. Az Egyesült Államok és Nagy-Britannia azt igyekeztek ezzel demonstrálni, hogy a békeszerződések aláírása után még az olyan országokban sem hagyják magukra a kommunistaellenes erőket, amelyek a Szovjetunió „érdekövezetébe" tartoznak. De nem csupán erről volt szó, hanem sokkal inkább arról, hogy elsősorban az Egyesült Államok, Nyugat-Európa mellett, Közép- és Délkelet-Európa vonatkozásában is kifejezésre akarta juttatni a kommunizmus „megállítására" irányuló szándékát. Ez az akció végső fokon szerves része volt az „új" amerikai politikának, amely különösen 1947 márciusa óta az Egyesült Államok kormányának tevékenységét és magatartását mindinkább meghatározta.[1026]

Az Amerikai Egyesült Államok külpolitikai akciói[1027] és azok keretében a Magyarországgal kapcsolatos fellépései élénk visszhangot váltottak ki a nyugati polgári sajtóban is. A szélsőséges kommunista- és szovjetellenes állásfoglalások mellett azonban elég szép számmal elhangzottak olyan vélemények is, amelyek kétségbe vonták az amerikai lépések helyességét, s főleg a célszerűségét, valamint aggályokat tükröztek a kisgazdapárt „ellenállási képessége" tekintetében is.[1028]

A nyugati sajtóhangok jórészt olyan időpontban hangzottak el, amikor már ismertté vált az Egyesült Államok „harci programja", amelyet Truman elnök hirdetett meg 1947. március 12-én a Szovjetunió bekerítésére és a világkommunizmus ellen. Ennek a programnak az igazi jelentőségét azonban a nemzetközi politikai körök és természetesen a sajtó is inkább csak megérezte. Mindenesetre annyit „megsejtettek", hogy az Amerikai Egyesült Államok külpolitikája újabb szakaszába lépett. A hitleri Németország elleni

szövetségen már korábban is támadt repedéseket az Egyesült Államok kormánya szakadékká igyekezett mélyíteni. A nemzetközi politikában bekövetkezett változások, különösen az amerikai, brit és szovjet jegyzékváltások fényénél a magyarországi politikai irányzatokat is arra figyelmeztették, hogy minden eddiginél felelősségteljesebben tisztázzák saját bel- és külpolitikai célkitűzéseiket, magatartásukat, valamint határozzák meg azt a szerepet, amelyet az ország életében betölteni kívánnak. Hiszen mind nyilvánvalóbbá vált, hogy a nemzetközi helyzet és a belpolitikai viszonyok fejlődésének kölcsönhatása, s főleg az előbbinek az utóbbira gyakorolt befolyása még a korábbinál is nagyobb jelentőségű tényezővé válik.

Nagy Ferenc miniszterelnök 1947 februárjában kísérletet tett arra, hogy az Egyesült Államok beavatkozását kieszközölje a kisgazdapárt megmentése érdekében.[1029] Ennek megfelelően fogadta Weems tábornok jegyzékét – amelyről egyébként Schoenfeld révén 1947. március 5-én értesült –, s azt politikájának a jövője szempontjából „az első reménysugárnak" tekintette.[1030] Hasonlóan az Egyesült Államok részéről megnyilvánuló bátorításként fogta fel Harold E. Stassennek, a republikánus párt egyik vezetőjének budapesti látogatását is, akivel 1947. március 19-én találkozott, és hosszas, négyszemközti beszélgetést folytatott vele.[1031] Lényegében a fentebb említettek miatt lelkesedett a miniszterelnök a Truman-elv meghirdetéséért is, amelyről így emlékezett meg: „Az amerikai politika növekvő határozottsága nemcsak bennem, de Kelet-Európa minden elnyomott népében is reménységet ébresztett. Mindenki azt várta, különösen a hivatalos magyarázatok után, hogy az egész Kelet-Európa irányában pozitívabb érdeklődés fogja azt követni."[1032] Nagy Ferenc és a véleményét osztó kisgazdapárti politikusok, nemzetgyűlési képviselők – néhány kivételtől eltekintve – a nyilvánosság előtt és hivatalosan nem fejtették ki tulajdonképpeni álláspontjukat. Megpróbáltak „tartózkodó" magatartást tanúsítani. Nem tettek, persze nem is tehettek szovjetellenes nyilatkozatokat, de arra sem mutattak hajlandóságot, hogy akár a koalíció, akár a kisgazdapárt nevében egyetlen bíráló szót is ejtsenek az Egyesült Államok vagy az angolszász hatalmak politikájáról, s konkrétan a nyugati–szovjet jegyzékváltásokról.

A fentebb említett jegyzékváltások, s különösen a Truman-elv meghirdetése meglehetősen érzékenyen és kényelmetlenül érintette a szociáldemokrata vezetőket. A Szocáldemokrata Párt külföldi kapcsolatai, a szociáldemokrata politikusoknak a szocialista pártok különböző konferenciáin való részvétele általában kétségkívül hozzájárultak a magyar népi demokrácia reálisabb nyugat-európai megítéléséhez.[1033] Ugyanakkor itthon, s főleg a Szociáldemokrata Párt körében olyan illúziókat is tápláltak, mintha a párt valóban a „híd" szerepét töltené be a Kelet és a Nyugat között. A szövetséges nagyhatalmak ellentéteinek fokozódása és ezzel együtt a nemzetközi helyzet rosszabbodása láttán azonban, különösen 1947 elejétől, a Szociáldemokrata Pártban is erősödött az a felfogás, hogy a párt külpolitikai célki-

tűzéseiben az addiginál is jobban ki kell domborítani a Szovjetunióval és a népi demokratikus államokkal való együttműködés és barátság fontosságát, persze anélkül, hogy a nyugati kapcsolatok háttérbe szorulnának. Az utóbbiak tekintetében mégis érezhető különbségtételt jelentett az, hogy az SZDP most is inkább a nyugat-európai szociáldemokrata pártokkal való kapcsolatait hangsúlyozta. A Szociáldemokrata Párt 1947. február elején tanácskozó XXXV. kongresszusa – a párt politikai irányvonalával összefüggésben – arra utasította a pártvezetőséget, hogy „szilárdítsa meg és biztosítsa Magyarország őszinte baráti kapcsolatait a világ minden haladó népével, elsősorban a Szovjetunió népeivel, valamint a szomszéd államokkal és a világ minden demokratikus hatalmával és szociáldemokratáival".[1034]

A hidegháborús szellem térhódítása s ennek hatása a nyugat-európai szociáldemokraták magatartására, valamint politikájára azonban mind kilátástalanabbá tette – különösen a Truman-elv meghirdetése után – a fentebbi célkitűzések érvényesítését. Úgy tűnt, hogy a Szociáldemokrata Párt a nemzetközi helyzet eme új tényeiből is meglehetősen gyorsan levonja a következtetéseket. Legalábbis erre utalt az, hogy Szakasits Árpád 1947. március 9-i salgótarjáni beszédében a koalíciós pártok vezetői közül lényegében elsőként foglalt állást az amerikai jegyzék belpolitikai vonatkozásaival kapcsolatosan. „Ez az amerikai jegyzék kétségkívül arra szolgált – mutatott rá Szakasits –, hogy Magyarországon a jobboldali erőket felbátorítsa, reménységre késztesse, és azt a hitet ébressze bennük, hogy támogatásra lelnek az angolszász hatalmaknál."[1035] Néhány héttel később Böhm Vilmos – stockholmi levelében – szintén a magyar–szovjet barátság politikája mellett foglalt állást, de ezzel egyidejűleg – elsősorban gazdasági indokokra hivatkozva – a nyugati hatalmakkal való kapcsolatok megőrzésére is figyelmeztetett.[1036] Szakasits Árpád és Böhm Vilmos véleménye tehát lényegében megegyezett a Szovjetunióval szemben tanúsítandó magatartást illetően, de Böhm már óvakodott és határozottan óvott a nyugati hatalmak politikájának bírálatától. A pártvezetőségen belül a bal- és jobboldal felfogása még inkább eltért egymástól, bár szavakban a jobboldal sem vitatta a Szovjetunióval való együttműködés szükségességét. Végső fokon a szociáldemokrata „híd"-elmélet is a fentebbiekre épült azzal, hogy a baloldal kezdettől fogva nem ugyanazt értette rajta, mint a jobboldal, hiszen a baloldal hídjának „súlypontja" inkább keleten volt, a jobboldalé pedig nyugaton. Ilyen körülmények között a szövetséges nagyhatalmak korábbi együttműködésének megszűnésével előbb-utóbb elkerülhetetlenül be kellett következnie a „híd" összeomlásának is. Más kérdés természetesen az, hogy az események ilyen alakulására ténylegesen a Szociáldemokrata Párt egyetlen irányzata sem volt felkészülve. A veszély túlságosan is gyorsan jelentkezett, meglehetősen váratlanul érte a pártvezetőket. Sőt, a pártvezetőség tulajdonképpen még a Truman-elv meghirdetése után is hosszú ideig

reménykedett abban, hogy végső állásfoglalás tekintetében nagyobb haladékot kaphat.

A Nemzeti Parasztpárt vezetői elég jól látták, hogy a békekötések viszonylag nyugodtabb légköre után feszültebbé vált a nemzetközi helyzet. Alapjában véve helyesen ismerték fel az Egyesült Államok külpolitikai törekvéseit is, valamint Magyarországgal kapcsolatos jegyzékeinek tényleges célját és értelmét. „Az Egyesült Államok nagy gazdasági és hadi erejük tudatában egészen imperialista politikát kezdenek vinni. Truman elnök beszéde valóságos fenyegetés Európa számára... Ugyancsak igyekeznek befolyást szerezni Magyarországon is... és kétszeri jegyzékükkel – hangzott a párt 1947. márciusi központi útmutatója – szinte bátorítják az összeesküvőket."[1037] Nagy-Britannia várható magatartását és politikáját viszont a parasztpárti vezetők – feltehetően a Truman-elv angliai sajtóvisszhangjára alapozva – már korántsem ítélték meg ilyen helyesen.[1038] Azt feltételezték, hogy a Szovjetunió mellett Nagy-Britannia is szembehelyezkedik az Egyesült Államok európai politikájával.

A Nemzeti Parasztpárt álláspontja azonban a valóságban egyáltalán nem volt annyira problémamentes és határozott, mint ahogyan azt hivatalos megnyilatkozásaiból feltételezni lehetett. A parasztpárti vezetőknek a párt nemzetközi elszigeteltsége folytán sem voltak ugyan olyan dilemmái, mint a szociáldemokratáknak, ugyanakkor – néhány baloldali vezetőt kivéve – a pártvezetőségen belül észrevehető bizonytalanság és aggodalom mutatkozott, nem a háborús veszélyt illetően – abban ugyanis nem hittek –, hanem a Szovjetunió külpolitikája melletti esetleges visszavonhatatlan elkötelezettség miatt, amelytől bizonyos fokig az ország függetlenségét féltették.

1947 januárjában a kommunista párt – a francia és az olasz kommunista mozgalom erősödése, valamint a romániai és bulgáriai választások tükrében – meglehetősen optimálisan ítélte meg a haladó erők európai kilátásait, a nemzetközi helyzetet. „Kétségkívüli a balra fordulás Európában – állapította meg a KV januári beszámolója –, többet kell hivatkoznunk ezekre a tényekre."[1039] A kommunista párt Magyarország viszonylatában – a békeszerződés aláírása után is – eléggé biztatónak látta a jövőt nemzetközi szempontból. A békeszerződések aláírása után azonban jóval gyorsabb ütemben romlott a szövetséges nagyhatalmak viszonya, a nemzetközi helyzet, mint ahogyan azt a kommunista párt vezetői is feltételezték. Így az Egyesült Államok fellépése és a Truman-elv meghirdetése is bizonyos fokig váratlanul érte őket. Ennek ellenére tulajdonképpen az MKP volt az egyetlen magyar párt, amely az első pillanattól határozottan állást foglalt az amerikai külpolitikai törekvésekkel kapcsolatosan, és egyértelmű következtetéseket vont le a Truman-elvből. „Nekünk, magyaroknak, azt a tanulságot kell mindebből levonnunk – írta a *Szabad Nép* –, hogy szorosabbra fűzzük kapcsolatunkat a béke és a demokrácia hatalmaihoz, szomszédainkhoz..."[1040] De sajátos módon a kommunista párt véleményében is kifejezésre jutott az

Amerikai szállítmány érkezik 1947. április 22-én

az illúzió, hogy a Truman-elv Nagy-Britanniát az Egyesült Államoktól független és demokratikusabb külpolitika vitelére készteti majd.

A koalíciós pártok véleményében megmutatkozó, sőt szemmel látható eltérések és különbségek eloszlatására vagy legalábbis a tisztázására – a nemzetközi helyzettel s konkrétan a nagyhatalmak jegyzékeivel és a Truman-elvvel kapcsolatosan – szinte alkalmul kínálkozott a külügyi tárca költségvetésének 1947. március 20-i nemzetgyűlési vitája. Ezt az alkalmat egyébként valamennyi párt, az ellenzéket is természetesen beleértve, sajátos erőpróbának tekintette. A napirend előadója, Padányi Gulyás Béla azzal vezette be mondanivalóját, hogy a külügyi tárcának, különösen a kis nemzetek esetében, „szakminisztériumon felül álló" szerepe van.[1041] Ezt elsősorban azzal indokolta, hogy a kisebb nemzetek lényegében nem játszhatnak szerepet saját sorsuk alakításában. Ezután a kisgazdapárti képviselő szinte kizárólag csak a magyar–csehszlovák lakosságcserével kapcsolatos problémákkal foglalkozott. Padányi Gulyás beszéde akarva-akaratlanul is előkészítette a talajt az ellenzék számára azzal, hogy a nagyhatalmak Magyarországgal kapcsolatos vitájáról hallgatott, elkerülte az állásfoglalást. Ezt a körülményt azután Sulyok Dezső – az első felszólaló – messzemenően igyekezett is kihasználni.

Sulyok Dezső felszólalásában – a békeszerződés aláírásának tényéből kiindulva – Magyarország jövőbeni magatartása szempontjából egyként hely-

telenítette az irrendentizmus felélesztését és az „önsanyargató mazochizmust". Kijelentette, hogy a törvényhozás egyik legfontosabb feladata reálpolitikára nevelni a magyar közvéleményt, ugyanakkor a párizsi békeszerződést „reálpolitikailag" sem tartotta kielégítő megoldásnak. Az előbbi gondolatmenetnek a legfőbb tanulságaként Sulyok Dezső – a Magyar Szabadság Párt nevében – határozati javaslatot terjesztett elő Magyarország örökös semlegességének törvénybe iktatásáról.[1042]

Az örök semlegességről szóló javaslat igen látványosan fejezte ki nemcsak a polgári jobboldal, hanem lényegében a kisgazdapárt „gondolatait" is. Sulyok Dezső tisztában volt azzal, hogy egy kimondottan Amerika-barát és nyíltan szovjetellenes indítványnak – kül- és belpolitikai szempontból egyaránt – nincs semmiféle realitása. Ezzel szemben látszólag pártatlan állásfoglalásával esetleg megakadályozhatja, hogy a kormány a Szovjetunió melletti nyilatkozatot tegyen vagy elkötelezze magát a jövőre nézve. Sulyok Dezső tisztában volt azzal is, hogy a kisgazdapárt többségének véleménye megegyezik az ő álláspontjával, bár azt inkább csak „hallgatásukkal" támogathatják. Ezenkívül elég jól látta azt is, hogy a Szociáldemokrata Párt és a Nemzeti Parasztpárt sem tartja kívánatosnak egyelőre azt, hogy túlságosan elkötelezze magát az egyik vagy a másik oldalon. Ilyen körülmények között tehát, ha a kommunista párt erőteljesebben szorgalmazná a nagyhatalmak vitájában való határozottabb állásfoglalást, s főleg a „keleti" külpolitikai orientáció szükségességét, akkor könnyen elszigetelődhet, illetőleg elszigetelhető.

A vitában részt vevő párton kívüli és kisgazdapárti képviselők – az egyetlen Bölöni Györgyöt kivéve – lényegében Sulyok Dezső felszólalásának szellemében nyilatkoztak meg, bár konkrétan egyikük sem hivatkozott rá vagy foglalt állást nyíltan az indítványával kapcsolatosan.

Sajátos helyzetet tükröztek azonban a baloldali pártok képviselőinek felszólalásai is. Buchinger Manó kijelentette, hogy nem volt szándékában az amerikai–szovjet jegyzékváltást szóvá tenni, mert ezúttal voltaképpen két nagyhatalomnak olyan vitájáról van szó, amely a „mi fejünk felett" hangzik el. „Amennyiben azonban közvetve mégis magyar érdekeket érint, a magyar demokráciára vonatkozó utalásokat tartalmaz, kijelentem ünnepélyesen – mondta Buchinger Manó –, hogy mi, igenis, a nagyhatalmaknak még ilyen természetű kritikáját is szívesen és tisztelettel fogadjuk."[1043] Igaz, a fentiekhez azt is hozzáfűzte, hogy nagyon jó lett volna, ha az Egyesült Államok kormánya a Horthy-rendszer idején is ilyen nagy érdeklődést tanúsít Magyarország iránt. Sulyok semlegességi indítványával kapcsolatosan már sokkal határozottabban foglalt állást. Szerinte, ha olyan párt részéről javasolják a semlegességet, amely tudvalevően a „nagykapitalisták világszemléletétől nem egészen idegen", akkor az nem más, mint taktika vagy demagógia. Kertész Miklós szintén elvetette Sulyok Dezső semlegességi indítványát. Szurdi István pedig a Külügyminisztérium apparátusának „ala-

pos restaurációját" követelte. A parasztpárti képviselők beszédei ezúttal nemcsak tárgyszerűségükben, hanem szellemükben is sok rokon vonást mutattak a szociáldemokrata felszólalókkal, még akkor is, ha nem ugyanazok voltak az indítékaik, és más oldalról közelítették meg a vitatott kérdéseket. Kondor Imre és Gém Ferenc teljesen egybehangzóan helytelenítették azt a felfogást, amely a demokratikus külpolitikát horthysta diplomatákkal kívánta volna képviseltetni. De nem elégedtek meg a régi diplomáciai kar tevékenységének egyszerűbb bírálatával, hanem azt követelték, hogy a népi demokrácia külpolitikáját a munkások és parasztok, illetőleg képviselőik valósítsák meg. Elvetették Sulyok Dezső semlegességi indítványát, de Kondor Imre elhatárolta magát a baloldalról jelentkező „egyoldalúságoktól" is.[1044]

A kommunista képviselők a szociáldemokrata és parasztpárti társaik felszólalásaiban kifejezésre jutó ellentmondásokra, félreérthető kijelentésekre közvetlenül nem reagáltak, hanem azokat a momentumokat igyekeztek kidomborítani, amelyek alapjául szolgálhattak egy közös, baloldali jellegű külpolitikai orientáció kialakításának. „Mi – hangsúlyozta Andics Erzsébet –, amikor külpolitikánkat kidolgozzuk, nem nézhetünk sem Moszkvára, sem Londonra, sem Washingtonra, hanem elsősorban Budapestre kell néznünk, a magyar népre, a magyar munkásságra, a magyar parasztságra, a magyar dolgozó értelmiségre."[1045] Majd arról beszélt, hogy Magyarország nemzeti érdeke elősegíteni a demokratikus nagyhatalmak együttműködését, s főleg pedig támogatni a béke tényezőit, szoros barátságot építeni ki a Szovjetunióval. Elismerte, hogy a magyar–csehszlovák viszony a demokratikus magyar külpolitika nehéz feladata. Úgy vélekedett, hogy a szóban forgó kérdés – jelentőségénél fogva – nem csupán a két népi demokratikus állam ügye, hanem mindenekelőtt a Duna-völgyi népeknek a közös ügye is. Éppen ezért magát a megoldást is az előbbiekkel összefüggésben remélte. Horváth Márton a diplomáciai kar megítélésében lényegében csatlakozott a szociáldemokrata és parasztpárti képviselők álláspontjához. Magyarország „közvetítő" szerepével kapcsolatosan pedig azt fejtegette, hogy a szomszéd államokra való orientálódással egyidejűleg a Nyugattal is mélyíteni kell a kapcsolatokat. De Horváth Márton felfogásában a Nyugat tulajdonképpen nem a nyugati hatalmakat és kormányaikat jelentette, hanem a demokratikus irányzatokat és társadalmi erőket. Horváth Márton igyekezett megvilágítani azt a kérdést is – főleg a jövőbeni lehetséges német veszélyre utalva –, hogy Magyarország valójában miért nem lehet semleges, miért nem háríthatja el magától azokat a kötelezettségeket, amelyek a nemzetközi politikai küzdelemben reá hárulnak.

A nemzetgyűlési vita végső soron tehát elég kedvezően alakult a baloldal szempontjából. A baloldali pártok – különböző indokokkal ugyan – elutasították a Sulyok-féle indítványt Magyarország örökös semlegességéről. Valamelyest közelebb kerültek egymáshoz nézeteik az ország

„híd"- vagy a Kelet és a Nyugat közötti „közvetítő" szerepe megítélésében is, bár e téren még meglehetősen távolinak tűnt a baloldal teljes egységének megteremtése. A vitatott kérdésekben azonban egységes koalíciós álláspont mégsem alakult ki. Ebben kétségtelenül döntő szerepet játszott a kisgazdapárt magatartása. A kisgazdapárti képviselők ugyanis „némák" maradtak mind az Egyesült Államok Magyarországgal kapcsolatos politikáját, mind a Sulyok Dezső semlegességi javaslatát illetően. Sőt, Gyöngyösi János külügyminiszter is csak ímmel-ámmal foglalt állást a szabadságpárti indítvánnyal szemben. „A javaslat feltétlenül rokonszenves, a javaslat olyan, amire nem mondhatom azt, hogy a leghatározottabban szemben állok vele – hangoztatta a külügyminiszter –, de már itt a vitában láttam azt, amire nem is számítottam, hogy nincsenek meg ennek a belpolitikai feltételei."[1046]

A Nemzetgyűlésben lezajlott külpolitikai vita pozitív és negatív tanulságait a kommunista párt igyekezett meglehetősen gyorsan levonni. Mindenekelőtt arra törekedett, hogy a Magyarországgal kapcsolatos amerikai–brit jegyzéket illetően hivatalos, tiltakozó állásfoglalást kényszerítsen ki a kisgazdapárttól, majd ezt követően a kormánytól. De mielőtt a kisgazdapárthoz fordult volna, fenti tervét egyeztette a Szociáldemokrata Párttal és a Nemzeti Parasztpárttal. Ennek alapján született meg az a levél, amelyet a baloldali pártok vezetői március utolsó hetében intéztek Nagy Ferenchez: „A Baloldali Blokk pártjai nevében azzal a javaslattal fordulunk Hozzád, hogy a négy demokratikus kormányzó párt adjon ki egy rövid nyilatkozatot az amerikai jegyzék ügyében. A nyilatkozat véleményünk szerint csak annak a leszögezésére szorítkoznék, hogy az összeesküvők elleni eljárás a legszigorúbb köztársasági törvényesség betartásával folyt és folyik, s hogy az összeesküvés felszámolása tekintetében a négy párt teljesen egységes."[1047] A baloldali pártok igénye tehát valóban nem volt maximalista, s tulajdonképpen mellőzte az Egyesült Államok nyílt és közvetlen bírálatát, elítélését. Nagy Ferenc azonban – mint kiderült – még ilyen nyilatkozat megtételére sem volt hajlandó. Sőt, amikor a baloldali pártokhoz tartozó miniszterek a március végi Minisztertanács ülésén felvetették, hogy a kormány adjon választ az amerikai jegyzékre, akkor is Nagy Ferenc határozott ellenállásába ütköztek. A miniszterelnök elutasító álláspontját – lényegében leplezetlenül – azzal indokolta, hogy „nem szabad elrontani az amerikaiakkal való viszonyt".[1048]

Az amerikai jegyzékkel kapcsolatos pártközi viták – a kisgazdapárt és a kormány állásfoglalásával összefüggésben – csak újólag megerősíthették azt a feltételezést, pontosabban véleményt, hogy a kisgazdapárti képviselők és a külügyminiszter parlamenti szereplése – a külügyi vitában – nem a véletlen műve volt. Lényegében reálisan tükrözte azt a helyzetet, hogy a kisgazdapárt és személy szerint a miniszterelnök sem kíván egyezkedni, kompromisszumot kötni a baloldali pártokkal az ország jövőbeni külpoliti-

kai orientációját illetően. Még kevésbé kíván olyan külpolitikát folytatni, amely kétségessé tehetné vagy megingathatná az Egyesült Államok kormányának Nagy Ferenc és társai irányában táplált reményeit, bizalmát. Ez természetesen még inkább sürgetővé tette, hogy a kommunista párt – elsősorban a maga számára – tisztázza azt a kérdést, hogy milyen irányban kívánja a jövőben befolyásolni a koalíciós kormány politikáját.

Az MKP Politikai Bizottsága 1947. március 20-án – a nemzetgyűlés külügyi vitájának a napján – behatóan foglalkozott az ország nemzetközi helyzetével és a koalíciós pártok parlamenti állásfoglalásaival.[1049] Arra a meggyőződésre jutott, hogy haladéktalanul előkészületeket kell tennie a célból, hogy Magyarország – a békeszerződés érvénybelépése után azonnal – részévé váljék a Szovjetunió, Lengyelország, Jugoszlávia és Csehszlovákia által alkotott azon tömörülésnek, amelynek lényegében már Bulgária és Románia is tagja. „Ha ezt elmulasztjuk, elszigetelődünk a valóban demokratikus országoktól. Megnehezítjük az ország további demokratizálódását és megkönnyítjük – állapította meg a Politikai Bizottság –, hogy Magyarország az angol–amerikai imperialista körök pozíciójává váljék . . . „ Az MKP Politikai Bizottsága tehát – kül- és belpolitikai szempontból egyaránt – egyértelmű és határozott szovjetbarát külpolitikai orientáció mellett foglalt állást, beleértve a szerződéses kapcsolatok kiépítését is a Szovjetunióval és a többi népi demokratikus állammal.

Magyarország nemzetközi helyzetének és jövőbeni külpolitikai orientációjának megítélésében a koalíció bal- és jobboldala között kifejezésre jutott különbségek, illetőleg ellentétek a későbbi hetekben-hónapokban tovább mélyültek. Nem utolsósorban a nemzetközi helyzet tényleges alakulásával összefüggésben, amely növekvő mértékben befolyásolta a belpolitikai viszonyokat, a koalíciós és ellenzéki pártok magatartását is. 1947 márciusában–áprilisában a fakultatív vallásoktatás bevezetése s még inkább a bankok államosítása körül támadt viták teljesen nyilvánvalóvá tették, hogy a magyar belpolitika minden addiginál súlyosabb válság felé halad. A baloldal és a jobboldal érdekei között olyan mély szakadék támadt a koalíción belül, amely a pártközi megegyezések szokásos módján már nem volt többé áthidalható. S ez egyúttal azt is jelentette, hogy Nagy Ferenc miniszterelnöknek az a törekvése, mely szerint a népi demokrácia továbbfejlesztésével kapcsolatos döntéseket – a baloldalnak tett kisebb-nagyobb engedmények árán – a békeszerződés ratifikálása utáni időkre halassza el, kudarcot vallott. A miniszterelnök politikája tehát olyan zsákutcába jutott, amely egyetlen irányban sem kínált képviselője számára elfogadható megoldást. Egyfelől ugyanis a baloldali pártok s mindenekelőtt a kommunista párt célkitűzéseivel való egyetértése egész addigi magatartásának és politikájának gyökeres felülvizsgálását igényelte volna, illetőleg feltételezte. Másfelől a kisgazdapárti jobboldal s általában a polgári ellenzék mind bizalmatlanabbul szemlélte a miniszterelnöknek a baloldallal szembeni „gyengeségét", és

tulajdonképpen már „erősebb kezű vezért" keresett a kisgazdapárton belül vagy azon kívül.[1050] A miniszterelnöknek már hosszabb ideje érlelődő elszigetelődését – a koalíción és saját pártján belül is – csak betetőzte az a tény, hogy a baloldal célkitűzéseit nem akarta, a jobboldalét pedig még 1947 tavaszán sem merte vállalni.

A fentiekhez járult, hogy a nemzetközi helyzet, főleg az Amerikai Egyesült Államok és a Szovjetunió viszonyának alakulása sem kedvezett a Nagy Ferenc által képviselt politikának. Sőt, a belpolitikai kudarcot külpolitikailag is „alátámasztotta". A Truman-elv meghirdetése, majd 1947. májusi törvénybe iktatása után ugyanis aligha lehetett kétséges, hogy az Egyesült Államok választás elé kívánja állítani az európai, köztük a közép- és délkelet-európai államok kormányait is. Emellett a moszkvai külügyminiszteri értekezlet eredménytelensége szintén csak újabb bizonyítékul szolgálhatott arra nézve, hogy Nagy Ferencnek a német, s különösen az osztrák békeszerződéshez fűzött reményei, amelyektől a szovjet csapatok Magyarországról való eltávozását várta, hiábavalóak, minden reális alapot nélkülöznek. S közben az Egyesült Államok kormánya egyre határozottabb ellenállást, kommunista- és szovjetellenes lépéseket várt vagy legalábbis kívánt tőle. Ugyanakkor maga a miniszterelnök is lényegében tisztában volt azzal, hogy kormánya a jövőben sem számíthat az Egyesült Államok közvetlen és tényleges beavatkozására abban az esetben, ha netán „kenyértörésre" kerülne sor a koalíción belül.[1051] De a görög–török „segélyprogram" megszavazása, a belga és a francia, majd az olasz kommunistáknak a koalíciós kormányokból – amerikai segédlettel – történő kiszorítása után, vagyis azután, hogy „megkezdődött az új amerikai vonal láncreakciója", ahogyan a *The New York Times* 1947. május 14-én megfogalmazta, a magyarországi baloldali erők sem nézhették többé a „régi szemmel" a belpolitikai események alakulását. Létérdekük fűződött ahhoz, hogy mielőbb és véglegesen magukhoz ragadják a politikai kezdeményezést, egyszer s mindenkorra kizárják a lehetőségét annak, hogy esetleg a kisgazdapárt, illetőleg személy szerint Nagy Ferenc Magyarországon is a francia–olasz példával kísérletezzék.

A baloldal fellépésére az alkalmat közvetlenül kétségtelenül a szovjet kormánynak Nagy Ferenc miniszterelnök jegyzékére adott válasza szolgáltatta. A miniszterelnök ugyanis még Svájcba történt 1947. május 14-i elutazása előtt – Schoenfeld követtel egyetértésben – jegyzékben kérte a szovjet kormányt, hogy Kovács Bélát adja ki a magyar hatóságoknak.[1052] A szovjet elutasító válasz megérkezése után a Minisztertanács 1947. május 28-i ülésén – ahol a kormány tagjai megismerkedhettek a jegyzékhez csatolt ama kihallgatási jegyzőkönyvekkel is, amelyek Nagy Ferencre vonatkozóan is terhelő vallomásokat tartalmaztak – a miniszterelnök azonnali hazahívása mellett döntött.[1053] Nagy Ferenc miniszterelnök azonban a felszólításnak nem tett eleget, hanem 1947. május 30-án délután a berni magyar követségen megírta lemondását.

Dinnyés Lajos, az új miniszterelnök 1947. május 31-én este 7 órakor mutatta be kormányának tagjait a köztársasági elnöknek, s az új kormány még ugyanazon órában letette az esküt Tildy Zoltán kezébe.[1054] Ezzel a kormányválság, legalábbis formálisan, a lehető legrövidebb időn belül megoldódott. Nem így azok a problémák, amelyek Nagy Ferenc távozásával összefüggésben jelentkeztek. A volt miniszterelnököt 1947. június 2-án Varga Béla, a Nemzetgyűlés elnöke is követte Nyugatra.[1055] Ezenkívül a nyugati fővárosokban működő magyar követségek vezetőinek és beosztottainak nagy része szintén „szolidaritást" vállalt Nagy Ferenccel, és megtagadta a Dinnyés-kormány elismerését, illetőleg diplomáciai képviseletét. Az elsők között mondott le Gordon Ferenc berni, Auer Pál párizsi, Szegedy-Maszák Aladár washingtoni és Andaházy Kasnya Béla ankarai követ.[1056] Majd hosszabb-rövidebb idő múlva követte őket Bartók László bécsi, Bede István londoni és Kertész István római követ.

A disszidálási „hullámmal" egyidejűleg a nyugati polgári, részben szociáldemokrata sajtó terjedelmes cikkekben és tudósításokban számolt be a magyarországi eseményekről. Az angol *Daily Herald* és a francia *Le Populaire* 1947. május 31-i számában egyszerűen az orosz befolyás égisze alatt létrejött „kommunista összeesküvéssel" magyarázta a kormányválságot. A francia *L'Epoque* viszont – ugyancsak május 31-i számában – párhuzamba állította a magyar és az olasz eseményeket, s azt a következtetést vonta le belőlük, hogy azok „bár ellenkező előjelűek, de egyforma értékűek". Az amerikai hivatalos és félhivatalos nyilatkozatokból a francia lapok kezdetben arra következtettek, hogy az Egyesült Államok kormánya ezúttal ellenakcióra szánja el magát. A *Combat* 1947. június 6-i és a *L'Aurore* június 7-i számában arról cikkezett, hogy az Egyesült Államok „most kemény lesz", illetőleg „nem nézi ölbe tett kézzel" a magyarországi politikai fejleményeket. Az ilyen és hasonló harcias sajtómegnyilatkozások még a későbbiekben is előfordultak, nem is kis számban, de fokozatosan mégis a mértéktartóbb és józanabb hangok kerekedtek felül. Az *Observer* és a *Daily Mail* már az 1947. június 2-i számában rámutatott arra, hogy az Egyesült Államok „tehetetlenül kénytelen szemlélni a magyarországi helyzet változásait". A *New York Herald Tribune* 1947. június 7-én pedig egyenesen arra figyelmeztette az amerikai kormányt, hogy „ne hamarkodja el lépéseit", sőt az angol *Observer* ugyancsak június 7-i számában nyíltan megírta, soha nem állította senki, hogy az Egyesült Államok védelmezni tudna „vasfüggöny mögötti országokat". Ezek a sajtóhangok is többé-kevésbé érzékeltették tehát, hogy az Egyesült Államok és Nagy-Britannia kormányainak – az egyre szaporodó diplomáciai tiltakozásokon túlmenően – ténylegesen nincsenek eszközeik a közép- és délkelet-európai fejlemények megakadályozására. Ez a körülmény persze a legkevésbé sem tartotta vissza az amerikai kormányköröket attól, hogy nyilatkozataikban a legválogatottabb fenyegetéseket ne intézzék a Szovjetunió és a népi demokratikus Magyarország címére.

Minden bizonnyal elősorban azzal a célzattal, hogy hamis reményeket tápláljanak és további ellenállásra ösztönözzék a polgári jobboldalt a népi demokratikus rendszerrel szemben.[1057]

Dinnyés Lajos miniszterelnök 1947. június 10-én mutatkozott be a Nemzetgyűlésben és ismertette kormánya programját.[1058] Dinnyés Lajos programbeszédében röviden kitért Nagy Ferenc lemondásának körülményeire, s vázolta az azóta végbement eseményeket. Meggyőzően cáfolta azokat a híreszteléseket is, amelyek külföldön terjedtek el, és megpróbálták kétségbe vonni az új kormány megalakulásának törvényességét. Megállapította, hogy kormánya a magántulajdon elvi alapján áll, az egyén szabadságát és jogait minden tekintetben elismeri, s biztosítja a teljes nemzeti szuverenitást és függetlenséget. Ezután a miniszterelnök részletesen ismertette a kormány kül- és belpolitikai célkitűzéseit. A külpolitikát illetően mindenekelőtt a szomszéd népekkel való barátság és együttműködés megszilárdítását jelölte meg feladatul. De a legszorosabb kapcsolatok fenntartását és elmélyítését ígérte a miniszterelnök a nagyhatalmak esetében is: „Barátságban akarunk élni elsősorban a Duna-medencében élő szomszédainkkal, s a legszorosabb együttműködést és kapcsolatot kívánjuk fenntartani és kimélyíteni az Egyesült Államokkal, az Angol Birodalommal, de elsősorban a Szovjetunióval, amely irántunk annyi baráti gesztust tanúsított, és sok tízezer fiát áldozta fel azért, hogy leverje a magyar nép kezéről a német fasizmus bilincseit."[1059]

A nemzetgyűlési vita arról tanúskodott, hogy a pártokat, a különböző politikai irányzatokat nem annyira a Dinnyés-kormány programjának konkrét vonatkozásai érdeklik, hanem sokkal inkább a belpolitikai viszonyok várható alakulása. A közelebbi és távolabbi jövőt illetően azonban csak a baloldalon voltak többé-kevésbé világos és reális elképzelések. Ilyen helyzetből úgyszólván objektíve következett mind a Dinnyés-kormány átmeneti jellege, mind a politikai erőviszonyok további tisztázásának igénye és szükségessége is. A tisztázás feltételei és módja természetesen a nemzetközi helyzet alakulásától, valamint nem utolsósorban a kormány hivatalba lépését követő belpolitikai eseményektől függtek.

Az amerikai–brit megbízottaknak a SZEB szovjet elnökének helyetteséhez, Szviridov tábornokhoz intézett jegyzékei Nagy Ferenc lemondásával kapcsolatosan 1947. június 12-én kerültek nyilvánosságra. Nagy-Britannia képviselőjének jegyzéke lényegében azt állította, hogy a Szovjetunió beavatkozása idézte elő a magyarországi politikai válságot.[1060] Az amerikai jegyzék szintén a magyar belügyekbe való egyoldalú beavatkozással és a jaltai egyezmények megszegésével vádolta a Szovjetuniót, a háromhatalmi bizottság kiküldését követelte a helyzet sürgős megvizsgálása céljából. Sőt, a fentebbi javaslat elutasításának esetén más hatékony intézkedéseket is kilátásba helyezett.[1061] Ezek az intézkedések azonban – mint röviddel később kiderült – elmaradtak. Nyilvánvalóvá vált tehát, hogy az amerikai–brit jegyzékek

elsődleges célja: fokozni vagy legalábbis folyamatossá tenni a belpolitikai válságot.

A nyugati nagyhatalmak jegyzékeit azonban ezúttal a magyar hivatalos tényezők – s mindenekelőtt a koalíciós pártok vezetői – már nem fogadták olyan „belenyugvással", mint azt 1947 márciusában tették. Szviridov tábornok 1947. június 14-i válaszjegyzéke után elsőként Rákosi Mátyás miniszterelnök-helyettes foglalt állást az angolszász–szovjet jegyzékváltással kapcsolatosan.[1062] Az SZDP Politikai Bizottsága 1947. június 16-án – Böhm Vilmos javaslatára – nyilvánított véleményt a jegyzékváltások ügyében, de a Politikai Bizottság, abból a felfogásból kiindulva, hogy nem tartaná szerencsésnek, ha magyar részről beavatkoznának a nagyhatalmak között felmerült vitákba, kizárólag „a magyar belpolitikai életre vonatkozó egyes állításokkal" kapcsolatosan fejtette ki az álláspontját.[1063] Így kijelentette, hogy a Dinnyés-kormány megalakulása a magyar törvények szerint alkotmányos úton, idegen beavatkozás nélkül történt. 1947. június 17-én – és később is – nagyjából hasonlóan nyilatkozott a kisgazdapárt új vezetősége is a Dinnyés-kormány létrejöttének körülményeiről.[1064] Ha a koalíciós pártok véleménye nem is egyezett meg teljesen az amerikai–brit jegyzékekről vagy az angolszász–szovjet jegyzékváltást illetően, azt mindenesetre eredményként lehetett elkönyvelni, hogy végső fokon valamennyien visszautasították a kommunista puccsról szóló vádakat. Ez a körülmény kétségtelenül kedvező hatással volt nemcsak a közvélemény megnyugtatására, hanem a Dinnyés-kormány munkájára is. Ez utóbbinak annál is inkább nagy szüksége volt a politikai és erkölcsi támogatásra, mert többek között olyan nehéz és bonyolult feladat megoldása előtt állt, mint a békeszerződés parlamenti ratifikálása.

A Párizsban 1947. február 10-én kötött békeszerződés becikkelyezéséről szóló törvényjavaslatot a Minisztertanács még május 16-án elfogadta,[1065] de az időközben lezajlott belpolitikai események miatt csak júniusban, a Dinnyés-kormány hivatalba lépése után kerülhetett a törvényjavaslat a Nemzetgyűlés elé. A törvényjavaslatot Padányi Gulyás Béla 1947. június 16-án terjesztette elő a Külügyi Bizottságban.[1066] A bizottság tagjai általánosságban nem szóltak hozzá, hanem csupán a részletes tárgyalás során fűztek megjegyzéseket a törvényjavaslat szövegéhez. Vita is tulajdonképpen csak a körül a kérdés körül bontakozott ki, hogy a békeszerződés aláírásának végrehajtásával összefüggésben milyen jellegű felhatalmazást adjanak a kormánynak. A „pártonkívüli" Pfeiffer Zoltán, aki már azt is kifogásolta, hogy a közjogi, illetőleg a pénzügyi bizottságot nem vonták be a tárgyalásokba, azzal a javaslattal állt elő, hogy külön parlamenti bizottságot hozzanak létre a kormány eme tevékenységének ellenőrzésére. Ezt a javaslatot azonban még Sulyok Dezső sem támogatta. Ő ugyanis mindössze ahhoz kívánt volna ragaszkodni, hogy a kormány felhatalmazása kizárólag „külpolitikai jellegű" legyen, más szóval a békeszerződés végrehajtásával kap-

csolatos felhatalmazást a kormány ne használhassa fel belpolitikai célokra, konkrétan olyan politikai szervezetek, pártok feloszlatására, mint a Magyar Szabadság Párt. Révai József és Kéthly Anna felszólalása után a Külügyi Bizottság tagjai – Sulyok Dezsőt is beleértve – szótöbbséggel az alábbi szövegezésben fogadták el a törvényjavaslat vitatott pontját: „A békeszerződés végrehajtásáról a minisztérium gondoskodik. A békeszerződés végrehajtása keretében a minisztérium rendelettel megtehet a békeszerződés rendelkezései által megkívánt bármely, a törvényhozás hatáskörébe tartozó magánjogi, perjogi, büntetőjogi vagy pénzügyi vonatkozású rendelkezést, és evégből a fennálló törvényektől eltérő rendelkezéseket is megállapíthat. E felhatalmazás alapján közjogi természetű rendelkezéseket kibocsátani nem lehet, és a kiadandó rendelkezések nem állhatnak ellentétben az 1946: I. tc.-kel." A törvényjavaslat ama pontját, amely szerint a jelen felhatalmazás alapján a megelőző évnegyedben kibocsátott rendeleteket minden évnegyed első ülésén a Nemzetgyűlésnek jóváhagyás végett be kell mutatni – nagy többséggel – szintén elfogadta a bizottság. Hasonlóan Mihályfi Ernő miniszter javaslatára azt is magáévá tette a Külügyi Bizottság, hogy a szóban forgó felhatalmazás 1948. december 31-ig szóljon.

A Külügyi Bizottság által jóváhagyott törvényjavaslatot Padányi Gulyás Béla 1947. június 24-én terjesztette a Nemzetgyűlés elé.[1067] Padányi Gulyás a békeszerződés fejezeteinek és a ratifikációs törvénytervezet egyes pontjainak ismertetése után kifejtette véleményét a békeszerződés jellegéről is. A törvényjavaslat kisgazdapárti előadója – mint kiderült – lényegében nem értett egyet a békeszerződéssel, mégis elfogadásra ajánlotta a törvényjavaslatot.

Pesta László, a kisgazdapárt vezérszónoka felszólalásában sok tekintetben másként ítélte meg a békeszerződést. Fájlalta, hogy a békekonferencia nem mérlegelte az 1944. március 19-i német megszállás tényét, amellyel Magyarország elveszítette szuverenitását, s ettől az időtől kezdve árulók és hitlerista zsoldosok tartották kezükben a hatalmat, terrorizálták a népet és hajszolták az országot a végső pusztulás felé. Ugyanakkor elismerte, hogy a békekonferencia által „alkalmazott fenyítéket" a magyar uralkodó osztályok és kormányaik bűnei, mulasztásai ténylegesen kiprovokolták. Pesta László a békeszerződés utáni kibontakozást a szomszéd államokkal való jó viszony és együttműködés megteremtésében látta, amelynek viszont egyik alapvető feltételéül a nemzetiségiek szabadságjogainak biztosítását szabta meg.[1068] A kisgazdapárt vezérszónoka után felszólaló Kéthly Anna azonban nem csupán egyes vonatkozásaiban, hanem egészében értékelte át a törvényjavaslat előadójának a békeszerződéssel kapcsolatos mondanivalóját. Kéthly Anna mindenekelőtt azt hangsúlyozta, hogy a dolgozó nép többszörösen megfizetett, illetőleg megfizet a magyar uralkodó osztályok szörnyű, nemzetellenes bűneiért. Ennek fejében viszont jogosan tarthat igényt szerinte az országra, az ország sorsának további irányítására: „A Ma-

gyar Köztársaság fizet ebben a békeszerződésben azért, amit elődeink csináltak. A magyar dolgozó nép harmadszor fizet most már ezért a háborúért, mert fizetett az előkészületekért, fizetett a háború alatt és fizet most, a háború befejezése után. De amikor ezt a békeszerződést becikkelyezzük, ennek a békeszerződésnek a szövegét tudomásul vesszük, akkor egyúttal azt is megmondjuk, hogy ezzel a békeszerződéssel nemcsak a megbántott és megsértett népeket fizetjük ki, de kifizetjük saját uralkodó osztályunkat is . . . Nincs többé egymással számadásunk, és ki kell lépniük az ország életéből."[1069] Kéthly Anna úgy vélekedett, hogy ezzel a békeszerződéssel a magyar demokráciának új életet kell kezdenie. A békeszerződés jelentőségét Kéthly Anna lényegében abban összegezte, hogy Magyarország történelmében első ízben most nyerte el nemzeti és népi függetlenségét, valamint szabadságát. Ezzel a szociáldemokrata képviselőnő világosan kifejezésre juttatta azt a véleményét, hogy a békeszerződést szigorúsága és súlyossága ellenére is gyökeresen más jellegűnek ítéli, mint a korábbi szerződéseket, így a trianoni békeszerződést is, hiszen az utóbbi az ellenforradalmi rendszer számára biztosította a nemzetközi elismerést, a párizsi békeszerződés viszont a népi demokratikus Magyarország számára nyitja meg a további fejlődés útját.

Horváth Márton a kommunista párt, Farkas Ferenc pedig a Nemzeti Parasztpárt nevében 1947. június 25-én, illetőleg június 27-én fejtette ki a véleményét a békeszerződéssel kapcsolatosan.[1070] A kommunista és a parasztpárti képviselő felszólalásából azonban az derült ki, hogy a baloldalon távolról sem azonos módon ítélik meg a békeszerződést. Horváth Márton felszólalásában alapjában véve helyesen világította meg a trianoni és a párizsi békeszerződések közötti elvi különbségeket. Ugyanakkor a magyar nép felelősségével kapcsolatos félreérthető kijelentései, továbbá Magyarország és Románia felszabadulás utáni fejlődésének, valamint az 1945–1946. évi magyarországi politikai viszonyoknak eléggé egyoldalú értékelésével nem kis mértékben gyengítette mondanivalójának s többségében helyes következtetéseinek hitelét és súlyát. Ezzel szemben Farkas Ferenc valójában mind a trianoni, mind a párizsi békeszerződést igazságtalannak tartotta, s azt szögezte le, hogy a „nemzeti sérelmeket a jövőben is csak őszinte demokratikus eszközökkel, szomszédainkkal való őszinte együttműködés után hozhatjuk napirendre".[1071]

A békeszerződéssel és a ratifikációs törvényjavaslattal kapcsolatos ellenzéki álláspontot[1072] elsőként – mint már annyiszor – Sulyok Dezső fejtette ki a Nemzetgyűlésben. Sulyok Dezső a békeszerződés miatt súlyosan elmarasztalta a felszabadulás utáni magyar kormányokat is, ugyanakkor bírálta, sőt elsősorban a nagyhatalmakat tette felelőssé azért, hogy „igazságos béke helyett olyan békét adtak nekünk, amelytől részleteiben vagy egyáltalán nem, vagy csak nagyon nehezen lehet elvonatkoztatni a büntetetés és megtorlás gondolatát".[1073] Majd mindebből azt a következtetést vonta le, hogy

egyetlen hatalom ügye sem a mi ügyünk, más szóval Magyarország soha többé nem orientálódhat egyoldalúan külpolitikailag, és soha nem válhat bármely hatalom vagy hatalmi csoport „vazallusává". E szépen hangzó szavak mögött valójában az a fajta semlegességi törekvés húzódott meg, amelynek Sulyok Dezső már korábbi nemzetgyűlési beszédeiben is hangot adott. Hasonlóan vélekedett a békeszerződésről és a békeszerződés utáni kilátásokról a párton kívüli Dénes István is. Reicher Endre pedig még a Horthy-rendszer számára is talált mentségeket, ugyanakkor Romániát s főleg Szlovákiát, pontosabban második világháborús szerepüket teljesen egyoldalúan és negatívan állította be. Zsedényi Béla a békeszerződés ratifikálásának jelentőségét szintén Sulyok Dezsővel azonos módon ítélte meg. Mégpedig kedvező alkalomnak tekintette arra, hogy Magyarország „semleges" maradjon, illetőleg tartsa magát távol a szomszéd népekkel és a Szovjetunióval való együttműködés politikájától.

Az előbbiektől bizonyos fokig eltérő nézeteket vallott a Demokrata Néppárt nevében felszólaló Eckhardt Sándor. Éles hangon ítélte el a magyar „fajnacionalizmust", amelynek szerinte döntő szerepe volt Magyarország katasztrófájában, s azt követelte, hogy Magyarország külpolitikája a jövőben járuljon hozzá az Atlanti Chartában lefektetett elvek gyakorlati megvalósításához. Majd felszólalásának befejezésével olyan hivatalos nyilatkozatot olvasott fel, amely a DNP külpolitikai programjaként is felfogható volt.[1074] Parragi György felszólalásában mértéktartóbb hangot igyekezett megütni, és a békeszerződést elsősorban belpolitikai szempontból vizsgálta. Arra figyelmeztette a baloldalt, mindenekelőtt a kommunista pártot, hogy a békeszerződés ratifikálásának tényét ne használja fel az ellenzék „kizárására" a soron levő választásokon. Jóval messzebbre ment el azonban felszólalásában Pfeiffer Zoltán, aki lényegében már polgári ellenzéki választási agitációt folytatott a Nemzetgyűlésben.

A Nemzetgyűlés vitájában Mihályfi Ernő, a külügyminiszteri teendők ellátásával is megbízott tájékoztatásügyi miniszter képviselte a kormány álláspontját. Higgadt és mértéktartó felszólalásában nem titkolta el a békeszerződés ellentmondásait, mindenekelőtt a nemzetiségi kérdés rendezetlenségével kapcsolatos aggodalmait. Ugyanakkor határozottan elítélte azokat a jobboldali kísérleteket, kétszínű megnyilatkozásokat, amelyek valójában csak újabb bel- és külpolitikai nehézségeket, konfliktusokat idézhetnek elő. Ezután a kormány programjában megfogalmazottaknál világosabban és egyértelműbben fejtette ki Magyarországnak a békeszerződés ratifikálása után követendő külpolitikáját: „Új kormányunk külpolitikájának alapja az őszinte és fenntartás nélküli barátság szomszédainkkal, a dunai államokkal és elsősorban a szomszéd nagyhatalommal, a Szovjetunióval."[1075]

A Dinnyés-kormány a ratifikációs törvényjavaslatnak a nemzetgyűlés által történt megszavazásával egyik legnehezebb feladatát oldotta meg. A szavazás azonban távolról sem fejezte ki hűen a pártoknak, a különböző politikai

A SZEB tagjainak búcsúlátogatása Tildy Zoltánnál

irányzatoknak a békeszerződésről alkotott véleményét. A baloldali pártok, sőt ide lehet sorolni a kisgazdapárt egy részét is, a békeszerződés ratifikálásában a népi demokratikus rendszer megszilárdításának és továbbfejlesztésének, valamint nemzetközi elismerésének fontos tényezőjét látta. Helyesen ismerte fel tehát azt, hogy a békeszerződés ratifikálása magában hordja a nemzeti függetlenség és a társadalmi fejlődés, vagyis a haza és a haladás összhangja megteremtésének lehetőségét. A koalíciós pártok képviselői, akik a nemzetgyűlési vitában felszólaltak, nem törekedtek elhallgatni vagy kisebbíteni ennek a békeszerződésnek a szigorúságát és súlyosságát. Mindenekelőtt a gazdasági kötelezettségekkel és a határokon kívül maradt magyar nemzetiségű lakosság jövőbeni helyzetének és sorsának bizonytalanságával kapcsolatosan adtak hangot komoly aggodalmaiknak. A kártérítés 66,5%-ra történt mérséklése valójában még mindig túlságosan nagy terhet jelentett az újjáépülő nemzetgazdaságnak. Nem is beszélve arról, hogy a békeszerződés olyan javak és értékek kiszolgáltatására kötelezte a magyar kormányt, amelyeknek eredete és tulajdonjoga legalábbis vita tárgyát képezte, illetőleg képezhette. A békeszerződés a nemzetiségek s ezen belül természetesen a magyar nemzetiség kérdését is azon kormányok belügyének tekintette, amely államok keretében a nemzetiség élt. A nemzetiségi kérdés tisztázásának, kielégítő szabályozásának elmulasztását nem pótolhatta az emberi szabadságjogok deklaratív elismerése, az ENSZ Alap-

okmányának elfogadása, hiszen az azokban lefektetett szabadságjogokkal csak akkor és úgy élhetett igazán a nemzetiségi lakosság, ha ezeknek az alapfeltételét jelentő nemzetiségi jogokról, többek között a nyelvhasználatról jogszabályban rögzített gondoskodás történik. Erre egyébként már csak azért is szükség lett volna, mivel a békekonferencia anélkül döntött, hogy akár egyetlen esetben is megkérdezte volna a nemzetiségi lakosságot, mely állam keretein belül óhajtana élni.

A békeszerződésnek ezen - és más - ellentmondásai Magyarországon is alkalmat kínáltak arra, hogy a polgári ellenzék a közvélemény csalódottságát nacionalista hangulat felszítására használja fel. A semlegesség felvetése pedig már szinte leplezetlenül a magyar népi demokráciának a Szovjetuniótól és a többi szomszédos államtól való „elválasztását" célozta. Az ellenzék minden bizonnyal arra épített, hogy javaslata - a békeszerződés miatt erősen csalódott magyar közvéleményben - kedvező fogadtatásra talál. Azzal ugyanis komolyan nem számolhatott, hogy a Nemzetgyűlés megszavazza a semlegességi indítványokat. A koalíciós pártok képviselői felszólalásaik során - több-kevesebb határozottsággal - elutasították ugyan a semlegességet mint lehetséges alternatívát, de nem tárták fel világosan és egyértelműen, hogy a semlegesség felvetése s még inkább esetleges kinyilvánítása egy kis ország törvényhozása részéről, anélkül, hogy az a nagyhatalmak egyöntetű támogatását, az ENSZ elismerését és garanciáját élvezné, nem csupán üres és káros demagógia, de egyben a nemzeti érdekek és a teljesen még vissza sem szerzett szuverenitás kockáztatása is. Magyarország, ezen túlmenően, már csak azért sem léphetett erre az útra, hiszen a békeszerződés által nyitva hagyott és megoldásra váró problémáinak rendezését szinte kizárólag csak a Szovjetuniótól és a vele rokon politikai és társadalmi berendezkedésű szomszéd államoktól, konkrétan a velük való együttműködés elmélyítésétől várhatta, illetőleg remélhette.[1076] A magyar törvényhozás a békeszerződés ratifikálásával és a semlegesség elutasításával mindenesetre ebben az irányban is megtette az első lépést.[1077]

Magyarország kétoldalú barátsági, együttműködési és kölcsönös segítségnyújtási szerződést köt a Szovjetunióval és az európai népi demokratikus államokkal

Az 1947. augusztus 31-i országgyűlési választáson a Magyar Kommunista Párt kapta a legtöbb szavazatot, a választási szövetség pártjai (MKP, SZDP, NPP, FKGP) pedig együttesen a szavazatoknak több mint 60%-át.[1078] Ez nemcsak lehetővé tette, hanem lényegében biztosította is, hogy a kommunista párt a korábbiaknál sokkal kedvezőbb feltételek között valósíthassa meg külpolitikai célkitűzéseit. Az 1947. szeptember 23-án újjáalakult Dinnyés-kormányban az MKP 5, az SZDP és az FKGP 4–4, az NPP 2 helyet kapott. A felszabadulás után most került első ízben, Molnár Erik személyében, kommunista politikus a külügyi tárca élére.[1079]

A Magyar Kommunista Párt kormányprogram-javaslatában külpolitikai téren a legsürgősebb kormányzati teendők között fogalmazta meg a „baráti szerződés előkészítését demokratikus szomszédainkkal".[1080] Ezt a politikát a Kommunista és Munkáspártok Tájékoztató Irodájának az alakuló ülése is megerősítette.[1081] A tanácskozáson részt vevő kommunista pártok képviselői ugyanis Andrej Alekszandrovics Zsdanovnak a nemzetközi helyzetről adott tájékoztatója alapján magukévá tették azt az álláspontot, mely szerint a világon „két tábor" alakult ki: „az imperialista, demokráciaellenes tábor", melynek az amerikai világuralom megteremtése és a demokrácia megsemmisítése a célja, a másik pedig „az imperialistaellenes, demokratikus tábor", mely az imperialista rend aláásását és a demokrácia megszilárdítását tekinti fő feladatának.[1082] Ez a felfogás tehát – végletesen leegyszerűsített világképet felvázolva – azt képviselte, hogy végső fokon mindenkinek a fentebbi két politikai csoportosulás valamelyikéhez kell tartoznia. Emellett Zsdanov azt is hangsúlyozta, hogy az általános, demokratikus béke biztosításában, „a háború utáni korszak e fő feladatának megoldásában a Szovjetuniót és külpolitikáját illeti a vezető szerep".[1083] Az újabb világháború elhárításának az eszközeivel kétségtelenül leginkább a Szovjetunió rendelkezett, de a „vezető szerep" feleleventése elméletileg és gyakorlatilag is téves és hibás következtetésekhez vezethetett, pontosabban vezetett, mert nem engedett elég teret ahhoz, hogy az egyes népi demokráciák „önálló külpolitikai arculata is kellően megnyilvánulhasson".[1084] A Tájékoztató Iroda lét-

rejötte és állásfoglalásai az MKP politikájára is rendkívül komoly hatással voltak. A pártvezetők a legelső és legfőbb tanulságként azt vonták le belőlük, hogy meg kell gyorsítani a társadalmi-politikai átalakulás folyamatát és a külpolitika nemzetközi összehangolását. A szóban forgó törekvések érvényesítésének tulajdonképpen kedvezett az amerikai–angol irányvonal.

1947. szeptember végén tárgyalta az ENSZ Biztonsági Tanácsa többek között Bulgária, Románia és Magyarország felvételét. Magyarország ENSZ-tagsága mellett a Szovjetunió, Franciaország, Lengyelország, Kolumbia és Szíria szavaztak, hatan, köztük az Amerikai Egyesült Államok és Nagy-Britannia képviselője, tartózkodtak a szavazástól.[1085] Ez gyakorlatilag azt jelentette, hogy ez utóbbiak elutasítják Magyarország felvételét az Egyesült Nemzetek Szervezetébe. A Biztonsági Tanács döntésével kapcsolatosan a Dinnyés-kormány hivatalos nyilatkozatot adott ki, amelyben leszögezte, hogy az elhangzott vádat, mely szerint a magyar kormány „nem képes eleget tenni az Egyesült Nemzetek Alapokmányában foglalt kötelezettségeknek, alaptalannak és valótlannak minősíti és a leghatározottabban visszautasítja".[1086] A Biztonsági Tanács döntése természetesen erőteljesen éreztette hatását a kormányprogram parlamenti vitájában is.

Dinnyés Lajos 1947. október 7-én ismertette kormányának programját az Országgyűlésben.[1087] A miniszterelnök programbeszédében részletesen foglalkozott Magyarország nemzetközi helyzetével és a kormány jövőbeni külpolitikájával. Abból indult ki, hogy a békeszerződés életbe lépett, hazánk visszanyerte szuverenitását. „Ennek következtében most – mondta a miniszterelnök –, hogy szuverenitásunkat visszanyertük, szomszédainkkal szorosabbra akarjuk fűzni és megerősíteni baráti, gazdasági és politikai kapcsolatainkat."[1088] A fentebbiekkel összefüggésben a miniszterelnök a legidőszerűbb külpolitikai feladatként a Szovjetunióval való őszinte, baráti kapcsolatok további ápolását jelölte meg. De világosan körvonalazta Magyarországnak az európai népi demokratikus államokhoz fűződő viszonyát is. A „legnagyobb barátsággal és elismeréssel" emlékezett meg a Jugoszláv Szövetségi Népköztársaságról, külön is kiemelve annak a nemzetiségi politikáját. A népi demokratikus államokkal való szorosabb együttműködés szempontjából egyedül Csehszlovákiát illetően látott akadályt, mégpedig a magyar nemzetiségű lakosság helyzetének a rendezetlensége miatt. A miniszterelnök az Amerikai Egyesült Államokkal, Nagy-Britanniával és Franciaországgal kapcsolatosan is a jó viszony megteremtését tűzte ki kormányfeladatként. Ugyanakkor ismételten megütközésének adott hangot kormánya nevében, mert a Biztonsági Tanács néhány tagja „hamis értesülések és állítások" alapján meghiúsította Magyarországnak az ENSZ-be való felvételét. „A magyar demokrácia szuverenitásának birtokában különös gonddal fog őrködni – mutatott rá Dinnyés Lajos –, hogy belső ügyeibe kívülről beavatkozás ne történjék és ha történik, miként a múltban, úgy a jövőben is minden ilyen irányú kísérletet a legerélyesebben vissza fog utasítani. Viszo-

Ortutay Gyula fogadja Hawlett Johnsont Budapesten

nyunk annál barátságosabb lesz az Egyesült Államokkal és Angliával, minél jobban megértik ezekben az országokban, hogy a magyar demokrácia útja bel- és külpolitikában végleges út, a demokrácia útja, amelyről letéríteni bennünket nem lehet."[1089]

A Dinnyés-kormány külpolitikai célkitűzéseiről elsőként Barankovics István, a Demokrata Néppárt főtitkára mondta el a véleményét. A legnagyobb ellenzéki párt képviselője a magyar külpolitika céljainak sorrendjét a puszta létezés, a független államiság, a határokon túl élő magyarok emberi és nemzeti jogainak biztosításában, s végül a belső jobblét külső feltételeinek a megkeresésében jelölte meg. Mivel a külpolitikai kapcsolatainkat „elsősorban és alapvetően" földrajzi helyzetünk határozza meg, minden tőlünk telhetőt meg kell tennünk, hogy leghatalmasabb szomszédunkkal, a Szovjetunióval való viszonyunkat a kölcsönös bizalomnak és az érdekek kölcsönös tiszteletben tartásának a szilárd, állandó alapjaira helyezzük. Barankovics úgy látta, hogy tragikus következményei lennének annak, ha az ország valaminő szovjetellenes politikai, gazdasági vagy világnézeti összefogás bázisává válnék. A szomszéd államokkal való jó viszony kiépítésének szükségességét ő ugyancsak mindenekelőtt az ország földrajzi helyzetével indokolta. „Sohasem szabad azonban e vonatkozásban megfeledkeznünk a

határokon túl élő magyarokról – állapította meg Barankovics István –, akiknek emberi jogai felett – és a nemzetiség joga is ilyen emberi természetjog – őrködnünk nem csupán erkölcsi, hanem népi és nemzeti kötelességünk is, amelyről soha le nem mondhatunk önmagunk megalázása nélkül."[1090] Barankovics az Amerikai Egyesült Államokkal és a Nagy-Britanniával való jó viszony fenntartását is nagyon fontosnak tartotta. Abból a tényből pedig, hogy az ENSZ-be való felvételünk nem a tagadó, hanem a tartózkodó szavazatok miatt hiúsult meg, arra a következtetésre jutott, hogy azok, akik a szavazástól tartózkodtak, elsősorban a „világpolitikai mérkőzés" szempontjai szerint cselekedtek, és nem mérlegelték érdeme szerint azt, hogy maga Magyarország megfelel-e a felvétel feltételeinek. Ezután a Demokrata Néppárt főtitkára még azzal egészítette ki mondanivalóját, hogy a világ fenyegető kettészakadásán senki sem veszíthet többet, mint a kis népek, amelyeknek főbenjáró érdeke a világ összhangja, és amelyek máris első számú szenvedői lettek a világfeszültségnek, jóllehet annak a legkisebb részben sem voltak az előidézői. A második legnagyobb ellenzéki párt, a Magyar Függetlenségi Párt képviselőjének szintén az volt a véleménye, hogy nem lehet magyar reálpolitikát folytatni az orosz–magyar barátság szempontjának figyelembevétele nélkül. Ezt a szempontot Moór Gyula úgy vélte érvényesíthetőnek, hogy Magyarország ne váljék a Szovjetunióval szemben ellenséges vagy barátságtalan politika támaszpontjává, és mind a két fél számára előnyös gazdasági kapcsolatok alakuljanak ki. Ezzel egyidejűleg Moór Gyula élesen bírálta a kommunista sajtót angolszászellenes hangvételéért. Szerinte az orosz barátság nem jelentheti azt, hogy fasisztának kellene nevezni az Egyesült Államokat és reakciósnak Nagy-Britanniát. Parragi György, a Független Magyar Demokrata Párt parlamenti csoportjának tagja felszólalásában elítélte a bármely oldalról jelentkező háborús propagandát, majd arról beszélt, hogy nincs háborús veszély, és a kis nép a háborúban csak veszíthet, különösen, ha olyan földrajzi és történelmi helyzetben van, mint Magyarország. A világpolitika polarizálásának megoldása szerinte különben szintén nem Magyarország feladata. A Polgári Demokrata Párthoz tartozó Supka Géza mondanivalójának lényegét pedig abban lehet összegezni, hogy „ne avatkozzunk bele a nagyok háborújába". Ezzel szemben a polgári radikális Zsolt Béla azt fejtegette, hogy a háborús fenyegetés, még ha nyugatról jön is, még ha demokratikus álarcban fordul is felénk, akkor is minden eddiginél szörnyűbb bűncselekményre való felkészülés és bujtogatás.[1091]

A koalíciós pártokhoz tartozó képviselők felszólalásaik során természetesen elfogadták és támogatták a kormány külpolitikai célkitűzéseit, bár az érveik gyakran közel sem estek egybe. Így a kisgazdapárti Tóth László Magyarország felszabadulás utáni külpolitikai „vonalvezetését" az ország földrajzi helyzetével hozta összefüggésbe, és ezzel indokolta azt is, hogy a magyar külpolitikának miért kell elsősorban a Szovjetunió felé fordulnia.

AZ ORSZÁGGYŰLÉS ELNÖKE

KÉPVISELŐ $\frac{\text{ÚR!}}{\text{ÚRNŐ!}}$

Az Interparlamentáris Unió Magyar Csoportja a közel jövőben újjáalakul.

A Csoport célja a magyar törvényhozók bekapcsolása az Interparlamentáris Unió munkájába és ennek keretében a parlamentek tagjai között a személyes kapcsolatok kiépítése, valamint együttes erővel a demokratikus intézményeknek, a békeműnek és a nemzetek közötti együttműködésnek a megerősítése és továbbfejlesztése. Évégből az Interparlamentáris Unió a parlamenti úton megoldható valamennyi nemzetközi érdekű kérdésben állást foglal és mindent megtesz magának a parlament intézményének továbbfejlesztése, működésének javítása és tekintélyének növelése érdekében is.

Amennyiben Képviselő $\frac{\text{Ur}}{\text{Urnő}}$ az Interparlamentáris Unió fenti nemes célkitűzéseit magáévá teszi és támogatni kívánja, úgy kérem, hogy a Csoportba való belépését a Csoport főtitkáránál: dr. Molnár Zoltán elnöki osztályfőnöknél (országgyűlés elnöki hivatala) legkésőbb f. évi november hó 5-ig bejelenteni szíveskedjék.

Budapest, 1947. évi október hó 30-án.

NAGY IMRE s. k.

476671 Athenaeum Budapest

A parlamenti képviselőkhöz intézett felhívás az Interparlamentáris Unió magyarországi megalakulásakor

„Éppen ezért tévedés lenne a szovjet–magyar viszonyt bármelyik párt kizárólagos ügyének tekinteni. Ez a magyar politika egyetemét érdekli, és mindenkinek egyforma érdeke fűződik ahhoz – mondta Tóth László –, hogy ez a viszony a szó legteljesebb értelmében jó legyen."[1092] A kisgazdapárti képviselő úgy vélekedett, hogy „a jelenleg fennálló nemzetközi ellentétek folyományaképpen" nem vették fel Magyarországot az ENSZ tagjainak sorába. A szociáldemokrata Révész Mihály pártjának többnyire már ismert nézeteit hangoztatta a jövendő magyar külpolitikával kapcsolatosan, s ezt nem is rejtette véka alá: „Csak megismételhetem az Országgyűlés termében azoknak az elvtársaimnak a mondatait, akik persze hosszasabban, mint ahogyan én most tehetem, rámutattak arra, hogy a legőszintébb, legodaadóbb szovjetbarátság, a Duna-völgyi népek gazdasági, politikai és kulturális együttműködése és a legjobb viszony fenntartása a világ minden haladó és demokratikus nemzetével: ez a Szociáldemokrata Párt külpolitikai habitusa, ha ugyan egy mondatban lehet és szabad ezt összefoglalni . . ."[1093]

A magyar külpolitika jövőbeni várható iránya és konkrét lépései kétségtelenül leginkább Révai József felszólalásából derültek ki. A miniszterelnök szavaihoz kapcsolódó mondanivalója azonban önmagában is átfogó külpolitikai programot tartalmazott, világosan és határozottan szembesült az ellenzék, sőt némelykor a koalíciós partnerek külpolitikai elképzeléseivel is. Révai úgy jellemezte Magyarország nemzetközi helyzetét, hogy a békeszerződés ratifikálása és szuverenitásunk visszanyerése után újra lehet és kell aktív külpolitikát folytatni. Ennek a külpolitikának persze határt szab az, hogy nem vagyunk nagyhatalom, hanem kis ország és kis nép vagyunk. De ebből egyáltalán nem az következik, hogy figyelmen kívül hagyhatjuk a nemzetközi politika fejleményeit. Ellenkezőleg, figyelnünk és ismernünk kell a világpolitika fontos kérdéseit, mozgató erőit, sőt állást is kell foglalnunk, akár tetszik, akár nem, ha nem akarjuk, hogy előkészületlenül érjenek bennünket meglepetések. A Magyar Kommunista Párt is szívesen látná, ha a nagyhatalmak megegyezésre jutnának egymással a vitás kérdésekben, de olyan megegyezést akar, amely „az imperialisták terveinek csődjével végződik". Révai József az előbbiekkel összefüggésben utasította el azt a felfogást és magatartást, amely a nagyhatalmak vitáitól való távolmaradásra, semlegességre szólít fel vagy legalábbis azt sugallja. „A mögött a jelszó mögött, hogy ne avatkozzunk a nagyok dolgába, az rejlik, hogy a világpolitikai ellentéteket elsősorban képviselő nagyhatalmak közé egyenlőségjelet teszünk, és az angolszász törekvéseket éppen úgy egyszerűen hatalmi politikának hívjuk, mint azokat a törekvéseket, amelyeket a nemzetközi politikában elsősorban a Szovjetunió képvisel. Mi, kommunisták, erre az egyenlősítésre nem vagyunk kaphatók. Mi azt mondjuk – hangsúlyozta Révai –, hogy az egyik oldalon a szocializmus országa és demokratikus szövetségesei állnak, a másik oldalon pedig a monopoltőke országa áll szövetségeseivel."[1094] Révai József arra is rámutatott, hogy nem földrajzi helyzetünkből kifolyólag

Károlyi Mihály és Nagy Imre részt vett
az Interparlamentáris Unió 1948-as ülésén

József Attila válogatott verseinek fordítását átadják a francia követségen

kell a magyar külpolitikának a szomszédokra orientálódnia, hanem azért, mert ezek demokratikus rendszert építettek ki országaikban. A béke megerősítése a legfontosabb magyar nemzeti cél, de ezt csak a demokratikus erők nemzetközi összefogásával lehet megvalósítani. Végül Révai felszólalásában röviden kitért a Tájékoztató Iroda megalakulására is. Igyekezett eloszlatni a Tájékoztató Irodával kapcsolatosan felmerült olyan aggályokat, hogy a kommunisták ezentúl szembefordulnak a demokratikus egység politikájával és a szociáldemokratákkal is. „Ez az értekezlet nem kommunista ügy volt csak, ez az értekezlet – jelentette ki Révai – ügye volt minden demokratikus erőnek, mindenkinek, aki a békét és a nemzeti függetlenség ügyét a szívén viseli. Ez az értekezlet felhívást jelentett be a béke, a nemzeti függetlenség és a demokrácia erői számára, hogy tömörüljenek . . ."[1095] A koalíciós partnerek közül vitathatatlanul Erdei Ferenc felszólalása állt – szellemében és tartalmában egyaránt – a legközelebb az MKP álláspontjához. Erdei bírálta Barankovics Istvánt, aki határozottan óvott attól, hogy Magyarország bármilyen formában állást foglaljon a „nagyok" ügyeiben. „Való igaz – mondta Erdei Ferenc –, hogy a kis nemzetek sorsa bizony nagyon függ a nagyokétól, de a kis nemzetek sorsa és jövője mégis csak azon fordul meg, hogy maguk mennyire állnak a talpukon, mit csinálnak,

Jugoszláviai nyaralásra utazó magyarok

milyen magatartást tanúsítanak és milyen politikával munkálják saját jövőjüket."[1096] A parasztpárti politikus Magyarország szempontjából különösen a szomszédokkal való összefogásnak tulajdonított nagy jelentőséget. Ez az összefogás ugyanis szerinte minden olyan imperialista erővel szemben hatékony lehet, amely ezeknek a népeknek a függetlenségét, szabadságát és belső demokratikus fejlődését veszélyezteti.

A kormányprogram parlamenti vitája arról tanúskodott, hogy a magyar külpolitika szovjetbarát orientációja tekintetében nincs különösebb ellenkezés vagy eltérés a koalíciós pártok között, sőt az ellenzéki pártok képviselői is többnyire, legalábbis szavakban, a Szovjetunióval való együttműködés és barátság fenntartása, illetőleg ápolása mellett foglaltak állást. Ez persze korántsem jelentette azt, hogy az együttműködés tartalmát és következményeit illetően is azonos véleményen lettek volna a koalíció és az ellenzék tagjai. A helyzet bonyolultságát jól érzékeltette az a körülmény is, hogy a Szovjetunióhoz való viszony tekintetében a polgári radikális ellenzék számos képviselője feltétlenül közelebb állt a baloldali pártok álláspontjához, mint a kisgazdapárt vezérszónoka. De ennél is jóval nagyobb különbség mutatkozott a pártok között akkor, amikor a nyugati nagyhatalmak politikájáról nyilvánítottak képviselőik véleményt. A nagyobb ellenzéki pártok és

részben a kisgazdapárt, sőt bizonyos értelemben még a vitában részt vevő szociáldemokrata képviselő is tulajdonképpen a nyugati nagyhatalmakkal való jó kapcsolatok megőrzéséért szálltak síkra. Akár olyan módon, hogy világosan és egyértelműen juttatták kifejezésre véleményeiket, akár olyan módon, hogy óvták a magyar külpolitikát a „nagyok" vitáiba való beleszólástól, az állásfoglalástól. Ebben a kérdésben jóformán csak Erdei Ferenc és Zsolt Béla véleményét lehet, pontosabban lehetett Révai József mondanivalójával rokonítani. Lényegében ugyanez mondható el a Szovjetunióval és a népi demokratikus államokkal való szorosabb politikai együttműködés kétoldalú szerződésben való rögzítésének az időszerűségéről is. Igaz, a kormányprogram nem állította a pártokat kész helyzet elé ebben a kérdésben. Az ellenzék túlnyomó része nyilvánvalóan a nyugati nagyhatalmak politikájára, közelebbről a Magyarország iránti érdeklődésére építette fel a jövőjét. A koalíció tagjai körében megnyilvánuló bizonytalanság pedig részben az egyoldalú szovjet orientációtól való félelemből, részben abból fakadt, hogy a közvéleményben még túlságosan elevenen éltek a párizsi békekonferencia negatív hatásai és a semlegesség illúziója. Arról már nem is beszélve, hogy a szomszédos népi demokráciák és Magyarország viszonylatában még nem is akármilyen kérdések vártak tisztázásra.

Ezekkel a problémákkal – úgy tűnik – a Dinnyés-kormány maga is tisztában volt. Elsősorban ezzel magyarázható, hogy a kölcsönös segítségnyújtási szerződésekhez vezető úton igyekezett a fokozatosság elvét alkalmazni. A barátsági, együttműködési és kölcsönös segítségnyújtási szerződéseket ugyanis általában a gazdasági és kulturális egyezmények aláírása előzte meg. Magyarország Jugoszláviával 1947. október 15-én, Bulgáriával október 29-én és Romániával november 25-én írta alá a kulturális egyezményt.[1097] Erre az időre Magyarországnak – a Szovjetunió mellett – még egyedül csak Jugoszláviával volt hosszabb lejáratú gazdasági egyezménye.[1098] Ebből is kitűnik, hogy a felszabadulás után a magyar–jugoszláv kapcsolatok fejlődtek a legígéretesebben. Ebben a viszonylatban érlelődtek a szorosabb együttműködés feltételei a legzavartalanabbul. S ez nemcsak a párt- és kormányközi kapcsolatokra vonatkoztatható, hanem jórészt a társadalmi köztudatra is.

A *Szabad Nép* 1947. szeptember 12-én „Barátsági szerződést demokratikus szomszédainkkal!" c. cikkében arról írt, hogy a régi reakciós és csődöt mondott külpolitikai irány késői hazai követői azt hirdetik, hogy a szomszédos államok baráti szerződései Magyarország bekerítésére irányulnak, egy új, erősebb és veszélyesebb kisantant megteremtését szolgálják. A valóságban azonban egészen másról van szó, hiszen ezeknek a szerződéseknek nem az a lényegük, hogy azokat szláv államok kötötték meg egymással,[1099] hanem az, hogy demokratikus és békeszerető államok szoros együttműködését szentesítik. Veszedelem akkor fenyegetné Magyarországot, ha „a nyugati imperializmus kelet-európai ugródeszkájává, a demokráciák

Tito marsall és Dinnyés Lajos miniszterelnök aláírja a magyar–jugoszláv barátsági, együttműködési és kölcsönös segítségnyújtási szerződést

tömbjébe vert hídfővé" válna, illetőleg vált volna és sikerült volna őt szembefordítani a szomszédjaival. 1947. október 13–15-én magyar kormányküldöttség tartózkodott Belgrádban a két állam közötti kulturális egyezmény aláírása céljából. Az erről szóló tudósításában közölte a sajtó: „A két kormány megállapodott abban, hogy a legrövidebb időn belül tárgyalásokat kezdenek barátsági és kölcsönös segélynyújtási szerződés megkötésére, amelyet a két ország további békés fejlődéséhez szükséges lépésnek tekintenek."[1100]

A magyar–jugoszláv barátsági, együttműködési és kölcsönös segítségnyújtási szerződés aláírására 1947. december 8-án került sor Budapesten.[1101] A szerződés bevezető részből és hét szakaszból állt. A szerződő felek abban állapodtak meg, hogy a két ország közötti szoros együttműködés megszilárdítása céljából erőiket országaik és népeik érdekében a kipróbált és tartós barátság politikájának jegyében egyesítik. Mindazokban a fontos nemzetközi kérdésekben, amelyek a két ország vagy a béke és a nemzetközi együttműködés érdekeit érintik, tanácskozni fognak egymással, és az ENSZ Alapokmányának szellemében járnak el. Gazdasági, kulturális és minden egyéb kapcsolataikat – az e célból kötött szerződések és egyezmények alapján – megszilárdítják. „Abban az esetben – állapítja meg a 3. szakasz –, ha Németország vagy bármely más állam megtámadná a Magas Szer-

ződő Felek egyikét, hogy veszélyeztesse függetlenségét, vagy leigázza, vagy területét megcsonkítsa, úgy a másik Magas Szerződő Fél a megtámadott Magas Szerződő Félnek minden rendelkezésre álló eszközzel késedelem nélkül katonai és minden egyéb segítséget fog nyújtani."[1102] A szerződő felek arra is kötelezettséget vállaltak, hogy nem kötnek olyan szövetséget és nem vesznek részt olyan akcióban, amely a másik ellen irányul. Ugyanakkor azt is tartalmazta a szerződés, hogy ez nem érinti azokat a kötelezettségeket, amelyeket a két állam már egy harmadikkal szemben magára vállalt.[1103] A 7. szakasz értelmében a jelen szerződés az életbelépésétől számított 20 évig marad érvényben. Ha a szerződő felek egyike a szerződés lejárta előtt egy évvel nem nyilvánítaná azt az óhaját, hogy a szerződést felmondja, úgy az további öt évig hatályban marad és „ezentúl is mindazon ideig, amíg a Magas Szerződő Felek egyike az ötévi időszak letelte előtt egy évvel írásban fel nem mondja".[1104]

Tito marsall a barátsági szerződés aláírása alkalmából elmondott beszédében ismételten hangsúlyozta, hogy a jelen okmány is bizonyítja, nincs szó „szláv tömb" alakításáról, a két ország belső rendszerének rokonsága teszi lehetővé a legmélyebb és legbensőségesebb együttműködést közöttük. „Mindig a szemünkre vetették, hogy »szláv tömb« megalakítására törekszünk. Azt mondták – állapította meg Tito –, hogy a szlávság korszaka jön, és hogy visszautasítjuk az együttműködést – legalábbis az őszinte együttműködést – a többi néppel. Ezt az állítást íme megdönti ez a történelmi cselekedet, amelyet ma itt valóra váltottunk, megteremtvén a baráti és kölcsönös együttműködési egyezményt az új Magyar Köztársasággal."[1105] A szovjet sajtó – amely részletesen tudósított a jugoszláv kormányküldöttség budapesti látogatásáról – szintén a fentebbi gondolatnak szentelt nagyobb teret.[1106]

Ezekben a napokban-hetekben tanácskoztak Londonban a nyugati hatalmak és a Szovjetunió külügyminiszterei.[1107] A londoni külügyminiszteri tanácskozások célja Németország jövőjének a tisztázása volt. Molotov azt indítványozta, hogy az egységes demokratikus német kormány megalakítását és a német békeszerződés ügyét tűzzék napirendre.[1108] A szovjet külügyminiszter szerint ugyanis a békeszerződést ennek a kormánynak kellene aláírnia és a német parlamentnek ratifikálnia. Az amerikai, brit és a francia külügyminiszter nem támogatta ezeket a javaslatokat, pontosabban a nyugati hatalmak képviselői kitértek azok érdemi megvitatása elől. Marshall azt szabta meg előfeltételként, hogy számolják fel a megszállási övezetek határait, biztosítsák az emberek, az eszmék és az áruk „szabad áramlását" egész Németországban. Molotov ezután azt javasolta, hogy hallgassák meg a német nép képviselőit a német állam jövőbeni felépítésével kapcsolatban, amit a három nyugati hatalom külügyminisztere szintén elvetett. Mindössze abban a kérdésben közeledtek az álláspontok egymáshoz, hogy a Németország sorsát eldöntő békekonferencián mely államok képviselői vegyenek

részt. Hasonlóan áthidalhatatlan nézeteltérések mutatkoztak a külügyminiszterek londoni tanácskozásán a német jóvátétel kérdésében. Molotov a német békeipar újjáépítését szorgalmazta, hogy Németország eleget tehessen jóvátételi kötelezettségeinek. Ezzel szemben a többiek ismételten az áruk szabad forgalmáért szálltak síkra, árufeleslegeik könnyebb elhelyezése érdekében. Nyilvánvalóvá vált, hogy a nyugati hatalmak már feladták az egységes Németország megteremtésének – korábban még általuk is képviselt – eszméjét, és a kettéosztás irányába haladnak, ha ezt nem is tárták fel teljes nyíltsággal. A londoni külügyminiszteri tanácskozás sikertelenségét Molotov a moszkvai sajtóértekezletén döntően azzal magyarázta, hogy „A nyugati hatalmak álláspontja lehetetlenné tette, hogy bármiféle haladást érjenek el a német egység helyreállításának ügyében. Csak a Szovjetunió tartott ki következetesen a német egység helyreállításának gondolata mellett. A többiek tulajdonképpen nem egységet, hanem a nyugati övezetek leválasztását, azaz Németország kettéosztását kívánják. Fel akarják Németországot darabolni – politikailag és gazdaságilag –, mert attól félnek, hogy az egységes Németország komoly versenytárs lehet a világpiacon. Rá akarják kényszeríteni Németországra az amerikai monopóliumok és európai kiszolgálóik akaratát."[1109] A londoni külügyminiszteri értekezlet sikertelensége arról győzte meg a Szovjetuniót és az európai népi demokráciákat, hogy feltétlenül szorosabbra kell zárniuk a soraikat.

1948. január 13-án tárgyalta az Országgyűlés a magyar–jugoszláv baráti, együttműködési és kölcsönös segítségnyújtási szerződés becikkelyezéséről szóló törvényjavaslatot, amit Rákosi Mátyás miniszterelnök-helyettes január 8-án nyújtott be a parlamentben.[1110] Ez alkalommal, eltérően a Dinnyés-kormány programjának vitájától, már teljes egységben sorakoztak fel a koalíciós pártok képviselői a törvényjavaslat támogatása mellett. Gyöngyösi János kisgazdapárti képviselő azt emelte ki előadói beszédében, hogy „Ennek a szerződésnek a megkötését kétségkívül siettette az a zilált és feszült világpolitikai helyzet, amely Európának minden békeszerető népét jogos aggodalommal tölti el a jövő iránt, s a béke érdekeinek megvédésére, a béke frontjának előrelátó kiépítésére és megerősítésére készteti".[1111] Gyöngyösi János történelmi, politikai, gazdasági és kulturális érvekkel igyekezett alátámasztani a törvényjavaslat elfogadásának szükségességét, amit pártja nevében – és személy szerint is – fenntartás nélkül ajánlott. „Nyugodtan vállaljuk ezt a szerződést – mondta Gyöngyösi –, mert Európa mai helyzetében, amikor két arcvonal látszik kialakulni, mi ott vagyunk a béke arcvonalán, mi – éppen úgy, mint a jugoszlávok – a népek egyenjogúságát, függetlenségét akarjuk, és elsősorban biztosítani akarjuk a magunk függetlenségét és szabadságát."[1112] Dobi István arra utalt felszólalásában, hogy a kisgazdapárt a barátsági szerződés megszavazásával tulajdonképpen Bajcsy-Zsilinszky Endre emlékének is áldoz, aki őszinte híve volt a magyar–délszláv barátságnak. Majd arra hívta fel a figyelmet, hogy Jugoszlávia

Magyarország „északi szomszédjának" is példát szolgáltatott a jószomszédi viszony megteremtésének a hogyanja tekintetében. Marosán György viszont Tito marsall érdemeit méltatta, aki összetöri a régi világnak, a kisantantnak a „gyűrűjét és szellemét". „Én szocialista hittel hiszem – hangsúlyozta Marosán –, hogy ez a törvény addig fog élni, ameddig a két nép békevágya és békeakarata él ezen a földön. Mivel a népek békét akarnak és mindig ezt akarták, meggyőződésem, hogy erről a szerződésről nyugodtan el lehet mondani azt, hogy örökéletű lesz."[1113] Révai József a magyar–jugoszláv barátsági szerződés aláírása óta bekövetkezett nemzetközi eseményeket taglalta felszólalásában, és azt a következtetést vonta le, hogy a magyar honvédséget – gazdasági és pénzügyi lehetőségeink határain belül – feltétlenül fejleszteni kell. Ezután azokhoz intézte szavait, akik legszívesebben az egyik oldalra sem állnának a nagyhatalmak vitáiban, s ezért bizonytalanok a jelen szerződés időszerűségét illetően is. Révai szerint a hintapolitika vagy a harmadik út politikája nem más, mint „földre esés a két szék között". „Ma hintapolitikát űzni azt jelenti, mint nyitva hagyni az ajtókat az imperialista behatolás számára. Nyitva hagyni az ajtót arra – mondta Révai –, hogy Magyarországból felvonulási terület legyen a Szovjetunió és a szomszédos demokratikus népek ellen."[1114]

A magyar–jugoszláv szerződés ratifikálását rövidesen követte a magyar–román barátsági, együttműködési és kölcsönös segítségnyújtási szerződés aláírása. A Groza-kormány idején[1115] valóban fontos döntések születtek, és ténylegesen javult a magyar nemzetiségi lakosság helyzete Romániában. Különösen kulturális téren s ezen belül is a nemzetiségi oktatásügy terén következtek be minőségi változások. A Magyar Népi Szövetség komoly szerepet töltött be az erdélyi magyarság társadalmi és politikai életében, képviselői számottevő csoportot alkottak a román parlamentben a népi demokratikus pártkoalíció oldalán. A fejlődés azonban korántsem volt egyenletes és zavartalan, mert az államigazgatási szervek gyakran hátráltatták, sőt olykor kudarcra is ítélték a legfelső állami szintű elhatározásokat. A nemzetiségnek, mint olyannak a politikai és gazdasági mozgástere 1947 derekától fokozatosan szűkülő tendenciát mutatott.[1116] A két állam közötti kapcsolatokban a zárolt magyar javak felszabadítása,[1117] az állampolgársági és egyéb ügyek még végleges rendezésre vártak. A bizalmatlanság a két nemzet között még távolról sem oszlott el. Ezzel együtt is azonban méltán lehetett hivatkozni a Groza-kormány nemzetiségi politikájának eredményeire, különösen olyan körülmények között, amikor ezen a téren Csehszlovákiában még alig-alig történt változás. Ehhez járult, hogy a magyarországi közvéleményben is tekintélynek örvendő és bizalmat élvező Petru Groza nem csupán a magyar–román barátság további erősítésére kötelezte el magát, de a felvidéki magyarság érdekében is felemelte a szavát.[1118] Mindezek alapot nyújtottak ahhoz, hogy a két állam épülő-formálódó barátságát és együttműködését szerződésben is rögzítse.

Dinnyés Lajos és Petru Groza aláírja a barátsági, együttműködési és kölcsönös segítségnyújtási szerződést

A magyar–román barátsági szerződést 1948. január 24-én írták alá Budapesten.[1119] A szerződés, pontosabban annak az előírásai lényegében mindenben megegyeztek tartalmilag a magyar–jugoszláv szerződésével. A magyar–román szerződés 1. szakasza azonban még inkább feladatként fogalmazta meg a két ország közötti együttműködés kifejlesztését és megszilárdítását. A 3. szakaszban pedig a „területét megcsonkítsa" kifejezést a „veszélyeztesse . . . területi épségét" megfogalmazás váltotta fel.[1120] A szerződés aláírása után mondott pohárköszöntőjében a román miniszterelnök arról szólt, hogy 1848 óta száz esztendőnek kellett eltelnie a két nemzet őszinte párbeszédéig. „Magyarország és Románia népi demokrácia. Úgy érzem – mondta Groza –, nyugodtan és bizalommal tekinthetünk a jövő elé. Ezen az úton eddigi problémáink egész más jelleget kapnak, így az erdélyi magyarság kérdése is. Éppen a Romániában élő magyarság lesz az elválaszthatatlan kapocs közöttünk."[1121] Groza arra is kitért, hogy valószínűleg mind a két országban vannak olyan emberek és erők, amelyek nem lelkesednek ezért a szerződésért, nem igazán hívei a magyar–román barátságnak és együttműködésnek: „De akik sokáig éltek a sötétségben, nehezen tudják megszokni a világosságot, és amikor a világosságra lépnek, bizonyos ideig még vakok. Ilyen vakok még vannak, és ezek meg akarják akadályozni népeink között az együttműködést."[1122] A román kormányküldöttség budapesti látogatása és a szerződés aláírása kétségtelenül nemzetközileg is figyel-

met keltő esemény volt, de ez az érdeklődés mégis valamivel kisebbnek mutatkozott annál, mint amikor a jugoszláv kormányküldöttség a magyar fővárosban tartózkodott.[1123]

1948. február 5-én ajánlotta a szociáldemokrata Buchinger Manó előadói beszédében az Országgyűlésnek a magyar–román barátsági, együttműködési és kölcsönös segítségnyújtási szerződést elfogadásra.[1124] A szociáldemokrata képviselő nem utolsósorban azért tartotta ezt a szerződést jelentős állomásnak, mert végérvényesen széttöri a „gyűrűt" és „vasabroncsot", amelyet a kisantant szervezete jelentett a múltban Magyarország körül. Majd személy szerint Groza miniszterelnök politikáját és tevékenységét méltatta, aki már eddig is sokat tett a két nép közeledése érdekében. „Éppen ennek a szerződésnek a megkötése alkalmából Groza miniszterelnök itt Budapesten olyan szívélyességgel, annyi melegséggel juttatta kifejezésre a román népnek, a román kormányzatnak ezt a szándékát, a gazdasági és politikai újjáépítésnek és a függetlenség megvédésének ezt az akaratát – mutatott rá Buchinger –, hogy ez valóban biztatás lehet számunkra abban a tekintetben, hogy a reménységek, amelyekkel a szerződés elé nézünk, meg is fognak valósulni, be is fognak válni."[1125] A kommunista Szirmai István ugyancsak annak a reményének adott hangot felszólalásában, hogy Erdély népeinek egyre inkább „közös otthona" lesz. Hasonló gondolatoknak a jegyében támogatta a ratifikálást Marosán György és a parasztpárti Jócsik Lajos is. A kisgazdapárti Mátéffy Géza viszont azzal érvelt a magyar–román szerződés mellett, hogy: „Mi most a világtörténelem egyik döntő fordulópontján állunk, és választanunk kell, hogy a népi demokráciák szilárd békefrontjához csatlakozunk-e, vagy pedig kiszolgáltatjuk magunkat azoknak az erőknek, amelyek, ha nem emelnénk eléjük hatalmas gátakat, újabb katasztrófába dönthetnék a világot."[1126] Szirmai István elutasította azt a nyugati vádat, mely szerint a barátsági szerződésekkel valamilyen „keleti blokk" jönne létre. Szerinte erről csak azok beszélnek, akik ismét háborúra uszítanak, akik „életre akarják kelteni a német imperializmust és fasizmust új formában".[1127] Szirmai Istvánnak kétségtelenül igaza volt abban, hogy a kétoldalú szerződések útján létrejött kapcsolatok a Szovjetuniót és az európai népi demokráciákat formailag nem tömöríthették „blokk"-ba vagy csoportba, de az együttműködést kétségtelenül a korábbinál jóval magasabb színvonalon valósították meg, s azt, hogy itt tömörülésről van szó, szinte kivétel nélkül minden képviselő elmondta a szóban forgó barátsági szerződésekkel kapcsolatosan az Országgyűlésben.

Molnár Erik külügyminiszter 1948. január 27-én hivatalosan értesítette G. M. Puskint, a Szovjetunió budapesti követét a magyar kormánynak arról a szándékáról, hogy február közepén küldöttséget óhajtana küldeni Moszkvába a magyar–szovjet barátsági, együttműködési és kölcsönös segítségnyújtási szerződés aláírása céljából.[1128] Puskin követ azt is tolmácsolta, hogy a kormányküldöttség a barátsági szerződés mellett a magyar hadsereg

„megteremtéséhez" nyújtandó szovjet segítségről is szeretne tárgyalni. Molotov választávirata, amely február 5-én érkezett meg Puskinhoz, a következőket tartalmazta: „Közölje Molnár külügyminiszterrel, hogy a kormány kifejezésre juttatott óhajával kapcsolatban a szovjet kormány célszerűnek tartja a magyar kormányküldöttség Moszkvába érkezését február 16-án, barátsági, együttműködési és kölcsönös segélynyújtási szerződés kötése céljából. A szovjet kormány véleménye szerint a Szovjetunió és Magyarország között olyan típusú szerződést kellene kötni, mint a most aláírt szovjet–román szerződés, bizonyos sajátosságok figyelembevételével . . ."[1129]

A kommunista párt tulajdonképpen már régebb óta szorgalmazta, de a koalíció többi pártja számára is úgyszólván magától értetődő volt, hogy a barátsági szerződések sorozatában előbb-utóbb sor kerül a Szovjetunióval való szerződés megkötésére is. Sőt, valójában a közvélemény előtt sem jelentett nagyobb meglepetést a magyar–szovjet barátsági szerződés aláírásának időszerűsége, különösen a szovjet–román barátsági szerződés megkötése után.[1130] Hiszen az európai népi demokratikus államok közül már csupán Albániának, Bulgáriának és Magyarországnak nem volt ilyen megállapodása a Szovjetunióval.[1131]

A békeszerződés ratifikálása után a magyar és a szovjet állam szervei, illetőleg megbízottai meglehetősen zsúfolt programot bonyolítottak le a két országot érintő kérdések megoldását illetően. A magyar Országgyűlés 1947. november 13-án becikkelyezte a Moszkvában július 13-án aláírt kereskedelmi és tengerhajózási egyezményt.[1132] December 9-én eredményesen befejeződtek azok a több hónapja tartó kormányközi tárgyalások,[1133] amelyek a Szovjetunió közreműködésével a magyar fizikai és jogi személyek részéről német fizikai és jogi személyekkel szemben fennálló adósságok kiegyenlítését szabályozták.[1134] Puskin követ december 11-én tájékoztatta Gerő Ernő közlekedési minisztert, hogy a Szovjetunió térítésmentesen visszaszolgáltatja a korábban Magyarország tulajdonát képező és magyar vasutakon felhasznált, majd hadizsákmány jelzéssel megjelölt 381 gőzmozdonyt és 3836 vasúti kocsit.[1135] A szovjet kormány december 20-án közölte, 1947. december 14-e óta már csak olyan szovjet katonai egységek maradtak Magyarország területén, amelyek az ausztriai szovjet megszállási övezettel kapcsolatos közlekedési vonalak fenntartására szükségesek.[1136] Puskin – a magyar kormány 1947. október 21-i jegyzékére válaszolva – 1948. január 19-én arról értesítette Dinnyés miniszterelnököt, hogy a szovjet kormány hozzájárult a jóvátételi szállítási árak felemeléséhez, valamint ahhoz is, hogy a jóvátételi áruk átvételi helye dunai kikötő is lehet. Ez a korabeli sajtó tudósítása szerint 17 214 000 dollárral csökkentette a magyar jóvátételi kötelezettséget.[1137] Január végén a magyar sajtó arról számolt be „illetékes hely" közlésére hivatkozva, hogy a magyar és a szovjet kormány képviselői sikeres tárgyalásokat folytatnak a hadifoglyok hazaszállításáról, és remény van arra, hogy a Szovjetunióban levő magyar hadifoglyok hazaszállítása

XXI. TÖRVÉNYCIKK

a Moszkvában, 1948. évi február hó 18. napján aláírt magyar-szovjet barátsági, együttműködési és kölcsönös segélynyujtási szerződés becikkelyezéséről.1*

(A megerősítő okiratok Budapesten 1948. évi április hó 21. napján cseréltettek ki.)

Megjelent az Országos Törvénytár 1948. évi május hó 7-én kiadott 14. számában.

1. §.2* A Magyar Köztársaság és a Szocialista Szovjet Köztársaságok Szövetsége között Moszkvában, 1948. évi február hó 18. napján aláírt barátsági, együttműködési és kölcsönös segélynyujtási szerződés az ország törvényei közé iktattatik.

2. §. Az 1. §-ban említett szerződés eredeti magyar és eredeti orosz szövege a következő :

(Az orosz szöveget nem közöljük.)

1* A törvényjavaslatot a külügyminiszter 1948. évi március hó 1-én nyujtotta be. (104. sz.) Az országgyűlés külügyi bizottságának jelentése 1948. évi március hó 1-én kelt. (106. sz.) Országgyűlési tárgyalás 1948. évi március hó 1., 3., 4., — 56., 58., 59. ülésben.

2* *(M. i.)* A Minisztertanácsnak 1948. évi február hó 12. napján kelt határozata alapján a Szocialista Szovjet Köztársaságok Szövetségével létesítendő barátsági, együttműködési és kölcsönös segélynyujtási szerződésnek a Magyar Köztársaság részéről való aláírására a Magyar Köztársaság Elnöke Dinnyés Lajos miniszterelnöknek adott felhatalmazást. A szerződést a magyar meghatalmazott Moszkvában, 1948. évi február hó 18. napján aláírta.

A magyar-szovjet barátsági, együttműködési és kölcsönös segítségnyújtási szerződés,

rövidesen megtörténik.[1138] 1948. február 3-án Szekfű Gyula moszkvai követ – a magyar kormány megbízásából – megállapodást írt alá Moszkvában az 1435 mm nyomtávú vasúti kocsik magyarországi javításáról és a szovjet nyomtávra való átalakításáról, valamint hadizsákmányként a Szovjetunió tulajdonát képező teherkocsiknak Magyarország részére történő eladásáról.[1139] Ezek a megállapodások, illetőleg egyezmények többségükben a magyar gazdaság mielőbbi helyreállítását szolgálták, és egyben azt is bizonyították, hogy a két állam kapcsolatai a békeszerződés életbelépése után pozitívan fejlődnek.

A barátsági, együttműködési és kölcsönös segítségnyújtási szerződést 1948. február 18-án Dinnyés Lajos miniszterelnök és V. M. Molotov külügyminiszter írta alá Moszkvában.[1140] A szerződés bevezetőjében megállapította, hogy a két állam közötti jószomszédi viszony, az együttműködés és a barátság megerősítése megfelel népeik létérdekeinek, és a legalkalmasabb módon fogja előmozdítani gazdasági fejlődésüket. Ezzel egyidejűleg a szerződésben lefektetett barátság és együttműködés az ENSZ céljainak és alap-

amelyet aláír Molotov – Sztálin és Rákosi Mátyás jelenlétében

elveinek megfelelően az általános béke és biztonság megszilárdítását is szolgálja. A szerződés 1. cikkében a szerződő felek arra kötelezték magukat, hogy „együttesen igénybe vesznek minden rendelkezésükre álló eszközt arra, hogy kiküszöböljék bárminő, Németország vagy bármely más, vele közvetlen, vagy akármilyen egyéb formában szövetkezett állam részéről megismétlődő támadás veszélyét". A szerződés gerincét alkotó 2. cikk pedig a következőket tartalmazta: „Abban az esetben, ha a Magas Szerződő Felek egyike háborúba sodródnék a támadó politikája felújítását megkísérlő Németországgal vagy olyan állammal, mely Németországgal együttesen Európában támadó cselekményekben vett részt, vagy bármely más állammal, amely közvetlenül vagy bárminő más formában támadó politika céljára Németországgal szövetkeznék, a másik Magas Szerződő Fél minden rendelkezésre álló eszközzel haladéktalanul katonai és egyéb segítséget nyújt a háborúba sodort Szerződő Félnek . . ."[1141] A további cikkek arról intézkedtek, hogy a szerződő felek tanácskozni fognak egymással minden fontos, mindkét ország érdekeit érintő nemzetközi kérdésben; nem kötnek semmiféle szövetséget, nem vesznek részt semmiféle szövetkezésben,

akcióban vagy intézkedésekben, melyek a másik fél ellen irányulnak; a barátság és együttműködés szellemében fejlesztik tovább gazdasági és kulturális kapcsolataikat; kölcsönösen tiszteletben tartják függetlenségüknek, állami szuverenitásuknak és a másik állam belső ügyeibe való be nem avatkozásnak az elvét. A szerződés – a magyar–jugoszláv és a magyar–román szerződés előírásaihoz hasonlóan – húsz évre szólt.

A magyar–szovjet barátsági szerződés részben tágabban, részben pedig szűkebben értelmezte a szerződő felek kötelezettségeit, mint azok a megállapodások, amelyeket Magyarország Jugoszláviával és Romániával kötött. A jelen szerződés a megismétlődő támadás „veszélyének" a közös elhárítását is tartalmazta, ugyanakkor csak Németországról, pontosabban a vele bármilyen módon szövetkezett hatalomról szólt, eltérően a magyar–jugoszláv szerződéstől, amely Németország és „bármely más állam" támadása esetére írt elő kötelezettségeket. Abban is különbözött a két szerződés egymástól, hogy az előbbiekben a „háborúba sodródnék", nem pedig a „megtámadná" kifejezés szerepelt. A magyar–szovjet szerződés a kétoldalú tanácskozásokat illetően a két ország érdekeit érintő kérdéseket hangsúlyozta, míg a magyar–jugoszláv szerződésben a két ország vagy „a béke és a nemzetközi együttműködés érdekei" lényegében azonos elbírálásban szerepeltek. A magyar–szovjet szerződés nem utalt a két szerződő félnek már egy harmadik féllel fennálló kötelezettségeire, ugyanakkor – nyilvánvalóan a Szovjetunió részéről kifejezett gesztusként – rögzítette a másik állam belügyeibe való be nem avatkozás elvét. Ez a szerződés – betűje és szelleme szerint is – egyértelműen és vitathatatlanul védelmi jellegű volt, senki ellen nem irányult, egyetlen más állam biztonságát nem veszélyeztette. A Németország részéről jelentkező támadás lehetőségének ilyen előtérbe állítása azonban nem teljesen a nemzetközi realitásokból, hanem sokkal inkább a történelmi előzményekből következett,[1142] de alkalmas volt arra, hogy konkrétabban ne nevezze meg azt vagy azokat a hatalmakat, amelyek ténylegesen veszélyt jelenthettek a Szovjetunióra és szövetségeseire nézve. Igaz, ezekkel viszont a Szovjetuniónak még érvényben levő szerződése volt.[1143] „A szerződés megkötésével a Szovjetuniónak barátsági, együttműködési és kölcsönös segélynyújtási szerződései lesznek a Fekete-tengertől a Baltitengerig nyúló nyugati határaink mentén elterülő valamennyi állammal. Mi, szovjet emberek ebben fontos sikerét látjuk a sztálini külpolitika megvalósításának, amely az összes szomszéd államokkal való barátság megerősítésére és az egyetemes béke megszilárdítására irányul.

Hadd fejezzem ki azt a meggyőződésemet – hangsúlyozta a szovjet külügyminiszter a szerződés aláírása alkalmából elmondott beszédében –, hogy ezt a szerződést a demokratikus Magyarországon is megelégedéssel és történelmi jelentőségének megértésével fogadják."[1144]

Az Országgyűlés 1948. március 3–4-én vitatta meg és fogadta el a magyar–szovjet barátsági szerződés becikkelyezéséről szóló törvényjavasla-

A 48-as zászlók átadási ünnepsége Budapesten

Szakasits Árpád, a köztársaság elnöke beszél a magyar-szovjet barátsági hét megnyitóján. 1948. szeptember 25.

tot.[1145] A ratifikációs vita felért egy nagy politikai demonstrációval, hiszen szinte egyedülálló volt a magyar törvényhozás történetében, hogy a koalíciós és ellenzéki pártok felszólaló képviselői osztatlanul felsorakozzanak a törvényjavaslat mögött. Gyöngyösi János előadó a magyar–szovjet baráti, együttműködési és kölcsönös segítségnyújtási szerződést korszakalkotó, a magyar nemzet életében sorsdöntő eseményként üdvözölte, amelylyel a népi demokratikus Magyarország alapvető külpolitikai célkitűzése nyert befejezést. „Meg vagyunk róla győződve – állapította meg Gyöngyösi –, hogy ennek a szövetségnek további kihatása a ma már nacionalista elfogultságtól mentesült és progresszív Csehszlovákiában is hozzásegít bennünket az ott élő magyarság súlyos problémájának emberi és haladó szellemben történő megoldásához."[1146] Révai József arról beszélt, hogy ennek a szerződésnek a megkötésével a magyar külpolitika választott a két tábor között, ezek ellentéte egyre inkább uralkodó a mai világpolitikai helyzetben. Magyarország esetében a semlegességi politika azt jelentené – ha el is tekintünk a földrajzi helyzettől –, hogy nem hajlandó részt vállalni a társadalmi haladás és a béke ügyében. A Szovjetunió és a népi demokráciák kétoldalú szerződései nem vezetnek tömb alakításához, mert a tömb alakítása olyan politika, amely a nemzetek között egyenlőtlen szövetségeket hoz létre, olyan szövetségeket, amelyek egy nagyhatalom hegemóniájával léptek életbe a többi állam szuverenitásának rovására. Révai Magyarország és a Szovjetunió viszonyának alakulását vizsgálva kitért a békeszerződés előtti periódusra is, amit így jellemzett: „A Szovjetunió a Szovjet Hadsereg révén a békeszerződés ratifikálásáig nálunk megszálló hatalomként volt jelen. Távol áll tőlem az a szándék, hogy tagadjam, hogy ennek a ténynek volt bizonyos jelentősége a magyar belpolitika fejlődésére is. Bolondság volna ezt kereken tagadni, mint ahogy tagadhatatlan, hogy volt befolyása – teszem – a görögországi belpolitikai fejlődésre annak a ténynek, hogy ott angol és amerikai – nem tudom hirtelen, minek nevezzem (Gerő Ernő miniszter [közbeszólás]: Szövetséges megszállók!) – szövetséges vagy megszálló csapatok voltak jelen. Megszálló csapatok, szövetséges jelmezben.

Van különbség aközött, hogy a megszálló csapatok a nép ügye mellett, vagy a nép ügye ellen érvényesítik-e azt a befolyást, amelyet magával jelenlétükkel gyakorolnak az illető ország belső fejlődésére."[1147] Dobi István a Magyarország iránti megbecsülés jeleként értékelte, hogy a Szovjetunió budapesti követségét ezekben a napokban emelte nagykövetségi rangra. Marosán György pedig azt fejtegette, hogy ez a szerződés nem egyszerűen a kormányok között jött létre, hanem a két nép között is. Czéh József parasztpárti képviselő viszont azt emelte ki, hogy a Szovjetunió visszavezetett bennünket a kelet-európai szabadságszerető népek családjába.

Az ellenzéki oldalról elsőként felszólaló Farkas György a Demokrata Néppárt nevében azzal indokolta a törvényjavaslat támogatását, hogy a természetjog alapján mindenki jogosult az ellene irányuló igazságtalan és jog-

talan támadás visszaverésére. Ez az önvédelmi jog megilleti a nemzeteket is, minden olyan külső, jogtalan és igazságtalan támadással szemben, amely a létük, fennmaradásuk, életformájuk vagy társadalmi és gazdasági berendezkedésük ellen irányul. Ez az önvédelem nemcsak jogos, hanem erkölcsileg teljesen igazolt is. Jelen esetben nem támadó szerződésről van szó, hanem a demokrácia keretében a szociális továbbfejlődés külső, vagy ha úgy tetszik, nemzetközi előfeltételeinek kölcsönös biztosításáról, egyenrangú, szuverén felek között. Parragi György a Független Magyar Demokrata Párt soraiból elhangzott felszólalásában azt hangsúlyozta, hogy ilyen, az egész nemzet jövőjére kiható törvényjavaslat elbírálásánál félre kell tenni a pártszempontokat, a világnézeti különbségeket, az érzelmi és szubjektív szempontokat, s egyedül a nemzet egyetemes érdekeinek felismerése és a világpolitikai erők játékának, mai helyzetének és várható alakulásának a mérlegelése alapján szabad dönteni. Voltak nálunk is sokan, akik készpénznek szerették volna venni Sulyok Dezső minden külpolitikai realitástól elrugaszkodott koncepcióját Magyarország örök semlegességének deklarálásáról, de ezek nem számoltak, illetőleg nem számolnak a történelem tapasztalataival, sem a világpolitikát formáló tényleges erőtényezőkkel. Végül Parragi tételesen felsorolta azokat a szempontokat, amelyek pártját a vitára bocsátott törvényjavaslat támogatásáról győzték meg: „Először is a határon túl élő magyarság érdekeinek szolgálata és sorsának, különösen a csehszlovákiai magyarság sorsának megjavítása. A másik érvünk hadifoglyaink hazahozatala, harmadik a béke biztosítása, ezen belül a magyar nép életszínvonalának emelése, az újjáépítési munka zavartalan folytatása és sikeres befejezése, végül pedig a magyar függetlenség újabb ünnepélyes biztosítása.

A magunk részéről igenis azt is hirdetjük, ezt kibővítve, hogy a szovjet–magyar barátság nemcsak koalíciós monopólium: „a szovjet–magyar barátság a magyar nép legnagyobb érdeke és ennek az érdeknek szolgálatában az ellenzék is ki akarja venni a maga részét."[1148] A fentebbieket a radikális párti Halász Aladár és a polgári demokrata párti Supka Géza többek között még azzal egészítette ki, hogy ezzel a szerződéssel a szovjetellenes „trösztimperialisták" reménykedése végleg meghiúsultnak tekinthető, illetőleg az amerikai közvéleményt nem lehet a republikánus párttal azonosítani, amely „teljesen kiszolgáltatta magát az amerikai olajpolitikának".[1149]

A barátsági szerződés szellemében alakuló magyar–szovjet kapcsolatok kifejezéseként az április 4-i felszabadulási ünnepségen katonai díszszemle keretében szovjet tiszti küldöttség adta át a magyar kormánynak az 1848–1849-es szabadságharc honvédzászlóit.[1150] A magyar kormány 1948. június 4-én – az MKP vezetőségének kezdeményezésére – a jóvátétel csökkentését kérte a Szovjetuniótól. Négy nappal később a szovjet kormány hozzájárult Magyarország kéréséhez. „Attól a kívánságtól vezetve – hangzott Molotov külügyminiszter válasza –, hogy megkönnyítse a magyar nép erőfeszítéseit az újjáépítés érdekében és segítse a magyar köztársaság gazda-

A Szovjetunióból érkező hadifoglyokat köszöntik

sági életének fejlődését, továbbá figyelembe véve az országaink között létrejött baráti viszonyt, a Szovjetunió kormánya úgy döntött, hogy a jóvátételi fizetések hátralékos összegét ez év július 1. napjától kezdve 50 százalékkal leszállítja."[1151] 1948. május végéig 13 662 volt hadifogoly tért haza.[1152] Ettől kezdve a magyar sajtó folyamatosan tájékoztatott a hadifoglyok érkezéséről.[1153] 1948. december 10-én pedig már arról tudósított a *Szabad Nép:* „A hadifogoly-szállítások befejezéshez közelednek. Eddig összesen 338 000 volt hadifogoly jött meg a Szovjetunióból."[1154]

Az Amerikai Egyesült Államok, Nagy-Britannia és Franciaország kormányának képviselői 1948. február 23. és március 6. között különértekezletet tartottak Londonban.[1155] A londoni értekezlet napirendjén lényegében a szóban forgó államok németországi politikája és ennek keretében a nyugatnémet állam felépítése szerepelt. A szovjet kormány 1948. március 6-án jegyzékben tiltakozott a három nyugati hatalomnál a londoni értekezlet napirendje és az ott kialakított tervek miatt.[1156] A szovjet jegyzék megállapította, hogy a londoni értekezlet – amelyet az amerikai, a brit és a francia kormány képviselői a német kérdésről tartottak a Szovjetunió megkerülésével – megsérti a potsdami egyezményeket. Ez annál is súlyosabban esik latba, mert a nyugati hatalmak már korábban is többször megsértették a négyhatalmi megállapodásokat.[1157] A jegyzék foglalkozott a Marshall-tervvel és a

[...]ISTA PÁRT KÖZPONTI LAPJA
ÁRA 40 FILLÉR — CSÜTÖRTÖK 1947 JÚNIUS [illegible]

Megérkezett Debrecenbe az első hadifogolyszerelvény

Molnár Erik népjóléti miniszter és Rajk Lászlóné fogadták a hazatért hadifoglyokat

— A Szabad Nép kiküldött tudósítójának telefonjelentése —

Szerdán délelőtt fél 11 órakor indult el Budapestről Debrecenbe a népjóléti miniszter az első hazai földre érkezett hadifogolycsoport ünnepélyes fogadására. A budapest—debreceni útvonalon fellobogózott állomások, a hozzátartozók izgatottan várakozó tömegei fogadják, az asszonyok reménykedő, hálálkodó szavai kísérik *Molnár* Erik elvtárs útját.

Debrecenben a Pavillon-laktanya feldíszített előterében minden készen áll az érkező hadifoglyok fogadására. A hatalmas teret ezrekre menő tömeg lepi el. Az árnyas fák alatt valóságos szekértábor, a lakosság a környező falvakból bejött a fogadásra. Lengenek a nemzetiszínű és vörös zászlók. Jön a honvédség, jönnek az üzemek munkásai, a népi kollégisták. *„Ne feledd: Horthy vitt ki, Rákosi hozott haza!"* — hirdetik a laktanya bejáratánál lobogó transzparensek. Az emelvényen helyet foglal a népjóléti miniszter és kísérete, *Rajk* Lászlóné, az MNDSz főtitkára, Hajdu megye és Debrecen város főispánja és a debreceni szovjet városparancsnokság.

Jönnek!

Pontban fél 3 órakor hangos énekszóval, felvirágozott kocsikkal befut a 30 vagonból álló hadifogoly szerelvény az erre a célra fenntartott rakodóállomásra. Már messziről látni a mosolygó arcokat, integető karokat. Az izgalom percről-percre nő. Rövidesen már jönnek is rendezett sorokban a feldíszített térre várva-várt hadifoglyaink. Barnára sült arccal, kifogástalan ruhában, bakancsban sorakoznak fel az emelvény előtt. Legelöl két nagybajuszú, idősebb magyar áll, szemlátomást meghatódva. Az egyik kezében piros, a másikban nemzetiszínű zászló és egy-egy óriási mezei virágcsokor.

Molnár Erik elvtárs, *Rajk* Lászlóné elvtársnő lemennek az emelvényről, elsőnek fognak kezet az érkezőkkel. Majd a Himnusz hangjai után Molnár Erik népjóléti miniszter emelkedik szólásra.

Megváltozott hazát találtok!

— Üdvözöllek benneteket a demokratikus kormány nevében, üdvözöllek úgy is, mint volt hadifogoly. Ti most egy megváltozott hazát találtok itt. Többé nem a nagybirtokosok és a bankárok uralkodnak ebben az országban, hanem a dolgozó nép, a parasztság és a munkásság. A magyar nép küzdelmes munkája sokat helyrehozott a háborús károkból. De nagy munka áll még előttünk. Ebben a munkában minden becsületes magyar dolgozóra szükségünk van. Szükségünk van a ti kezetekre, a ti segítségetekre is. A magyar kormány gondoskodik arról, hogy valamennyien minél hamarább elfoglalhassátok helyeteket a termelő munkában. Innen rövidesen hazamentek — mondotta befejezésül a miniszter. — Nem búcsúzunk tőletek, hanem azt mondjuk: a viszontlátásra abban a termelő és építő munkában, amelynek célja a demokratikus, boldog, szabad és független Magyarország felépítése.

A népjóléti miniszter után *Rajk* Lászlóné, az MNDSz nevében üdvözli a hadifoglyokat.

— Mi, asszonyok, örömmel és szeretettel vártunk és köszöntünk benneteket és azt kérjük: álljatok a népi demokrácia oldalára és igyekezzetek, hogy közösen, a ti erőfeszítéseitekkel is tovább építhessük ezt az országot.

Életünket köszönjük a Szovjetuniónak

Az üdvözlésekre *Felföldi* László örvezető, volt hadifogoly válaszolt.

— Tudtuk, hogy várnak bennünket — mondotta. — de erre a fogadtatásra nem számítottunk. A határtól kezdve több és több szeretetben volt részünk. Kaszárnyák [illegible] az [illegible], de elsősorban köszönjük a [illegible] az életünket. M[illegible] [illegible] de [illegible] [illegible] hálával a szovjet népnek. [illegible] — folytatta [illegible] volt [illegible] [illegible] minden erőnkkel és minden tudásunkkal, amit a Szovjetunióban [illegible], részt veszünk. Nem akarunk [illegible] — mondotta [illegible] — de valamit [illegible] kell az itthoniakat. [illegible] hogy a [illegible] ne folytathassa [illegible] kezdett [illegible], mert ezzel [illegible] háború [illegible] [illegible], ez a még kint maradt többi hadifogoly hazatérését [illegible] és megnehezíti.

Az ünnepség után a hadifoglyok a fertőtlenítő intézetbe vonultak, majd az orvosi vizsgálat után mindegyik megkapta hadifogoly igazolványát, amelynek alapján kedvezményesen, szociális és egészségügyi ellátásban részesülnek. Ezután kiosztották közöttük az ingyenes hazautazásra jogosító utalványt és a zsebpénzt. A [illegible] után a hadifoglyok megebédeltek és lepihentek. Akik nem utaznak azonnal tovább, 21 órát a laktanyában töltenek.

A hozzátartozók értesítése a most érkezett, mintegy 700 hadifogolyról jelenleg folyik.

Tizenkét munkaszolgálatos és 24 polgári személy van közöttük. A hadifoglyok nagyrésze [illegible] és [illegible] érkezett. Az úton az ellátás is kiváló volt. [illegible] háromszor naponként meleg ételt, [illegible] két napra való hideg élelmet, sok cukrot, cigarettát, dohányt kaptak. Elmondották, hogy a Kárpátoktól kezdve a lakosság mindenütt meleg szeretettel fogadta őket az orosz [illegible].

Mágori Varga Erzsébet

★

A Debrecenbe érkezett hadifoglyok teljes névsora a [illegible]-ik oldalon.

nyugati szövetség tervével is, amelyekbe Nyugat-Németországot is be akarják vonni. A nyugati szövetségi terv célja nem a német támadás elhárítása, hanem a nyugati tömbben egyesített államok szembeállítása más európai államokkal; a jegyzék végül leszögezte, hogy a Szovjetunió megkerülésével Londonban előkészített „határozatoknak" nem lehet törvényes erejük és nemzetközi tekintélyük sem.

A szovjet tiltakozás persze nem fékezte a nyugati hatalmakat abban, hogy a tömbalakítási terveiket megvalósítsák. 1948. március 17-én Nagy-Britannia, Franciaország, Belgium, Hollandia és Luxemburg megkötötte a brüsszeli szerződést.[1158] A szerződés lényegét a 4. cikk tartalmazta: „Ha a Magas Szerződő Felek egyikét Európában fegyveres támadás érné, a többiek az Egyesült Nemzetek Alapokmányának 51. cikke értelmében minden rendelkezésükre álló eszközzel katonai és egyéb segítséget és támogatást nyújtanak részére."[1159] A szerződés állandó jellegű konzultatív tanács létrehozását írta elő, hogy a szerződő felek „összeegyeztessék magatartásukat és a teendő intézkedéseket abban az esetben, ha Németország részéről felújulna az agressziós politika, vagy minden olyan más helyzetben, amely fenyegetést jelenthetne a békére, bárhol álljon is az elő, vagy minden olyan helyzetben, amely a gazdasági stabilitást veszélyezteti".[1160] Ez utóbbiak nem hagytak kétséget az iránt, hogy az 50 évre kötött brüsszeli szerződés éle a Szovjetunió és az európai népi demokráciák, valamint a munkásmozgalom ellen irányul. S ez annál szembetűnőbb volt, hiszen Nagy-Britanniának és Franciaországnak érvényes kölcsönös segítségnyújtási szerződése volt a Szovjetunióval.[1161] A fentebbieket mintegy alátámasztotta az amerikai elnöknek a Kongresszushoz intézett március 17-i üzenete, amelyben nyíltan azzal vádolta a Szovjetuniót és a népi demokráciákat, hogy terveket szőnek Európa „szabad közösségének leigázására".[1162]

1948. március 20-án a Szovjetunió képviselője – a londoni értekezlettel összefüggő nyugati magatartás elleni tiltakozásul – elhagyta a Németországi Szövetséges Ellenőrző Tanács ülését, s ezzel megszűnt ennek a szervnek a működése.[1163] A londoni különértekezlet azonban 1948. április 2. és június 1. között ismét ülésezett.[1164] Sőt, most már olyan ajánlásokat fogadott el, amelyek lényegében semmibe vették a szövetséges nagyhatalmak potsdami megállapodásait: Németország nyugati megszállási övezeteinek felvétele az Európai Gazdasági Együttműködési Szervezetbe[1165] és a Marshall-terv végrehajtásába; Bizónia és a francia megszállási övezet egymáshoz való közelítése és a nyugatnémet alkotmányozó gyűlés előkészítése; a három nyugati megszálló hatalom közös katonai biztonsági szervének a létrehozása.

Bedell Smith, az Egyesült Államok moszkvai nagykövete 1948. május 4-én eléggé váratlanul felkereste Molotovot, és kormánya megbízásából a következőket közölte a külügyminiszterrel:[1166] az Egyesült Államok, amelynek nyugtalansága növekedett a szovjet kormánynak az európai újjáépítési

programmal szemben tanúsított ellenséges magatartása miatt, elhatározta, hogy kiveszi részét az önvédelem megszilárdítására irányuló nyugat-európai erőfeszítésekből. Ezt a külpolitikát nem módosítják az amerikai belpolitikai fejlemények, a küszöbön álló választások és a gazdasági válságról szóló elfogult hírmagyarázatok. Az Egyesült Államokat nem vezeti ellenséges vagy támadó szándék a Szovjetunióval szemben, de kénytelen más országoknak segítséget nyújtani, hogy „politikai épségüket megvédje a kommunista kisebbségeknek olyan kísérletétől, amelyek hatalomátvételre és idegen érdekeknek alárendelt rendszerek megvalósítására irányultak. Ha ezek a kísérletek megszűnnek, úgy az Egyesült Államok külpolitikájában is elmaradnak azok a megnyilvánulások, amelyek a Szovjetunióban kétségtelenül elégedetlenséget keltenek. Az amerikai–szovjet kapcsolatok jelenlegi állása súlyos csalódás az amerikai nép és kormány számára."[1167] Az amerikai diplomata azokkal a szavakkal zárta nyilatkozatát, hogy „az ajtó mindenkor nyitva áll nézeteltéréseink széles körű megvitatása és rendezése előtt".[1168] Molotov május 9-én válaszolt kormánya nevében Bedell Smithnek. Ebben kifejtette, a szovjet kormány örömmel látja, hogy az Egyesült Államok a kapcsolatok megjavítását kívánja, és elfogadja a javaslatot, hogy a fennálló nézeteltérések megvitatására és rendezésére tárgyalásokat kezdjenek.[1169] Molotov arra is rámutatott, hogy a szovjet–amerikai kapcsolatok nem kielégítő állása és a nemzetközi feszültség nem a Szovjetunió kelet-európai politikájának és az ott megnövekedett befolyásának a következménye. A Szovjetunió és az európai népi demokráciák kétoldalú szerződései „csak Németország és esetleges szövetségesei részéről történő támadás megismétlődése ellen irányulnak", és titkos záradékot nem tartalmaznak. Az Egyesült Államok – hasonlóan a Szovjetunióhoz – érthetően törekszik kapcsolatainak megszilárdítására a szomszédaival. Ugyanakkor teljesen helytelen az európai népi demokráciákban lezajlott társadalmi-politikai átalakulásokat a Szovjetunió beavatkozásával magyarázni. Ezután Molotov megemlítette a görögországi eseményeket, és részletesen kitért a Marshall-tervre, a brüsszeli szerződésre, az amerikai kormánynak a Szovjetunióval szembeni barátságtalan kereskedelmi politikájára, valamint más olyan kérdésekre, amelyek szerinte az ellentétek tényleges forrásai.

Az amerikai–szovjet jegyzékváltást és a jegyzékek tartalmát az *Izvesztyija* 1948. május 11-én nyilvánosságra hozta.[1170] Az amerikai lépés, amelyről csak most szereztek tudomást az Egyesült Államok nyugati partnerei,[1171] Nagy-Britanniában és Franciaországban megrökönyödést keltett.[1172] Marshall külügyminiszter május 12-i sajtókonferenciáján kénytelen volt magyarázkodni.[1173] A külügyminiszter szerint a Szovjetuniónak átnyújtott amerikai jegyzék azt a célt szolgálta, hogy tisztázza az Egyesült Államok külpolitikáját, de Bedell Smith nem tett konkrét javaslatot kétoldalú tárgyalásokra. Újabb fejleményt jelentett ebben az ügyben J. V. Sztálin május 17-i üzenetének amerikai fogadtatása, amelyben a szovjet kormányfő Henry

Wallace nyílt levelére válaszolt.[1174] A State Department ugyanis közleményben jelentette ki, hogy a Sztálin által érintett kérdések (atomenergia ellenőrzése, Külügyminiszterek Tanácsának tevékenysége stb.) megvitatása nem történhetik meg más államok részvétele nélkül. A fentebbiekkel kapcsolatosan május 20-án a TASZSZ-iroda ismertette a szovjet álláspontot.[1175] E szerint J. V. Sztálin nem fordult hivatalos javaslattal az amerikai kormányhoz. A Sztálin üzenetéhez fűzött hivatalos amerikai megjegyzések azonban szöges ellentétben vannak az amerikai kormány május 4-i nyilatkozatával, amely nemcsak hogy nem tagadta a kétoldalú tárgyalások lehetőségét, hanem ellenkezőleg, tervbe vette azokat.[1176] Két nappal később a TASZSZ újabb közleményt adott ki,[1177] amelyben részletesen felsorolta azokat a kérdéseket (a fegyverkezés csökkentése, az atomfegyverek betiltása, a német béke megkötése, békekötés Japánnal, a csapatok kivonása Kínából, a katonai támaszpontok, nemzetközi kereskedelem, a háború sújtotta államok megsegítése, a demokrácia és a szabadságjogok), amelyeket illetően komoly nézeteltérések voltak a Szovjetunió és az Egyesült Államok között. „Nem is beszéltünk azokról az esetekről, amikor az Egyesült Államok kormánya az ENSZ alapszabályait és elveit is megsérti, vagy azokról az esetekről, amikor az Egyesült Államok magát az Egyesült Nemzetek Szervezetét is semmibe veszi. Érthető – fejeződik be a közlemény –, hogy az Egyesült Államok kormányának ez a magatartása nem lehet kedvező hatással a nemzetközi ügyek haladására."[1178]

A nézeteltérések feloldására tett kísérletek kudarcát azonban nem elsősorban az amerikai–szovjet jegyzékváltást követő viták bizonyították, hanem a nyugati hatalmaknak a Németország kettészakítására irányuló intézkedései és a Szovjetunió ellenlépései,[1179] a „berlini blokád", amellyel a szövetséges nagyhatalmak viszonya a második világháború befejezése óta a legmélyebb pontra zuhant, valóban válságos helyzet alakult ki Európában.

A Szovjetunió és Lengyelország kezdeményezésére nyolc európai állam külügyminisztere[1180] 1948. június 23–24-én Varsóban megvitatta a nyugati hatalmaknak a londoni különértekezleten megfogalmazott álláspontját a német kérdésben.[1181] Albánia, Bulgária, Csehszlovákia, Jugoszlávia, Lengyelország, Románia, a Szovjetunió és Magyarország külügyminisztere Varsóban egybehangzóan kifejezésre juttatta azon elhatározását, hogy a német imperializmus újjáélesztési kísérleteivel szemben minden rendelkezésükre álló eszközt igénybe vesznek. Ennek jegyében – és a Németországgal kapcsolatos jaltai és potsdami egyezményeknek megfelelően – a következő kérdések mielőbbi megoldását nyilvánították elodázhatatlannak: 1. Nagy-Britannia, a Szovjetunió, Franciaország és az Egyesült Államok megegyezése alapján intézkedéseket kell tenni, amelyek biztosítják Németország demilitarizálásának végrehajtását. 2. Meghatározott időre létre kell hozni a négy nagyhatalomnak, Nagy-Britanniának, a Szovjetuniónak, Franciaországnak és az Egyesült Államoknak az ellenőrzését a

1948 április. Magyar kormányküldöttség indul Varsóba a barátsági szerződés aláírására

Ruhr-vidék nehézipara felett a Ruhr-vidéki ipar békés ágazatainak fejlesztése céljából és azért, hogy megakadályozzák Németország háborús erejének helyreállítását. 3. Nagy-Britannia, a Szovjetunió, Franciaország és az Egyesült Államok kormányainak megegyezése alapján ideiglenes demokratikus, békeszerető, egyetemes német kormányt kell alakítani a német demokratikus pártok és szervezetek képviselőiből, azzal a céllal, hogy biztosítékot teremtsenek a német támadás megismétlődése ellen. 4. A Németországgal való békét a potsdami határozatoknak megfelelően kell megkötni, azzal, hogy valamennyi hatalom megszálló csapatait kivonják Németországból egy évvel azután, hogy megkötötték a békeszerződést. 5. Intézkedéseket kell kidolgozni Németország jóvátételi kötelezettségeinek rendezésére a német támadástól szenvedett országok iránt.[1182]

A Szovjetunió és a népi demokráciák külügyminisztereinek varsói nyilatkozata összhangban volt a szövetséges nagyhatalmak korábbi megállapodásaival és az egységes demokratikus Németország megteremtésének célkitűzésével, amelyet most már – a szövetségesek közül – egyedül csak a Szovjetunió képviselt. A nyilatkozat nem élezni, hanem enyhíteni kívánta a nemzetközi feszültséget. Ez a nyilatkozat azonban abból a szempontból is fontos dokumentum, hogy a Szovjetunió és valamennyi európai népi demokratikus állam most első ízben deklarálta együttesen Németország jövőjével és az európai béke megőrzésével kapcsolatos álláspontját.

A lengyel–magyar kulturális egyezmény megkötése

1948. július 8-án ratifikálta az Országgyűlés a Varsóban június 18-án aláírt magyar–lengyel barátsági, együttműködési és kölcsönös segítségnyújtási szerződést.[1183] A törvényjavaslat tartalmát tekintve megegyezett a már korábban aláírt, illetőleg ratifikált barátsági szerződésekkel.[1184] A törvényjavaslat elfogadásának indokaként tulajdonképpen két szempont dominált a felszólalásokban. Ez a szerződés a varsói értekezlet határozatainak „egyik tartóoszlopa", a másik indok pedig az volt, hogy ezzel is hozzájárulunk a „nép országának felépítésé"-hez Lengyelországban és Magyarországon.[1185] Alig egy hónappal később, augusztus 4-én törvénybe iktatta az Országgyűlés a Szófiában 1948. július 16-án aláírt magyar–bolgár barátsági, együttműködési és kölcsönös segítségnyújtási szerződést is.[1186] Ennek a szerződésnek a lényegét Georgi Dimitrov – az aláírás alkalmából elmondott beszédében – a következőkben fogalmazta meg: „Népeink – látva azokat az erőfeszítéseket, amelyekkel a német imperializmust akarják feltámasztani – szilárdan elhatározták, hogy erőiket a többi demokratikus népekkel, élükön a hatalmas Szovjetunióval, szabadságuk, függetlenségük és a demokrácia megőrzésére összpontosítják. Mindkét nép a szocializmus építésében látja a jövőjét. A közös cél megvalósítása érdekében szükség van egymás kölcsönös segítségére."[1187] Hasonló szellemű felszólalások hangzottak el a magyar Országgyűlésben is, talán azzal a különbséggel, hogy itt a szocializmus építésében való közös érdekeltséget nem fogalmazták meg

A bolgár–magyar barátsági és kölcsönös segítségnyújtási egyezmény aláírása

olyan világosan és egyértelműen, mint ahogyan azt Dimitrov tette. Mind a magyar–lengyel, mind pedig a magyar–bolgár barátsági szerződésnek új vonást kölcsönzött az is, hogy ezeket nem szomszédos államok kötötték egymással, hanem olyanok, amelyeknek a politikai és a társadalmi-gazdasági berendezkedése, valamint a külpolitikai orientációja volt rokon, illetőleg közös. Ugyanakkor köztük és a szintén szövetséges Jugoszlávia között már komoly nézeteltérések merültek fel.

A Kommunista és Munkáspártok Tájékoztató Irodájának 1948. június 27-i ülésén Bukarestben „határozat" született Jugoszlávia Kommunista Pártjának helyzetéről.[1188] A dokumentum súlyosan elmarasztalta a JuKP vezetőségét és személy szerint Titót, Kardeljt, Milovan Gyilaszt és Alekszandr Rankovicsot. Azt vetette e pártvezetők szemére, hogy azonosítani kezdték a Szovjetunió külpolitikáját az imperialista hatalmak külpolitikájával, tagadják az osztályharc éleződését falun, feloldják a pártot a pártonkívüli népfrontban, a pártban „törökbasa, terrorista rendszert" honosítottak meg, pártjuk és népük egyenes becsapásának az útjára léptek, elutasították az elvtársi bírálatokat. A JuKP vezetői kitértek az elől is, hogy pártjuk helyzetét megvizsgálják a Tájékoztató Iroda ülésén „ugyanolyan normális pártszerű keretek között, ahogyan a Tájékoztató Iroda első tanácskozásán más kommunista pártok tevékenységét megvizsgálták".[1189] Holott a Tájékoztató Iroda megalakulásakor a kommunista pártok képviselői abból a „vitathatatlan

tételből" indultak ki, hogy bármely párt köteles beszámolni a Tájékoztató Irodának. A fentebbiekből a bukaresti ülés résztvevői azt a következtetést vonták le, hogy a JuKP vezetői pártellenes és szovjetellenes nézeteikkel a dolgozók nemzetközi szolidaritása elárulásának útjára léptek, a nacionalizmus irányában haladnak. Végül arra szólították fel a JuKP „egészséges erőit" – a pártnak a Tájékoztató Irodából történő kizárásával egyidejűleg –, hogy váltsák le a jelenlegi vezetőket és válasszanak új, internacionalista vezetőséget. A Tájékoztató Iroda állásfoglalásával a Szovjetunió és a népi demokráciák „közös arcvonala" tehát már akkor megbomlott, amikor még formálisan, pontosabban szerződésben szabályozottan nem is tömörült.

A Magyar Dolgozók Pártjának Központi Vezetősége 1948. június 30-án – a megyei titkárok és más vezető pártfunkcionáriusok bevonásával – kibővített ülést tartott, ahol Rákosi Mátyás beszámolója alapján tárgyalta meg a Tájékoztató Iroda állásfoglalását a JuKP helyzetéről. A kibővített ülésen egyhangúan megszavazott határozat helyeselte a Tájékoztató Irodának a JuKP politikai irányvonala felett gyakorolt bírálatát. „A kibővített Központi Vezetőség megdöbbenéssel vesz tudomást arról – hangzott a határozat –, hogy a JuKP KB-a a Tájékoztató Iroda határozata utáni állásfoglalásában folytatja és tetézi eddigi hibáit. A JuKP KB-a kijelenti, hogy a Tájékoztató Iroda határozata »hamis értesülések« alapján jött létre. Ezt az állásfoglalást, amely a Tájékoztató Irodában egyesült kommunista és munkáspártokat azzal rágalmazza, hogy döntő fontosságú kérdésekben könnyelműen és felületesen határoznak, a Központi Vezetőség mint a döntő elvi vitás kérdések elől való elvtelen kitérés kísérletét visszautasítja."[1190] A határozat utalt arra is, hogy a Tájékoztató Iroda állásfoglalásából az MDP-nek is komoly következtetéseket kell levonnia, mert Magyarországon is fenyeget a polgári nacionalizmusnak, a Szovjetuniótól való eltávolodásnak, a tőkés elemek lebecsülésének és a szocializmusba való békés belenövés opportunista illúziójának a veszélye.

A JuKP és az MDP viszonyának további romlásáról tanúskodott, hogy a magyar pártvezetőség elutasította a JuKP július 21-én kezdődő kongresszusán való részvételt a Tájékoztató Iroda szóban forgó állásfoglalására és arra való hivatkozással, hogy a jugoszláv pártvezetők sem fogadták el a meghívást az MDP kongresszusára.[1191] Másnap Révai József „Ködösítők és demagógok" c. cikkében a *Borbá*val polemizált.[1192] Néhány nappal később hivatalos közlemény jelent meg a magyar–jugoszláv diplomáciai jegyzékváltásról.[1193] A *Szabad Nép* aznapi számában közölte, hogy a belügyminiszter ideiglenesen felfüggesztette a Magyarországi Délszlávok Demokratikus Szövetségének önkormányzatát, azzal az indoklással, hogy a vezetőség „egyes tagjai" demokráciaellenes magatartást tanúsítanak. A délszláv szövetség augusztus elején rendkívüli kongresszust tartott, amelyen a Tájékoztató Iroda állásfoglalását támogató határozatot fogadtak el, és leváltották az időközben külföldre távozott Rob Antal főtitkárt, aki nem volt hajlandó

csatlakozni a JuKP vezetőinek bírálatához.[1194] 1948. augusztus 27-én jugoszláv részről két jegyzéket is átnyújtottak a magyar Külügyminisztériumnak. A szeptember 19-én nyilvánosságra hozott magyar válaszjegyzék minden tekintetben kategorikus elutasítást tartalmazott.[1195] A vádaskodások természetesen a Tájékoztató Iroda 1948. június 27-i dokumentumával és következményeivel voltak kapcsolatosak. A Külügyminisztérium jegyzéke megállapította, hogy: „A magyar kormány és a magyar nép változatlanul nagyra értékeli Jugoszlávia népeinek hősies ellenállását a német fasiszta elnyomókkal szemben, és elismeri azokat a kimagasló érdemeket, amelyeket a baráti jugoszláv népek eme hősies magatartásukkal a világ béke- és szabadságszerető népei előtt szereztek." A fentebbiekből azután a magyar jegyzék arra formált jogot, hogy „helyes és szükséges" kritikával illesse a JuKP vezetőit, akik „a népi demokráciák frontjáról átállnak az imperialisták táborába, és ezzel a Jugoszláv Szövetségi Népköztársaságot mélységes válságba döntik". Itt tehát már megfogalmazódik lényegében az a vád, amire később majd az egész rágalomhadjárat épül. A JuKP vezetőinek bírálatával, illetőleg megrágalmazásával elinduló kampány rövidesen kölcsönös durva vádaskodásokba csapott át, és fokozatosan kiterjedt az államközi kapcsolatokra is.[1196]

A Külügyminiszterek Tanácsának 1946. december 12-i ülésén New Yorkban megegyezés jött létre arról, hogy ki kell dolgozni a Duna nemzetközi ellenőrzésének új statútumát.[1197] Az Egyesült Államok, Nagy-Britannia, Franciaország és a Szovjetunió képviselői később abban is megállapodtak, hogy a Duna-konferenciát Belgrádban rendezik meg.[1198] Az 1948. július 31. és augusztus 18. között lezajlott értekezleten 11 állam[1199] képviselői vettek részt, de a szuverenitás hiányában Ausztria csak megfigyelőként, szavazati jog nélkül lehetett jelen. Az értekezleten Magyarországot öttagú küldöttség képviselte.[1200] A konferencia kimenetelét lényegében eldöntötte az a tény, hogy a Szovjetunió és a népi demokráciák abszolút többségben voltak. Az augusztus 3-án előterjesztett szovjet javaslat abból indult ki, hogy a dunai hajózás kérdése a part menti államok ügye, és nem tűrhető, hogy a hajózás szabadságának elve ürügyén idegen hatalmak beavatkozhassanak a dunai államok belügyeibe.[1201] Ebből következően a Duna Bizottságban is csupán a közvetlenül érdekelt államok megbízottai foglalhatnak helyet. Az Egyesült Államok, Nagy-Britannia és Franciaország képviselői élesen felléptek ugyan a szovjet előterjesztéssel szemben, de a szavazásnál, érthető módon, alulmaradtak. Ugyanilyen sorsra jutott a nyugati hatalmaknak az a pótindítványa is, mely szerint a kidolgozott egyezményt a hatálybalépése előtt valamennyi részt vevő állam, Ausztriát is beleértve, törvényhozásának ratifikálnia kell.[1202] A résztvevők 7:3 arányban azt a javaslatot fogadták el, hogy a hatálybalépéshez elegendő, ha hat állam, vagyis a többség a jugoszláv Külügyminisztériumban már letétbe helyezte a ratifikációs okmányt. Az értekezleten a jugoszláv képviselő – ellentétben a nyugati várakozásokkal – a Szovjetunió és a népi demokráciák küldöttségeivel működött együtt, min-

den bizonnyal azért is, mivel Jugoszlávia vezetői el akarták kerülni, hogy a fennálló nézeteltérések és ellentétek az államközi kapcsolatokra is kiterjedjenek, különösen a Szovjetunió vonatkozásában. A dunai hajózás rendjének tárgyában elfogadott egyezményt 1948. augusztus 18-án írta alá a Szovjetunió, Bulgária, Csehszlovákia, Magyarország, Románia, Ukrajna és Jugoszlávia külügyminisztere, illetőleg megbízottja.[1203] Az amerikai, a brit és a francia küldöttség tagjai nem jelentek meg az aláírásnál. A 47 cikkből álló egyezményt két melléklet[1204] és egy pótjegyzőkönyv egészítette ki. Az 1. cikk kimondta, hogy: „A Dunán való hajózás szabad, és valamennyi állam állampolgárai, kereskedelmi hajói és árui számára nyitva áll a kikötői illetékek és hajózási díjak, valamint ama feltételek tekintetében, amelyeknek a kereskedelmi hajózás alá van vetve, az egyenjogúság elvének biztosítása mellett. A fenti rendelkezések nem alkalmazhatók arra a forgalomra, amely ugyanazon állam kikötői között bonyolódik le."[1205] A Duna Bizottságot az egyezményt aláíró hét állam 1–1 megbízottja alkotta. A határozatképességhez öt tag jelenlétére volt szükség. A bizottság székhelye Galac (Galaţi) lett, hivatalos nyelve pedig a francia és az orosz.

A Duna-konferencia azonban a magyar–jugoszláv kapcsolatok szempontjából is inkább csak epizód volt, mert a viták és vádaskodások Belgrád után is tovább folytak, sőt fokozódtak. A magyar–jugoszláv barátság újbóli zátonyra jutása olyan körülmények között következett be, amikor az Egyesült Államokkal és Nagy-Britanniával, valamint más tőkés államokkal is romlottak Magyarország kapcsolatai, eléggé szoros összefüggésben és kölcsönhatásban a nemzetközi feszültség általános növekedésével.

A State Departmentben 1947. november 19-én elkészült tanulmány a Szovjetuniót, a vele szomszédos államokat, a többi népi demokráciát, valamint Ausztriát és Németország „keleti zónáját" – a jövőbeni amerikai magatartás szempontjából – három csoportba sorolta:[1206] 1. Szovjetunió, Jugoszlávia, Albánia, Románia és Bulgária. 2. Lengyelország, Magyarország, Csehszlovákia és Kelet-Németország. 3. Finnország és Ausztria. Az első csoportba tartozó államokat a tanulmány szerint minden szempontból azonos módon és nagyon keményen kell kezelni, a harmadikba tartozók viszont kedvezőbb elbánásra számíthattak. A második csoportba soroltakat úgy kellett kezelni, mint az első csoport tagjait, azzal a különbséggel, hogy ezen államok népeinek nyugati orientációja lehetővé teszi időről időre velük szemben a nagyobb rugalmasságot az Egyesült Államok részéről. Selden Chapin 1948. január 6-i „titkos táviratában" úgy jellemezte a magyarországi viszonyokat, hogy a kormányzat politikai ellenőrzése, noha jelentős, még nem teljes.[1207] A hadsereg hű a kommunistákhoz, és a jól fegyelmezett, politikailag és ideológiailag egyaránt megbízható rendőrséggel együtt akkor is hatékonyan ellenőrzik a helyzetet, amikor a szovjet csapatok kivonulnak az országból. A magyar gazdaság szovjetizálásának alapjai le vannak fektetve. A békeszerződés 2. cikkének[1208] megszegését jól lehet bizonyítani és ezt hatá-

sosan ki is lehet használni. Más a helyzet a katonai előírásokkal, e téren kevésbé lehet bizonyítani. Az Egyesült Államok számára a nyilvánosság kihasználása a legjobb fegyver. Erre a célra kitűnően megfelelnek a követség rádióbulletinjei (Wireless Bulletin), amelyek itt szélesebben terjeszthetők, mint „más csatlósoknál". A magyarok jobban félnek az oroszoktól, mint a kommunizmustól, de többségük a nyugati demokráciát helyezi előtérbe. Ezért is fontos, hogy az Egyesült Államok világosan és egyértelműen fogalmazza meg délkelet-európai politikáját. Chapin 1948. február 11-i jelentésében azt húzta alá, hogy a kommunista ellenőrzés Magyarországon és a térségben tovább erősödött és szigorodott.[1209] S ezt a megállapítást, többek között, az MKP és az SZDP napirenden lévő egyesülésével és a kétoldalú barátsági szerződésekkel támasztotta alá. Chapin március 12-i jelentésében megerősítette korábbi véleményét, és arról számolt be, hogy Magyarországon a helyzet már odáig fejlődött, hogy a rendszernek nincsen szüksége az erőszak alkalmazására.[1210]

1947–1948 fordulóján a budapesti amerikai követség rádióbulletinjei miatt keletkezett nézeteltérés a State Department és a Magyar Külügyminisztérium között. Losonczy Géza már 1947. november 19-én az Országgyűlésben elhangzott felszólalásában sürgette a kormány fellépését ebben az ügyben.[1211] Molnár Erik külügyminiszter 1948. január 18-án és 21-én ismételten kérte az amerikai követet, hogy a bulletineket „limitálják a címzettek egy listájára", és kerüljék el azokat az információkat, amelyek Magyarország és a szomszédai ellen irányulnak.[1212] Chapin kitért a válasz elől, és a feletteseit is úgy tájékoztatta, hogy a bulletinek szövegének korlátozása és példányszámuk csökkentése lényegesen gyengítené az Egyesült Államok presztízsét Magyarországon és tovább demoralizálná az antikommunista elemeket. George Catlett Marshall külügyminiszter január 20-i válaszában egyetértett a követtel, és a „magyar követelések" határozott elutasítására szólította fel őt.[1213]

A *Szabad Nép* 1948. január 8-án az Egyesült Államok beavatkozási kísérleteként értékelte Chapin ama sajtófogadáson elhangzott kijelentését, hogy „a kölcsönt nyújtó amerikai tőke Magyarországon megfelelő biztosítékokhoz akar jutni". Hasonlóan bírálta a lap Hector McNeil brit államminiszter alsóházi nyilatkozatát.[1214] Az államminiszter főleg a „görög lázadók"-nak nyújtott magyar társadalmi támogatást kifogásolta: „A brit kormány leghatározottabb rosszallását fejezi ki minden olyan eljárással szemben, amely a törvényes úton választott görög kormány elleni felkelést támogatja." Néhány hónappal később azonban már maga az athéni kormány követelte a magyar kormánytól, hogy a Markosz tábornok csapatai által „elrabolt" görög gyermekeket engedje haza. A június 7-i magyar választávirat leszögezte, hogy „nincs szó szüleiktől elrabolt gyermekekről, hanem olyan árvákról, akik szüleiket a görög hadműveletek következtében veszítették el".[1215] De időközben magyar–francia és magyar–amerikai viszonylatban is lezajlottak kisebb diplomáciai csatározások. A Franciaországi Magyarok

Demokratikus Szövetsége az 1848–1849-es centenáris ünnepségek alkalmából különvonatot indított Párizsból Budapestre, a visszautazókat azonban a francia hatóságok a határon zaklatták. E sérelmes eseményt a párizsi magyar követ 1948. április 7-én jegyzékben közölte a Francia Külügyminisztériummal.[1216] Még március 6-án pedig azt jelentette az MTI, hogy: „A magyar kormány március 3-án utasította washingtoni követét: tiltakozzék az ellen, hogy Horthy Miklós, közismert fasiszta háborús bűnös, a németországi amerikai zónában olyan mérvű mozgási szabadságot élvez, amely lehetővé tette számára a müncheni amerikai főkonzul esküvőjén való részvételt, ahol amerikai hivatalos személyek jelentek meg. Tiltakozott továbbá a magyar kormány az ellen is, hogy ilyen módon amerikai köztisztviselők Horthyt társadalmilag rehabilitálták."[1217]

A magyar–amerikai kapcsolatokban szinte folyamatosan súrlódási „felületet" jelentett az Egyesült Államok kormányának az az igénye, hogy a magyar kormány információkat szolgáltasson számára a békeszerződés katonai előírásainak végrehajtásáról. A Magyar Külügyminisztérium 1948. január 12-én azt válaszolta a szóban forgó amerikai kérésre, hogy csak abban az esetben áll módjában teljesíteni azt, ha az Egyesült Államok, Nagy-Britannia és a Szovjetunió kormányai közösen lépnek fel ilyen kívánsággal.[1218] Chapin március 10-én azt jelentette külügyminiszterének, hogy a magyar szervek változatlanul nem hajlandók katonai információkkal szolgálni, és ugyanígy elutasításban részesült a budapesti brit követség is. Chapin május 24-i jelentése szintén foglalkozott a katonai információk kérdésével.[1219] Olyan véleményének adott ugyanakkor hangot, hogy a magyar hadsereg létszáma és színvonala a békeszerződésben megengedettnél is alacsonyabb.[1220] Magyarországon tehát egészen más a helyzet, mint Bulgáriában. Végül a követ még azt is megjegyezte, hogy a „szovjetek" azt állítják: a békeszerződés nem kötelezi a magyar kormányt katonai információk nyújtására. A State Departmentben készült 1948. április 15-i feljegyzés – a Magyarországgal kötött békeszerződés végrehajtásáról – arra a következtetésre jutott, hogy katonai ügyekben nem várható együttműködés.[1221] Ennek ellenére Marshall külügyminiszter május 3-án arra utasította Chapint, hogy jegyzékben javasolja a budapesti brit és szovjet diplomácia vezetőjének: közösen tekintsék át a magyar békeszerződés katonai előírásainak végrehajtását.[1222] Még ugyanezen a napon Marshall újabb táviratot intézett Chapinhez, és ebben arra szólította fel őt, hogy a magyar kormánytól szerezzen információkat a fegyveres erők létszámáról, összetételéről, településéről stb.[1223] Ezen próbálkozások azonban kudarcot vallottak, különösen azután, hogy május 14-én Puskin nagykövet elhárította magától a közös megbeszélésre vonatkozó amerikai javaslatot.[1224]

Molnár Erik külügyminiszter 1948. április 16-án – a magyar és a külföldi sajtó képviselői előtt – adott tájékoztatást a „magyar restitúciós bizottságnak Németország amerikai zónájából történt kiutasításáról".[1225] Ennek az

volt az előzménye, hogy az Egyesült Államok budapesti követe 1948. március 25-én jegyzékben ismertetett egy két hónappal azelőtt, pontosabban január 21-én és 25-én Hegyeshalmon lejátszódott állítólagos incidenst, amely amerikai, illetőleg szovjet katonák és magyar határőrök között zajlott le. A Magyar Külügyminisztérium a jegyzék vételét követő 24 órán belül közölte Chapinnel, hogy az abban foglalt tényállást az illetékes hatóságokkal kivizsgáltatja. A Belügyminisztérium április 12-én továbbította a Külügyminisztériumnak az eredeti jegyzőkönyvekkel alátámasztott vizsgálat teljes eredményét. Ezeket az adatokat még aznap a követség rendelkezésére bocsátották. Huebner tábornok, az amerikai megszállási övezet parancsnokának helyettese azonban április 6-án közölte a Nyugat-Németországban működő magyar visszaszolgáltatási és repatriáló missziók vezetőivel, hogy amennyiben 72 órán belül a „januári incidensre" megfelelő magyarázatot nem kap, a magyar repatriálási szállítmányokat leállítja. Ezt meg is tette. Majd április 15-én Huebner tábornok már arra szólította fel a magyar misszziókat, hogy 48 órán belül hagyják el az amerikai megszállási övezetet, ugyanakkor irattáraikat visszatartotta. Ezzel a lépéssel – mutatott rá Molnár Erik – az Egyesült Államok kormánya megsértette a békeszerződést, amelynek 20. pontja kimondja, hogy magyar állampolgárok Németországban levő javai nem tekinthetők ellenséges javaknak, és visszaszolgáltatásukat lehetővé kell tenni. De ez az eljárás ellentétben áll az Egyesült Államok budapesti követének 1946. július 5-i jegyzékével is, amelyben az amerikai kormány kötelezettséget vállalt arra, hogy az 1944. október 15-e után elhurcolt magyar javakat visszaszolgáltatja.

A két kormány közötti komoly viták alapjául szolgált a MAORT ügye is. Washington 1948 januárjában jegyzékben követelte a magyar kormánytól, hogy állítsa helyre a Magyar–Amerikai Olajipari Rt. üzemeit, biztosítsa háború előtti kereteit, hívja vissza az állami ellenőröket, s bízza az ármegállapítást és a termékek elosztását a társaság igazgatóságára.[1226] A State Department kereskedelempolitikai osztályán 1948. május 25-én készült memorandum azt tartalmazta, hogy a „kommunisták által ellenőrzött kormányok" a kereskedelemben és egyáltalán a gazdasági kapcsolatokban diszkriminációt alkalmaznak az Egyesült Államokkal szemben a Szovjetunió javára.[1227] A State Departmentben készített másik elemzés pedig konkrétan a magyarországi amerikai érdekeltségekkel, köztük a MAORT-tal foglalkozott, különös tekintettel a várható államosításokra.[1228]

1948. szeptember 21-én közölte a *Szabad Nép*, hogy a magyar hatóságok „őrizetbe vették a MAORT szabotáló vezetőit". Közülük P. Rudemann és G. Bannantie amerikai állampolgár volt, akiknek a letartóztatása ellen Chapin követ azonnal tiltakozott. Ezt a lépést szeptember 22-én a State Department megerősítette, és egyben arra utasította a követet, hogy találkozzék Rákosi Mátyással: hozza tudomására, ha azonnal nem engedik szabadon a két amerikai állampolgárt, az súlyos megtorlást von maga után az Egyesült

Államok részéről gazdasági és egyéb téren.[1229] Néhány napon belül Rudemann és Bannantie elhagyta Magyarországot.[1230] Ezzel azonban ez az ügy és a MAORT kérdése korántsem került le a napirendről, ami azzal is összefüggött, hogy a magyar kormány állami kezelésbe vette a közös vállalatot.[1231] A State Department viszont nyilatkozatot tett közzé a két amerikai állampolgár magyarországi őrizetbe vételével kapcsolatosan, amelyben azt állította, hogy az említett személyek „kényszer hatása alatt" tettek beismerő vallomást. Ezt a magyar kormány képviselője rágalomnak minősítette, és egyidejűleg arra is felhívta a figyelmet, hogy „az amerikai Külügyminisztérium sem tiltakozott a szabotázs vádja ellen".[1232] 1948. október 13-án a magyar kormány – szokatlanul éles hangú jegyzékében – a békeszerződés megsértésével vádolta az Egyesült Államokat, sőt azt is kilátásba helyezte, hogy kérni fogja az amerikai követség azon munkatársainak visszahívását, akik a kárigényekkel foglalkoznak, amennyiben az amerikai hatóságok nem engedélyezik a magyar misszió újbóli kiutazását az elhurcolt magyar javak felkutatása céljából.[1233]

Chapin 1948. november 4-én tájékoztatta Marshall külügyminisztert a Rajk Lászlóval folytatott beszélgetéséről.[1234] E szerint a magyar külügyminiszter elmondta a követnek, hogy Magyarországot igen súlyosan érinti az elhurcolt és Németország amerikai megszállási övezetében levő magyar javak visszatartása. Ezért valamilyen megoldást kellene találni ebben az ügyben, annál is inkább, hiszen az Egyesült Államoknak Magyarországon még komoly érdekeltségei vannak. Chapin azt válaszolta, hogy ebben az ügyben még nincs döntés, de azt világosan kell látni, hogy az Egyesült Államok az október 13-i magyar jegyzék visszavonása nélkül ezekről nem hajlandó tárgyalni. Emellett az amerikai kormány még a MAORT ügyében is választ várt. Rajk László hajlandónak mutatkozott az október 13-i jegyzék visszavonását mérlegelni, valamint gazdasági és más problémákra is megoldást keresni, ha az Egyesült Államok kormánya „újragondolja" a magyar javak hazaengedését. Végül is azzal zárult a találkozó, hogy Chapin késznek mutatkozott a magyar kormány javaslatait a State Departmentnek továbbítani.[1235]

Ennek a találkozásnak azonban nem lett pozitív folytatása. Sőt, a november 30-i amerikai jegyzék a magyar kormány eljárását a MAORT-tal kapcsolatosan jogtalannak minősítette, amit a magyar kormány december 14-i válaszjegyzékében erélyesen visszautasított, és azt is kilátásba helyezte, hogy az Egyesült Államok által okozott károkért, a jogos magyar tulajdon visszatartásáért kárpótlásul amerikai vagyonokat vegyen igénybe Magyarországon.[1236] A két állam kapcsolatában felmerült problémák 1948 végére nemhogy enyhültek volna, hanem kifejezetten súlyosbodtak és halmozódtak. Ezekkel azonban már Dobi István kabinetjének kellett szembenéznie, amely 1948. december 10-én lépett a Dinnyés-kormány helyébe.

A magyar külpolitika a hidegháborús feszültség elmélyülésének időszakában

Dobi István kormánya megalakulásakor, személyi összetételét tekintve, nem szolgált meglepetésekkel.[1237] A fontosabb személyi változások ugyanis már a korábbi hónapokban, a Dinnyés-kormány idején végbementek. 1948. augusztus 5-én Kádár János vette át Rajk Lászlótól a belügyi tárcát, aki külügyminiszter lett. Szeptember 9-től Farkas Mihály került – Veres Péter helyett – a honvédelmi tárca élére, míg Erdei Ferenc államminiszteri tisztséget kapott. December elejétől pedig, Nyárádi Miklós Nyugatra távozása után, Gerő Ernő közlekedésügyi miniszter lett – egyelőre ideiglenesen – a pénzügyminiszter is.

Dobi István 1948. december 14-én ismertette kormányának programját az Országgyűlésben.[1238] A miniszterelnök a külpolitikai célkitűzéseket illetően mindenekelőtt azt hangsúlyozta, folytatni fogja elődjének külpolitikáját, legalábbis abban a tekintetben, hogy a magyar külpolitika alapjának változatlanul a béke megvédését és az imperialista „háborús bujtogatók" elleni küzdelmet tekinti. A kormány békepolitikájának legfőbb biztosítékát a Szovjetunióval kötött kölcsönös segítségnyújtási szerződésben jelölte meg. Dobi – a békefront megerősítésének jegyében – elérkezettnek látta arra az időt, hogy Magyarország Csehszlovákiával is aláírja a barátsági, együttműködési és kölcsönös segítségnyújtási szerződést. Ennek időszerűségét, pontosabban lehetőségét a következőkkel indokolta: „A magyar demokrácia tudatában van annak, hogy egyrészt a csehszlovák reakciónak ez év februárjában elszenvedett komoly veresége, másrészt a soviniszta magyar reakció erélyes felszámolása megteremtette a két állam viszonya rendezésének alapvető feltételeit."[1239] Dobi István több mint éles szavakkal ítélte el az amerikai imperialistákat, akik visszatartják a Nyugatra hurcolt magyar javakat, a MAORT-szabotázzsal igyekeznek aláásni a gazdasági életet, sajtójukban és rádiójukban napról napra a „legbárgyúbb és legképtelenebb" rágalmakat szórják Magyarországra. „Háborúra uszítanak és fegyverkeznek, nyíltan törnek a Szovjetunió, a népi demokráciák s köztük hazánk békéje és állami rendje ellen".[1240] A miniszterelnök a magyar külpolitikában már érvényesülő kettős tendenciát, pontosabban folyamatot, vagyis azt, hogy az

egyik oldalon a szoros szövetség és politikai egységesülés, a másikon pedig az elszánt és elutasító magatartás, a jövőre nézve tehát nem csupán fenntartani kívánta, hanem még erősíteni is szándékozta. Ezt a külpolitikai programot sajátos módon mind a koalíciós, mind az ellenzéki pártok képviselői helyeselték, támogatták felszólalásaikban. Kiss Károly (MDP) a hadsereg fejlesztését sürgette. Nánási László (NPP) az előző kormány külpolitikai „vonalvezetésének" szilárdabbá tételét szorgalmazta. Bognár József (FKGP) szintén azt követelte, hogy: „A jövőben még nyíltabban és határozottabban kell a kormánynak és az ország népének egyaránt a világ békeszerető demokratikus erőivel kötött szövetség oldalán állnia, mert csak ez a szövetség teszi lehetővé nemzeti függetlenségünknek az imperialistáktól, társadalmi vívmányainknak a kapitalista reakciótól való védelmét."[1241] Supka Géza a PDP és az MRP nevében együttesen fogadta el a kormány külpolitikáját. Sőt, még Barankovics István is azt fejtegette felszólalásában, hogy ők a „politikai okosság" követelményét szem előtt tartva hajlandók programjuknak a „változott körülményekhez való idomítására".[1242]

A külügyi tárca 1949. január 19-én kezdődő költségvetési vitájában lényegében ugyanezek a kérdések voltak napirenden, azzal a különbséggel, hogy a nyugati hatalmak, elsősorban az Egyesült Államok kormányának a politikája még erőteljesebben került a kritika tüzébe, valamint időszerű témává vált Mindszenty József büntetőjogi felelősségre vonásának a nyugati fogadtatása és Jugoszlávia vezetőinek az elítélése is az Országgyűlésben. Horváth Márton (MDP) a fentebbiekkel összefüggésben a magyar külpolitika „fordulatáról" beszélt, és az Egyesült Államok kormánya mellett a francia külügyminisztériumot, az olasz külügyminisztert, valamint a munkáspárti brit kormány vezetőit is súlyosan elmarasztalta.[1243] Horváth Zoltán (MDP) az előtte felszólaló szavaihoz kapcsolódva, a magyar–jugoszláv viszonyt jellemezve, azt állapította meg, hogy: „Nem tudjuk ennél a pontnál elkerülni, hogy fájdalommal ne mutassunk rá a barátságtalan és számunkra oly nehezen fogadott gesztusok egész sorozatára, amelyek a népi demokráciák, a béke és a szabadság frontjából kivált Jugoszlávia áruló kormánya részéről ért bennünket."[1244] Bármilyen furcsán is hangzik, de azt kell mondani, hogy Horváth Zoltánnak ezek az elfogultságtól távolról sem mentes szavai még viszonylag tartózkodóak voltak az akkori hivatalos nyilatkozatokhoz és a sajtó hangjához képest. Nem lehet ugyanezt elmondani Kerek Gábor (NPP) felszólalásáról, aki úgy vélekedett, hogy az Egyesült Államok költségvetésének 79%-át fordítja hadikiadásokra.[1245] Mihályfi Ernő (FKGP) felszólalásának leglényegesebb mozzanata viszont talán a népi erők Kínában érlelődő végső győzelmének a jelentőségére történő utalás volt: „Amikor a világ kettészakadását először kellett megállapítanunk, akkor talán még úgy tűnhetett, hogy e kettészakadt világ két részének erői nagyjából kiegyensúlyozzák egymást, de a legutóbbi hónapok, az 1948-as esztendő fejlődése azt bizonyítja, hogy a béke erői rohamosan növekednek a világ

túlsó felén is, és ma már bátran állapíthatjuk meg, hogy ezek az erők az egész világon egyre nagyobb fölénybe kerülnek. Elég a kínai eseményekre rámutatni."[1246]

A magyar diplomácia figyelmét és erejét 1948–1949 fordulóján és utána is jórészt azok a nézeteltérések és viták kötötték le, amelyek Magyarország, illetőleg az Egyesült Államok és Nagy-Britannia kormányai között keletkeztek és lezajlottak a Mindszenty-ügy kapcsán. A budapesti amerikai követ már 1948 áprilisában arról számolt be washingtoni feletteseinek, hogy Mindszenty „aggodalmaskodik" a katolikus egyház elleni kommunista támadások megerősödése miatt, amit a bíboros azzal is összefüggésbe hozott, hogy benyomása szerint a „mérsékelt" Rákosi Mátyás és más kommunisták veszítenek a hatalmukból, és „Gerő kerül előtérbe".[1247] A követ nem tudta megnyugtatni a bíborost, mert nyilvánvalóan nem olyan választ adott neki, mint amilyet az tőle várt volna. Ez kiderül Marshall külügyminiszter május 21-i táviratából is, aki különben egyetértett a követtel, és azt tanácsolta Chapinnek, hogy tartózkodjék az egyház és az állam között folyó vitáktól. Marshall úgy vélekedett, hogy a Vatikán jobban ismeri a magyarországi katolikus egyház helyzetét, s ennek alapján megfelelő tanácsot tud adni Mindszentynek, akivel érintkezésben van.[1248] Chapin 1948. november 17-én tájékoztatta a külügyminisztert Mindszenty november 15-i látogatásáról, ahol a bíboros a magyar kormány egymás utáni intézkedéseiből azt a következtetést vonta le, hogy valószínűleg ez az utolsó találkozójuk. Mindszenty lényegében az iránt érdeklődött a találkozón, hogy az Egyesült Államok kormánya milyen diplomáciai vagy nyilvános lépéseket hajlandó tenni a katolikus klérus érdekében. A követ azonban ezúttal is kitért a konkrét válasz elől, és azt fejtegette, hogy a Vatikán „jobban tudna lépni". Ez persze nem győzte meg a bíborost, sőt arra hivatkozott, hogy a Vatikán nem tagja az ENSZ-nek, Budapesten nincsen diplomáciai képviselete, és csak tényleges hatalom nélküli morális erő.[1249]

A magyar belügyi hatóságok 1948. december 23-án vették őrizetbe Mindszenty Józsefet. Robert A. Lovett külügyminiszter-helyettes december 29-i nyilatkozatában ezt az eseményt úgy minősítette, hogy a bíboros letartóztatása tetőpontja a magyar kormány intézkedései azon sorozatának, amely a személyes szabadság, az emberi szabadságjogok és a vallásszabadság ellen irányultak.[1250] Truman elnök december 30-i sajtókonferenciáján egyetértését fejezte ki a külügyminiszter-helyettes nyilatkozatával. Chapin a Lovetthoz intézett december 30-i táviratában, tekintettel a Mindszenty-ügy nagy jelentőségére, azt szorgalmazta, hogy az Egyesült Államok – ha nincs is abban a helyzetben, hogy közbelépjen a bíboros érdekében – segítse elő az egyházi erők mozgósítását a küzdelemre, amely „ma jobban, mint korábban bármikor, elkerülhetetlennek látszik".[1251] Másnap Lovett azzal válaszolt a követnek, hogy máris előrehaladt az egyházi „mozgósítás". Franklin C. Gowen, az USA vatikáni diplomáciai képviselőjének helyettese

1949. január 3-án Domenico Tardininak, a külügyekért felelős bíborosnak a Mindszenty-üggyel kapcsolatos véleményéről tájékoztatta a Külügyminisztériumot.[1252] Eszerint Tardini azt mondta, hogy a Moszkvából irányított kommunista program és módszerek[1253] a Vatikán számára jól ismertek voltak már azelőtt is, amikor egyéb források igazolták a súlyos kommunista fenyegetéssel kapcsolatos, az alapvető emberi jogokra és demokratikus intézményekre vonatkozó aggodalmat. Ugyanezeket a kegyetlen módszereket alkalmazza egyébként Tito is az egyházzal szemben. Jelenleg azonban nemcsak a katolikus klérus és a katolikus egyesületek, de sok nem vallási intézmény, kiemelkedő személyiségek és számtalan magánszemély a „szabad világ minden részéből" küldött tiltakozó táviratot a Vatikánnak és a magyar kormánynak, helytelenítve Mindszenty letartóztatását.[1254] Tardini Truman elnök decemberi fenyegető nyilatkozatát a Mindszenty-ügyben időszerűnek, igen hatásosnak és nagyon korrektnek tartotta.

Chapin követ 1949. január 20-án részletesen beszámolt a Mindszenty-per vádiratáról és az őt, Chapin személyét érintő vádakról.[1255] Úgy vélekedett, hogy az olyan bizonyítékok, mint állítólag a bíboros palotájának pincéjében talált bizonyos dokumentumok, valamint a bíborostól, a titkárától és más emberektől származó vallomások – a kelet-európai konspirációs mentalitásra jellemzők. A saját szerepével kapcsolatosan azt hangsúlyozta jelentésében, hogy ő soha nem kért Mindszentytől semmiféle információt, nem ösztönözte a bíborost erre, úgyszintén soha nem tárgyalt vele a rendszerváltozás kilátásairól, nem is szólva a monarchia restaurációjáról. Majd annak a konkrét lehetőségét is felvetette a követ, hogy őt a magyar kormány azonnal vagy a bíboros pere után persona non gratának nyilvánítja. D. Acheson, aki Marshallt váltotta fel a külügyminiszteri székben, január 25-én válaszolt a budapesti követnek.[1256] A válasz azt tartalmazta, hogy a követ és a követségi személyzet maradjon a helyén, annak ellenére, hogy a magyar hatóságok várhatóan meg fogják nehezíteni a helyzetüket, sőt az is elképzelhető, hogy ultimátumszerű visszahívásukat kérik.

A magyar kormány 1949. január 29-én jegyzéket nyújtott át a budapesti amerikai követnek, és abban S. A. Koczak követségi másodtitkárt, aki „bizonyíthatóan gyanúsított Magyarországon való kémkedéssel", arra szólította fel, hogy 48 órán belül hagyja el az országot.[1257] Erre válaszul február 9-én a washingtoni magyar követség első titkárát szólították fel távozásra.[1258] A *Szabad Nép* február 11-én közölte, hogy a magyar hatóságok kiutasították Koczakot és R. E. Steussyt, az Egyesült Államok budapesti követségének két munkatársát, kémkedés és embercsempészés, köztük Barankovics István kiszöktetése miatt.

Mindszenty letartóztatásának híre kül- és belföldön egyaránt igen nagy visszhangot keltett. A tiltakozások a nyilvános főtárgyalás idején, vagyis 1949. február 3–5-én még csak fokozódtak. Erről Sík Endre washingtoni magyar követ így számol be visszaemlékezésében: „Attól kezdve, hogy a

Mindszenty-per tárgyalásának megkezdéséről szóló első hírek az amerikai lapokban napvilágot láttak, követségünknek egyetlen nyugodt perce sem volt többé. A lapok hemzsegtek a Mindszentyt dicsőítő és a magyar kormányt ócsároló riportoktól és cikkektől. A követségi épület előtt szinte szakadatlanul kisebb-nagyobb tüntető csoportok vonultak fel. A tüntetések nyilván előzetes rendőrségi engedéllyel történtek, mert az épület környékét megszállta a rendőrség, a járda szélére felállították a szokásos »falovakat«, úgyhogy a tüntetők a járdára nem mehettek fel, csak a kocsiúton vagy az utca másik oldalán közlekedhettek. New Yorkban a katolikusok a per harmadik vagy negyedik napján monstre tüntetést rendeztek. A Fifth Avenue-n százezer katolikus vonult fel Mindszenty szabadon bocsátását követelő és a magyar kormányt gyalázó táblákkal."[1259]

A brit kormány 1949. február 4-én jegyzéket intézett a magyar kormányhoz, amelyben aggodalmát fejezte ki amiatt, hogy a budapesti követség részére nem biztosítottak helyet a Mindszenty-per tárgyalásán, és a perrel kapcsolatosan a békeszerződés megszegésére utalt. A magyar kormány február 7-i válaszjegyzékében így összegezte mondanivalóját: „az angol kormány az egyedüli, amely a Mindszenty-bűnügy tárgyalásával kapcsolatban a békeszerződésre hivatkozik. A békeszerződés olyan értelmezését, mintha a brit kormánynak joga volna fasiszta, antidemokratikus elemek védelmében magyar belügyekbe avatkozni, mint önkényeset és helyt nem állót a magyar kormány határozottan visszautasítja."[1260] Másnap Boldizsár Iván külügyi államtitkár sajtókonferenciáján Bevinnek arra a kijelentésére, hogy a magyar kormány viselkedése a Mindszenty-ügyben „visszataszító az emberi jogról és az igazságról táplált angol gondolkodás számára", hasonló hangnemben válaszolt: „Mi, magyarok viszont visszataszítónak találjuk, hogy a brit birodalom külügyminisztere ítélethirdetés előestéjén kijelentéseivel befolyásolni akarja a világ közvéleményét és – minthogy a londoni rádión keresztül magyarul is adták – a magyar közvéleményt is. Mi visszataszítónak találjuk azt, hogy a munkáspárti kormány, amely Görögországtól a maláji félszigetig mindenütt az emberi szabadság elnyomójaként lép fel, és amely ellen a népek mindenütt fellázadnak, egyáltalán kritikát merjen gyakorolni egy szabad nemzet és egy olyan tárgyalás felett, amelynek tisztaságához kétség sem fér".[1261] Clark McAdams Clifford, Truman elnök rendkívüli tanácsadója 1949. február 8-án olyan véleményének adott hangot, hogy az Egyesült Államok kormányának is „sürgős lépéseket" kellene tenni a Mindszenty-ügyben.[1262] Amikor Acheson a fentebbiekről értesült, azonnal az elnökhöz fordult, és azt a véleményét fejezte ki, hogy egy nyilatkozat Truman vagy a State Department részéről az adott pillanatban egyenesen káros lenne a bíboros számára.

1949. február 8-án a Budapesti Népbíróság különtanácsa Mindszenty József esztergomi érseket a köztársaság megdöntésére irányuló szervezkedés, hűtlenség, kémkedés, külföldi fizetési eszközök zárolt letétbe való

helyezésének elmulasztásáért és a velük való üzérkedésért életfogytig tartó fegyházbüntetésre ítélte.[1263]

Ennek hatására Acheson február 8-i sajtónyilatkozatában azzal vádolta a Dobi-kormányt és elődjét, hogy a magyar néptől lépésről lépésre megvonták az alapvető emberi jogokat és a szabadságjogokat. Az Egyesült Államok népeit és más szabadságszerető népeket felháborodással és megdöbbenéssel töltik el az ilyen fejlemények. A külügyminiszter – a sajtó képviselőinek kérdésére – azt is elismerte, hogy az Egyesült Államok kormánya a Mindszenty-ügyet és más magyarországi negatív fejleményeket az ENSZ elé kívánja vinni. A budapesti amerikai követ ellen felhozott vádakat pedig mint „teljesen hamisakat, alaptalanokat és gyalázatosakat" vetette el.[1264] Ezen a napon válaszolt a külügyminiszter Sean Nunannak, Írország washingtoni követének is, aki az ír kormány Budapesten kifejtett erőfeszítéseiről tájékoztatta őt, és azt vetette fel neki, hogy Truman elnök személyesen léphetne közbe a magyar kormánynál Mindszenty József érdekében.[1265] Acheson ezúttal is azon a véleményen volt, hogy a legkörültekintőbb megfontolásra van szükség a szóban forgó javaslat elbírálásánál azért, nehogy rontsák a bíboros helyzetét. Sőt, példaként a bolgár Nikola Petkov esetét is felhozta, akinek a kivégzése „szükségességét" Bulgáriában szerinte a nyugati hatalmak közbelépésével magyarázták. Truman elnök február 9-i sajtókonferenciáján kijelentette, hogy Acheson előző napi nyilatkozata a Mindszenty ügyben az ő teljes jóváhagyásával történt. Majd arról beszélt, hogy Magyarországon rendőrállam van, a magyar nép nem felelős kormányának tetteiért. Végül megjegyezte, hogy azt a lehetőséget, miszerint a per a magyar békeszerződés megsértését jelenti, valóban elkezdték tanulmányozni.[1266]

Rajk László külügyminiszter – az MTI szerkesztőjének felkérésére – bizonyos fokig még a washingtoni nyilatkozatok túlzó hangnemét is túlszárnyalva válaszolt a nyugati államférfiak nyilatkozataira: „A Mindszenty-per ítélethirdetése óta a nemzetközi reakció példátlan rágalomhadjáratot indított Magyarország ellen. Ebben a rágalomhadjáratban részt vesz maga Truman elnök, Acheson külügyminiszter, és nem marad el mögöttük Bevin angol külügyminiszter sem. Mindannyian a vallásszabadság és az emberi szabadságjogok védelmezőjének köntösébe bújnak, hogy így leplezzék egy szabad és szuverén állam belügyeibe való brutális beavatkozási kísérleteiket, sőt, nem egy esetben beavatkozásuk tényeit. Magatartásukat minősíthetetlen hangnem és az államok közötti érintkezésben nemcsak szokatlan, de megengedhetetlen eszközök alkalmazása jellemzi. A tényállásokat tudatosan elferdítve, meghamisítva vagy egyszerűen tudomásul sem véve emelnek vádat Magyarország demokratikus rendszere és a magyar kormány ténykedései ellen. Magatartásukra jellemző, hogy a Mindszenty-per fasiszta vádlottait a békeszerződések ama paragrafusával próbálják védeni és menteni, amelyet a békekonferencia éppen a fasizmus felszámolása céljából iktatott

be. Nyilvánvaló ebből, hogy az amerikai imperializmusnak és csatlósaiknak ma már nem a fasizmus felszámolása, hanem újjáélesztése a célja."[1267]

1949. február 10-én Sík Endre követ találkozott az amerikai külügyminiszterrel és helyettesével, Dean Ruskkal. A megbeszélésen a Mindszenty-perről és Selden Chapin bűnrészességéről cseréltek véleményt, teljes egyet nem értésben.[1268] Február 11-én Sík Endre jegyzéket nyújtott át a State Departmentben, és abban az szerepelt, hogy Chapin követ többé „nem megfelelő személy" a magyar kormány számára. Másnap a State Departmentben arról tájékoztatták a magyar követet, hogy Chapint „konzultációra" visszarendelik, de helyzetét a további fejleményektől teszik függővé.[1269] A *Szabad Nép* február 15-én közölte, hogy Selden Chapint a magyar kormány nem tekinti persona gratának. Három nappal később pedig arról tudósított a lap, hogy az amerikai követ elhagyta Budapestet. Ugyanezen a napon Chapin már Bécsben nyilatkozott arról, hogy „a magyar nép a Moszkvában kiképzett kommunista csoport teljes uralma alatt van".[1270]

William Pearsol Cochran, a budapesti amerikai követség ügyvivője 1949. március 23-án felháborodott hangú jelentésben számolt be a külügyminiszternek a magyar kormányszervek és hatóságok magatartásáról, amelyek az Egyesült Államokat hovatovább világpozíciójával és presztízsével összeegyeztethetetlen helyzetbe hozzák.[1271] Az ügyvivőben az a gondolat is felmerült, hogy az amerikai válasz esetleg még a diplomáciai kapcsolatok megszakításáig is elmehet. A felháborodás közvetlen kiváltója minden bizonnyal a március 21-i magyar jegyzék volt, amely P. J. Kopcsek és J. P. Merrill katonai attasékat 48 órán belül Magyarország elhagyására szólította fel. A States Departmentben szintén mérlegelték a Magyarországgal szembeni megtorlások lehetőségét. Ennek az egyik megnyilvánulása volt, hogy visszautasították a New Yorkban március 25-én megnyíló Kulturális és Világbéke Konferencia magyar küldötteinek vízumkérelmét.[1272] De az is felmerült, hogy a katonai attasék kiutasítására válaszként hasonló rangú magyar diplomatát nyilvánítanak persona non gratának.[1273] Ennek kivitelezését azonban az tette lehetetlenné, hogy a washingtoni magyar követségen már egyedül csak Sík Endre követ jöhetett volna szóba. Így maradt az az elképzelés, illetőleg terv, hogy a magyar kormányt a békeszerződés emberi jogokról szóló cikkelyének megsértésével vádolják. Erről a State Department március 30-án tájékoztatta a budapesti amerikai ügyvivőt.[1274]

Amerikai részről az elképzeléseket rövidesen tettek követték. A közös fellépés biztosítása érdekében McNeil brit államminiszter április elején ugyancsak a békeszerződés megszegésével vádolta meg a magyar kormányt az alsóházban.[1275] 1948. április 2-án az Egyesült Államok és Nagy-Britannia budapesti diplomáciai képviselői szóbeli jegyzékben közölték, hogy kormányaik a békeszerződés megsértésével vádolják a magyar kormányt, s ennek a Mindszenty-üggyel kapcsolatosan az ENSZ-ben is hangot adnak. A magyar válaszjegyzék az angolszász állításokat igyekezett tételesen megcáfolni.

Ugyanakkor arra is felhívta a figyelmet, hogy valójában az Egyesült Államok kormánya sérti meg a békeszerződést azzal, hogy visszatartja a Németországba elhurcolt magyar javakat, megtagadja a háborús bűnösök kiadását, támogatja a magyarországi reakciós köröket stb. „A magyar kormány ismételten kijelenti – hangzott a válaszjegyzék –, hogy Magyarország teljesítette és teljesíteni fogja a békeszerződésből folyó összes kötelezettségeit. Ugyanakkor azonban a magyar kormány a leghatározottabban tiltakozik az ellen, hogy az Egyesült Államok kormánya a békeszerződés kikötéseit ürügyül hasznája fel arra, hogy a szuverén magyar állam belügyeibe beavatkozzék, és hogy a demokratikus magyar kormánnyal szemben álló reakciós és fasiszta erőket pártfogásába vegye."[1276] A Nagy-Britanniához intézett – és lényegében azonos tartalmú – jegyzékben a magyar kormány sajnálattal állapította meg, hogy a brit kormány a legutóbbi időben „önálló álláspont elfoglalása nélkül" csatlakozott azokhoz az akciókhoz, amelyek az Egyesült Államok részéről a magyar népi demokrácia ellen irányultak. Rajk László külügyminiszter 1948. április 4-én az ENSZ közgyűlésének elnökéhez intézett nyilatkozatában tiltakozott a Mindszenty-ügy napirendre tűzése ellen. „A magyar kormány megállapítja, hogy az UNO (United Nations Organization) többsége mind ez ideig elzárkózott az elől, hogy Magyarországot felvegye tagjai sorába. Következésképp Magyarországnak, mint nem tagállamnak ügyét az Egyesült Nemzetek Alapokmánya szerint a közgyűlés csak a 2. cikk 6. pontja alapján, tehát csak az esetben tárgyalhatná, ha Magyarország Mindszenty József elítéléséből kifolyólag a nemzetközi békét és biztonságot veszélyeztetné. A magyar kormány azonban nem tételezi fel, hogy az Egyesült Nemzetek közgyűlése bármelyik részvevőjének módjában volna a Mindszenty ellen indított eljárással kapcsolatban ilyen veszélyt felfedezni. Mindezek után nyilvánvaló, hogy Mindszenty József és társai elítélése ügyének az Egyesült Nemzetek közgyűlésén való napirendre tűzése Magyarország belügyeibe való illetéktelen beavatkozást jelentene."[1277]

Az ENSZ közgyűlése április 12-én vitatta meg – amerikai–angol kezdeményezésre – a Mindszenty-ügy napirendre tűzését.[1278] A javaslat mellett 30, ellene 7 küldött szavazott. Ugyanakkor 20-an, köztük Dánia, Izland, Norvégia és Svédország küldöttei tartózkodtak a szavazástól.[1279] Április 20–21-én a Biztonsági Tanács különbizottsága tárgyalta a Mindszenty-ügyet, pontosabban az amerikai–angol javaslatot.[1280] Az ülésen 17:1 arányban – 31 állam küldötte tartózkodott a szavazástól – elfogadták Ausztrália küldöttének azt a javaslatát, hogy Magyarországot hívják meg a közgyűlés Mindszenty-üggyel kapcsolatos vitájára. E határozat ellen a magyar külügyminiszter tiltakozott az ENSZ főtitkárának küldött táviratában. „A magyar Külügyminisztérium megkapta az Ön meghívását a Mindszenty-ügy megvitatására. Az UNO-hoz 1949. április 4-én a Magyar Köztársaság kormánya nevében intézett nyilatkozatban kifejtettem, hogy a köztársaság ellen irányuló bűncselekménnyel, hűtlenséggel és valutaüzérkedéssel vádolt

Az első párizsi béke-világkongresszusra érkező magyar delegáció. 1949 április

Mindszenty pere magyar belügy, amelyben a független magyar bíróság a Magyar Köztársaság törvényei alapján hozta meg ítéletét és amely ennélfogva nem tartozik az UNO illetékessége alá. A fent idézett nyilatkozatban már közöltem, hogy a Mindszenty elleni per és ítélet nemcsak nem érinti az alapvető emberi szabadságjogokat és vallásszabadságot, hanem ellenkezőleg, a Mindszenty által elkövetett bűncselekmények üldözését a békeszerződés a magyar kormány egyenes kötelességévé teszi. Ezért az UNO közgyűlése különleges politikai bizottságának határozatát kormányom a magyar belügyekbe való illetéktelen beavatkozásnak tekinti és a meghívást nem fogadja el."[1281] Az április utolsó hetében lezajlott vitában[1282] a közgyűlés elutasította az ausztrál–kubai javaslatot, amely megbélyegezte volna a magyar kormányt.[1283] Végül is a többséget Bolívia javaslata kapta meg, amely azt tartalmazta, hogy „ezt az ügyet a közgyűlés negyedik ülésszakának napirendjén tartja", vagyis az 1949 szeptemberében kezdődő ülésszakon.[1284] Az Egyesült Államok és Nagy-Britannia nem érték el ugyan az eredeti céljukat, de a szóban forgó határozat alapján tulajdonképpen ismét elővehették javaslatukat, a békeszerződés megsértésének vádját.

1948–1949 fordulóján a Szovjetuniót és a legtöbb európai népi demok-

ratikus államot már gazdaságilag is szoros szálak fűzték egymáshoz az éves kereskedelmi és a több évre szóló gazdasági együttműködési megállapodások alapján. Ennek ellenére 1948-ban tulajdonképpen csak a Szovjetunió viszonylatában növekedett az egyes népi demokráciák forgalma.[1285] A hasonló társadalmi-politikai berendezkedésű országok gazdasági együttműködésének új alapokra helyezésében azonban az előbbinél is fontosabb tényező volt a nemzetközi helyzet alakulása, pontosabban az a helyzetértékelés, amely a világ „kettészakadásával" és egy fegyveres konfliktus közeli lehetőségével számolt. A Kölcsönös Gazdasági Segítség Tanácsa 1949. január 20-án alakult meg Moszkvában, Bulgária, Csehszlovákia, Lengyelország, Magyarország, Románia és a Szovjetunió részvételével.[1286] Az alakuló ülésről kiadott közlemény szintén nem utolsósorban azzal indokolta a KGST létrehozását, hogy az Egyesült Államok, Nagy-Britannia és néhány más nyugat-európai állam lényegében bojkottálja a kereskedelmi kapcsolatokat a népi demokráciákkal és a Szovjetunióval, mivel ezek az országok lehetetlennek tartják, hogy „alávessék magukat az országok szuverenitását és nemzetgazdasági érdekeit sértő Marshall-terv diktátumának".[1287]

A közlemény abban jelölte meg az „egyenjogú képviselet alapján" működő KGST feladatát, hogy a tagok – rajta keresztül – kicserélik gazdasági tapasztalataikat, műszaki segítséget nyújtanak egymásnak és segítik egymást nyersanyaggal, élelmiszerrel, gépekkel, felszereléssel stb. A közlemény arról is szólt, hogy a KGST „nyílt szervezet", amelybe beléphetnek Európa más országai is, ha egyetértenek az alapelvekkel[1288] és részt kívánnak venni a tagokkal való széles gazdasági együttműködésben.[1289]

Elsőként Jugoszlávia fejezte ki a KGST-hez való csatlakozásának az óhaját, és ehhez jegyzékben kérte a magyar kormány támogatását, hivatkozással az érvényben levő barátsági, együttműködési és kölcsönös segítségnyújtási szerződésre. A Külügyminisztérium 1949. február 14-i válasza azonban kifejezetten barátságtalan és elutasító volt. A magyar jegyzék többek között azt vetette Jugoszlávia szemére, hogy 1948. július 16-án elutasította a magyar kormánynak a jóvátétel csökkentésére irányuló méltányos kérelmét,[1290] majd ezt követően elkobozta az ország területén található magyar javakat, a jugoszláv hatóságok üldözik azokat a magyar nemzetiségű állampolgárokat, akik rokonszenveznek a Szovjetunióval és a népi demokráciákkal, provokálják a legdurvább határincidenseket. A magyar jegyzék végül megállapította, hogy amíg a jugoszláv kormány nem szakít ellenséges magatartásával és a különösen Magyarországgal szemben alkalmazott provokációs módszerekkel, nem tarthat igényt arra, hogy tagja legyen a KGST-nek, amelyet a „szocializmus építésében barátilag együttműködő országok" hoztak létre. Az alapító tagokkal összehangolt magyar elutasítást nyilvánvalóan nem gazdasági, hanem politikai szempontok vezérelték. Ugyanakkor a jugoszláv kormány a KGST-be való felvételének elutasítására is hivatkozhatott saját közvéleménye előtt annak bizonyítékaként, hogy a Szovjetunióval és a többi népi

NÉP

K PÁRTJÁNAK KÖZPONTI LAPJA

ÁRA 60 FILLÉR — KEDD 1949 JANUÁR 25

Az ötéves terv szakmai káderei

Két héten belül megkötik az iparági kollektív szerződéseket

Letárgyalta az országgyűlés a földművelésügyi tárca költségvetését

A Szovjetunió és a népi demokráciák gazdasági értekezletéről kiadott közlemény

A Kölcsönös Gazdasági Segítség Tanácsának megalakulása

Ez év januárjában gazdasági értekezlet volt Moszkvában Bulgária, Csehszlovákia, Lengyelország, Magyarország, Románia és a Szovjetunió képviselőinek részvételével.

Az értekezlet megállapította, hogy az említett országok gazdasági kapcsolatainak fejlődésében lényeges eredmények mutatkoztak, ami elsősorban az áruforgalom nagyméretű növekedésében nyilvánult meg. Az említett gazdasági kapcsolatok megteremtése és a gazdasági együttműködés politikájának megvalósítása tette lehetővé, hogy a népi demokratikus országok és a Szovjetunió nemzetgazdaságuk újjáépítését és fejlődését meggyorsítsák.

Az értekezlet továbbá megállapította, hogy az Amerikai Egyesült Államok, Anglia és néhány más nyugateurópai ország kormánya lényegében bojkottálja a kereskedelmi kapcsolatokat a népi demokráciák országaival és a Szovjetunióval, mivel ezek az országok lehetetlennek tartják, hogy alávessék magukat az országok szuverénitását és nemzetgazdasági érdekeit sértő Marshall-terv diktátumának.

Figyelembe véve ezt a körülményt, az értekezlet megvitatta a népi demokráciák és a Szovjetunió szélesebb gazdasági együttműködése megszervezésének lehetőségét.

A népi demokráciák országai és a Szovjetunió szélesebb gazdasági együttműködésének megvalósítása céljából az értekezlet szükségesnek tartotta a Kölcsönös Gazdasági Segítség Tanácsának megalakítását az értekezleten résztvevő országok képviselőiből, egyenjogú képviselet alapján, azzal a feladattal, hogy gazdasági tapasztalataikat kicseréljék, műszaki segítséget nyújtsanak egymásnak és segítsék egymást nyersanyaggal, élelmiszerrel, gépekkel, felszereléssel, stb.

Az értekezlet kimondta, hogy a Kölcsönös Gazdasági Segítség Tanácsa nyílt szervezet, amelybe beléphetnek Európa más országai is, ha egyetértenek a Kölcsönös Gazdasági Segítség Tanácsának alapelveivel és részt kívánnak venni a fentemlített országokkal való széles gazdasági együttműködésben.

A Kölcsönös Gazdasági Segítség Tanácsa csak az érdekelt ország beleegyezésével fogad el határozatokat.

A Tanács időszakonkint üléseket fog tartani, sorban a résztvevő országok fővárosaiban, azon ország képviselőjének elnökletével, amely ország fővárosában az ülést tartják.

Fejvesztetten menekül dél felé a Jangce folyón keresztül a Kuomintang-hadsereg

Százezerfőnyi hadsereg támadja Nankingot — a város a tüzérség lőtávolában

Nankingi jelentés szerint a kínai népi hadsereg mintegy kétszázezer főnyi hadserege Nankingtól elszakra átlépte a Jangce folyóba torkoló Hwai folyót és folytatja előretörését Nanking és Sanghaj felé.

A Kuomintang csapatok hatalmas

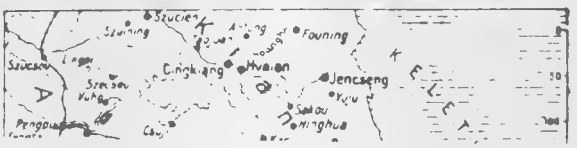

Híradás a KGST megalakulásáról

demokráciákkal való kapcsolatok megromlásáért nem ő a felelős. Ez még akkor is így volt, illetőleg lehetett, ha a jugoszláv kérelem esetleg már eredetileg sem volt teljesen mentes a fentebbi szándéktól. A *Szabad Nép* 1949. február 24-én közölte, hogy „Albániát is felvették a Kölcsönös Gazdasági Segítség Tanácsába".

A KGST 1949. augusztusi szófiai ülésén a résztvevők a – szervezet szintjén megvalósítandó – gazdasági önellátás mellett döntöttek. De a gyakorlatban később szinte kivétel nélkül minden tagország a saját gazdaságának autarchiás kiépítésével próbálkozott.[1291] Az egyes országokban előirányzott népgazdasági tervek megvalósításához nagymértékben növekedő importra volt szükség, amit a gyorsan bővülő exporttal lehetett volna csak ellensúlyozni. Mivel azonban a népi demokratikus országokban hasonló célú és lényegében párhuzamos iparosítás folyt, a Szovjetuniót kivéve, egymáshoz való viszonylatukban csökkent az exportálható–importálható nyersanyagok és ipari termékek köre. Ezzel egyidejűleg mind az objektív, mind a szubjektív feltételek jelenlétét nélkülöző mezőgazdasági átszervezés úgyszólván kizárta annak a lehetőségét, hogy a tőkés országokból származó importot mezőgazdasági termékekkel lehessen ellentételezni. Arról már nem is szólva, hogy ezeket az országokat fokozódóan sújtotta a tőkés országok gazdasági bojkottja. A gazdasági téren halmozódó gondoknak és nehézségeknek természetesen nem a KGST volt az előidézője, az viszont már komoly problémát jelentett, hogy ezek megoldásának eszközeivel a KGST egyelőre nem rendelkezett.

A magyar sajtó 1948 októberétől úgyszólván folyamatosan tudósított azokról a változásokról, amelyek Csehszlovákiában pozitívan befolyásolták a magyar nemzetiségű lakosság helyzetét, s ezzel mintegy előkészítette és alátámasztotta a két állam egymáshoz való hivatalos közeledését is.[1292] Klement Gottwald a CSKP KB 1948. június 9-i ülésén utalt arra, hogy: „Tartósan számolnunk kell több százezer magyar ittlétével", és a Csehszlovákiában élő ukránokéhoz és lengyelekéhez hasonlóan kell megoldani a kérdésüket.[1293] A magyar nemzetiségű lakosság helyzetének rendezésével kapcsolatos alapelveket V. Clementis terjesztette elő a CSKP Elnökségének július 8-i ülésén: meg kell adni az összes állampolgári jogot; el kell kerülni, hogy a nemzeteink és nemzetiségeink közti kapcsolatok külön kisebbségi statútumra épüljenek; ne alapítsunk a magyar nemzetiségűek számára politikai pártot, hanem a magyar kommunistákat vegyük fel a CSKP tagjai közé; minden szintű iskolán párhuzamos osztályokat kell létrehozni a magyar nemzetiségű állampolgárok gyermekei számára stb. Szeptember 27-én az SzlKP KB ülésén Gustáv Husák is megfogalmazta a magyar kérdés rendezésének alapelveire vonatkozó javaslatait: gyors ütemben befejezni az 1946. február 27-i államközi szerződés alapján folyó lakosságcserét; a Csehszlovák Köztársaság át nem telepített és a csehszlovák érdekek ellen nem vétett magyar nemzetiségű lakosainak meg kell adni a csehszlovák állampolgársá-

A csehszlovák–magyar barátsági szerződés aláírása

got és ennek folyományaképpen minden olyan állampolgári demokratikus és politikai jogot, amelyet az alkotmány szavatol a köztársaság állampolgárainak. Ezek az alapelvek a korábbi gyakorlathoz képest kétségtelenül nagyon lényeges változásokat, javulást ígértek a magyar nemzetiségű lakosság számára, még akkor is, ha Jugoszlávia és Románia nemzetiségi politikája ekkorra már előbbre tartott. A CSKP és az SZlKP vezetőinek fentebbi állásfoglalásait, a párthatározatokat fokozatosan megfelelő jogszabályok és állami intézkedések követték, amelyek feltétlenül kedvezően hatottak a magyar–csehszlovák barátsági szerződés előkészítésére is. Antonín Zápotocký egyébként már 1948. június 17-i programbeszédében utalt arra a csehszlovák parlamentben, hogy kormánya fontolóra vette a barátsági szerződés aláírását a Magyar Köztársasággal.

A magyar–csehszlovák barátsági, együttműködési és kölcsönös segítségnyújtási szerződést 1949. április 16-án írták alá Budapesten.[1294] A szerződés bevezetőjében megállapította, a szerződő felek elhatározták, hogy a „régóta tartó s a két nemzet együttélése szempontjából áldatlan állapotnak véget vetnek". Ennek a „szerencsétlen állapotnak" ugyanis az összes okai elhárultak azáltal, hogy mindkét országban a nép vette kezébe a hatalmat. A szerződés konkrét előírásai megegyeztek a korábban aláírt és ratifikált hasonló jellegű kétoldalú megállapodásokkal. A nemzetközi akciókban való közös részvételt azonban ez a szerződés erőteljesebben hangsúlyozta, mint a többiek.[1295] A *Szabad Nép* „Ünnepélyesen aláírták a magyar–csehszlovák barátsági szerződést" címmel tudósított az eseményről, és kivonatosan

ismertette a két miniszterelnök, valamint V. Clementis és Rajk László külügyminiszterek beszédeit.[1296] Majd néhány nappal később rövid jelentést közölt a magyar–csehszlovák tárgyalásokról.[1297]

A magyar–csehszlovák barátsági szerződés becikkelyezését csak 1949. június 15-én tűzte napirendre az Országgyűlés.[1298] Ennek az volt az oka, hogy május 15-én Magyarországon országgyűlési választások voltak, és így az új törvényhozás összehívásáig várni kellett a ratifikálással. A június 11-én újjáalakult Dobi-kormányban a közvélemény szempontjából kétségtelenül az jelentette a legszembetűnőbb változást, hogy Rajk László nem lett tagja az új kabinetnek, és Kállai Gyula foglalta el a külügyminiszteri széket.

Andics Erzsébet, a törvényjavaslat előadója a magyar–csehszlovák megállapodást a Szovjetunióval és a népi demokráciákkal kötött barátsági szerződések „fontos láncszemének" minősítette. Ugyanakkor különös jelentőségét pedig abban látta, hogy ennek a szerződésnek a megkötésével sikerült kiütni a belső és a nemzetközi reakció kezéből az „utolsó kártyát". „Ezek a reakciós erők, mint tudjuk, abban reménykedtek – mondotta Andics –, hogy nem fog sikerülni a két országnak oly sok évtizedes ellentét után a kölcsönös barátság, a kölcsönös, őszinte együttműködés útjára lépni."[1299] Az előadó szerint ennek a szerződésnek az osztályalapjait a Magyarországon 1947-ben és Csehszlovákiában 1948-ban bekövetkezett „nagy fordulat" teremtette meg. Horváth Márton felszólalásában méltatta a csehszlovák kormánynak a magyar nemzetiségű lakosság helyzetét javító intézkedéseit,[1300] mégpedig elsősorban az új állampolgársági törvényt. „1948 novemberében jelent meg az a törvény, amely hatályon kívül helyezte a régebbi jogfosztó rendeletet, és amely az 1938 előtt csehszlovák állampolgársággal bíró csehszlovákiai magyaroknak, ha nem vétettek súlyosan a Csehszlovák Köztársaság ellen, visszaadta állampolgárságukat. Ez volt az első döntő lépés azon az úton – mutatott rá Horváth –, amely a jelenlegi szerződés megkötéséhez vezetett."[1301] Horváth Márton a magyar–csehszlovák barátsági szerződéssel kapcsolatosan szintén a „szövetségi hálózat" kiépüléséről beszélt, és tiltakozott a „keleti blokk" nyugati vádja ellen. Azt hangsúlyozta, hogy a Szovjetunió és a népi demokráciák barátsági szerződéseit már csak azért sem lehet összehasonlítani a NATO-val, mert ez utóbbi támadó szándékú szerződés, az imperialisták szerződése. „További különbség az Atlanti Szerződés és a mi szerződésünk között, és ez döntő különbség – mondta Horváth Márton –, hogy az Atlanti Szerződés vezető ereje egyúttal a legfőbb háborús gyújtogató, a világhódításra készülő imperializmus, az Egyesült Államok, ennek a mi szerződéshálózatunknak a vezető ereje pedig a Szovjetunió."[1302] Hasonló szellemben nyilatkozott a szerződésről Gyöngyösi János, Bencsik István, Balogh István és Boldoczki János is, aki ezúttal szlovákul szólalt fel.[1303]

A magyar–csehszlovák barátsági szerződés életbe léptetése megfelelt mind a két állam érdekeinek, de a megvalósulásában, illetőleg a megvalósu-

lás időpontjában döntően a nemzetközi viszonyok alakulása játszott közre. A nézeteltérések és viták, pontosabban az azokat előidéző okok még túlságosan is frissek voltak, élénken éltek az érintett nemzetek közvéleményének a tudatában, beleértve az azon politikusokról alkotott képet is, akik a „régi" és az „új" eseményeknek is fontos szereplői voltak. Emellett a „szerződéshálózat"-nak egy másik „láncszeme" ugyanerre az időre már csupán elméletileg létezett, hiszen a Jugoszláviával való kapcsolatok erősen a szakítás–szakadás felé tendáltak. Igaz, a magyar–csehszlovák szerződés becikkelyezésekor erről viszonylag kevesebb szó esett, de nem is volt itt arra szükség. Dobi István miniszterelnök ugyanis a június 14-én, vagyis az előző napon elmondott programbeszédében olyan módon ábrázolta – tartalmában és hangnemében egyaránt – a magyar–jugoszláv kapcsolatokat, amit nehéz lett volna túlszárnyalni. „Minél tartósabbá válik a népi demokrácia országainak egymáshoz és a Szovjetunióhoz való viszonya, minél inkább erősödik világszerte a béke frontja, annál kirívóbb az imperialisták déli szomszédságunkban levő rohamcsapatának, Titónak és cinkostársainak magatartása. A nemzetközi békefrontnak ezek a renegátjai – hangoztatta Dobi – provokációkkal, kémszervezetekkel, terrorcselekményekkel, határőreink legyilkolásával igyekeznek zavart kelteni, visszavetni erőteljes fejlődésünket."[1304]

A Magyarország és Csehszlovákia közötti függő pénzügyi kérdések rendezéséről 1949. július 25-én tárgyaltak a két kormány képviselői.[1305] A megegyezés értelmében a magyar kormány lemondott a lakosságcserével összefüggő anyagi követeléseiről, a csehszlovák kormány pedig a jóvátétel nagyobbik, még nem teljesített hányadáról, valamint a békeszerződésben foglalt értékek átadására vonatkozó követeléséről. A megegyezést az egyik tátrai üdülőhelyen, a Csorba-tónál Vladimir Clementis külügyminiszter és Antos István pénzügyi államtitkár írták alá.[1306] Röviddel ezután arról számolt be a sajtó, hogy még 1949-ben 30%-kal emelkedik a magyar–csehszlovák árucsere-forgalom. „A két szomszédos népi demokrácia kereskedelmi kapcsolatainak elmélyülése újabb bizonyítéka annak – írta a *Szabad Nép* –, hogy a baráti együttműködés gazdasági téren is meghozza eredményeit. A megállapodás a Szovjetunió által vezetett béketábor újabb gazdasági erősödését jelenti."[1307]

A magyar–jugoszláv viszony 1949 májusában–júniusában tovább romlott, nem függetlenül persze Jugoszlávia és a Szovjetunió, valamint Jugoszlávia és a többi népi demokratikus állam kapcsolatainak alakulásától. Az MDP és a magyar kormány vezetői azonban ebben a helyzetben nemhogy mérsékletről tettek volna tanúságot, hanem hivatalos nyilatkozataikkal és gyakorlati lépéseikkel még fokozták is a kétoldalú ellentéteket. Úgyannyira, hogy már a határincidensek is szinte mindennaposokká váltak a magyar–jugoszláv határon.[1308] Igaz, ma már nemigen lehet megállapítani, hogy az egyes konkrét esetekben melyik fél volt a kezdeményező, hiszen a jugoszláv

polgári és katonai bíróságok, sőt maga a kormány is nemritkán folyamodott Magyarországgal szemben barátságtalan lépésekhez, mégis tagadhatatlan, hogy a kialakult helyzetért a magyar kormányt terhelte a nagyobb felelősség. 1949. május 5-én a jugoszláv hatóságok előzetes bejelentés nélkül előírták, hogy a MASZOVLET Budapest és Tirana között közlekedő repülőgépei Belgrádban kötelesek az útjukat megszakítani.[1309] Ez az intézkedés tagadhatatlanul sértette az 1947. évi magyar–jugoszláv légiforgalmi megállapodást, és elsősorban Albánia ellen irányult, amelynek ugyancsak nagyon megromlottak a kapcsolatai Jugoszláviával. Az újvidéki bírósági tárgyaláson az ügyész a belgrádi magyar követség „konzuli igazgatási felügyelőjét" a Jugoszlávia elleni kémkedésre való felbujtással vádolta meg, válaszul a magyar kormány azonnali hatállyal visszarendelte őt, és egyidejűleg a budapesti jugoszláv követség négy beosztottját – 48 órás hatállyal – kiutasította Magyarországról.[1310] Rákosi Mátyás 1949. június 1-jén „A jugoszláv trockisták az imperializmus rohamcsapata" c. rágalmazó cikkében rendkívül éles, sőt durva hangon támadta Jugoszlávia vezetőit.[1311] Alig két héttel később a magyar kormány jegyzékében a kereskedelmi szerződés „sorozatos" megsértésével vádolta a jugoszláv kormányt.[1312] 1949. június 19-én pedig azt közölte a sajtó, hogy: „A magyar kormány érvénytelennek tekinti a magyar–jugoszláv gazdasági egyezményt."[1313] Ezt a magyar jegyzék többek között azzal indokolta, hogy a jugoszláv illetékesek az 1947. július 24-i gazdasági egyezmény kereteinek szűkítését javasolták, rendszeresen elmulasztották a szükséges technikai adatok közlését, és a megjelölt javak szállítását nem kötötték le az egyezményben előirányzott időpontban, hónapok óta nem szállítják a lekötött vasércet és más nyersanyagokat. Ilyen körülmények között megszűntek tehát azok a feltételek, amelyeknek alapján a magyar kormány az ötéves magyar–jugoszláv gazdasági, együttműködési egyezményt aláírta. „A magyar Külügyminisztérium következésképpen megállapítja, hogy a Magyarország és Jugoszlávia között létrejött egyezményt, amely a két ország tervszerű gazdálkodásának megszilárdítását célozta, a Jugoszláv Szövetségi Népköztársaság kormánya eszközként használja fel a magyar tervgazdálkodás megzavarására. A magyar kormány nem tűrheti – hangzott a jegyzék –, hogy az ötéves egyezménynek Jugoszlávia részéről történő folyamatos megszegése hátráltassa és visszavesse Magyarország gazdasági fejlődését." A gazdasági egyezmény felmondásának és általában a gazdasági kapcsolatok radikális megszakításának azonban valójában nem azok voltak a legfőbb indítékai, amelyek a szóban forgó jegyzékben szerepeltek, hanem sokkal inkább az a politika, amely a magyar kormány magatartását megszabta Jugoszláviával szemben. Ezt az is bizonyítja, hogy a gazdasági egyezmény felmondásakor a két ország külkereskedelmi forgalmában Magyarországnak jelentős adósságai voltak Jugoszlávia irányában. A gazdasági és kereskedelmi megállapodások érvényessége idején ugyanis Jugoszláviának – áruban és devizában együttesen – 49,6 millió dolláros

Tartós békéért népi demokráciáért!

VILÁG PROLETÁRJAI EGYESÜLJETEK!

A Kommunista és Munkáspártok Tájékoztató Irodájának lapja, Bukarest

• 28 (55.) Budapest, 1949. november 29. Ára 50 fillér

KÖZLEMÉNY
A KOMMUNISTA ÉS MUNKÁSPÁRTOK TÁJÉKOZTATÓ IRODÁJÁNAK ÉRTEKEZLETÉRŐL

November második felében a Tájékoztató Iroda értekezletet tartott Magyarországon, amelyen a következő pártok képviselői vettek részt: Bulgária Kommunista Pártja: Cservenkov V. és Poptomov V. elvtársak; Román Munkáspárt: Gheorghiu-Dej G., Kisinevski I. és Mogyorós A. elvtársak; Magyar Dolgozók Pártja: Rákosi M., Gerő E., Révai J. és Kádár J. elvtársak; Lengyel Egyesült Munkáspárt: Berman J. és Zavadszky A. elvtársak; Szovjetunió Kommunista (bolsevik) Pártja: Szuszlov M. és Judin P. elvtársak; Francia Kommunista Párt: Duclos J., Fajon E. és Cogniot G. elvtársak; Csehszlovákia Kommunista Pártja: Slansky R., Bastovansky S., Kopriva L. és Geminder B. elvtársak; Olasz Kommunista Párt: Togliatti P., D'Onofrio E. és Cicalini A. elvtársak.

Az értekezleten a következő beszámolókat tartották: Szuszlov M. elvtárs: „A béke védelme és harc a háborús gyujtogatók ellen"; Togliatti P. elvtárs: „A munkásosztály egysége és a kommunista és munkáspártok feladatai" és Gheorghiu-Dej G. elvtárs: „A jugoszláv kommunista párt gyilkosok és kémek hatalmában."

Vélemények kicserélése után az értekezlet résztvevői teljes mértékben összeegyeztették nézeteiket és egyhangulag elfogadták a határozatokat.

A béke védelme és harc a háborús gyujtogatók ellen

A Tájékoztató Iroda határozata

A Bolgár Kommunista Párt, a Román Munkáspárt, a Magyar Dolgozók Pártja, a Lengyel Egyesült Munkáspárt, a Szovjetunió Kommunista (bolsevik) Pártja, a Francia Kommunista Párt, az Olasz Kommunista Párt és a Csehszlovák Kommunista Párt képviselői megtárgyalták a béke védelmének és a háborús gyujtogatók elleni harcnak a kérdését és egyhangúlag az alábbi következtetésekre jutottak:

Az utolsó két esztendő eseményei teljes mértékben igazolták annak az elemzésnek a helyességét, melyet a Kommunista és Munkáspártok Tájékoztató Irodájának első tanácskozása 1947 szeptemberében a nemzetközi helyzetről adott.

Ez időszak alatt még világosabban és még élesebben megmutatkozott a két vonal a világpolitikában — egyfelől a Szovjetunió vezette demokratikus, imperialistaellenes tábor vonala, amely tábor állhatatos és következetes harcot visz a népek közötti békéért, a demokráciáért, másfelől az Egyesült Államok uralkodó körei vezette imperialista, demokráciaellenes tábor vonala [illegible]

[illegible]

megerősödtek a béke, a demokrácia és a szocializmus erői. A Szovjetunió erejének további növekedése, a népi demokratikus országok politikai és gazdasági megerősödése és rátérésük a szocializmus építésének útjára, a kínai népforradalom történelmi győzelme a belső reakció és az amerikai imperializmus egyesült erői felett, a Német Demokratikus Köztársaság megteremtése, a kommunista pártok megerősödése és a demokratikus mozgalom növekedése a kapitalista országokban, a béke híveinek mozgalmának [illegible] — mindez az imperialistaellenes és demokratikus tábor komoly kiszélesedését és megerősödését jelenti.

Ugyanakkor az imperialista és demokráciaellenes tábor gyengül. A demokrácia és a szocializmus erőinek [illegible] az érlelődő gazdasági válság, a tőkés rendszer általános válságának további kiéleződése, e rendszer külső és belső ellentmondásainak a kiéleződése [illegible] az imperializmus fokozódó gyengülését [illegible]

[illegible]

Közlemény a Tájékoztató Iroda értekezletéről. 1949. november

követelése volt, amit a 26,4 millió dolláros ellentétel aligha egyenlíthetett ki.[1314] Arról már nem is beszélve, hogy égető problémaként jelentkezett a fa-, fém- és vasércbehozatal megoldása Jugoszlávia nélkül, valamint a mintegy 6,6 millió dollár értékű legyártott – és Jugoszláviának szánt – áru új piacon való elhelyezése.

A fentebbi eseményekre feltétlenül hatással volt – közvetve vagy közvetlenül – az Észak-atlanti Szerződés Szervezetének[1315] megalakítása és a nyugati hatalmak hidegháborús politikájának fokozódása. A NATO megalakítását 1948 őszétől több hónapig tartó egyeztető tárgyalások előzték meg a brüsszeli szerződés tagjai és az Egyesült Államok részéről.[1316] A NATO alapító okmányát 1949. április 4-én Washingtonban írta alá 12 állam[1317] kormányának képviselője.[1318] Az Atlanti Szerződés 1. cikke kimondta, hogy: „A Felek kötelezik magukat arra, hogy az Egyesült Nemzetek Alapokmányának megfelelően minden nemzetközi viszályt, amelybe belekerülhetnek, békés eszközökkel, olyan módon rendeznek, hogy a nemzetközi béke és biztonság, valamint az igazságosság ne kerüljön veszélybe, továbbá, hogy a nemzetközi kapcsolataikban tartózkodnak az Egyesült Nemzetek céljaival össze nem férő módon megnyilvánuló erőszakkal való fenyegetéstől vagy erőszak alkalmazásától.[1319] A szerződés tulajdonképpeni célját és funkcióját az 5. cikk tartalmazta: „A Felek megegyeznek abban, hogy egyikük vagy többjük ellen Európában vagy Észak-Amerikában intézett fegyveres támadást valamennyiük ellen irányuló támadásnak tekintenek; és ennélfogva megegyeznek abban, hogy ha ilyen támadás bekövetkezik, mindegyikük az Egyesült Nemzetek Alapokmányának 51. cikke által elismert jogos egyéni vagy kollektív védelem jogát gyakorolva támogatni fogja az ekként megtámadott Felet vagy Feleket azzal, hogy egyénileg és a többi Féllel egyetértésben, azonnal megteszi azokat az intézkedéseket – ide értve a fegyveres erő alkalmazását is –, amelyeket a békének és biztonságnak az észak-atlanti térségben[1320] való helyreállítása és fenntartása érdekében szükségesnek tart.

Minden ilyen fegyveres támadást és az ennek következtében foganatosított minden intézkedést azonnal a Biztonsági Tanács tudomására kell hozni. Ezek az intézkedések véget érnek, ha a Biztonsági Tanács meghozta a nemzetközi béke és biztonság helyreállítására és fenntartására szükséges rendszabályokat."[1321] Itt tehát már említés sem történik Németországról, illetőleg a német imperializmus esetleges újjáéledésének veszélyéről. Ugyanakkor a szerződő felek – Nagy-Britanniát és Franciaországot is beleértve – deklarálták, hogy harmadik állammal szemben nincsen olyan kötelezettségük, amely ellentétben állna az Atlanti Szerződés Szervezete rendelkezéseivel. Fontos megállapítása volt az okmánynak az is, hogy a felek további európai államokat „egyhangú megegyezéssel" hívhatnak meg csatlakozásra, és a résztvevők csak a szerződés életbelépését követő 20 év elteltével szüntethetik meg tagságukat, ha erről a szándékukról egy évvel korábban értesítették az Egyesült Államok kormányát.[1322]

A szovjet kormány 1949. március 31-én, miután a State Department március 18-án nyilvánosságra hozta az Atlanti Szerződés Szervezete szövegét, emlékiratot juttatott el az Egyesült Államok, Nagy-Britannia, Franciaország, a Benelux-államok és Kanada kormányához.[1323] Az emlékirat bevezetőjében leszögezte, hogy az Atlanti Szerződés Szervezete nyilvánosságra hozott szövege a szovjet kormányt teljes mértékben meggyőzte mind az egyezmény támadó céljáról, mind pedig arról, hogy az ellentétben áll az ENSZ elveivel és céljaival, valamint azokkal a kötelezettségekkel is, amelyeket a szövetséges nagyhatalmak más egyezményekben és szerződésekben vállaltak.[1324] A NATO védelmi jellegű céljairól szóló állításoknak semmi közük nincs az egyezmény résztvevőinek önvédelmi feladataihoz, hiszen azok olyan nagyhatalmak, mint az Egyesült Államok, Nagy-Britannia és Franciaország. A nagyhatalmak közül csupán a Szovjetuniót zárták ki a szerződés résztvevői közül, ez pedig csak azzal magyarázható, hogy a szerződés a Szovjetunió ellen irányul. Az érintettek a NATO megalakításának igazolásaként arra hivatkoznak, hogy a Szovjetuniónak védelmi szerződései vannak a népi demokratikus államokkal, csakhogy ezek kétoldalú szerződések és kizárólag a német támadás megismétlődésének a lehetősége ellen irányulnak. Sőt, a fenti esetre a Szovjetuniónak ugyanilyen szerződése van Nagy-Britanniával és Franciaországgal is. Az emlékirat hasonló módon bírálta az Atlanti Szerződés Szervezete több cikkét is. Végül rámutatott, hogy a jaltai és potsdami megállapodások értelmében „az Amerikai Egyesült Államok és Nagy-Britannia, éppúgy, mint a Szovjetunió, kötelezettséget vállalt, hogy együttműködik az egyetemes béke és nemzetközi biztonság megerősítésében, és hozzájárul a Egyesült Nemzetek Szervezetének megerősítéséhez".[1325]

Az Atlanti Szerződés Szervezete aláírását pillanatnyilag nem kísérte újabb „hideg hullám". Az Egyesült Államok és a Szovjetunió képviselői 1949. május 4-én New Yorkban megállapodtak, hogy május 12-én felfüggesztik a németországi megszállási övezetek közötti forgalmi korlátozásokat és feloldják a „berlini blokádot", valamint abban is, hogy május 23-ra Párizsba összehívják a Külügyminiszterek Tanácsát.[1326] Acheson, Bevin, Robert Schuman és Andrej Januarjevics Visinszkij a május 23-tól június 20-ig tartó tanácskozásokon, amelyen a német kérdés és az osztrák békeszerződés volt a napirenden, jóformán csak formális eredményeket értek el. Sőt, tulajdonképpen még ezek is inkább az osztrák békeszerződésre vonatkoztak.[1327] A német kérdést illetően szintén „eredményként" lehetett elkönyvelni annak rögzítését, hogy a megszálló hatóságok a külügyminisztereknek Németország gazdasági és politikai egysége helyreállítására irányuló törekvései szellemében Berlinben négyhatalmi alapon tanácskozni fognak. A valóságos helyzetet azonban a fentebbieknél világosabban tükrözték a hivatalos közlemény német kérdéssel foglalkozó fejezetének a bevezető sorai: „Bár a Külügyminiszterek Tanácsának ezen az ülésszakán

nem lehetett megegyezésre jutni Németország gazdasági és politikai egységére vonatkozóan, a Szovjetunió, az Egyesült Államok, Nagy-Britannia és Franciaország külügyminisztere továbbra is latba veti erejét, hogy elérje ezt az eredményt."[1328] Visinszkij a szovjet sajtónak adott nyilatkozatában ismertette a Szovjetuniónak a párizsi értekezleten képviselt álláspontját,[1329] és azon véleményének adott hangot, hogy „a négy külügyminiszter megegyezése alapján kiadott hivatalos közlemény a szovjet javaslatok szellemében épült fel".[1330] A Külügyminiszterek Tanácsának párizsi értekezletén már csak azért sem lehetett tényleges eredményeket elérni, sőt a kilátásba helyezett jövőbeni tanácskozásoknak sem volt valójában realitásuk, hiszen a nyugati hatalmak jóval a párizsi értekezlet előtt elkötelezték magukat a nyugatnémet állam megteremtése mellett. 1949 áprilisában Washingtonban Acheson, Bevin és Schuman megvitatták a Németország jövőjével kapcsolatos nézeteiket, és április 8-án aláírták a – hét okmányt tartalmazó – ún. washingtoni egyezményeket,[1331] amelyekkel lefektették a nyugatnémet állam alapjait.[1332] Az egyezmények értelmében a három nyugati megszállási övezetből létrehozott Trizóniában megszüntetik a katonai kormányzatot és a Szövetséges Főbiztosságot állítják a helyére.[1333] A megalakuló szövetségi állam és a tartományok megkapják a teljes törvényhozói, végrehajtói és bírói hatalmat a kidolgozandó német alkotmánynak megfelelően. Ugyanakkor a megszálló hatalmak lényegében változatlanul fenntartják eddigi jogaikat a leszerelés, a jóvátétel, a külügy, a külkereskedelem stb. ellenőrzése tekintetében. A nyugati külügyminiszterek megegyeztek abban is, hogy a nyugatnémet állam teljes jogú tagja lesz az Európai Gazdasági Együttműködési Szervezetnek.

A washingtoni egyezmények és a Szövetséges Főbiztosság alapokmányának az aláírása után egymást követték azok az események, amelyek a Németországi Szövetségi Köztársaság megalakításához vezettek.[1334] 1949. május 23-án – a megszálló hatóságok hozzájárulásával – életbe lépett az új alkotmány, amelyet az időközben összehívott nyugatnémet alkotmányozó gyűlés dolgozott ki. Augusztus 14-én Nyugat-Németországban megrendezték a szövetségi gyűlési választásokat. Szeptember 7-re összehívták a parlamentet, majd 20-án Konrad Adenauer kancellár megalakította kormányát. 1949. szeptember 21-én hivatalosan is megszületett a Németországi Szövetségi Köztársaság, és az állam területén megkezdte működését a Szövetséges Főbiztosság.

1949. október 1-jén Andrej Gromiko külügyminiszter-helyettes – a szovjet kormány megbízásából – jegyzéket nyújtott át az Egyesült Államok és Nagy-Britannia nagyköveteinek, valamint Franciaország moszkvai ügyvivőjének a német kérdés ügyében.[1335] A szovjet jegyzék megállapította, hogy a nyugatnémet különkormány megalakítása nem tekinthető másnak, mint a Németország szétszakítására irányuló ama politika betetőzésének, amelyet a nyugati hatalmak kormányai folytattak – a potsdami és más

egyezmények megsértésével – az elmúlt néhány esztendőben. „A szovjet kormány ezzel egyidejűleg szükségesnek tartja kijelenteni – hangzott befejezésül a jegyzék –, hogy miután Bonnban megalakították az említett különkormányt, Németországban jelenleg új helyzet jött létre, amely különösen nagy jelentőségűvé teszi azoknak a feladatoknak a teljesítését, amelyek Németország mint demokratikus és békeszerető állam egységének helyreállítására, valamint annak biztosítására vonatkoznak, hogy Németország teljesíti a négy hatalom potsdami egyezménye alapján rárótt kötelezettségeket."[1336] A magyar kormány – hasonlóan a többi népi demokráciához – szintén jegyzékben tiltakozott az Adenauer-kormány megalakítása miatt. Sajátos módon azonban a magyar jegyzék még a szovjet kormányénál is radikálisabb bírálatot tartalmazott: „Már az a tény, hogy a német nép egységes, demokratikus kormánya helyett a Nyugat-Németországot megszállva tartó nagyhatalmak az ottani reakciós elemekre támaszkodva önkényesen, Németország egy része számára külön részkormányt alakítottak, eleve nemhogy elősegítené, de feltétlenül hátráltatja és akadályozza egy olyan egységes és békés Németország kialakítását, amellyel az összes demokratikus országok véglegesen békét köthetnének, ami a tartós béke biztosításának egyik fontos előfeltétele. Különös veszedelmet lát a magyar nép és a magyar kormány abban, hogy az újonnan alakult nyugat-németországi kormányban a vezető szerepet ugyanazok a körök játsszák, akik Németországot évtizedeken keresztül az imperializmus és militarizmus és később a hitleri fasizmus szellemében kormányozták. Nem fér kétség ahhoz, hogy ez a bonni kormány, amelynek élén Hitler volt hívei és a német monopoltőke ismert képviselői állanak, a reakció megerősítését jelenti, elősegíti a német fasizmus újjáélesztését és Németországnak az imperialista célok szolgálatában való újrafelfegyverzését."[1337]

A Német Néptanács, amely a törvényhozói hatalom szerepét töltötte be, 1949. október 7-én életre hívta a szovjet megszállási övezet területén a Német Demokratikus Köztársaságot.[1338] A köztársaság elnöke Wilhelm Pieck, miniszterelnöke pedig Otto Grotewohl lett. J. V. Sztálin a keletnémet állam létrejöttét olyan fordulópontként jellemezte üdvözlő táviratában, amely a békeszerető Szovjetunió fennállása mellett kizárja a háború lehetőségét Európában.[1339] A szovjet kormány október 10-i nyilatkozatában az NDK kormányára ruházta mindazokat a jogokat, amelyek a központi végrehajtó hatalmat szokásosan megilletik, és a katonai közigazgatási szervét Szovjet Ellenőrző Bizottsággá alakította át.[1340] A Szovjetunió elsőként részesítette diplomáciai elismerésben az új államot, és október 15-én azt is nyilvánosságra hozta, hogy berlini diplomáciai missziójának G. M. Puskin lesz a vezetője.[1341] 1949. október–november folyamán Bulgária, Csehszlovákia, Lengyelország, Románia, a Kínai Népköztársaság és a Koreai Népi Demokratikus Köztársaság is felvette vele a diplomáciai kapcsolatokat[1342] 1949. október 19-én jelentette az MTI: „A Magyar Népköztársaság kormánya elha-

tározta, hogy elismeri a Német Demokratikus Köztársaságot, és annak ideiglenes kormányával diplomáciai képviselő küldése útján felveszi a kapcsolatot."[1343] Még ugyanebben a hónapban Rónai Sándor és Georg Handke külkereskedelmi miniszterek magyar–német árucsere- és fizetési megállapodást írtak alá.[1344] A két német állam létrejöttével új fejezet kezdődött nemcsak Németország történetében, de a nyugati hatalmak és a Szovjetunió viszonyában, valamint Európa jövőjében is.

A két német állam megalakulása idején világpolitikai jelentőségű esemény zajlott le Ázsiában: 1949. október 1-jén megalakult a Kínai Népköztársaság.[1345] Másnap Gromiko – a szovjet kormány nevében – a Szovjetunió diplomáciai elismeréséről tájékoztatta a népköztársaság vezetőit.[1346] 1949. október 4-én Bulgária, Csehszlovákia, Románia és Magyarország is diplomáciai kapcsolatokat létesített a Kínai Népköztársasággal.[1347] Majd ezeknek az államoknak kormányait rövidesen Lengyelország és többen mások is követték.[1348] 1950. február 14-én Moszkvában a Szovjetunió és a Kínai Népköztársaság 30 évre szóló barátsági és kölcsönös segítségnyújtási szerződést kötöttek. A szerződés 1. cikkelye kimondta, hogy a szerződő felek haladéktalanul katonai és egyéb segítséget nyújtanak egymásnak, ha valamelyiküket „Japán vagy Japánnal szövetséges állam megtámadja".[1349] A fentebbi szerződéssel egyidejűleg a két állam képviselői aláírtak egy gazdasági megállapodást is, amelynek értelmében a Szovjetunió jelentős hitelt nyújtott Kínának.[1350]

A nemzetközi erőviszonyokat nagymértékben alakító-formáló eseményekkel nagyjában párhuzamosan az ENSZ-ben és szervezeteiben is hidegháborús légkörben folytak a politikai csatározások a nyugati hatalmak és a Szovjetunió, illetőleg szövetségeseik között. Magyarországot azok a viták érintették közvetlenül, amelyek az Egyesült Nemzetek Szervezetébe való felvételével voltak kapcsolatosak. 1949. május 31-én a State Department jegyzéket nyújtott át a Szovjetunió washingtoni nagykövetének azzal az indítvánnyal, hogy az Egyesült Államok kormánya, illetőleg Bulgária, Magyarország és Románia között a békeszerződés értelmezése körül támadt vitát az utóbbi államokban működő amerikai, brit és a szovjet követek értekezletén vitassák meg. A szovjet kormány június 11-i válaszjegyzékében nem látott okot arra, hogy „a három ország diplomáciai képviseleteinek vezetőit ülésre hívják össze azoknak a kérdéseknek a megvitatására, amelyekről a Bulgáriához, Magyarországhoz és Romániához ez év május 31-én intézett jegyzékekben, valamint az amerikai Külügyminisztérium ugyanaznapi jegyzékében szó van".[1351] 1949. június 30-án az amerikai és a brit kormány újabb jegyzékben szorgalmazta a három diplomáciai képviselet vezetőinek tanácskozását, amit a szovjet kormány július 20-án ezúttal azzal utasított el, hogy a szóban forgó jegyzékek nem tartalmaznak „egyetlen új érvet sem", amely a fent említett értekezlet összehívása mellett szólna.[1352] Néhány héttel később a magyar kormány is jegyzékben tiltakozott az Egyesült Államok beavatkozási kísérletei ellen, és leszögezte, hogy a maga részé-

majd a szláv népek barátságát köszönti s így fejezodik be:

„Éljen a Szovjetunió, a békének erejével és tekintélyével hozzájáruljon a szovjet nép anyagi és kulturális emelkedését célzó szocialista versenyek sikeréhez.

Magyarország felvételét kérte az Egyesült Nemzetek Szervezetébe

(Lake Success. Reuter.) Magyarország szombaton felvételét kérte az Egyesült Nemzetek szervezetébe.

Szegedi-Maszák Aladár washingtoni magyar követ *Trygve Lichez*, az Egyesült Nemzetek főtitkárához intézett levelében megjegyezte, hogy a békeszerződést Magyarországgal már aláírták és Magyarország szuverénitásának korlátozásai megszünnek, miheiyt a békeszerződés hatályba lép. A magyar követ levele kijelenti még, hogy *Magyarország kész elfogadni az Egyesült Nemzetek okmányában foglalt kötelezettségeket.*

Az Egyesült Nemzetek tisztviselői rámutatnak arra, hogy a szervezet részéről további lépés *addig nem várható, amíg a Magyarországgal kötött békeszerződést az aláíró hatalmak nem ratifikálták.* E megerősítés után Magyarország kérése megfontolás céljából a Biztonsági Tanács elé kerül.

Párisi tudósítónk telefonjelentése:

Ki hogyan fogadta Wallace-t

Magyarország ENSZ-be való felvételét első alkalommal 1947 áprilisában utasították el

ről a békeszerződés rendelkezéseit következetesen végrehajtotta és végrehajtja. S ezzel összefüggésben foganatosított megfelelő intézkedéseket a „fasiszta jellegű törekvések ellen".[1353] A magyar kormány azonos tartalmú jegyzéket adott át a budapesti brit követnek is.

A diplomáciai jegyzékváltások „árnyékában" tárgyalta a Biztonsági Tanács 1949 júniusában 12 állam, köztük Albánia, Bulgária, Románia, Mongólia és Magyarország felvételét, de az „amerikai szavazógép" ezeknek az államoknak a felvétele ellen foglalt állást, és így a tárgyalást bizonytalan időre elhalasztották.[1354] A Biztonsági Tanács 1949. szeptember 13-i ülésén megint elhalasztották a döntést, most már 13 állam – köztük Magyarország – ENSZ-be való felvételét illetően.[1355] Ugyanezen a napon került megvitatásra az a nyugati indítvány is, amely „Az emberi jogok és alapvető szabadságok tiszteletben tartása Bulgária és Magyarország részéről" címet viselte, valamint a Romániával kapcsolatos hasonló tárgyú kérdés, amelyet Ausztrália javasolt napirendre tűzni. Visinszkij azonnal tiltakozott a fentebbiek megvitatása ellen, és rámutatott, a népi demokráciákban teljesen szabad a vallás

gyakorlása, de nem engedik meg, hogy a vallást bárki felhasználja eszközül az államrend ellen. Ennek ellenére olyan döntés született, hogy a szóban forgó indítványokat felveszik a közgyűlés napirendjére.[1356] Visinszkij október 11-én az ENSZ különleges politikai bizottságában elhangzott beszédében nagy részletességgel foglalkozott azzal az amerikai–brit váddal, mely szerint Bulgáriában, Romániában és Magyarországon megsértik a békeszerződéseknek az emberi jogokra vonatkozó előírásait. „Miből állnak a . . . felhozott vádak? Kitűnik – állapította meg Visinszkij –, hogy ezeket az országokat a békeszerződésnek, különösképpen a békeszerződés azon szakaszainak megsértésével vádolják, amelyek kötelezik az említett országokat, hogy tiszteletben tartsák az emberi jogokat és az alapvető szabadságjogokat. A vádlók bizonyítékképpen mindenekelőtt az említett bűnügyi perekre hivatkoznak. Az egész világ tudja azonban, hogy ezeknek a pereknek semmi közük sincs a Romániával kötött békeszerződés 3. cikkelyéhez, vagy a Bulgáriával és Magyarországgal kötött békeszerződés 2. cikkelyéhez, minthogy ezeket a cikkelyeket semmiképp sem szerkesztették meg úgy, hogy a haza, az állam és a nép ellen elkövetett bűncselekmények, különösképpen az árulás, a kémkedés, az összeesküvés és egyéb súlyos bűntények büntetlenül maradhassanak."[1357] Az Egyesült Államok ENSZ-delegátusa arra való hivatkozással, hogy a három népi demokratikus állam kormánya elutasította egy „közös" tanácskozáson való részvételt a békeszerződések végrehajtásával kapcsolatos amerikai aggályok megvitatása céljából, azt kezdeményezte a közgyűlésen – a brit és az ausztrál delegátustól támogatva –, hogy „nemzetközi bírósághoz forduljanak tanácsadó határozatért" abban a kérdésben, fennáll-e olyan vita, melyet a Bulgáriával kötött békeszerződés 36. cikkelyének, a Magyarországgal kötött békeszerződés 40. cikkelyének és a Romániával kötött békeszerződés 38. cikkelyének megfelelően kellene rendezni. Visinszkij az előbbiekhez azt a megjegyzést fűzte, hogy a javasolt eljárási módozat ebben az esetben nem alkalmazható, hiszen a szóban forgó cikkelyek azt tartalmazzák, hogy ebben az esetben az „egyik fél" az Egyesült Államok, Nagy-Britannia és a Szovjetunió együttesen, a másik pedig az érintett állam. „A harmadik állam, nevezetesen a Szovjetunió, kategorikusan tiltakozik az ellen – szögezte le álláspontját a szovjet külügyminiszter –, hogy Bulgáriával, Magyarországgal és Romániával szemben a békeszerződés állítólagos megsértésével kapcsolatos bármilyen igényeket is támasszanak."[1358] A vitát ezúttal is az „amerikai szavazógép" döntötte el. 1949-ben a közgyűlés még egyszer foglalkozott Magyarország tagfelvételi kérelmével, ennek „eredményéről" a magyar sajtó így számolt be: „A közgyűlés 32 szavazattal, 12 ellenében, 13 tartózkodással elutasította a Szovjetunió indítványát, amely azt kérte a Biztonsági Tanácstól, hogy az említett 9 országgal[1359] egyidejűleg hagyja jóvá Magyarország, Bulgária, Románia, Albánia és a Mongol Népköztársaság felvételi kérelmét."[1360]

Az ENSZ-ben zajló viták – az Egyesült Államok és Magyarország viszony-

latában – nem érintették különösebben a washingtoni magyar és a budapesti amerikai diplomáciai képviseleteket. Nagyjában egyidejűleg valósult meg a követek cseréje is. Horváth Imre követ 1949. október 17-én, Nathaniel Penistone Davis követ pedig október 21-én adta át megbízólevelét Washingtonban, illetőleg Budapesten.[1361] November második felétől azonban jelentős „mozgás" indult ismét a két diplomáciai képviselet között. Ez elsősorban azzal függött össze, hogy 1949. november 18-án az Államvédelmi Hatóság őrizetbe vette Robert Vogeler amerikai, Edgar Sanders brit és Geiger Imre magyar állampolgárt.

Davis követ első ízben november 19-én érdeklődött Vogeler „eltűnése" ügyében Kállai Gyula külügyminiszternél, aki mindenfajta információt megtagadott.[1362] Davis november 22-én jelentette a State Departmentnek, hogy Vogelert, az International Standard Electric Corporation magyarországi képviselőjét kémkedés, szabotázs és embercsempészés vádjával letartóztatták. Hasonló vád alapján vették őrizetbe Sanderst is, az International Telephone and Telegraph Corporation magyarországi képviselőjét. A követ arról is beszámolt, hogy a Kállai külügyminiszterrel folytatott újabb beszélgetése alkalmával kifejezte reményét, hogy egy konzuli tisztviselő meglátogathatná Vogelert. Erre a külügyminiszter felvilágosította a követet, hogy a magyar törvények csak a rendőrségi vizsgálat befejezése után teszik lehetővé a látogatást.[1363] November 26-án a State Department utasította Davist, hogy a követség folyamatosan gyakoroljon nyomást a magyar külügyminiszterre. Eszközölje ki, hogy a követség képviselője mielőbb beszélhessen Vogelerrel. Davis november 27-i választáviratában Magyarországgal szembeni ellenintézkedéseket javasolt, beleértve az Egyesült Államokban működő magyar konzulátusok esetleges bezárását is.[1364] Acheson külügyminiszter 1949. december 2-án közölte a követtel, hogy az Egyesült Államok kormányát mélyen megdöbbentette és felháborította a magyar kormány magatartása a Vogeler-ügyben. Az ellene felhozott vádakat Acheson alaptalannak tartotta, és egyetértett azzal, amennyiben az amerikai állampolgárok Magyarországon nem kapják meg az őket megillető törvényes védelmet, a State Departmentnek fontolóra kell vennie a clevelandi és a New York-i magyar konzulátusok bezárását.[1365] Davis december 12-én arról számolt be feletteseinek, hogy a budapesti brit követ, Geoffrey Arnold Wallinger a magyar külügyminiszternél tett látogatásakor a „legkeményebben" lépett fel Sanders ügyében, de ez a legcsekélyebb eredménnyel sem járt. Ettől az információtól függetlenül Acheson már az előző napon arra szólította fel Davist, próbáljon Rákosi Mátyással találkozót kieszközölni,[1366] ha ez nem sikerülne, akkor a külügyminiszternél vagy Berei Andor külügyi államtitkárnál követelje erélyesen, hogy Vogelert bocsássák szabadon és hagyják eltávozni Magyarországról.[1367] Davist és Gerald Adrian Mokma, konzuli ügyekkel megbízott követségi tanácsost december 14-én fogadta Kállai Gyula. A követ elégedetlenségét fejezte ki amiatt, hogy három hét óta

hiába várnak látogatási engedélyre, holott minden civilizált államban a hatóságok által őrizetbe vett személynek joga van a konzuljához fordulni. Az Egyesült Államok kormánya Vogeler ártatlanságáról meg van győződve, hiszen csak saját állama érdekében lett volna értelme kémkednie, de semmi ilyen céllal nem bízták meg őt. Miután a külügyminiszter lényegében kitért a válaszadás elől, a követ arra a kérdésre kért konkrét választ, hogy a magyar kormány még mindig megtagadja-e Vogeler konzuli meglátogatásának engedélyezését, és azt kérte, hogy Vogelert azonnal engedjék szabadon és tegyék lehetővé számára Magyarország elhagyását. Kállai állítólag a kérdésre azt válaszolta, hogy „Pillanatnyilag igen", Vogeler szabadon engedésére vonatkozólag pedig azt mondta, hogy: „Erre most nem tudok válaszolni."[1368] Julius Cecil Holmes, az Egyesült Államok londoni ügyvivője december 16-án jelentette a State Departmentnek, hogy Horace Anthony Rumbold a Foreign Office-ból közölte vele, Nagy-Britanniának szándékában áll „párhuzamos lépéseket" tenni Sanders ügyében, közelebbről mindaddig felfüggesztik a Londonban folyó brit–magyar kereskedelmi tárgyalásokat, amíg a magyar hatóságok megtagadják, hogy a budapesti brit konzul Sanderst meglátogathassa.[1369] Rumbold egyébként azt is kijelentette, hogy a brit kormány nem kéri Sanders szabadon bocsátását, de a konzuli látogatást igyekszik kikényszeríteni és az üggyel kapcsolatos teljes jegyzőkönyvet megszerezni.[1370] Feltehetően Holmes tájékoztatójának is szerepe volt abban, hogy J. E. Webb külügyminiszter-helyettes december 20-án magához kérette Horváth Imre követet, és tudomására hozta, mivel a magyar kormány lehetetlenné teszi, hogy a budapesti amerikai misszió elláthassa „normális" konzuli funkcióját, a State Department az ellenlépéseket mérlegeli.[1371] Egy nappal korábban azonban a State Department már azt táviratozta Davisnek, ha a magyar válasz negatív Vogeler szabadlábra helyezését illetően, akkor a követ valószínűségként közölheti Kállai külügyminiszterrel a clevelandi és a New York-i magyar konzulátusok 7–10 napon belüli bezárását.[1372] 1949. december 19-én a Foreign Office hivatalosan értesítette Magyarország londoni követét, hogy Nagy-Britannia mindaddig felfüggeszti a kereskedelmi és pénzügyi tárgyalásokat, amíg a magyar kormány Sanders konzuli látogatását nem engedélyezi. December 20-án a budapesti amerikai követ szintén jegyzéket nyújtott át, és abban Vogeler szabadlábra helyezését kérte, valamint azt is kilátásba helyezte, hogy az Egyesült Államok kormánya megtiltja amerikai magánszemélyek Magyarországra való utazását. A fentebbi jegyzékekre a magyar Külügyminisztérium december 24-én válaszolt.[1373] A válaszjegyzékek az amerikai és a brit vádakat, fenyegetőzéseket mint a Magyar Népköztársaság belügyeibe való beavatkozási kísérleteket utasították el.

December 15-én újabb fejlemény terhelte meg a magyar–amerikai kapcsolatokat. A magyar belügyi hatóságok Israel J. Jacobsont, a Joint magyarországi igazgatóját kémkedés gyanújával őrizetbe vették.[1374] Acheson kül-

ügyminiszter december 27-én azt közölte ezzel az üggyel kapcsolatosan a budapesti amerikai követtel, hogy a Jacobson-eset a magyar zsidóság ezreit érinti. Erről M. A. Leawitt, a Joint helyettes vezetője tájékoztatta az amerikai kormánytisztviselőket. Leawitt szerint, ha a Joint felfüggeszti magyarországi működését, akkor a zsidók közül sokan elpusztulnak vagy nagyon szenvednek, mivel a magyar kormány nem gondoskodik róluk megfelelően. A Joint magyarországi ráfordításai ezzel összefüggésben jelentősek, 1950 első hat hónapjában 2–2,5 millió dollárt fog folyósítani.[1375] A bécsi amerikai követ december 28-án jelentette Achesonnak, hogy Jacobsont szabadon engedték, Ausztriában tartózkodik.[1376] A Belügyminisztérium sajtóosztálya ugyancsak december 28-án az alábbi közleményt adta ki: „A korábban őrizetbe vett Jacobson amerikai állampolgárt az illetékes hatóság Magyarország területéről azonnali hatállyal kiutasította. Jacobson – visszaélve azokkal a jogokkal, amelyeket a magyar állam az ország területén tartózkodó idegen állampolgárok számára biztosít – az állam érdekeit sértő cselekményeket követett el."[1377]

A Jacobson-eset után tovább folytatódott a kötélhúzás Vogeler és Sanders ügyében. Davis december 30-án éjjel közel egyórás eredménytelen tárgyalást folytatott Berei Andorral Vogeler kiszabadítása érdekében.[1378] A követ azt ajánlotta, hogy a magyar hatóságok Vogelert bocsássák szabadon és utasítsák ki az országból. Ebben az esetben az amerikai kormány a legutóbbi jegyzékváltást meg nem történtnek tekinti és eltekint az ellenrendszabályoktól, sőt meg lehetne valósítani az Egyesült Államok és Magyarország között a gazdasági kapcsolatok fokozatos fejlesztését. 1950. január 3-án a követ jegyzéket nyújtott át a magyar Külügyminisztériumban.[1379] Ebben kétségbe vonta a bíróság tárgyilagosságát, és az 1926-ban kötött barátsági, kereskedelmi és konzuli szerződés megsértésével vádolta a magyar kormányt. Azt állította továbbá, a magyar kormánynak nyilvánvalóan kellemetlenné vált, hogy a magyar népnek kapcsolata legyen a „szabad világgal". Végül, a magyar konzulátusok amerikai működésének a beszüntetésére való felszólítással[1380] egyidejűleg azt is tartalmazta a jegyzék, hogy a Vogeler-ügy szükségképpen komolyan befolyásolni fogja az Egyesült Államok és Magyarország közötti egyéni kapcsolatokat is. A január 7-i magyar válaszjegyzék az amerikai kormány tudomására hozta, hogy: „A magyar kormány . . . kívánatosnak tartja az amerikai–magyar viszony megjavítását, de sem fenyegetések, sem retorziók kilátásba helyezése nem változtat azon a szilárd álláspontján, hogy amint eddig, ezután sem hajlandó eltűrni a belügyeibe való idegen beavatkozást."[1381]

1950. február 21-én a népbíróság Geiger Imrét halálra, Robert Vogelert 15, Edgar Sanderst pedig 13 évi fegyházra ítélte kémkedésért és szabotázsért. Február 23-án a Külügyminisztériumban egy-egy szóbeli jegyzéket nyújtottak át a budapesti amerikai és brit diplomáciai képviselet vezetőjének.[1382] A Külügyminisztérium az Egyesült Államok kormányához intézett

jegyzékében megállapította, hogy amerikai részről olyan nagy jelentőséget tulajdonítottak Vogeler személyének, hogy a követ, illetőleg a követség beosztottai tizennégy ízben interveniáltak érdekében személyesen, kilencszer távbeszélőn, tíz alkalommal pedig jegyzékek vagy emlékeztetők átadását tartották szükségesnek. A magyar Külügyminisztérium szerint a bírósági eljárás során bizonyítást nyert, hogy a kém- és szabotálócsoportban a budapesti amerikai követség több beosztottja[1383] is aktívan közreműködött. Az amerikai diplomáciai beosztottak jelenlegi létszáma (22, ebből 7 katona) messzemenően felülmúlja a Horthy-rendszer ideje alatti követségi létszámot (6 fő), és többszörösen meghaladja a washingtoni magyar követség ugyanilyen beosztottainak számát. Ezenkívül a budapesti követségnek 48 amerikai állampolgár alkalmazottja van. Nem is beszélve a követség 103 magyar állampolgár alkalmazottjáról, akik „túlnyomó részben a régi fasiszta rendszer levitézlett elemeiből, a demokratikus rendszert gyűlölő régi magyar uralkodó réteg híveiből kikerült egyének". A brit kormányhoz intézett jegyzék szintén felsorolta, hogy a budapesti követség Sanders ügyében 7 személyes és 6 telefoni intervención kívül 12 jegyzékkel és személyes levéllel igyekezett a vádlott érdekében közbenjárni. Sanders bevallotta, hogy Capron alezredes, helyettes katonai attasé és E. Ph. Southby kereskedelmi attasé részt vettek a kémtevékenységben. Hasonlóan a British Council budapesti szervezete kulturális tevékenység cégére alatt nyújtott támogatást a Magyarország érdekeit veszélyeztető tevékenységhez. A brit követség diplomáciai beosztottainak száma 15 (ebből 4 katona), míg a két világháború között csak 7 fő volt. Rajtuk kívül 38 brit állampolgár és 43 magyar állampolgár áll még a követség alkalmazásában. A magyar Külügyminisztérium a fentebbiekből kiindulva arra szólította fel mind az amerikai, mind a brit kormányt, hogy redukálják diplomatáik és polgári alkalmazottaik létszámát Budapesten.

A brit követség február 25-i válaszjegyzékében lényegében figyelmen kívül hagyta a magyar Külügyminisztérium fentebbi „kérdéseit és javaslatait", a február 28-i újabb magyar jegyzékre pedig nem is válaszolt.[1384] Erre a Külügyminisztérium Southbyt és Capron alezredest persona non gratának nyilvánította, és felszólította a brit kormányt, hogy az említetteket hívja vissza, valamint a British Council is szüntesse be budapesti működését.[1385] Mivel a magyar Külügyminisztérium a március 4-i amerikai válaszjegyzéket sem tartotta kielégítőnek, 10-én J. B. Kraft ezredest, J. T. Hoyne alezredest és D. E. Griffint persona non gratának nyilvánította, és felszólította az Egyesült Államok kormányát, hogy ezeket a személyeket sürgősen hívja vissza Magyarországról.[1386] Az amerikai kormány 1950. március 13-án eleget tett a felszólításnak. Ezzel Vogeler és társainak ügye egyelőre lekerült a napirendről.[1387]

Az Egyesült Államok kormánya 1950 márciusában tiltakozott az amerikai tulajdonban levő javak 1949. december 28-i államosítása miatt, és velük

1950. évi

V. törvény

a béke védelméről.[16f])

A Magyar Népköztársaság Országgyűlése annak tudatában, hogy a háború az emberiség mérhetetlen szenvedéseinek forrása,

felismerve, hogy a megnövekedett háborús veszély elhárítása világnézeti meggyőződésre való tekintet nélkül az egész emberiség közös érdeke és hogy a béke biztosításához szükséges a világ békeszerető népeinek közös összefogása,

megfontolta a Béke Hívei II. Világkongresszusának felhívását és magáévá tette azt a megállapítást, hogy a háborús propaganda súlyosan veszélyezteti a nemzetek békés együttműködését.

Ezért a Magyar Népköztársaság Országgyűlése elhatározta, hogy a béke védelmében a törvény szigorával sújt le a háborús propaganda terjesztőire és mindazokra, akik a népek békéjét veszélyeztetik.

1. §.

A népek békéje ellen irányuló bűntettet követ el, aki szóban, írásban, sajtó, rádió, film útján vagy bármilyen más módon háborúra uszít, egyébként háborús propagandát fejt ki vagy a háborús propagandát előmozdítja.

2. §.

Az 1. §-ban meghatározott bűntett elkövetőjét tizenöt évig terjedhető börtönnel és vagyonelkobzással kell büntetni.

kapcsolatosan kártérítési igényt jelentett be. A magyar kormány 1950. április 12-i válaszjegyzékében leszögezte, hogy az államosítási jogszabály nincs ellentétben sem a nemzetközi joggal, sem a békeszerződés rendelkezéseivel. A Magyar Népköztársaságnak mint szuverén államnak kétségbevonhatatlan joga, hogy az államosítások kérdését, valamint az államosított vállalatokért fizetendő kártalanítás módozatait saját maga határozza meg. A jogszabály nem tartalmaz diszkriminatív előírásokat, hiszen csupán azokat a javakat nem érinti, amelyek a fegyverszüneti szerződés értelmében jutottak külföldi tulajdonba. A magyar kormány hajlandónak mutatkozott tárgyalni az amerikai kártérítési igényekről, de csak a Magyarországot Nyugat-Németországban ért károk jóvátételével egyidejűleg, amelyekért az amerikai hatóságok voltak felelősek, mert azok szüneteltették a magyar javak visszaszolgáltatását. „A magyar kormány végül szükségesnek tartja az Egyesült Államok kormányának figyelmét felhívni arra a körülményre, hogy az államosított amerikai javak fejében támasztott követelések tényleges rendezése feltételezi a két ország közötti kereskedelmi kapcsolatok fennállását. Ilyen kapcsolatok hiján ugyanis Magyarországnak nincs módja arra – fejeződött be a jegyzék –, hogy dollárkifizetéseket eszközöljön.[1388] Hasonló tartalmú jegyzékben utasította el a magyar kormány 1950. május 9-én a brit kormány kifogásait is a szóban forgó államosításokkal kapcsolatosan.[1389]

1950 januárjában a hágai Nemzetközi Bíróság felszólította Bulgáriát, Romániát és Magyarországot, jelölje ki képviselőjét arra a tárgyalásra, amelyre az ENSZ-közgyűlés kérte fel a hágai bíróságot, és amelynek tárgya a fentebbi államok békeszerződéseinek értelmezése.[1390] 1950. április 26-án az Egyesült Államok és Nagy-Britannia kormányai is arra szólították fel a magyar kormányt, hogy 30 napon belül nevezze meg azokat a megbízottait, akik részt vennének a hágai bíróság tárgyalásán. Ezekre a jegyzékekre a magyar kormány május 26-án válaszolt, és ismételten leszögezte, hogy nem lát okot elutasító álláspontjának megváltoztatására.[1391] Ennek ellenére a hágai Nemzetközi Bíróság napirendre tűzte az ügyet és állást is foglalt abban. A *Szabad Nép* 1950. július 20-án számolt be a hágai Nemzetközi Bíróság állásfoglalásairól: „A hágai Nemzetközi Bíróság kedden jogi véleményt adott a magyarországi, bulgáriai és romániai »vallásüldözésekkel« kapcsolatban felmerült jogi vitákban, amelyet az ENSZ közgyűlése utalt eléje. A Nemzetközi Bíróság úgy határozott, hogy az ENSZ főtitkárának nincs jogcíme ahhoz, hogy a maga részéről pótbírákat nevezzen ki azokba a döntőbíróságokba, amelyeknek a békeszerződés értelmében foglalkozniuk kellene a »viszállyal«. Amennyiben az ENSZ szeptemberi közgyűlése elfogadja a hágai Nemzetközi Bíróság 11 szavazattal 2 ellenében hozott jogi véleményét a Magyarországgal, Bulgáriával és Romániával kapcsolatban felmerült »viszály« rendezésének feltételeit illetően, akkor ez egyértelmű azzal, hogy elvben és gyakorlatban elveti a nyugati nagyhatalmak »panaszát«." A magyar kormány politikájával kapcsolatos amerikai–brit panasz nem nyert tehát kellő meg-

hallgatást Hágában, de ez sem változtatott azon a helyzeten, hogy a két nyugati hatalom és Magyarország kapcsolatait immár „jégpáncél" borította. Ugyanakkor számos jel arra mutatott, hogy az osztrák–magyar határon is „legördült" a vasfüggöny.[1392]

Rajk Lászlónak és társainak 1949. szeptember 16–24-én lefolytatott provokációs perével[1393] a magyar–jugoszláv viszony mélypontra süllyedt. Ennek a pernek ugyanis azt a szerepet szánták, hogy „büntetőjogilag" igazolja, Jugoszlávia párt- és állami vezetői „az imperialista háborús uszítók rohamcsapatát alkotják". A jugoszláv kormány szeptember 24-én, az ítélethirdetés napján jegyzékben tiltakozott a súlyos és megalapozatlan vádak és rágalmak ellen, s a belgrádi magyar követség több beosztottját kiutasította Jugoszláviából. A szeptember 26-i magyar válaszjegyzék a durva rágalmakat „diplomáciai rangra" emelte: „A Rajk László és társai elleni hazaárulási és hűtlenségi per népbírósági főtárgyalásán teljes bizonyítást nyert, hogy a Magyar Népköztársaság megbuktatására, vezető államférfiak meggyilkolására, a kapitalista rendszer és fasizmus visszaállítására irányuló összeesküvésben, mint felbujtók és szervezők, részt vettek Jugoszlávia jelenlegi kormányának vezető személyei."[1394] 1949. szeptember 28-án Gromiko külügyminiszter-helyettes jegyzéket nyújtott át a moszkvai jugoszláv ügyvivőnek, amelyben a Rajk-per anyagára hivatkozva a Szovjetunió felmondta a Jugoszláviával 1945. április 11-én megkötött barátsági, kölcsönös segítségnyújtási és háború utáni együttműködési szerződést. „A budapesti bírósági tárgyalás bebizonyította azt is – hangzott a jegyzék –, hogy a jugoszláv kormány vezetői nemcsak saját kezdeményezésükre folytattak és folytatnak továbbra is ellenséges aknamunkát a Szovjetunió ellen, hanem a külföldi imperialista körök egyenes megbízásából is. Az ebben a perben feltárt tények bebizonyították továbbá, hogy a mostani jugoszláv kormány teljesen függő helyzetben van a külföldi imperialista körökkel szemben, és ezek agresszív politikájának eszközévé vált, aminek a jugoszláv köztársaság önállóságának és függetlenségének felszámolására kellett vezetnie és valóban vezetett is."[1395] A magyar kormány szeptember 30-án szintén „felmentve érezte magát" a Jugoszláviával kötött barátsági, együttműködési és kölcsönös segítségnyújtási szerződés kötelezettségei alól.[1396] A Kállai Gyula külügyminiszter által átadott jegyzék megismételte a szeptember 26-i jegyzék azon képtelen állításait is, amely szerint a jugoszláv kormány már a magyar–jugoszláv barátsági szerződés megkötésének az időpontjában előkészítette a magyar népi demokrácia megdöntésére, valamint Rákosi Mátyás, Farkas Mihály és Gerő Ernő meggyilkolására irányuló tervét.[1397] Még ugyanezen a napon – és lényegében a fentebbiekhez hasonló érvekkel – Lengyelország is bejelentette, hogy nem tekinti többé érvényesnek a lengyel–jugoszláv barátsági szerződést, és a varsói jugoszláv követség 8 beosztottjának az azonnali visszahívását követelte.[1398] 1949. október 3-án a bolgár és a román, október 4-én pedig a csehszlovák kormány is felmondta

a Jugoszláviával kötött barátsági szerződését.[1399] A jugoszláv kormány viszont 1949. november 12-i jegyzékével érvénytelenítette az Albániával 1946. július 9-én aláírt barátsági és kölcsönös segítségnyújtási szerződését.[1400] Ettől az időtől, annak ellenére, hogy a diplomáciai kapcsolatok formális megszakítására nem került sor Jugoszlávia, illetőleg a Szovjetunió és a többi népi demokráciák viszonylatában, nem beszélhetünk többé normális kapcsolatokról, különösen azután, hogy a jugoszláv kormányt nemegyszer az ENSZ fórumain is a szóban forgó jegyzékek tartalmát és hangját idéző bírálatok érték.[1401] Sőt, az a hangnem, amellyel Tito marsallt és más jugoszláv vezetőket, hivatalos megnyilatkozásokban is, mint „láncos kutyát" illették, az emberi kultúrára és a civilizációra nézve is kompromittáló volt.

A Tájékoztató Iroda 1949. novemberi ülését és a Jugoszlávia Kommunista Pártja helyzetével kapcsolatos állásfoglalást olyan törvénysértő perek készítették elő és „támasztották alá", amelyeknek Albániában Koci Dzodze, Bulgáriában Trajcso D. Kosztov és Magyarországon Rajk László lett az áldozata. „A Jugoszláv Kommunista Párt gyilkosok és kémek hatalmában" címet viselő „határozat" abból indult ki, hogy a Tito–Ranković-klikk . . . a burzsoá nacionalizmustól végleg eljutott a fasizmushoz, Jugoszlávia nemzeti érdekeinek egyenes elárulásához".[1402] A Tájékoztató Iroda 1949. november 16-án Jugoszláviát az új háborúra készülő agresszív imperialista hatalmak körébe sorolta, s ezzel egyidejűleg a jugoszláv párt vezetőit – most már kollektív állásfoglalás formájában is – a kapitalizmus visszaállításával és a népi demokratikus rendszerek elleni összeesküvéssel vádolta. A jugoszláv vezetők „kiátkozása" – az amúgy is rendkívül kedvezőtlen nemzetközi légkörben – megosztotta a nemzetközi munkásmozgalmat és érzékenyen gyengítette a Szovjetunió és a népi demokráciák „frontját" Európában. De ez az állásfoglalás károsan hatott az egyes országok kommunista pártjainak politikájára is. A JuKP elítélése ugyanis azt a felfogást erősítette, amely elvetette a marxizmus elméletének alkotó alkalmazását a sajátos viszonyokra, amely figyelmen kívül hagyta a szocializmusba való átmenet többféle lehetőségét, amely a szocialista építésnek a Szovjetunióban követett útját tartotta az egyedüli járhatónak, és az ott megvalósult politikai intézményrendszert pedig a kötelezően követendő példának. A Tájékoztató Iroda 1949. novemberi állásfoglalását követő hónapokban úgy változott meg a magyar–jugoszláv viszony, hogy a két állam között húzódó határvonal potenciálisan katonai értelemben is elválasztó tényezővé vált.

★

1950. június 25-én kitört a koreai háború.[1403] Még ugyanezen a napon az ENSZ Biztonsági Tanácsa – az Egyesült Államok kezdeményezésére és a Szovjetunió távollétében[1404] – agresszornak bélyegezte a Koreai Népi Demokratikus Köztársaságot. Két nap múlva pedig a Biztonsági Tanács a dél-

koreai állam fegyveres támogatására szólította fel az ENSZ tagjait, amit a közgyűlés is megszavazott. Ezután az Egyesült Államok mellett Nagy-Britannia, Franciaország, Kanada, Belgium, Hollandia, . Luxemburg, Görögország, Törökország, Ausztrália, Új-Zéland, a Dél-afrikai Unió, Etiópia, a Fülöp-szigetek, Thaiföld és Kolumbia is bekapcsolódott – kisebb-nagyobb erőkkel – a hadi cselekményekbe. Ez a tény azzal a veszéllyel fenyegetett, hogy a Kínai Népköztársasággal és a Szovjetunióval határos ország földjén zajló háború a NATO és a Szovjetunióval szövetséges hatalmak fegyveres konfliktusává szélesedik ki. Ebben a helyzetben a Szovjetunió és szövetségesei minden erejüket és a rendelkezésükre álló eszközöket ennek a veszélynek az elhárítására, a béke megőrzésére és megszilárdítására összpontosították. A koreai háborúval a magyar külpolitikának is egy újabb fejezete kezdődött.

Jegyzetek

[1] Ideiglenes Nemzetgyűlés Naplója. Hiteles kiadás. Athenaeum Irodalmi és Nyomdai Részvénytársulat Könyvnyomdája. Budapest 1946. 8. old.
[2] A Magyar Kommunista Párt és a Szociáldemokrata Párt határozatai 1944–1948. Szerkesztette: Rákosi Sándor és Szabó Bálint. Kossuth Könyvkiadó 1967. 38. old.
[3] Felszabadulás 1944. szept. 26–1945. ápr. 4. Dokumentumok hazánk felszabadulásának és a magyar népi demokrácia megszületésének történetéből. Szikra 1955. 202. old.
[4] Magyar–szovjet kapcsolatok 1945–1948. Dokumentumok. A Magyar Népköztársaság Külügyminisztériuma és a Szovjetunió Külügyminisztériuma. Budapest é. n. 22. old.
[5] Uo. 24. old.
[6] Uo. 23. old., Foreign Relations of the United States. 1944. III. köt. United States Government Printing Office, Washington 1967. 937–938. old.
[7] Foreign Relations of the United States, 1944. II. köt. 938–942. old.
[8] Foreign Relations of the United States, 1944. III. köt. 939. old.
[9] Magyar–szovjet kapcsolatok 1945–1948. 26. old.; A Szovjetunió Külügyminisztériuma 1945. január 12-én válaszolt J. Balfournak. (Uo. 31–32. old.)
[10] *Korom Mihály:* Magyarország Ideiglenes Nemzeti Kormánya és a fegyverszünet (1944–1945). Akadémiai Kiadó 1981. 458. old.
[11] A fegyverszüneti küldöttséghez Tarnay István követségi tanácsos, Kiss István százados (Dálnoki Miklós Béla miniszterelnök veje), valamint Mátay Florenc gépírónő és Szánthó Katalin tolmács csatlakozott.
[12] Pravda, 1945. január 2.
[13] Magyar–szovjet kapcsolatok 1945–1948. 29. old.
[14] Foreign Relations of the United States. 1944. III. köt. 940–942. old.
[15] Uo. 922–923., 948–950., 951–952. old
[16] Uo. 915–916. old.
[17] Ez a javaslat eredetileg Nagy-Britannia képviselőjétől származott, és a fegyverszüneti megállapodás függelékébe is bekerült. (Magyar–szovjet kapcsolatok 1945–1948. 41. old.)
[18] Uo. 38. old.
[19] Foreign Relations of the United States. 1944. III. köt. 943–944., 953–954. old.
[20] Uo. 965–966. old.
[21] Uo. 954–955., 964–965. old.
[22] A Szovjetunió 1943 decemberében az Eduard Benešsel folytatott tárgyalásain és az emigráns csehszlovák kormánnyal kötött szerződésében vállalta, hogy a Magyarországgal aláírandó fegyverszünetet illetően kikéri Csehszlovákia véleményét. Az Amerikai Egyesült Államok 1944 februárjában tett hasonló ígéretet a londoni csehszlovák kormánynak. Nagy-Britannia 1944 októberében javasolta a másik két szövetséges nagyhatalomnak, hogy minden olyan állammal konzultáljanak a fegyverszüneti megállapodás ügyében, amely Magyarországgal hadiállapotban van.
[23] PI Arch. 508/1–23.
[24] Az Egyesült Nemzetek 1942. január 1-jei nyilatkozatával, amelynek egyik aláírója Cseh-

szlovákia volt, állt be a hadiállapot a ket állam kozott (Nemzetkozi szerződések 1918–1945 Valogatta es a jegyzeteket irta Halmosy Dénes Kozgazdasagi és Jogi Konyvkiadó 1966 523 old)

[25] Magyar–szovjet kapcsolatok 1945–1948 35 old

[26] A szóban forgó idézetet csupán tartalmilag lehet hitelesnek elfogadni, hiszen forrása nem jegyzőkonyv, hanem a fegyverszuneti tárgyalason jelen levők utólagos beszámolója (A debrecení feltámadás Szerkesztették Paál Jób és Rado Antal Debrecen város és a Tiszántúli református egyházkerület kònyvnyomdavallalata Debrecen 1947 2 kiadás 228 old)

[27] Magyar–szovjet kapcsolatok 1945–1948 39 old

[28] A debrecení feltámadás 231 old

[29] Uo 228 old

[30] Magyar–szovjet kapcsolatok 1945–1948 231 old

[31] Pravda, 1945 január 4, 7, 8, 10, 12, 18, 21, 22, Izvesztyija, 1945 januar 1, 17, 18, 22, 23

[32] A szovetséges nagyhatalmak vezetőinek első kozos értekezlete 1943 november 28 és december 1 kozott volt Teheránban (Teherán, Jalta, Potsdam 7–63 old)

[33] Teherán, Jalta, Potsdam Dokumentumgyűjtemény Kossuth Konyvkiadó 1969 164–165 old

[34] *Elliott Roosevelt* Apám így látta Dante Konyvkiadó Budapest é n 197 old

[35] Foreign Relations of the United States Diplomatic Papers The Conferences at Malta and Yalta, 1945 Washington 1955 96 old

[36] Foreign Affairs, 1967 október

[37] *Elliott Roosevelt* Apám így latta 192 old

[38] Der Spiegel, 1969 november 25

[39] Az Egyesult Államok és Nagy Britannia, illetőleg a Szovjetunió második világháború utáni kozép- és délkelet európai politikájával foglalkozó nyugati, főleg amerikai történészek, politológusok és visszaemlékező politikusok gyakran hivatkoznak Churchill és Sztálin 1944 októberi moszkvai találkozójára, ahol állítólag a két kormányfő megállapodott a „balkáni érdekszféra" felosztásában (*Winston S Churchill* Der zweite Weltkrieg Sechster Band, erster Buch Triumph und Tragodie Alfred Scherz Verlag, Bern 1953 Erste Auflage 269 old) D F Fleming Churchillnek a „Triumph und Tragodie" című konyvere hivatkozva azt írja, hogy a brit miniszterelnok javasolta Sztalinnak, hogy Romániában 90% os, Bulgáriában 75% os erőfolénye legyen, Gorogországban viszont Nagy Britanniának legyen 90%-os erőfolénye Ugyanakkor Magyarországon és Jugoszláviában 50–50% os arányban ervényesuljon a nyugati szovetségesek, illetőleg a Szovjetunió erőfolénye (*D F Fleming* The Cold War and its Origins IV kot London 1961 1176 old) W Williams is, anélkul hogy részletesebben taglalna a fentebbi megállapodást, azt lényegében adottnak veszi (The Nation, 1967 november 13) A Schlesinger, aki „A hidegháború eredete' című tanulmanyában egész mondanivalóját az amerikai univerzalista felfogás megvilágítására és a szovjet érdekszféra-politika bírálatára epíti fel, szintén tényként kezeli Churchill és Sztálin moszkvai megállapodását De Flemingtől eltérően a felosztást úgy módosítja, hogy a Szovjetuniónak Jugoszláviában 50% os, Bulgáriában es Magyarországon 80% os, Romániában pedig 90% os túlsúlyt biztosítottak (Foreign Affairs, 1967 október) Fleming és Schlesinger álláspontja kozott azonban abban is eltérés mutatkozik, hogy az előbbi a megállapodást végérvényesnek tekinti, az utóbbi viszont csak „kozvetlen háborús intézkedés" nek fogja fel A Harriman is csupán annyit ismer el, hogy Churchill és Roosevelt elnok megegyezésre torekedtek a Szovjetunióval azokról a teruletekről, amelyeket a Voros Hadsereg ellenőrizne, de a megállapodás s kulonosen az amerikai hozzájárulás tényét határozottan tagadja (Der Spiegel, 1969 novembber 25) R Battaglia – ugyancsak Churchill fentebb említett konyve alapján – arról ír, hogy Moszkvában a brit miniszterelnok a Szovjetuniónak Románia ellenőrzésében 90% os tobbséget ajánlott fel, Jugoszláviában és Magyarországon pedig 50–50% os megosztást, míg Gorogországban Nagy Britannia számára tartott fenn 90%-os tobbséget De ezzel egyutt is Battaglia kétségbe vonja a Churchill és Sztálin kozotti megegyezés tényét „Ha valaki hitelt is ad a megbeszélés Churchill által jelzett fordulatának, a leírt jelenet mégis meglehetősen valószínűtlennek látszik Túlságosan egyszerűnek tűnik az a mód –

írja Battaglia –, ahogyan megegyezésre jutnak, hiszen ez komoly kötelezettséget jelent mindkét fél számára." (*Roberto Battaglia:* A második világháború. Kossuth Könyvkiadó 1966. 2. kiadás. 294. old.) Majd arra hívja fel a figyelmet, hogy Chester Wilmot, aki a „The Struggle for Europe" című munkájában sokat foglalkozik e kérdéssel, ugyancsak nem tudja hitelessé tenni Churchill és Sztálin megállapodásának tényét a kelet-közép-európai érdekövezetek felosztására vonatkozólag. A szóban forgó kérdéssel kapcsolatosan I. N. Jakovlev véleménye tűnik a leginkább elfogadhatónak, aki az 1944. október 9-i Sztálin–Churchill-találkozóról készített kulugyminisztériumi feljegyzésre támaszkodva fejti ki álláspontját: „Churchill kozli, hogy ő egy eléggé felületes és nyers dokumentumot készített a hatalmi szférák felosztásáról a Szovjetunió és Nagy-Britannia között Románia, Görögország, Jugoszlávia, Bulgária viszonylatában. A táblázatot azért készítette, hogy szemléltesse az angolok véleményét e kérdésben." (Voproszi Isztorii, 1967. szeptember.)

A korabeli magyar polgári politikusok, illetőleg diplomaták kozul Auer Pál foglalkozik visszaemlékezéseiben a legrészletesebben az érdekszféra-kérdéssel, ezért nem érdektelen ide vonatkozó sorait csaknem teljességgel idézni: „Churchillt aggodalma 1944. május 19-én arra késztette, hogy Roosevelt előzetes értesítése nélkul Moszkvába utazzék és bizalmas megbeszélést folytasson Sztálinnal. Elég furcsa alkuba bocsátkozott vele: százalékokban fejezte ki, hogy Európa délkeleti és keleti államaiban milyen mértékű legyen országaik érdekeltsége. Hogy használta-e a »sphere of influence« (befolyási szféra) vagy a »sphere of interest« (érdekszféra) kifejezést, azt nem tudjuk. Ő maga háborús emlékirataiban erről a megbeszélésről a következőket írja: »Kezdettől fogva úgy ítéltem meg a helyzetet, hogy elérkezett a cselekvés pillanata. Kijelentettem tehát: rendezzuk balkáni ugyeinket. Igyekezzünk a súrlódást elkerulni, mikor olyan kérdésekről van szó, amelyek a súrlódások kovetkezményeit nem érik meg. Ami Nagy-Britanniát és Oroszországot illeti, mit szólna Bulgáriában egy 75%-os túlsúlyhoz (predomináció) az Önok javára, egy 90%-os túlsúlyhoz Görögországban a mi javunkra és egy egyenlő, 50–50%-oshoz Jugoszláviában és Magyarországon? – Mialatt szavaimat lefordították oroszra, ezeket az arányszámokat lejegyeztem egy fél ív papírlapra. Odatoltam ezt a papírt Sztálin elé. Kis szunet állt be. Utána Sztálin elővette kék ceruzáját, kanyarított vele egyett, hozzájárulását jelezvén, s azután visszaadta nekem. Mindez gyorsabban történt, mint azt most leírom. Ezután hosszú csend kovetkezett. A kék ceruzázott papír ott maradt az asztal kozepén. Végre azt mondta, hogy vajon nem fogják-e cinizmusnak bélyegezni, hogy problémákat, amelyektől milliók sorsa fugg, ilyen hetykének látszó módon intézunk el? – Égessuk el a papírt! – Nem, őrizze meg – szólt Sztálin.«

Hull amerikai államtitkár, amikor 1944 októberében értesult Churchill és Sztálin ugyanazon év május 19-én kötött megállapodásáról, azt mondta Churchillnek, hogy hisz ez »a Balkánnak érdekszférákra való felosztását jelenti«, Churchill azt felelte, hogy nem ez volt a célja, azonban ezekben az országokban a normális polgári kormányzás és kozigazgatás újjászervezése alkalmával »kell hogy valaki rajtuk tartsa a kezét, éspedig az az állam, amely a hadműveletekért felelős«. Hull szerint Churchill 1944 októberében Moszkvában hajlandó volt az angol befolyást Magyarországon, Romániában és Bulgáriában 25%-ra redukálni; Jugoszláviában 50%-ot, Görögországban 100%-ot igényelt Sajnos a 25%-os angol befolyás sem érvényesült.

Tilea, Románia volt londoni követe egy, a New York Timeshoz 1968 szeptember 14-én intézett levelében azt írja, hogy Churchill fultoni beszéde előtt azt mondta neki, hogy ez a felosztás csak a háború tartamára vonatkozott . . . Teljesen világos, határozott információt Churchill emlékiratai nem adnak a százalékos megállapodás tartamára nézve. Az amerikai kormány részéről kifejezett hozzájárulás a Churchill–Sztálin-féle százalékos megállapodáshoz nem történt . . . Roosevelt az 1944. októberi megállapodásokat nem tekintette magára, illetve kormányára nézve kötelezőnek, sőt szerinte azokat Jaltában tárgytalannak tekintették." (*Auer Pál:* Fél évszázad. Események, emberek. Occidental Press, Washington 1971. 270–274. old.)

[40] *D. F. Fleming:* The Cold War and its Origins. I. kot 22–23. old

[41] Magyar–brit titkos tárgyalások 1943-ban. Összeállította, sajtó alá rendezte és a bevezető tanulmányt írta Juhász Gyula. Kossuth Konyvkiadó 1978. 316. old.

[42] Foreign Relations of the United States. 1944. III. kot 886. old.

[43] Foreign Relations of the United States. Diplomatic Papers. The Conference at Quebec, 1944. Washington 1955. 368. old.
[44] Foreign Relations of the United States. Diplomatic Papers. 1944. IV. köt. United States Government Printing Office. Washington 1966. 923–924. old.
[45] Foreign Relations of the United States. Diplomatic Papers. The Conference at Quebec. 1944. 215. old.
[46] Felszabadulás, 5. old.
[47] *Várkonyi Péter:* Magyar–amerikai kapcsolatok 1945–1948. Kossuth Könyvkiadó 1971. 38. old.
[48] Az Egyesült Államok Külugyminisztériuma 3 millió dollárra becsülte annak a kárnak az összegét, amely az amerikai állampolgárokat érte Magyarországon a földosztással. (Foreign Relations of the United States. Diplomatic Papers. 1946. VI. köt. United States Government Printing Office. Washington 1969. 282–285. old.)
[49] PI Arch. 508/1–17.
[50] PI Arch. 508/1–64.
[51] PI Arch. 508/1–25.
[52] Foreign Relations of the United States. Diplomatic Papers. The Conferences at Malta and Yalta. 1945. 647. old.
[53] *Várkonyi Péter:* Magyar–amerikai kapcsolatok 1945–1948. 33. old.
[54] PI Arch. 2/15–9.
[55] *Várkonyi Péter:* Magyar–amerikai kapcsolatok 1945–1948. 39–40. old.
[56] Uo. 41. old.
[57] PI Arch. 508/1–15.
[58] PI Arch. 508/1–16.
[59] PI Arch. 508/1–15.
[60] PI Arch. 508/1–18.
[61] PI Arch. 508/1–17.
[62] PI Arch. 508/1–15.
[63] *Auer Pál:* Fél évszázad. Események, emberek. 268. old.
[64] PI Arch. 508/1–17.
[65] A Magyar Kommunista Párt és a Szociáldemokrata Párt határozatai 1944–1948. 40. old.
[66] Az AVNOJ második ülése. Dokumentumok. Fórum Könyvkiadó, Novi Sad 1957. 59. old.
[67] Sulyok Dezső részletesen taglalja a jugoszláviai magyar nemzetiségű lakosság felszabadulás utáni helyzetét, de ezt is elsősorban arra használja fel, hogy a jugoszláv kommunistákat és az antifasiszta fegyveres ellenállást rágalmazza. Ezeket írja: „A Jugoszláviához csatolt magyarság tragédiájának új fejezete kezdődött 1944-ben. A szovjet csapatok Bulgária felől szeptember 29-én, Románia felől pedig október első napjaiban lépték át az ország határát. Legelőször a temesvári fogolytáborból kiszabadult ukránokból összeverődött martalócok érték el Szabadkát október 12-én, majd egymás után özönlöttek be a volt magyar területekre Mihajlović csetnikjei és Tito kommunistái. Amerre útjuk vitt, nyomukban a pusztulás járt. Romok, feldúlt családi otthonok, legyilkolt gyermekek, meggyalázott asszonyok, válogatás nélkül lemészárolt ezrek, tömegsírok mutatták a délvidéki magyar nép szívbemarkoló tragédiáját. Legtöbb áldozat Titel és Újvidék körzetében volt. Az első hetekben a királypárti csetnikek éppúgy gyilkoltak, mint a kommunista partizánok. Ez utóbbiak bosszúbrigádokat szerveztek, melyek mindenfelé vésztörvényszékeket állítottak fel. Néhol egész falvakat válogatás nélkül kiirtottak, másutt előre elkészített lajstromok alapján szedték össze áldozataikat és ölték őket halomra. Újvidéken a Magyar Közművelődési Szövetség tagjait azzal terelték össze, hogy közmunkára viszik őket, majd az összeterelt mintegy 1200 embert a sportpályán halomra géppuskázták. Másokat kommunista kényszermunka-táborokban kínoztak halálra . . . Tito később megkísérelte, hogy a vérengzés terhét a királypárti csetnikekre hárítsa át. 1945-ben eljárást indított a kézre került csetnikek ellen, akik a magyarokkal szemben elkövetett vérengzésekben részesek voltak. Közülük huszonnyolcat ki is végeztetett. Ez csak bolsevista alibihajszolás volt: a gyilkosságok jelentékenyen nagyobb részét az ő emberei követték el." (*Sulyok Dezső:* A magyar tragédia. I. rész. A szerző kiadása 1954. 156–157. old.)
[68] *Mándics Mihály:* Fejezetek Csávoly község krónikájából 1944–1964. Csávoly 1969. 58. old.

[69] *Fehér Mária:* Bács-Bodrog vármegye délszláv nemzetiségeinek története a felszabadulás után (1944–1948). Kézirat. ELTE BTK Történelmi Könyvtára.
[70] Válogatott dokumentumok Csongrád megye munkásmozgalmának történetéből 1944–1945. Szeged 1970. 100., 140., 165. és 237. old.
[71] *Stipkovits Ferenc:* Adalékok a Vas megyei szlovénség történetéhez a népi demokratikus átalakulás időszakában 1945 és 1949 között. Kézirat. ELTE BTK Történelmi Könyvtára.
[72] OL M. 1/11–28.; Szabad Nép, 1945. május 4. és 5.
[73] Magyar Szó-riport (1944–1979). Fórum Könyvkiadó é. n. 17. és 19. old.
[74] PI Arch. 508/1–17.
[75] PI Arch. 508/1–17.
[76] *Nagy Ferenc:* The Struggle behind the Iron Curtain. 233. old.
[77] Harc a hatalomért 1943–1948. Az európai népi demokratikus forradalmak válogatott dokumentumai. Szerkesztette Borsiné Toldy Mária, Szokolay Katalin. Budapest 1979. II. köt. 31. old.
[78] Uo. 33. old.
[79] Borba, 1944. december 10.
[80] *Joszip Broz Tito:* Beszédek és cikkek. 3. köt. Fórum Könyviadó 1962. 147. old.
[81] Világégés a XX. században. A második világháború. Politikai Könyvkiadó, Bukarest 1973. 396–422. old.
[82] *Csatári Dániel:* Forgószélben. Magyar–román viszony. 1940–1945. Akadémiai Kiadó 1968. 441. old.
[83] PI Arch. 508/1–17.
[84] *Csatári Dániel:* Id. mű, 442–443. old.
[85] Scinteia, 1944. szeptember 26.
[86] Az ODA egyes magyar nyelvű fordításokban „Nemzeti Demokratikus Front" néven is szerepel.
[87] A Romániai Magyar Népi Szövetség a Magyar Dolgozók Szövetsége (MADOSZ) 1944. október 16-i brassói országos értekezletén alakult meg és foglalt állást az ODÁ-hoz való csatlakozás mellett.
[88] Harc a hatalomért 1943–1948. Az európai népi demokratikus forradalmak válogatott dokumentumai. III. köt. 108–109. old.
[89] Uo. 110. old.
[90] Petru Groza miniszterelnök első sajtóértekezletén szintén azt hangsúlyozta, hogy „Az Észak-Erdély felé vezető út – mondta nekem Malinovszkij marsall tegnap este – nyitva van." (Uo. 127. old.)
[91] *Lipcsey Ildikó:* A romániai Magyar Népi Szövetség 1944–1948. Történelmi Szemle, 1985. 1., 100. old.
[92] PI Arch. 274/10–23., 274/10–24., 274/10–71. 283/12–39., 283/12–82.
[93] *Arató Endre:* Tanulmányok a szlovákiai magyarok történetéből 1918–1975. Magvető Könyvkiadó 1977. 151–166. old.
[94] *Gustáv Husák:* Tanúságtétel a szlovák nemzeti felkelésről. Rövidített kiadás. Kossuth Könyvkiadó é. n. 385–386. old.
[95] *Klement Gottwald:* Válogatott cikkek és beszédek. Szikra 1951. 113–148. old.
[96] Harc a hatalomért 1943–1948. Az európai népi demokratikus forradalmak válogatott dokumentumai. I. köt. 126. old.
[97] *Klement Gottwald:* Id. mű, 120. old.
[98] Harc a hatalomért 1943–1948. Az európai népi demokratikus forradalmak válogatott dokumentumai. I. köt. 126. old.
[99] *G. K. Zsukov:* Emlékek, gondolatok. Kossuth Könyvkiadó–Zrínyi Katonai Kiadó 1970. 506. old. Az amerikai–angol magatartás tulajdonképpeni hátterére W. Churchill világított rá 1954. november 23-i woodfordi nyilatkozatában: „Úgy hiszem, én voltam az első az ismert közéleti személyiségek közül, aki nyíltan kijelentette, hogy Németországot a mi oldalunkra kell állítani az orosz kommunista agresszió ellen. Még a háború befejezése előtt, abban az időben, amikor a németek százezrével adták meg magukat, és az utcákat elárasztották az ujjongó tömegek, táviratot küldtem Montgomerynek, és feladatul adtam neki: gondosan gyűjtse össze és raktározza el a német fegyvereket, hogy könnyen újból szétoszthassuk őket a német katonák között, akikkel együtt kellett volna működnünk, ha

folytatódott volna a szovjet előnyomulás." (Daily Express, 1954. november 24. Idézi *Kende István:* Forró béke – hidegháború. 55. old.)

[100] Teherán, Jalta, Potsdam. 177–411. old.; Isztorija mezsdunarodnih otnosenyij i vnyesnyej polityiki SZSZSZR (1870–1957). Moszkva 1957 319–322. old.

[101] Nemzetkozi szerződések 1918–1945. 655. old.

[102] A magyarországi Szovetséges Ellenőrző Bizottságban működő amerikai és angol kormányképviselőknek 1945. július 12-én átnyújtott levél szovegét lásd uo., 666-667 old.

[103] „Churchill nem tért vissza Potsdamba. Ernest Bevin, az új kulugyminiszter ult az ő helyére, de az Oroszországgal kapcsolatos brit politika – írja Fleming – egy jottányit sem változott. Bevin a munkáspárt Churchillje volt, még nála is robbanékonyabb és ingerlékenyebb... Oroszországgal való szembenállása még Churchillénél is erőteljesebb volt... Ezután sem a tapintat, sem a diplomácia nem mérsékelte az Oroszországgal szemben tanúsított brit álláspontot." (*D. F. Fleming:* The Cold War and its Origins. I. kót. 44. old.) Eden is hasonlóan vélekedik Bevinről, bár ellenkező előjellel: „Bevin éles eszű volt, és csakhamar meglátta, hogy hivatali tevékenységének ideje alatt a fő probléma az lesz, hogyan álljon ellen a Szovjetunió egyre novekvő igényeinek. A háború végén hazánk lakossága nem volt abban a lelkiállapotban, hogy riadóztassák erre az új veszélyre, de egy kiváló képességű és szilárd meggyőződésű férfiú vállalkozott rá, hogy előbb önmaga számára deríti fel a veszély nagyságát, majd rávezeti népét arra, hogy fogadja el az ő megítélését. Ezt tette Bevin, s ez maradandó érdeme. Legfőbb nehézségei saját pártjában adódtak, ahol kulugyminisztersége egész ideje alatt volt egy kisebbség, amely hűvosen vagy ellenségesen fogadta politikáját." Néhány sorral lejjebb Eden, ha lehet, még jobban aláhúzza a Bevinnel való politikai rokonságát, amikor azt írja, hogy: „Bár bizonyos helyzetekben kulonbozó módon jártunk el, egyetértettem kulpolitikai célkitűzéseivel és cselekedeteivel... s még jobban egyetértettem volna vele a nyilvánosság előtt, ha nem tartottam volna attól, hogy kínos helyzetbe hozom." (The Memoirs of the rt. Hon. Sir Anthony Eden. Cassell, London. 13–14. old) Nem érdektelen Truhanovszkij szovjet történésznek Bevin kulpolitikai nézeteire, illetőleg tevékenységére utaló sorait is roviden idézni. „Churchill elgondolásait az angol kulpolitikában a legkovetkezetesebben és a legszívósabban Ernest Bevin kulugyminiszter érvényesítette... Churchill tobb ízben is igazolta, hogy Bevin a fultoni politikát folytatja " (*V. G. Truhanovszkij:* Winston Churchill Politikai életrajz. Kossuth Konyvkiadó 1976. 377. old.)

[104] Hirohito császár 1945 augusztus 14-én jelentette be a feltétel nélkuli kapitulációt, de a japán haderő parancsnokai csak szeptember 2-án írták alá a „Missouri" nevű amerikai csatahajó fedélzetén a feltétlen kapitulációról szóló okmányt.

[105] A második világháború történetével foglalkozó nyugat-európai, sőt amerikai szerzők kozul is tobben arra a kovetkeztetésre jutnak, hogy az Egyesult Államok az atombomba ledobását nem annyira a Japán elleni háború befejezésének céljaira szánta, mint a Szovjetuniónak szóló figyelmeztetésnek. R Battaglia konyvében P. M. S. Blackett angol tudóssal egyetértésben azt vallja, hogy „az atombomba ledobása nem annyira a második világháború utolsó katonai akciója, mint inkább az Oroszország elleni diplomáciai hidegháború első nagy hadművelete". (*Roberto Battaglia:* A második világháború. 329. old.) Fleming az atombomba gyors bevetésével kapcsolatos indítékokat az amerikai életek megkímélésében, a háború időtartamának lerovidítésében, az atomkor megfelelő módon történő bejelentésében és a szovjet hatalom távol-keleti terjeszkedésének a minimálisra történő csokkentésében látja. De a végső kovetkeztetést illetően ő is oda jut, hogy: „Az atombomba felhasználását illető amerikai dontések a Szovjetunióval kötott háborús szovetség végét és a hatalmi egyensúllyal kapcsolatos háború utáni harc kezdetét jelezték." (*D. F. Fleming:* The Cold War and its Origins. I. kot. 70. old.) Jellemzően, A. Schlesinger is csak annyit tud az elnok védelmében elmondani, hogy: „Bár az a revizionista érvelés [Flemingről, valamint más amerikai történészekről és publicistákról van szó – *B. S.*], miszerint Truman az atombombát nem annyira Japán kapitulálása céljából dobatta le, mint inkább az oroszok megfélemlítésére, nem meggyőző, de ez a gondolat Washingtonban egyesek agyában mint a hirosimai atomtámadás kedvező mellékhatása kétségtelenul felvetődott." (Foreign Affairs, 1967. október.) W. A. Williams a tobbi kozott a kovetkező megjegyzést fűzi Schlesinger fentebbi eszmefuttatásához: „Kormonfont megfogal-

mazás ez, mert azt sugallja, hogy az atombombát valóban nemcsak Japán kapitulálása céljából dobták le." (The Nation, 1967. november 13)

106 *D. F. Fleming:* The Cold War and its Origins. I. kot. 72. old.

107 PI Arch. 283/11–96.

108 *D. F. Fleming:* The Cold War and its Origins. I. kot. 72. old.

109 Az angol rádió már a Bevin beszédét beharangozó hírében előre kilátásba helyezte, hogy a külügyminiszternek fontos mondanivalója lesz a délkelet-európai demokráciák kérdéséről. (PI Arch. 283/11–96.)

110 *D. F. Fleming:* The Cold War and its Origins. I. kot. 75. old.

111 *Walter Lippman:* Amerika válaszúton. Az USA kulpolitikája. Anonymus Irodalmi és Művészeti Kiadó Rt. Budapest 1946. 182. old.

112 Uo. 183. old.

113 Uo. 202. old.

114 *W. Averell Harriman:* Amerika és Oroszország a váltakozó világban. Fél évszázad személyes megfigyelései. 97. old.

115 Der Spiegel, 1969. november 25.

116 Vnyesnaja polityika Szovjetszkovo Szojuza, 1945. god. Dokumenti i matyeriali. Goszudarsztvennoje izdatyelsztvo polityicseszkoj lityeraturi. Moszkva 1949. 19–30. old.

117 Isztorija mezsdunarodnih otnosenyij i vnyesnyej polityiki SZSZSZR (1870–1957). 333. old.

118 *Fülöp Mihály:* A Kulugyminiszterek Tanácsa és a magyar békeszerződés. Kulpolitika, 1985. 4. sz. 124–133. old., *Várkonyi Péter:* Magyar–amerikai kapcsolatok 1945–1948 132–135. old.

119 *D. F. Fleming:* The Cold War and its Origins. I. kot. 76 old.

120 Vnyesnaja polityika Szovjetszkovo Szojuza, 1945. god. Dokumenti i matyeriali. 74. old.

121 Uo. 81. old.

122 *Rákosi Mátyás:* A magyar demokráciáért. Szikra 1948. 75. old.

123 PI Arch. 253/1–2.

124 Kis Újság, 1945 augusztus 4.

125 PI Arch. 284 f. VII. cs.

126 PI Arch. 274/2–30.

127 Szabad Nép, 1945. augusztus 22.

128 PI Arch. 274/2–30.

129 PI Arch. 274/4–80.

130 Miklós Béla egyébként nagyon elégedett volt Bevin beszédével, és ezt a véleményét Gascoigne-nyal is közölte. A miniszterelnök úgy vélekedett: a brit kulugyminiszter beszéde segített abban, hogy az SZDP és az MKP reálisabban mérje fel helyzetét (PI Arch. 508/1–16; 508/1–18.)

131 Az Ideiglenes Nemzetgyűlés Naplója 58. old.

132 Uo. 53. old.

133 Uo. 56. old.

134 Uo. 52 old.

135 Az egyik prominens szociáldemokrata képviselő, feltehetően Szalai Sándor, a brit politikai misszió vezetőjével folytatott beszélgetése során kifejezésre juttatta, hogy a Szociáldemokrata Párt vezetőségében elégedetlenek Bevin beszédével, amely ténylegesen a polgári köröknek nyújtott biztatást és bátorítást. Ezzel egyidejűleg Szalai Sándor lényegében elutasította a magyar népi demokráciával kapcsolatos totalitárius vádakat is. (PI Arch. 508/1–18.) Bohm Vilmos pedig 1945. október 1-jén közvetlenül Bevinhez fordult levelével, és abban határozottan védelmébe vette a népi demokratikus rendszert és a kommunista párt politikájáról is lojális hangon emlékezett meg (PI Arch. 508/1–26.)

136 PI Arch. 284 f. XIII. cs.

137 PI Arch. 508/1–15., 508/1–16., 508/1–18.

138 PI Arch. 508/1–18.

139 Foreign Relations of the United States. 1945. IV köt. 1968. 828–829. old.

140 Ezen a napon Auer Pál arról tájékoztatta A. Schoenfeldet, hogy a SZEB szovjet tagjának a „direktívája" alapján már nagyon előrehaladt a választójogi torvénytervezet kidolgozása. Ez a hír kézzelfoghatóan tukrozódik a követ táviratában is: „Surgetem, hogy a kulugy-

miniszter tegyen lépéseket, nehogy engedjuk, hogy ezt a fontos ugyet a SZEB szovjet tagjai rutinkérdésként kezeljék, hangoztatva Moszkvában, hogy alapos megfontolásra és kozos (tripartite) lépésre van szukség mind a választás időpontját, mind a választás ellenőrzését illetően" (Foreign Relations of the United States 1945 IV kot 829 old)

141 Uo 834. old

142 Foreign Relations of the United States Diplomatic Papers The Conference of Berlin, 1945 Washington 1960 II kot 693. old idézi *Várkonyi Péter.* Magyar–amerikai kapcsolatok 1945–1948 65 old A potsdami értekezlet idején – 1945 július 25-én – Szent-Iványi Sándor, a Polgári Demokrata Párt alelnoke is felkereste A Schoenfeldet, és arról igyekezett őt meggyőzni, hogy általános vélemény szerint Magyarországon szabad választásokat csak a szovetséges nagyhatalmak aktív támogatása mellett, kulonleges nemzetkozi választási bizottság kozreműkodésével lehet tartani Schoenfeld válaszában Szent-Iványi tudomására hozta, hogy „a magyar vezetők nemcsak a politikai élet irányításáért felelősek, hanem azért is, hogy ismertessék a szovetségesekkel politikai szukségleteiket", más szóval a választások nemzetkozi ellenőrzését a magyarországi illetékeseknek kell kérniuk 1945. július 26-án Szakasits Árpád és Szalai Sándor is felkereste az Egyesult Államok budapesti missziójának vezetőjét, aki a választások nemzetkozi ellenőrzésével kapcsolatos kozlését az alábbi módon rogzítette jelentésében· „Kozvetlenul érdeklődott (Szakasits), vajon az Egyesult Államok beavatkozik-e a magyar általános választásokba, amikor arra sor kerul, és vajon kivonják-e a szovjet megszálló csapatokat? Azt feleltem, hogy nincs tudomásom semmi ilyen tervről, de ha szukségesnek fogják majd tartani a választások felugyeletét a szovetségesek által, akkor mi elvárjuk, hogy egyenlő részunk legyen a szovetségesek minden akciójában" (Foreign Relations of the United States Diplomatic Papers The Conference of Berlin, 1945. Washington 1960. II kot. 721. old Idézi *Várkonyi Péter:* Magyar–amerikai kapcsolatok 1945–1948 67. old)

143 PI Arch. 508/1–17.

144 K. J Vorosilov egyébként Gyongyosi kulugyminiszterrel is beszélt a parlamenti választások lehetőségéről, illetőleg megtartásuk célszerűségéről

145 Foreign Relations of the United States 1945 IV kot 851–852 old

146 Uo 852 old

147 Uo 850 old

148 Uo 853–854. old.

149 Uo 854. old

150 Uo.

151 Uo. 856. old.

152 A belugyminiszter 1945. augusztus 22-én terjesztette a Minisztertanács elé a budapesti torvényhatósági választásokra vonatkozó rendelettervezetét, amit a kisgazdapárti miniszterek – nem utolsósorban Schoenfeld bátorítására – azzal vétettek le a napirendről, hogy előbb pártkozi értekezleten vitassák meg azt.

153 Foreign Relations of the United States. 1945. IV. kot. 857–858 old

154 Uo 858–859. old

155 Uo. 852. old.

156 Schoenfeld a Tildy Zoltánnal folytatott 1945 szeptember 10-i beszélgetésében azon feltételezésének is hangot adott, hogy Dálnoki Miklós Béla esetleg nem ismerte fel „a mi jelzésunk jelentőségét" a választások nemzetkozi ellenőrzésével kapcsolatosan. (Uo 864 old.)

157 Uo. 863–864 old.

158 PI Arch. 508/1–16.

159 PI Arch. 508/1–15.

160 PI Arch. 508/1–18

161 Uo.

162 Foreign Relations of the United States 1945. IV kot. 864–865 old

163 Az Ideiglenes Nemzetgyűlés Naplója. 110–112 old.

164 *Várkonyi Péter:* Magyar–amerikai kapcsolatok 1945–1948 73 old

165 Kertész István, aki ebben az időben Gyongyosi János kulugyminiszter kozeli munkatársa volt, jóval később az Egyesult Államokban megjelent konyvében így értékeli az Egyesult Államok lépését: „Az 1945. szeptember 11-én Londonban megnyílt Kulugyminiszterek

Tanácsa első ülésén Byrnes külügyminiszter kijelentette, hogy az Egyesült Államok nem ír alá békeszerződést a jelenlegi nem képviseleti román és bolgár kormánnyal, de kész elismerni Magyarország kormányát, ha megígérik a szabad választásokat. Ez a lépés nyilvánvalóan arra irányult, hogy megerősítse a magyar koalícióban a nem kommunista elemeket." (*Várkonyi Péter:* Magyar–amerikai kapcsolatok 1945–1948. 72. old.) Schoenfeld 1945. október 5-i táviratában szintén arról számolt be, hogy a kisgazdapárti és parasztpárti vezetők hálájukat fejezték ki neki, amiért az Egyesült Államok hajlandó a diplomáciai kapcsolatokat Magyarországgal felvenni, s kijelentették, hogy ez az amerikai lépés megerősíti az önbizalmat a korábban megfélemlített szavazókban, és várhatóan nagy hatással lesz a budapesti törvényhatósági bizottsági választások eredményére.

166 Dálnoki Miklós Béla 1945. augusztus 31-én olyan információt közölt Schoenfelddel, hogy a Szovjetunió várhatóan még a békekötés előtt felveszi Magyarországgal a diplomáciai kapcsolatot. Ekkor azonban a követ az Egyesült Államok diplomáciai elismerésének lehetőségéről csupán annyit jegyzett meg, hogy az „megbeszélés tárgyát" képezheti Londonban.

167 Ezt a bejelentését az amerikai külügyminiszter előzetesen valószínűleg nem egyeztette a másik két szövetséges nagyhatalom képviselőjével, hanem tulajdonképpen kész helyzet elé állította őket. Erre utalt legalábbis az a tény, hogy 1945. szeptember 19-én Byrnes és Molotov bizalmas beszélgetést folytatott egymással, és akkor az amerikai külügyminiszter Magyarország esetleges diplomáciai elismeréséről csupán annyit mondott, hogy tanulmányozzák az Ideiglenes Nemzeti Kormány jellegét. (Foreign Relations of the United States. 1945. II. köt. 1967. 244. old.)

168 Foreign Relations of the United States. 1945. IV. köt. 875. old. – A jegyzék szövegét Várkonyi Péter könyvében a magyar külügyminisztérium korabeli fordításában közli (74. old.) De az eredeti angol nyelvű szöveggel való összevetésében néhány kisebb jelentőségű pontosításra is mód nyílik. Ezek közül a válaszra vonatkozó utolsó mondat értelmezését tartom a legfontosabbnak. Az eredetiből ugyanis inkább az derül ki, hogy Schoenfeld nem „azonnali", hanem „mihamarabbi" választ kért Gyöngyösitől az Ideiglenes Nemzeti Kormány nevében. Ez utóbbi állítás helyességét bizonyítja Schoenfeldnek Byrneshez intézett ugyancsak szeptember 22-i távirata is, melyben a szóban forgó jegyzék átnyújtásáról és fogadtatásáról számol be, s azt hangsúlyozza, Gyöngyösi külügyminiszter megígérte, arra törekszik, hogy „kérésemnek megfelelően minél előbb hivatalos választ nyújthasson át jegyzékünkre". (Foreign Relations of the United States. 1945. IV. köt. 874. old.)

169 Az Ideiglenes Nemzeti Kormány válaszjegyzékének szövegét Schoenfeld még az átvétel napján eljuttatta Londonba Byrnes külügyminiszterhez is.

170 Foreign Relations of the United States. 1945. IV. köt. 876–877. old.

171 Uo. 883. old.

172 Magyar–szovjet kapcsolatok 1945–1948. 108. old. Key tábornok Vorosilovtól értesült arról, hogy a Szovjetunió felveszi a formális diplomáciai kapcsolatokat Magyarországgal. Schoenfeld 1945. szeptember 25-i táviratában azt a kommentárt fűzte a Szovjetunió elhatározásáról az aznapi információhoz, hogy „nem kétséges, a magyar külügyminiszternek szeptember 22-én átnyújtott jegyzékem – melyben kifejeztük, hogy bizonyos feltételek mellett az amerikai kormány hajlandó a diplomáciai kapcsolatokat felvenni a magyar kormánnyal, s amely az itteni politikai körökben elterjedt – váltotta ki". Ekkor már egyébként Nagy-Britannia is foglalkozott Magyarország diplomáciai elismerésével, pontosabban a „nem hivatalos képviselők" kölcsönös cseréjével.

173 Magyar–szovjet kapcsolatok 1945–1948. 109. old.

174 Uo. 110. old.

175 Uo. 114. old.

176 Uo. 118–119. old.

177 Szekfű Gyula 1946. március 27-én adta át Moszkvában megbízólevelét.

178 *Várkonyi Péter:* Magyar–amerikai kapcsolatok 1945–1948. 75. old.

179 Foreign Relations of the United States. 1945. IV. köt. 891–892. old.

180 A választási kampánnyal s ezen belül a közös listával, a kormány választások előtti átalakításával és a függetlenségi front nyilatkozatával kapcsolatos pártközi megbeszéléseket,

illetőleg megállapodásokat lásd részletesebben *Balogh Sándor:* Parlamenti és pártharcok Magyarországon 1945–1947. Kossuth Könyvkiadó 1975. 76–96. old.

181 1945. október 17-én Nagy Ferenc hasonló szellemben tájékoztatta Gascoigne-t is a közös listával kapcsolatos tárgyalásokról és a kisgazdapárt várható magatartásáról. (PI Arch. 508/1–19.) Másnap viszont Gascoigne már azt jelentette a Foreign Office-nak, hogy a kisgazdapárt megtagadja a közös listán történő indulását a parlamenti választásokon. (Uo.) A jelentésből azonban nem derül ki világosan, hogy a brit diplomata konkrétan mire alapozta eme véleményét.

182 Foreign Relations of the United States. 1945. IV. köt. 892. old.

183 Uo. 897–898. old.

184 *Nagy Vince:* Októbertől októberig. New York 1962. 404. old.

185 A nemzetgyűlési választások eredményeit lásd részletesen *Balogh Sándor:* Parlamenti és pártharcok Magyarországon 1945–1947. 98–102. old.

186 The Washington Post, 1945. november 8.

187 The New York Times, 1945. november 7.

188 The Washington Evening Star, 1945. november 8.

189 The Times, 1945. november 8.

190 Kis Újság, 1945. november 6.

191 Izvesztyija, 1945. november 11.

192 Az Ideiglenes Nemzeti Kormány létszámához viszonyítva számottevően növekedett a Tildy-kormány tagjainak száma. Az előbbinek ugyanis 13, az utóbbinak viszont 18 tagja volt. Rákosi Mátyás és Szakasits Árpád mellett – államminiszterként – Dobi István is bekerült a kormányba. A 14 tárcát az FKGP és a három baloldali párt egymás között „megfelezte". A kommunista miniszterek közül Gerő Ernő és Molnár Erik lényegében megőrizte korábbi tárcáját. Nagy Imre viszont tárcát cserélt, és a földművelésügyi helyett a belügyit kapta meg. Ez utóbbiban azonban a koalíciós szempontok is erősen közrejátszottak. Az energikusabb és keményebb kezű Rajk László helyett a kisgazdapárt számára elfogadhatóbbnak tűnt a határozatlanabb és a konkrét gyakorlati tevékenységtől idegenkedő politikus hírében álló Nagy Imre.

193 Kis Újság, 1945. november 18.

194 Ebben szerepet játszhatott az is, hogy Tildy Zoltán és más kisgazdapárti politikusok már előzetesen igyekeztek Schoenfeldet megnyugtatni arról, hogy nincs különösebb jelentősége a baloldali pártok nagyobb súlyának a kormányban, mivel az minden esetben a „kisgazda ellenőrzésű Nemzetgyűlésnek van alávetve". (Foreign Relations of the United States. 1945. IV. köt. 898. old.)

195 Kis Újság, 1945. november 17. – Érdekes módon Gascoigne 1945. szeptember 15-i jelentésében még azt az álláspontját fejtette ki, hogy az „összes körülményeket" figyelembe véve nem lát okot arra, hogy Nagy-Britannia kormánya nem hivatalos magyar képviselőt fogadjon Londonban (PI Arch. 508/1–21.), 1945. november 22-én pedig már arról számolt be, hogy a *Szabad Nép* november 20-i számában a magyar demokrácia győzelmeként értékelte, hogy Délkelet-Európában elsőként Magyarországnak lesz képviselője Londonban. (PI Arch. 508/1–32.) Feltehetően tehát a Foreign Office a budapesti brit politikai misszió megkérdezése nélkül nyilatkozott Magyarország esetleges diplomáciai elismeréséről.

196 Lásd *Berend T. Iván:* Újjáépítés és a nagytőke elleni harc Magyarországon 1945–1948. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó 1962. 17. old.

197 PI Arch. 283/32–12.

198 *Pető Iván–Szakács Sándor:* A hazai gazdaság négy évtizedének története 1945–1985. I. köt. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó 1985. 17–25. old.

199 Isztorija Vengrii. Otvetsztvennij redaktor A. I. Puskás. Izdatyelsztvo Nauka. III. köt. Moszkva 1972. 509. old.

200 PI Arch. 283/32–39.

201 PI Arch. 283/32–12.

202 *Pető Iván–Szakács Sándor:* Id. mű, 19. old.

203 Magyar–szovjet kapcsolatok 1945–1948. 81. old.

204 Uo. 82. old.

205 Az árakat illetően 1 USA-dollár 5,13 1938. évi pengőnek felelt meg.

[206] A szerződés teljes szövegét lásd: Magyar–szovjet kapcsolatok 1945–1948. 103–105. old.

[207] PI Arch. 283/32–39.

[208] Ennek a kétségtelen tényét, bár nem csekély csalódottsággal, Nagy Ferenc utólag is kénytelen volt megállapítani: „1945 júliusában a szovjet kormány egy kereskedelmi egyezményt javasolt. Kormányunk demokratikus elemei, valamint a magyar nép nagy többsége is, örömmel üdvözöltek volna egy ilyen javaslatot a nyugati hatalmaktól vagy semleges államoktól, de nem volt választás – az egyetlen ajánlatot Oroszországtól kaptuk." (*Nagy Ferenc:* The Struggle behind the Iron Curtain. 136. old.) 1945. szeptember 14-én Gyöngyösi külügyminiszter Schoenfelddel folytatott beszélgetése során az iránt érdeklődött, hogy Magyarország számíthat-e az Egyesült Államok pénzügyi támogatására kölcsön formájában. A diplomatikus köntösbe öltöztetett választ aligha lehetett félreérteni: „Természetesen, ha kölcsönről nem is lehet szó, de az amerikai kormány az ínségben szenvedő Magyarországnak bizonyos esetenkénti segítséget bizonyára hajlandó lesz nyújtani." (*Várkonyi Péter:* Magyar–amerikai kapcsolatok 1945–1948. 175. old.)

[209] Az Ideiglenes Nemzeti Kormány párton kívüli és kisgazdapárti tagjai ellenezték a szerződés aláírását, sőt Nagy Ferenc újjáépítési miniszterként még azt is kétségbe vonta, hogy Gerő Ernőnek egyáltalán volt-e felhatalmazása ilyen szerződés aláírására. Erről ő maga is kénytelen volt a vitában meggyőződni: „Gerő elővette a tárcájából a moszkvai felhatalmazást. A papír, amit Miklós. . . aláírt, tényleg nagy hatalmat adott. Gerő ezen az alapon írta alá az előzetes megegyezést." (*Nagy Ferenc:* The Struggle behind the Iron Curtain. 138. old.)

[210] Külpolitika, 1985. 4. sz. 119–123. old.

[211] *Sipos Péter–Vida István:* Az 1945. augusztus 27-én megkötött szovjet–magyar gazdasági egyezmény és a nyugati diplomácia. Külpolitika, 1985. 4. sz. 104. old.

[212] PI Arch. 508/1–15.

[213] PI Arch. 508/1–16.

[214] PI Arch. 508/1–18.

[215] Uo.

[216] PI Arch. 508/1–31.

[217] Foreign Affairs, 1948. április.

[218] Foreign Relations of the United States. 1945. II. köt. 101. old.

[219] Az 1945. október 13-i jegyzékről a magyar törvényhozás és a kormány tagjai is értesültek. Tartalmáról Balogh István később a Nemzetgyűlés politikai bizottságának tagjait is tájékoztatta. (Országgyűlés Irattára. Nemzetgyűlés Politikai Bizottsága 1945. december 20-i ülésének jegyzőkönyve)

[220] Uo.

[221] Gascoigne 1945. október 17-i jelentésében közölte azt a véleményét, hogy Magyarországnak szánt gazdasági segítségként csupán az UNRRA- (az Egyesült Nemzetek Szervezetének Segélyező Szervezete) segély jöhet szóba. (PI Arch. 508/1–19.)

[222] Országgyűlés Irattára (OI). A Nemzetgyűlés Politikai Bizottsága 1945. december 20-i ülésének jegyzőkönyve.

[223] Uo.

[224] PI Arch. 508/1–22.

[225] Uo.

[226] Uo.

[227] A külügyminiszter Schoenfeld 1945. október 31-i táviratára válaszolt.

[228] Foreign Relations of the United States. 1945. IV. köt. 908. old.

[229] 1945. október 31-én – Nagy Ferenc megbízásából – Varga István tájékoztatta Schoenfeldet a magyar–szovjet gazdasági szerződés fejleményeiről.

[230] Foreign Relations of the United States. 1945. IV. köt. 910. old.

[231] Uo. 912–913. old.

[232] Uo. 917–920. old.

[233] Uo. 923–925. old.

[234] Tildy Zoltán az előző napon még ismételten megnyugtatta Schoenfeldet, hogy a szerződés nem tartalmaz hátrányos megkülönböztetést harmadik államra nézve. (Foreign Relations of the United States. 1945. IV. köt. 926. old.)

[235] OI. A Nemzetgyűlés Politikai Bizottsága 1945. december 20-i ülésének jegyzőkönyve.
[236] Uo.
[237] Uo.
[238] Szabad Nép, 1945. december 21.
[239] *Sipos Péter–Vida István:* Az 1945. augusztus 27-én megkötött szovjet–magyar gazdasági egyezmény és a nyugati diplomácia. Külpolitika, 1985. 4. sz. 117–118. old.
[240] PI Arch. 283/10–321.
[241] Nemzetközi szerződések 1918–1945. 643. old.
[242] *V. G Trubanovszkij:* Winston Churchill. 301. old.
[243] Nemzetközi szerződések 1918–1945. 551. old.
[244] Teherán, Jalta, Potsdam. 61. old.
[245] Nemzetközi szerződések 1918–1945. 554. old.
[246] Uo. 587. old.
[247] Uo. 590. old.
[248] Uo. 644. old.
[249] A nép háborús felelősségéről vallott vélemény, éppen Magyarországgal kapcsolatosan, sajátos módon jutott kifejezésre V. M. Molotovnak A. J. C. Kerr moszkvai brit nagykövethez intézett 1943. június 7-i levelében is: „A szovjet kormány úgy véli – írja Molotov külügyi népbiztos –, hogy azért a fegyveres segítségért, amelyet Magyarország Németországnak nyújtott, valamint azokért a gyilkosságokért és erőszakos cselekményekért, fosztogatásokért és gyalázatosságokért, amelyeket a megszállt területeken követtek el, a felelősséget nemcsak a magyar kormánynak kell viselnie, hanem nagyobb vagy kisebb mértékben a magyar népnek is." (Magyar–brit titkos tárgyalások 1943-ban. 158–159. old.) A német nép felelősségével kapcsolatban viszont többek között a következőket állapítják meg „A német történelem tanulsága" című mű szerzői közvetlenül a második világháború befejezése után: „Nem könnyű feladat leleplezni azoknak az antifasiszta elemeknek gyáva próbálkozásait, akik elsiklanak a felelősség kérdése felett, amely munkásosztályunkat és népünket terheli a Szovjetunió elleni háborúért. Ezek az emberek azt mondják: csak a nácik felelősek a szovjetellenes háborúért. Ahhoz semmi kétség sem férhet, hogy a náci gazemberek felelősek. De szerintünk azok is részesek a felelősségben, akiknek passzivitása és hallgatása valójában bűnpártolás volt. Aki még most is hallgat, az leleplezi magát a náci bűnök részeseként. A négy fal között megbúvó antifasizmus, amely nem jut cselekvésben kifejezésre, kapituláció, és egyáltalán nem nevezhető antifasizmusnak. Nem ilyen siralmas, platonikus antifasizmusra, hanem harcos és hatékony antifasizmusra van szükségünk." (*Gerhard Eisler–Albert Norden–Albert Schreiner:* A német történelem tanulsága. Szikra 1950. 198. old.) A fentebbiekhez hasonló nézetek tükröződnek *Alexander Abusch:* Egy nemzet tévútja. Adalékok a német történelem megértéséhez című könyvében is. (Kossuth Könyvkiadó 1963. 298. old.) De lényegében ugyanezt az álláspontot képviseli a Német Kommunista Párt 1945. június 11-i kiáltványa is, amely elsősorban azért marasztalja el a kommunistákat, mert sorozatosan elkövetett hibáik megakadályozták az antifasiszta egységfront létrehozását és annak a helyzetnek az elkerülését, amelybe a második világháború végén a német nép került. (*Wilhelm Pieck:* A Német Kommunista Párt 30 éves harca. Szikra 1950. 48. old.)
[250] Nemzetközi szerződések 1918–1945. 656. old.
[251] *Eduard Beneš:* Pameti. Praha 1947. 285. old.
[252] A Magyarországon át folyó német népmozgás teljes volumene hozzávetőlegesen 250 000 fő lehetett. (*Tilkovszky Loránt:* Ez volt a Volksbund. Kossuth Könyvkiadó 1978. 353. old.)
[253] OL M. 1/II–28.
[254] Bartosek Ferenc, a Magyarországon megjelenő szlovák nyelvű *Sloboda* című lap főszerkesztője a *Národna Obroda*ban, a Szlovák Nemzeti Tanács újságjában megjelent cikkében a többi között nyíltan megírta azt is, hogy a potsdami értekezlet határozata lehetővé teszi, hogy a „külföldi magyarok" hozzájuthassanak a svábok földjeihez, amelyeket Magyarországon különben „még máig sem koboztak el". (Národna Obroda, 1945. szeptember 10.)
[255] Először az 1920-as évek elején volt ez tapasztalható, amikor a magyar uralkodó körök inkább csak fenyegették a „pángermán tanokat befogadni óhajtó" magyarországi némete-

ket. Majd az 1929–1933-as gazdasági világválság után a népi írók egy része vetette fel a kitelepítés gondolatát. A második világháború előestéjén és a világháború alatt Horthyék, valamint Bajcsy-Zsilinszky Endre csoportja elevenítették fel a kitelepítést. De a nyilasoknak is volt globális kitelepítési tervük. (*Fehér István:* Adatok és tények a magyarországi németek történetéből a felszabadulástól a potsdami értekezletig. Magyarország felszabadulás utáni politikai történetéhez. [Tanulmányok] Szerkesztette: Izsák Lajos és Korom Mihály. Tudományos Szocializmus Füzetek. 51. 44. old.)

256 Magyar–szovjet kapcsolatok 1945–1948. 36. old.

257 *Tilkovszky Loránt:* Ez volt a Volksbund. 48. old.

258 *Ránki György:* 1944. március 19. (Magyarország német megszállása.) Kossuth Könyvkiadó 1968. 113–138. old.

259 OL M. 1/II–28. A német állampolgárok internálásáról szóló 302/1945. M. E. sz. rendelet 1945. február 20-án jelent meg. Ezt a jogszabályt azonban megelőzte az 1945. január 25-én kiadott 81/1945. M. E. sz. rendelet a népbíráskodásról, amely azt is kimondta, hogy háborús bűnös az, „aki magyar állampolgár létére a német hadsereg vagy biztonsági szolgálat (SS, Gestapo stb.) kötelékébe lépett".

260 Uo.

261 Magyar–szovjet kapcsolatok 1945–1948. 102. old.

262 Magyar Közlöny, 1945. 10. sz.

263 *Kővágó László:* A magyar kommunisták és a nemzetiségi kérdés 1918–1948. Kossuth Könyvkiadó 1985. 321. old.

264 A földosztással, illetőleg a telepítésekkel kapcsolatosan az Országos Földbirtokrendező Tanács égisze alatt állítottak fel internálótáborokat. Ezek közül a bonyhádi volt a legnagyobb, mintegy 20 000 lakója volt. (OL M. 1/II–28.)

265 *Fehér István:* Adatok és tények a magyarországi németek történetéből. 45–46. és 52–54. old.

266 PI Arch. 2/15–5.

267 Szabad Nép, 1945. április 18. Ezt a véleményt azonban nem mindenütt osztották a párt vidéki szervezeteiben. Így a Pécsi Területi Bizottság egyenesen a következőkre hívta fel a pártközpont figyelmét: „Politikai hiba volna a svábokat egy kalap alá venni. Sokan vannak közöttük, akik aktívan küzdöttek a Volksbund ellen." (PI Arch. 2/5–15.)

268 Kis Újság, 1945. április 18.

269 Kis Újság, 1945. április 26.

270 Kis Újság, 1945. április 29.

271 PI Arch. 285/2–18.

272 *Fehér István:* Adatok és tények a magyarországi németek történetéből. 50. old.

273 Magyar Közlöny, 1945. 26. sz.

274 PI Arch. 253/1–5.

275 PI Arch. 284. f. XIII. cs.

276 *Tilkovszky Loránt:* Ez volt a Volksbund. 67. és 249. old.

277 Uo. 329–330. old.

278 *Nagy Ferenc:* The Struggle behind the Iron Curtain. 132. old.

279 PI Arch. 284. f. XIII. cs.

280 Kis Újság, 1945. május 26.

281 OL M. 1/II–28.

282 Uo.

283 *Fehér István:* A bonyhádi hűségmozgalom történetéhez. Kézirat a Tudományos Szocializmus Információs és Továbbképzési Központ könyvtárában.

284 *Tilkovszky Loránt:* Ez volt a Volksbund. 279. old.

285 Ezért nehezen lehetne egyetérteni Fehér István véleményével, aki azt állítja hogy: „A 200–250 000-es létszám nagyjából azonos volt a Volksbund létszámával." (*Fehér István:* Adatok és tények a magyarországi németek történetéből. 55. old.)

286 *Tilkovszky Loránt:* SS-toborzás Magyarországon. Kossuth Könyvkiadó 1974. 176. old.

287 Az SS-be toborzottaknak kb. 50%-a a kárpátaljai, erdélyi s főleg a délvidéki németek soraiból került ki.

288 *Tilkovszky Loránt:* Ez volt a Volksbund. 353. old.

289 *Fehér István:* Adatok és tények a magyarországi németek történetéből. 60–61. old.

290 Szabad Nép, 1945. május 31.
291 OL M. 1/II–28.
292 Az emlékirat a csehszlovák kormányhoz intézett amerikai jegyzék szövegét tartalmazta.
293 OL M. 1/II–28.
294 Magyar Közlöny, 1945. 65. sz.
295 A felülvizsgálandók körét az 1710/1945. M. E. sz. rendelet 2. §-ának 5. pontja állapította meg.
296 1940 augusztusától mintegy 26 000 személy németesítette vissza a nevét Magyarországon.
297 Magyar Közlöny, 1945. 87. sz.
298 Magyar Közlöny, 1945. 7. sz.
299 OL M. 1/II–28.
300 PI Arch. 274/10–25.
301 PI Arch. 284. f. XIII. cs.
302 PI Arch. 284. f. XIII. cs.
303 A Minisztertanács határozata nem került nyilvánosságra, így a közvélemény hiteles forrásból nem alakíthatott ki megbízható képet magának a németek kitelepítése körül felmerült problémákról.
304 OL M. 1/II–28.
305 OL M. 1/II–28.
306 Eszerint országosan megközelítően 160 000 kat. hold föld szabadult volna fel a telepítés céljaira. A valóságban Volksbund-tagság címén 204 116 kat. hold földet koboztak el Magyarországon a német nemzetiségű lakosságtól. (*Orbán Sándor:* Két agrárforradalom Magyarországon. Akadémiai Kiadó 1972. 39–40. old.)
307 OL M. 1/II–28.
308 Szabad Nép, 1945. augusztus 14.
309 OL M. 1/II–28.
310 A dél-dunántúli telepítések problémáit lásd részletesebben *Komanovics József:* A népi demokratikus forradalom és a telepítés Baranya megyében 1945–1947. Tanulmányok a Dél-Dunántúl történetéből. (1944–1948). Pécs 1969. 97–147. old.
311 Az Ideiglenes Nemzetgyűlés 1945. évi szeptemberi ülésszakán éles bírálatok érték elsősorban a kommunista párti és a parasztpárti képviselők részéről a Népgondozó Hivatal előkészítetlen telepítéseit. (Az Ideiglenes Nemzetgyűlés Naplója. 78–86. ol.)
312 PI Arch. 508/1–72.
313 OL M. 1/II–28.
314 OL M. 1/II–28.
315 PI Arch. 508/1–73.
316 Eszerint vonatokat csak az amerikai hatóságok által megjelölt helyekre lehet irányítani. Azok indításáról, útirányáról, érkezési időpontjáról és az utazó személyek létszámáról előzetes tájékoztatást kell nyújtani. A kitelepítendőkről pedig részletes személyi adataikat tartalmazó listát kell összeállítani, az orvosi bizonyítványokat is beleértve. A kitelepítésnél előnyben részesülnek „az építési, szállítási és közhasznú" munkások és családjaik.
317 OL M. 1/II–28.
318 Uo.
319 PI Arch. 253-1–4.
320 Magyar Közlöny, 1945. 211. sz.
321 PI Arch. 284. f. II. cs.
322 PI Arch. 285/1–2–4.
323 Révai József 1945. augusztus 21-én az egyik pártaktíva részére tartott előadásában azt hangsúlyozta, hogy „A sváb kérdésben álláspontunk két szóban kifejezhető: ki velük!" (PI Arch. 2/15–9/a.)
324 PI Arch. 274/16–90.
325 OL M. 1/II–28.
326 PI Arch. 274/3–18.
327 PI Arch. 253/1–4.
328 Uo.
329 PI Arch. 253/1–65.

330 PI Arch. 253/1–62.
331 Ez a jegyzék tulajdonképpen válasz volt a magyar kormány 1945. december 1-i és 15-i jegyzékeire.
332 OL M. 1/II–28.
333 Uo.
334 Uo.
335 Magyar Közlöny, 1945. 211. sz.
336 Levél az Ideiglenes Nemzeti Kormány 1945. július 5-i jegyzékére hivatkozik.
337 OL M. 1/II. – Key tábornok a szóban forgó szövegrész olyan módosítását tekintette volna kielégítőnek, amely azt domborítja ki, hogy a magyarországi német nemzetiségű lakosság kitelepítése az NSZET „engedélyével" történik. (PI Arch. 508/1–73.)
338 Uo.
339 Uo.
340 Uo.
341 Uo.
342 Uo.
343 Uo.
344 PI Arch. 274/10–25.
345 1946 februárjában 7 községből 7237, márciusban 8 községből 11 334, áprilisban 25 községből 20 939, májusban 75 községből 49 011, júniusban 38 községből 18 479 személyt telepítettek ki Magyarországról.
346 PI Arch. 508/1–73.
347 Uo.
348 Uo.
349 Uo.
350 Uo.
351 PI Arch. 284. f. XIII. cs.
352 PI Arch. 274/10–36.
353 PI Arch. 274/3–31.
354 PI Arch. 284. f. XIII. cs.
355 Uo.
356 *Zielbauer György:* Képek a Vas megyei nemzetiségek közelmúltjáról. Vasi Szemle, '82. 3. sz. 430. old.
357 PI Arch. 274/10-25.
358 PI Arch. 284. f. XIII. cs.
359 PI Arch. 508/1–74.
360 OL M. 1/II–28.
361 Ide azonban nem lehetett besorolni azt a mintegy 8000 főnyi „népi németet", akik Jugoszláviából és Romániából menekültek Magyarországra.
362 PI Arch. 283/31–59.
363 Dokumentation der Vertreibung der Deutschen aus Ost-Mitteleuropa. Das Schicksal der Deutschen in Ungarn. Bundesministerium für Vertriebene, Flüchtlinge und Kriegsgeschädigte. II. köt. Düsseldorf 1956. 72. old.
364 OL M. 1/II–28.
365 PI Arch. 274/10–25.
366 Uo.
367 Dokumentation der Vertreibung der Deutschen aus Ost-Mitteleuropa. II. köt. 72. old.; *Rákosi Mátyás:* A fordulat éve. Szikra 1948. 129. old.
368 *Bellér Béla:* A magyarországi németek rövid története. Magvető Könyvkiadó 1981. 189. old.
369 PI Arch. 274/10–25.
370 A Minisztertanács 1949. október 7-én külön rendeletben – 4274/1949. (213) M. T. sz. – intézkedett arról, hogy a kitelepítésre kötelezett német nemzetiségű személyek a lakóhely megválasztása és a munkavállalás szempontjából a magyar állampolgárokkal „egy tekintet alá esnek". (Magyar Közlöny, 1949. 213. sz.). Majd a következő évben a Minisztertanács egy újabb rendeletével – 84/1950. (III. 25.) M. T. sz. – hatályon kívül helyezte az összes korlátozó rendszabályokat, és a német nemzetiségű lakosságnak visszaadta a

teljes jogú állampolgárságot: „Az áttelepítésre vonatkozó rendelkezések hatálya alá eső mindazok a személyek, akik nem telepíttettek át, úgyszintén azok, akiknek áttelepítésére sor került ugyan, de a jelen rendelet hatályba lépésekor Magyarországon tartózkodnak és az erre vonatkozó rendelkezések szerint jelentkezési kötelezettségüknek eleget tettek, magyar állampolgárok és a Magyar Népköztársaságnak a többiekkel minden tekintetben egyenlő jogú polgárai." (Magyar Közlöny, 1950. 52. sz.)

371 *Harold Nicolson:* Diaires and Letters 1939–1945. Ed. by Nigel Nicolson. Fontana Books, London 1970. 396. old.

372 *Eduard Beneš:* Sest let exilu. Praha 1947. 232. old.

373 *Eduard Beneš:* Pameti. Praha 1947. 328. old.

374 Uo. 285. old.

375 Nemzetközi szerződések 1918–1945. 559. old.

376 *Janics Kálmán:* A hontalanság évei. A szlovákiai magyar kisebbség a második világháború után 1945–1948. Az Európai Protestáns Magyar Szabadegyetem (Bern) kiadása. München 1979. 84. old.

377 *Klemet Gottwald:* Desat rokov. Bratislava 1950. 343. old.

378 Československé Listy, 1944. augusztus 1.

379 *Arató Endre:* Tanulmányok a szlovákiai magyarok történetéből 1918– 1975. Magvető Könyvkiadó 1977. 339. old.

380 Uo. 163. old.; *Juraj Purgat:* Od Trianonu po Kosice. K madarskej otázke v Československu. Bratislava 1970. 16. old.; *Pintér István:* Magyar antifasiszta ellenállás. Kossuth Könyvkiadó 1975. 445. old.

381 *Arató Endre:* A magyar–csehszlovák viszony ötven éve. Kossuth Könyvkiadó 1969. 71. old.

382 *Juraj Zvara:* A magyar nemzetiségi kérdés megoldása Szlovákiában. Politikai Könyvkiadó, Bratislava 1965. 30. old.

383 *Viliam Plevza:* A CSKP nemzetiségi politikája. Madách é. n. 232–233. old.

384 *Juraj Purgat:* Od Trianonu po Kosice. 206. old.

385 *Gustáv Husák:* Tanúságtétel a szlovák nemzeti felkelésről. 385. old.

386 *Eduard Beneš:* Sest let exilu. 255. old.

387 „A javaslat 16 fejezetből állt. Közülük néhányról (a 9–16. fejezetről) nem volt vita. A német és a magyar kisebbség kérdéseinek megoldására irányuló javaslatot (a 8. fejezetet), amely oly nagy horderejű volt és emberek millióit érintette, »rövid öt perc alatt« tárgyalták meg és hagyták jóvá." (*Gustáv Husák:* Tanúságtétel a szlovák nemzeti felkelésről. 419. old.)

388 *Juraj Zvara:* A magyar nemzetiségi kérdés megoldása Szlovákiában. 27. old.; *Arató Endre:* A magyar–csehszlovák viszony ötven éve. 71. old.

389 *Arató Endre:* A magyar–csehszlovák viszony ötven éve. 70. old.

390 *Viliam Plevza:* A CSKP nemzetiségi politikája. 234. old.

391 *Arató Endre:* A magyar–csehszlovák viszony ötven éve. 69–70. old.

392 Čas, 1945. augusztus 12.

393 Nemzetközi szerződések 1918–1945. 537. old.

394 Pravda (Bratislava), 1945. augusztus 7.

395 OL M. 1/IV–15.

396 Pravda (Bratislava), 1945. december 1.

397 Čas, 1945. október 24. – A csehszlovák hatóságok 1945 tavaszán–nyarán a magyar nemzetiségű lakossággal szemben is lényegében ugyanolyan intézkedéseket foganatosítottak, mint a németekkel szemben. (Csehszlovákia Kommunista Pártjának története. Bratislava 1962. 609. old.)

398 Kis Újság, 1945. április 18.

399 Szabad Nép, 1945. május 31.

400 Szabad Nép, 1945. június 9.

401 PI Arch. 284. f. XIII. cs.

402 PI Arch. 253/1–5.

403 PI Arch. 274/3–1.

404 OL M. 1/IV–10.

405 PI Arch. 508/1–16., 508/1–17., 508/1–18.

406 Szabad Nép, 1945. július 4.
407 Világ, 1945. június 20.
408 OL M. 1/II–28.
409 OL M. 1/IV–62.
410 PI Arch. 284. f. XIII. cs.
411 Kis Újság, 1945. augusztus 21.
412 PI Arch. 253/1–2; 274/3–7.
413 Kis Újság, 1945. augusztus 29. és 31., valamint szeptember 2., 14. és 19.
414 Szabad Nép, 1945. október 26.
415 A Magyar Kommunista Párt és a Szociáldemokrata Párt határozatai 1944–1948. 158. old.
416 *Kővágó László:* A magyar kommunisták és a nemzetiségi kérdés. 304. old.
417 Nemzetgyűlés Naplója. I. köt. Athenaeum 1946. 25. old.
418 OL M. 1/IV–66.
419 Uo.
420 OL M. 1/IV–66.
421 Čas, 1946. január 15., 20., 24.; Pravda (Bratislava), 1946. január 29.
422 OL M. 1/IV–69.
423 PI Arch. 508/1–57.
424 Mitchell-Carse, a budapesti brit misszió képviselője – az Egyesült Államok állásfoglalását követően – csak több mint egy hónappal később, 1946. március 19-én válaszolt a magyar külügyminiszter jegyzékére. A brit válasz ugyancsak elutasító volt, bár valamelyest továbbment Schoenfeld közlésénél: „Őfelsége kormánya nem akar részt venni semmilyen, a csehszlovákiai magyar kisebbség helyzetét vizsgáló, vagy a csehszlovák–magyar lakosságcserét a magyar kormány által javasolt módon ellenőrző nemzetközi bizottságban. Őfelsége kormányának az a véleménye, hogy ezt a kérdést bilaterális alapon, a két érdekelt kormánynak kell elintéznie. Továbbá nem hajlandó a csehszlovák kormányt bármely, Magyarország javára történő határkiigazítás elfogadására rábírni, bár nem tagadná meg az elismerést bármely olyan módosítástól, amelyben a két érdekelt állam egymás közt szabadon megegyezett." (OL M. 1/IV–69.) A szovjet kormánynak a szóban forgó magyar jegyzékre adott válaszát nem ismerjük.
425 OL M. 1/IV–66. – Gyöngyösi János már 1946. január 19-én tájékoztatta Gascoigne-t arról, hogy február elején ismét Csehszlovákiába utazik, mivel a csehszlovák Külügyminisztérium Clementis betegségére hivatkozva azt kérte, a második „forduló" is Prágában legyen. (PI Arch. 508/1–57.) A magyar külügyminiszter azt is elmondta, nagyon megnehezíti a dolgát az a körülmény, hogy a csehszlovákok csak a saját feltételeikkel akarnak megegyezni. Ő azonban eltökélte, hogy a lakosságcsere-egyezmény megkötése után csak a kisebbségi jogok garantálása, illetőleg határmódosítás esetén hajlandó további egyezkedésre.
426 OL M. 1/IV–66.
427 Uo.
428 Uo.
429 A vegyesbizottság elnökének – közös megállapodással – szovjet állampolgárt szándékoztak felkérni.
430 OL M. 1/IV–66.
431 Uo.
432 Uo.
433 Szabad Nép, 1946. február 28.
434 OL M. 1/IV–66.
435 Mitchell-Carse 1946. március 1-jén jelentette a Foreign Office-nak, hogy Gyöngyösi külügyminiszter beszámolt neki a legutóbbi magyar–csehszlovák tárgyalásokról, amelyeken magyar részről azokat a kérdéseket is felvetették, amelyek alapján lehetőség nyílna a további tárgyalásokra, illetőleg a megegyezésre. A csehszlovák fél azonban elvetette a magyar javaslatokat. Ezen a találkozón egyébként Mitchell-Carse nem kis meglepetésre elfogadhatónak minősítette azt a csehszlovák javaslatot, miszerint a Csehszlovákiából egyoldalúan kiutasított magyar nemzetiségű lakosságot Magyarország a svábok kitelepítésével felszabadult területen helyezze el. (PI Arch. 508/1– 57.)
436 Szabad Nép, 1946. február 28.

[437] A toborzás folyamán 790 000 újságpéldányt, 490 000 brosúrát, 540 000 röplapot, sok ezer könyvet osztottak szét, 60 hangversenyt rendeztek, 133 községben 277 népgyűlést szerveztek és 260 előadást tartottak a budapesti rádióban. (*Juraj Zvara:* A magyar nemzetiségi kérdés megoldása Szlovákiában. 32. old.)

[438] PI Arch. 274/4–123.

[439] PI Arch. 274/16–89.

[440] PI Arch. 274/16–90.; PI Arch. 284. f. XIII. cs.

[441] Szabad Nép, 1946. március 21.

[442] PI Arch. 274/16–89.

[443] OL M. 1/IV–5.

[444] Szabad Nép, 1946. április 11.

[445] Szabad Nép, 1946. április 16.

[446] Szabad Nép, 1946. április 12. – Rákosi Mátyás Gascoigne-nyal folytatott beszélgetése során kijelentette, hogy ő magyar–csehszlovák viszonylatban nem lát lehetőséget a határ módosítására. Ugyanakkor az MKP főtitkára azt is megállapította, hogy a csehszlovákiai magyar nemzetiségű lakosság helyzete akkor majd bizonyosan rendeződik, ha Csehszlovákiában „teljes demokrácia" lesz. A két népi demokrácia tehát meg fogja találni ebben a kérdésben a megoldást, de ez talán még tíz évet is igénybe vesz. (PI Arch. 508/1–46.)

[447] PI Arch. 2/15–24.

[448] Nemzetgyűlés Naplója II. köt. 7. old.

[449] Azok a polgári politikusok, akik a legélesebben ellenezték a magyar–csehszlovák lakosságcsere-egyezmény ratifikálását, évek múlva, a külföldön megjelent visszaemlékezéseikben is igen egyoldalúan és elfogultan tárgyalják azt. „Lehet-e vitás – írja Nagy Vince –, hogy a két kormány közül melyiket illeti a Történelem előtt súlyosabb elítélés ezért a szégyenletes lakosságcsere-egyezményért. A magyar kormány magatartását súlyosbítja az a tény, hogy megengedte a cseheknek, mivel Magyarországon nemigen volt önként jelentkező a Csehszlovákiába való költözésre, hogy a cseh kormány propagandabizottsága megjelenjék Békés megye nagyobb helységeiben..." (*Nagy Vince:* Októbertől–októberig. New York 1962. 243. old.) Sulyok Dezső viszont arról ír, hogy: „Tehát olyan szerződésről van szó, amit csak brutális győztesek szoktak a gyenge legyőzöttekre kényszeríteni." (*Desiderius Sulyok:* Zwei Nächte ohne Tag. Zürich 1948. 272. old.) Majd egy másik könyvében még az előzőeken is túltesz, amikor azt állítja, hogy „ez az egyezmény arculcsapása volt a magyar nemzet önérzetének, teljesen alárendelte annak nemzeti érdekeit a kommunista–cseh–szláv imperializmusnak, törvényes formában másodrendű néppé a magyart tette a szlávokkal szemben: történelmünk egyik legnagyobb vétke volt népünk megmaradása ellen". (*Sulyok Dezső:* A magyar tragédia. I. rész. 171. old.) Ugyanakkor Nagy Ferenc volt miniszterelnöknek mindössze annyi megjegyzése van a lakosságcsere-egyezményhez, hogy „népszerűségét [Gyöngyösi Jánosról van szó – *B. S.*] természetesen nem növelte a lakosságcseréről szóló egyezmény sem, amelyet Csehszlovákiával kötött, és amellyel kapcsolatban az egyezményben foglalt néhány engedmény miatt szándéktalanul is bűnbak lett". (*Nagy Ferenc:* The Struggle behind the Iron Curtain. 298. old.)

[450] Nemzetgyűlés Naplója. II. köt. 119. old.

[451] OL M1/IV–7.

[452] Éppen ezért nem lehet egyetérteni Arató Endre azon megállapításával, mely szerint „a toborzás igen sovány eredményt hozott..." (*Arató Endre:* A magyar–csehszlovák viszony ötven éve. 72. old.)

[453] Az 1949. évi népszámláláskor 25 988, az 1960. évi népszámlálás idején pedig 30 690 személy vallotta magát szlovák anyanyelvűnek Magyarországon. (Nemzetiségi kérdés – nemzetiségi politika. Kossuth Könyvkiadó 1968. 20. old.)

[454] *Kővágó László:* A magyar kommunisták és a nemzetiségi kérdés. 317. old.

[455] PI Arch. 508/1–58.

[456] Uo.

[457] *Juraj Zvara:* A magyar nemzetiségi kérdés megoldása Szlovákiában. 37. old.

[458] A névjegyzékre ugyanis felvettek 12 577 nem cseh és nem szlovák nemzetiségű személyt, az érvénytelenül jelentkezők száma 3549 volt, 788-an kétszer jelentkeztek, 2401 hadi-

fogoly volt, továbbá a halottak, az ismeretlenek stb. száma nem kevesebb mint 10 635 volt. (OL M. 1/IV–7.)

459 Szabad Nép, 1946. május 23.
460 Szabad Nép, 1946. június 5.
461 OL M. 1/IV–62.
462 PI Arch. 508/1–42.
463 PI Arch. 508/1–58.
464 *Janics Kálmán:* A hontalanság évei. 197–202. old.
465 Čas, 1946. november 20.
466 OL M. 1/IV–69.
467 Szabad Nép, 1946. július 3.
468 Népszava, 1946. július 3.
469 Kis Újság, 1946. július 16.
470 OL. M. 1/2–28.
471 *Juraj Zvara:* A magyar nemzetiségi kérdés megoldása Szlovákiában. 39. old.
472 Nemzetgyűlés Naplója. IV. köt. 245. old.
473 Uo., 805. old.
474 Uo., 809. old.
475 Szabad Nép, 1947. február 5.
476 Kis Újság, 1947. január 5.
477 Szabad Nép, 1947. január 26.
478 OL M. 1/IV–7.
479 OL M. 1/IV–64.
480 PI Arch. 508/1–91.
481 PI Arch. 508/1–72.
482 PI Arch. 508/1–91.
483 Svobodné Noviny, 1947. március 9.; Szabad Nép, 1947. március 7.
484 Svobodné Noviny, 1947. március 9.
485 Národna Obroda, 1947. március 9.
486 Svobodné Noviny, 1947. március 9.
487 Politikai és Gazdasági Tájékoztató. Független Kisgazda-, Földmunkás és Polgári Párt Propaganda Osztályának kiadványa. Budapest 1947. március 12.
488 Pravda (Bratislava), 1947. március 13.
489 Rudé Právo, 1947. március 13.
490 Lásd *D. F. Fleming:* The Cold War and its Origins. I. köt. 288. old.
491 PI Arch. 274/3–80.
492 PI Arch. 253/1–139.
493 PI Arch. 284. f. XIII. cs.
494 PI Arch. 283/31–83.
495 A magyar fél a vegyesbizottság 1946. június 5-i ülésén hozzájárult ahhoz, hogy a lakosságcsere általános végrehajtását megelőzően 141 bányászcsalád áttelepülhessen Csehszlovákiába. A vegyesbizottság 1946. július 4-i ülésén, a Csehszlovákiában mutatkozó munkaerőhiányra való tekintettel, a magyar fél szintén hozzájárult ahhoz, hogy 1946. november 30-ig – soron kívül – 8630 ingatlan vagyonnal nem rendelkező személy költözhessen át Csehszlovákiába. A magyarok Csehországba történt deportálása miatt azonban a magyar kormány ennek a megállapodásnak a végrehajtását felfüggesztette. (PI Arch. 283/31–93.)
496 PI Arch. 283/31–83.
497 Národna Obroda, 1947. április 12.
498 Pravda (Bratislava), 1947. április 13.; Čas, 1947. április 13.
499 Čas, 1947. június 22.
500 PI Arch. 283./31–93.
501 *Juraj Zvara:* A magyar nemzetiségi kérdés megoldása Szlovákiában. 26. old.
502 Vnyesnaja polityika Szovjetszkovo Szojuza, 1945. god. Dokumenti i matyeriali. 149–169. old.
503 Eszerint a békekonferencián a következő államok részvételével számoltak: az Amerikai Egyesült Államok, a Szovjetunió, Nagy-Britannia, Kína, Franciaország, Ausztrália, Bel-

gium, Belorusszia, Brazília, Görögország, Hollandia, India, Kanada, Új-Zéland, Norvégia, Lengyelország, Ukrajna, Csehszlovákia, Etiópia és a Dél-afrikai Unió.

[504] A békeszerződést természetesen az érintett állam törvényhozásának is ratifikálnia kellett, de az nem befolyásolta annak érvényességét. (Vnyesnaja polityika Szovjetszkovo Szojuza, 1945. god. Dokumenti i matyeriali. 155. old.)

[505] *Fülöp Mihály:* A Külügyminiszterek Tanácsa és a magyar békeszerződés. Külpolitika, 1985. 4. sz. 136–137. old.

[506] Isztorija mezsdunarodnih otnosenyij i vnyesnyej polityiki SZSZSZR (1870–1957). 333–334. old.

[507] Vnyesnaja polityika Szovjetszkovo Szojuza, 1945. god. Dokumenti i matyeriali. 162–163. old.

[508] Az Egyesült Államok Jugoszláviával még a moszkvai értekezlet idején, 1945. december 23-án felvette a diplomáciai kapcsolatokat. Románia és Bulgária diplomáciai elismerése azonban még hónapokig váratott magára.

[509] Kis Újság, 1945. december 19.

[510] Szabad Nép, 1945. december 28.

[511] Szabad Nép, 1945. december 29.

[512] PI Arch. 283/11–97.

[513] PI Arch. 283/11–97.

[514] PI Arch. 283/11–98.

[515] *Kende István:* Forró béke – hidegháború. 64. old.

[516] OI Nemzetgyűlés Külügyi Bizottsága által kiküldött béke-előkészítő albizottság 1946. július 3-i ülésének jegyzőkönyve.

[517] PI Arch. 274/4–92.

[518] PI Arch. 274/3–18.

[519] PI Arch. 253/1–4.

[520] PI Arch. 253/1–62.

[521] PI Arch. 274/10–26.

[522] Kis Újság, 1945. december 2.

[523] Kis Újság, 1945. december 28.

[524] Kis Újság, 1945. december 30.

[525] Kis Újság, 1946. január 15.

[526] Szabad Nép, 1945. december 25.

[527] Szabad Szó, 1946. január 1.

[528] Szabad Szó, 1946. január 6.

[529] PI Arch. 274/4–106.

[530] Népszava, 1946. január 12.

[531] Szabad Nép, 1946. január 13.

[532] Szabad Szó, 1946. január 20.

[533] Igazság, 1946. január 22.

[534] Kis Újság, 1946. január 23.

[535] OI Nemzetgyűlés Külügyi Bizottsága által kiküldött békeelőkészítő albizottság 1946. június 3-i ülésének jegyzőkönyve.

[536] Kis Újság, 1946. február 8.

[537] Nemzetgyűlés Naplója. I. köt. 400. old.

[538] Uo. 404. old.

[539] A budapesti brit politikai misszió 1946. február 12-i jelentésében beszámolt Sulyok Dezső február 8-i parlamenti felszólalásának visszhangjáról, és azt is megemlítette, hogy a beszédet többször megzavarták a kisgazdapárti képviselők soraiból is. (PI Arch. 508/1–51.)

[540] Másnap a *Szabad Nép* „Felelőtlen beszéd" című vezércikkében ugyancsak rendkívül élesen bírálta Sulyok Dezső parlamenti szereplését, és arra hívta fel a figyelmet, hogy az ilyen megnyilatkozás „szomszédaink növekvő bizalmatlanságát, a békekötés kilátásainak romlását és 3 millió kisebbségi sorban élő magyar új szenvedéseit idézi fel". (Szabad Nép, 1946. február 9.)

[541] Szabad Nép, 1946. február 10.

[542] PI Arch. 285/1–4.

[543] Kis Újság, 1946. február 10.
[544] Kis Újság, 1946. február 21.
[545] Kis Újság, 1946. február 26.
[546] PI Arch. 253/1–65.
[547] OL M. 1/IV–11.
[548] PI Arch. 2/15–23.
[549] Az FKGP békeelőkészítő bizottságának Bartha Albert, Bereczky Albert, Dessewffy Gyula, Erőss János, Felvinczy László, Kerék Mihály, Kovács Béla, Padányi Gulyás Béla, Parragi György és Vasadi Balogh voltak a tagjai.
[550] PI Arch. 2/15–23.
[551] OL M. 1/IV–11.
[552] Kis Károly és Kovács István megnyilatkozásai alapján később olyan hírek terjedtek el a magyar közvéleményben, melyek szerint az MKP mindig is a trianoni status quo alapján állt, s ez megnehezítette a sikeres békeelőkészítést. Az említettek a párt Központi Vezetőségéhez intézett 1946. május 31-i levelükben igyekeztek tisztázni a március 6-i pártközi értekezleten való szereplésüket: „Alulírottak ez év márciusában a Külügyminisztériumban egy pártközi értekezleten voltunk, ahol az MKP nevében a leghatározottabban leszögeztük magunkat amellett, hogy Romániával kapcsolatban a szovjet–román fegyverszüneti szerződés értelmében is van bizonyos esélye Magyarországnak területek visszakapására. Éppen ezért helyeseltük és támogattuk a külügyminiszter úr elgondolását a romániai területi igényekkel kapcsolatban. Minden ezzel ellenkező állítás légből kapott kitalálás, amelyet pártunk ellen reakciós célok szolgálatában akarnak felhasználni." (PI Arch. 2/15–23.)
[553] PI Arch. 283. f. 40. cs.
[554] PI Arch. 274/3–28.
[555] PI Arch. 274/3–29.
[556] PI Arch. 274/3–31.
[557] PI Arch. 274/3–32.
[558] Nincs tudomásunk arról, hogy a Nemzeti Parasztpárt vezetői akár az amerikai, akár a brit politikai misszió vezetőjével és tagjaival tárgyaltak volna a béke kérdéseiről.
[559] PI Arch. 283. f. XIII. cs.
[560] OL M. 1/IV–10.
[561] Az említett kérdést több-kevesebb részletességgel tárgyaló jegyzékeit a magyar külügyminiszter 1945. augusztus 14-én, 1945. október 31-én és 1945. november 12-én juttatta el az Amerikai Egyesült Államok, Nagy-Britannia és a Szovjetunió kormányaihoz.
[562] OL M. 1/IV–10.
[563] Uo.
[564] OL M. 1/IV–9.; PI Arch. 2/15–24. – OI Nemzetgyűlés Külügyi Bizottsága által kiküldött békeelőkészítő albizottság 1946. június 3-i ülésének jegyzőkönyve. [illegible].
[565] PI Arch. 508/1–40.
[566] OL M. 1/IV–9.; PI Arch. 2/15–24.
[567] Magyar–brit titkos tárgyalások 1943-ban. 137., 158–159. és 180. old.
[568] Foreign Relations of the United States. 1946. VI. köt. United States Government Printing Office, Washington 1969. 579. old.
[569] Uo. 579–581. old.
[570] Uo. 581. old.
[571] Uo. 272–273. old.
[572] Uo. 273. old.
[573] J. Dunn az 1945. szeptemberi londoni külügyminiszteri értekezleten J. F. Byrnes helyetteseként vett részt, és tagja volt a külügyminiszter-helyettesi bizottságnak is, amely a békeszerződés-tervezeteket volt hivatva kidolgozni.
[574] Foreign Relations of the United States. 1946. VI. köt. 586–588. old.
[575] PI Arch. 508/1–41.
[576] PI Arch. 508/1–40.
[577] F. T. Guszev követi rangban szintén tagja volt a londoni külügyminiszteri értekezleten részt vevő szovjet küldöttségnek.

[578] Foreign Relations of the United States. 1946. VI. köt. 588. old.
[579] PI Arch. 508/1-42.
[580] Foreign Relations of the United States. 1946. VI. köt. 361-363. old.
[581] OL M. 1/IV-69.
[582] Uo.
[583] Foreign Relations of the United States. 1946. VI. köt. 366-367. old.
[584] A kormány elnöke és más politikusok is feltétlenül rendelkeztek bizonyos információkkal. Így A. Gascoigne már 1945. november 6-án közölte Auer Pállal, hogy ő nem sok reményt lát a határmódosításra sem Csehszlovákia, sem Románia viszonylatában. (PI Arch. 508/1-22.) Mitchell-Carse pedig 1946 márciusában szóban is közölte Nagy Ferenc miniszterelnökkel, hogy a vitás kérdéseket kétoldalú tárgyalásokon oldják meg magyar-csehszlovák viszonylatban, vagyis Magyarország ezen a téren nem számíthat Nagy-Britannia közbelépésére vagy támogatására. (PI Arch. 508/1-45.)
[585] Čas, 1945 július 3.
[586] *L. Nagy Zsuzsa:* Az 1920-as magyar békeszerződés. Propagandista, 1980. 2. sz. 110-113. old.
[587] PI Arch. 283/11-96.
[588] J. B. Tito 1945. október 13-án Csehszlovákia belgrádi követével folytatott beszélgetése során is kifejezte azon véleményét, hogy segíteni kívánják a magyar népi demokráciát helyzetének megszilárdításában, s amennyiben Magyarország nem jelentkezik területi igényekkel, Jugoszlávia nem veti fel a határkérdést és nem folyamodik a magyar lakosság egyoldalú kitelepítéséhez sem.
[589] Wiener Zeitung, 1945. december 12., Neues Österreich, 1945. december 12.
[590] OL M. 1/IV-77.
[591] PI Arch. 508/1-42.
[592] Az európai népi demokratikus forradalmak válogatott dokumentumai. III. köt. 142. old.
[593] OL M. 1/IV-132.
[594] OL M. 1/IV-131.; OL M. 1/IV-132.
[595] Semnalul, 1946. március 31.
[596] Liberalul, 1946. március 29.
[597] *Lipcsey Ildikó:* A Romániai Magyar Népi Szövetség 1944-1948. Történelmi Szemle, '85. 1. sz. 105-106. old.
[598] Népakarat, 1945. december 25.
[599] *Lipcsey Ildikó:* A Romániai Magyar Népi Szövetség 1944-1948. Történelmi Szemle, '85. 1. sz. 105-106. old.
[600] PI Arch. 2/15-9.; OL M. 1/IV-6.
[601] Foreign Relations of the United States. 1945. II. köt. 1057. old.
[602] Uo. 1058. old.
[603] Foreign Relations of the United States. 1946. VI. köt. 250-252. old.
[604] Az UNRRA 1946. február 4-én hagyta jóvá a 4 millió dolláros segélyprogramot, és a szállításokat 1946 májusában kezdték meg. Ugyanakkor a SZEB 1946. március 6-i ülésén már az is nyilvánvalóvá vált, hogy Magyarország nem számíthat további UNRRA-segélyre. (PI Arch. 508/1-73.)
[605] Foreign Relations of the United States. 1946. VI. köt. 256. old.
[606] Uo. 256-257. old.
[607] Uo. 258-260. old.
[608] Uo. 263-264. old.
[609] Uo. 264. old.
[610] Ez egyébként világosan kiderült Szegedy-Maszák Aladár követ 1946. március 1-i jelentéséből is: „Ezért hangsúlyozza a megállapodás, hogy a hitelkeret kizárólag hadseregfeleslegek felvásárlására fordítható és csak olyan mértékig vehető igénybe, amely mértékig a kedvezményezett kormány megfelelő feleslegeket tud kiválogatni."
[611] *Várkonyi Péter:* Magyar-amerikai kapcsolatok 1945-1948. 181-183. old.
[612] PI Arch. 508/1-41.
[613] PI Arch. 508/1-78.
[614] Ezzel a kérdéssel - bőséges adatokat szolgáltatva - a kommunista sajtó foglalkozott a

legtöbbet. (Szabad Nép, 1945. december 14., 1946. február 8., 19. és 22., 1946. március 2., 5. és 6.

615 Foreign Relations of the United States. 1946. VI. köt. 250–252. old.

616 Uo. 257–258. old.

617 Szabad Nép, 1945. március 6.

618 Foreign Relations of the United States. 1946. VI. köt. 275–276. old.

619 A Magyarországról elhurcolt javaknak és értékeknek 17%-a 1945. január 20-a után került Nyugatra. (*Berend T. Iván:* Újjáépítés és a nagytőke elleni harc Magyarországon 1945–1948. 189. old.).

620 *Várkonyi Péter:* Magyar–amerikai kapcsolatok 1945–1948. 146–147. old.

621 Foreign Relations of the United States. 1946. VI. köt. 267–269. old.

622 A kérelmezett esetben a Pan American Airways repülőgépeinek USA–New-Foundland–Foynes–London–Brüsszel–Prága–Bécs–Budapest–Bukarest–Isztambul útvonaláról volt szó.

623 Foreign Relations of the United States. 1946. VI. köt. 267–269. old.

624 Uo. 289–290. old. – Mitchell-Carse 1946. április 2-án jelentette a Foreign Office-nak, hogy Magyarországon – a magyar–szovjet gazdasági egyezmény kibővítéseként – közös „monopolisztikus társaságok"-at hoznak létre. A jelentés szerint ezek nem érintik közvetlenül a brit érdekeket, de az „orosz behatolás" végső fokon mégiscsak hátrányosan befolyásolja azokat. PI Arch. 508/1–87.)

625 *Várkonyi Péter:* Magyar–amerikai kapcsolatok 1945–1948. 247. old.

626 Foreign Relations of the United States. 1946. VI. köt. 290–291. old.; *Nagy Ferenc:* The Struggle behind the Iron Curtain. 220. old.

627 Foreign Relations of the United States. 1946. VI. köt. 250–252. old.

628 Uo. 292. old.

629 PI Arch. 508/1–73.

630 Ennek az állításnak ellentmondani látszik az a tény, hogy Schoenfeld 1946. február 9-én arról tájékoztatta Washingtont, miszerint a SZEB nem hajlandó a magyar kormánytól tájékoztatást kérni a gazdasági és pénzügyi helyzetről. (Foreign Relations of the United States. 1946. VI. köt. 256–257. old.)

631 Uo. 250–252. old.

632 A Gordon-féle memorandum példányait Szegedy-Maszák Aladár igyekezett a külügyminisztérium minden szóba jöhető munkatársához eljuttatni. Ezt tette egyébként Szász Sándor, a washingtoni magyar követség gazdasági tanácsosa is, bár mindketten tudták, hogy a memorandum szövege már eléggé ismert az amerikai diplomáciai körökben. (Uo. 261–262. old.)

633 Uo. 258–260. old.

634 Uo. 265–267. old.

635 Vnyesnaja polityika Szovjetszkovo Szojuza, 1945. god. Dokumenti i matyeriali. 1952. 157. old.

636 PI Arch. 508/1–76.

637 Foreign Relations of the United States. 1946. VI. köt. 269–270. old. – 1946. március 6-án Key tábornok a SZEB ülésén ismét felvetette, hogy a magyar gazdaság helyzetéről nem tud tárgyilagos képet alkotni, illetőleg ilyen dokumentum birtokába jutni. Vorosilov válaszában ezúttal is megerősítette, hogy Magyarország gazdasági újjáépítése nem tartozik a SZEB feladatkörébe. (PI Arch. 508/1–73.)

638 Uo. 265–267. old.

639 *Várkonyi Péter:* Magyar–amerikai kapcsolatok 1945–1948. 250–251. old.

640 Foreign Relations of the United States. 1946. VI. köt. 275–276. old.

641 Edgcumbe tábornok a SZEB 1946. április 9-i ülésén is javasolta, hogy tűzzék napirendre Magyarország gazdasági helyzetének megvitatását. (PI Arch. 508/1–73.)

642 Magyar–szovjet kapcsolatok 1945–1948. 125. old.

643 Gordon Ferenc politikai felfogását maga Nagy Ferenc a következőképpen jellemzi: „Gordon Ferenc, ez a kiemelkedő üzletember volt a pénzügyminiszter. A politikában a középosztályok céltudatos képviselője volt, aki energikusan ellenezte a szovjet gazdasági behatolást." (*Nagy Ferenc:* The Struggle behind the Iron Curtain. 181. old.)

644 Szekfű Gyula követ állomáshelyén csatlakozott a kormányküldöttséghez.
645 Pravda, 1946. április 10.
646 Pravda, 1946. április 11. és 17.
647 OL M. 1/IV-178.
648 Ennek végrehajtási módjáról a szovjet kormány képviselője 1946. július 27-én tájékoztatta Nagy Ferenc miniszterelnököt. (Magyar-szovjet kapcsolatok 1945-1948. 149. old.)
649 OL M. 1/IV-178.
650 Uo.
651 OI Nemzetgyűlés Külügyi Bizottsága 1946. április 24-i ülésének jegyzőkönyve.
652 *Nagy Ferenc:* The Struggle behind the Iron Curtain. 208. old.
653 Magyar-szovjet kapcsolatok 1945-1948. 150. old.
654 OI Nemzetgyűlés Külügyi Bizottsága 1946. április 24-i ülésének jegyzőkönyve.
655 *Nagy Ferenc:* The Struggle behind the Iron Curtain. 208-209. old.
656 Pravda, 1946. április 4. és 6.; Izvesztyija, 1946. április 9.
657 Pravda, 1946. április 8.; Izvesztyija, 1946. április 9.
658 Pravda, 1946. árilis 10., 11., 12., 14., 17., 19. és 20.; Izvesztyija, 1946. április 10., 13., 17., 19.
659 Izvesztyija, 1946. április 13.
660 Pravda, 1946. április 19.
661 Izvesztyija, 1946. április 19.
662 Pravda, 1946. április 20.
663 Szabad Nép, 1946. április 11. és 12.; Kis Újság, 1946. április 18.
664 Szabad Nép, 1946. április 18.
665 Szabad Nép, 1946. április 21.
666 Szabad Nép, 1946. április 19.
667 Kis Újság, 1946. április 21. - Nagy Ferenc nyilatkozatát egyébként - a *Kis Újság*gal lényegében megegyezően - közölte a *Szabad Nép* is, az alábbi címmel: „Sztálin: A Szovjetunió független és önálló országnak tekinti Magyarországot. A legmesszebbmenő támogatásra számíthatunk a szomszéd országi magyarok jogegyenlősége kérdésében. Nagy Ferenc miniszterelnök beszámolt moszkvai útjáról." (Szabad Nép, 1946. április 21.)
668 Kis Újság, 1946. április 24.
669 PI Arch. 274/3-33.
670 PI Arch. 253/1-62.
671 PI Arch. 284. f. XIII. cs.
672 OL M. 1/IV-64.; OL M. 1/IV-131. - Philip Nichols prágai követ még az 1946. május 24-i jelentésében is arról írt, hogy a csehszlovák kormányképviselők „neheztelnek az oroszokra" a szlovákiai magyar nemzetiségű lakosság kérdésében tanúsított magatartásuk miatt. (PI Arch. 508/1-58.) Kanada moszkvai követe szintén azt közölte a prágai brit követtel egy beszélgetésük során, hogy a magyar miniszterek Moszkvában sikereket értek el a kisebbségi jogok biztosítását illetően. (Uo.)
673 Foreign Relations of the United States. 1946. VI. köt. 280. old.
674 Uo. 280-282. old.
675 Uo. 367. old.
676 Uo. 368. old.
677 Uo. 368-370. old.
678 PI Arch. 508/1-71.
679 PI Arch. 508/1-46.
680 PI Arch. 508/1-71.
681 PI Arch. 508/1-58.
682 PI Arch. 508/1-57.
683 OI Nemzetgyűlés Külügyi Bizottsága 1946. április 24-i ülésének jegyzőkönyve.
684 Ezt az elképzelést Nagy Ferenc 1946. április 19-én Gascoigne előtt is kijelentette, de a brit diplomata nem reagált a miniszterelnök szavaira. (PI Arch. 508/1-46.)
685 A Magyarországhoz csatolni javasolt területen mintegy 860 000 főnyi román lakosság élt, ugyanakkor Romániában még mindig több mint 1 millió magyar maradt volna.

[686] Magyar–szovjet kapcsolatok 1945–1948. 133. old.
[687] Uo. 134. old.
[688] Uo. 135. old.
[689] Vnyesnaja polityika Szovjetszkovo Szojuza, 1946. god. Dokumenti i matyeriali. 157. old.
[690] Uo. 159. old.
[691] Foreign Relations of the United States. 1946. VI. köt. 285–287. old.
[692] Uo. 282–285. old.
[693] Uo. 289–290. old.
[694] *Várkonyi Péter:* Magyar–amerikai kapcsolatok 1945–1948. 148. old.
[695] Foreign Relations of the United States. 1946. VI. köt. 290–291. old.
[696] Uo. 293. old.
[697] Uo. 292–294. old.
[698] Isztorija Vengrii. III. köt. 544. old.
[699] OL M. 1/IV–178.
[700] PI Arch. 508/1–73.
[701] OL M. 1/IV–132.
[702] *Fülöp Mihály:* A Külügyminiszterek Tanácsa és a magyar békeszerződés. 141. old.
[703] OL M. 1/IV–150.
[704] Uo.
[705] *Rákosi Mátyás:* A magyar demokráciáért. Szikra 1948. 240–241. old.
[706] Szabad Nép, 1946. április 28.
[707] Szabad Nép, 1946. május 1.
[708] Kis Újság, 1946. április 21.
[709] Kis Újság, 1946. április 24.
[710] Nemzetgyűlés Naplója. I. köt. 765. old.
[711] Uo. 769. old.
[712] Uo. 901. old.
[713] Uo. 1047. old.
[714] Ennek az optimizmusnak azonban nem volt kellő tárgyi alapja, hiszen a történeti kutatás is kizárólag a moszkvai tárgyalásokon elért jelentős gazdasági eredményekről tud számot adni. (*Berecz János:* Baráti szövetségben. A magyar–szovjet kapcsolatok történetéről. Magyar–Szovjet Baráti Társaság–Kossuth Könyvkiadó 1977. Második, átdolgozott kiadás. 58. old.; Isztorija Vengrii. III. köt. 545. old.) Nagy Ferenc a Sztálinnal folytatott megbeszélés alapján a következőket rögzíti visszaemlékezésében: „A kétórás megbeszélés végeztével úgy éreztük, hogy az a gazdasági területen bizonyos eredményeket hozott; ami békecéljainkat illeti, legalább nem kaptunk visszautasítást, és így remélhettük, hogy a szovjetek legalábbis semlegesek maradnak." (*Nagy Ferenc:* The Struggle behind the Iron Curtain. 209. old.) Itt tehát szó sincs a területi igények támogatásáról, sőt, most már a „semleges" szovjet magatartás elérése fogalmazódik meg célkitűzésként. A Sztálinnal folytatott második megbeszélésről pedig már így emlékezik meg Nagy Ferenc: „Mi, a magyar kormány tagjai, kik valamennyien egyszerű emberek voltunk, kiket nem érintettek meg a hivatásos diplomaták fortélyai, mindent jóhiszeműen bíráltunk el. Bizonyos fokig önelégültek, elégedettek voltunk a Moszkvában végzett munkával." (Uo. 214. old.) Itt viszont egyáltalán nem történik említés a területi igényekről, sőt az önelégülésre vonatkozó utalás sincs kapcsolatban a magyar békecélokkal. Nagy Ferenc 1947 augusztusában, vagyis Magyarországról történt végleges eltávozása után előadásokat tartott az Egyesült Államokban, ahol szintén kitért a magyar kormányküldöttség 1946. áprilisi moszkvai látogatására. Ebben a tájékoztatójában Nagy Ferenc mindenekelőtt „jóhiszemű" emberként igyekezett feltüntetni magát hallgatósága előtt, amikor azt mondta, hogy Sztálinnak sikerült őt meggyőznie „az oroszok jóakaratáról, anélkül, hogy különösebb ígéreteket tett volna". (PI Arch. 274/20–9.) Ekkor ismerte be tehát lényegében, hogy a szovjet kormány nem tett ígéretet Moszkvában a magyar területi igények támogatására. Azt a kérdést persze még ezúttal is nyitva hagyta, mire alapozta akkor a küldöttség hazaérkezése utáni nyilatkozatát és 1946. május 2-i nemzetgyűlési beszámolójának ama kitételét, amely szerint a Szovjetunió várhatóan támogatja a magyar területi igényeket a békekonferencián.
[715] *Kende István:* Forró béke – hidegháború. 86. old.

716 Vnyesnaja polityika Szovjetszkovo Szojuza, 1946. god. Dokumenti i matyeriali. 126. old.
717 Isztorija mezsdunarodnih otnosenyij i vnyesnyej polityiki SZSZSZR (1870–1957). 335–336. old.
718 Vnyesnaja polityika Szovjetszkovo Szojuza, 1946. god. Dokumenti i matyeriali. 136. old.
719 *Fülöp Mihály:* A Külügyminiszterek Tanácsa és a magyar békeszerződés. Külpolitika, 1985. 4. sz. 139. old.
720 Uo. 140. old.
721 OL M. 1/IV–77.
722 PI Arch. 508/1–58.
723 Gascoigne 1946. május 17-i jelentésében arról számolt be, hogy Nagy Ferenc rendkívül elkeseredett a Külügyminiszterek Tanácsának május 7-i döntése miatt, de nem annyira a baloldali pártok, mint inkább saját pártja nyomásától szenved. (PI Arch. 508/1–46.) Nagy Ferenc ebből a helyzetből úgy szeretett volna kijutni, hogy a jövőben nagyobb ellenállást tanúsít a baloldal követeléseivel szemben, hiszen miután nincs remény „igazságos békére", más szemmel tekinthet a koalíciós együttműködés jövőjére. Nem csekély meglepetésre a brit diplomata is úgy vélekedett, hogy a miniszterelnöknek nem feltétlenül kell ragaszkodnia a koalícióhoz. (PI Arch. 508/1–56.) Másnap, 1946. május 18-án pedig Gascoigne közvetlenül Bevin külügyminiszternek jelentette, hogy Tildy Zoltán, Nagy Ferenc és Gyöngyösi János az Erdélyre vonatkozó döntés miatt aggodalmukat fejezték ki előtte. (PI Arch. 508/1–68.) Mitchell-Carse 1946. május 25-i jelentésében szintén megerősítette, hogy a kisgazdapárti körökben igen nagy a csalódottság Erdély miatt. Majd ehhez még azt a megjegyzést fűzte, hogy ő is bátorította Nagy Ferenc miniszterelnököt a koalíció baloldalával szembeni határozottabb magatartásra. (PI Arch. 508/1–56.)
724 OL M. 1/IV–19.
725 Masaryk is nagyon meglepődött azon, hogy a Külügyminiszterek Tanácsában ilyen gyorsan eldöntötték Erdély sorsát. Jóllehet ez megfelelt az eredeti szovjet tervnek, de a csehszlovák külügyminiszter feltételezte, hogy az Egyesült Államok „harcol", amivel bizonyos engedményt érhetett volna el Magyarország javára.
726 Auer Pál, Kiss János és Kovács István magatartását tette tulajdonképpen szóvá, de személy szerint nem nevezte meg őket.
727 PI Arch. 2/15–24.
728 OL M. 1/IV–5.
729 OL M. 1/IV–178.
730 OL M. 1/IV–19.
731 Uo.
732 Foreign Relations of the United States. 1946. VI. köt. 301–302. old.
733 Vnyesnaja polityika Szovjetszkovo Szojuza, 1946. god. Dokumenti i matyeriali. 126. old.
734 PI Arch. 274/4–133.
735 PI Arch. 274/2–34.
736 PI Arch. 253/1–62.
737 PI Arch. 284. f. XIII. cs.
738 Uo.
739 Nemzetgyűlés Naplója. II. köt. 7. old.
740 PI Arch. 2/15–13.
741 OL M. 1/IV–10.
742 OL M. 1/IV–19.
743 Foreign Relations of the United States. 1946. VI. köt. 297–299. old.
744 OI Nemzetgyűlés Külügyi Bizottsága 1946. május 27-i ülésének jegyzőkönyve.
745 A béke-előkészítő albizottságnak Bereczky Albert (FKGP), Bölöni György (pártonkívüli), Buchinger Manó (SZDP), Darvas József (NPP), Kéthly Anna (SZDP), Kovács Imre (NPP), Nagy Imre (MKP), Révai József (MKP), Saláta Kálmán (FKGP) és Sulyok Dezső (pártonkívüli) voltak a tagjai.
746 OI Nemzetgyűlés Külügyi Bizottsága békeelőkészítő albizottságának 1946. június 3-i jegyzőkönyve.
747 A békeelőkészítő albizottság ülésén még az is felmerült, hogy Magyarország esetleg az

Érmelléken lévő 16 községet kapja csupán vissza, amit annak idején Apponyi Albert nem fogadott el.

[748] Auer Pál 1946. május 12-i jelentéséből világosan kiderül, hogy a magyar kormány április 27-i jegyzékét a szovetséges nagyhatalmak kulugyminiszterei 1946. május 7-én még nem ismerték. (OL M. 1/4-19.)

[749] OI Nemzetgyűlés Külugyi Bizottsága béke-előkészítő albizottságának 1946. június 3-i jegyzőkönyve.

[750] A Nemzetgyűlés tiltakozó ülését 1946. július 12-én kívánták megrendezni, de ezt a tervet a kormánykuldöttség nyugati útjára való hivatkozással rövidesen végleg elejtették.

[751] OI Nemzetgyűlés Kulugyi Bizottsága békeelőkészítő albizottságának 1946. június 12-i jegyzőkönyve.

[752] A tervezet Csehszlovákiát érintően is tartalmazott teruleti igényeket.

[753] Révai József a Jóvátételi Hivatalból származó információ alapján 1 jóvátételi dollárt 7,35 békebeli pengővel tartott egyenértékűnek, a tervezet viszont 12 pengővel. A jelenlevők becslése szerint 1 jóvátételi dollár értéke a valóságban nagyjában a két megjelölt számjegy között volt.

[754] Balla Antal tájékoztatásugyi miniszter a távol levő kulugyminisztert helyettesítette a békeelőkészítő albizottság ülésén, de ő még az ugyrendi vitában sem vett részt.

[755] Nem sokkal később Kárász Artúrt a szociáldemokrata Faragó László váltotta fel a gazdasági fődelegátusi tisztségben.

[756] PI Arch. 284. f. XIII. cs.

[757] OI Nemzetgyűlés Kulugyi Bizottsága béke-előkészítő albizottságának 1946. június 24-i jegyzőkonyve.

[758] A Csehszlovákiával szembeni teruleti igény megfogalmazásánál az is szerepet játszott, hogy a békeelőkészítő albizottság tagjai nem tudtak a csehszlovák kormány Magyarországgal szembeni teruleti koveteléseiről.

[759] PI Arch. 2/15-13.

[760] OL M. 1/IV-10.

[761] Uo.

[762] PI Arch. 508/1-71.

[763] PI Arch. 508/1-58.

[764] PI Arch. 508/1-63

[765] Uo.

[766] Uo.

[767] Uo.

[768] PI Arch. 508/1-64.

[769] OI Nemzetgyűlés Kulugyi Bizottsága békeelőkészítő albizottságának 1946. június 3-i jegyzőkonyve

[770] Foreign Relations of the United States 1946. VI. kot. 280-282. old.

[771] Uo. 304. old.

[772] OI Nemzetgyűlés Kulugyi Bizottsága békeelőkészítő albizottságának 1946. június 3-i jegyzőkonyve.

[773] Foreign Relations of the Unites States. 1946. VI kot. 302-304. old

[774] PI Arch. 253/1-61

[775] OI Nemzetgyűlés Kulugyi Bizottsága békeelőkészítő albizottságának 1946. június 3-i jegyzőkonyve.

[776] A kormánykuldottségnek eredetileg Nagy Ferenc, Rákosi Mátyás és Gyongyosi János lettek volna a tagjai.

[777] PI Arch. 253/1-62.

[778] PI Arch. 285/2-13.

[779] OI Nemzetgyűlés Kulugyi Bizottsága békeelőkészítő albizottságának 1946. június 3-i jegyzőkonyve.

[780] Szabad Nép, 1946. június 13.

[781] PI Arch. 253/1-61. Még a kormánykuldottség megérkezése előtt, 1946. június 7-én a Foreign Office a washingtoni brit kovetségnek kuldott táviratában ismertette véleményét a magyar-román és a magyar-csehszlovák határ módosításával kapcsolatosan az Egyesult Államok Kulugyminisztériumával való konzultálás, illetőleg egyeztetés céljából,

különös tekintettel a Nagy Ferenc miniszterelnökkel folytatandó washingtoni és londoni megbeszélésekre.(PI Arch. 508/1–64.) A Foreign Office arra az álláspontra helyezkedett, hogy véget kell vetni a szóban forgó határok módosításának lehetőségéhez fűződő magyar reménykedésnek, és a hangsúlyt a nemzeti kisebbségek védelmére kell helyezni. A Foreign Office-ban úgy vélekedtek, hogy a magyar kormányküldöttség – és maga Nagy Ferenc is – hajlik erre. Ami Romániát illeti, olyan cikkelyt kellene beiktatni – az eredeti szándékoktól eltérően – a békeszerződésbe, amely védelmet nyújtana az erdélyi magyarságnak. Ez az út magyar–csehszlovák viszonylatban azonban nem járható. Itt ugyanis arról lehet szó csupán, hogy Magyarország a csehszlovákiai magyar nemzetiségű lakossággal kapcsolatos panaszait a Biztonsági Tanács elé vigye, ha majd tagja lesz az ENSZ-nek.

782 *Nagy Ferenc:* The Struggle behind the Iron Curtain. 228. old.

783 Foreign Relations of the United States. 1946. VI. köt. 308–312. old.

784 Byrnes külügyminiszter időközben visszautazott Párizsba a Külügyminiszterek Tanácsának soron lévő ülésére.

785 Foreign Relations of the United States. 1946. VI. köt. 312–313. old.

786 Az Egyesült Államok Külügyminisztériuma a hivatalos döntést 1946. július 13-án közölte Schoenfeld követtel.

787 Foreign Relations of the United States. 1946. VI. köt. 314–416. old.

788 A Szabad Nép 1946. július 9-én számolt be arról, hogy az Amerikai Egyesült Államok és Franciaország az 1945. január 20-a, tehát a fegyverszüneti szerződés aláírása előtt Nyugatra hurcolt magyar javakat is visszaszolgáltatja.

789 Erről Schoenfeld 1946. július 1-jén tájékoztatta Nagy Ferenc miniszterelnököt.

790 Foreign Relations of the United States. 1946. VI. köt. 308–312. old.

791 *Nagy Ferenc:* The Struggle behind the Iron Curtain. 230. old.

792 Kis Újság, 1946. június 19.

793 Szabad Nép, 1946. június 19.

794 PI Arch. 508/1–67.

795 PI Arch. 508/1–64.

796 OI Nemzetgyűlés Külügyi Bizottsága békeelőkészítő albizottságának 1946. június 3-i jegyzőkönyve.

797 *Nagy Ferenc:* The Struggle behind the Iron Curtain. 235. old.

798 PI Arch. 508/1–64.

799 *Fülöp Mihály:* A Külügyminiszterek Tanácsa és a magyar békeszerződés. Külpolitika, 1985. 4. sz. 144. old.

800 *Nagy Ferenc:* The Struggle behind the Iron Curtain. 234–235. old.

801 PI Arch. 253/1–61.

802 *Fülöp Mihály:* A Külügyminiszterek Tanácsa és a magyar békeszerződés. Külpolitika, 1985. 4. sz. 145. old.

803 Kis Újság, 1946. június 25.

804 Szabad Nép, 1946. június 25.

805 *Nagy Ferenc:* The Struggle behind the Iron Curtain. 236. old.

806 Foreign Relations of the United States. 1946. VI. köt. 316–317. old. – A Foreign Office 1946. június 21-én táviratban tájékoztatta a magyar kormányküldöttséggel folytatott tárgyalásokról a párizsi brit delegációt. (PI Arch. 508/1–65.) A tájékoztató hű képet rajzolt a tanácskozásról, beleértve azokat a kívánságokat is, amelyeket a magyar békecélokkal kapcsolatosan Nagy Ferenc és a küldöttség más tagjai elmondtak. A román békeszerződésbe felveendő nemzetiségi cikkelyről azonban nem tett említést a tájékoztató. 1946. június 22-én a Foreign Office újabb táviratot küldött Bevin külügyminiszternek Párizsba. (PI Arch. 508/1–65.) Ebben az szerepelt, hogy a magyar miniszterelnök kérte, hogy Erdély kérdését ne zárják le. Nagy Ferenc ugyanis reméli, hogy Byrnes külügyminiszter újra felveti azt, s ekkor Bevin támogatóan csatlakozzék hozzá.

807 *Nagy Ferenc:* The Struggle behind the Iron Curtain. 236–237. old.

808 PI Arch. 253/1–61.

809 Mitchell-Carse 1946. június 27-i táviratában azt közölte Bevin külügyminiszterrel, hogy ő ismételten óvta Nagy Ferencet a határkérdésre vonatkozó vágyak „felértékelésétől". Bevin erre június 17-i táviratában azzal reagált, hogy Nagy Ferenc nem tud megszaba-

dulni attól, hogy a moszkvai út után – a kommunistákkal egyetemben – inkorrektül tájékoztatták a magyar közvéleményt, amikor elhitették vele, hogy a Szovjetunió támogatni fogja az Erdélyre vonatkozó magyar igényeket. (PI Arch. 508/1–47.)

[810] Nemzetgyűlés Naplója. II. köt. 460. old.

[811] Uo. 416. old.

[812] Uo. 465. old.

[813] Uo. 515. old.

[814] Uo. 507. old.

[815] A. K. Helm, aki Gascoigne helyébe lépett a budapesti brit politikai misszió élén, 1946. július 29-én tájékoztatta a Foreign Office-t Nagy Ferenc miniszterelnök nemzetgyűlési beszámolójáról. (PI. Arch. 508/1–47.) Többek között azt emelte ki, hogy a miniszterelnök szerint „Nyugaton elismerik Európa ezen térségében a Szovjetunió kezdeményező szerepét". Ezenkívül Helm arról is írt, hogy Nagy Ferenc nem beszélt a kormányküldöttség londoni tartózkodásáról és a szíves fogadtatásról, hanem mindössze arról tett „véletlen említést", hogy Nagy-Britannia szintén visszaszolgáltatja az azonosítható magyar javakat.

[816] PI Arch. 285/2–25.

[817] Már korábban lényegében ugyanezt a felfogást képviselte – más oldalról közelítve meg a problémát – Bibó István is „A magyar demokrácia válsága", majd „A kelet-európai kisállamok nyomorúsága" című és más tanulmányaiban, amelyek különben téves megállapításokat és következtetéseket is tartalmaznak. (*Bibó István:* Harmadik út. Politikai és történeti tanulmányok. Magyar Könyves Céh, London. [A Céh-kiadvány sorozatait szerkeszti: Szabó Zoltán] Nyomatott Rómában, 1960 telén. 30–79., 107–167. old.)

[818] PI Arch. 285/2–20. A memorandum szerzője a szóban forgó dokumentum egyik példányát 1946. július 29-én küldte el Tildy Zoltánnak.

[819] A memorandumhoz csatolt „Függelék"-ben, ahol a szerző pontonként tárgyalja a békekonferencián felmerülő és Magyarországot érintő gazdasági kérdéseket, kénytelen elismerni, hogy a külföldi állampolgárok 30%-os kártalanítását előirányzó szovjet javaslat jóval előnyösebb, mint az amerikai. Továbbá a külföldön lévő magyar követelések és javak sorsa tekintetében is a Szovjetunió javaslata a legkedvezőbb Magyarországra nézve.

[820] PI Arch. 285/2–20.

[821] PI Arch. 253/1–61.

[822] Uo.

[823] PI Arch. 284. f. XIII. cs.

[824] Szabad Nép, 1946. július 31.

[825] *Nagy Ferenc:* The Struggle behind the Iron Curtain. 241. old.

[826] Foreign Relations of the United States. 1946. VI. köt. 318–321. old.

[827] Uo. 323–324. old.

[828] Uo. 324–325. old.

[829] A. K. Helm állítólag azt is közölte Szviridov tábornokkal, hogy lépését nem tartja korrektnek, és egyidejűleg reményét fejezte ki, hogy ilyen egyoldalú akciókra a jövőben nem kerül sor. (PI. Arch. 508/1–47.)

[830] PI Arch. 508/1–74.

[831] Foreign Relations of the United States. 1946. VI. köt. 318–321. old.

[832] Vnyesnaja polityika Szovjetszkovo Szojuza, 1946. god. Dokumenti i matyeriali. 159–164. old.

[833] OL M. 1/IV–131.

[834] Semnalul, 1946. június 13.

[835] Adeverul, 1946. június 13.

[836] Liberalul, 1946. június 13.

[837] Libertatea, 1946. június 13.

[838] OL M. 1/IV–131.

[839] Lásd Libertatea, 1946. június 14.; Adeverul, 1946. június 14.; Drapelul, 1946. június 14.; Semnalul, 1946. június 14.

[840] Lásd Drapelul, 1946. június 16.; Adeverul, 1946. június 16.; Dreptatea, 1946. június 16.

[841] Lásd Semnalul, 1946. június 28.; Adeverul, 1946. június 30.; Timpul, 1946. június 30,; România Libera, 1946. június 30.

[842] OL M. 1/IV-131. – A fentebbi kijelentésekért a *Liberalul* 1946. június 26-i számában támadta is Groza miniszterelnököt. A Groza politikáját és az erdélyi magyarság magatartását ért vádakat elsősorban a Kolozsvárott megjelenő *Igazság*, a kommunista párt magyar nyelvű lapja utasította vissza. (Igazság, 1946. június 30.)

[843] OL M. 1/IV-131.

[844] Lásd Scanteia, 1946. július 11.; Drapelul, 1946. július 11.; Dreptatea Noua, 1946. július 11.; Semnalul, 1946. július 11.; Liberalul, 1946. július 11.; Dreptatea, 1946. július 11.

[845] PI Arch. 508/1-57.

[846] PI Arch. 508/1-58.

[847] PI Arch. 508/1-57.

[848] PI Arch. 508/1-58.

[849] Uo.

[850] PI. Arch. 508/1-68.

[851] PI Arch. 508/1-58.

[852] Vnyesnaja polityika Szovjetszkovo Szojuza, 1946. god. Dokumenti i matyeriali. 154-155. old.

[853] Foreign Relations of the United States. 1946. VI. köt 208-209. old. – K. Roberts pedig a moszkvai brit követség 1946. július 26-i jelentésében számolt be arról, hogy beszélgetést folytatott Masaryk külügyminiszterrel a magyar nemzetiségű lakossági kérdéséről. Ezen a csehszlovák külügyminiszter olyan véleményének adott hangot, hogy ő kész lenne – bizonyos területek átengedése fejében is – „megszabadulni" a magyaroktól. De nyomban hozzátette, hogy ezt – különböző okok miatt – nyilvánosan nem mondhatja el. (PI Arch. 508/1-58.)

[854] OL M. 1/IV-65.

[855] Kis Újság, 1946. július 24. és 31.

[856] Vnyesnaja polityika Szovjetszkovo Szojuza, 1946. god. Dokumenti i matyeriali. 246-258. old.

[857] Isztyorija mezsdunarodnih otnosenij i vnyesnyej polityiki SZSZSZR (1870-1957). 337. old.

[858] Vnyesnaja polityika Szovjetszkovo Szojuza, 1946. god. Dokumenti i matyeriali. 249. old.

[859] *V. M. Molotov:* A külpolitika kérdései. Szikra 1949. 91-92. old.

[860] Uo. 109. old.

[861] Vnyesnaja polityika Szovjetszkovo Szojuza, 1946. god. Dokumenti i matyeriali. 257. old.

[862] *V. M. Molotov:* A külpolitika kérdései. 106. old.

[863] A békekonferencián 53 ajánlást kétharmados és további 41 ajánlást egyszerű szótöbbséggel fogadtak el.

[864] *D. F. Fleming:* The Cold War and its Origins. I. köt. 155. old.

[865] Vnyesnaja polityika Szovjetszkovo Szojuza, 1946. god. Dokumenti i matyeriali. 247. old.

[866] 1946. augusztus 3-i jelentésében A. K. Helm is állást foglalt a magyar békecélokkal kapcsolatosan, és annak a véleményének adott hangot, hogy kisebb határmódosítás és a kisebbségi jogok biztosítása jótékony hatást váltana ki Magyarországon. (PI. Arch. 508/1-47.)

[867] OI Nemzetgyűlés Külügyi Bizottsága 1946. augusztus 3-i ülésének jegyzőkönyve.

[868] OI Nemzetgyűlés Külügyi Bizottsága 1946. augusztus 5-i ülésének jegyzőkönyve.

[869] A szóban forgó csehszlovák területi követelést Kassai Géza etnikai alapon próbálja magyarázni hibás szemléletű és különböző torzításoktól legkevésbé sem mentes írásában. (Lásd: Trianon és Párizs. Kiadja a Magyar-Szovjet Baráti Társaság 1949. 15. old.)

[870] OI Nemzetgyűlés Külügyi Bizottsága 1946. augusztus 5-i ülésének jegyzőkönyve.

[871] PI Arch. 2/15-24.; OL M. 1/IV-77.

[872] Nemzetközi szerződések gyűjteménye 1945-1958. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó 1958. 10. old.

[873] PI Arch. 284. f. XIII. cs.

[874] *Auer Pál:* Fél évszázad. Események, emberek. 267. old.

[875] PI Arch. 508/1-72.

[876] Haladás, 1946. augusztus 8. – A békeelőkészítő albizottság 1946. június 3-i ülésén egyébként Sulyok Dezső is javasolta, hogy Károlyi Mihály legyen a magyar békedelegáció vezetője.

877 A kisgazdapártnak Károlyi Mihállyal szembeni hagyományos elfogultságát jól érzékelteti, hogy még Eckhardt Tibor is azzal az indokkal helyeselte a párt részvételét az Ideiglenes Nemzeti Kormányban: ezzel kizárják a lehetőségét egy Károlyi Mihály által alakítandó kormánynak. (PI Arch. 274/7–216.)

878 Thomas Balogh 1946. augusztus 24-én levélben értesítette W.G. Haytert arról, a magyar kormány felkérte Károlyi Mihályt, hogy utazzék Párizsba és nyújtson segítséget a békecélok képviseletéhez. A Foreign Office vezető munkatársa 1946. augusztus 29-i válaszában azt közölte a fentebbi levél írójával, hogy neki ez ellen nincs kifogása. (PI Arch. 508/1–69.)

869 *Auer Pál:* Fél évszázad. Események, emberek. 290–292. old.

880 PI Arch. 274/4–28.

881 Világégés a XX. században. A második világháború. 594. old.

882 PI Arch. 274/4–28.

883 Szabad Nép, 1946. augusztus 1.

884 A *Szabad Nép* 1946. augusztus 3-i közlései a *Pravda* 1946. augusztus 1-jei számának „Magyarország gazdasági helyzetéről" című cikkén alapultak.

885 Szabad Nép, 1946. augusztus 4.

886 Népszava, 1946. augusztus 4.

887 Népszava, 1946. augusztus 6.

888 Szabad Szó, 1946. augusztus 4.

889 Haladás, 1946. augusztus 8..

890 Világ, 1946. augusztus 13.

891 Kis Újság, 1946. augusztus 1., 2., 3., 4., 5. és 6.

892 Kis újság, 1946. augusztus 4.

893 PI Arch. 274/2–35.

894 PI Arch. 2/15-13.

895 Népszava, 1946. augusztus 9.

896 Kis Újság, 1946. augusztus 6.

897 Kis Újság, 1946. augusztus 8.

898 Kis újság, 1946. augusztus 13.

899 Szabad Nép, 1946. augusztus 13.

900 Kis Újság, 1946. augusztus 14.

901 PI Arch. 2/15–22.

902 OL M. 1/IV–100.

903 Szabad Nép, 1946. augusztus 20.

904 A parlamenti tiltakozás gondolatát 1946. június 3-án a békeelőkészítő albizottság tagjai is magukévá tették. Ebben az esetben tehát nem egyszerűen polgári ellenzéki kezdeményezésről volt szó. A baloldali pártok azonban feltehetőleg időközben olyan elhatározásra jutottak, hogy nem vesznek részt ebben az akcióban, de nem is tiltakoznak ellene. (Nemzetgyűlés Naplója. II. köt. 922–952. old.)

905 1946. augusztus 14-én Nagy Ferenc Gyöngyösi külügyminiszterhez intézett üzenetében ismét felvetette, hogy „időben közöld velünk, ha itt valami demonstrációnak szükségét érzed". (OL M. 1/IV–76.)

906 Nemzetgyűlés Naplója. II. köt. 927. old.

907 Kis újság, 1946. augusztus 9.

908 Szabad Nép, 1946. augusztus 11.

909 Szabad Nép, 1946. augusztus 13.

910 Hungary and the Conference of Paris. Vol. IV. Published by the Hungarian Ministry for Foreign Affairs University Press. 1947. Budapest 1–3. old.

911 A párizsi békekonferenciára kiküldött brit delegáció 1946. augusztus 14-én táviratban számolt be a Foreign Office-nak a román és a magyar képviselő felszólalásairól. (PI Arch. 508/1–43.) A távirat azt emelte ki, hogy G. Tătărescu jóvátételt igényelt Magyarországtól, és egészen biztos volt abban, hogy Erdély Romániánál marad. Ezzel szemben Gyöngyösi János a nemzetiségi jogok megadásának és a csehszlovák kitelepítési igény elutasításának szükségességét hangsúlyozta. Ezenkívül a távirat megemlítette azt is, hogy a magyar külügyminiszter igényt jelentett be Erdély olyan részére, ami szerinte valójában nem is tartozik a történelmi Erdély területéhez. Javasolta továbbá azt is, hogy a békekonferencia

kezdeményezze a kétoldalú tárgyalásokat, s ha ezek nem vezetnének eredményre, nemzetközi bizottságot küldjenek ki a helyszínre a vitás kérdések tisztázása érdekében. A brit delegáció 1946. augusztus 15-i távirati jelentése azonban már arról is említést tett, hogy a magyar külügyminiszter beszéde szükségtelenül agresszív, panaszos és siránkozó volt, s nagyon hajlott arra, hogy a szlovák visszaélésekre koncentráljon. (PI. Arch. 508/1–72.)

912 Ennek ellenére mind a *Kis Újság*, mind a *Szabad Nép* úgy értékelte Gyöngyösi külügyminiszternek a békekonferencia plénumán elhangzott beszédét, mintha az valójában kedvező visszhangot váltott volna ki. A *Kis Újság* egyenesen az alábbi címmel tudósított róla: „Kedvező visszhangja van a béketértekezleten elhangzott magyar nyilatkozatnak". (Kis Újság, 1946. augusztus 17.) Ezt a feltételezést azonban a szovjet sajtó véleménye inkább cáfolta, semmint megerősítette. (Pravda, 1946. augusztus 15.) De nem támasztotta alá a Gyöngyösi beszédének állítólagos kedvező visszhangjáról alkotott véleményt a *Szabad Nép* angol sajtószemléje sem. A *Times* ugyanis arról írt, hogy a magyar–román területi vita Európa szempontjából sokkal kevésbé lényeges, mint a bolgár–görög kérdés, mert az előbbi közvetlenül nem érinti a nagyhatalmak érdekeit. (Szabad Nép, 1946. augusztus 17.) Ezzel szemben a *Népszava* azt a következtetést vonta le a békekonferencia plénumán elhangzottakból, hogy nemigen lehet igazságos békére számítani, mert a felelősség megállapítása egyoldalú és elfogult, s a fasizmus bűneiért csak a magyar demokráciát büntetik. (Népszava, 1946. augusztus 18.)

913 Pravda, 1946. augusztus 15.

914 Pravda, 1946. augusztus 16.

915 Gustav Husák a felkelés katonai helyzetéről a következőket állapítja meg: „A felkelés első napjaiban elvesztettük Nyugat-Szlovákiát (Zsolnától), az egész Vág völgyét, azután Kelet-Szlovákiát is, a németek pedig nyugatról, északról és keletről támadták a felkelés területét. Egyedül a déli, a magyarországi határ volt nyugodt." (Tanúságtétel a szlovák nemzeti felkelésről, 218. old.)

916 Pravda, 1946. augusztus 16.

917 Szabad Nép, 1946. augusztus 17.

918 Vnyesnaja polityika Szovjetszkovo Szojuza, 1946. god. Dokumenti i matyeriali. 234–236. old.

919 A magyar területi és politikai bizottságnak az Amerikai Egyesült Államok, Nagy-Britannia, a Szovjetunió, Franciaország, Belorusszia, Ukrajna, Csehszlovákia, Jugoszlávia, Ausztrália, a Dél-afrikai Unió, India, Kanada és Új-Zéland képviselője lett a tagja. A balkáni gazdasági bizottságnak pedig a fentieken kívül még Görögország képviselője. (Szabad Nép, 1946. augusztus 10.)

920 Csehszlovákia képviselőjét a magyar békedelegáció kérésére felmentették ezen megbízatás alól.

921 OI Nemzetgyűlés Külügyi Bizottsága 1946. november 8-i ülésének jegyzőkönyve.

922 A békekonferencia titkársága 1946. augusztus 19-én 20 órakor közölte Gyöngyösi külügyminiszterrel, hogy az írásbeli észrevételeket, javaslatokat másnap éjfélig lehet benyújtani. Az erről szóló írásbeli értesítést egyébként augusztus 21-én reggel kapta meg a magyar békedelegáció vezetője. Az írásbeli észrevételek benyújtása előtt Auer Pál közölte – a csehszlovák követelésekkel kapcsolatosan – a brit delegáció egyik vezetőjével, hogy Magyarország örömmel fogadná azt is, ha csak nagyon kis területet ajánlanának fel neki. A brit diplomata szerint J. Masaryk erre hajlani is látszik, de Clementisnek és a szlovákoknak más a véleményük. Az Egyesült Államok delegációja szintén abban látná a kedvező megoldás lehetőségét, ha a csehszlovákok is engedményt tennének. (PI Arch. 508/1–72.) Helm 1946. augusztus 16-án tolmácsolta a Foreign Office-nak a magyar miniszterelnök azon kérését, hogy Nagy-Britannia nyújtson segítséget a magyar békefeltételek enyhítéséhez. (PI Arch. 508/1–69.)

923 PI Arch. 283/7–108.

924 Kis Újság, 1946. augusztus 29.

925 Szabad Nép, 1946. augusztus 30.

926 *Auer Pál:* Fél évszázad. Események, emberek. 299–302. old. – Ez többek között Szatmárnémetit, Nagykárolyt, Nagyváradot, Nagyszalontát és Aradot foglalta magában.

927 Szabad Nép, 1946. szeptember 3.

[928] OI Nemzetgyűlés Külügyi Bizottsága 1946. november 8-i ülésének jegyzőkönyve.; Szabad Nép, 1946. szeptember 4.
[929] Szabad Nép, 1946. szeptember 5.; Kis Újság 1946. szeptember 5. és 7.
[930] Kis Újság, 1946. szeptember 7.
[931] Ausztrália képviselője egyébként nem tette magáévá a magyar javaslatokat. Mindössze ahhoz ragaszkodott, hogy az utóbbi indítványát jegyzőkönyvbe vegyék. Ezt a bizottság tudomásul vette. Így természetesen Auer Pál előterjesztésének az érdemi megvitatására nem kerülhetett sor.
[932] Kis Újság, 1946. szeptember 8.
[933] OI Nemzetgyűlés Külügyi Bizottsága 1946. szeptember 12-i ülésének jegyzőkönyve.
[934] Szabad Nép, 1946. szeptember 7.
[935] OL M. 1/IV–62.
[936] Uo.
[937] Pravda, 1946. szeptember 13.
[938] Uo.
[939] Az albizottságnak Ausztrália, Kanada, Új-Zéland, Ukrajna, valamint Csehszlovákia képviselője lettek a tagjai.
[940] Szabad Nép, 1946. szeptember 11.
[941] PI Arch. 508/1-72.
[942] Uo. – A Foreign Office álláspontjának újbóli kifejtésében valószínűleg a prágai brit követ 1946. augusztus 30-i távirata is szerepet játszott. Philip Nichols ugyanis, amellett hogy becsmérelte Magyarországot, azzal az érvvel próbálta a Foreign Office-t a csehszlovák követelések számára megnyerni, hogy leginkább a csehek és a szlovákok állnak ellen a Szovjetunió európai befolyása növekedésének.
[943] Szabad Nép, 1946. szeptember 21.
[944] Szabad Nép, 1946. szeptember 24. – A csehszlovák területi követelés teljesítése egyébként több szempontból is érzékenyen érintette volna Magyarországot. A Konstantinápoly–Budapest–Bécs nemzetközi jelentőségű műútnak kb. 20 km-es szakasza a vitatott területen haladt át. A vasúti közlekedés tekintetében pedig Hegyeshalom nemcsak osztrák, hanem csehszlovák viszonylatban is határállomássá vált volna. A Magyarországot Nyugat-Európával összekötő távkábelhálózat és a mérővezeték-rendszer egy része szintén idegen állam területére került volna. A rajkai zsilip elvesztése viszont azt jelentette volna, hogy a Szigetköz, 130 községével egyetemben, bármikor elárasztható vagy kiszáríthető. Mindehhez járult az érintett, mintegy 260 km^2-es terület katonai jelentősége, amely révén Csehszlovákia igen előnyös helyzetet biztosíthatott a maga számára Magyarországgal szemben. A fentiek alapján tehát joggal állapítható meg, hogy a csehszlovák területi követelés hátterében a valóságban döntően katonai, hatalmi szempontok húzódtak meg. (OL M. 1/IV–100.)
[945] Szabad Nép, 1946. szeptember 26.
[946] Kis Újság, 1946. szeptember 26.
[947] Szabad Nép, 1946. szeptember 28.
[948] A békekonferencia Dunacsun, Horvátjárfalu és Oroszvár átengedését szentesítette.
[949] OL. M. 1/IV–26.
[950] Vladimir Clementis 1943-ban Londonban megjelent munkájában egyébként többek között még a következőket írja a magyar nemzetiségű lakosság magatartásáról: „Bárki, aki ismerte a München előtti Szlovákia magyar járásait, tudhatta, hogy milyen különbség van közöttük és a Szudéta-vidékiek között. A magyar munkások és parasztok többsége nemcsak értékelte azt a politikai és kulturális haladást, amelyet a köztársaság hozott számukra, hanem ezek az osztályok világosan látták Csehszlovákia helyzetét Európában, jelentőségét, és azt a reménységet, amelyet ez az állam jelentett a magyarországi osztálytársaik számára, tehát az egész magyar nemzet számára." (Idézi *Arató Endre:* Tanulmányok a szlovákiai magyarok történetéből, 1918–1975. 336. old.)
[951] Nem egészen ilyen megfogalmazásban, de lényegében Kardelj is ezt az álláspontot fejtette ki a bizottság egyik korábbi ülésén elhangzott felszólalásában. (Pravda, 1946. szeptember 15.)
[952] OL M. 1/IV–62 – Szegedy-Maszák követ kimutatta, hogy Magyarországon az 1930. évi népszámlálás adatai szerint 104 819 szlovák élt, ugyanakkor Csehszlovákiában a magya-

rok száma – csehszlovák adatok alapján – 652 000 volt. Magyarországon – Clementis állításával ellentétben – km²-ként nem 67,9, hanem 100 ember él, vagyis jóval több, mint Szlovákiában.

953 Hungary and the Conference of Paris. Vol. IV. Published by the Hungarian Ministry for Foreign Affairs University Press, 1947. Budapest. 35–47. old.

954 Kis Újság, 1946. szeptember 22.

955 Pravda, 1946. szeptember 22.

956 OL M. 1/IV–62.

957 Pravda, 1946. szeptember 25.

958 OL. M. 1/IV–62.

959 PI Arch. 508/1–72.

960 Uo.

961 Hungary and the Conference of Paris. Vol. IV. Published by the Hungarian Ministry for Foreign Affairs University Press, 1947. Budapest 89–94. old.

962 OL M. 1/IV–62.

963 Uo.

964 Nemzetközi szerződések gyűjteménye, 1945–1958. 64. old.

965 OL M. 1/IV–62.

966 Uo.

967 OL M. 1/IV–7.

968 OI Nemzetgyűlés Külügyi Bizottsága 1946. november 8-i ülésének jegyzőkönyve.

969 Szabad Nép, 1946. augusztus 23.

970 Gyöngyösi külügyminiszter tájékoztatása szerint a békeszerződés-tervezet 22. cikkénél a magyar békeküldöttség azt kérte, hogy a vasúti gördülőanyag visszaszolgáltatásakor a kölcsönösség elvét mondja ki a békekonferencia, s e kérdés rendezésére hívjanak össze nemzetközi konferenciát. A 23. cikkhez, konkrétabban a szövetségesek tulajdonában esett károk megtérítése ügyében pedig azt javasolta, hogy Magyarország felelőssége a magyar kormányok és szerveik által okozott károkra vonatkozóan ne terjedjen túl 1944. március 19-én, tehát ne lépje túl a magyar szuverenitás megszűnésének napját. Ebben a kérdésben egyébként a magyar békedelegáció csatlakozott a Szovjetunió álláspontjához, amely a kártérítés mértét 33%-ban kívánta megállapítani. Ugyanezen cikkel kapcsolatosan arra az esetre, ha a Duna–Száva–Adria Vasúttársaság köztörvényhitelezőinek ügyét a szovjet indítvány ellenére mégis a békeszerződés keretében kívánnák tárgyalni, a magyar fél azt javasolja, hogy ebben a kérdésben ugyancsak külön nemzetközi értekezlet döntsön. A 25. cikknél, amely a szövetséges és társult hatalmak területén lévő magyar javak felszámolásáról szól, szintén a szovjet javaslatot fogadja el a magyar békedelegáció, mert egyedül az biztosította volna Magyarország korlátlan rendelkezését a szóban forgó javak felett. A Németországgal és volt szövetségeseivel szemben fennálló magyar igényekről szóló 26. cikkel kapcsolatosan szintén a szovjet álláspontot támogatta a magyar békedelegáció, mert az szabad rendelkezési jogot kíván biztosítani Magyarországnak. (OI Nemzetgyűlés Külügyi Bizottsága 1946. november 8-i ülésének jegyzőkönyve.) Faragó László gazdasági főmegbízott – a sajtónak adott nyilatkozatában – a magyar módosító indítványok közül azt tartotta a legfontosabbnak, amely szerint csak a magyar kormányok cselekedete vagy mulasztása miatt elpusztult javak megtérítését javasolta, nem pedig általában a háborús cselekmények következtében elszenvedett károkat. Ha viszont ez nem találna elismerésre, akkor a szovjet indítvány elfogadását célszerű kérni, mert az a károk 1/3 részének megtérítésére kötelezné csak Magyarországot. (Szabad Nép, 1946. augusztus 23.)

971 OL M. 1/IV–178.

972 Románia Észak-Erdély átmeneti birtoklásával, a Magyarország által okozott háborús károkkal és a trianoni békeszerződés egyes rendelkezéseinek végre nem hajtásával összefüggésben támasztott anyagi igényeket. A román békedelegáció kifejezetten arra törekedett – Gyöngyösi külügyminiszter kifejezésével élve –, hogy „Magyarországgal szemben a győztes helyzetébe kerüljön". A konkrét román követeléseket a békekonferencia nem fogadta el. Románia mégis bizonyos fokig haszonélvezője lett a magyar békerendezésnek, hiszen Magyarországot kötelezték az Egyesült Nemzetek vagyonában Észak-Erdélyben keletkezett károk megtérítésére. Továbbá a békekonferencia magáévá tette azt a

francia módosító indítványt is, hogy Magyarország lehetőleg megkönnyíti – ésszerű tarifák alkalmazása mellett – szomszédai átmenő vasúti forgalmát. A jugoszláv és a lengyel módosító indítványok közül az jelentette Magyarországra nézve a legnagyobb terhet, amely szerint, ha a magyar kormány nem lenne képes az elhurcolt vagy a területükön lefoglalt javakat visszaszolgáltatni az érdekelt államoknak, akkor azokért teljes kártérítést köteles fizetni. Csehszlovák indítványra a békeszerződésbe felvett új rendelkezések közül a 21. cikk elvileg kimondja, hogy a bécsi döntés semmissé nyilvánításával az államok és jogi személyek között kötött pénzügyi és biztosítási szerződések is érvényüket vesztik, azzal, hogy a két érdekelt állam a részletek tekintetében köteles megállapodást kötni egymással. A 22. cikknél Csehszlovákia elérte annak kimondását, hogy a régészeti, történeti és művészeti tárgyak esetében – ha azok természetes állapotukban nem lelhetők fel Magyarországon – lehetőleg azonos értékű és jellegű tárgyat kell helyettük a magyar kormánynak kiszolgáltatnia. A 23. cikknél megállapított határidőt 1938. november 2-ára módosították, és ezzel egyidejűleg mindazokat az átruházásokat hatálytalanították, amelyek ez után az idő után csehszlovák és magyar állampolgárok között – kényszer alkalmazásával – jöttek létre. Mindehhez járult még Csehszlovákia részéről annak leszögezése is, hogy rá nézve a magyar jóvátétel határidejének 6 évről 8 évre történő módosítása nem vonatkozik. (OI Nemzetgyűlés Külügyi Bizottsága 1946. november 8-i ülésének jegyzőkönyve.)

973 Vnyesnaja polityika Szovjetszkovo Szojuza, 1946. god. Dokumenti i matyeriali. 295–353. old.; *V. M. Molotov:* A külpolitika kérdései. 145–189. old.

974 Az Egyesült Államok javaslatát Kanada, Ausztrália, Új-Zéland és a Dél-afrikai Unió képviselője támogatta a bizottságban.

975 A szóban forgó kérdéssel és a gazdasági információk szolgáltatásával kapcsolatosan a békekonferencia ideje alatt és utána is több jegyzékváltásra került sor – részben a SZEB-en keresztül – az Egyesült Államok és a Szovjetunió kormányai között. (Foreign Relations of the United States. 1946. VI. köt. 333–356. old.)

976 Kis Újság, 1946. szeptember 27.

977 Szabad Nép, 1946. október 5.

978 Pravda, 1946. október 4.

979 Szabad Nép, 1946. október 5.

980 Kis Újság, 1946. október 10.

981 OI Nemzetgyűlés Külügyi Bizottsága 1946. november 8-i ülésének jegyzőkönyve.

982 Szabad Nép, 1946. október 1.

983 PI Arch. 274/4–28.

984 Foreign Relations of the United States. 1946. VI. köt. 332–333. old.

985 *Nagy Ferenc:* The Struggle behind the Iron Curtain. 273. old.

986 OL M. 1/IV–64.

987 OI Nemzetgyűlés Külügyi Bizottsága 1946. november 8-i ülésének jegyzőkönyve.

988 A kisgazdapárti sajtó szintén tudósított az eseményről „Magyarország és Jugoszlávia megegyezett a lakosságcsere ügyében." (Kis Újság, 1946. szeptember 15.)

989 Szabad Nép, 1946. szeptember 25.

990 OL M. 1/IV–178.

991 PI Arch. 274/1–28.

992 Szabad Nép, 1946. október 5.

993 Pravda, 1946. október 14.

994 Pravda, 1946. október 13. és 14.

995 Szabad Nép, 1946. október 15.

996 Kis Újság, 1946. október 19.

997 Ettől az értékeléstől gyökeresen különbözik az a vélemény, amelyet Nagy Ferenc néhány évvel később, már külföldön fejtett ki a békekonferenciáról: „További néhány napos párizsi tartózkodás után azzal a benyomással távoztam, hogy a békekonferencia csak fikció. Nem vált valóra az Atlanti Charta szelleme és azok az ideálok, jobb jövő talpkövei, amelyek az emberiséget a háború alatt bátorították, nem valósult meg. A békekonferencia csak megáldotta a nagyhatalmak között kötött véletlen egyezményeket – azokat az egyezményeket, amelyek abból a hitből származtak, hogy a további tárgyalások haszontalanok.

Kétségtelen, zordan bántak az emberiséggel." (*Nagy Ferenc:* The Struggle behind the Iron Curtain. 273–274. old.)

998 Kis Újság, 1946. október 19.

999 OI Nemzetgyűlés Külügyi Bizottsága 1946. november 8-i ülésének jegyzőkönyve.

1000 Ennek egyik okára A. K. Helm mutatott rá 1946. november 22-i jelentésében, amikor a Foreign Office-nak beszámolt arról, hogy a magyarok „már nem várnak Párizstól méltányosságot". (PI Arch. 508/1–61.)

1001 Isztorija mezsdunarodnih otnosenyij i vnyesnyej polityiki SZSZSZR (1870–1957). 340–341. old.

1002 *Kende István:* Forró béke – hidegháború. 91. old.

1003 Isztorija mezsdunarodnih otnosenyij i vnyesnyej polityiki SZSZSZR (1870–1957). 341. old.

1004 OI Nemzetgyűlés Külügyi Bizottsága 1947. január 30-i ülésének jegyzőkönyve.

1005 Nemzetgyűlés Naplója. V. köt. 7. old.

1006 A magyar külügyminiszter még 1946. november 24-én „nyílt táviratban" hozta a Külügyminiszterek Tanácsának tudomására, hogy amennyiben a békeszerződés a párizsi békekonferencia által elfogadott szövegezésben válnék véglegessé, számolni lehet a magyar valuta s általában a gazdasági élet teljes összeomlásával. (OL M. 1/IV–10.)

1007 Szabad Nép, 1947. február 11.

1008 OL M. 1/IV–15.

1009 Pravda, 1947. február 11.; Izvesztyija, 1947. február 19.

1010 PI Arch. 283/31–70.

1011 PI Arch. 283/31–76.

1012 *Várkonyi Péter:* Magyar–amerikai kapcsolatok 1945-1948. 152. és 256–257. old.

1013 PI Arch. 508/1–87.

1014 PI Arch. 508/1–80.

1015 PI Arch. 508/1–81.

1016 PI Arch. 508/1–74.

1017 Politikai és Gazdasági Tájékoztató. Független Kisgazda-, Földmunkás- és Polgári Párt Propaganda Osztályának kiadványa. Budapest 1947. március 12.

1018 Kovács Bélát, a kisgazdapárt főtitkárát a szovjet katonai hatóságok 1947. február 25-én tartóztatták le. (Izvesztyija, 1947. február 27.)

1019 Politikai és Gazdasági Tájékoztató. Budapest 1947. március 12.

1020 Így 1946. december végén Nagy Ferenc miniszterelnök még azt közölte Helmmel, hogy a köztársaság-ellenes összeesküvőkkel kapcsolatos vádak „nem teljesen alaptalanok". (PI Arch. 508/1–91.)

1021 Szviridov a szóban forgó jegyzéket egyidejűleg Edgcumbe tábornoknak, a SZEB brit képviselőjének is megküldte, aki 1947. március 7-én kérte a Weems tábornok által indítványozott vizsgáló bizottság kiküldését.

1022 Politikai és Gazdasági Tájékoztató. Budapest 1947. március 20.

1023 Uo.

1024 Szabad Nép, 1947. március 23.

1025 Edgcumbe és Szviridov tábornokok jegyzékváltását mind a *Szabad Nép,* mind a *Kis Újság* nyilvánosságra hozta 1947. március 23-án.

1026 The New York Times,1947. február 27.; *D. F. Fleming:* The Cold War and its Origins I. köt. 271-275. old.

1027 Ezek közé lehet sorolni tulajdonképpen az UNRRA budapesti irodájának 1947. március 31-én történt bezárását is.

1028 A *Daily Mail* 1947. március 10-i számában arról írt, hogy Washington kétségkívül új és kitartó ellenállást fog kifejteni az ellen, hogy Magyarországon a kommunisták hatalomra kerüljenek. Ugyanakkor a kisgazdapártnak szemére vetette a lap, hogy hónapok óta „sírtak", mert a Nyugat nem segíti őket, most viszont segítséget kaptak és még mindig „elbújnak az asztal alá". A *Sunday Times* úgy értékelte március 9-i számában az amerikai–szovjet jegyzékváltást, hogy a Szovjetunió diplomáciai győzelmet aratott az amerikai tiltakozás elvetésével, hiszen az Egyesült Államok erőteljes fellépése ellenére a kisgazdapárt aláveti magát a „szovjet szeszélyeknek". Ezek után a *Sunday Times* számára – mint

írta – az sem keltene meglepetést, ha Magyarország jegyzékben kérné fel az Egyesült Államokat, hogy „legyen szíves, és törődjön a maga dolgával". A *Daily Telegraph* szintén úgy vélekedett, hogy a tiltakozó jegyzékek kevés eredménnyel jártak, s helyettük inkább gazdasági segítséget javasolt annak érdekében, hogy Magyarország megtalálhassa a Nyugathoz „visszavezető" utat. Hasonlóan ítélte meg a helyzetet 1947. március 16-i számában az *Observer* is. A francia *L'Aurore* viszont március 18-i számában a Magyarországgal kapcsolatos amerikai lépéseket már kifejezetten a Truman-féle külpolitikával hozta összefüggésbe. Lényegében ugyanez volt a véleménye a *Journal de Genève* című svájci lapnak is, amely azt hangsúlyozza, hogy az „ugy" túlnő Magyarország keretein, s benne a Kelet és a Nyugat ellentéte nyilatkozik meg.

1029 Ekkor Schoenfeld állítólag azt közölte vele, hogy az Egyesült Államok részéről csak gazdasági segítségre számíthat. (Foreign Affairs, 1948. április.)

1030 *Nagy Ferenc:* The Struggle behind the Iron Curtain. 373. old.

1031 *Várkonyi Péter:* Magyar–amerikai kapcsolatok 1945–1948. 111. old.

1032 *Nagy Ferenc:* The Struggle behind the Iron Curtain. 404. old.

1033 *Jemnitz János:* A Magyarországi Szociáldemokrata Párt kulpolitikai irányvonalának alakulásához (1945–1948). Történelmi Szemle, 1965. 2–3. sz. 133–200. old.

1034 A Magyar Kommunista Párt és a Szociáldemokrata Párt határozatai 1944–1948. 404. old. – Ugyanakkor a kongresszus külön határozatban is foglalkozott a szociáldemokrata pártok nemzetközi kapcsolatainak szorosabbá tételével.

1035 Szabad Nép, 1947. március 11.

1036 PI Arch. 283/12–6.

1037 PI Arch. 2/15–68.

1038 Szabad Szó, 1947. március 12.

1039 PI Arch. 274/2–37.

1040 Szabad Nép, 1947. március 14.

1041 Nemzetgyűlés Naplója. VII. köt. 6. old.

1042 Uo. 23. old.

1043 Uo. 35. old.

1044 Uo. 46. old.

1045 Uo. 24–25. old.

1046 Uo. 55. old.

1047 OL M. 265/1.

1048 PI Arch. 284. f. XIII. cs.

1049 PI Arch. 274/3–80.

1050 PI Arch. 285/1–5.; 285/1–10.

1051 Matthews, az Egyesült Államok Külügyminisztériuma európai osztályának vezetője május közepén közölte Szegedy-Maszák Aladárral, hogy az amerikai kormány aggodalommal figyeli a magyar belpolitika fejlődését, de még nem adta fel a reményt, hogy a román vagy a bolgár helyzet elkerülhető lesz Magyarország esetében. Ígéretet tett arra is, hogy a „Truman-doktrína értelmében újabb magyar belpolitikai krízis esetén ismét fellépnek, de természetesen nem görög–török mintára, mert erre nincs lehetőség. A lehetőség keretein belül azonban mindent megtesznek. . ." (PI Arch. 274/20–110.) Matthews egyébként arról is tájékoztatta Szegedy-Maszákot, hogy a Schonfeldet felváltó Chapin követ nemcsak új instrukciókkal, de „új módszerekkel is" érkezik állomáshelyére, Budapestre.

1052 *Nagy Ferenc:* The Struggle behind the Iron Curtain. 294. old.

1053 Kis Újság, 1947. május 30.

1054 A Nemzetgyűlés Politikai Bizottsága 1947. május 31-i ülésén foglalt állást a Dinnyés-kormány kinevezése ügyében. (OI Nemzetgyűlés Politikai Bizottsága 1947. május 31-i ülésének jegyzőkönyve.)

1055 Új Látóhatár, 1978. március 15. 480–495. old.

1056 *Sík Endre:* Egy diplomata feljegyzései. Kossuth Könyvkiadó 1966. 162–163. old.

1057 *D. F. Fleming:* The Cold War and its Origins. 310. old.

1058 Nemzetgyűlés Naplója. VII. köt. 771. old.

1059 Uo. 772. old.

[1060] PI Arch. 283/12–6.
[1061] *Várkonyi Péter:* Magyar–amerikai kapcsolatok 1945–1948. 119. old.
[1062] Szabad Nép, 1947. június 17. – A lap ugyanezen számában közölte mind az amerikai, mind a szovjet válaszjegyzék szövegét.
[1063] PI Arch. 253/1–137.
[1064] Kis Újság, 1947. június 19.
[1065] PI Arch. 274/12–35.
[1066] OI Nemzetgyűlés Külügyi Bizottsága 1947. június 16-i ülésének jegyzőkönyve.
[1067] Nemzetgyűlés Naplója. VIII. köt. 3. old.
[1068] Uo. 14. old.
[1069] Uo. 21. old.
[1070] Nagy Imre, az MKP kijelölt vezérszónoka betegségére hivatkozva lemondta felszólalását. Farkas Ferenc viszont felszólalása idejére „elfelejtett" megjelenni a Nemzetgyűlésben.
[1071] Nemzetgyűlés Naplója. VIII. köt. 198. old.
[1072] A kisgazdapártból kilépett vagy eltávolított, de működő ellenzéki pártokhoz nem csatlakozott képviselők „pártonkívüliként" vettek részt és szólaltak fel a ratifikációs vitában.
[1073] Nemzetgyűlés Naplója. VIII. köt. 30. old.
[1074] Uo. 147–148. old.
[1075] Uo. VIII. köt. 128. old.
[1076] *Nemes Dezső:* A hazafiság kérdése és a jobboldali jelenségek. Szikra 1955. 42–43. old. – A Dinnyés-kormány 1947. július 1-jén elutasította a Marshall-segéllyel foglalkozó párizsi értekezleten való részvételt, és álláspontját az MTI-nek adott hivatalos nyilatkozatában többek között a következőkkel indokolta: „Magyarország pedig nem vehet részt olyan tárgyaláson, amelynek kérdésében a nagyhatalmak nem egységesek, és amelyen nem vesznek részt valamennyien." (Szabad Nép, 1947. július 11.)
[1077] A Szovjetunió Legfelsőbb Tanácsának Elnöksége 1947. augusztus 29-én ratifikálta a magyar békeszerződést, amely 1947. szeptember 15-én lépett életbe. (Magyar–szovjet kapcsolatok 1945–1948. 226. old.)
[1078] *Balogh Sándor:* Parlamenti és pártharcok Magyarországon 1945–1947. Kossuth Könyvkiadó 1975. 525. old.
[1079] *Bölöny József:* Magyarország kormányai 1848–1975. Akadémiai Kiadó 1978. 95. old.
[1080] Szabad Nép, 1947. szeptember 7.
[1081] Az értekezlet 1947. szeptember 22–27-én volt a lengyelországi Wrocław közelében fekvő Szklarska Poreba helységben.
[1082] A Kommunista és Munkáspártok Tájékoztató Irodájának határozatai. Szikra 1950. 7–8. old.
[1083] *Lipkovics Károly:* A népi demokratikus átalakulás és a szocialista fejlődés kezdeteinek nemzetközi feltételei. Történelmi ismeret – történelmi tudat. Kossuth Könyvkiadó 1984. 47–48. old.
[1084] *Kende István:* Forró béke – hidegháború, 114. old.
[1085] Szabad Nép, 1947. október 1. és 2.
[1086] Szabad Nép, 1947. október 3.
[1087] Az 1947. évi szeptember hó 16-ára összehívott Országgyűlés Naplója. Hiteles kiadás. Az Athenaeum Irodalmi és Nyomdai Részvénytársulat Könyvnyomdája. Budapest 1948. 1. köt. 30. old.
[1088] Uo. 45. old.
[1089] Uo. 46. old.
[1090] Uo. 57. old.
[1091] Uo. 251. old.
[1092] Uo. 206. old.
[1093] Uo. 225. old.
[1094] Uo. 109. old.
[1095] Uo. 115. old.
[1096] Uo. 275. old.
[1097] Az 1947. évi szeptember hó 16-ára összehívott Országgyűlés Irományai. Hiteles kiadás. Az Athenaeum Irodalmi és Nyomdai Részvénytársulat nyomása. Budapest 1948. I. köt. 126., 260. és 270. old.

[1098] *Ránki György:* Magyarország gazdasága az első 3 éves terv időszakában (1947–1949). Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó 1963. 193. old.
[1099] A szláv államoknak – Bulgáriát kivéve – a Szovjetunióval már a második világháború befejező szakaszától, illetőleg közvetlenül a befejezése utántól voltak barátsági szerződéseik.
[1100] Szabad Nép, 1947. október 16.
[1101] Szabad Nép, 1947. december 9.
[1102] Az 1947. évi szeptember hó 16-ára összehívott Országgyűlés Irományai. I. köt. 241. old.
[1103] Ennek az előírásnak Magyarország szempontjából csupán elméleti jelentősége volt, hiszen a szóban forgó szerződésben vállalt először kötelezettséget.
[1104] Az 1947. évi szeptember hó 16-ára összehívott Országgyűlés Irományai. I. köt. 242. old.
[1105] Szabad Nép, 1947. december 9.
[1106] Pravda, 1947. december 10.
[1107] Isztorija mezsdunarodnih otnosenyij i vnyesnyej polityiki SZSZSZR (1870–1957). 370–371. old.
[1108] *Kende István:* Forró béke – hidegháború. 128. old.
[1109] Szabad Nép, 1948. január 1.
[1110] Az 1947. évi szeptember hó 16-ára összehívott Országgyűlés Naplója. Hiteles kiadás. Az Athenaeum Irodalmi és Nyomdai Részvénytársulat Könyvnyomdája. Budapest 1948. II. köt. 327. old.
[1111] Uo. 368–369. old.
[1112] Uo. 369–370. old.
[1113] Uo. 370. old.
[1114] Uo. 381. old.
[1115] Groza Péter emlékére. Válogatta és szerkesztette Sípos Attila. Kossuth Könyvkiadó 1984. 80–83. old.
[1116] *Lipcsey Ildikó:* A Romániai Magyar Népi Szövetség 1944–48. Történelmi Szemle, 1985. 1. sz. 111–112. old.
[1117] PI Arch. 283/31–59.; 283/31–82.
[1118] *Lipcsey Ildikó:* A Romániai Magyar Népi Szövetség 1944–48. 113. old.
[1119] Szabad Nép, 1948. január 25.
[1120] Az 1947. évi szeptember hó 16-ára összehívott Országgyűlés Irományai. I. köt. 459. old.
[1121] Szabad Szó, 1948. január 25.
[1122] Szabad Nép, 1948. január 24.
[1123] Pravda, 1948. január 25.
[1124] Az 1947. évi szeptember hó 16-ára összehívott Országgyűlés Naplója. II. köt. 653. old.
[1125] Uo. 654. old.
[1126] Uo. 665. old.
[1127] Uo. 656. old.
[1128] Magyar–szovjet kapcsolatok 1945–1948. 248. old.
[1129] Uo. 253–254. old.
[1130] A szovjet–román barátsági, együttműködési és kölcsönös segítségnyújtási szerződést 1948. február 4-én írták alá Moszkvában.
[1131] A szovjet–bolgár barátsági, együttműködési és kölcsönös segítségnyújtási szerződést 1948. március 19-én Moszkvában írták alá.
[1132] Az 1947. évi szeptember hó 16-ára összehívott Országgyűlés Naplója. I. köt. 1014. old.
[1133] PI Arch. 283/10–333.
[1134] Magyar–szovjet kapcsolatok 1945–1948. 242–243. old.
[1135] Uo. 244. old.
[1136] Uo. 245. old.
[1137] Szabad Nép, 1948. január 20.
[1138] Szabad Nép, 1948. január 30.
[1139] Magyar–szovjet kapcsolatok 1945–1948. 248. old.
[1140] Vnyesnaja polityika Szovjetszkovo Szojuza, 1948. god. Dokumenti i matyeriali. Csaszty pervaja. Goszudarsztvennoje izdatyelsztvo polityicseszkoj lityeraturi. Moszkva 1950. 127. old.
[1141] Az 1947. évi szeptember hó 16-ára összehívott Országgyűlés Irományai. I. köt. 107. old.

[1142] Az 1948. március 17-i brüsszeli szerződés, amelyet Nagy-Britannia, Franciaország és a Benelux-államok képviselői írtak alá, még szintén tartalmazta a német agressziós politika felújítására vonatkozó utalást. (Nemzetközi Szerződések 1945–1982. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó–Gondolat Könyvkiadó 1985. 146. old.)

[1143] A Szovjetuniónak Nagy-Britanniával és Franciaországgal volt érvényes barátsági, együttműködési és kölcsönös segítségnyújtási szerződése.

[1144] Vnyesnaja polityika Szovjetszkovo Szojuza, 1948. god. Dokumenti i matyeriali. Csaszty pervaja. 130. old.

[1145] Az 1947. szeptember hó 16-ára összehívott Országgyűlés Naplója. Hiteles kiadás. Athenaeum Irodalmi és Nyomdai Részvénytársulat Könyvnyomdája. III. köt. Budapest 1948. 1123–1195. old.

[1146] Uo. 1126. old.

[1147] Uo. 1134. old.

[1148] Uo. 1164–1165. old.

[1149] Uo. 1190. old.

[1150] Szabad Nép, 1948. április 6.

[1151] Szabad Nép, 1948. június 9. – A lap első oldalon közölte Rákosi Mátyásnak J. V. Sztálinhoz intézett levelét: „Fogadja őszinte köszönetemet és hálámat azért a nagylelkű elhatározásáért, amellyel a magyar jóvátétel hátralevő összegének felét elengedte. Mi biztosak voltunk abban, hogy kérésünk, mint eddig mindig, amikor a magyar dolgozó nép érdekében önhöz fordultunk, meghallgatásra talál. Nagylelkű elhatározásának nemcsak azért örülünk, mert a magyar újjáépítés és a dolgozó nép életszínvonalának javulása gyorsul meg általa, hanem egyben elismerését látjuk annak is, hogy a magyar népi demokrácia lojális, becsületes, baráti visszonyt tudott teremteni felszabadítónk, a hatalmas Szovjetunió felé. Rajta leszünk, hogy ez a viszony a jövőben még szorosabb és bensőségesebb legyen."

[1152] Szabad Nép, 1948. május 26.

[1153] 1948. július 23-án a következőkről számolt be a *Szabad Nép:* „Csütörtökön hajnalban Debrecenbe érkezett a 28. hadifogoly-szállító szerelvény. A szerelvénnyel érkezett 20 törzstiszt, 60 tiszt, 92 tiszthelyettes, 300 legénységi állományú honvéd, 83 munkaszolgálatos, 372 polgári személy és 435 nő, összesen 1362 fő."

[1154] 1949. január 20-án tudósított a *Szabad Nép* utolsó alkalommal a hadifoglyok érkezéséről: „Szombaton este a Záhony felől jövő személyvonathoz csatolva öt vasúti kocsiban száz magyar hadifogoly érkezett vissza a Szovjetunióból. Végig jól fűtött kocsiban tették meg az utat Debrecenig. Tizenhárom tisztet, 10 tiszthelyettest, 65 legénységi állományba tartozót és 12 polgári személyt vett át a debreceni elosztótábor. Vasárnap már útnak is indítják őket otthonukba."

[1155] Az értekezletre a Benelux-államok képviselőit meghívták, a Szovjetuniót viszont nem.

[1156] Vnyesnaja polityika Szovjetszkovo Szojuza, 1948. god. Dokumenti i matyeriali. Csaszty pervaja. 136. old.

[1157] Uo. 137. old.

[1158] Isztorija mezsdunarodnih otnosenyij i vnyesnyej polityiki SZSZSZR (1870–1957). 358. old.

[1159] Nemzetközi szerződések 1945–1982. 145–146. old.

[1160] Uo. 146. old.

[1161] Isztorija mezsdunarodnih otnosenyij i vnyesnyej polityiki SZSZSZR (1870–1957). 358. old.

[1162] *D. F. Fleming:* The Cold War and its Origins. London 1961. II. köt. 368. old.

[1163] Ezután már csupán a Berlin városi közigazgatását ellenőrző négyhatalmi szervezet működött.

[1164] *Kende István:* Forró béke – hidegháború. 132. old.

[1165] Organization for European Economic Cooperation (OEEC)

[1166] Vnyesnaja polityika Szovjetszkovo Szojuza, 1948. god. Dokumenti i matyeriali. Csaszty pervaja. 195. old.

[1167] Uo. 196–197. old.

[1168] *D. F. Fleming:* The Cold War and its Origins. II. köt. 379. old.

[1169] Vnyesnaja polityika Szovjetszkovo Szojuza, 1948. god. Dokumenti i matyeriali. Csaszty pervaja. 197. old.
[1170] A jegyzék tartalmát a *Szabad Nép* 1948. május 12-én közölte.
[1171] Bevin brit külügyminiszter kénytelen volt kijelenteni, hogy a szovjet jelentés előtt semmit sem tudott a jegyzékváltásról. (Szabad Nép, 1949. május 14.)
[1172] *D. F. Fleming:* The Cold War and its Origins. II. köt. 379. old.
[1173] Szabad Nép, 1948. május 13.
[1174] Vnyesnaja polityika Szovjetszkovo Szojuza, 1948. god. Dokumenti i matyeriali. Csaszty pervaja. 27–28. old.
[1175] Izvesztyija, 1948. május 20.
[1176] Vnyesnaja polityika Szovjetszkovo Szojuza, 1948. god. Dokumenti i matyeriali. Csaszty pervaja. 203–204. old.
[1177] Izvesztyija, 1948. május 23.
[1178] Vnyesnaja polityika Szovjetszkovo Szojuza, 1948. god. Dokumenti i matyeriali. Csaszty pervaja. 214. old.
[1179] *Kende István:* Forró béke – hidegháború. 136. old.
[1180] Az értekezleten a Szovjetuniót V. M. Molotov miniszterelnök-helyettes és külügyminiszter, Albániát Enver Hodzsa miniszterelnök és külügyminiszter, Bulgáriát V. Kolarov miniszterelnök-helyettes és külügyminiszter, Csehszlovákiát V. Clementis külügyminiszter, Jugoszláviát Sz. Simić külügyminiszter, Lengyelországot E. Modzelewski külügyminiszter, Romániát A. Pauker külügyminiszter és Magyarországot Molnár Erik külügyminiszter képviselte.
[1181] Vnyesnaja polityika Szovjetszkovo Szojuza, 1948. god. Dokumenti i matyeriali. Csaszty pervaja. 237. old.
[1182] Uo. 247–248. old.
[1183] Az 1947. évi szeptember hó 16-ára összehívott Országgyűlés Naplója. Hiteles kiadás. Athenaeum Nyomda N. V. Budapest 1949. IV. köt. 639. old.
[1184] Az 1947. évi szeptember 16-ára összehívott Országgyűlés Irományai. I. köt. 392–395. old.
[1185] Ugyanezen a napon ratifikálta az Országgyűlés az 1948. május 13-án aláírt magyar–lengyel gazdasági együttműködési megállapodást is.
[1186] Az 1947. évi szeptember 16-ára összehívott Országgyűlés Naplója. IV. köt. 723. old.
[1187] Szabad Nép, 1948. július 17.
[1188] A Kommunista és Munkáspártok Tájékoztató Irodájának határozatai. 12–14. old.
[1189] *Lipkovics Károly:* A népi demokratikus átalakulás és a szocialista fejlődés kezdeteinek nemzetközi feltételei. 49. old.
[1190] Szabad Nép, 1948. július 1.
[1191] Szabad Nép, 1948. július 10.
[1192] Szabad Nép, 1948. július 11.
[1193] Szabad Nép, 1948. július 18.
[1194] Szabad Nép, 1948. július 27. és augusztus 3.
[1195] Szabad Nép, 1948. szeptember 19.
[1196] A *Szabad Nép* 1948. október 28-án „A budapesti jugoszláv követség, katonai és kereskedelmi küldöttség és a Tanjug tagjainak állásfoglalására a Tito-klikk ellen" címmel közölte kilenc jugoszláv állampolgárnak, köztük Lazar Brankov követségi tanácsos ügyvivőnek a nyilatkozatát. A nyilatkozóknak mély csalódást okozott a JuKP V. kongresszusa, mert nem a Tájékoztató Iroda állásfoglalásának szellemében hozott határozatokat. „Ilyen helyzetben úgy érezzük – hangzott a nyilatkozat –, hogy tovább nem szabad hallgatnunk, és ezért felhívjuk összes kommunista elvtársainkat, minden hazafit, hogy ingadozás nélkül kezdjenek döntő harcot a munkásosztály árulói és azok ellen, akik rágalmazzák a testvéri Szovjetuniót, szabadságunk és függetlenségünk egyetlen biztosítékát. A mi szégyenünk, elvtársak, hogy a mi hősi pártunk élén még mindig a nemzetközi munkásmozgalom árulói vannak. Minden ingadozás és érzelmesség részünkről csak meghosszabbítja meggyötört, hősi népünk szenvedéseit."
[1197] *D. F. Fleming:* The Cold War and its Origins. II. köt. 387–388. old.
[1198] Szabad Nép, 1948. június 20.
[1199] Szovjetunió, Amerikai Egyesült Államok, Nagy-Britannia, Franciaország, Bulgária, Csehszlovákia, Jugoszlávia, Magyarország, Románia, Ukrajna és Ausztria.

[1200] A magyar delegációt Molnár Erik külügyminiszter vezette, tagjai voltak Sebestyén Pál követ, a külügyminiszter állandó helyettese, Szántó Zoltán, Magyarország belgrádi követe, Gyöngyösi István, a Külügyminisztérium gazdaságpolitikai osztályának vezetője és Jancsik Ferenc, a Közlekedésügyi Minisztérium hajózási főosztályának vezetője.

[1201] Vnyesnaja polityika Szovjetszkovo Szojuza. 1948. god. Dokumenti i matyeriali. Csaszty vtoraja. Goszudarsztvennoje izdatyelsztvo politicseszkoj litycraturi. 1951. 152–160. old.

[1202] Szabad Nép, 1948. augusztus 18.

[1203] Vnyesnaja polityika Szovjetszkovo Szojuza, 1948. god. Dokumenti i matyeriali. Csaszty vtoraja. 29. old.

[1204] Az első Ausztria felvételét szabályozta, a második pedig a Gabčikovo–Gönyű szakasz munkálatairól intézkedett.

[1205] Nemzetközi szerződések gyűjteménye 1945–1958. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó 1958. 124. old.

[1206] Foreign Relations of the United States. 1948. IV. köt. United States Covernment Printing Office, Washington 1974. 500. old.

[1207] Uo. 279–281. old.

[1208] A békeszerződés 2. cikke a következőket tartalmazta: „1. Magyarország minden szükséges intézkedést megtesz aziránt, hogy a magyar fennhatóság alá tartozó minden személynek biztosítsa faji, nemi, nyelvi vagy vallási különbség nélkül az emberi jogok és az alapvető szabadságok élvezetét, ide értve a véleménynyilvánítást, a sajtót és a közzétételt, a vallásgyakorlatot, a politikai véleménynyilvánítás és a nyilvános gyülekezés szabadságát. 2. Magyarország továbbá kötelezi magát arra, hogy a Magyarországon életben lévő jogszabályok sem tartalmukban, sem alkalmazásuk során a magyar állampolgárságú személyek között azoknak faja, neme, nyelve és vallása alapján nem fognak különbséget tenni, semmiféle megkülönböztetést maguk után vonni, akár az érdekelteknek személye, javai, üzleti tevékenysége, foglalkozásbeli vagy pénzügyi érdekei, személyi állapota, politikai vagy polgári jogai tekintetében, akár pedig bármely egyéb tekintetben." (Nemzetközi szerződések 1945-1982. 79–80. old.)

[1209] Foreign Relations of the United States. 1948. IV. köt. 295. old.

[1210] Uo. 307–308. old.

[1211] Az 1947. szeptember hó 16-ára összehívott Országgyűlés Naplója. I. köt. 1156. old.

[1212] Foreign Relations of the United States. 1948. IV. köt. 289. old.

[1213] Uo. 289–290. old.

[1214] Szabad Nép, 1948. február 8. és 18.

[1215] Szabad Nép, 1948. június 19.

[1216] Szabad Nép, 1948. április 27.

[1217] Szabad Nép, 1948. március 6.

[1218] Foreign Relations of the United States. 1948. IV. köt. 305. old.

[1219] Uo. 314. old.

[1220] A budapesti brit katonai attasé 14 000 főre becsülte a magyar hadsereg létszámát.

[1221] Foreign Relations of the United States. 1948. IV. köt. 323. old.

[1222] Uo. 329. old.

[1223] Uo. 331. old.

[1224] Uo. 330. old.

[1225] Szabad Nép, 1948. április 17.

[1226] Szabad Nép, 1948. január 8.

[1227] Foreign Relations of the United States. 1948. IV. köt. 340. old.

[1228] Uo. 344–348. old.

[1229] Uo. 372. old.

[1230] Szabad Nép, 1948. október 1.

[1231] Szabad Nép, 1948. szeptember 26.

[1232] Szabad Nép, 1948. október 9.

[1233] Foreign Relations of the United States. 1948. IV. köt. 385. old.

[1234] Rajk László 1948. augusztus 5. és 1949. június 11. között külügyminiszter.

[1235] Foreign Relations of the United States. 1948. IV. köt. 385–386. old.

[1236] Szabad Nép, 1948. december 16.

[1237] Dobi Istán megüresedett helyét Csala István vette át a földművelésügyi tárca élén.

[1238] Az 1947. szeptember hó 16-ára összehívott Országgyűlés Naplója. Hiteles kiadás. Athenaeum Nyomda. N. V. Budapest 1949. V. köt. 4. old.
[1239] Uo. 15. old.
[1240] Uo. 14. old.
[1241] Uo. 49. old.
[1242] Uo. 37. old.
[1243] Uo. 448. old.
[1244] Uo. 455. old.
[1245] Uo. 468. old.
[1246] Uo. 460. old.
[1247] Foreign Relations of the United States. 1948. IV. köt. 326. old.
[1248] Uo. 336. old.
[1249] Uo. 389–390. old.
[1250] Foreign Relations of the United States. 1949. V. köt. United States Government Printing Office, Washington 1976. 451. old.
[1251] Uo. 453. old.
[1252] Uo. 454–455. old.
[1253] A budapesti francia követnek volt az a véleménye, hogy Mindszenty letartóztatását a szovjet hatóságok „határozták el". (Foreign Relations of the United States. 1949. V. köt. 452. old.)
[1254] W. Barbour, a State Department osztályvezetője 1949. február 1-jei memorandumában arról tájékoztat, hogy a Külügyminisztérium 11 000 levelet kapott, sok közülük követelte, hogy az Egyesült Államok kormánya hivatalosan tiltakozzék a magyar kormánynál és vigye az ügyet az ENSZ elé. (Foreign Relations of the United States. 1949. V. köt. 451. old.)
[1255] Foreign Relations of the United States. 1949. V. köt. 455–456. old.
[1256] Uo. 457. old.
[1257] Koczak 1949. január 30-án érkezett Bécsbe.
[1258] Foreign Relations of the United States. 1949. V. köt. 458–459. old.
[1259] *Sík Endre:* Egy diplomata feljegyzései. 288. old.
[1260] Szabad Nép, 1949. február 8.
[1261] Szabad Nép, 1949. február 9.
[1262] Foreign Relations of the United States. 1949. V. köt. 460. old.
[1263] *Gergely Jenő:* A katolikus egyház Magyarországon. 1944-1971. Kossuth Könyvkiadó 1985. 79–83. old.
[1264] Foreign Relations of the United States. 1949. V. köt. 461. old.
[1265] Uo. 462. old.
[1266] Uo. 463. old.
[1267] Szabad Nép, 1949. február 13.
[1268] Foreign Relations of the United States. 1949. V. köt. 463–464. old.
[1269] Uo. 464. old.
[1270] Uo. 465. old.
[1271] Uo. 466–467. old.
[1272] Szabad Nép, 1949. április 2.
[1273] Foreign Relations of the United States. 1949. V. köt. 469. old.
[1274] Uo. 470. old.
[1275] Szabad Nép, 1949. április 3.
[1276] Szabad Nép, 1949. április 9.
[1277] Szabad Nép, 1949. április 6.
[1278] Szabad Nép, 1949. április 15.
[1279] Szabad Nép, 1949. április 13.
[1280] Szabad Nép, 1949. április 21. és 26.
[1281] Szabad Nép, 1949. április 24.
[1282] Szabad Nép, 1949. május 4.
[1283] A javaslat mellett 5, ellene 20 küldött szavazott, 27-en pedig tartózkodtak a szavazástól. (Szabad Nép, 1949. április 27.)
[1284] A javaslat mellett 34, ellene 6 küldött szavazott és 11 tartózkodás volt.

[1285] *Pető István–Szakács Sándor:* A hazai gazdaság négy évtizedének története. 1945–1985. I. köt. 94. old.

[1286] *Meisel Sándor:* A KGST 30 éve. Kossuth Könyvkiadó 1979. 7–12. old.

[1287] Vnyesnaja politika Szovjetszkovo Szojuza, 1949. god. Dokumenti i matyeriali. Goszudarsztvennoje izdatyelsztvo polityicseszkoj Lityeraturi. 1953. 45. old.

[1288] A KGST Alapokmányát 1949. december 14-én Szófiában írták alá.

[1289] Rajk László az MDP Politikai Akadémiáján tartott előadásában így értékelte a KGST megalakulását: „A Tanács történelmi jelentősége abban áll, hogy ez az első eset a történelemben, amikor önálló állami élettel, történelmi múlttal, fejlett nemzeti kultúrával rendelkező népek a lenini és sztálini elvek alapján önkéntesen szövetkeznek gazdasági problémáik kölcsönös megoldására, tiszteletben tartva továbbra is egymás állami szuverenitását." (Szabad Nép, 1949. február 10.)

[1290] Szabad Nép, 1949. február 16.

[1291] *Pető Iván–Szakács Sándor:* A hazai gazdaság négy évtizedének története. 1945-1985. I. köt. 162-163. old.

[1292] „Clementis: Csehszlovákia és Magyarország viszonya legrövidebb időn belül alapvetően javulni fog" (Szabad Nép, 1948. július 3.); „Zápotocký miniszterelnök felveti a magyar–csehszlovák szövetségi szerződés megkötésének lehetőségét" (Szabad Nép, 1948. július 29.); „Elkészült a csehszlovákiai magyarok egyenjogúsításáról szóló törvényjavaslat" (Szabad Nép, 1948. szeptember 19.); „Siroky: A lenini–sztálini nemzetiségi politika szellemében rendezzük a szlovákiai magyarok kérdéseit" (Szabad Nép, 1948. szeptember 29.); „A csehszlovák kormány elhatározta a szlovákiai magyarok állampolgárságának rendezését" (Szabad Nép, 1948. október 2.); „A csehszlovák kormány döntése: Visszanyerik állampolgárságukat a csehszlovákiai magyarok" (Szabad Nép, 1948. október 13.); „A csehszlovák nemzetgyűlés elfogadta a magyar kisebbség egyenjogúsításáról szóló törvényjavaslatot" (Szabad Nép, 1948. október 26.); „Aláírták a magyar–csehszlovák kereskedelmi egyezményt" (Szabad Nép, 1948. november 23.); „A csehszlovák munkahivatal rendelete a Cseh- és Morvaországba telepített magyarok hazatérése ügyében" (Szabad Nép, 1949. január 16.); „Pozsonyban a magyarok első csoportja letette a hűségfogadalmat" (Szabad Nép, 1949. január 19.); „Megalakul a csehszlovákiai magyarok kultúregyesülete" (Szabad Nép, 1949. február 13.); „Zápotocký elvtárs vezetésével csehszlovák kormányküldöttség érkezik Budapestre a magyar–csehszlovák barátsági szerződés megkötésére" (Szabad Nép, 1949. április 13.).

[1293] A csehszlovák párt- és állami szervek ide vonatkozó intézkedéseivel kapcsolatos adatokat Viliam Plevza „A CSKP nemzetiségi politikája" c. könyvéből merítettem. Lásd 239., 257–260. old.

[1294] Szabad Nép, 1949. április 17.

[1295] Az 1949. évi június hó 8-ára összehívott Országgyűlés Irományai. Hiteles kiadás. Athenaeum Nyomda N. V. Budapest 1951. I. köt. 17. old.

[1296] Szabad Nép, 1949. április 17.

[1297] Szabad Nép, 1949. április 20.

[1298] Az 1949. évi június hó 8-ra összehívott Országgyűlés Naplója. Hiteles kiadás. Athenaeum Nyomda N. V. Budapest 1950. I. köt. 67. old.

[1299] Uo. 68. old.

[1300] A CSEMADOK létrehozása, az *Új Szó* indítása, 68 helység 68 iskolájában párhuzamos magyar osztály létesítése, magyar tanszék felállítása Pozsonyban stb.

[1301] Az 1949. évi június hó 8-ára összehívott Országgyűlés Naplója. I. köt. 79. old.

[1302] Uo. 75. old.

[1303] Uo. 92. old.

[1304] Uo. 44. old.

[1305] Szabad Nép, 1949. június 26.

[1306] A *Szabad Nép* „Véglegesen rendezték a függő pénzügyi kérdéseket Magyarország és Csehszlovákia között" címmel a következőket közölte az egyezményről: „Hétfőn Strbske Pleso tátrai üdülőhelyen Csehszlovákia és Magyarország képviselői jegyzőkönyvet írtak alá azoknak az eddig még elintézetlen fontos pénzügyi kérdéseknek végleges kölcsönös rendezéséről, amelyek a békeszerződésből, a lakosságcsere-egyezményből, valamint a háború előtti gazdasági és pénzügyi kapcsolatokból erednek. Csehszlovák részről

Clementis elvtárs, külügyminiszter, magyar részről Antos István elvtárs, pénzügyi államtitkár írta alá a jegyzőkönyvet. A jegyzőkönyv annak az elvi megegyezésnek megvalósítása, amely Prágában a csehszlovák és a magyar kormány tagjai között a magyar kormányküldöttség ez évi június 21–23. napjaiban tett hivatalos látogatása alkalmával folytatott tárgyalások eredményeként jött létre." (Szabad Nép, 1949. július 26.)

1307 Szabad Nép, 1949. július 29.

1308 A magyar sajtó éles hangon számolt be ezekről az esetekről: „Jugoszláv határőrök meggyilkoltak két magyar honvédet. A magyar kormány erélyes tiltakozó jegyzéke" (Szabad Nép, 1949. május 4.); „Jugoszláv határőrök ismét meggyilkoltak egy magyar honvédet. A magyar kormány jegyzékben követelt elégtételt a fasiszta módszerekkel elkövetett galád provokációk miatt" (Szabad Nép, 1949. május 21.); „Újabb jugoszláv gyilkosság a magyar határon. Vetési Miklós honvéd a jugoszláv bűnténysorozat ötödik áldozata. Magyar jegyzék a jugoszláv kormányhoz" (Szabad Nép, 1949. június 4.).

1309 Szabad Nép, 1949. május 20.

1310 Szabad Nép, 1949. június 8.

1311 Tartós békéért – népi demokráciáért! 1949. június 1. – A cikket a szovjet sajtó is változatlan formában vette át. (Pravda, 1949. június 5.; Komszomolszkaja Pravda, 1949. június 5.) A *Szabad Nép* pedig 1949. június 8-án közölte.

1312 Szabad Nép, 1949. június 15.

1313 Szabad Nép, 1949. június 19.

1314 *Ránki György:* Magyarország gazdasága az első 3 éves terv időszakában (1947–1949). Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó 1963. 193–194. old.

1315 North Atlantic Treaty Organization (NATO)

1316 *D. F. Fleming:* The Cold War and its Origins. 2. köt. London 1961. 395. old.

1317 Amerikai Egyesült Államok, Nagy-Britannia, Franciaország, Kanada, Belgium, Hollandia, Luxemburg, Dánia, Norvégia, Izland, Olaszország és Portugália.

1318 Az amerikai szenátus 1949. július 21-én 82:13 arányban ratifikálta a szerződést. Szeptember 22-én pedig 1 milliárd dollárt szavazott meg a NATO céljaira.

1319 Nemzetközi szerződések 1945-1982. 175. old.

1320 „Az 5. cikk alkalmazása szempontjából az egy vagy több Fél ellen irányuló támadásnak kell tekinteni a fegyveres támadást a Felek egyikének területe ellen Európában vagy Észak-Amerikában, Franciaország algériai megyéi ellen, a Felek bármelyikének Európában állomásozó megszálló erői ellen, a Felek egyikének joghatósága alá tartozó, az északatlanti térségben a Ráktérítőtől északra fekvő szigetek ellen vagy a Felek egyikének hajói vagy repülőgépei ellen ugyanebben a térségben."

1321 Nemzetközi szerződések 1945–1982. 176. old.

1322 Az Atlanti Szerződés 1949. augusztus 24-én lépett hatályba.

1323 1949. április 4-én a szovjet kormány ugyanezt az emlékiratot megküldte Olaszország, Norvégia, Dánia és Izland kormányainak is. (Izvesztyija, 1949. április 5.)

1324 Vnyesnaja polityika Szovjetszkovo Szojuza, 1949. god. Dokumenti i matyeriali. 89. old.

1325 Uo. 93–94. old.

1326 Uo. 99. old.

1327 Uo. 113–114. old.

1328 Uo. 111. old.

1329 A *Szabad Nép* Visinszkij nyilatkozatáról az 1949. július 1-jei számában tudósított.

1330 Izvesztyija, 1949. június 30.

1331 Nemzetközi szerződések 1945-1982. 181–183. old.

1332 Isztorija mezsdunarodnij otnosenyij i vnyesnyej polityiki SZSZSZR (1870–1957). 376. old.

1333 A Szövetséges Főbiztosság Alapokmányát 1949. június 20-án – a Külügyminiszterek Tanácsa ülésének zárónapján – írták alá Párizsban.

1334 Isztorija mezsdunarodnih otnosenyij i vnyesnyej polityiki SZSZSZR (1870–1957). 376–377. old.

1335 Vnyesnaja polityika Szovjetszkovo Szojuza, 1949. god. Dokumenti i matyeriali. 165. old.

1336 Uo. 170. old.

1337 Szabad Nép, 1949. október 4.

[1338] Isztorija mezsdunarodnih otnosenyij i vnyesnyej polityiki SZSZSZR (1870-1957). 377–378. old.
[1339] Vnyesnaja polityika Szovjetszkovo Szojuza, 1949. god. Dokumenti i matyeriali. 28. old.
[1340] Isztorija mezsdunarodnih otnosenyij i vnyesnyej polityiki SZSZSZR (1870–1957). 378–379. old.
[1341] Vnyesnaja polityika Szovjetszkovo Szojuza, 1949. god. Dokumenti i matyeriali. 174. old.
[1342] Isztorija mezsdunarodnih otnosenyij i vnyesnyej polityiki SZSZSZR (1870–1957). 379. old.
[1343] Szabad Nép, 1949. október 19.
[1344] Szabad Nép, 1949. október 20.
[1345] Isztorija mezsdunarodnih otnosenyij i vnyesnyej polityiki SZSZSZR (1870–1957). 405–407. old.
[1346] Vnyesnaja polityika Szovjetszkovo Szojuza, 1949. god. Dokumenti i matyeriali. 171. old.
[1347] A *Szabad Nép* 1949. október 8-án közölte Kállai Gyula külügyminiszter táviratát a Kínai Népköztársaság kormányához.
[1348] Szabad Nép, 1949. október 6.
[1349] Vnyesnaja polityika Szovjetszkovo Szojuza, 1950. god. Dokumenti i matyeriali. Goszudarsztvennoje izdatyelsztvo polltyicseszkoj litycraturi. 1953. 59. old.
[1350] Uo. 64–66. old.
[1351] Vnyesnaja polityika Szovjetszkovo Szojuza, 1949. god. Dokumenti i matyeriali. 110. old.; Szabad Nép, 1949. június 14.
[1352] Vnyesnaja polityika Szovjetszkovo Szojuza, 1949. god. Dokumenti i matyeriali. 119–120. old.
[1353] Szabad Nép, 1949. augusztus 27.
[1354] Szabad Nép, 1949. július 5. Július 11-én ismét tárgyaltak a szóban forgó kérdésről, de most sem született megállapodás. (Szabad Nép, 1949. július 14.)
[1355] Szabad Nép, 1949. szeptember 17.
[1356] Szabad Nép, 1949. szeptember 26.
[1357] Vnyesnaja polityika Szovjetszkovo Szojuza, 1949. god. Dokumenti i matyeriali. 453. old.
[1358] Szabad Nép, 1949. október 25.
[1359] Ausztria, Ceylon, Finnország, Írország, Olaszország, Transzjordánia, Dél-Korea, Portugália és Nepál.
[1360] Szabad Nép, 1949. november 25.
[1361] Foreign Relations of the United States. 1949. V. köt. 483. és 492. old.
[1362] Uo. 483. old.
[1363] Uo. 483–484. old.
[1364] Uo. 485. old.
[1365] Uo. 486. old. – L. E. Thompson, a külügyminiszter európai ügyekkel megbízott helyettese szintén egyetértett a magyar konzulátusok „távolabbi" időbeni bezárásával és azzal is, hogy utaljanak a magyar–nyugatnémet kereskedelem közeli blokádjára is, amennyiben Vogelert nem bocsátják szabadon.
[1366] A Rákosi Mátyással való találkozóra nem került sor.
[1367] Foreign Relations of the United States. 1949. V. köt. 487. old.
[1368] Uo. 488–490. old.
[1369] A Foreign Office 1949. december 19-én értesítette a londoni magyar követséget, hogy valamennyi kereskedelmi és pénzügyi tárgyalást elhalasztanak addig, amíg a budapesti brit konzul személyesen nem kap engedélyt Sanders meglátogatására, s amíg a britek nem győződnek meg arról, hogy Sandersszel megfelelően bánnak.
[1370] Foreign Relations of the United States. 1949. V. köt. 491. old.
[1371] Uo. 492. old.
[1372] Uo. 493. old.
[1373] Szabad Nép, 1949. december 25.
[1374] Foreign Relations of the United States. 1949. V. köt. 494. old.
[1375] Uo. 495. old.
[1376] Uo. 496. old.
[1377] Szabad Nép, 1949. december 28.

[1378] Foreign Relations of the United States. 1949. V. köt. 497. old.
[1379] Szabad Nép, 1950. január 8.
[1380] 1950. január 7-én a két konzulátus beszüntette működését.
[1381] Szabad Nép, 1950. január 8.
[1382] Szabad Nép, 1950. február 24.
[1383] J. B. Kraft ezredes, katonai attasé, J. T. Hayne alezredes, helyettes katonai attasé és D. E. Griffin, helyettes légügyi attasé.
[1384] Szabad Nép, 1950. március 10.
[1385] Március 10-én a brit kormány teljesítette a magyar jegyzékben foglalt követeléseket.
[1386] Szabad Nép, 1950. március 11.
[1387] 1951. április 28-án Robert Vogelert kiutasították Magyarországról.
[1388] Szabad Nép, 1950. április 13.
[1389] Szabad Nép, 1950. május 10.
[1390] Szabad Nép, 1950. január 21.
[1391] Szabad Nép, 1950. május 27.
[1392] Szabad Nép, 1950. május 20.
[1393] Rákosi Mátyás az MDP 1956. március 27-i Heves megyei pártaktíva-értekezletén elhangzott felszólalásában jelentette be, hogy Rajk László és társainak pere provokáción alapult.
[1394] Szabad Nép, 1949. szeptember 27.
[1395] Vnyesnaja polityika Szovjetszkovo Szojuza, 1949. god. Dokumenti i matyeriali. 164. old.
[1396] Szabad Nép, 1949. október 1.
[1397] A magyar jegyzék szövege a következő volt: „A budapesti Népbíróság előtt 1949. szeptember 16-tól 24-ig Rajk László és bűntársai államellenes összeesküvési ügyében lefolytatott per és a perben a Népbíróság által hozott ítélet napvilágra hozta, hogy a jelenlegi jugoszláv kormány – magyarországi ügynökei útján – idegen, imperialista hatalmak zsoldosaként összeesküvést szervezett a magyar népi demokrácia megdöntésére. A budapesti Népbíróság előtt lefolyt per bebizonyította, hogy az összeesküvés megszervezésére és vezető magyar államférfiak, a magyar kormány tagjai meggyilkolásának előkészítésére a jugoszláv kormány külügyminisztere, Rankovics titokban Magyarországra jött. Bebizonyította a per továbbá azt is, hogy a jugoszláv kormány már 1947-ben a magyar–jugoszláv barátsági és kölcsönös segélynyújtási egyezmény megkötésének időpontjában előkészítette a magyar népi demokrácia megdöntésére irányuló tervét és ennek érdekében a jugoszláv kormány egyes vezetői titkos tárgyalásokat folytattak Rajk László rendőrkémmel, provokátorral és imperialista ügynökkel. A per befejezése után a jugoszláv kormány jogtalanul kiutasította Jugoszláviából a belgrádi magyar követség munkatársait, pedig azok, ellentétben a budapesti jugoszláv követség munkatársaival, akik rendszeres kémtevékenységet folytattak a Magyar Népköztársaság ellen, kifogástalanul teljesítették diplomáciai feladatukat.

A jugoszláv kormány tehát évek óta ellenséges magatartást tanúsít Magyarországgal szemben, a barátság és a szövetség helyett mindent elkövetett a magyar népi demokrácia megdöntésére, segítséget nyújtott a Magyar Népköztársaság belső és külső ellenségeinek, sárba taposta a magyar–jugoszláv barátsági, együttműködési és kölcsönös segélynyújtási egyezményt. Ezért a Magyar Népköztársaság kormánya a mai naptól felmentve érzi magát nevezett szerződés minden néven nevezendő kötelezettségei alól."
[1398] Szabad Nép, 1949. október 2.
[1399] Szabad Nép, 1949. október 4. és 5.
[1400] Szabad Nép, 1949. november 24.
[1401] Vnyesnaja Polityika Szovjetszkovo Szojuza, 1949. god. Dokumenti i matyeriali. 568–570. old.
[1402] A Kommunista és Munkáspártok Tájékoztató Irodájának határozatai. 44. old.
[1403] Isztorija mezsdunarodnih otnosenyij i vnyesnyej polityiki SZSZSZR (1870–1957). 416–418. old.
[1404] A Szovjetunió képviselője 1950. januártól augusztus 1-ig nem vett részt a Biztonsági Tanács munkájában, tiltakozásul az ellen, hogy a Kínai Népköztársaság delegátusa nem foglalhatta el abban a vétójoggal felruházott helyét.

Névmutató

Acheson, Dean Gooderham - 172, 196, 209, 310-312, 325-326, 331-333
Adenauer, Konrad - 326-327
Andaházy Kasnya Béla - 261
Andics Erzsébet - 226, 257, 320
Antos István - 321
Attlee, Clement Richard - 41, 43, 128, 193, 200-201
Auer Pál - 32, 35, 53-55, 73, 109, 141, 168, 180-181, 206, 223-224, 233, 239, 243, 261

Bajcsy-Zsilinszky Endre - 281
Balfour, Arthur James - 8, 13, 16
Balla Antal - 188
Balogh Edgár - 151
Balogh István - 11, 20-22, 55, 58, 75, 174, 227, 320
Bán Antal - 68, 70-71, 95, 182, 207
Bannantie, G. - 305-306
Barankovics István - 271-272, 276, 308, 310
Bárányos Károly - 75
Bartók László - 261
Bechtler Péter - 95
Bede István - 128, 193, 261
Bencsik István - 320
Beneš, Eduard - 21, 103-106, 108-109, 120, 164-165
Bereczky Albert - 125-126, 167-168, 195
Berei Andor - 331, 333
Berry, Burton Yost - 146-147, 173
Bevin, Ernest - 43-44, 47-52, 71-72, 123, 128, 134, 146, 153-154, 193, 200, 213, 311-312, 325-326
Bidault, Georges - 48, 146, 202, 248
Bognár József - 308
Boldizsár Iván - 224, 311
Boldoczki János - 320
Bolgár Elek - 171, 187, 224
Böhm Vilmos - 135, 140-141, 181, 253, 263
Bölöni György - 187, 256
Brankov, Lazar - 97
Brătianu, Gheorghe B. - 36, 133
Buchinger Manó - 188, 204, 256, 284
Búzás Márton - 204
Byrnes, James Francis - 47-48, 55-56, 59-60, 62, 74, 134, 138, 146-148, 153, 157, 171-172, 178, 180, 182, 196, 199, 205, 216-218, 231, 243

Capron, angol diplomata - 334
Carse-Mitchell, William - 148, 165, 174, 192
Chambers, Stanley Victor - 71
Chapin, Selden - 302-306, 309-310, 313
Churchill, Sir Winston Leonard Spencer - 13, 25-26, 41-43, 54, 77-78
Ciano di Cortelazzo, Galeazzo - 212
Clementis, Vladimir - 112-113, 117-118, 126, 149-150, 213, 235, 237, 239, 243, 246, 318, 320-321
Clifford, Clark McAdams - 311
Cochran, William Pearsol, Jr. - 313
Costello, Desmond Patrick - 236
Czéh József - 290

Csatári Dániel - 36
Csornoky Viktor - 139

Dálnoki Miklós Béla - 6-7, 35, 50, 54-56, 60-61, 68, 71, 74, 88, l. még Miklós Béla
Darvas József - 136, 144
Davis, Nathaniel Penistone - 331-333
Deak, Francis - 155
Dekanozov, Vlagyimir Gavrilovics - 11, 209, 214
Dénes István - 204, 266
Dessewffy Gyula - 135, 220
Dimitrov, Georgi - 298-299
Dinnyés Lajos - 261-263, 266, 269-271, 278-279, 281, 283, 285-286, 306-307
Dobi István - 227, 281, 290, 306-307, 312, 320-321

Donáth Ferenc - 226
Dunn, James Clement - 147-148
Dzodze, Koci - 338

Eckhardt Sándor - 204, 266
Eden, Sir Robert Anthony - 13, 43
Edgcumbe, Aubrey Pearce - 29, 91, 100, 156, 209, 251
Erdei Ferenc - 84, 89, 110. 177-178, 276, 278, 307
Erőss János - 233

Faragó László - 224, 241, 244
Farkas Ferenc - 75, 141, 144, 208, 265
Farkas György - 290
Farkas Mihály - 220, 307, 337
Fierlinger, Zdeňek - 15-16, 106, 126
Fleming, Donald F. - 27
Fogarasi Béla - 134, 182
Francisci, Michal (Francziszky Mihály) - 111
Franco, Francisco Bahamonde - 50

Gallman, Waldemar John - 63
Gascoigne, Alvary Douglas Frederick - 29-32, 35, 52, 54, 57-58, 63, 70-71, 73-74, 109, 164-165, 192
Geiger Imre - 331, 333
Gém Ferenc - 257
Gerő Ernő - 67-70, 80, 159, 162-163, 224, 243-244, 285, 290, 307, 309, 337
Gheorghiu-Dej, Gheorghe - 213, 224
Gordon Ferenc - 74-75, 153, 156-158, 172, 261
Gottwald, Klement - 40, 104, 213, 318
Gowen, Franklin C. - 309
Grew, Joseph Clark - 54
Griffin, D. E. - 334
Gromiko, Andrej Andrejevics - 326, 328, 337
Grotewohl, Otto - 327
Groza, Petru - 38, 44, 146, 150-151, 173, 209, 212, 282-284
Guszev, Fedor Taraszovics - 147

Gyilasz, Milovan - 299
Gyöngyösi János - 6, 10-11, 16-18, 20-23, 30-32, 59, 62-63, 72, 74-75, 84, 89, 91, 93, 96-97, 109-110, 112-118, 124, 126, 128-129, 138-141, 145, 149, 155, 159-160, 162, 164-167, 169, 171, 173-175, 180, 183-187, 193-194, 202, 204, 207, 219-224, 229-231, 242, 244, 246-248, 258, 281, 290, 320

Habsburg-ház - 136
Hajdú, V. - 236, 239
Halász Aladár - 291
Halifax lord (Edward Frederick Lindley Wood) - 114
Handke, Georg - 328
Harriman, William Averell - 8, 12-16, 27, 46-47, 75
Hayter, William Goodenough - 213
Helm, Alexander Knox - 128
Henlein, Konrad - 237
Hitler, Adolf - 5, 25, 29-30, 33, 36, 40-41, 77, 79-81, 83, 85, 88-89, 91-92, 129, 145, 190, 212, 215, 224, 231, 251, 327
Holmes, Julius Cecil - 332
Horthy Miklós - 7, 33, 35-36, 137, 212, 256-257, 266, 304, 334
Horváth Imre - 331-332
Horváth Márton - 168, 170, 220, 257, 265, 308, 320
Horváth Zoltán - 137, 139, 308
Hoyne, J. T. amerikai diplomata - 334
Huebner amerikai tábornok - 305
Husák, Gustáv - 39, 318

Ignotus Pál - 135

Jacobson, Israel J. - 332-333
Jakovlevics, A. D. - 75
Jebb, Sir Hubert Miles Gladwyn - 239
Jócsik Lajos - 224, 284
Johnson, Hewlett - 271
József Attila - 275

Kádár János - 307
Kállai Gyula - 174, 204-205, 226, 320, 331-332, 337
Kárász Artúr - 187-188, 224
Kardelj, Edvard - 224, 243-244, 299
Károlyi Mihály - 187, 223-224, 275
Kennan, George F. - 28, 156
Kerek Gábor - 308
Keresztury Dezső - 144
Kertész István - 141, 224, 236, 243, 248, 261
Kertész Miklós - 256
Kéthly Anna - 135, 182, 186, 188, 220, 264-265
Key, William Shaffer - 55-56, 91-93, 96, 98-99, 152, 156
Kiss Károly - 141, 308
Kiszeljov, Kuzma Venediktovics - 231
Koczak, S. A. - 310
Kondor Imre - 257
Kopcsek, P. J. - 313
Kosztov, Trajcso Dzsunev - 338
Kovács Béla - 62, 250-251, 260
Kovács Imre - 51, 80-82, 94, 118, 134, 136-137, 140, 144, 167-168, 183, 185, 188, 204, 208

Kovács István - 141
Kovács László - 177
Kraft, J. B. amerikai diplomata - 334
Kurkó Gyárfás - 151
Kuznyecov, Fjodor - 11

Leawitt, M. A. - 333
Lenin, Vlagyimir Iljics - 227
Lippman, Walter - 46-47, 205
Losonczy Géza - 138, 303
Lovett, Robert Abercrombie - 309
Malinovszkij, Rogyion Jakovlevics - 11-12
Maniu, Iuliu - 36-37, 133, 151
Marjoribanks, James Alexander Milne - 213, 239
Markosz, Vafiadisz - 303
Marosán György - 282, 284, 290
Marschall, George Catlett - 30, 280, 292, 294-295, 303-304, 306, 309-310, 316
Márton Áron - 151
Masaryk, Jan - 123, 213-214, 223, 225, 231-232, 239
Mátéffy Géza - 284
McNeil, Hector - 303, 313
Merrill, J. P. amerikai diplomata - 313
Mihajlović, Draža Dragoljub - 33-34
Mihályfi Ernő - 264, 266, 308
Miklós Béla - 32, 54, 90, 109, l. még Dálnoki Miklós Béla
Mikojan, Anasztaz Ivanovics - 68
Mindszenty József - 89-91, 100, 308-315
Mód Aladár - 226
Mokma, Gerald Adrian - 331
Molnár Erik - 226, 269, 284-285, 303-305
Molotov, Vjacseszlav Mihajlovics - 8, 11-16, 20, 47-49, 103, 106, 146, 157, 159-162, 164, 180, 182, 185, 202, 216-217, 244, 280-281, 285-287, 291, 294-295
Moór Gyula - 75, 272
Morgenthau, Henry - 41

Nagy Ferenc - 35, 58, 62, 70-71, 75, 81, 83, 99, 115, 119-120, 124, 129-130, 138, 143, 153-155, 157-165, 170, 172, 175, 177, 180, 183, 187-188, 192-197, 200-206, 208-210, 212-213, 218, 221, 223, 227, 233, 243, 246, 248, 250, 252, 258-262
Nagy Imre - 10, 89, 93, 275
Nagy Vince - 177
Nánási László - 308
Nichols, Sir Philip Bouverie Bowyer - 15, 122, 128, 150, 213-214
Noel-Baker, Philip John - 200
Novikov, Kirill Vasziljevics - 235
Nunan, Sean ír diplomata - 312

Nyárádi Miklós - 162, 307

Oltványi Imre - 126, 176
Ortutay Gyula - 271

Padányi Gulyás Béla - 228, 247, 255, 263-264
Parragi György - 167-168, 220, 266, 272, 291
Pătrăşcanu, Lucreţiu - 209-210, 212, 224
Pesta László - 264
Petkov, Nikola - 312
Petkovics Kálmán - 34
Peyer Károly - 169
Pfeiffer Zoltán - 168, 263, 266
Pieck, Wilhelm - 327
Plevza, Viliam - 105, 107
Pope, Maurice Arthur - 239-240
Puskin, Georgij Makszimovics - 6, 10-11, 56, 61-62, 182, 185, 284-285, 304, 327

Rajk László - 100, 209, 306-307, 312, 314, 320, 337-338
Rákosi Mátyás - 31, 49, 51, 57, 62, 109, 118, 164-165, 174, 208, 263, 281, 287, 300, 305, 309, 322, 331, 337
Ranković, Alekszandr - 299, 338
Reicher Endre - 266
Révai József - 111, 135-136, 168-170, 174, 176-177, 185, 187-188, 210, 221, 224, 234, 264, 274, 276, 278, 282, 290, 300
Révész Mihály - 274
Ries István - 182, 194
Ripka, Hubert - 164
Rob Antal - 300
Roberts, Frank Kenyon - 165
Rónai Sándor - 328
Roosevelt, Elliott - 27
Roosevelt, Franklin Delano - 25-26, 28, 45, 77, 103
Rubletzky Géza - 135
Rudeman, P. - 305-306
Rumbold, Horace Anthony - 332
Rusk, Dean - 313

Saláta Kálmán - 81-82, 167, 188, 220, 227
Sănătescu, Constantin - 36
Sanders, Edgar - 331-334
Sargent, Sir Orme Garton - 202
Schiffer Pál - 176, 220
Schlesinger, Arthur Meier, Jr. - 26
Schoenfeld, Hans Frederick Arthur - 29-31, 53-60, 62-63, 70, 72, 74-75, 93, 96-97, 114, 139, 147, 152-157, 164, 171-173, 185, 193, 209, 249, 252, 260
Schuman, Robert - 325-326
Sebestyén Pál - 173, 224
Sík Endre - 310, 313
Simić, Stanoje - 15-16

Smith, Walter Bedell – 171, 238, 294–295
Southby, E. Ph. angol diplomata – 334
Squires, Leslie Albion – 59
Stassen, Harold E. – 252
Steinhardt, Laurence A. – 148, 164
Steussy, R. E. amerikai diplomata – 310
Stimson, Henry Lewis – 41
Sulzberger, Cyrus Leo – 205
Sulyok Dezső – 138–139, 167–168, 186–188, 204, 228, 255–258, 263–266, 291
Supka Géza – 80, 272, 291, 308

Szakasits Árpád – 49–51, 62, 76, 80, 95, 118, 135, 159, 162–163, 182, 226, 253, 289
Szalai Sándor – 95, 135, 142, 207
Szálasi Ferenc – 35
Szatmári Jenő – 205–206
Száva István – 139
Szeder Ferenc – 95
Szegedy-Maszák Aladár – 62, 154, 156, 223–224, 238, 243, 261
Szekfű Gyula – 62, 157, 160, 214, 244, 286
Szent-Iványi Sándor – 75
Szirmai István – 226, 284
Sztálin, Joszif Visszarionovics – 25–26, 38, 41–42, 77, 103, 105, 159–162, 164, 227, 287–288, 295–296, 327
Szurdi István – 256
Szuszajkov, Ivan Zaharovics – 6, 10–11
Szviridov, V. P. – 99, 208–209, 250–251, 262–263

Tardini, Domenico – 310
Tătărescu, Gheorghe – 173, 223, 233
Tildy Zoltán – 32, 50–51, 57–59, 62, 65, 71, 74–75, 81, 89, 91–93, 96, 98, 111–112, 139, 152–153, 161, 194–195, 205, 261, 267
Tiso, Jozef – 15, 130
Tito, Joszip Broz – 33, 36, 279–280, 282, 299, 310, 321, 338
Tóth László – 272, 274
Truman, Harry Shippe – 41–45, 51, 58, 129–130, 134, 154, 196–197, 251–255, 260, 309–312

Újhelyi Szilárd – 226
Ullmann György br. – 55

Vámbéry Rusztem – 135
Vandenberg, Arthur Hendrick – 27
Varga Béla – 62, 117–118, 261
Vásáry István – 185
Veres Péter – 50, 118, 136, 140, 183, 208, 225, 307
Visinszkij, Andrej – 37, 157, 231–232, 238, 244, 325–326, 329–330
Vogeler, Robert – 331–334
Vorosilov, Kliment Jefremovics – 15, 20, 29–30, 54, 56, 60–62, 91–92, 96, 98, 156, 173
Vörös János – 10–11, 20

Wallace, Henry – 295–296
Wallinger, Geoffrey Arnold – 331
Webb, J. E. – 332
Weems, George Hatton – 99–100, 209, 249–252
Wilson, Thomas Woodrow – 136
Winant, John G. – 148

Zápotocký, Antonin – 319
Zorin, Valerian Alekszandrovics – 214
Zvara, Juraj – 105, 122

Zsdanov, Andrej Alekszandrovics – 269
Zsedényi Béla – 54–56, 62, 73, 109, 266
Zsolt Béla – 272
Zsukov, Georgij Konsztantyinovics – 41

Tartalom

A magyar fegyverszüneti szerződés aláírása 1945. január 20-án Moszkvában . 5

Az ország nemzetközi elszigeteltségének oldódása.
Az Ideiglenes Nemzeti Kormány diplomáciai elismerése a Szovjetunió által .. 25

Első lépések a kereskedelmi kapcsolatok megteremtésének útján 66

A német nemzetiségű lakosság kitelepítése 77

A magyar–csehszlovák lakosságcsere 103

A koalíciós pártok békecéljai és a kormány békeelőkészítő tevékenysége 132

A magyar kormányküldöttség 1946. áprilisi moszkvai hivatalos látogatása ... 159

A Külügyminiszterek Tanácsának 1946. május 7-i állásfoglalása
a magyar békeszerződés-tervezet ügyében 178

A magyar kormányküldöttség washingtoni, londoni és párizsi útja 192

A párizsi békekonferencia és a magyar békeszerződés 215

Az 1947. február 10-én Párizsban aláírt békeszerződés ratifikálása.
Viták a külpolitikai orientációról 249

Magyarország kétoldalú barátsági, együttműködési
és kölcsönös segítségnyújtási szerződést köt a Szovjetunióval
és az európai népi demokratikus államokkal 269

A magyar külpolitika a hidegháborús feszültség elmélyülésének időszakában 307

Jegyzetek 341

Névmutató 389

A KIADÁSÉRT FELEL A KOSSUTH KÖNYVKIADÓ IGAZGATÓJA

ATHENAEUM NYOMDA, 87.1273, BUDAPEST 1988
FELELŐS VEZETŐ SZLÁVIK ANDRÁS VEZÉRIGAZGATÓ
A SZEDÉS A STATISZTIKAI KIADÓ NYOMDAÜZEMÉBEN KÉSZÜLT
FELELŐS VEZETŐ KECSKÉS JÓZSEF IGAZGATÓ
A KÖTETET FELES GYÖRGYNÉ SZERKESZTETTE
KÉPSZERKESZTŐ FÁBRI MAGDA
A NÉVMUTATÓT KÉSZÍTETTE VARGA ISTVÁN
A BORÍTÓ, A KOTÉSTERV ÉS A TIPOGRÁFIA KUN GÁBOR MUNKÁJA
MŰSZAKI VEZETŐ BERECZKI GÁBOR
TERJEDELEM: 34,4 (A/5) ÍV

BALOGH SÁNDOR

MAGYARORSZÁG KÜLPOLITIKÁJA

1945–1950

E könyv Balogh Sándor „A népi demokratikus Magyarország külpolitikája 1945–1947" című munkájának bővített és átdolgozott változata, és szervesen kapcsolódik a „Magyarország külpolitikája" korábbi köteteihez.

A szerző jelen munkájában felvázolja Magyarország külpolitikáját, külpolitikai törekvéseit az Ideiglenes Nemzeti Kormány megalakításától a koreai háború kitöréséig terjedő időszakban, szoros kölcsönhatásban a szövetséges nagyhatalmak közép- és délkelet-európai politikájával, valamint a nemzetközi helyzet alakulásával.

A gazdag hazai és külföldi levéltári forrásokra, újabban napvilágot látott dokumentumokra, valamint a sajtóra és a külföldi történeti irodalomra támaszkodó munka középpontjában a párizsi békekonferencia eseményei állnak. Tárgyalja a koalíciós és ellenzéki pártok ezzel kapcsolatos külpolitikai elképzeléseit, a magyar koalíciós kormány béke-előkészítő tevékenységét, továbbá a győztes hatalmaknak a magyar békeszerződéssel kapcsolatos álláspontját.

Nem kerüli meg a szerző a párizsi békekonferenciát megelőző és különösen a korabeli közvéleményt élénken foglalkoztató kényes külpolitikai kérdéseket sem, így a fegyverszüneti szerződést, a német nemzetiségi lakosság kitelepítését, a magyar–csehszlovák lakosságcsere-egyezményt, a

jóvátételt és a magyar–szovjet gazdasági megállapodásokat.

Hasonlóan elemzi a szerző Magyarország új külpolitikai orientációjának kialakulását a békeszerződés ratifikálása után. Ezzel összefüggésben nyomon követi a Szovjetunió és az európai népi demokráciák külpolitikájának egységesülési folyamatát, gazdasági és kulturális együttműködésük megszilárdítását. Kitér a Tájékoztató Iroda Jugoszláviával kapcsolatos állásfoglalásaira és azok következményeire, valamint Magyarország és a nyugati hatalmak viszonyának megromlására a hidegháború éveiben.

KOSSUTH

165,– Ft